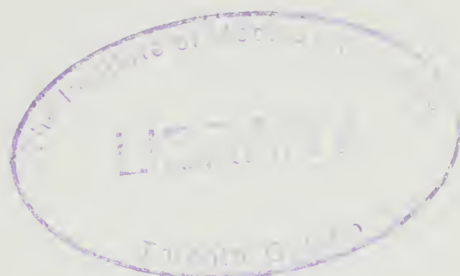

LETOPIS MATICE SLOVENSKE

ZA LETO 1890

UREDIL
ANTON BARTEL

ZALOŽILA IN IZDALA
MATICA SLOVENSKA

Natisnila „Narodna Tiskarna", Ljubljana

Poziv slovenskim pisateljem!

Odbor „Matice Slovenske“ se obrača do vseh rodoljubnih pisateljev slovenskih z iskreno prošnjo, **da bi čim preje tem bolje** poslali kaj primernih doneskov za prihodnji „Letopis“.

Kakor letos se bodo sprejemali tudi v prihodnjem letu samo **izvirni znanstveni** in **znanstveno-poučni** spisi iz raznovrstnih strok človeškega znanja; vendar je želeti, da bi čestiti gospodje pisatelji svojim razpravam izbrali take predmete, ki ugajajo potrebam naroda slovenskega ter zaradi svoje splošne zanimljivosti prijajo večini Matičinih društvenikov.

Rokopisi naj se pošiljajo najpozneje do konca marcija 1891. l. predsedništvu „Matice Slovenske“ v Ljubljani.

Po pravilih določena nagrada v „Letopis“ vsprejetim spisom se bode izplačevala, kadar bode knjiga dotiskana.

V Ljubljani 31. oktobra 1890.

V imenu „Matice Slovenske“:

Prvomestnik: Josip Marn.

Odbornik: Anton Bartel.

LETOPIS
MATICE SLOVENSKE
ZA LETO 1890

UREDIL
ANTON BARTEL

ZALOŽILA IN IZDALA
MATICA SLOVENSKA

V LJUBLJANI
NATISNILA „NARODNA TISKARNA“
1890

VSEBINA.

Andrej Turjaški.

(1557—1594.)

Spisal Ivan Steklasa.

oleg Herbarta je gotovo najznamenitejši iz rodovine turjaške v 16. veku Andrej, slavni zmagovalec turške vojske pod Siskom (l. 1593.). Bil je vnuk Ivana IX., ki je padel v borbi proti Turkom l. 1529. za obsedanja dunajskega. Oče mu je bil Vuk Engelbert I. Turjaški in Šumberški, mati pa Ana iz rodovine glasovitih Lambergov. Porodil se je l. 1557. O njegovi mladosti nam je prav malo znanega. Do 16. leta je ostal domá ter se je odgojeval, kakor takrat vsi plemiški sinovi, v vseh potrebnih znanostih in vojaških vežbah. Kot šestnajstletni mladenič se podá končno v svet in sicer v Padovo na Laškem, kjer je bilo takrat glasovito vseučilišče, da tukaj popolni svoje znanje, kolikor si ga je bil uže poprej domá pridobil. Kasneje pa se odpravi na potovanje v razne dežele, da se izuri posebno v vojaških strokah; saj je bilo takrat tako znanje za vsakega plemiča potrebno, a posebno še za slovenske, ki so morali tudi dejansko to svoje znanje izvrševati v borbi proti Turkom.

L. 1577. je spremljal nadvojvodo Matijo na Nizozemsko; a povrne se v kratkem, kajti sledečega leta 1578. ga nahajamo uže na Hrvaškem kot boritelja v bojnih redovih za nesrečne vojske Khevenhüllerjeve.[1]) Kasneje pa se je boril v bojnih četah svojega strica Krištofa Turjaškega, deželnega glavarja kranjskega (1579—1587). Z 12 konjiki je pri nèki priložnosti napadel 500 Turkov tako odločno in brzo, da so kar poplašeni zbežali. L. 1579., ko se je polagal temelj današnjemu Karlovcu, bil je uže kapetan arkibusirom.[2]) Ko mu je slede-

[1]) Obširneje o tej vojski sledi v životopisu Jošta Turna.

[2]) Radi neprestanih borb s Turki se je združilo kranjsko plemstvo v stalno viteško četo, a ker je to viteško plemstvo služilo v vojski

čega leta obolel in umrl njegov polubrat Ivan Vajkard[1]), postal je on zapovednik za nekaj časa vsej krajiški vojski; pa tudi kasneje, ko je vrhovno zapovedništvo prevzel Jošt Turn (l. 1581—1589), bil je postavljen Andrej za njegovega namestnika ter je upravljal uže takrat skoraj čisto samostalno krajiške poslove. L. 1586. meseca novembra je naložil Andrej tedanjemu generalu varaždinske krajine Vidu Haleku, da odpošlje iz Podravja Jurja Zrinjskega s karlovškimi konjiki, ker se je bilo drugače bati, da bodo od tamkaj prinesli kugo v Karlovec, ako ostanejo karlovške čete tamkaj dlje časa v službi.[2]) Po smrti Jošta Turna (15. junija 1589) je bil na predlog nadvojvode Karla imenovan za vrhovnega zapovednika v Karlovci ter bil tako na hrvaški krajini četrti zapovednik, ki je stanoval v Karlovci.[3])

Tako je prišla ta važna trdnjava v roke našemu junaku, ki jo je znal dobro varovati, da ni padla v turško oblast. Ali

---

vedno na konji ter dajalo viteze po premoženji svojem in po dohodkih svojih plemiških posestev, zval se je ta deželni vojaški nabor stališko konjištvo (ständische Gültpferde). To viteštvo ali stališko konjištvo se je delilo na dva oddelka (kompaniji), namreč na modro in rumeno po obeh deželnih bojah; za večjo potrebo so večkrat sklicali tudi tretji in četrti oddelek z modrim in belim, kasneje rumenim in belim znakom. Število jezdecev ni bilo v teh oddelkih točno opredeljeno; bili so sedaj jačji, sedaj slabejši, kakor je bila uže potreba. K temu viteštvu so spadali pa le plemiči, ki so po dohodkih svojih vzdrževali zraven sebe po 1, 2 ali 3 in tudi več slug ali jezdecev. Na čelu vsemu konjištvu je bil deželni konjiški stotnik, dva poročnika in dva zastavnika. Imeli so tudi podčastnikov in vojaških pisarjev. Obleka jim je bila vratnik iz losove kože, kaciga s perjanico, pasica z deželnim grbom in krdelskim znamenjem. Zraven samokresa in meča nosili so tudi arkebuse ali karabinke (kratke puške) ter so se zatorej zvali arkebusiri. Ker je le-ta četa morala biti vedno za boj pripravljena, moralo se je plačati za vsakega konja 50 gold. na leto iz stališke blagajnice.

[1]) Ivan Vajkard Turjaški je bil zapovednik krajiških čet uže leta 1575., precej po nesrečni bitki pri Budačkem in po smrti Herbarta njegovega stričeviča (Letopis Matice Slov. l. 1889. str. 88—121.) Na Krajini je služil Ivan od leta 1570. pa do svoje smrti 1580. Dokler se je zadržaval v Krajini, stanoval je najrajši v starem gradu Steničnjaku (sedaj velika razvalina, 14 *kl* iztočno od Karlovca). Ko je imel v jeseni l. 1578. udariti Khevenhüller na Turke, bil je Ivan Turjaški na nekaj časa umirovljen, ali je vendar na poziv graškega bojnega svêta spravljal v Steničnjaku hrano za krščansko vojsko. Po odhodu generala Ivana Ferenberga, zapovednika karlovškega (od 1578—1579), sprejel je Ivan Turjaški zopet zapovedništvo na Krajini, ali samo za kratko dobo, kajti obolel je nedolgo potem ter uže meseca julija prosil, da ga osvobode službe; skoro za tem je umrl v Ljubljani. Bil je karlovški general samo jedno leto (1579—1580).

[2]) Prilozi za poviest Hrvatske XVI. i XVII. vieka iz štajerskoga zemaljskoga arhiva u Gradcu. Priobćio Radoslav Lopašić. Starine. Na sviet izdaje jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. Knjiga XIX. U Zagrebu 1887, str. 51.

[3]) Radoslav Lopašić. Poviest grada Karlovca, str. 180.

tudi Turki so hitro zvedeli, kdo je tukaj zapovednik, ter so od tega časa napadali vse bolj severovzhodne predele Hrvaške, kjer so hoteli prodreti mimo Siska v slovenske pokrajine.

Slovenska narodna pesem prav živo izraža smer te turške bojne politike v sledečih kiticah:

To si voli turški paša,
Ki se Turkom prav obnaša,
Kak bi vojsko skupaj spravil,
Da bi Sisek pod se zgrabil.

Sem ter tja po hiši hodi,
Misel se mu v glavi blodi;
Pa jo znajde volčja glava,
Meni ta bo najbolj prava:

Svojo vojno skupaj zbrati
Jo pod Sisek celó gnati.

In zares se je od l. 1591. dalje vrtila največja borba okoli siške trdnjave, kajti še le z njenim padom bi bil pot odprt Turkom dalje proti severu. Da pa Turki to trdnjavo s prvim udarcem osvojé, pripravljajo se za vojsko od leta 1587. pa vključno do leta 1590. Radi tega tudi niso svojih sil zastonj trošili v manjših bojih, kakor je bila do sedaj navada. Jedini važnejši vojni dogodek v tej dobi je osvojenje utrjenega mesta Repića leta 1589.[1]) Turkom je prišla tudi prav zgodnja smrt nadvojvode Karola (1. junija l. 1590.), tega za vojaško krajino in obrambo mej tako slavnega in zaslužnega Habsburžana.

Sicer je bila precej po njegovi smrti poverjena vojaška uprava na mejah in obramba teh krajev drugemu nadvojvodi Ernestu, vendar pa se je precej opazilo, da ne upravlja vojske ona krepka roka kakor doslej. Tudi državna podpora se ni več tako točno pošiljala kakor poprej. A temu se ne smemo čuditi, ako pomislimo, da je takrat upravljal državo slab vladar Rudolf II., ki se ni rad bavil z državnimi poslovi, ter so se na ta način na praškem Hradčinu preslišale mnoge in mnoge prošnje, ki so dohajale iz Krajine za pomoč proti sovražniku krščanstva. V jedni izmed staliških sednic, v katerih se je razpravljalo o denarnih stvaréh nadvojvode in dvorskega bojnega sveta (27. avgusta 1591. l.), spregovoril je kranjski deželni namestnik Krištof baron Turjaški: „Nedostaje mi besedíj, s katerimi bi mogel razjasniti veliko bêdo in nevarnost, v kateri se nahaja Krajina. Milovanja je vredno, da se na toliko prošenj za pomoč od nemško-rimskega cesarja ne more dobiti niti odgovor. Iz tega se more očividno zaključiti, da hočejo na merodajnem mestu bêdno hrvaško Krajino čisto zapustiti. Le vsegamogočnemu Bogu se imamo potožiti, njemu vso stvar priporočiti, njega prositi in na pomoč klicati,

[1]) Dimitz, Geschichte Krains. III. 244.

da bi on sam z lastno svojo roko v te stvari posegel na korist krščanskemu prizadevanju." In prav je imel Krištof Turjaški, da se je tako pritožil v bojnem svetu, kajti turško osvojevanje na hrvaških mejah je za vlade Ferdinanda I. silno napredovalo. Padel je Osek, Siget, Kliš in Kostajnica pod turško oblast. Za nadvojvode Karola pa so osvojili Osmani Krupo (1565), Steno (1575), Cazin (1576), Ostožić, Izaćić, Gvozdansko, Novi in Stari Zrin (1577) ter Repić (1589). In sedaj je prišel red na Sisek, kajti Karlovec je bil toliko jak, da Turki niso mislili na osvojenje njegovo. Mesto napadov pojedinih begov začne se sedaj vojska, katero sta vodili obe stranki z velikimi silami, in katera je trajala celih 15 let (od 1591—1606).[1])

L. 1583. je ponovil avstrijski poslanec na turškem dvoru, baron Preyner, mir s Turško na navadnih osem let; ali moral je zato tedanjemu velikemu veziru Siavušu mesto navadnega darila v iznosu od 6000 tolarjev plačati 10.000 tolarjev. Bilo je sicer poniževalno za zastopnika tako mogočne države, kakor je bila habsburška, da je moral dati toliko svoto za mir posredovalcu velikemu veziru, ali takrat ni bilo druge pomoči, nego si na tak način iz zadrege pomagati, kajti Turška je bila še dosti jaka ter se v resnici ni bala svojih sosedov, kar se je pa skoro po tem, uže l. 1606., predrugačilo. Po miru v Sitvi Toroku je namreč tudi Avstrija si znala pridobiti na sultanovem dvoru večjo veljavo, ter so se od tega časa sploh medsebojni odnošaji teh držav spremenili.[2])

Vkljub sklenenemu miru so trajale še vedno borbe na mejah turških. Zaradi tega se je uže l. 1584. pritožil cesarski poslanec baron Ejcing v Carjigradu, da se dogovor ne drži, kakor bi se moral. Turki pa so se po svoji stari navadi zopet izgovarjali, da cesarski generali ravno tako delajo; ali vsakoletna darila, katera je imela Avstrija Turkom dajati, niso smela zato izostati, kajti pri vseh dogovorih so po navadi cesarski poslanci odjenjavali, tudi celó takrat, ko so naše čete uspešno napredovale. To slabost avstrijskih državnikov so v divanu dobro poznali, pa jo znali tudi pri vsaki priliki izrabiti. Ako hoče imeti cesar mir, naj ga ima, ali naj ga tudi dobro plača; zatorej so bili Turki tudi toliko predrzni, da so od novega avstrijskega poslanca doktorja Jerneja Peca, ko je prišel l. 1590. v Carjigrad, da podaljša dogovore osemletnega mira, zahtevali razven navadnega darila 30.000 cekinov tudi še izvenreden dar, sicer ne v denarjih, ali dragocenih srebrnih posodah, kar bi se bilo imelo predati uže

[1]) Dimitz, Geschichte Krains. III. 244.
[2]) Hammer, Geschichte der Osmanen IV. 144—145.

bodočega leta. Novi dogovor mirú pa bi imel slediti še le l. 1592.[1]) Vendar pa je prišlo že poprej do krvave borbe, čeravno tudi sedaj še ni Turška uradno vojske napovedala, nego jo je Hasan-paša sam začel, ko je z veliko vojsko napadel Hrvaško ter obsedel Sisek l. 1591.[2])

Hasan-paša, tedanji bosenski namestnik, bil je hud krščanski sovražnik. Po Valvasorji [3]) je bil talijanskega rodú in benediktinski menih, ki je pa kasneje stopil iz reda ter celó odpadnik postal, kajti v Bosni se je poturčil. Po Lopašići[4]) pa je bil iz roda Predojevićev. Bil je hraber in podvzeten ter izvrsten vojak. Radi teh sposobnostij je postal v kratkem paša in bosenski namestnik. Hasan je hotel na vsak način svojo moč kristijanom pokazati, zatorej je zbiral že dljé časa vojsko po vsem svojem pašaluku; končno se je obrnil tudi v Carjigrad za pomoč. Sultan Murad III. pa ni bil za vojsko vnet, ker je smatral za potrebno, da se mora dati vojakom odpočitka za nekaj časa zaradi tako velike in težavne vojske s Perzijanci, s katerimi so bili komaj mir sklenili (l. 1590.). Tudi večina svetovalcev sultanovih je bila tega mnenja, samo veliki vezir Sinan-paša je bil drugih nazorov. Le-ta človek je bil nizkega rodú (neki celo trdijo, da je na Arbanaškem svinje pasel), pa je tudi še kot dostojanstvenik pridržal prosto ponašanje in krvoločno naravo. Bil je lokav, zvit in slavohlepen ter je zatorej gledal, da se sultan vojskuje in kri preliva, kajti samo na ta način je mogel ustreči svojim strastim. On je delal z vsemi silami, da se po sklenenem miru s Perzijanci prenese vojska v Evropo, da se namreč odpové mir nemškemu cesarju ali poljskemu kralju ali pa celo Benečanom, kajti on je bil tega mnenja, da turško orožje ne smé zarjaveti. V vsaki seji državnega sveta je obnovil to vprašanje ter se trudil navzočne za-se pridobiti, da glasujejo za vojsko. Končno je vendar sultan poprašal za svèt muftija (turškega nadduhovna) Sekerijo, kaj bi bilo koristnejše, mir ali vojska. V prvem divanu zatem je govoril mufti dolg govor, v katerem je odločno zagovarjal mir ter se zagrozil vsem protivnikom njegovim celó s prognanstvom. Sultanu, ki je ta govor poslušal iz postranske sobe, bila je ta odločnost muftijeva prav všeč. Sinan-paša pa se mu je kasneje za to kruto osvetil. Kakor nam pripoveduje Valvasor,[5]) povabil je Sinan-paša muftija k sebi na obed ter mu dal popiti zanj pripravljeni strup, vsled

---

[1]) Hammer, Geschichte des osmanischen Reiches. IV. 215—216.
[2]) Starine. Knjiga XIX. Prilozi za poviest Hrvatske, str. 55.
[3]) Valvasor. XV. 513.
[4]) Lopašić. Poviest grada Karlovca, str. 180.
[5]) Valvasor XV. 512.

katerega je mufti nagloma umrl. Drugi trdijo, da to ni resnično; ali verjetno je pa vendar, saj vemo, kako se je ravnalo in spletkarilo takrat na sultanovem dvoru. Bržkone da je umrl od kuge še le l. 1593.[1])

Ko je Sinan-paša videl, da za sedaj ne bode mogel uspeti na ta način pri sultanu ter ga nagovoriti na vojsko, pošiljal je pisma Hasanu-paši bosenskemu, s katerimi ga je spodbadal, da začnè čim preje vojsko v deželah cesarskih, da dobi on na ta način povod ter more obdolžiti cesarja nemškega pri sultanu, češ, da je on prekršil mir, ki je bil to leto (1591) zopet podaljšan na osem let. Hasan-paša, ki se je že tako sam od sebe pripravljal na vojsko s Hrvati, čital je kaj rad le-tó nagovarjanje velikega vezira ter si ni dal dvakrat reči. On se odloči precej še tistega leta odločno napasti hrvaške in slovenske zemlje. Meseca maja prihrumi namreč s 500 vojaki in 5 malimi topovi, katere sta mogla po dva konja vleči, na Hrvaško, kjer je začel ropati po predelih okoli Križevca in Ivanića.[2]) Mesto Guščerovec je dal zažgati, ali trdnjavice ni napadel, ker je stala precej visoko. Od tukaj se vzdigne na Tahijev grad Božjakovino, kjer je od nekega prebežnika zvedel, da imajo v gradu sicer nekoliko topov, ali niti zrna smodnika. Precej zapové napasti grad, zarobi zapovednika Lovrenca Radinovića, a grad sam da zažgati. Osvojil si je še po redu Rakovac, Obrovac in sv. Heleno ter s seboj odvlekel iz bližnjih vasij velik plen in mnogo sužnjev. Bila bi še večja nesreča zadela Hrvaško, da ni nastopilo deževno vreme in vsled tega povodnji, ki so končno Turke prisilile, da so se povrnili proti domu.[3])

Dokler je Hasan-paša tako ropal po Hrvaškem, niso med tem naši vojskovodje vsega tega mirnim očesom gledali, nego so se zbrali, da se osveté nad krvoločnim pašo. Na zapoved Andreja Turjaškega se zberejo Štefan Grasswein, zapovednik koprivniški, Juri Labohar in Mihael Sekelj, zapovednika v mestu Križevci, Albin Grasswein Ivaniški ter ostali zapovedniki sosednih trdnjav s četami hrvaškimi in slovenskimi, ki so se vzdignile precej zatem nad Hasana.[4])

Ko je le-tá zvedel, da ga hočejo naši napasti, pusti v močvirji topove, a vojsko razdeli tako, da je šel sam z glavno silo naprej, dočim je za seboj pustil dovoljno število pešcev in konjikov, ki so ga imeli braniti na potu v Bosno. Le-tó zadnjo četo dohité naši pri Škofovem Gradci ter jo precej napadejo. Kakor je bilo videti, Turki se naših niso preplašili,

[1]) Hammer, Gesch. der Osmanen IV. 199.
[2]) Starine. Knjiga XIX. Prilozi za poviest Hrvatske, str. 55.
[3]) Dane Gruber. Borba Hrvata sa Turci, str. 44.
[4]) Ibid.; Starine. Knjiga XIX. Prilozi za poviest Hrvatske, str. 55.

kajti hitro so se obrnili in v bojni red postavili. Bitka se na to začne. Turkom sta zapovedovala Ali- in Osman-beg. Še med bojem odpravi Osman hitro nekoliko najbržjih konjikov k Hasanu, da mu prijavijo, kako so jih sovražniki napadli, in da se jim bode slaba godila, ako jim on ne prihiti na pomoč. Hasan malo premisli, potem pa odgovori konjikom, da jim zaradi vode in blata ne more priti na pomoč, ter naj zato povedó Osmanu, da naj se podá hitro nazaj k vojski, ako se ne bode mogel držati proti sovražniku.

Ko so Turki zvedeli, kaj jim je sporočil Hasan, ter videli, da jim zares ne dohaja nikdo v pomoč, izgubé srcé ter se podadó v beg. Vsak se je trudil, da čim preje pride k svoji glavni četi. Na tem begu jih je mnogo poginilo, nekaj od meča naših junakov, nekaj pa od vode in močvirja. Tudi sam Osman-beg je padel; ujetih pa je bilo 72 Turkov, med njimi tudi Mustafa-beg, zapovednik konjice, potem 22 zastav in 100 konj. Naši so osvobodili 400 krščanskih ujetnikov ter odnesli s seboj 120 turških glav kot dokaz sijajne zmage. Od naših vojakov je padel samo jeden, dočim jih je bilo nekoliko ranjenih, ki so pa hitro ozdraveli. Tudi topovi Hasanovi so prišli našim v roke. Hasan je sicer pisal gledé njih v Gradec nadvojvodi Ferdinandu, da mu jih povrne, ali ni dobil niti odgovora.[1])

Tudi Tomaž Bakač-Erded, ban hrvaški, ni mogel mirne duše gledati, kako so Turki po Hrvaškem ropali; zatorej pokliče plemstvo na orožje ter zbere četo iz raznih trdnjavic, da se tudi on nad Turkom osveti. On se odpravi s to četo proti gradu Moslavini, ki je pripadal njegovi dedovini, ali osvojili so si ga bili Turki. V trdnjavici je bilo v posadki 60 Turkov, ki so se komaj tri dni braniti mogli. Prednje čete banove, katere je vodil Štefan Tahij, začele so napadati in streljati z malimi topovi na grad, cela vojska je predrla in porušila staro zidovje grada, da so se Turki že tretji dan podali pod pogodbo svobodnega odhoda, kar so jim naši dovolili (15. avg. 1591). Čeravno so nekateri svetovali, da se grad zopet učvrsti, ni hotel ban tega storiti, kajti grad ni imel dobrega položaja, ter se je morala velika posadka v njem držati, zato ga je dal rajši čisto razdejati. Samo tri topove na kolesih in pa nekaj pušek, ki so jih našli v gradu, vzel je ban s seboj za daljno porabo.[2])

Hasan-paša je komaj čakal, da so začeli tudi naši napadati, kajti sedaj je našel vzrok, da zahteva od sultana neko kazen za Hrvate, ker so mir prekršili. Precej pošlje v Carji-

[1]) Valvazor XV. 513—514.
[2]) Starine. Knjiga XIX. Prilozi za poviest Hrvatske, str. 55.

grad Rustan-bega, da tam izposluje dovoljenje za to. Njega pokličejo v divan, kjer je začel tako-le govoriti: „Erded je prekršil premirje, ko je napadel z znatno silo in velikimi topovi Moslavino, katero si je tudi osvojil, a v kratkem se bode podal osvajat tudi Veliko, kar mi je prijavil neki vohun. Zato zahteva on v imeni Hasanovem od vlade, da naj mu ona pomnoži čete čez navadni broj in naj mu dovoli, da smé svojce braniti, a za krivice Erdedove se čim preje osvetiti. Da on to, kar je trdil, tudi dokaže, donesel je Rustan pred divan veliko železno krogljo, težko 60 funtov, s kakoršnimi da je streljal ban Erded na Moslavino.[1])

Ko se je imelo v divanu o tem glasovati, bil je Sinan-paša največji zagovornik lažnivih trditev Hasanovih in njegovih zahtev ter zahteval, da se ne gleda toliko na verolomnega cesarja Rudolfa, ki vrhu tega že dve leti ni plačal dolžnega davka. Ta zagovor velikega vezira je odločil. Sultan Murad je odpustil z lepimi besedami Rustana ter dal Hasanu obsežno polnomoč, da se more pripravljati za novo vojsko. Objednem je opomnil cesarskega poslanca v Carjigradu dr. Peca, da naj cesar ne zaostane z dolžnim davkom, ker bode sicer ž njim ostreje ravnal. In zares je cesar svojemu izvenrednemu poslancu Frideriku Krekvicu, ki je že na potu bil, po drugem poslanci sporočil, da naj se podviza ter še pred koncem leta 1591. odda navadni davek in darove v Carjigradu, kar se je tudi zgodilo.[2])

Odkar se je Hasan povrnil iz Hrvaškega, razmišljal je dolgo, kako bi odvrnil takšne nezgode, kakoršna ga je bila nedavno zadela; zatorej se je posvetoval tudi s svojimi begi, posebno z Rustanom, Velehtamom in Erdoglisom, ki so končno sklenili, da je treba sezidati novo trdnjavo ne daleč od Kolpe. Le-tá trdnjava bi morala biti na takem mestu postavljena, da bi bila zanj pribežališče v vsaki nezgodi, pa tudi izhodišče pri vojnih podvzetjih proti Hrvaški. Prva namera mu je bila ta, da osvoji Hrastovico in Goro, dve pomejni trdnjavici, kateri sta bili še v krščanskih rokah, da bi mu bila potem prosta in za napade odprta vsa ravnica med Kolpo in Savo.[3])

Ko je bil Hasan po osvojitvi Moslavine poslal Rustana v Carjigrad, da izposluje pri sultanu, da smé on bana kazniti, bilo mu je tudi naloženo poprašati, bi li smel Hasan novo trdnjavo postaviti. To so mu na sultanovem dvoru prav radi dovolili. Ker se pa med tem Rustan ni tako hitro povrnil, podal se je nestrpljivi Hasan brez dovolitve z vojsko na hr-

---

[1]) Valvasor XV. 516.
[2]) Hammer. Geschichte der Osmanen IV., 214.
[3]) Dane Gruber. Borba Hrvata sa Turci, str. 47.

vaško zemljišče, da svojo namero izvede, namreč, da postavi novo trdnjavo na sramoto kristijanom ter tako Erdeda kaznuje. Najpoprej se je odpotil iskat si pripravnega mesta, kjer bi mogel osnovati tako novo trdnjavo. Ko je prišel z vojsko pod Hrastovico in Goro, prestrašile so se naše posadke, čim so spazile veliko turško vojsko, ter popustile mesta, katera je zasedel sovražnik precej po svojem prihodu. Na to je Hasan pregledal vso okolico, pa se končno odločil sezidati trdnjavo v onem kotu, kjer se izliva rečica Petrinja v Kolpo.[1]) Ali ker ni imel dovolj gradiva pripravljenega, ni se mogel precej posla lotiti, nego odložil je vse to na prihodnje leto ter naročil svojemu glavnemu podvzetniku, da pripravi do spomladi vse potrebno gradivo.

Od tukaj se vzdigne dalje proti Sisku[2]), ker se je hotel z osvojitvijo te trdnjave osvetiti za pad Moslavine. On je bil te misli, da bode posadka v Sisku ravno isto storila, kakor hrastovška in gorska, da se bode namreč njega in njegove vojske zbala ter mu precej trdnjavo predala. Ali Hasan se je jako zmotil. On je zadel tukaj na odločnega moža in branitelja mesta, Nikolaja Mikačića, ki je sklenil braniti trdnjavo do zadnje kaplje krvi. Mikačić je bil mož majhne postave, ali velikega duha, ljubeznivega govora in človeškega srca, pa nikdo ne bi verjel, kdor bi ga bil videl, da je tak junak, kakoršnega se je kasneje skazal. Ko je torej Hasan videl, da se naši njega ne bojé, začel je na trdnjavo streljati, da bi tako zidovje razrušil ter potem samo trdnjavo napadel. Tri dni je streljal na grad iz malih topov, katerih kroglje so bile velike kakor račja jajca; ž njimi ni mogel mnogo naškoditi. Potem se je začel Mikačiću groziti, ako mu ne preda trdnjave; ali vse to mu ni nič pomagalo. Ko je pa končno tudi sam spoznal, da mu nedostajejo sile za osvojitev Siska, vrne se z vojsko proti Bosni, sporočivši še poprej Mikačiću, da bode on v kratkem času zopet prišel še z večjo silo in jačjimi strojevi za obleganje, pa da mu bode že takrat vrat zavil.[3]) Le-tó obleganje se je dogodilo najbrže meseca julija, ali najkasneje v prvi polovici meseca avgusta.

---

[1]) Valvasor XV. 514.

[2]) Sisek je bil trivoglata, široka in jaka trdnjava med Kolpo in Savo ter je stala pod nadzorom in upravo zagrebškega kapiteljna. Upravo te trdnjave je izročil kapiteljnu Ferdinand I., kakor dokazuje izvirna listina v arhivu kapiteljna zagrebškega. Zapovedniki v trdnjavi so bili vedno kanoniki in to zaporedoma po jedno leto. L. 1591. je bil zapovednik Štefan Fabričić (Fabrici), ali zarad nevarnih časov mu je pridružil kapitelj še hrabrega Mikačića (Mikaci). (Valvasor XII. 48; Dane Gruber. Borba Hrvata sa Turci, str. 48).

[3]) Valvasor (XV. 514—515) pripoveduje pa Istvanfyju, da je neki četovodja Marko Vojvoda izdajal Hasanu vse, kar se je delalo v Sisku,

Ravno v tem času so napadali Turki tudi severne predele Hrvaške. Hasan-paša mlajši (minor), sigeški zapovednik, prihrumi nenadoma do Segežda ter zve, da v Komornu (manjšem), ki je spadal v področje stotnika kaniškega Jurija Zrinjskega, straže prav nemarno pazijo na obrambo mesta, ker je bil ta dan ravno praznik Vnebovzetja Marije, ter se je bilo v mestu vdalo vse veselju in vinu. Hasan mlajši pridrvi s svojo četo v mesto, pobije pijane straže, zapleni mnogo blaga in sužnjev ter se potem povrne v Siget.[1])

Ko je Zrinjski zvedel, kaj se je pripetilo v bližnji trdnjavi, zbere hitro čete kaniške, jegarske, papanske in bližnjih mest, pa ker je bilo prekasno, da bi sovražnika preganjal, zapové samo mesto obnoviti ter s topovi in drugimi potrebnimi pripravami preskrbeti. Tudi je povečal posadko ter jo izročil zapovedniku Melhioru Radkaju.

Meseca oktobra je hotela prodreti tudi neka roparska četa broječa 200 Turkov mimo Vinice na Kranjsko, ali njej se je v bran postavilo 58 graničarjev pod zapovedništvom Burgstallera in Cvetkovića. Burgstaller je v borbi padel smrtno ranjen, Cvetković pa je zadobil 17 ran. Od čete jih je bilo mrtvih 11, ranjenih pa 26; od Turkov pa sta ostala samo dva živa. Turki so se mogli sedaj osvedočiti, da jim ni nič več mogoče tako napadati naše zemlje, kakor so to doslej delali, kajti pazilo se je dobro na meje.[2])

Kar je bil Hasan hrabremu Mikačiću sporočil, to je tudi v resnici izvršil. On se je čez zimo neprenehoma za vojsko pripravljal, samo da spomladi s toliko večjo silo napade Sisek. Vrhu tega mu je prinesel Rustan iz Carjigrada dovoljenje, da sme postaviti novo trdnjavico ter zbrati večjo vojsko.

Komaj se je Hasan dobro oborožil, uže prihrumi spomladi l. 1592. na hrvaško zemljo. 12. aprila se utabori pri Brestu,[3]) da izvede svojo osnovo, namreč, da postavi novo trdnjavo. S seboj je pripeljal mnogo vôz, na katerih je bilo natovorjeno gradivo in mnogo kmetov, ki so imeli zidanje prevzeti. Zidati pa se je začelo precej in sicer na onem mestu, kjer je bilo že lani ustanovljeno, namreč pri izlivu Petrinje v Kolpo. Trdnjava je bila postavljena iz jako močnih hrastovih tramov, ki so bili zbiti z dvogubimi žeblji in železnimi vezmí, od

---

ter ga je zato Mikačić dal vtopiti v Savi. Ker se je pa ravno tako izdajstvo zgodilo sledečega leta (1592), mora se držati, da je zgodovinar Istoanfy prenesel le-tá dogodek iz jednega leta na drugo, kajti neverjetno je, da bi se bilo jednako izdajstvo v obeh letih dogodilo.

[1]) Valvasor XV. 514

[2]) Valvasor XII. 21.

[3]) Starine. Knjiga XIX. Prilozi za poviest Hrvatske, str. 56. Po izvestji nadvojvode Ernesta je bilo pri Brestu 40.000 Turkov.

znotraj pa je bil zaradi utrdbe lesenih zidov nasut nasip osem čevljev visok in štiri čevlje širok. Zidanje je bilo štirivoglato s peterimi stolpi, v katere so peljala dvojna vrata. Okoli zidovja je bila jama, v katero se je mogla v sili spustiti voda. Zidanje je tako hitro napredovalo, da je bila trdnjava v treh tednih popolnoma gotova. Po rečici Petrinji je dobila trdnjava imé Petrinja.[1])

Vsa ta trdnjava pa je bila utemeljena v navzočnosti naše vojske. Naši velikaši in zapovedniki so namreč precej, ko so zvedeli, da se je Hasan vzdignil z vojsko na Hrvaško, zbrali svoje čete ter se utaborili tudi blizu Bresta. Tukaj je bil hrvaški ban s svojimi velikaši, potem naš Andrej Turjaški, general karlovški in koprivniški zapovednik ter ostali stotniki po Krajini, a končno so prispele semkaj tudi slovenske čete, in sicer 600 konjikov pod vodstvom Krištofa Turjaškega, in sicer 15. aprila.[2]) Le-tá vojska je gledala križem rok zidanje trdnjave ter ni imela srca, da udari na Turka.

Mikačić, ki je bil tudi to leto zapovednik v Sisku, toži slovenske konjike in oklopnike, da so oni največ krivi. Nočejo prodirati ter se boriti, pravi on, nego bi radi, da pridejo Turki sami njim naproti .... Ko bi jih le ne bilo teh „Germanov“: ne more se povedati, kako nas grdé, kadar pridejo k mostu (pri Sisku) iskat hrane, in kako vpijejo, da bodo morali zaradi nas lakote pomreti. Da je po mojem, ne bi jim dal niti drobtinice. Ti nesrečni ljudje nas ovirajo v našem posvetovanji in delovanji ... V taboru se pije, jé, gostí in spí vse zastonj. Ganiti se bodo dali že enkrat „Germani“ na silno banovo nagovarjanje, in kadar voda malo upade in povodenj preneha, udarili bodo na sovražnika. Svèt „Germanov“ je nestalen, od njih se ne more nič pričakovati. Tem četam je zapovedano, da imajo podreti postavljeno trdnjavo. Ali bojim se, da bode ostala cela, ker nimajo odvažnosti, da se bijejo .... Komaj je ban zadržal „Germane“ v taboru, ali oni tožijo zaradi hrane, akoravno se tudi v Karlovci niso tako pitali. Celo noč smo pekli kruh v mestu in trdnjavi ter smo jim ga obilno dajali, a ravno tako tudi vse ostale stvari in sicer vse zastonj. Zagrebški kapitelj zatorej ni pustil teh takozvanih „Germanov“ v Sisek.[3])

Po teh vestéh, katere nahajamo v Mikačićevih listih, bile bi se čete iz slovenskih krajev kaj nemarno ponašale. Vendar pa je to neverjetno, ako pomislimo, da je v bojnem svetu ponajveč zapovednik teh čet razsojeval o bojnih povzetjih, a Andreju Turjaškemu ne more nikdo oponašati, da je bil slab in

---

[1]) Slika in opis Petrinje pri Valvasorji XII. 45.
[2]) Dane Gruber. Borba Hrvata sa Turci, str. 52—53.
[3]) Starine. Knjiga XIX. Prilozi za poviest Hrvatske, str. 58.

nemaren vojskovodja. Že Valvasor[1]) je branil svoje ljudi pred obdolženjem, da so oni krivi vseh teh slabih uspehov. Bodimo nepristrani pa priznajmo, da se je grešilo v jednem in drugem taboru, in da so mnogo zakrivili sami zapovedniki, ki so bili ponajveč nesložni, kadar je bilo treba na sovražnika udariti. Vsako uro, pravi Mikačić, imajo na tisoč posvetovanj, kjer se nič stalnega ne sklene. Včeraj (18. aprila) sem bil tudi jaz poklican v svèt ter sem opazil, da ni vedel nobeden kaj dobrega svetovati. Ko so mene vprašali, kaj jaz mislim, sem jim odgovoril: „Ako bodete tako na dalje odlašali odločno delo, pošlà vam bode hrana, in iz tabora se bodete morali vzdigniti. Sovražnik se bode tako ohrabril ter vas na potu napadel.[2])

Mikačić morda tudi v tem listu malo pretirano opisuje neslogo zapovednikov, vendar pa mu moramo priznati, da je imel popolnoma prav, ko je silil, da se udari na sovražnika, dokler še ni bil dokončal svojega dela. In v svètu je bila večina za to, ali neki plašljivci so trdili, da je naših premalo. Zatorej se je končno sklenilo, da se imajo počakati čete štajerske in goriške, ki so bile že na potu. Ali prej nego so te čete prispele, bila je stvar že odločena, kakor je Mikačić rekel, da bodo po tem zaključku sovražniki lahko ropali in pokončevali tudi ostale predele, dokler ne bodo naši končno zbok nesloge odšli iz tabora brez vsakega uspeha.[3])

Zapovedniki se niso mogli nikdar zjediniti v tem, po kateri osnovi bi morali delati, da se odvrne preteča nevarnost. Na noben način pa se niso mogli odločiti, da udarijo na sovražnika in da zabranijo nadaljnje zidanje nove trdnjave. 20. aprila javlja Mikačić, da je jokáje prosil generala Andreja Turjaškega, naj ne zapusti vojske brez boja, da se zastonj ne potroši toliko hrane in denarja. On pa ga je prosil v imeni Božjem, da naj ga ne sili na ta korak, ki bi ugonobil njega in njegove oklopnike. Ravno tako mu je odgovoril dva dni kasneje generalov namestnik, ki je bil sicer Hrvatom prav prijazen, ali v bojnih stvareh čuden in zvit. Njega sem, pravi on, nagovarjal, da naj gleda na potrebe časa, nevarnosti in tolike stroške naše in ostalih pokrajin. On mi je obljubil, da bode storil, kar je potrebno. Ali ko sem se kasneje posle bojnega posvetovanja ž njim na samem razgovarjal o bojnih stvaréh, opomnil mi je, da naj ne svetujem boja. Naš ban, ki je imel mnogo volje ter nagovarjal tudi druge zapovednike, da naj udarijo na neprijateljski tabor, bil je samo glas vpijočega v puščavi, kajti on ni imel skoraj nobenega vpliva, ker ni imel mnogo svoje državne

[1]) Valvasor XV. 516—517.
[2]) Dane Gruber. Borba Hrvata sa Turci, str. 53.
[3]) Dane Gruber. Borba Hrvata sa Turci, str. 53.

vojske, ter se je zaradi tega silno jezil. V taboru ni bilo pravega reda, kajti vsak je hotel, da bode pametnejši; pri čaši so se silno junačili, a mi v trdnjavi samo živeli v strahu.[1])

Tako nam opisuje Mikačić našo vojsko ter pri vsem tem kriví najbolj generala in njegovega namestnika, da nista izvrševala svojih dolžnostij. Naša vojska gotovo ni bila pripravljena, niti dosti brojna, da bi bila mogla z uspehom na sovražnika udariti, in Andrej Turjaški je moral biti silno oprezen vojnik, ki je znal bojno silo obeh strank dobro presoditi. Spustiti se v boj pa biti potolčenim, bilo bi mnogo huje, nego z zbrano vojsko povrniti se ter pričakovati boljše priložnosti za srečen uspeh. Da so zaradi takega ravnanja mnogi na generala vpili, je popolnoma razumljivo, saj se je ravno tako godilo tudi Herbartu Turjaškemu, ko ni hotel l. 1565. napasti Turkov pri Krupi, kjer so se bili dobro utaborili z dvakrat večjo vojsko nego je bila njegova. Pa kdo bi ga mogel obdolžiti bojazljivosti! Saj smo videli,[2]) kako se je pri Budačkem hrabro boril ter v boji tudi svojo smrt našel. Ravno tako nam bo pokazala bitka pri Sisku, da je bil Andrej hraber ali oprezen vojskovodja.

Priznati pa vendar moramo, da je pri tej priložnosti zares nesloga mnogo zakrivila, in da ni čudno, da je sovražnik izvêl svojo prvo namero, ko je že 2. maja dokončal zidanje nove trdnjave petrinjske. Dan pred tem je slavil Hasan srečno dogotovljenje tega zidanja. Z godbo je obšel v svečanem sprevodu trikrat to novo mesto, a z nasipov je dal streljati iz topov, da se je na daleč po okolici razlegalo. Zvečer pa je pripravil vojski v taboru obilno gostbo, pri katerej se je sam Hasan dobro zabaval s cigansko godbo.[3])

2. maja zjutraj se vzdigne Hasan iz svojega tabora pri Brestu z vsemi četami, razven 1000 vojnikov, katere je pustil v Petrinji za posadko, ter se podá v lepo ravan nad Hrastovico, kjer je postavil mnogobrojne šotore. Ko so ga naši gledali z bližnjih holmcev, posebno z Urota, obnašal se je kot zmagovalec, ki razgleduje njihove tabore ter se v duši smeje neslogi in razporu kristijanov. Čez dan je dal nasipe bolje utrditi, zvečer pa se je zopet zabaval po svoji navadi. Drugi dan se odpravi do trdnjave Gore ter dá tudi njo popraviti; v Hrastovici pa je pustil 200 vojakov v posadki. Tabor se mu je širil od Hrastovice do Gore in Sraćice, ker bi bil rad tudi te dve trdnjavici popravil. Ko je tudi tukaj postavil po 200

[1]) Ibid. str. 54.
[2]) Letopis Matice Slovenske za leto 1889. Herbart Turjaški, str. 88 do 121.
[3]) Dane Gruber. Borba Hrvata sa Turci, str. 54—55.

vojakov v posadke, podá se končno zgodaj 4. maja proti Kostajnici, čeravno ga ni nikdo preganjal. Da pa pokaže svojo slavo, postavil je lep tabor iznad Hrastovice, razpel tukaj šotore ter dal zakuriti, da naši vidijo, kako on ni skrivaj pobegnil, nego pošteno in javno odšel.[1])

Ko se je bil sovražnik umaknil, morali so se tudi naši domu povrniti. Oni se zares vzdignejo iz tabora peti dan po odhodu Hasan-paše. Le-tá je bil še tisti dan, ko je odšel iz tabora, prispel v Kostajnico, kjer je vojsko porazdelil. Jeden del je razpustil, ali mu zapovedal, da se ima v jednem meseci zopet zbrati. Drugemu delu je pa zapovedal, da navleče kamenja in tramovja do brega Kolpe ter napravi most čez njo; sploh se jim je zagrozil s kaznijo, ako ne popravijo vsega, česar bode potreboval, ko se povrne proti Sisku. Radi večje varnosti te trdnjave je predložil general slavonske krajine, da se tjekaj pošlje čim preje 200 do 300 vojakov.[2]) S tretjim oddelkom vojske pa se podá Hasan sam proti trdnjavi Bihaču, kjer se je utaboril, kakor to izveščuje štajerskim stališem po dojavi stotnika Posedarskega iz Karlovca[3]).

Bihač leži v takozvani turški Hrvaški na reki Mni, ki ga obliva v sliki otoka. V tem času je bila ta trdnjava velike važnosti ne samo za Hrvaško, ampak tudi za vse sosedne slovenske dežele; zatorej so se Turki toliko trudili, da jo osvojé. Utemeljeno je bilo mesto že leta 1250. od Bele IV., ogerskohrvaškega kralja, a leta 1540. je prišlo po milosti kraljice Ane, soproge Ferdinanda I., pod oblast kranjskih stališev, ter je od tega časa v tej trdnjavi zapovedoval stotnik izmed kranjskega plemstva. Najhuje so napadali Turki to trdnjavo od l. 1519. do 1592., ko jim je končno padla v roke. Marsikateri slovenski junak se je tukaj proslavil odbijajóč napade turških krvolokov, kajti dobro so vedeli, da bi Turki po osvojenji te trdnjave tem huje napadali njihovo domovino. Mesto je bilo dobro utrjeno z zidovjem in trdnjavskimi stolpi ter je imelo vedno jako posadko. V tem času je bil zapovednik v trdnjavi Krištof Lamberg, a posadka je štela 400 vojakov, ki so bili razne narodnosti, vendar pa ponajveč Slovenci in Hrvati. Vse stroške vojske, kakor tudi vzdržavanje same trdnjave, morali so kranjski stališi sami oskrbovati.[4])

10. junija je prišel Hasan paša z znatno vojsko in težkimi topovi ter z mnogobrojnimi ladijami po Mni pred Bihač. Prvih osem dnij se je streljalo neprenehoma od štirih stranij na

---

[1]) Ibid. str. 55.
[2]) Starine. Knjiga XIX. Prilozi za poviest Hrvatske, str. 56.
[3]) Ibid, str. 57.
[4]) Valvasor. XII. 11—14.

mesto, pa ker je zidovje že precej porušeno bilo, pripravili so se Turci za napad 19. junija. Ali poprej nego se je imelo mesto poslednjič napasti, padli sta še dve drugi trdnjavici v turške roke. Hasan je namreč poslal iz tabora pod Bihačem jeden oddelek svoje vojske, da osvoji bližnje trdnjavice. In zares osvojé oni Peršić in Izačić (17. junija), dočim je Kamengrad bil še preteklega leta za naše izgubljen. Petar Erdedi prosi zatorej pomoči za Slunj ter odbija od sebe vsako odgovornost, ako se tudi temu mestu kaj dogodi.[1])

Končno so začeli Turki napadati Bihač 19. junija. Že so bili vojaki postavili lestve na zidovje, da se popnó nanj, ko so začeli meščani od zapovednika zahtevati, naj preda mesto. Zapovednik je uvidel sam, da ne bode mogel obraniti trdnjave, ker je bilo zidovje vsled neprestanega streljanja skoro razdejano in je večina braniteljev uže popadala, a pomoči se ni bilo nadejati od nobene strani. Zatorej je on v resnici sklenil, da se hoče udati in sicer večjidel zaradi tega, ker se je začelo meščanstvo samo s Hasanom o predaji dogovarjati. Ono je namreč njemu tajno izjavilo, da bi se rado podalo, ako jim paša obljubi svoboden odhod. Le-tá je poslal na to jednega od svojih begov v trdnjavo, da obljubi prebivalcem in posadki svoboden odhod, ali ako želé tudi še na dalje v tem mestu ostati, varnost osebe in imetka. Ko je Lamberg to zvedel, podá se sam v tabor turški, da razpravlja o pogodbah predaje, ki je bila zares s pogodbo sklenena, da smé posadka svobodno oditi.

Tudi pri tej priliki dolžijo nekateri zgodovinarji Lamberga, da je od samega strahú izdal mesto Turkom, mesto da bi se bil hrabro v bran postavil. Ali ako razsodimo vse okolnosti, katere smo ravno prej navêli, moramo pritrditi Valvasorju[2]), ki brani čast svojega rojaka. Kranjski stališi so bili pri vsem tem največ krivi, ker so premalo skrbeli za tako važno trdnjavo ter jo ravno v tem nevarnem času skoraj popolnoma zanemarili. Vendar jim pa tudi zaradi tega ne moremo preveč očitati, saj nam je znano, da so bile od l. 1590. oči vseh le proti Sisku obrnene, kajti tukaj je hotel sovražnik prodreti v slovenske dežele, in na tej strani ni bilo več nobene tako jake trdnjave, ki bi jih branila, kakor je bila tamkaj na novo utemeljena karlovška naproti Bihaču. Ne plašljivost Lambergova, nego neka malomarnost stališev kranjskih je bila kriva, da je bil Bihač posle 170letne vlade avstrijanske ter 52letne uprave kranjskih stališev izgubljen za kristijane.

Lamberg je zaupal besedam Hasanovim ter se je podal z 22 vojaki (samo toliko jih je bilo še ostalo od 400) in osta-

[1]) Starine. Knjiga XIX. Prilozi za poviest Hrvatske, str. 58.
[2]) Valvasor XII. 14 i 16.

limi prebivalci, ki so se namenili izseliti. Podadó se vsi skupaj proti Slunju, ki je bil takrat še v naših rokah. Češ, da jim je potrebna na potu straža, pošlje ž njimi Hasan-paša bega Velehtana s 400 turškimi konjiki. Ali njegova naloga je bila, da te goloroke ljudi (razven onih 22 na potu) pokonča. In zares, ko so se bili kake dve milji od tabora odstranili, napade jih on s svojimi divjaki. Začelo se je krvavo klanje; naši so se branili obupno, posebno oni oboroženi vojaki, ter so marsikakega Turčina pobili. Od imenitnejših je padel Ibrahimbeg od roke Tomaža Batalića, ki sta se bila že poprej sprla zaradi nekih darov, katere je bil Hasan-paša mnogim prebivalcem Bihača razdelil, da jih tako za-se pridobi, le-tá beg pa jih je od prebivalcev za-se zahteval. V tej borbi se je posebno hrabro obnesel Tomaž Gal, ki je med ostalimi tudi nekega ago ubil ter s tem Turke tako preplašil, da so v Bihač pobegnili, kar jih je živih ostalo. Od naših je ostal samo stotnik Lamberg in 6 meščanov, vsi drugi so v tej borbi padli.[1]) Kot begunci so prispeli naši najpoprej v Drežnik in od tukaj v Slunj, kateremu je pa tudi pretila velika nevarnost, kajti po izvestji Petra Erdeda, stotnika uskoškega, so imeli Turki udariti tudi na Slunj. Da ne pade to mesto sovražnikom v roke, prosi Erded nadvojvodo Ernesta, da bi ga dal učvrstiti po karlovškem denarničarji za zidanja. Ravno tako javlja o tej stvari nadvojvodi stotnik Jurij Posedarski iz Karlovca (23. junija).[2])

Med tem, ko je Velehtan klal izseljence, podal se je tudi Hasan v Bihač. Ali kakor je poprej s sladkimi besedami in dragocenimi darili mamil prebivalce na svojo stran, dokler jih ni pridobil, tako okrutno jih je začel sedaj preganjati. Od 5000 prebivalcev, kateri so ostali v mestu, dal jih je 2000 poklati, ostale je zasužnil, 800 samih otrok pa je odpeljal na Turško.[3]) — „S padom mesta Bihača odprta je pot v Italijo, naj sedaj pazijo Benečani“ — tako piše benečanski poslanec iz Prage svoji signoriji (vladi benečanski).[4]) Kolikokrat je bilo to mesto v 16. veku v veliki nevarnosti, kajti Turki so ga uže od zdavnej napadali. Sedaj je padlo, a s krvavim klanjem naroda so se Turki osvetili za mnoge svoje pod tem mestom pretrpene poboje, kakor da so hoteli objaviti Sisku in drugim hrvaškim in slovenskim mestom, kaj se bode ž njimi dogodilo, ako bodo premagani.

Po osvojitvi Bihača se podá Hasan domov v Bosno, da zbere ono vojsko, ki se je imela sniti čez jeden mesec po

[1]) Valvasor XII. 15.
[2]) Starine. Knjiga XIX. Prilozi za poviest Hrvatske, str. 57.
[3]) Dane Gruber. Borba Hrvata sa Turci, str. 58.
[4]) Tade Smičiklas. Poviest Hrvatska. Dio drugi, str. 78.

razpustu, da udari ž njo v Sisek, kajti tudi to trdnjavo je sklenil osvojiti, kakor malo poprej Bihač. Celi ta čas pa je drugi oddelek Hasanove vojske delal most čez Kolpo, most čvrst, ogromen in širok, da je moglo sedem konjikov vštric čez-nj jahati. Tudi ta most je bil dodelan kakor Petrinja v navzočnosti krščanske vojske, ki se je bila že drugikrat zbrala v taboru pri Brestu, ali brez srca in odvažnosti gledala, kako so Turki hiteli z delom pri novem mostu. Ban Tomaž Erdedi javlja vse to komisarjema štajerskima Vilhelmu baronu Windischgrätzu in Baltazarju Wagenspergu ter ju prosi pomoči za Brest, kjer je naša vojska bila v veliki stiski.[1]) A isti dan (11. julija) piše komisarjema, da gredó sedaj Turki gotovo na Sisek, pa da je paša le zato razglasil, da hoče udariti na Karlovec, ker bi rad naše čete prevaril. Zatorej naj se podá konjištvo v tabor pod Sisek, a na Karlovec naj se samo pripazi.[2]) Vendar pa so bili tudi v Karlovci dobro pripravljeni za vsak slučaj; nekaj prave, nekaj pa črne vojske je čakalo na sovražnika pod zapovedništvom Andreja Turjaškega.[3]) Kako živahno občenje je bilo tedaj med Karlovcem in Siskom, vidi se iz izvestja banovega, da dobiva poštar v Zagrebu plačo za dva konja, ali jih drži pet, ker hodi pošta neprestano v Sisek in Karlovec.[4])

Tudi pri tej priložnosti toži zapovednik v Sisku Mikačić na tuje čete v taboru pri Brestu, iz katerega se niti ne upajo iziti. Posebno jih je preplašil neki list, ki so ga Turki po noči pustili na mostu brestovskem, v katerem so zahtevali, da jim se grad predá. Samo z jezikom so bili junaki. Da je na tem nekaj resnice, prizna sam Valvasor[5]), ko pripoveduje ob vzroku nesreče, ki je zadela kmalu zatem bana Erdeda. On sam pravi, da so se „nemški“ konjiki opili, a ban jih ni hotel čakati, nego da je pobegnil.

Okoli polovice julija je bil most dogotovljen. 15. julija piše Mikačić, da sovražnik most že dodeluje ter z jakimi tramovi utrjuje, in da bode mogel nositi težke stroje, s katerimi preti trdnjavi Zelini in pa tudi Sisku. Komaj je bil most dodelan, precej se je javilo Hasanu, ki je takrat bival v Krupi. Od tamkaj se naravnost odpoti v Kostajnico, kjer ga nahajamo že 14. julija, kakor nam pripoveduje Mikačić v omenjenem listu. Tudi so čuli iz Kostajnice ustreliti iz topov dvanajstkrat, kar se je zares zgodilo pri odhodu Hasanove vojske, kajti 16. julija je bil sovražnik že pri novem mostu na Kolpi.[6])

---

[1]) Starine. Knjiga XIX. Prilozi za poviest Hrvatske, str. 58.
[2]) Ibid. str. 59.
[3]) Ibid.
[4]) Ibid.
[5]) Valvasor. XV. 516.
[6]) Dane Gruber. Borba Hrvata sa Turci, str. 60.

V tem ko se je tako sovražnik lepo pripravljal za napad, ter tudi že sam Hasan z ostalo vojsko prispel v tabor, vidimo na naši strani samo neslogo in nered. In ko so se bile tudi že slovenske čete utaborile pred dlje časom v taboru pri Brestu, vodil je hrvaški ban svojo vojsko po raznih krajih ter se ni hotel nikjer utaboriti, kar potrjuje zopet Mikačić s svojim pismom od tega dne, rekoč: Bana nikdo ne opominja, da se čim preje utabori. Bojim se, da se bode učvrstil sovražnik pri Petrovci preje nego ban. Opomnite ga vi in prosite, da se podviza s svojimi vojaki, pred vsem pa da pošlje konjike pred Brest, kjer so sami „Germani“, plašljivci, ki se komaj iz tabora pokazati upajo.[1]) To je ostra sodba za „Germane“, pa tudi ni popolnoma resnična, kar smo že večkrat omenili. Ni nedostajalo naši vojski odvažnosti niti hrabrosti, nego nedostatnost sredstev za vzdržavanje tolike vojske je bila vzrok neslogi v taboru. Denar ni dohajal pravodobno v roke obskrbnikom hrane in bojnih sprav, pa je bila vojska radi tega nezadovoljna, a zapovedniki so imeli več skrbij, da vzdržé tako vojsko vkupaj, nego z bojnimi osnovami proti sovražniku. Ne radi bojnih osnov, nego radi nedostatnosti vsega za vojsko potrebnega so se prepirali vojskovodje na svojih sestankih, in le-tó je bilo najbolj krivo, da niso njihova podvzetja napredovala.[2]) Tako je Štefan Graswein, zapovednik koprivniški, zbiral svoje čete dljé časa, nego je trebalo, ter ga ni bilo v taboru. Izgovarjal se je po navadi, da čaka denarja, s katerim je imel vojakom najemnino izplačati. Vsled tega je od dne do dne odlašal svoj prihod v tabor, tako da ga v odločnem času ni bilo tukaj, dočim se je ban s svojimi četami vendar utaboril pri Brestu, kajti 19. julija, na dan bitke, ga nahajamo v taboru.[3])

Iz navedenega vidimo, da je v našem taboru vladala vedna nesloga, zatorej ni čudno, ako so naši izgubili bitko, ki se je skoro zatem začela s složnim in v vsakem oziru dobro preskrbljenim sovražnikom. A tej nesreči pridruži se še druga, namreč izdajstvo nekoga naših ljudij.

Neki Vojnić „Srbin“ je bil banov voditelj, kateremu so bile znane vse namere in odredbe banove. Poprej je bil v službi pri Turkih, a kasneje je pribežal k banu. Ban se je hudo prevaril, da je tako nestalnemu klatežu vse zaupal ter povedal, kako je z našo vojsko, in kaj namerava storiti. To je bila vendar prevelika nespretnost banova, katero je kasneje sprevidel, kajti le-tá lopov je bil od Turkov podkupljen, samo

[1]) Ibid.
[2]) Hurter. Gesch. Kaiser Ferdinands II. und seiner Eltern III. 111—130.
[3]) Dane Gruber, Borba Hrvata sa Turci, str. 60.

da po njem zvedó točno, kaj se dela in namerava v krščanskem taboru, pa je potem zopet pobegnil k Turkom ter nagovoril Hasana, da navali na naš tabor in da prisili naše na boj, odkrivši mu vse pogreške naših čet. „Sedaj je čas,“ je govoril on, „da napadeš sovražnika, dokler ga je malo in dokler ima pešce same mladeniče, katere so še le nedavno s polja pobrali ter jih uvrstili v bojne redove. Ali ko se bodo zbrale vse raztresene čete, kakor o tem snuje ban Bakač ter se nadeja, da se bode to v kratkem zgodilo, pa ko pridejo še „germanski“ konjiki, ki se boré z dolgimi puškami (to so kirasiri), potem bode uspeh bitke dvojljiv. Zatorej naj se ne obotavlja, nego naj čim preje napade sovražnika.“ Dva dni je o tem razmišljal Hasan ter končno odločil, da se ima udariti tretji dan, namreč 19. julija.[1])

O tem odloku Hasanovem je zvedel ban ter je sporočil svojim ljudem, da naj mu za imé Božje pošljejo kakor hitro mogoče več ljudij, kajti nevarnost je velika.[2]) Ban je skoraj slutil veliko nesrečo, ki ga je skoro zatem zadela. 19. julija 1592 ob treh popoludne je udaril Hasan iz Petrinje čez most na Kolpi s 15.000 turške vojske na krščanski tabor, kjer je bilo komaj nekaj čez 2000 vojakov. Od tretje do četrte ure je trajal boj na ravnem polji. Banova vojska se je s početka dobro držala, ali kasneje je sramotno pobegnila. Hasan prodere v tabor krščanski ter osvojí pet topov. Najhuje so bili pobiti štajerski domobranci, katerim je bil zapovednik Janko pl. Zavrl (Saurau).[3]) Sam ban se je komaj rešil; zmešnjava pa je bila tako velika, da se zanj ni znalo nekoliko dnij, je-li živ ali mrtev: ali on se je podal po izgubljeni bitki v Jasko, od koder piše že 20. julija komisarjema Vilhelmu baronu Windischgraetzu in Baltazarju Wagensbergu, da sta dve četi Nemcev srečno utekli iz boja, pa prosi, da ju pošljeta v Sisek, katerega bode sedaj Hasan oblegel. Tudi on bode prišel précej tjekaj s svojimi četami, kolikor jih ima, da se sovražniku v bran postavijo, morda tudi z vojsko iz Karlovca pod zapovedništvom Andreja Turjaškega.[4])

Hasan pa je še pred bitko oblegel Brest ter ga še le drugi dan osvojil. Mikačić piše 20. julija zjutraj, da je sovražnik požgal Brest vkup z „Germani“ ter še dve drugi vasi. Nikdo se ni iz tabora rešil, vsi so izginili. Plen je bil tako obilen, da so ga Turki celo noč vlekli iz tabora. Koliko je bilo ujetnikov, nam ni znano.[5])

---

[1]) Valvasor XV. 516—517.
[2]) Starine. Knjiga XIX. Prilozi za poviest Hrvatske, str. 59.
[3]) Ibid., str. 59—60.
[4]) Ibid.
[5]) Dane Gruber. Borba Hrvata sa Turci, str 64.

Précej drugi dan za tem je palil Hasan vasí okoli reke Odre. Tudi na Drenčino je navalil, ali osvojil in zažgal samo vas, ker trdnjavica se mu ni hotela podati. Mikačić javi to kapiteljnu zagrebškemu 20. julija pa doda: „Od strahú so mi vsi ljudje pobegnili, razven 25. Pridite na pomoč danes ali jutri, ker se Odra more pregaziti. Zagrebški meščani so pobegnili, iz Siska se neprikaže nikdo, niti kakšen haramija (Hrvati navadno oblečeni in oboroženi). Od dela in utrjevanja ne moremo več dihati. Ako Turki zahtevajo trdnjavo, kaj nam je storiti? Takoj nam pišite po kakošnem brzem konjiku, ker ne moremo čakati, da sovražnik pregazi Odro. Bog daj, da nas poprej ne obleže, predno vi to pismo dobite.[1])

Mikačiću se je izpolnila želja ter je dobil pomoči, kajti s 25 ljudmí, katere je še 20. julija imel, ne bi bil mogel tega izvesti, kar je kasneje storil. Moglo mu je pa pojačanje lahko priti v trdnjavo, kajti on je bil še le tretji dan (22. jul.) obležen s svojima tovarišema Blažem Gjurakom in Matijo Fintićem, ki sta mu bila prideljena v tem nevarnem času. V treh dneh in treh nočeh, kar je Hasan ropal po odprtem polji, zarobil je 4000 ljudij ter popalil do 2000 vasíj, mest in trdnjavic, vse do trdnjave siške, osvojivši si celó mesto Sisek. Mikačić ni spolnil svoje grožnje, da bode zapustil trdnjavo, ako pade mesto Turkom v roke, ampak je ostal v njej, da jo brani do zadnje kaplje krvi. Hasan se je med tem utaboril pod trdnjavo, kamor je znesel svoj bogati plen, ne pustivši nikjer v okolici niti najmanjše hrane, samo da trdnjavo čim preje z ognjem ali z obsedanjem prisili na predajo.[2])

Da pa svojo slavo tudi v Carjigradu pokaže, pošlje Hasan 600 odrobljenih glav visoki Porti z mnogimi vojaškimi zastavami, katere je pomnožil še z mnogimi drugimi, ki so visele v cerkvah v Bihači nad grobovi raznih vojvod. Sultanu pa je poslal množino sužnjev, a velikemu veziru Siavušu, ki je bil med tem zamenil glasovitega Sinana, razne dragocenosti. V Carjigradu se je slavilo imé Hasanovo, ter se o njem trdilo, da na njegovi hrabrosti počiva turška bodočnost.[3]) Ali ta Hasanova slava je skoro otemnela, kakor bomo videli.

Na drugi strani pa je ta odločna zmaga in silno ropanje Hasanovo razširilo neizmeren strah ne samo po okolici siški ampak po celem Hrvaškem in Kranjskem. Posebno se je preplašilo ljubljansko prebivalstvo. Ko se je namreč zvedelo v Ljubljani o poboji naše vojske in o hitrem napredovanji Turkov, našlo se je nekoliko lažnivcev, ki so hitro razširili po mestu

---

[1]) Ibid., str. 65.
[2]) Ibid., str. 65—66.
[3]) Hammer. Gesch. der Osmanen III. 198.

glas, da so udarili Turki naravnost proti Ljubljani, katero mislijo osvojiti. Vse je začelo bežati iz mesta, nekateri so se kar čisto izselili, izvzemši s seboj na vozéh nekoliko robe, kolikor je bilo za prvi čas mogoče naložiti. Žene so objemale in stiskale k sebi svoje otroke, kakor da jih ne bodo nikdar več videle, a prosti ljudje so stokali in zdihovali po mestu, kakor da so že propadli. V tej stiski, vpitji in begu je bilo pogaženih nekaj odrastlih, še več pa otrok, kajti narod se ni mogel na noben način umiriti. Končno so se povrnili ogleduhi, ki so bili poslani, da se prepričajo o prihodu Turkov, ter so mogli pravo resnico povedati, da Turkov ni niti videti in da so mnogo milj od Ljubljane oddaljeni. Še le na to se je polegel strah med prebivalci ljubljanskimi, ki pa niso bili še popolnoma varni, kajti čeravno so vojaški svetovalci v Gradci précej javili o tej nesreči Ernestu, upravitelju teh dežel, ter ga prosili hitre pomoči, vendar niso nič drugega dobili nego obljubo za odgovor; in da se ni Sisek pri tem obleganji vzdržal, bila bi gotovo tudi Ljubljana videla to leto Turka pod svojim zidovjem. [1])

Hasan-paša je med tem obsedal Sisek, kamor je bil prispel z vojsko 22. julija. S početka je naskakoval trdnjavo ter klical na boj posadko; ali ko je spoznal, da se branitelji njega ne bojé in da se mu celó posmehujejo, kajti obsedeni so odbili njegovo ponudbo na boj, podvzel je redno obsedanje. Ko je najpoprej v treh dneh vse popalil okoli trdnjave, začel je streljati s topovi na mesto, in sicer z onimi topovi, katere je vzel našim v zadnji bitki. Topovi so bili nameščeni na južni strani mesta na nekem holmci, od koder je mogla kroglja zadeti trdnjavo. Z neprestanim streljanjem so Turki poškodovali dva stolpa ter prebili zid, ki se je raztezal ob Kolpi med omenjenima stolpoma. Od iztočne strani čez Savo je dal skopati do brega veliko jamo, da se v njo odpelja voda, ki je obtakala zidovje. Ravno tako je dal tudi na severni strani nasproti „ribarskim vratom“ skopati jamo in napraviti nasip, kamor so se imeli dopeljati topovi. To pa se je delalo vse tajno po noči in z največjo pazljivostjo in tišino. [2])

Ali naši so vendar vse to opazili. Mikačić sklene précej po noči napasti neprijatelja ter ga tako ovirati v njegovem nadaljnjem nevarnem delu. Ohrabrivši svoje četice plane s tolikim krikom in navalom iz trdnjave, da so mnogo kopačev v jame podrli ter jih ž njihovo krvjó natopili, a ostale z Rustan-begom, upraviteljem tega kopanja, gnali v sramotnem begu do njihovega tabora. Turčin je namreč postavil na otoku

[1]) Valvasor XV. 517
[2]) Dane Gruber. Borba Hrvata sa Turci, str 67.

nasproti trdnjavskim vratom štiri velike šotore z zlatimi zastavami, kamor je namestil konjike za obrambo kopačev jam. Ko so le-tí konjiki videli, da so pešci potolčeni in pregnani, preplašili so se tudi oni; podró pa hitro šotore ter pobegnejo tako naglo proti mostu, ki so ga bili v požganem mestu Sisku naredili, da jih je komaj nositi mogel. Za seboj so hitro most odstranili, samo da jih naši niso mogli dalje preganjati. Turkov je padlo v tem boji 75, od naših pa samo trije.[1])

Sedaj je videl Hasan, da s silo ne more dobiti Siska, zatorej sklene poslužiti se drugih sredstev, namreč grožnje in zvijače. Vrhu tega pa je dobil tudi od sultana nalog, da naj ne napada nemškega cesarja, ki želi živeti ž njim v miru. Ali zvita glava Hasan je znal poslanca, ki mu je prinesel od sultana to poročilo, pridobiti za-se z denarji ter ga poslal nazaj v Carjigrad s poročilom na sultana, da ni on nič kriv, nego cesarski, in da mora biti vedno za boj pripravljen, kajti kakor je zvedel, zbirajo se nove cesarske čete okoli Zagreba in sicer do 40.000 môž, ki mislijo planiti v Bosno.[2]) Dočim se je pa hotel na ta način pred sultanom nedolžnega kazati, vendar ni mislil nadalje sile upotrebljevati, da ne bi tako iznovič sultana razdražil, in pa ker je spoznal, da je dosedanja sila bila čisto brezuspešna.

Odslej se je posluževal drugega sredstva. 29. julija, ko je prenehal napadati mesto, pošlje k Mikačiću svojega poslanca s pismom, v katerem mu na razne načine grozí, ako mu mesta ne predá, ter mu ob jednem javi, da mu je zastonj vsak odpor, kajti njemu je natanko znano njegovo žalostno stanje v trdnjavi in majhno število njegove čete. Mikačić se je začudil, ko je pismo prebral, pa začel misliti, kdo bi mogel biti v trdnjavi izdajalec. Poslanec mu pa pravi, da je jeden od njegovih pobočnikov, a Mikačić précej pomisli na nekega četovodjo (centurio) Marka Vojvodo, o katerem se je sumničilo uže poprej, da uže več let za denar tajno prijateljuje s Turki.

Mikačić, človek treznega in mirnega duha, je znal zatajiti svojo žalost nad tem grdim činom ter je še celó prav dvorljivo razkazoval turškemu poslancu vso bojno pripravo, množino denarja, hrane in celo utrdbo mesta. Poslanec se je veselil v srci, da je mogel pregledati vse, kar je bilo važno videti, in da bode mogel o vsem tem govoriti s Hasanom. Ali hudo se je zmotil. Mikačić je poklical njega in četovodjo Marka Vojvodo k sebi na kosilo, razgovarjal se ž njima kakor

[1]) Ibid. str. 68.
[2]) Valvasor. XV. 517.

s prijateljema; toda po dokončani pojedini nagradi oba, kakor se je njima spodobilo. On polkliče namreč upravitelja topništva Baltazarja Kranjca, da ju pogubi. Ta ubije oba s samokresom ter ju po noči vrže skozi okno v Savo.[1])

Nekoliko dnij je uže preteklo, a nestrpljivi Hasan ni mogel dočakati svojega poslanca iz Siska ter se je čudil, zakaj se ne povrne. Pošlje zatorej précej drugega poslanca k Mikačiću, ki se mu je imel zagroziti, ako je izdajalsko usmrtil prvega poslanca, in da mu bode on to povrnil v jednaki, ako še ne v večji meri. Mikačić mu mirno odgovori, da ga je on izpustil iz trdnjave, pa ako se isti ni povrnil, on ni tega kriv. Med tem pa mu obljubi, ker dobro vé, kako slabe so njegove sile za obrambo trdnjave, da se hoče počasi popolnoma podati, ali le s pogodbo, da na predajo trdnjave pošlje čez tri dni samo najodličnejše bege in age, kajti za njega bi bila to sramota, ko bi tako važno trdnjavo predal prostim vojakom. Hasan se je seveda silno razveselil te ponudbe, kajti mislil je, da bode dobil tako važno trdnjavo brez krvoprelitja.

Mikačić je dal med tem napolniti vse male in velike topove z žeblji, kolesci in krogljami ter jih zakopati in pokriti s travo v predprostoru stolpa, koder so morali Turki iti. Četrti dan zjutraj pridejo zares begi in age svečano oblečeni ter se počasi približujejo trdnjavi. Mikačić je zapovedal précej vrata odpreti ter pustiti 500 najodličnejših Turkov, da prekoračijo most, v redu trije po trije skupaj. Ko je že večji del njih prekoračil most, dá ga on hitro vzdigniti in sedaj zapaliti vse one skrite in nabite topove. Smodnik in železo raztrga in pokončá vse po redu. Ko so to videli ostali Turki, ki so čakali pred mostom, pobegnili so hitro k Hasanu, da mu naznanijo, kaj se je zgodilo z njegovimi begi in agami. Ko je Hasan to slišal, razsrdil se je grozno ter strašno preklinjal krščanskega Boga; povrhu tega pa se tudi zaklel, da bode osvetil kri svojih junakov s pokončanjem in razdejanjem trdnjave.[2])

Précej potem se je vzdignil Hasan iz svojega tabora ter se podal proti Petrinji, kjer je počival nekoliko dnij s svojo vojsko. Vendar pa se on ni odpotil v Bosno, nego osveta ga je gnala, da še nadalje pustoši in pokončuje hrvaško zemljo. Prešel je čez Kolpo po novem mostu ter začel ropati Turopolje (t. j. ravnina med Kolpo in Savo pod Zagrebom) vse do Kerestinca in Okića blizo Samobora. Tabor je bil postavljen pri Lomnici, kjer se je Hasan zabaval z lovom, dočim so njegovi vojaki na daleč in široko plenili polja in hiše ter

---

[1]) Starine. Knjiga XIX. Prilozi za poviest Hrvatske, str. 60.
[2]) Valvasor XV. 514—515.

ropali živino in sužnili ljudi.[1]) Padlo pa je v tem času po štetji hrvaških stališev do 26 gradov, a v sužnost odpeljanih do 35.000 ljudij. A toliko jih je pri „svečah in zvezdah“ srečno pobegnilo čez Savo v sosedne dežele![2]) Ban Petar Erdedi je sicer čakal s 100 konjiki med Odro in Kolpo pri Lekeniku na Turke in Vlahe, ki so zajedno razsajali po okolici, ali so mu ljudje zaspali, in prišlo je 150 Vlahov, ki so naše popolnoma razbili.[3])

Strah je zavladal vsled tega po vseh slovenskih deželah, kajti zares se je bilo bati, da postane Hrvaška v kratkem turška pokrajina, in na to je Hasan tudi računal ter se zaradi tega tako dolgo zadržaval na hrvaškem zemljišči. O vseh teh dogodkih se je končno zvedelo tudi na cesarskem dvoru v Pragi, kamor so bili Turki cesarju javili, da je ban Erdedi premirje prekršil, in da se morajo oni za to osvetiti. Cesar Rudolf II. se radi tega razsrdi nad Erdedom, kajti veroval je turškemu poslancu ter s početka ni hotel dovoliti, da se po njegovih deželah zbira narodna vojska ter tako s krepko roko odbije vsak turški napad. Zlo bi bilo za Hrvaško in sosedne dežele, da ni pohitel zaradi tega 6. avgusta cesarjev brat nadvojvoda Ernest z mnogimi ogerskimi in avstrijskimi velikaši in vodjami, kakor z Nadaždom, Palfyjem, Bačanom, Kutasijem in drugimi, ki so cesarju dokazali, da so vse te nesreče Turki krivi, a ne ban, ki se je moral le braniti teh napadov. Sedaj še le on dovoli, da so se smele čete zbirati po njegovih deželah za vojsko proti Turčinu. Vendar pa so morali le-tí velikaši cesarja dolgo nagovarjati, kajti on je še vedno trdil, da je največ Erded kriv. Ali ko so mu razložili, da je Hasan prvi začel napadati naše dežele in na Sisek streljati s topovi, ter da bode cesar pred celim svetom osramočen, ako ne bode sile s silo odbijal, in ko se je nadalje zvedelo, da se je Hasan zopet povrnil na Hrvaško, potem ko se je bil že iz Siska umaknil, ter da po njej grozovito razsaja in pleni; končno ko so prispeli iz Kranjske in Štajerske prošnje za pomoč proti Turkom, kajti vsi prebivalci so živeli v večnem strahu pred turškimi napadi, takrat še-le je cesar sprevidel, da je zadnji čas, da se pomore Hrvatom in Slovencem v tej nejednaki borbi. Nadvojvoda Ernest dobi nalog, da zbira čete po avstrijskih dednih deželah, Franjo Nadažd pa po ogerskih. A končno je bil poslan k nemškim knezom nam poznati Pec (bivši cesarski poslanec v Carjigradu), da tudi pri njih izprosi kako pomoč. Vse zbrane čete so se imele

[1]) Ibid. XV. 518.
[2]) Smičiklas. Poviest Hrvatska II. 79.
[3]) Starine. Knjiga XIX. Prilozi za poviest Hrvatske, str. 60.

sniti na Hrvaškem, a vrhovno zapovedništvo nad njimi je imel prevzeti nadvojvoda Karol, markgrof Burgavski in Wellenberški pod naslovom „General-Obristlieutenant“.[1])

Omenjeni zapovedniki so zbrali lepo število vojske. Nadažd je dobil na Ogerskem 1000 pešcev in toliko konjikov. Tirolci so poslali cel polk z 2000 vojaki pod zapovedništvom Wernera Reitenavskega; Bavarska 500 konjikov, ali za zameno mesečno 10.000 tolarjev; škof solnograški 1000 musketirjev in nekoliko konjikov; škof pasovski 10.000 tolarjev; Avstrija nad Anižo 1000 pešcev in 200 konjikov; Avstrija pod Anižo je postavila vsakega tridesetega moškega ter najela pet čet konjikov; končno je zbral nadvojvoda Ernest 5000 vojakov na Kranjskem, Koroškem in Štajerskem. Ako k temu številu prištejemo še krajiške in banske čete, ki so se z naštetimi zjedinile, dobimo lepo vojsko od 10—12.000 mož.[2])

Le-tá vojska pa se ni najedenkrat zbrala, nego je dohajala na odmerjeno mesto sedaj jedna sedaj druga, vsled tega pa se tudi ni moglo nič važnega podvzeti; jeden oddelek te vojske je bil celó hudo tepen. Najpoprej je prispel na Hrvaško Franjo Nadažd z ogerskimi četami, katere so zbrali pojedini velikaši in plemiči, od katerih so se tudi mnogi sami ž njimi podali, kakor Franjo Dersfy, Žiga Forgač in Tomaž Nadažd. Ko so prispeli pod Susedgrad, zvedó, da sovražnik nedaleč od Kerestinca pleni in ropa. Franjo Nadažd sklene précej napasti ga s svojo vojsko. Najprej je poslal Fabijana iz Tolne s pešci, a sam je hotel iti od zadej s konjiki. Fabijan se je bil že prepeljal čez Savo na ladijah, ko je prišel najedenkrat Nadaždu ban Bakač naproti ter mu povedal, da je Turkov mnogo več nego njegovih, in da naj se ž njimi ne spušča v boj, ker bi se mogla zgoditi velika nesreča. Le-tá ga je ubogal. Poklical je nazaj tudi Fabijana ter se podal proti Zagrebu, kjer je porazmestil vojsko deloma po Griči, deloma po Kapitolu pa čakal na nove čete, ki so imele priti v njegov tabor.[3]) Ob jednem je poslal Aleksandra Seneja k generalu Andreju Turjaškemu v Karlovec s prošnjo, da zbere tudi on svoje čete ter k njemu pride.

Počasi so prihajale nove čete. Prispele so pa sosedne kranjske plemiške čete pod vodstvom Jurja Kisla Fužinskega (Kaltenbrunskega), deželnega upravitelja zaradi nenavzočnosti

---

[1]) Valvasor XV. 518; Orteluis redivivus et continuatus oder der ungarischen Kriegsempörungen historische Beschreibung vermehrt von Martin Mayern, Nürnberg 1665, str. 126.

[2]) Valvasor X. 351 in XV. 518; Hurter. Gesch. Ferdinands II., zv. III., str. 139—140.

[3]) Hammer. Gesch. der Osmanen IV. 215.

deželnega zapovednika[1]), potem neke nemške čete pod vodstvom Jurja Gleisbacherja in Dioniza Denka, nadalje banove čete pod vodstvom samega bana in končno tudi zapovedniki Karlovca, Koprivnice, Križevca itd. s svojimi najemniki. S temi je narastla Nadaždova vojska do 7000 môž.[2])

Nadažd se je čutil sedaj dovolj močnega ter ni hotel nič več s svojo zbrano vojsko po Zagrebu postavati, nego je udaril za Hasanom, ki se je ravno vračal proti Banjaluki. Pošlje mu tudi pismo, s katerim ga pozivlje na boj, ako je junak. Dné 17. sept. počaka Hasan Nadažda pri Petrinji, da mu pokaže, kako se ga ne boji. Zjutraj tistega dne je namreč opazil Nadažd pri Petrinji po bližnjih vrhuncih mnogo Turkov, ki so razgledavali naš tabor. Tudi on je poslal precej 50 konjikov, da naj razgledajo položaj Turkov ter dobro pazijo, kam so se obrnili. Konjiki se skoro povrnejo ter Nadaždu prijavijo, da so se Turki podali v svoj tabor, ter da je zopet vse mirno.

Ali to je bila za naše samo zanka. Moramo se zares čuditi, kako lahkoverni so bili naši ljudje, da so verjeli takošnim glasom pa da so vse v nemar pustili ter v taboru počivali. Kolikokrat je uže Turek naše premagal na tak način, in tudi sedaj se mu je to posrečilo. Turki so se bili namreč samo potajili ter so želeli naše na ta način zamamiti, da bodo nepripravni. Ko so opazili, da se jim je ta prevara dobro posrečila, prihrumi hipoma več tisoč Turkov nad naše brezskrbneže. Oni so se med tem hitro osvestili, pograbili svoje orožje ter se sovražniku v bran postavili. Dolgo časa, od dveh do sedmih zvečer so se borili hrabro na tej in drugi strani, a še posebno so se odlikovali naši pešci ter pobili in posekali mnogo Turkov. Ali končno je odločilo večje število Turkov. Nekateri naših vodjev so popustili bojne redove ter začeli bežati, a za njimi je udrla vsa vojska. Na begu pa jih prestreže sovražnik ter jih nekaj poloví, nekaj pa pobije. Ulovljen je bil celó sam Franjo Nadažd. Ako je našemu izvoru[3]) verovati, rešilo bi se bilo od vse vojske samo 78 ljudij, ki so se skrili v neki kapelici ter se pokrili z mrtvaškimi kostmi. Ta vest pa je skoraj neverjetna, kajti na ta način bi bilo od 7000 ljudij padlo jih 6000 (razven onih 78), ker je bilo, kakor bomo slišali, ujetih le 1000 ljudij. Bržkone da ni bila vsa vojska, ki je odšla iz Zagreba, v tej bitki, nego je jeden oddelek poslan bil na katero drugo mesto, da tamkaj sovražnika napade; saj tako v tej bitki ne nahajamo bana z njegovimi četami. Pa tudi Turki niso mogli biti posebno veseli te dvojljive zmage, ker je tudi

[1]) Valvasor XV. 519.
[2]) Ortelius redivivus et continuatus etc., str. 128—129.
[3]) Ortelius redivivus et continuatus etc., str. 129.

njih več tisoč ostalo na bojišči. Ves naš tabor s topovi, orožjem in ostalo bojno pripravo je prišel v turške roke. Plen je znašal 12 topov, 7 bojnih zastav in 1000 sužnjev.

Hasan je précej za tem poslal 300 sužnjev v Carjigrad, da proslavijo njegovo zmago. 19. oktobra so jih Turki vodili po Carjigradu ter so jih še navlašč peljali mimo cesarskega poslanca. Spredaj je korakala godba, za njo pa četa, ki je nosila osvojeno orožje, potem vozovi, na katerih je bil natovorjen ostali plen, a končno sužnji: možje, žene, otroci in starčki, katere so ne gledé na starost niti na slabost s palicami gnali kakor živino. Turki pa so od veselja skakali. Ko se je izvršil obhod, razprodali so sužnje na trgu kakor živino.[1])

Ta sramota in še bolj strah pred Turki je tako vznemiril krščanski svet, da je cesar Rudolf II. odredil, naj se po nemških, ogerskih in njegovih naslednjih zemljah vsak dan zjutraj, opoludne in zvečer zvoni z zvonom (zvan „turški zvon“), kar bi imelo spomniti kristijane, da molijo za rešitev in zmago nad neverniki. Po slovenskih krajih se še dandanes zvoní v ta spomin zjutraj ob sedmih. Duhovniki so molili molitve s prižnice ter iste dali tiskati in med narod razdeliti, da jih moli, ko sliši zvoniti turški zvon.[2]) Mati Božja, katero so nosili Hrvati v sliki na svojih zastavah, klicala se je v teh strašnih časih na pomoč v gorečih molitvah po celi srednji Evropi. Tako velik strah je zavladal po oddaljenih krajih, a kolikošen je potem moral biti na Hrvaškem in v slovenskih deželah!

Cesar Rudolf II. je précej na to sporočil nemškim knezom, da naj se toliko ne obotavljajo, ampak takoj pošljejo obljubljeno pomoč na mejo. In zares se na to skoro zberó obetane čete ter se odpotijo na Hrvaško pod vodstvom nadvojvode Karla Burgavskega. Še le 7. novembra so prispele te čete v Zagreb. Bila sta to dva polka nemških pešcev in 600 konjikov, med katerimi se je nahajala tudi četa prostovoljcev pod vodstvom Sebastijana Montekukulskega. In končno so se pridružile dobrovoljne čete kranjske in štajerske, katere je vodil grof Lodron. Krištof Hajm je postavil za to vojsko šotore med Savo in Zagrebom, kjer se je tudi nastanila.[3])

Med tem pa je nastopilo deževno vreme, in Sava se je razlila po polji tako daleč, da so bili vsi šotori v vodi. Voda je odnesla tudi žitnice[4]) ki so bile postavljene na savskem bregu in raztrgala most, ki je bil napravljen čez reko. Zatorej

---

[1]) Zinkeisen. Gesch. des osmanischen Reiches III., 586.
[2]) Ortelius redivivus et continuatus etc., str. 128. Hammer. Gesch. des osmanischen Reiches IV., 215.
[3]) Dane Gruber. Borba Hrvata sa Turci, str. 76—77.
[4]) Hurter. Gesch. Ferdinands II., zv. III., str. 141.

je morala vojska prenesti šotore na griče, ki se razprostirajo med Zagrebom in Susedom, kjer se je jeden del vojske utaboril, drugi pa je bil razmeščen po sosednih vaséh. Med tem pa je trajalo deževno vreme tudi še na dalje, in končno je nadvojvoda Karol sprevidel, da vojska ne more niti topov voziti niti puške rabiti, in zatorej ni mogoče izvesti nikakega vojnega povzetja proti sovražniku. On je zaradi tega sklical bojni svèt, v katerem so vsi sprejeli njegov predlog, da se namreč za sedaj razpusti vojska; spomladi se bode mogla zopet zbrati in kaj povzeti. Ko so se vračali, zapadel je tako debel sneg, da je vojska morala pustiti vse vozove na mestu ter si delati pot do doma. Ogerski vojaki, ki so prišli poprej v nekoliko dneh v Zagreb, dospeli so sedaj komaj v jednem meseci na svoj dom.[1])

Turki pa še tudi sedaj niso prenehali ropati hrvaških in slovenskih predelov ter napadati trdnjavic. Turopolje je največ pretrpelo. Od tukaj pa so se zaletavale turške čete mimo Samobora celó na Kranjsko.[2]) Ob času, ko je bila potolčena Nadaždova vojska pri Petrinji, zbirala se je druga krščanska vojska okoli Karlovca pod vodstvom Karla Burgavskega, ali Turki jo premagajo v bitki pred Karlovcem samim 27. sept. 1592. Sovražnik je planil nenadoma na našo nepripravljeno vojsko ter pokončal okoli 4000 ljudij iz Kranjske, Štajerske in Koroške; le nekateri so pobegnili ter se rešili v trdnjavi.[3]) Morda je bila ta vojska oddelek Nadaždove. Kakor je bilo že prej omenjeno, tudi tukaj ni verjetno, da bi jih bilo toliko padlo, in da bi bil ta oddelek tako jak, kajti od 7000 môž jih Nadažd ni mogel 4000 drugam odposlati, saj se je imel on vendar s samim Hasanom boriti. Z druge strani pa vidimo, da so oni imeli vendar prav, ki so pričakovali napada od Hasanove vojske, čeravno je bil Karlovec pod svojim zapovednikom Andrejem Turjaškim tako učvrščen, da ga turška vojska ne bi bila mogla tako lahko nadvladati.[4])

Tako se je končalo to nesrečno in žalostno leto za Hrvate in Slovence. Vsa zemlja je bila pokončana, nikjer varnosti niti mirú. Na levi breg Save je pribežalo neizmerno mnogo naroda iz predelov izmed Kolpe in Save, ter so tukaj iskali pribežališča. Tukaj na majhnem zemljišči se je stiskal drag do dragega in nedrag do nedragega. Česar ni poprej pobral Turčin, to je pretila sedaj pobrati nemška vojska, ki je postala strašno neredna in razuzdana. Sicer žilavi in nepolomni sta-

---

[1]) Valvasor XV. 519.
[2]) Dimitz. Gesch. Krains III. 244.
[3]) Chronicon von Karlstadt. Rokopis.
[4]) Starine. Knjiga XIX. Prilozi za poviest Hrvatske, str. 59.

liši hrvaški so obupali ob obstanku hrvaške kraljevine. Ne moremo se tedaj čuditi, ako so stališi hrvaški o početku prihodnega leta svojemu kralju sledeče poročilo poslali: „Stališi nesrečne kraljevine hrvaške, zapuščeni in brez vsake pomoči, poprej kakor pridemo pod oblast turško, ali poprej, kakor se izselimo, zapustivši svoj dom, svečano oglašamo pred Bogom, pred njegovim veličanstvom in prejasnosti, pred celo ogersko kraljevino, pred vsem širokim svetom krščanskim, naj nam se ne vpiše v greh, ako bi, v skrajni sili prisiljeni, poiskali si za svojo rešitev in obstanek ona pota, katera bi nam ugajala in katera bi nam sila pokazala za najpriležnejša in najkoristnejša.“ [1])

Med tem pa se je zgodila v Carjigradu na škodo kristijanom važna sprememba. Službo velikega vezira je dobil zopet Sinan-paša, najhujši neprijatelj krščanski; že zgoraj je bilo omenjeno, kako se je hotel Hasan-paša v Carjigradu proslaviti ter za to poslal 300 ujetnikov, katere so navlašč vodili mimo cesarskega poslanca. Ali ko se je on zaradi te poroge in zaradi očitnega mirolomstva bridko pritožil pri velikem veziru, ni dobil za odgovor nič druzega, kakor prazne besede in jalov izgovor. Poslanec pa je zahteval, da se imajo trdnjave précej cesarju povrniti; sicer on ne bode na dalje pošiljal niti davka niti darov ter smatral s tem tudi mir prelomljen. Veliki vezir pa po stari turški navadi odgovori, da si trdnjav niso proti obstoječemu miru osvojili, nego da so se jim posadke iz samega strahú predale, in cesar naj si jih na ta način zopet pridobi, ako ga je volja; če bode pa dolžni davek odrekel, prišli si ga bodo Turki sami iskat.

To se je zgodilo meseca oktobra l. 1592. Tri mesece kasneje so se spuntali bržkone po naklepih Sinan-paše janičarji in sipahi (redna vojska). Oni so zahtevali zaostalo plačo, odstranjenje velikega vezira Siavuša ter imenovanje Sinan-paša na njegovo mesto. Précej jim je bilo vse dovoljeno. „Vojske proti cesarju“ jim je bilo od tega časa geslo. Sinan-paša namreč ni mogel pozabiti, da mu je poprejšnji cesarski poslanec dr. Pec od 9000 tolarjev 6000 pridržal, ker je bil on ravno takrat vprvič odstavljen, ko je imel ves ta dar sprejeti, zatorej se je takoj po dokončani perzijanski vojski toliko trudil, da nagovori sultana na vojsko proti Ogerski. Takrat sicer ni mogel tako lahko uspeti, kajti miroljubna stranka na dvoru, na čelu jej mufti, niso bili za očitno vojsko. Vkljub temu pa si je znal Sinan-paša pomagati ter je po raznih spletkah vendar nahujskal Hasan-pašo, da je tako hudo razsajal po Hrvaškem, kakor smo videli. Ali sedaj, ko je prišel zopet do najvišje

[1]) Dane Gruber. Borba Hrvata sa Turci, str. 78.

moči, hotel je Sinan pokazati, kaj on premore na sultanovem dvoru [1]).

Vse to se je zgodilo v kratkem času. Cesarski poslanec Hrekvic se je prestrašil, ko je to zvedel, ter se précej potrudil, da velikega vezira malo potolaži. Zatorej se podá takoj po njegovem imenovanji z dragocenimi darili v njegovo stanovanje, da se mu pokloni. Ali uže po sprejemu je mogel Hrekvic soditi, da ne smé ničesar dobrega pričakovati. Sinan-paša mu je namreč srdito odvrnil, da laže, ko mu je le-tá v cesarjevem imeni voščil srečo ter mu zaželel dolgo vlado; kajti na cesarskem dvoru dobro vedó, da je on, Sinan, najhujši sovražnik krščanski; pa da se v tem ne motijo, bode cesar zares v kratkem skusil; sedaj naj le za to skrbí, da dolžni davek hitro pošlje, njemu pa 6000 zadržanih tolarjev précej plačá; drugač ga bode zaprl takoj.

Nesreča je hotela, da se je Sinanova grožnja v kratkem spolnila. Skoro za tem se je namreč polastil Sinan po izdajstvu nekega nepoštenega poslančevega služabnika, ki je pristopil k muhamedanski veri, vseh tajnih spisov njegovih, katere je pošiljal svojemu vladarju v Prago. Sicer je Hrekvic že zdavnej poprej iz opreznosti vse take dopise, ki bi ga bili izdali, odposlal ali pa pokončal, vendar pa se je med ostalimi spisi našla neka na cesarja glaseča se spomenica, v kateri je bilo razloženo, da je pravi začetnik vseh sovražnih naklepov proti Avstriji le jedini Sinan-paša. To je njega tako razsrdilo, da je od sultana zahteval, naj zapré poslanca z njegovim spremstvom, a cesarju precej vojsko napové.

Sultan Murad pa tudi sedaj ni hotel tega dovoliti, nego je velikemu veziru zapovedal, da se s cesarskim poslancem sporazume, samo ako se redni davek plačuje in tako mir vzdrži. Pri tem poslu je posredoval lastni sin Sinan-paše, ki je bil takrat beglerbeg rumeljski, in prišlo je do sporazumka, po katerem se je moral Krekvic in vse njegovo spremstvo zavezati, da bode davek ob pravem času prispel, onih zadržanih 6000 tolarjev pa da bode sam poslanec précej izplačal. Le-tó se je tudi zgodilo. Da se pa tudi s pošiljatvijo častnih daril bolje podvizajo, bil je nemudoma glasnik v Prago poslan, ki je imel to stvar samemu cesarju razjasniti ter potrebne napotke zahtevati.

Med tem pa so se godile na Hrvaškem važne stvari. Stališi hrvaški so namreč videli, da misli Hasan to starodavno kraljevino popolnoma pokončati in zatreti, zatorej so se bavili na svojem zboru o početku l. 1590. le s pripravami za vojsko. Vrhu tega je tudi sam cesar Rudolf II. zboroval

[1]) Hammer. Gesch. des osmanischen Reiches. IV. 215—216.

na Češkem in Ogerskem, da mu stališi dovolijo sredstva in ljudí za obrambo dežel. Tudi Nemce je opominjal, da žrtvujejo kaj v to svrho. Ravno tako se je pripravljalo v sosednih slovenskih deželah po prizadevanji upravitelja nadvojvode Ernesta.[1])

Po teh pripravah se je moglo pričakovati, da se bode zbrala lepa krščanska vojska. Ali zapovedništvo nad tako vojsko se je moralo poveriti izkušenemu vojaku. Cesar ga je zares tudi našel, namreč Ruperta Eggenberškega. On je bil polkovnik v španjolski vojski ter je služil sedem let na Nizozemskem pod glasovitim Aleksandrom Farnezom Parmenskim. Ko se je povrnil domov, sprejel ga je cesar z velikim veseljem v svojo službo ter ga imenoval svojim tajnim svètnikom, vojnim poverjenikom in zapovedajočim generalom v Zagrebu.

On je prispel semkaj že po zimi (v početku februvarija), ter je sodeloval celo na hrvaškem zboru. V navodu, ki ga je dobil od nadvojvode Ernesta, bilo je odrejeno, da ima zapovedovati vojski vkup s Štefanom Grasweinom, generalom koprivniškim ter Janezom Wernerom in Jakobom Hanibalom Reitenavskim, polkovnikoma solnograških pripomočnih čet. Zapovedništvo ima voditi kot poverjenik nenavzočega zapovednika („Obristen-Lieutenant“) markgrafa burgavskega, dalje ima dopisovati z generalom karlovškim Andrejem Turjaškim in z banom hrvaškim Tomažem Erdedom, kakor tudi z ostalimi zapovedniki čet, ter mora o vsem, kar je važnejšega, javljati nadvojvodi kot vrhovnemu zapovedniku (General-Oberster), ali v veliki stiski smé tudi sam odrediti, kar je potrebno, ko bi ne bilo katerega ostalih poverjenikov v Zagrebu.

Posebno se naglašuje v navodu, da naj se siromašni narod ne obklada preveč z vojaštvom, ter se mu ne jemlje po sili od majhnega njegovega premoženja, kar ga še ima.[2])

V tem času je bila navada, da so se postavljali zapovedniki pod imenom poverjenika (komisarja). Le-tí so bili neposredni načelniki vrhovnega vojskovodje. Bilo jih je več, a jeden med njimi je bil načelnik. Naslov vrhovnega zapovednika si je pridržal vedno kateri član cesarske hiše, kajti drugače bi bila težko različna vojska, ki je pod cesarskimi zastavami vojevala proti Turkom, priznati mogla za vrhovnega zapovednika koga drugega. V tej vojski l. 1593. si je pridržal nadvojvoda Ernest vrhovno zapovedništvo, a Eggenberga je postavil na čelo bojnemu svetu, pri katerem so se zbirali omenjeni poverjeniki, da vodijo vse bojne poslove in podvzetja, ki so se imela izvesti tega leta.[3])

---

[1]) Hurter. Geschichte Ferdinands II. Sv. III. str. 54 sl.
[2]) Ruprecht von Eggenberg von Dr. v. Zwiedineck-Südenhorst, str. 22.
[3]) Ibid., str. 23.

Ko je prišel Eggenberg v Zagreb, imel je mnogo opraviti da je spravil v red pomočne čete, ki niso dobivale redne plače ter bile prisiljene same se vzdrževati z odiranjem siromašnega naroda po bližnjih vaséh. Večkrat je prišlo do krvavih borb med samimi četami; posebno so pisano gledale banove čete ošabne Nemce, ki so se drzovito ponašali med Hrvati.[1])

Še dokler se je Eggenberg s tem poslom bavil, bilo mu je javljeno, da se Turki pripravljajo na odločni boj. Bilo je tedaj potrebno, da se tudi na krščanski strani kaj za obrambo stori. Stavili so torej predlog, da se po padu Bihača učvrsti Kolpa, razruši Petrinja, Hrastovica in Gora, a kraj Bresta sezida trdnjava. Za vse to in pa tudi še za utvrdbe[2]) med Kolpo, Uno in morjem so bili stroški proračunani, ali ne upotrebljeni, ker je Turek poprej udaril na našo stran, nego so se mogla ta dela izvesti. Graswein javlja že 16. januvarja, da mislijo Turki narediti most čez Savo in Dravo, a Andrej Turjaški piše nadvojvodi Ernestu, da nameravajo sovražniki postaviti most pri Oseku, in da bi dobro bilo, ko bi poslal Röderja s 1000 konjiki, kateri bi se združili z onimi zapovednika Zrinjskega. Vsled tega pisma je zapovedal nadvojvoda Ernest že 18. marca iz Celovca Štajercem, da radi priprav bosenskega paše spravijo na noge domobranstvo, konjike in pešce.[3]) Že 19. februarja piše ban Tomaž Erdedi Štefanu Grasweinu, da so prihrumeli Turki pod Rustan-begom dvakrat iz Petrinje proti Kravarskemu, in da so jih njegovi vojaki obakrat srečno razbili. Sam Rustan-beg je komaj pobegnil v Petrinjo.[4]) Skoro zatem je isti beg napadel še dvakrat meseca aprila Kravarsko, ali je bil pri drugem napadu pobit pri Glogovi blizu Petrinje.[5]) Med tem pa je moral delati most pri Petrinji, kajti paša se mu je zagrozil, da bode izgubil glavo, ako mu ga ne naredi v štirih dneh.[6]) Hasan je namreč hotel, da ima vse pripravljeno za veliko svojo vojsko, katera je imela udariti na Sisek. Ko je bil dogotovljen most, plenil in haral je Rustan-beg dalje po vsi okolici Petrinjski. Početkom maja se je spustil iz Petrinje z večjo četo od 3000 peščev in 300 konjikov v Turopolje ter je strašno razsajal okoli Kerestinca, po neki vesti celó do Samobora, požgal več vasij in odpeljal mnogo kristijanov v robstvo. Tomaž Erdedi je to javil Andreju Turjaškemu ter se mu potožil, da nima dovolj vojske za obrambo, pa tudi nobene pomoči, čeravno je pisal

[1]) Starine. Knjiga XIX. Prilozi za poviest Hrvatske, str. 61.
[2]) Ibid.
[3]) Starine Knjiga XIX. Prilozi za poviest Hrvatske, str. 61.
[4]) Ibid. str. 62.
[5]) Ibid.
[6]) Ibid. str. 62—63.

za njo na vse strani.[1]) Od Turjaškega ni mogel dobiti pomoči, ker je moral sam paziti na gibanje Turkov, kajti kakor je bil zvedel po svojih vohunih, spravljali so se tudi na ropanje v karlovško in ogulinsko okolico. Tako roparsko četo je razbila njegova vojska blizu Ogulina.[2])

Med tem pa je Eggenberg sklical pripomočne čete iz slovenskih dežel v pomoč ter ob jednem odločil, da se imajo vse, katere so bile že na Hrvaškem, zjediniti ter tako preprečiti turško ropanje. On zapové karlovškemu generalu Andreju Turjaškemu, da se utabori pri Jastrebarskem; generalu koprivniškemu, Štefanu Grasweinu, da se s svojo vojsko premesti v Posavino, katero naj dobro varuje; zapovedniku ivaniškemu, Belanu Grasweinu, da zasede predele okoli Siska; sam pa se združi s svojimi pripomočnimi slovenskimi in nemškimi četami hrvaškemu banu in njegovi vojski ter se oba utaborita pri Savi blizu Zagreba, odkoder sta mogla dobro opazovati vsako gibanje sovražne vojske ter lahko ravnati s pojedinimi četami vojske. Nastalo je živahno gibanje v vojaških taborih in staliških zborih, kajti kristijani so bili prepričani, da bode Turčin udaril na-nje z veliko silo ter jim vzeti hotel Sisek, zadnjo jako trdnjavo na Hrvaškem. Nadvojvodi Ernestu so dopisovali vsi zapovedniki ter mu razjasnjevali žalostno stanje vojske kakor tudi trdnjav na turški meji. Zahtevali so od njega podpore in priprav za vojsko, posebno za obrambo Siska.[3]) Da ne pade ta trdnjava v roke sovražnikove, stala je krščanska vojska od meseca maja vedno za boj pripravljena, kajti če pade Sisek, izgubljena je tudi slovenska zemlja. S to mislijo je bil prešinjen ves narod, kar se vidi iz sledečih vrstic slovenske narodne pesni:

„Meji žuga turški blisek,
Hoče nam požreti Sisek;
Turek če vzel nam Sisek bode
Nam na robe vse vse pojde;
Mest' Ljubljana bo pokraj'na,
Kranjska d'žela turška drajna.“

O vsem tem so pa tudi Turki znali, in Hasan-paša se je strašno oboroževal ter zbiral toliko večjo vojsko, samo da se osveti Sisku in njegovim zapovednikom. Zaradi tega je poslal on k Hasanu mlajšemu, paši budimskemu, poslance s poročilom, da mu čim preje pošljejo pojedini sandžaki po Ogerskem opredeljeno število vojakov, kajti on ima zapoved od velikega

---

[1]) Ibid. str. 63.; Izprave o bitvi kod Siska dne 22. lipnja 1593. godine. Priobćio P. pl. Radić, str. 172.

[2]) Ibid. str. 63.

[3]) Starine. Knjiga XIX. str 63.

vezira, ki je po padu Siavuša postal tretjič vezir (27. januvarija 1593)[1]), da ne sme mirovati. Sedaj je prišel za to čas, kajti Sisek ima malo posadke, in sicer neodvažne, plašljive, kateri zapovedujejo duhovniki. Ravno tako je sporočil tudi begom mest: Stolnega Belgrada, Segedina, Temešvara, Ostrogona, Belgrada, Pečuha, Sigeta, Fileka in drugih trdnjav. Le-tó poslanstvo ni bilo brezuspešno. Vsak od le-téh begov je poslal Hasanu tridesetega svojega konjika, a sigetski paša tudi veščih topničarjev.[2])

V Gradiški so Turki spravili velike topove na štiri ogromne ladije, katere je vlekla gradiškanska mornarica na svojih šajkah.[3]) Vsa turška vojska je štela po najboljših virih okoli 25 do 30.000 vojakov.[4])

Dne 1. junija so se zbrale le-té čete pri Banjaluki, kamor je bil že poprej Hasan-paša pripeljal svoje bosenske, pa tudi čete sosednih paš in begov. Tukaj se je nekoliko dnij počivalo v taboru, in še le potem se je začela vojska počasi pomikati proti naši meji.

Kot prednje čete je poslal Hasan 2000 pešcev in 60 konjikov, a za njimi se je počasi pomikala glavna vojska po obali savski. Najpoprej so udarili na kulo Drenčino,[5]) katero si osvojé za nekoliko dnij. Potem pa se odpoti paša naravnost proti Sisku, kamor je prispel 14. junija.[6]) Tukaj se utabori z vojsko po bližnjih bregovih in dolinah. Da more pa svojo vojsko postaviti pred Sisek sam, narediti si je moral most, kajti drugače ni bilo mogoče priti čez Kolpo. Most je bil v jednem dnevu dogotovljen, in že sledeče noči je začel Hasan-paša nasipe delati na oni strani Kolpe pod Siskom. Naproti zvoniku cerkve je postavil velike koše z zemljo napolnjene, med katere je nastavil topove. Na drugo stran pa je poslal pešce čez novi most, isto tako one vojake, ki so bili na ladijah pod vodstvom Memi-bega zvorniškega, da se prepeljejo čez Kolpo in tamkaj v rove zakopljejo pod samo trdnjavo ter na vsakoga streljajo iz topa, kdor bi se pokazal na zidovji.

Zapovednika v trdnjavi sta bila dva kanonika, Gjurak in Fintić; Mikačić je bil odšel. Ko sta zvedela, da se je podal sovražnik naravnost proti Sisku, poročila sta precej Eggenbergu, naj jima pošlje vsaj jedno četo vojakov za posadko. On njima zares précej odpravi 100 môž od svojih slovenskih

---

[1]) Hammer. Geschichte des osmanischen Reiches IV. 203.
[2]) Dane Gruber. Borba Hrvata sa Turci, str. 81.
[3]) Starine. Knjiga XIX. Prilozi za poviest Hrvatske, str. 63.
[4]) Radics. Die Schlacht bei Sissek. Laibach 1861.
[5]) Starine. Knjiga XIX. Prilozi za poviest Hrvatske.
[6]) Ta dan stoji v relaciji zapovednika Röderna. Zwiedeneck Südenhorst, str. 27.

čet, vrhu tega pa so bili vzeti vsi mladeniči iz okolice v vojake ter poslani v trdnjavo, da jo branijo.[1])

Turki so streljali neprenehoma na grad; bil je vsled tega poškodovan posebno oni stolp, ki je stal proti Kolpi ter bil okrogel, dočim so drugi bili trioglati. Pripetilo se je, da je iz tabora Memi-bega udarila kroglja v trdnjavska vrata, odbila kos železa in ubila kanonika Fintića in dvanajst vojakov. Tako je ostal sam Gjurak zapovednik v trdnjavi.[2])

Hasan je hotel to nesrečo uporabiti ter zapovednika trdnjave za-se pridobiti z velikimi obetanji, kar je poskušal tudi že za prve in druge oblege, pa se mu ni posrečilo. Tako je hotel tudi sedanjemu zapovedniku, katerega slovenska narodna pesem Adama zove (menda zato, ker je bil med slovenskimi zapovedniki Adam Ravbar najhrabrejši) pismeno svojo ponudbo objaviti. Ali vrli poglavar trdnjave odgovarja po narodni pesmi prav dostojno turškemu paši v posebnem listu:

Mu odpisal je Adame,
Siska vrli poglavare:
Nočem zlepa se podati,
Nočem tudi glave dati;
Hočem rajši se braniti
Siški poglavar še biti
Se mi bodete kesali
Kranjcev niste še poznali!"

Vkljub tej hrabrosti bi se bili branitelji grada težko vzdržali; zatorej so poslali précej poslanca k Eggenbergu in banu Bakaču, da jim pošljeta pomoči. Po narodni pesmi piše poglavar siški pisma na svoje sosede Slovence, od katerih jedinih pričakuje pomoči, kajti Hasan se bode gotovo osvetil njemu, ker se noče podati. Da bi bilo za zapovednika trdnjave siške sedaj prekasno pošiljati pisma v sosedne dežele, je čisto jasno; ali iz narodne pesmi se more presoditi, kako so takrat sosedne dežele slovenske bile jednakih mislij s Hrvati, kar se tiče obrambe, in da so v teh borbah vedno sodelovale.

Na prošnjo braniteljev trdnjave siške je bilo v taboru obljubljeno ter tudi précej odrejeno, da se v to svrho vzdigne splošni vstanek. Najpoprej je bilo sklicano hrvaško plemstvo pod orožje, a potem iz svojih postaj generali in drugi zapovedniki, katere je bil Eggenberg o početku leta ponamestil na raznih mestih za obrambo Turopolja, in sicer Andreja Turjaškega, generala karlovškega iz Jastrebarskega in Štefana Grasweina, generala koprivniškega iz Posavja. Njima je bilo sporočeno, da naj hitita dan in noč, kajti Sisek je v največji nevarnosti.[3])

Andrej Turjaški, ki ima največ zaslug, da je bil Sisek rešen in Turki premagani, pripoveduje nam prav jasno v

[1]) Valvasor XV. 522.
[2]) Dane Gruber. Borba Hrvata sa Turci, str. 83.
[3]) Valvasor XV. 522.

svojem poročilu, kako se je krščanska vojska zbrala in kako se je junaško obnašala pod Siskom. On nam pripoveduje, da je že zdavnej poprej slišal, kako bosenski paša zbira vojsko, ali da ni mogel na noben način zvedeti, kam misli udariti. Zdajci mu prijavi kapetan na Zelini, da je prišel Turčin pod Sisek. On je nekoliko časa dvojil o resničnosti te vesti, ker mu nista o tem ničesar javila niti ban niti Eggenberg, ki bi morala to najbolje vedeti; še bolj pa zato, ker je nekoliko dnij poprej slišal od nekega senjskega Uskoka, ki je bil iz Turške pobegnil, da se bode bosenski paša podal mimo Otočca v sosedne dežele. Zaradi tega torej ni hotel précej oditi s svojo četo pod Sisek, nego je pričakoval stalnih vestíj od bana in Eggenberga. In le-tá dva sta mu zares sporočila 16. junija, da naj pride précej k njima proti Zagrebu, kajti Sisek je v največji nevarnosti. On je na to zbral svoje čete, namreč 200 kranjskih in 100 koroških konjikov, s katerimi je prišel zvečer do sv. Ivana. Drugi dan (18. junija) je prišel k Savi, kjer se je bil utaboril Eggenberg z banom in Röderom.

Ko je tjekaj prispel, — pripoveduje nam Turjaški na dalje — razjasnila sta mu oba zapovednika, v kakšni nevarnosti je Sisek. Andrej Turjaški je zatorej précej zahteval, da udarijo čim preje na Turke, češ, vojakom nedostaje hrane. Bil je v taki denarni stiski, da je moral izposoditi od preskrbljevalca Inocenca Meškona živeža in nekoliko stotin goldinarjev, da more dati vsakemu konjiku po dva goldinarja za najnujnejše potrebe.

Turjaškega so na vso srečo poslušali. 19. junija so se vzdignili iz tabora proti Sisku. Pri Brezovici se je pokazalo nagloma kakih 300 turških konjikov. Proti njim je bilo poslanih takoj okoli 400 konjikov, in sicer 200 banovih huzarjev in 100 kranjskih pod zapovedništvom stotnikov Nikolaja Todiolovića in Mihela Miharinića, zraven pa še 70—80 konjikov iz čete grofa Montekukulija. Turki so bili potolčeni in razpršeni, a naši zarobijo do 40 Turkov in 80 konj. 20. junija je počivala vojska na Zelini, kjer je pričakovala Jurja Zrinjskega, ki je tudi obljubil, da bode prišel. Ali mesto njega je prišlo pismo, v katerem se izpričuje, da je zaprečen priti v pomoč. Zatorej se je vojska podala dalje ter prišla 21. junija v Novi Grad, kjer se je utaborila. Ali komaj so se namestili, uže začujejo hrum in vpitje, da se Turki približujejo. Konjiki se spusté proti oni strani, kjer so spazili sovražne čete, ali jih niso dohiteli, kajti pobegnili so naglo pred našimi. Potem je zavladal mir, in vojska je mogla v taboru počivati ter se pripravljati za odločno bitko.[1])

---

[1]) Starine Knjiga XIX. Izprave o bitci kod Siska, str. 173—175. Temu poročilu, ki se nahaja v dunajski dvorski knjižnici, je naslov:

Sedaj nam je treba pogledati pojedine čete in njihove zapovednike ter opredeliti število cele krščanske vojske. 1. Glavni zapovednik je bil, kakor nam je znano, Rupert Eggenberg. On je pripeljal 300 „nemških“ vojakov. — 2. Ban hrvaški Tomaž Bakač-Erdedi je vodil bansko vojsko s 1240 ljudmi, deloma pešce, deloma konjike. — 3. Andrej Turjaški, general karlovški in glavni zapovednik hrvaške in primorske krajine, imel je, kakor smo videli iz njegovega izvestja, 3000 konjikov (arkibuzirjev), oblečenih v tigrove kože in oklepi. — 4. Adam Ravbar Kravjaški in Krumperški, kranjski glavar konjikov z 200 arkibusiri. — 5. Krištof Obručan Starograški, koroški glavar konjikov z nekaj čez 100 možmi. — 6. Melhior Rödern, friedlandski polkovnik, s 500 sleškimi strelci na konjih, ki so bili izvrstni vojaki ter mnogo pripomogli k slavni zmagi pod Siskom. — 7. Štefan Graswein, general koprivniški in zapovednik v slovenski (varaždinski) krajini, je vodil 400 môž, nekaj peščev, nekaj konjikov. — 8. Peter Bakač-Erdedi, stotnik uskoški, je pripeljal 500 Uskokov in huzarjev. — 9. Štefan Tahij, baron Štatenberški, z 80 huzarji. – 10. Martin Piečnik, stotnik Starodvorski, je pripeljal nekaj nad 100 vojakov. — 11. Jurij in Žiga Posedarja (Paradajzarja) Novograška (pri Kamniku), sta zapovedovala karlovškim, kranjskim in koroškim musketirom, katerih je bilo 160. — 12. Ferdinand Weidner, sin nekega krščenega žida, je vodil 100 nemških peščev.[1])

Po tem takem je štela krščanska vojska blizu 4000 môž, torej za polovico manje, nego jih je navel ogerski zgodovinar Istvanfy. In s to četo so se upali kristijani napasti celo turško vojsko, ki je štela do 30.000 vojakov. Kolika smelost in hrabrost posebno našega Andreja Turjaškega, ki je pri tem boji odločil na veliko korist krščanstva!

Med vsemi junaki je razven Andreja Turjaškega najbolj slovel Adam Ravbar, pa ga je tudi narodna pesen pripoznala kot junaka. Rodovina Ravbarjev je bila slovenskemu narodu posebno draga, ter ni čudno, da jo je narodna pesem ravno pri tej priliki tako odlikovala. Vsemu slovenskemu narodu je bil uprav v teh časih še v dobrem spominu Andrej Eberhart Ravbar zaradi svoje velike telesne jakosti in dolge brade. Zatorej ni čudno, da narodna pesem pozná tudi njegovega naslednika kot pravega junaka.

„Aigentliche Particularitaet, wie und auf wass weg die jüngste dess Bassa in Bossen Niederlag under Sissekh den 22 Juny dis 93. Jahrs fürgangen.“ Natiskano že popolnoma v omenjeni knjigi Starin, dočim imajo Monumenta XV. in Zwidenah-Südenhorst samo izvadek.

[1]) Valvasor XV. 523.; Starine. Knjiga XIX. Izprave o bitci kod Siska, str. 189. Specification jener Christenhaübter, so diesem sieghafftem Treffen mit und beygewohnt.

Okoli majhne trdnjave siške se je vse trlo sovražnih Turkov. Po slovenski narodni pesmi je mrgolel narod kakor mravlje na mravljišči ter se pripravljal na odločilni boj — 30.000 Turkov proti peščici kristijanov. Sedaj bi bil Sisek gotovo izgubljen, da se ni napotila krščanska vojska tako hitro v pomoč.

Kakor smo že poprej omenili, utaborila se je naša vojska 21. junija v Novem Gradu, kjer je tudi prenočila. Zjutraj (22. junija) je bil sklican bojni svèt, o katerega tečaji nam pisani in tiskani izvori podajajo različne vesti, ki se samo v tem ujemajo, da sta bili predloženi dve protivni osnovi; po jedni se je imelo udariti na sovražnika brez odlašanja, po drugi pa se z vojsko povrniti in Sisek prepustiti njegovi osodi. Andrej Turjaški pripoveduje nam v svojem poročilu[1]), da je zjutraj zgodaj 22. junija prišel k njemu ban ter mu rekel, da Eggenberg sicer namerava iti pod Sisek razgledávat položaj trdnjave, ali da se bode potem précej povrnil v Novi Grad. On pa da se temu protivi, kajti na ta način se bode siška posadka le omalodušila, a krščanski vojski bi se mogla pripetiti nesreča, da jo Turki napadejo in premagajo.

Précej na to je poprosil Andrej Turjaški Eggenberga[2]) in bržkone tudi ostale vojskovodje, da bi prišli v njegov šotor na posvetovanje o tej važni stvari. Tudi tukaj je Eggenberg izbranim vojskovodjam obnovil svoj omenjeni predlog ter ga podpiral s tem, da nima dovolj hrane za Rödernove konjike

---

[1]) Starine. Knjiga XIX. Izprave o bitci kod Siska, str. 175.

[2]) Eggenbergi so slovenskega rodú iz Radgone ter so se povzdignili od priprostih meščanov in trgovcev po svoji nadarjenosti in marljivosti do visokih častij. Postali so namreč sčasoma državni knezi in vojvode. Rupert se je narodil 1546. Oče njegov je bil Krištof Eggenberški, mati pa bogata Helena Fugger. Kakor skoraj vsak plemič, posvetil se je tudi on vojaškemu stanu. Spočetka je bil zapovednik graški trdnjavi; l. 1584. je bil že general bavarskega topničarstva, a l. 1586. vrhovni zapovednik v španski službi. Tukaj je služil pod vojvodo Parmenskim, glasovitim Aleksandrom Farnesom celih sedem let ter se večkrat odlikoval v bitkah med Nizozemci in Španjolci. Ko se je povrnil zopet v Avstrijo, prevzel je l. 1593. vrhovno zapovedništvo proti Turkom ter postal cesarski svetovalec, vojaški poverjenik in zapovednik v Zagrebu. V bitki pri Sisku se je posebno skazal, ravno tako tudi l. 1595. pri Petrinji, a l. 1596. je postal „cajgmajster“ na Dunaji in generalni ravnatelj topničarstva. Ko je nastopil nadvojvoda Ferdinand vlado v svojih notranje-avstrijskih deželah, poklonili so se Rupertu, kot njegovemu namestniku, štajerski stališi. Pri tej priložnosti se je pokazal Rupert v Gradci v pravem kraljevskem sijaji. Ko so se leta 1598. na cesarskem dvoru zbali, da bodo Turki zopet Dunaj oblegli, imenovan je bil Rupert za zapovednika v tem mestu. Ravno to leto je bil imenovan od cesarja Rudolfa II. baronom. Umrl je 65 let star, l. 1611., slaven kot junak in državnik, slavljen od svojih vrstnikov. Pokopan je bil v grobnici, katero si je dal sam postaviti v Arnoži.

in Reitenavske pešce pa da ne more ostati na bojišči dlje časa, kakor je potrebno, nego da sam pregleda Sisek. Ob jednem se je oglasil tudi proti temu, ko bi se hotel morda njemu očitati mogoči pad Siska, kajti on hoče pred Bogom in svetom čist ostati.[1])

Potem se začne nadaljnja razprava med članovi bojnega kora. Ko so že mnogi govorili, vzdigne se tudi Melhijor Rödern, da stavi nov predlog. Najprej so mu razjasnili položaj mesta in jakost sovražnikove vojske, potem pa je na temelji teh podatkov izrekel svoje mnenje, ki se je glasilo tako-le: „Précej je treba udariti na sovražnika ter se ž njim spustiti v boj; dokler traja boj, je pa potrebno, da se v trdnjavo siško potisne četa vojakov, ki ima oslabljeni posadki v borbi pomagati. Če se jim posreči, da odbijejo sovražnika, potem se bo lahko odredilo, kaj morajo zanaprej storiti.“ Ta predlog je sprejel precej Andrej Turjaški, a gotovo tudi ban Tomaž Erded, čeravno nam tega izvori ne dokazujejo, a to smemo trditi po tem, ker je bil on protiven malodušnemu predlogu Eggenbergovemu ter bil tako gotovo za odločno podvzetje. Valvasor[2]) sicer trdi, da je tudi Eggenberg s Turjaškim bil jednih mislij, kar pa ni gotovo, kajti iz izvestja[3]) Andreja Turjaškega se vidi jasno, da je le-tá vojskovodja pristopil v svetu k oni stranki, ki se zaradi previdnosti ni hotela spustiti v boj s Turki. Oni sicer tega niso storili iz plašljivosti, ampak ker so smatrali to za presmel korak, da tako rekoč peščica ljudij napade osemkrat močnejšega sovražnika. Posebno je Tahij branil to mnenje ter dokazoval nerazmerje sil jedne in druge vojske; predlagal je, da naj se moti sovražnik z manjšimi praskami, dokler posadka siška ne zažge trdnjave ter se reši iz grada po svoji razvidnosti; potem pa, da se podadó vsi vkup nazaj proti Novemu Gradu, odkoder bi mogli sovražnika lahko odbijati, ker je bil grad dobro utrjen.[4])

Mnenje previdnejših vojvod je sprva nadvladalo. Že so bili sklenili, da se mora vojska povrniti, kajti sila sovražnikova je preogromna. Vrhu tega pa je bil Turkom tudi most, ki so ga naredili čez Kolpo od vrvi in napihnenih kož, od velike koristi, ker jim je bilo lahko čez-nj umakniti se naši sili. Najhuje pa je bilo za kristijane, ker so imeli premajhno vojsko, kajti kaj je 5000 môž proti 30.000; pa še ta vojska je bila tako slabo oskrbljena, da se ne bi bila mogla dolgo držati, ko ne bi takoj na Turka udarili.[5])

[1]) Starine. Knjiga XIX. Izprave o bitci kod Siska, str. 175.
[2]) Valvasor XV. 524.
[3]) Starine. Knjiga XIX. Izprave o bitci kod Siska, str. 175.
[4]) Valvasor XV. 524.
[5]) Starine. Knjiga XIX. Izprave o bitci pod Siska, str. 176.

Ko so se vojskovodje še o teh stvaréh razgovarjali, prijezdi nagloma glasnik iz Siska, ki je javil Andreju Turjaškemu, da je Sisek v veliki nevarnosti, kajti sovražnik je že na pol podrl oni stolp do Save, na katerega je Memi-beg neprenehoma streljal, samo da ga prebije, in da je odločil že zvečer nanj napad. Tudi je napravil visok nasip, tako da bode mogel z vojsko lahko dospeti na zid. „Ako posadki še danes ne pride vojska v pomoč, morala se bode trdnjava podati", bile so zadnje ali odločne besede glasnikove.[1])

Ta glas je tudi vse do sedaj neodločne in oprezne vojskovodje ganil. Bog je tako hotel, da je prišel ravno še o pravem času glasnik, pravi sam Andrej Turjaški, ter s svojim poročilom ohrabril tudi neodločne vojvode[2]). Pa ko je na to Andrej Turjaški navdušeno izgovoril znamenite besede, „da je treba, ne gledé na število sovražnikov, hrabro nanj udariti ter si zmago od Boga izprositi", prenehalo je vsako nadaljnje dogovarjanje, ter bilo skleneno, da se vzdigne précej vsa vojska na sovražnika[3]).

Krščanska vojska je smatrala za dobro znamenje zmago nad Turki pri Kupčini, kjer so potolkle dva dni poprej (19. junija) čete Petra Erdeda 300 Turkov, ki so po tem predelu ropali in plenili. Do sto so jih pobili in polovili, drugi pa so pobegnili v tabor pod Sisek.[4])

Kaj se je pa med tem godilo v Sisku? Turki so napadali in streljali tako močno na grad, da se mu je bil približal že zadnji dan njegovega obstanka. Hrabra je morala biti zares krščanska posadka v trdnjavi, da je pod svojim zapovednikom Gjurakom odbijala vse napade ter hitro zadelovala vse prestrele, ki so jih sovražnikove kroglje napravile v slabem zidovji. Hrvaški stališi so priznali javno na svojem zboru (leta 1595.) zapovedniku in njegovi četi to hrabrost. Le-tó priznanje razsvetljuje nam ob jednem tudi dogodke pod Siskom. O Gjuraku se pripoveduje to-le: „Ko je Blaž Gjurak izgubil svojega tovariša Fintića z 12 vojaki ter bil tudi sam hudo ranjen, ni izgubil srca niti se je dal pregovoriti z raznimi obetanji, da predá grad. Turki so mu razne obljube, napisane na papirji, s strelicami metali v grad. Ali on je odločil, da se bode branil do zadnje kaplje krvi, meneč, da je vodja dolžan žrtvovati življenje za Boga in domovino. In tako je on vzdržal vse silne napade turške, dokler mu ni iznenada prispela pomoč, ki ga je rešila Turkov in vseh neugodnostij".[5])

[1]) Ibid.
[2]) Ibid.
[3]) Valvasor XV. 524.
[4]) Valvasor XV. 525.
[5]) Dane Gruber. Borba Hrvata sa Turci, str. 91.

In zares pride obleganim Siščanom naša vojska o pravem času v pomoč ter jih reši, premagavši v hudi bitki Turke. Ko je bilo namreč skleneno, da se ima udariti na sovražnika, bila je vojska postavljena v bojni red. Hrvati, katere je vodil ban, so stali v prvem bojnem redu, drugemu delu je zapovedoval Andrej Turjaški, a tretji oddelek je vodil Eggenberg z Rödernom. To je bilo večjidel konjištvo. Za njim so prišli na vrsto pešci, katere je vodil Žiga Posedarski.[1])

Précej, ko je Hasan-paša zvedel, da so se naši nanj vzdignili, prepelje svojo vojsko čez Kolpo našim nasproti. On je ravno obedoval, ko mu je dojavil Memi-beg zvorniški, ki je stražil s četo peščev prelaz čez Kolpo, da sliši glas bobnov in trobelj, ki se vedno bolj približuje. Paša se je prestrašil ter takoj poprašal pribega Vojina, ki je zraven njega sedel, kaj bi moglo to pomeniti. Vojin, ki ni mogel verjeti, da bi se bilo naenkrat zbralo toliko kristijanov, mu odgovori, da se približuje bržkone jeden od Erdedovih bratov ali rojakov, da malo turški tabor vznemiri. Ali skoro prihité drugi glasi s sporočilom, da se ne sliši samo glas trobelj, nego da se vidi že celó svetlo orožje in plapolajoče zastave cele krščanske vojske.[2])

Ko je Hasan-paša to slišal, vzdigne se hitro od mize ter zapové trobiti in bobnati po taboru na vso moč, da se zbere vojska ter postavi v bojni red. Za tem jo précej prepelja prek mosta čez Kolpo. Po nekem izvestji[3]) je bilo vse vojske do 38.200 môž, a med njimi 18.000 najboljših vojakov, ponajveč konjikov, ki so prišli čez most. Druga vojska, med ostalimi tudi Srbi, katerih paša ni pustil čez Kolpo, je ostala v taboru pod zapovedništvom Kurt-bega volčjedolskega in Opert-bega hlivanskega, ki sta imela neprenehoma streljati na trdnjavo[4]). Hasan-paša se je utaboril pri Otoku v kotu med Kolpo in Odro, ki se tukaj stekata. Hasanova vojska se je tako postavila, da jej je bila od zadej Kolpa, na levo Odra, a na desno most, čez katerega je prekoračil Kolpo, in kateri mu je imel zavarovati zvezo s taborom. Da kristijane še bolj pokonča, uporabil je zvijačo. On se je nadejal, da se bodo naši v prvem navalu preveč blizu v njegovo vojsko zaleteli, tako da jih bode mogel zajeti ter pokončati. Na ta način se je njegov bojni red potezal cele pol milje daleč.[5]) Razven že dveh omenjenih begov so spremljevali Hasana še sledeči begi; Šefer-beg cerniški, brat Hasanov in poturica kakor brat, Memi-beg zvorniški,

[1]) Starine. Knjiga XIX. Izprave o bitci kod Siska, str. 176
[2]) Valvasor XV, 525—526.
[3]) Starine. Knjiga XIX. Izprave o bitci kot Siska, str. 187—188.
[4]) Ibid. Opis bitke, str. 188.
[5]) Valvasor XV. 525.

Mehmed-beg hercegovski, sultanove sestre sin, Ramadan vojvoda, bivši beg škenderški, Sinan-beg orehovški, Ibrahim-beg liški in Velikovel-beg požeški.[1])

Bilo je med 10. in 11. uro,[2]) ko sta se obe vojski sprijeli. Hrvaške čete, katere so vodili Ivan Drašković, Benedikt Juroc in Franjo Orehoc, sprijele so se prve s 1000 najboljšimi turškimi konjiki, katere je bil Hasan postavil vojski na čelo. S silnim krikom se spopadejo. Ali ker je bil sovražnik mnogoštevilnejši od naših ter je v prvem trenutku udaril z vso silo na-nje, začeli so se naši umikati, da najdejo zaslombe in pomoči pri ostalih četah. Zato so hitro poslali Vuka Druškoca, odvažnega mladeniča, k Andreju Turjaškemu, ki je vodil drugi del vojske, da naj se podviza in pride brž v pomoč prednjim četam. Turjaški potegne samokres iz pasa ter ustreli ž njim za znamenje svojim četam, naj napadejo sovražnika; ob jednem jim je zapovedal, da ima streljati iz svojih pušek (karabink — sclopeti longiores — po Istvanyji) najprej prvi red, a potem drugi, in končno tretji, tako da so kroglje neprenehoma na sovražnika letele. Ta dobra odredba je mnogo pripomogla k sijajni zmagi.[3])

Turjaški je prišel ravno o pravem času na bojišče, kajti že se je bil Hasan vrgel z vso svojo vojsko na naše. Valvasor[4]) pripoveduje, da je Hasan, poprej nego se je podal v bitko, poprašal svojega talismana (turški duhoven), ki je zraven njega jezdil, kakošen konec boja mu more prerokovati. Ko je le-tá nekaj izmrmljal ter prelistal svojo preroško knjigo (fatales libri), katero je nosil s seboj v nedrih, odgovorí mu, da je vsemogočni Bog zapustil Muhamedance, a pridružil se kristijanom. Na te besede se je Hasan preplašil ter rekel: „Človek mora vse pretrpeti, kar mu je Bog namenil, bodisi že zlo, bodisi dobro.“ To pa je bil, pravi Valvasor, krščanski odgovor iz nekrščanskih ust.

Ko je Andrej Turjaški prihitel našim na pomoč, udarili so Hrvati zopet s podvojeno hrabrostjo na sovražnika. Pri tej priložnosti se je posebno odlikoval ban Bakač-Erded s svojo četo. Na obeh straneh so ropotali bobni in brenčale troblje, da je bilo strašno slišati. Nekoliko časa so se borili z jednako srčnostjo, ter je boj bil neodločen. Hasan je napadel z vso silo kranjske konjike in karlovške arkibusire ter

---

[1]) Starine. Knjiga XIX. Izprave o bitci kod Siska, str. 187 do 188 i 190.

[2]) Ibid. Str. 183 Rupert Eggenberg piše v svojem izvestji, da je bilo izmed 12. in 1. uro popoludne.

[3]) Valvasor XV. 526.; Starine. Knjiga XIX. Izprave o bitci kod Siska, str. 183.

[4]) Valvasor XV. 526.

koroško konjiško četo. Ali le-té čete, ohrabrene po nagovorih svojih zapovednikov Andreja Turjaškega in Adama Ravbarja, so v kratkem odločile bitko s svojimi dolgimi puškami (karabinkami), navalivši odvažno na sovražnikovo središče ter neprenehoma streljaje na neprijateljske bojne redove, kakor je bil Turjaški zapovedal. Po slovenski narodni pesmi se je moral pri tem napadu posebno Ravbar odlikovati. Turki so sicer poskušali, da bi smelega napadača obdali, ali smrtonosno streljanje naših junakov jih zmede, in skoro se pokaže nered v njihovih bojnih vrstah, ki so se začele pomikati proti desnemu krilu in proti mostu.[1])

V tem jako ugodnem trenutku udari tretji oddelek vojske pod Eggenbergom na turško desno krilo ter ga razbije, a ob jednem je ta poslal četo vojakov pod zapovedništvom Štefana Blagaja in Jakoba Prauka, da zavzemó most čez Kolpo ter tako Turkom pot zapró. Oba sta svojo nalogo dobro izvršila.[2]) Po tem takem je neutemeljen glas, da se je most na Kolpi podrl od velike množice bežečih Turkov, ker oni nanj niti dospeli niso.

Sedaj so bili Turki čisto potisneni v kot med Kolpo in Odro. Naša vojska je udarjala na-nje nemilosrdno; pa tako čisto zmedeni niso niti mislili več na obrambo, nego so začeli bežati k rekam, da jih preplavajo ter se tako rešijo. Ali to se je le malokaterim posrečilo, kajti tukaj so bregovi rek jako strmi, ter je bilo vsled tega jakò težko iz vode na breg dospeti; vrhu tega pa se je zagnala tolika množica ljudij v vodo, da je oviral drug drugega pri rešitvi.[3]) Kdor ni znal plavati, lovil se je za drugega, pa sta navadno oba utonila. Od množice plavarjev si videl komaj vodo, ki je tako postala skoraj za vse grob. Od 18.000 vojakov, ki jih je bil Hasan prepeljal čez most, rešilo se jih je komaj 2.500 môž.[4]) Tudi sam Hasan-paša se je utopil v vodi. Koliko pa se je sploh ljudij in konj potopilo, vidi se od tod, da so še tretji dan po bitki plavala trupla po vodi.[5])

Ko je siška posadka videla naše v boji s Turki, prileti iz trdnjave ter udari tudi na bližnje Turke. V priznanici, katero je dal hrvaški zbor Blažu Gjuraku l. 1595. za večni spomin njegovega junaštva, pripoveduje se o tem tako-le: „Ko je Blaž spazil, da sta se zagrabili obe vojski, od katerih je jedna bila mravljinček proti množini druge, ni čakal do

[1]) Starine. Knjiga XIX. Izprave o bitci kod Siska, str. 177, 179, 183 i 185.
[2]) Ibid., str. 179; Valvasor XV. 526.
[3]) Starine. Knjiga XIX. Izprave o bitci kod Siska, str. 179.
[4]) Valvasor XV. 529–530; Starine. Knjiga XIX. Izprave o bitci kod Siska, str. 178.
[5]) Starine. Knjiga XIX. Izprave o bitci kod Siska, str. 181.

konca borbe, ampak zbere hitro vse svoje junake ter iz trdnjave prihiti na bližnje sovražnike s takšno silo in odvažnostjo, da je v kratkem času večino njih pobil, nekaj pa v vodo pognal, kjer so se potopili.[1]) Poprej kakor so se podali Turki v beg, zažgali so prah in ostalo bojno pripravo; samo topove so morali pustiti, a naši so se jih hitro polastili.[2])

Preostali del turške vojske, ki je ostal v taboru na oni strani Kolpe, je pričakoval, da se bodo boritelji slavodobitno povrnili v tabor, kjer se bodo zvečer zabavali zaradi srečne zmage nad kristijani. Ali ko so videli, kako so iz domnevnih levov postali jeleni, a Hasan zajec (po Valvasorji), ter od vseh stranij bežali in se končno začeli daviti i topiti v Kolpi in Odri, poberejo iz tabora, kar so v sili mogli, pa se podali v beg, čemur se ne moremo čuditi, ker nam je znano, da je to bila ponajveč s silo v vojsko nagnana raja. Pa tudi od teh bi se jih bilo malo rešilo, da ni Tahij preprečil pokolja. On namreč ni vedel, da je bil med tem Hasan s svojo vojsko popolnoma potolčen, ter je hotel imeti za vsak slučaj vse svoje ljudi okoli sebe zbrane. Zatorej je dal podreti most, samo da se naši ne spusté čez-nj za bežečim sovražnikom.[3])

Zmaga krščanska je bila popolna, sovražnik je pobegnil brez obzira. Na begu in bojišči je izgubil dobri dve tretjini vojske, in ves tabor je padel našim v roke. Plen je bil preobilen. Šotori, od katerih so bili mnogi z zlatom in svilo ozaljšani, kakor Hasanov in mnogih drugih begov, bili so polni oklepov, sabelj, pušek, prstanov, konjskih sedel in drugih stvarij, ki so bile ponajveč s srebrom in zlatom okovane. Našim je prišlo v roke tudi vse brodovje vkup z malimi šajkami, ki so se rabile za prevoz, kakor tudi vsi topovi, katerih je bilo vseh 39, a med njimi 9 velikih za obleganje trdnjav. Najogromnejši je bil „Kacijanarjev top“, imenovan zato tako, ker ga je bil Kacijanar izgubil v nesrečni bitki pri Oseku (l. 1537.); na njem je bil vdolben grb Ferdinanda I. po Istvanfyji, a po Valvasorji Friderika III.[4]) Nekega drugega od ogromnih topov je bil izgubil poprejšnjega leta ban Erded v nesrečni bitki pri Brestu; na njem je bil grb cesarja Maksimilijana II. Vrhu teh so osvojili še tri poljske topove; na jednem od teh je bil vdolben grb banov, pripadal pa je poprej Simonu Bakaču Erdedu, nekdanjemu škofu zagrebškemu in privržencu vojvode Ivana Zapolje.[5])

---

[1]) Dane Gruber. Borba Hrvata sa Turci, str. 95.
[2]) Starine. Knjiga XIX. Izprave o bitci kod Siska, str. 179.
[3]) Valvasor XV. 529.
[4]) Ivan Kacijanar. Listek v „Slovenci“ l. 1884.
[5]) Valvasor XV. 529; Starine. Knjiga XIX. Prilozi za poviest Hrvatske, str. 64; Izprave o bitci kod Siska, str. 179, 181, 182, 184 i 185.

Vseh Turkov je padlo okoli 18.000, med njimi Hasan-paša in 13 begov, 40 alajbegov (zapovednikov spahij), 200 zaimov, 400 odličnih spahij (konjikov) ter sila janičarjev in asapov.[1]) Važnejši begovi, ki so v boji padli, so bili ti-le: Šefer-beg cerniški, Memi-beg zvorniški, Mehmed-beg hercegovski, Ramadan vojvoda, bivši beg škenderski, in Sinan-beg orehovški. Rešili so se samo štirje begi, namreč: Ibrahim-beg liški, Velikovel-beg požeški, Kurt-beg volčjedolski in Opert-beg hlevanski.[2])

Hasana in druge begove, ki so se bili potopili v vodi, izvlekli so naši vojaki iz vode z železnimi piki, sulicami in drugim orodjem, pobrali ž njih bogate obleke, z zlatom in biseri okovane sablje, zlate prstane in druge dragocenosti; končno jim odrobijo glave ter oderó ž njih kože pa jih napolnijo s piljavino in slamo. Da se osvetijo Turkom, ki so na ta način onečastili glavo Herbarta Turjaškega, dal je neki Vid Kleković na kolec natakniti jedno teh s slamo nadetih glavnih kož ter jo izložiti vojakom očitno. Še mnogo dnij po bitki so vojaki in kmetje vlačili iz vode turška trupla ter plenili ž njih različne dragocenosti.[3])

Zasužnjenih pa je bilo Turkov prav malo ali skoraj nič. Komaj se je našlo 10 do 12 sužnjev v taboru; med njimi je bil Hasan-aga, katerega je vlovil dalmatinski konjik iz čete Tahijeve po imeni Lukinić, in Daut spahija, katerega je ujel slovenski vojak, stari Radič. Poleg njega je bil ujet tudi neki turški konjik, ki je trdil, da je padel Hasan-paša z mosta v vodo ter tako nesrečno skončal.[4]) Naših pa je v tej bitki prav malo konec vzelo. Po Megiserji[5]) in Orteliji[6]) je padel jeden arkebusirski pisar z dvema konjikoma in deset huzarjev; od peščev pa je poginilo okoli 30 do 40 Uskokov, ki so zavzeli most poprej, predno so Turki do njega prišli, kjer so se pa deloma potopili, deloma pa so bili pogaženi od silnega pritiska Turkov na most. Med njimi sta spadala dva h koroški, dva pa h karlovški četi.[7])

Okoli druge ure popoludne tistega dne (22. junija) so se podali zmagovalci v osvobojeni Sisek, katerega zapovednik je tudi v tej bitki sodeloval, kakor smo videli. Svojim ljudem,

---

[1]) Valvasor XV. 530. Starine. Knjiga XIX. Izprave o bitci kod Siska, str. 178, 182.
[2]) Valvasor XV. 530; Starine. Knjiga XIX. Izprave o bitci kod Siska, str. 190.
[3]) Valvasor XV. 531.
[4]) Ibid.
[5]) Megiser. Annales Carinthiae, str. 1667.
[6]) Ortelius, str. 134.
[7]) Valvasor XV. 530—531.

kolikor jih je bilo ostalo v trdnjavi, je ukazal, da naj kleče molijo tako dolgo, dokler Bog kristijanom zmage ne podelí. On sam pa se je v tej borbi tako hrabro obnašal, da so ga vsi brez razlike hvalili.[1]) Zaradi te nenadne zmage izrazila je vojska svojo zahvalnost Bogu, ki jim je v tej stiski pomagal. Šla je namreč trikrat v sprevodu (procesiji) okoli grada ter slavila z zahvalnimi molitvami dobroto Božjo. Prav umestne so besede Valvasorjeve[2]), ki jih je pri tej priliki izrekel, namreč: „Presojaš li neizmerno število mrtvih sovražnikov, pokončanih od male čete krščanske, ali veličino poraza, ali pomoč rek Kolpe in Odre, katero sta dajali ter sovražnike dušili: moraš priznati, da je Bog podelil ljudem veličastno zmago. Bog je namreč tisti, ki ponižuje ohole in prevzetne, slabim pa deli moč in hrabrost.“ In Andrej Turjaški je v svojem na cesarja poslanem izvestji[3]), v katerem navaja, kako se je v tej bitki hrabro borilo na obeh straneh in kako so se pri krščanski vojski zbrale najboljše in najhrabrejše čete iz vseh krajev, poročilo sklenil s sledečimi besedami: „Sploh pa je Bog vsemogočni tukaj pokazal svojo moč ter se za svoje siromašne kristijane sam boril.“

Glasniki so veseli glas o tej zmagi raznesli na vse strani. Eggenberg je poslal precej poslanca k nadvojvodi Matiji, kakor tudi k nadvojvodinji vdovi Mariji, da ustmeno sporoči veselo naznanilo; 28. junija pa je odpravil na cesarski dvor tudi pismeno sporočilo o celem dogodku.[4]) Ravno tako je storil tudi Andrej Turjaški v svojih poročilih Davidu Ungnadu,[5]) predsedniku bojnega sveta v Gradec, in tudi v Benetkah so bili o tej znameniti zmagi zvedeli že 5. julija.[6]) V Gradci so zvedeli o zmagi že 24. junija, a na Dunaji 26. junija, v Pragi pa 29. junija. Ko je cesar Rudolf II., ki je bil takrat navzoč v Pragi, zvédel o zmagi naše vojske, podal se je précej v dvorsko kapelo, kjer se je odpela zahvalna pesem, ter dala tako Bogu čast za podeljeno pomoč. Tudi je cesar poslanca Eggenbergovega nadaril z zlato verižico, vredno 190 tedanjih kron (t. j. 335 gold. 15 kr. avstr. velj.); iz tega se pa tudi vidi, kako važen in vesel se mu je zdel ta glas o krščanski zmagi nad Turki.[7])

Pa ne samo na cesarskem dvoru, nego po celi ostali Evropi se je proslavljala ta zmaga, ter slavili junaki z raz-

---

[1]) Starine. Knjiga XIX. Izprave o bitci kod Siska, str. 186.
[2]) Valvasor XV. 532.
[3]) Starine. Knjiga XIX. Izprave o bitci kod Siska, str. 186.
[4]) Starine. Knjiga XIX. Izprave o bitci kod Siska, str. 184—185.
[5]) Ibid. str. 185—186.
[6]) Ibid. str. 186.
[7]) Valvasor XV. 532.; Radics. Die Schlacht bei Sissek str. 5.

nimi spomenicami. Tako je papež Klemens VIII. že 10. julija napisal lastnoročno pismo zmagovalcu Andreju Turjaškemu, kateremu se čudi pa tudi zahvaljuje za njegovo modro ravnanje v bojnem svetu ter za njegovo hrabrost v boji (qui et in pugnandi deliberatione et in ipso certamine consilio et manu praecipua praestitisti). Priporočevaje ga Bogu, želi papež, da tudi v prihodnje svojo slavo ohrani, ter se nadeja, da se bode on posvetil osvajanju bližnjih od Turkov zajetih trdnjavic.[1]) Tudi hrvaški ban Tomaž Bakač-Erded je dobil pohvalo od papeža, a španjski kralj Filip II. ga je zaradi njegove posebne hrabrosti v tej bitki imenoval vitezom reda Odrešenikovega, podelivši mu zlato, z biseri okrašeno svetinjo z grbom tega reda in z napisom: „In Deo vici“ – „V Bogu sem zmagal“.[2])

Pri božjih službah se je po vseh cerkvah pela zahvalna pesem za to čudno zmago, in v pridigah so se spominjali slavnih vojskovodij v tej bitki. Glasoviti cerkveni govornik Abraham a S. Klara, menih avguštinskega reda, izrazil se je v svojem govoru na čast sv. Mohoru in Fortunatu o tem odvažnem podvzetji pri Sisku tako-le: „Kaj ni to, Andrej Turjaški, prepovedana igra proti Hasanu?“ Ta prepovedana igra pa je bila na vso srečo dobljena, in važnost tega dne sploh v krščanskem svetu pripoznana.[3])

V spomin te sijajne zmage je dal zagrebški kapitelj postaviti pri Sisku v vasi Gredi kapelico, za katero so na splavih pripluli les, oltarje in zvonove iz Gorenjega Grada po obljubi škofa Hrena, ko je bil te kraje obiskal.[4]) Cerkvica je bila posvečena sv. Ahaciju, ker se slavi ta svetnik 22. junija, na dan znamenite bitke. V stolni cerkvi zagrebški pa se daruje slovesna služba božja na večni spomin te zmage dne 22. junija še dandanes. Tudi v ljubljanski stolni cerkvi in v cerkvi sv. Ahacija blizu Turjaka so bile ustanovljene sv. maše na dan 22. junija ter se še dandanes zvesto opravljajo. Pri tej službi božji rabi mašnik mašno obleko narejeno iz zlatega plašča Hasanovega. Tkanina je rdeč damast, bogato z zlatom in svilo spleten (z zelenimi in modrimi cvetlicami). Leta 1655. je bila ta oprava predelana, in ker se je bila s časom preveč izrabila, odredil je ljubljanski kapitelj, da se le redkokdaj rabiti ima, samo da se obvaruje kot sveta starina.[5])

Tudi v cerkvici pri Turjaku, posvečeni sv. Ahaciju, obhaja se še dandanes prav slovesno spomin te zmage. Že na pred-

[1]) Valvasor XV. 533 ima celo pismo priobčeno.
[2]) Dane Gruber. Borba Hrvata sa Turci, str. 99.
[3]) Radics. Die Schlacht bei Sissek, str. 5.
[4]) Starine. Knjiga XIX. Izprave o bitci kod Siska, str. 192.
[5]) Radics. Die Schlacht bei Sissek, str. 6.

večer naznanja strel iz topičev praznik sv. Ahacija, in 22. junija mrgolí vse živo okoli te sicer redko kdaj obiskovane cerkvice, skrite med visokimi smrekami. Jako važen in veličasten je ta dan v slovenski zgodovini, in vsak Slovenec mora biti nanj ponosen, saj je proslavil njegovo ime na daleč in široko. Kako ponosno se vzdiguje nad prijaznimi griči Dolenjske mogočni Turjak, ta svedok najžalostnejših in težavnejših časov slovenske zgodovine!

Kakor narodna pesem slovenska, tako je tudi umetnost proslavila ta znameniti dogodek v slovenski zgodovini. Ohranili sta se nam o tej bitki dve sliki. Iz Valvasorja[1]) zvemo, da sta se obe te sliki še ob njegovem času (l. 1689.) videli, in sicer jedna v stolni cerkvi ljubljanski, druga pa v deželni hiši. Valvasor je zadnjo za svojo kroniko prerisal ter je dòdana XV. knjigi med 534. in 535. stranjo. Za izvirnik se pa nič več ne vé. Prva pa se je ohranila do dandanes v deželnem muzeji skoraj nič poškodovana. Ta slika je prišla, ko so leta 1701. staro cerkev porušili, v knjižnico, osnovano po škofu Žigi grofu Herbersteinu in kanonikih Prešernu in Talničarji, iz katere je bila prenesena l. 1837. v deželni muzej.[2])

Pri Valvasorji[3]) se je ohranilo v spomin te bitke tudi nekoliko epigramov, katere je sestavil neki Matija Bastijančič (l. 1629.) o zastavah Hasanovih in Mehmet-begovih, o poginu Hasanovem ter o njegovih psovkah čez krščanske spovedne molitve.

Tudi naš slavni pesnik V. Vodnik je omenil ta znamenit dogodek v predgovoru svojih „Pesmi za brambovce", izdanih l. 1809., s sledečimi besedami: „Peli so nekdaj naši očaki in Turke pobijali, peli so ino pod Sisek tekli, Hasan-bašo v Savo potopit, ino če je Turek do nas pridrl, so ga pognali, da so nekteri razbojniki komaj svoje pete unesli."[4])

L. 1850. je prišla v Ljubljani na svetlo gledišćna igra „Juran in Sofija" ali „Turki pri Sisku" prestavljena iz hrvaščine, v kateri jo je napisal sedaj že pokojni Ivan Kukuljević, bivši tedanji veliki župan zagrebški. Glavni junak v tej igri je Juran (Jurij) Erded, ali tudi Andreju Turjaškemu je odmerjena važna uloga pri tem činu. Ker ne moremo obširneje o tem delu na tem mestu govoriti, naj navedemo samo znamenite besede, katere govori na konci igre ban Tomaž Erded: „Stvarnik nebes in zemlje, Ti si nam zmago podelil, katera bo morebiti vekomaj svoj narod sužnosti otela. Tebi naj bo

[1]) Valvasor. XV. 533.
[2]) Radics ocenjuje obširneje obe sliki v svojej razpravi: Die Schlacht bei Sissek, str. 7—8.
[3]) Valvasor XV. 534—535.
[4]) Vodnikove pesni. Uredil France Levstik. 1869, str. 100.

čast, slava in hvala, Ti vodi nas in pomnoži srečo in blagor mojega naroda in moje ljube domovine!“

Dva dni je počivala naša vojska pod Siskom, a tretji dan se vzdigne čez Kolpo po obnovljenem mostu, da udari na Petrinjo,[1] kamor so pobegnili ostanki turške vojske pod Rudan- in Erdoglis-begom. Zapustivši Kolpo na levem bregu, podadó se skozi šume, ki leže med Drenčino in Petrinjo. Bilo je deževno vreme, ter je zato vojska počasi napredovala. Ko pa je med tem zvedel Rustan-beg, da so se naši vzdignili na Petrinjo, začela se je pripravljati précej na obrambo trdnjave, katera mu je bila poverjena.

Zdajci je bilo banu Bakaču-Erdedu prijavljeno, da se je Eggenberg, ki je šel od zadaj, povrnil s svojimi četami in z velikimi topovi, s katerimi se je imelo streljati na Petrinjo. Ban je takoj k njemu prihitel ter ga vprašal, zakaj se noče dalje vojskovati. Eggenberg se je opravičeval s tem, da nima dosti hrane,[2] a vrhu tega, da on ne sme bez posebnega naloga cesarjevega iti s topovi na trdnjave, češ da obstoji še na videz mir med cesarjem in sultanom. Sovražnik je za sedaj dovolj kaznjen, ker je bil mir prekršil; odslej bo morda bolj pazil na mir. Ali Bakač mu odgovorí, da mu ni treba posebne zapovedi cesarjeve, ko mu sama roka Božja kaže, kaj je treba delati i ko vé, kako je Petrinja nevarna za Hrvaško, Kranjsko, Koroško in Štajersko. Ali zastonj je bilo vse nagovarjanje banovo ter očitna nezadovoljnost in mrmranje hrvaških čet. Eggenberg je odvel svojo vojsko nazaj ter jo pri Sisku razpustil, po predlogu Bogomira Bramera, vodje štajerskih in koroških čet, češ, da ni varno v tem trikotu med Savo, Kolpo in Odro, nego samo pri Zagrebu.[3] Sedaj ni ostalo tudi Bakaču nič drugega, nego da se tudi on povrne s svojimi četami. Ali poprej nego je to storil, dá s topovi razdejati obkope Hasanove na Kolpi in okoli Siska.[4]

Sedmi dan po bitki pri Sisku, namreč 28. junija l. 1593., povrnil se je Andrej Turjaški, viteški vojskovodja s svojimi karlovškimi četami slavodobitno v Karlovec. In kakor je ban Tomaž Bakač-Erded proslavil to sijajno zmago v Zagrebu, tako je storil tudi Andrej Turjaški v Karlovci, da pokaže s tem tudi važnost te bitke, vsled katere je bila turška moč tako jako uničena. Topovi so doneli z nasipov karlovške trdnjave, ko

---

[1]) Starine. Knjiga XIX. Prilozi za poviest Hrvatske, str. 65. i Izprave o bitci kod Siska, str. 187.
[2]) Ibid., str. 65.
[3]) Hurter. Gesch. Ferdinands II. Sv. III. str. 146.
[4]) Valvasor XV. 536.; Dane Gruber. Borba Hrvata sa Turci, str. 100—101.

se je slavljeni vojskovodja približal banskim vratom [1]) (na glavni straži), kjer ga je narod z velikim slavljem in veliko radostjo sprejel ter ga spremil v cerkev sv. Trojice, da je bil pričujoč pri sv. maši in zahvalni pesmi za dobljeno zmago. Pri prihodu v mesto so nosili pred njegovo četo glavo Hasanovo in Mehmed-bega zvorniškega, da se tako Turkom osveti za ono, kar so bili storili njegovemu stricu Herbartu l. 1575. [2]) Vrhu tega pa je bilo videti še šest glavnih turških zastav in srebrnih bojnih trobelj, katere so bili naši zaplenili. [3])

V tem času so zvedeli tudi v Carjigradu o nesrečni bitki in veliki izgubi, ki je zadela turško vojsko. Ves narod se je vsled tega vznemiril. Poraz pa se je navlašč opisaval še strašneje, nego je bil v resnici. Povsod se je vpilo, da bode sedaj cesarstvo turško izgubilo vso Bosno, Budim in vse dežele ogerske ter Srem, in da se ne more nič več o kakošnem osvojenji v teh deželah govoriti, ampak samo to varovati, kar še sedaj imajo. Zavoljo velike izgube topov, vojske, mnogih paš in dveh vnukov sultanovih žen proglasil je narod to leto „letom propasti" ter se kot tako spominja pri turških zgodovinarjih. [4])

Posebno pa je dražil narod krvoločni in ratoborni veliki vezir Sinan, samo da prisili sultana na vojsko proti cesarju Rudolfu II., kar je že zdavnej želel. Sultan se je bal upora, zato je upotrebil prevaro, samo da narod pomiri. On dá po mestu nositi izmrcvarjeno glavo, češ, da je to glava ubitega zapovednika krščanske vojske. S tem je hotel on narodu pokazati, da je zmaga na turški strani, in da se ni treba niti najmanje bati cesarske vojske. V resnici pa je bila to glava prostega vojaka. [5])

Narod se v tem ni pomiril, ampak razsajal je tembolj, ker je Sinan tudi vojsko nagovarjal na nemire, posebno janičarje in zapovednike azijskih čet. K temu sta se pridružili še dve sultanki, ki ste izgubili svoje sinove v bitki pri Sisku, ter sultana Murada zaklinjali, naj se zato kristijanom osveti. Temu vpitju in tem prošnjam se ni mogel sultan nič več protiviti, zato je bila vojska v divanu sklenena ter početkom julija slovesno razglašena v glavnem mestu turške države. Sultan je s početka celó sam nameraval voditi vojsko, čeravno bi mu ne bilo posebno drago, samo da se pred narodom pokaže junaka. Sinan pa mu je ugovarjal ter zapovedništvo

---

[1]) Banska vrata s stolpom so odstranili pred kakšnimi 10 leti ter nasip poravnali.

[2]) Letopis „Matice Slovenske", str. 117.

[3]) Valvasor XV. 60 in 532.; Starine. Knjiga XIX. Izprave o bitci kod Siska, str. 189.

[4]) Hammer. Gesch. des osmanischen Reiches IV. 219.

[5]) Dane Gruber. Borba Hrvata sa Turci, str. 102.

vojske prevzel sam. Précej na to zapové sultan vkleniti cesarskega poslanca Krekvica, a njegovo rodovino, činovnike in ostalo družino je obsodil na galeje (robota na ladijah), kasneje pa na temnico v „sedmih stolpih“.[1])

Cesar Rudolf II., ki ni vedel, kakošno mnenje je zavladalo v Carjigradu, bil je še vedno istega nazora kakor poprej, da so ti navali samo pomejni prepiri, katere je doslej bosenski paša poskušal na svojo roko, ali da bodo sedaj po njegovi smrti ponehali. Ker je pa on iskreno želel mir, pisal je skoro po porazu Hasanovem velikemu veziru ter mu javil, da je poslal na pot v Carjigrad poslanca Ladislava Lobkovića, ki nosi dolžne dveletne nagrade. V pismu je obljubil tudi njemu bogato plačilo, ako bode skrbel, da se vzdrži mir ter odstrané borbe na mejah državnih. Malo poprej (25. junija) je pisal tudi nadvojvoda Matija, ko je zvedel o porazu Hasanovem, Budimskemu paši, da je cesar za mir in da bode poslal dolžni davek sultanu, ako se umiri svet na krajini. Oba poslanca, ki sta prinesla poročila v Carjigrad, sta bila tudi takoj zaprta, kajti sultan ni hotel mirú s cesarskimi. Vsled tega je bil Lobković, ki je bil prispel z darovi že v Komorau, opozvan, a denar, namenjen Turkom, upotrebljen za bojne priprave, kajti v Carjigradu je bila vkljub velikemu trudu angleškega in benečanskega poslanca za mir vendar le vojska napovedana Rudolfu II., in sicer že 12. avgusta, uprav štiri dni potem, ko je bil Rudolf napisal sultanu drugo pomirljivo pismo, v katerem obžaluje smrt Hasanovo ter zagotavlja sultana svoje iskrene miroljubivosti.[2]) Zastonj je bilo vse zagotavljanje. Omenjenega dné je bil namreč na visoki Porti izobešen konjski rep v znamenje, da se je vojska pričela. Ravno tako so izobesili kasneje v Budimu in po drugih glavnih mestih konjske repe. Nekoliko dnij pred pravilno napovedbo vojske (29. julija) podal se je že veliki vezir s 25—30.000 ljudmi iz Carjigrada po navadnem potu proti Belgradu. S seboj je odvlekel tudi v verigah vklenenega nesrečnega cesarskega poslanca Krekvića.[3])

V teh sledečih borbah pa ni sodeloval naš junak Andrej Turjaški, kajti skoro po siški bitki mu je nasledoval v karlovškem generalatu Jurij Lenković. Hotel je odpočiniti od velikega truda; toda ni dolgo živel v miru, kajti že sledečega leta 1594. je umrl neoženjen.

---

[1]) Hammer. Geschichte des osman. Reiches IV. 219—220.
[2]) Hurter. Gesch. Ferdinands II. Sv. III., str. 145.
[3]) Valvasor XV. 537.; Zinkeisen. Geschichte des osman. Reiches, str. 588—590.

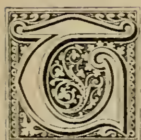
Slovenske národne vraže in prazne vére,

primérjane drugim slovanskim in neslovanskim.

Spisal J. Navratil.

I. del; 4. dalje iz „Letopisa“ 1888, str. 132—189;
(začetek l. 1885., str. 117).

Sv. Valentin (14. febr.).

emu svetniku priporočajo se v Motniku zoper bolečine v trebuhu. (Zapis. g. Križnik). Prim. str. 53, op. 1. Ta dan se ‚tiči‘ ženijo — na Krškem. (Zapis. g. Romih). — Tudi nekod med š t a j. Slovenci n. pr. v Pavlovcih itd., „in tisti dan najdeš lehko v mejah [1]) povitic, giban'c in drugih vsakovrstnih jedij“. (Črtice“ 244.)

Taka vera je do malega tudi med hrv. Slovenci (kajkavci) v Varaždinu. (M. Valjavec v „Arkivu“ VII. 1863; 257.) Po belokranjski veri godí se pa to na Gregorjevo (12., 3.), ki pride kesneje na vrsto. V Slovenskih goricah (na Štaj.) imajo ptiči na pust („fašenk“) v jutro do 5. ure ‚gostijo‘; a na Cirkljanskem ženijo se tiči stoprav 25. maja t. j. na sv. V r b a n a. Ondaj kanimo i mi ‚na drobno‘ govoriti o tej ženitvi.

Na **Poljskem** nosijo nekod tega dne v cérkve laneno predivo ter pokladajo to daritev na tega svetníka oltar. (O. Kolberg: „Lud“ X. cz. 2; 205).

Čehi velé: Ako nasadi gospodinja jajca („vejce“) na sv. Valentina dan, nijedno se ji n e skazí. (Ččm.“ 1856, III.; 67). — Staro pravilo kmetsko učí pa: baš . . narobe: „Na Valentinovo ne nasajaj nijedne ‚kure‘; drugače bodo piščanci slepi ali pa poginejo skoro. („Festkal. 1864; 65.)

---

[1]) Meja, pl. — e (f) = grm, ‚grmje‘ ali grmovje — tudi belokranjski.

Nemške. Živina, katera na sv. Valentina obolí, — težko preboli („kommt nicht leicht wieder auf“), zato ker je ta dan nesrečen. Po nekaterih severnih Nemcev veri rodil se je namreč tega dne t. j. 14. febr.[1]) Judež Škarjot; zato je nesrečno in umre skoro vse, kar se rodí tega dne. (W. II. 79.)

Pust (skrajšana beseda iz „mesopust“).[2]) **Stsl.** —; **rus.** сыропустіе (n.), syropustie ali syropust (m.), мáсленица máslenica [3]), **hrv.** ali **srb.** pòklade (f. pl.), mesojedje (f. pl.[4]); **č.** masopůst; **č.-sl.** mäsopôst; **p.** mięsopust [5]), zapusty.

Po naših mislih niso bile pustne veselice izprva (pri preprostih ljudstvih) nič drugega nego dečinska, kesneje pa razuzdana radost, da se je po hudi, mrzli ali vsaj neprijetni zimi, vse prirode smrti,[6]) vrnila zopet prelepa, topla, vse oživljajoča spomlad.

„Spomlad, spomlad ide, radujó se gorjanci na zapadni Tatranski panogi in pozdravljajo, ko se srečujejo po hudi gorski zimi. (Letop. 1878; IV, 139). — Treba pa vedeti, da se po toplih deželah spomlad začenja mnogo poprej nego pri nas; n. pr. pri Rimljanih uže 7. februarja meseca.[7]) Vsa podoba je, da se je pustna slavnost, — ki se ovršava pri nas (in pri Nemcih) pustni torek, — v naše (kakor v nemške) kraje presadila s časom od Rimljanov oziroma Talijanov, ki ovršavajo pust („carnevale“) še dandanašnji z največjo slavnostjo in razuzdano radostjo — mnogi kot šeme opravljeni (s ‚šemo‘ na obrazu), in to po večjih mestih po 3, po 8 dni pred pepelnico zapored.

To sluti pa po „liberalijah“ t. j. prazniku poganskem, ki so ga stari Rimljani ovrševali vinskemu bogu Báku 17. marca meseca na čast.[8])

---

[1]) Drugega sv. Valentina častí gorenjsko ljudstvo óni dan po sv. 3 kraljih (7. januvarja ali prosenca), dasi ga pogrešaš celó v „Veliki pratiki“; nahaja se pa po nekaterih drugih . . še večjih koledarjih. To ni tedaj národen praznik.

[2]) Prim. laško „carne vale“ (lebe wohl Fleisch), č. maso-pust, p. mięsopust.

[3]) Uprav „Butter“ = ali „Fastnachts-Woche“ t. j. zadnji predpustni teden; isto znači tudi „syrnaja nedělja“.

[4]) Po Vuk. rječn.: „u Dubrovniku u krščanâ [t j. katol.]; „a što su hrišćanima [t. j. pravoslavn.] poklade, ono kršćani zovu pošljednji dan od poklada“. Gl. ondi: Poklade 530.

[5]) Stsl. je pa „męsopust“ = post (abstinentia carnis in quadragesima).

[6]) „Pri Grkih je obnebje jasno in milo, ali vendar jim je bila zima podoba smrti.“ (Fr. Hub. „Letop.“ 1878; 2.)

[7]) Tiedemann: „Zoologie“ III, 624. (Grim. „D. Myth [2], II; 74.)

[8]) Bák (Bacchus) zval se je namreč pri Rimljanih tudi Liber, a pri Grkih Bákchos (Βάκχος) ali Dioníz, uprav Diónysos (Διόνυσος) in še drugače. Njemu na čast praznovali so Grki poletni oziroma spomladni

Slavni pesnik Virgil pôje v svoji pesmi o poljedelstvu (II. v. 380 i. d.), da tudi avzonski kmetje, zarod trojanskih junakov [1]), praznujejo „liberalije“ [2]) z neopiljenimi granesi (ali slutvo-vrzi) [3]) ob največjem grohotu ter si devajo na obraz strašne šeme iz izvotljene skorje ter kličejo Baka v veselih pesmih itd.

To je bil sedanji pustni slavnosti početek; (iz tega so s časom nastale tudi gledišne igre; Sepp II; 249—251) a Pust ali Kórent (Kurent), ki se naposled „pokopava“ t. j. meče v vodo ali pa sežiga, — znači uprav zimo, katere so se ljudje iznebili zdaj s prevelikim veseljem.

Da se slaví „Pust“ [4]) tudi še med Slovenci s slutvo-granesi, kaže nam naslednja pesem, ki jo pôje na Krškem po mestu na pustni torek preoblečen star mož, brenkaje na plunko (harfo), takó:

Naš'mu Fašenk' mal' je en let',
Na enem očesu bil je slep;
Mat se je čudvala,
K' sta mu zrastla dva rogá.

Mat' je bila ‚gnadlova‘,
Oče je bil pa z Laškega;
On je rojen iz Toplic,
Svet' Matija mu bil je stríc.

Naš ‚ti‘ Fašenk pros' Bogá,
Da mu stríc kaj dote dá,
Stríc je mislil ‚somo tja‘. [5])
Nazadnje mu pa s'kírco dá.

Naš ‚ta‘ Fašenk, stari mož,
Torb'co nosi, nič ni not';
Naš ti Fašenk pros' Bogá
Da mu kdo kaj v torb'co dá.

Naš ti Fašenk vel'k svetník
Za dekleta pomočník;
Ktera mu kaj v torb'co dá,
Tista dobí že léc [6]) možá.

Naš ta Fašenk vel'k svetník
Tud za fante pomočník;
Kteri mu bo kaj v torb'co dal,
— — — — — — —

(Zapisal g. Jern. Ravnikar.)

„Uže na večer pred pustom zbirajo se na Krškem otroci iz vsega mesta pred vikarijatno cérkvijo z razbitimi lonci, skledami, škafi, pokrovci itd., uganjaje strašen ropot po mestu — menda nekaka slavnost („ofreht“) Kurentu na čast. Gotovo je to ostalo iz poganskih časov. Kaj takega nisem

---

praznik: „vélike (meščanske) dionizije“ početkom aprila meseca. (L. Preller: „Griech. Myth.[1], I; 419. Prim. tudi „Letop.“ 1878; 1.)

[1]) Grški naselniki, ki so prebivali po nekdanji Avzoniji t j. srednji in dolenji Italiji.

[2]) Razumevaj: takó kakor atiški kmetje

[3]) „Versibus incomptis ludunt risuque soluto
Oraque corticibus sumunt horrenda cavatis
Et te, Bacche, vocant per carmina laeta . . .“

[4]) Po nemškem vplivu popustili so nekateri Slovenci to domačo besedo ter pravijo zdaj „Fašenk“ (iz nemške: Fasching-Fastnacht. Prim. „Črtice“ 196, 197, 198 in 199.

[5]) Nm: sèm in tja.

[6]) Nm: let's (letos).

videl še nikjer.“ (Isti.) Uzrok takemu ropotu razložili smo uže l. 1885; 182.

L. 1829. ovršávali so Metličani pustni dan z velikanskim Pustovim sprevodom. Pred tém so jahali in svirali godci na konjih. Za njimi nosili so 4 ošemljeni možaki na nosilnicah Pusta (slamnatega moža), ki sta ga z obéh strani bóžala črna dimnikarja vsak s svojo metlo po našemljenem obrazu; a za njim pomikala se je po ‚mestu‘ proti cérkvi dolga vrsta raznoličnih smešno opravljenih šem („maškor“). Nekatere so imele tudi ‚živinski‘ rep; jeden dečak pa bil preoblečen v žensko opravo, rekši: „Pustova nevesta“, ki pa ni kar nič žalovala, nego zbijala v éno mér nepristojne ali razuzdane šale.

Nepristojno in razuzdano zaletavale so se tudi repate (moške) šeme, črno ali pa rdeče in žolto po obrazu pomazane, še pred tem sprevodom v dekle, katere so hodile v Obrh (mestni ‚zdenec‘) po vodo, ali se pa vračale s polno ‚čobrico‘ na glavi domóv.

Uže se je ta šémasti in šémati sprevod bližal župni cerkvi, — kar se prikaže iz za cerkve tedanji, za vero in za božjo čast tako vneti Metliški kaplan . . slavni Baraga, gre s palico v roki šemam naproti, in ko jih sreča, ustavi se baš pred godci, izvleče pri tej priči izpod suknje sveto razpelo, in držeč ga proti Pustovemu sprevodu, zakriči v sveti jezi na ves glas: „Križajte ga! križajte ga drugič!“

Vse se presenéti (ostrmí); šema debelo gleda šemo; sprevod se ustavi. Živa duša se ne upa oglasiti; samo jeden izmed godcev jahačev, pred katerimi se je bil ustavil Baraga, zašepeče drugim tovarišem predrzno: „Hajd! naprej; pogázimo ‚f . . ja‘! . . . Pa nijeden ni drznil posluhniti ga; jeden izmed jahačev, ki se je bil prestrašil tako predrznih besed, krenil je s konjem pri tej priči skozi najbližjo ulico ter odhajal skokoma tam, kder si je bil izposodil konja. (Bil mi je ta godec'jahač slučajno najbližnji rojak.) — Zdaj se začne z drugimi godci vred obračati po malem vès sprevod nazaj; pregoreči Baraga pa, misleč, da je Pust na nosilnicah živ, ni si mogel kaj, da ga ne bi bil posvaril zarad tolike pregrehe, ker ga namreč ni sram, da se kot kristijan in človek, stvarjen po božji podobi ‚ponižuje‘ tako.

Po teh besedah zagrohotali so se, to se zna, nehoté na glas vsi óni, kateri so jih ‚čuli‘. — Vrli Baraga spozna zdaj svojo zmoto ter se vrne v ‚proštijo‘ . . vès zariščen‘ [1]), ker se je bil za-nj tako smešno završil ta znameniti prizor, ki me je samovidca pretresel ter mi se vtepel v glavo tako, da ga

---

[1]) ‚Zariščiti se‘ (belokr.) = zarudeti (za-rdeti).

pametim živo še dandanes, dasi nisem bil ondaj navršil še četrtega leta, ter ga ne zabim vse ‚žive dni‘.

Slišal sem praviti, da so nesli potlej Pusta ‚na Kolpo‘ ter ga ‚hitili‘ (vrgli) z mosta v vodo, in tako „Pusta“ ali „Kórenta“ pokopali, kakor pravijo temu običaju Slovenci drugod.[1]) Prim. gledé koroških in štajerskih Slovencev malo dalje str. 57.

V Motniku so pred ‚nekimi leti‘ na pustni dan vodili po trgu ‚komelo‘: vodníki so se napravili vselej ko daljni popótniki iz „jutrove dežele“ ter ostajali pred hišami, kjer so se nad'jali sprejema in . . bokala vina. (Zapis. g. Križnik). — Tudi ta ‚komela iz jutrove dežele‘ méri menda na spomladni začetek.

Ženini in neveste, kateri so se menili [tam] oženiti in omožiti, [pa se niso], ‚vlekli so poprej ploh‘ na pustni dan. Umé se, da so to sramotno delo drugi opravljali namesto njih. Zdaj se jim je ‚reče‘, da bodo na pustni dan vlekli ploh. (Isti.) Prim. tudi „Črtice“ 196 zarad štaj.-slovenske dežele. – Drugod se godí to po navadi na pepelnico; zato priobčimo o tem še nekoliko takih in drugačnih podatkov pod besedo: pepelnica (pepelnična sreda).

Ako ni pred pustom nobene poroke v ‚duhovniji‘, pravijo v Motniku in po drugih duhovnijah Motniške okolice, da je šel letos skóz („skuz“) volk. (Isti.)

Koroški Slovenci pravijo: „Kar se pustne dni prede, vse miši snedó. (Rož. Zapis. K. Pečnik.) Tudi Nemci trdijo isto. (W. II; 80, § 98); pa i drugače. (Ondi, kder čitaš tudi to: Pred solncem napredi pa gospodinja nekoliko nitij in omikaj malo prediva!)

Štajerski Slovenci: Če se pustni dan melje, rado nad tisto hišo grmí; če se pa prede, kače krog hiše lazijo. („Črtice“ 196.)

V Gorjanskem (na Krasu): Ako se pustni dan šiva, prideje kače v hišo. („Letop.“ 1882—83; 341; 1. r.). V Slovenskih goricah: Na pust ali „fašenk“ ne sme nihče šivati, sicer bi kokoši nesti ne mogle. Prim. nemško vražo: Na pustni dan ne smeš šivati ali krpati, drugače zašiješ kuram zadnjico (m. danjo), da ne bodo ‚nesle‘ vse leto. (W. II. 80; § 98).

V Rožu (na Koroškem) je na pustni dan uže zgodaj vsa mladina ‚na nogah‘. Po vasi vozijo samokolnico („gare“), in

[1]) Metličani in mnogi drugi Slovenci (vem, da pretežna večina) pravijo po navadi „Kúrent“, (a ne „Kórent“); v Solkanu pri Gorici pa „Kóre“ (-eta); a Tolminci in sploh gorenji Sočani: „Kúret“ (nm: „Kóret“). Gl. „Letop.“ 1882—83; str. 208 p. b: *Kóre* in str. 209 p. b: *Krn*.

pri vsaki hiši ukradejo ‚nekaj‘ slame in sena. To zapeljejo potém na kak visok hrib. Tam vtaknejo slamo in seno v moško obleko, in tega ‚moža‘ nesejo na visoko ostrv.[1]) Zvečer, ko solnce zajde in ‚Ave Marijo‘ zazvoní, tedaj ga pa ‚zažgejo‘. Zdaj začnejo vsi pričujoči vpiti in vriskati in ‚naslednje‘ (naposled) péti ter z zvonci ‚prlinkati‘. To se vrší, dokler ‚slamnati mož‘ vès ne ‚pogorí‘. (Zapis. K. Pečnik s tem dodatkom, da zdaj še ne vé, kaj pojó). — Da ta ‚slamnati mož‘ brez imena ni nikdo drugi nego Pust ali Kórent — mislil si je menda uže vsak čitalec sám.

Nekod na slovenskem Štajerskem hodijo na pust . . . ‚maškori‘,[2]) vsakovrstno opravljeni. Eni z biči pokajo, drugi orjejo[3]), nekteri zjahavajo, k o k o t a sprevajajo ali ploh vlečejo. („Črtice„ 197.)

V Sevnici ‚Kurenta‘ iz slame narejenega slovesno skoz trg nosijo ali vozijo, pozno na večer pa v Savo vržejo. (Ondi 84; prim. tudi str. 85); v Slovenskih goricah denejo pa mladeniči Pusta (iz slame napravljenega moža) na kak voz in hajdi ž njim na kak travnik, ‚kjer ga v pozni noči z a ž g e j o‘. To se pravi ‚Pusta pokopati‘. (Ondi 198.)

Za mladih nog slišal sem v Metliki to vražo: Na pust se mora plesati in visoko skakati, zato da bóde lan visok ali velik. (Zdaj čujem, da ní tam več te vraže, ki pa še jako lepo cvete po nemških deželah. Prim. W. II. 81. Iz navedenega uzroka skače nemška gospodinja v Šleziji itd. plešoč na pustni torek tako visoko, kolikor se dá. (M. Busch 106.)

Če raste na polju preveč o s a t a, prežene se po Kobaridski véri, ako se škropí na pust z „buljno vodo“. (‚Bulja‘ (n. pl.) národna jed na Kobaridskem. Iz ‚turšične‘ moke se zamesi z gorkim mlekom, a tudi z vodo; — dodene se „grozdovljiča“ [4]) in že v to testo vlije raztopljene slanine z ‚ocvirki‘ vred. Z roko se potém napravi „bulje“, veče od jajca, a take podobe ter dene v vrelo vodo kuhat. Voda, ki ostane, zove se „buljna voda“). Ko je neki kmet ravno takó preganjal škodljivi osat, pristopi k njemu neki g o s p o d, ki ga popraša: ‚No kaj pa delaš?‘ — „Osát preganjam; kaj pa t i delaš (vendar ga je tikal), „če smem vprašati?“ — ‚Jaz pa tebi

---

[1]) Belokr.: stôg (m.), hrv. stožina (po Cig.-V: stožir, roglovača, Hüfelstange).

[2]) Kranjski Slovenci pravijo ‚maškare‘ ali ‚maškore‘ (ž.), tujka (iz „Masken“).

[3]) Po snegu za debelo repo. (Prim. „Črtice“ 85.)

[4]) Prim. „grzdovlje“ (uprav: g r o z d o v l j e) v „Letop.“ 1882—83; 203. — J. N.

véro (namreč v vraže), dejal je gospod in izginil. Bil je . . hudič. (Vrsno. Zapis. g. A. Gabrščеk).

V Zagorju za Savo so pred ,nekimi' leti Pusta (slamnatega možica) ,v vozu' vozili od hiše do hiše, kjer so se nadejali dobrega sprejema in še pijače po vrhu. Eden je imel pik („kramp"), rovnico ali ,matiko', ter začel jamo kopati pod kapom pred vežnimi vrati. Ko bi se jim ne bil gospodar zadovoljno odkupil z vinom ali ,v denarjih', pokopali bi bili Pusta ondi, hiši v sramoto. Z jako velikim hruščem vrgli so ga naposled v Savo ali pa v Mandišibo (,M'diš'co'), ker teče ondi blizo mimo ta in ona. (Zap. g. Križnik.)

Na pustni dan se morajo razne burke uganjati, da je potlej ,debela repa'. (Motnik. Zap. isti.)

V Dravskem polju (na Štaj.) plešejo in bobnajo večji dečki (vojaški oblečeni) pri vsaki hiši za „debelo repo". („Črtice" 197; 4. r.; prim. ondi tudi str 85.)

Nekateri ta dan sejejo présad[1]) (,flance'); ker je pa pod milim nebom navadno še sneg, vsejejo jih pa pod kozolcem. Pravijo, da se iz tega présada zelje potlej ne izpridi v kadi. (Motnik. Zap. g. Križnik.) — Na pustni dan se morajo prati predêna (štrene"), da se potlej raje beli platno. (Ondi.)

Po nekaterih krajih slovenskih, zlasti v Laščah, pravijo Kurentu celó: „svéti Kórent", a Tolmincem in sploh gorenjim Sočanom je Kóret t. j. „Kuret" zaščitnik kúretini — brez dvojbe zarad ,jednakozvočja'. Prim. „Letop." 1882—83; 209 p. b. *Krn.*

Hrvati in Srbi pravijo pustu ,poklade'. (V izvirnem jeziku o ,pokladah' Žumberskih):

„Kada dodje ovaj ,svetak', napnu ,djetca' u kući ili gdje vani zibalo, t. j. privežu uže[2]) ili lanjan na oba kraja te[3]) gore vse po redu sjedaju i jedno drugo ljulja[4]), a kada nastane večer, skupe se[5]) momci te se obuku u krabuljadu (maškaradu) i idu od kuće do kuće; izmedju sebe[6]) izaberu si jednoga za vodju, koga moraju svi slušati; ako se koji od njih nadje, koj ga nebi slušao, odmah ga na njegovu zapovjed povale, te mu sve[7]) iz šale dadu batine[8]); jer koji god što v krabuljadi dobije, to nosi, pa on tužio neznam kome. Kada dodju u koju kuću, počmu plesati i svakojake ludorije zbijati, samo da im taj dan obično u veselju prodje. Sutra dan pako, kada tko u čiju kuću dodje, ,običaju' mu metnuti na stolac

[1]) Domača (belokranjska) beseda namesto tujke: „flance" (iz „Pflanze"). V Novem mestu sem nekdaj slišal celó ,flancate'. — J. N.
[2]) Vrv; — [3]) ter; — [4]) niha (ziblje); — [5]) zberó se; — [6]) tako je po naše: „izmed sebe", a ne: „iz svoje srede" po nemškem kopitu: „aus ihrer Mitte"); — [7]) samó; — [8]) ,palic', t. j. po r . . . .

mjeh i u njem prosa ili kakvog drugog žita, ponajviše pako tricah (posijah [1]), na ,koga' [2]) onaj, koji tada u kuću dodje, sjesti ,može' [3]), i to tvrdo, što znači, da će kvočka to radje [4]) na jajah sjedjeti, kad piliće poleže; a prije, nego li otidje iz kuće, mora rogulje [5]), te š njimi po peći iznutra malo postrugati, što znači, da će se radje kokoši kuće držati i u svome stanju [6]) kopati, gdje budu jaja nosile, a ne u tudjem Kad to sve ovrši, onda stopram prodje doma; s toga [7]) se i ,neda' nitko taj dan u tudju kuću, bojeći se, da nebi morao na mjehu sjedjeti, ili kao što [8]) oni kažu [9]), „kvocati" [10]). „Arkiv za povjestn. jugoslav. VII (1863); 334—35.

Srbom je „bijela nedjelja" = zadnji teden pred vélikim postom t. j. ,zadnji predpustni teden'; „bijele pòklade" zovejo „pa „zadnjo predpustno nedeljo".

V Črni gori hodijo po vaseh zadnji predpustni teden („uz bijelu nedjelju") šeme („maškare"), in deca se namažejo s sajami, obesijo na-se zvoncev, nagrdijo se kakorkoli še drugače pa hodijo po vasi od hiše do hiše, ter prosijo sira, masla, jajec itd. Kder jim ne dadó ničesar, ondi potegnejo z jajcem ob vrata. (Vuk: „Život i obič." 18—19.)

Ob isti dobi („uz bijelu nedjelju") zberó se ,djevojke v jedno hišo ter prineso' „pokladnicu" t. j. sira, smetane („skorupa" [11]) itd. (Ondi.)

V Risnu (v Dalmaciji) obleče se zadnjo predpustno nedeljo nekoliko dečákov v kožnato (kožuhasto) opravo, in to narobe, to je tako, da je kosmata stran od zunaj, našemijo se z različnimi repi in záplataıni ali krpami („dronjicima") ter obesijo na-se zvoncev; jednega pa oblečejo za žensko, ter mu dadó v naročje . . povito déte („povijeno) dijete. Ti dečáki („momci") zovejo se dedje („djedovi"), a óni v ženski obleki: dedova baba („djedova baba"). Kolovratijo po mestu vès dan, poskakujoč i ljubeć (poljubljajoč) njo in dete, ter zbijajoč takó smeh; za njimi pa vršelo dece, ki vékajo; „Bu, djede! bu babo!" (Ondi.)

Jako zanimljiv je nekdanji predpustni običaj Dóbrovniški, ki smo ga imeli v mislih uže na 152. str. (1. op.) ter se nahaja popisan v Vukovem „rječniku" (828) p. b. „Čoroje", m. (,u Dubr.'): *Čoroje, vila* in *turica* hodili so [12]) za ljudovalade o predpustu („za vremena republike uz mesojedje") kot šeme.

---

[1]) Posêj; — [2]) t. j. na ta méh („mjeh"); — [3]) more (tu bolje: mora); — — [4]) raje (rajše, -a); — [5]) ,burkle'; — [6]) stanje (tudi belokr.) poslopje, Gebäude; — [7]) zato; — [8]) kakor; — [9]) pravijo; — [10]) kokati (kakor kočka).

[11]) Neka Bela Kranjica rekla je nekdaj pred máno: „škralupec".

[12]) Isto besedosledje čitaš i pri Vuku.

Čoroje je[1]) imel kosmato opravo, (po kateri so bili prišiti kakoršnikoli repi, a posebno lisičji), na obličju šemo („obrazinu“), v roki pa zeleno vejico („zelenu grančicu“) ali šopek cvetic („kitu cvijeća“). — Vila je[2]) bila oblečena v bélo žensko opravo, po nji pa opasana z rdečim trakom, („crvenom pantljikom“), in s takim so[3]) ji tudi rokavi nad laktom bili zvezani; na glavi je imela bélo pečo („pokrivalo“) in venec iz cvetíc, a po obrazu[4]), na katerem je bila ‚obrazina‘, z rdečim trakom obšit kos sivega sukna[5]), ki ga je prizdigovala, kedar je plesala . . . V roki je nosila nekak kolač („lûk“) na tri ogle, opleten vès s cveticami. — Pri turici, ki je bila kakor najimenitnejša („najglavnija“) med njimi, ni se človečja glava niti videla, nego je nad njo na dolgem kosmatem vratu bila konjska glava z ‚velikimi‘ zobmi, ki je bila napravljena tako, da so se usta od zdolaj lahko odklépala in sklepala ter zmérom hlastala („klocala“[6]); a noge je imela kosmate in zdolaj kakor pri tici („u tice“). Poleg njih je hodil bobnar, ki je bobnal v eno mér. Prvič so hodili na ‚sretenije‘, to je na Svečnico; 2. febr. po starem koledarju[7]), in potém vsak svetek do vélikega („čas[t]noga“) posta. Prvi dan so hodili tudi skozi stolno cérkev („sabornu crkvu“), a na svetega Blaža (3. febr. po st. k.) hodili so i pred kneza. Gredóč so se po ulicah sem pa tam mudíli; vila in čaroje sta plesala, a turica je v eno mér hlastala s svojimi zobmí. Priprosti ljudje so pravili, da je taka žival kakor turica nekdaj bila zarés, pa da so jo ujeli in ubili; književniki njihovi pa pravijo, da so je to delalo v spomin nekdanjemu vojnemu (‚ratnome‘) bogu Turu(?).

A gledé „Srba-graničara“ piše N. Begović (83) p. b.: Čarojice tako (v izvirnem jeziku): „Čarojičari zovu se koji idu u „čarojice“. Od Nikolja pa do Božića idu[8]) čarojičari. Skupi se njih po nekoliko „virauna“[9]) — veli vrijedni Delić — ‚oma-

[1]), [2]), [3]) Isto besedosledje čitaš i pri Vuku; — [4]) „preko lica“ (prim. na 157. str. 4. op.); — [5]) „sur, a, o“: siv (grau) po Drobniču: bled (blafs von Farbe, coloris pallidi) po Vuku „rječn“ 726; po I. Filip. pa tudi = nsl. rjav (braun), zagorelo-siv (dunkelgrau) in „kohlenbraun“.

[6]) Prim. v Vuk „rječn.“ (276) tudi besedo: „klocalica, eine hölzerne, dem Pferdekopfe ähnliche Maschine, deren Mund man nach Belieben auf- und zumachen kann“; tedaj podobna konjski glavi. Vuk je tudi v Požarevcu 1807. léta videl o predpustu („uz mesojedje“) v dvoru kneza Miloša . . . ., kako se ‚momci‘ igrajo s tako ‚klocalico‘: jeden se obleče na priliko kakor č o r o j e (sic) pa ž njo zgodaj hlasta ter straši žene in deco. Gledé imena se je Vuk tù menda zmotil, ker je ondi napisal i te besede: „Ovaku je glavu imao u Dubrovniku č o r o j e, [uprav t u r i c a, kakor čitaš zgoraj po istem Vuku].

[7]) Prim. pod napisom: Svečnica (1888, str. 186, op. 1).

[8]) T. j. ‚hodaju‘ (hodijo); — [9]) čudna beseda, vem da tujka, ki je pogrešam pri Vuku i. dr.

škaruje' se, ugare se,[1]) a jednoga načine kao „jarca"[2]), privežu mu bradu od kučina[3]), objese mu zvono; bronze[4]), ili nosi u ruci, pa klepeče tako, idući od kuće do kuće, te prose. Ko ih oće da pušta u kuću, oni igraju (plešejo), skaču po kući, jarac mekeće, a oni pjevaju" [koledniško pesem, ki pa nima ničesar praznoverskega ali bajeslovnega v sebi].

Pravili smo uže večkrat, kako se nekateri narodni običaji (oziroma vraže) selijo od svetka do svetka, — od dobe do dobe — iz znanih in neznanih uzrokov. — Najsi hodijo ti našemljeni „čaroičarji" med ‚Srbi-graničari' z „jarcem" ali kozlom vred samo od sv. Miklavža do Božiča, (a ne o predpustni dobi, kakor so hodili nekdaj v ‚Dubrovniku' čaroje, vila in turica), in dasi tega kozla ne pečejo na ražnju — nì pravemu Bogu, nìti kakemu krivemu na čast: pa se nam vendar dozdeva, da je ta kozel kolikor toliko v rodu ónemu kozlu, ki so ga poganski Rimljani darovali o „liberalijah" vinskemu bogu Baku. Prim. Virgil. „Georgic." II. vr. 395—6[5]) in Sepp II. 250.

Hrvati na otoku Korčuli (v Dalm.) imajo na pustni dan (‚na poklade') to navado, da pripeljejo v vás živega vola, pa kateri dečak ga udari s sekiro na prvi mah tako, da se zruši (zgrudi) vol vès omamljen kot mrtev na tla, óni dečak je potljej „kralj", ki sme po stari národni pravici ta dan zapirati dajati tudi tatove in druge hudodelce . . v prazno rupo („čatrnu", Cisterne). — Najprej pripeljejo vola uprav k ‚lanskemu kralju'; ako ga ta na prvi mah podere tako, kakor je treba, tedaj ostane on še to leto kralj; ako mu pa izpodletí, tedaj stoprav sme kateri drug poskusiti svojo srečo. — Ubitega vola pa spečejo ter se gosté ž njegovim mesom vsi vaščani, svirajo na meh („mišnice" = mješnice) ter ‚igrajo kolo' vès dragi dan — do večera. (P. u. p.)

Kdo se ni domislil nehoté „dúhovskega (binkoštnega) kralja?" — Ta naš (pustni) kralj mora si zaslužiti to čast s posebno spretnostjo, da podere živega vola z ugodnim uspehom na prvi mah, dočim si jo mora kakšen drug junak pridobiti z odlično spretnostjo pri pretékanju.

Na **Slavonskem** ima posebno zdravilno moč pustna kuhinjska cunja („pokladni žmak"), ki se odbere uže ‚na badnjak' ter rabi od božiča do pepelnice („čiste srêde") za umivanje

---

[1]) Ugariti (nagariti) se: s sajami namazati se; — [2]) kozla; — [3]) tulje, terjače, oslak itd. (Werg.); — [4]) kravji zvonec, klepača.

[5]) „Et ductus cornu stabit sacer hircus ad aram
Pinguiaque in veribus torrebimus exta coturnis."
Po Šubičevem slovenskem prevodu l. 1863:
„Za rogé pak pelján stojí kriv kozel u gaju,
Tolsti da drob njegóv ‚prežímo' na leskovih ražnjih."

kuhinjske posode. S to cunjo teró („taru“) kravam vime in stegna, zato da bolj molzejo („više mleka dadu“). — Velé, da je dobra tudi za tvóre ali bule[1]): voda se segreje, vlije v stópo; cunja se potém v to vodo namaka in ž njo pari tvór. — Isto tako delajo, ako si vol orjóč ob jarem ogóli („ubije“) vrat, — ali če okolje volk katero živinče. Kos take cunje („prnje“) zapalijo in kadé [kedar koli], da se odvrne od živine vsaka nezgoda („nepogoda“). — Naposled se obesi na plot, da ne zahajajo kokoši na sosedovo dvorišče, da nesó, da hodijo v kurnik („kokošnjak“), in da jih ne grabi kragulj. — Mast z jestvin, katere se kuhajo na pust, nabirajo ter ž njo različne živinske rane mažejo itd. (Ilić 119).

V Slavoniji ‚zakopajo‘ namesto Pusta — pustno babo („pokladnu babu“), a ne na pustni dan, nego na pepelnico, ki ji pravijo Hrvati „čista srěda“.[2]) L. Ilić, 116—117. Tako je bivalo vsaj do l. 1846. o velikem joku in stoku („medju oplakivanjem i jadikovanjem“).

Isto tako ‚pokápajo‘[3]) Švedi pustno babo („Fastnacht“: sic) v podobi stare babe v pepelnično sredo. — Nekdaj je bivalo tako tudi v znamenitem ‚Kelmorajnu‘ to je v Kolonji (Köln). „Illustr. Welt“ 1887; str. 347. — Tudi na Češkem (po kmetih) pokopáva se Bak ali Pust („bachus“, „masopust“) še zmérom na pepelnico, in to po navadi — v vodo, kamor ga nosijo na nosilnicah kakor mrliča. Po nekaterih vaseh ob meji moravski napravijo pa za-nj nalašč posebno pokopališče ter ga pokopljejo z vsemi sprevodnimi obredi — če je samo môči — v sneg. („Festkal. 1864; 63.)

V Praških pivovarnah pokopávajo pa Pusta ali Kórenta, (ki mu pravijo uprav „Bachus“) še vedno na pustni dan. Oblečejo ga prelepo, a smešno kakor velikanskega možaka . . s pipo v ustih; v jedno roko mu dadó vrč, v jedno pa kupico ter ga posadé v poslcpju v kakšen kot na sod tako, da kaže gledalcu hrbet. Sod pa postavijo vselej med zelene mladíke, pisane zastave, papirnate vence in svetle svetilke. Včasih jim je pa za Pusta živ možák. Med različnimi šemami, ki se sučejo okoli Pusta, nahaja se tudi kakšen pavliha (‚pajac‘), Žid, Pustova (‚Bakova‘) ‚žena‘ itd. Posebno pavliha pa Žid skrbita za dobro zabavo ter zbijata v tamen razne šale. — Stoprav po enajstih zvečer bíva Pustov sprevod z godbo. Ne nosijo ga pa na pokopališče nìti v vodo, nego v dvorano v prvo nadstropje; in ko postavijo tja nosilnice s tem čudnim mrličem, slaví ga kakšen govornik z ‚ganljivim‘

---

[1]) „Nicine“, Beulen.
[2]) Po sedanji hrv. pisavi: „srieda“; — [3]) hrv.-slov. oziroma belokranjski: „pokápati“ (v impf.) = pokopávati.

govorom. — Za sprevoda, zlasti pa za tega govora žaluje in javka Pustova žena, da je strah, dočim jo drugi tolažijo na vso moč. Po govoru pusté Pusta zgoraj v dvorani ter se vračajo vsi, veselo popevaje z godbo nazaj, in pust je pri kraju. — Ako je pa ‚za Pusta‘ . . živ možák, odnesó ga dostikrat na dvor ter vržejo z nosilnic na kup pepela, nalašč pripravljenega; vsi prisotni obsujejo ga zdaj s pepelom, in Pust je . . pokopan.

Češke vraže. V katerem kraju ni o predpustu svatbe, tam bóde tisto leto malo gosíj, ali bodo pa nesle jajca ‚jalova‘. („Ččm.“ 1856; III, 67). Kdor poslednje pustne dni prede, temu miši lan razgrizejo. (Ondi).

Z „medveda“ (našemljenega človeka), ki hodi zadnje pustne dni po vasi, trgajo si gospodinje grahovice, s katero je ovit, ter jo devajo goski v gnezdo, zato da bi dobro izvalila (ondi). Tako trgajo češke gospodinje grahovico tudi z ónega „medveda“, ki ga vodijo mladeniči in deklice od hiše do hiše v pohode, da pleše z vsako gospodinjo, pa tudi z dekliči. Grahovico devajo gospodinje i pod kokle v isti namen. Mladeničem in deklicam pa podelí kaj vsak gospodar in vsaka gospodinja, misleč, da je „medvedov“ pohod hiši na srečo. Zvečer hodijo vsi v krčmo na ples ter poskakujejo čez nemoč visoko, *zato da bodo konoplje visoke* ali *velike*. (P. u. p.). Pri Hanušu „B. Kal.“ 80 pogrešamo tega praznovérskega uzroka. Prim. tudi Krolm. I. 71—72 („Festk.“ 1864; 49).

Med **Poljaki** (Poznanjskimi) preoblači se pa na pustni torek („w ostatni Wtorek“) po več dečákov za medvede („niedźwiedzi“), ki hodijo uganjaje različne burke od hiše do hiše sami, ali jih pa vodijo vodniki na vrvcah. (Kolbg. „Lud“ IX; 123). Vendar je pri nekaterih Poljakih — a ne na pustni torek, nego pepelnično sredo — tudi taka navada, da opletajo jednega samega dečaka od glave do nog z grahovico, ki mu jo naposled zderó z života ter vržejo v vodo. Ta običaj zovejo „topienie bałwana“, t. j. utápljanje balvana.[1]) (Kolbg. XVIII; 46). Razlago zvemo kesneje.

Pred l. 1830 vozili so Poljaki nekod na pustni torek po vasi tudi petelina ali kokóta ter pobirali za občno pojedino („ucztę“). Ondi XI, cz. 3; 144. — Štaj.-slovenske šeme („maškori“) sprevajajo na pust še dandanes tudi kokota. („Črtice“ 197). Da odsekujejo Čehi petelinu o predpustu glavo, ali ga

---

[1]) Prvotni pomen besedi balvan (ali bolvan) utegnil je biti: hlód (Block, Klotz), pozneje kip (idolum) itd., a naposled, zlasti pri Poljakih: „malik“ (abgott, Götze). Gl. Mrong. in Linde; prim. tudi Mikl. lex.[2] 11 in Matzen 1870; 18 p. b. „balvan“, ki je nekaterim Poljakom tudi to, kar „slamnat mož“, kakeršnega so Poljaki metali v vodo o drugih prilikah. O tem pozneje.

pa obešajo na pustni torek ... zvemo na drobno z dozdevnim uzrokom vred malo pozneje.

Poljski „kulig“ ali „kulik“, ki znači po Lindeju (II²; 546), Mewe, „Wasservogel“, Faschingslustbarkeit, Fasching, Carneval, Faschingsschwärmeri; po ustn. poročilu pa tudi „Faschingszug“ in „Faschingsschmaus“ (pustno pojedino), — utegne strinjati se kakorkoli z nemškim (binkoštnim) običajem, ki se zove „Wasservogel“ (povodni ptič), a ni ptič; nego nekod (n. pr. v Avgsburgu) dečko, ves od glave do nóg s trstiko opleten, ki ga vodita dva druga dečka, z brezovimi mladikami v rokah, po mestu, ter ga naposled pomočita v vodo. (Grim. „D. Myth.“ II²; 745 [1]). — Akoprem se poljski „kulik“ ne ovršuje tako, vendar je mogoče, da so mu po tém ali takem običaju Poljaki nekdaj zdeli ime. Da se vrši jeden običaj o binkoštih, drugi pa o pustu, — to našim mislim ni na potu; slišali bodemo skoraj, da n. pr. uprav Poljaki sodijo in obglavljajo „Pusta“ na pepelnico, kakor Čehi „kralja“ o binkoštih. Poljaki sami ne ovršávajo svojega „kuliga“ ali „kulika“ osédobi več tako, kakor nekdaj. Po Lindejevih besedah l. c, je bil „kulig“ podoben veselemu pustnemu obhodu s šemami (s pisanim glumačem, „arlekinom“) in z obilno popivko (neki ‚od Popiela‘); po Kolbergu („Lud“ IX; 121) bili so pa „kuligi“ na Poznanjskem še početkom tega veka o pustnem času vzajemne šaljive zabave („maskarade“) po graščinah („dworach“) med prijateljskimi sosedi in okolične mladine. Imeli so tudi vsi obrazine t. j. šeme na obrazu.

Še dandanes vozijo se o pustni dobi po Krakovskem poljski graščaki in velikaši k prijateljem (sosedom in meščanom) na obilo obloženih kólih, (a neošemljeni) na veselo pustno zabavo in pojedino („kulik“). P. u. p.

Rusi ovršávajo svoj pust (pravijo mu „maslenica“ [2]), vès teden pred svojo pustno nedeljo z različnimi pustnimi veselicami, ki so našim kolikor toliko podobne ali pa kar nič. — Tudi Rusi ‚pokopavajo‘ (sežígajo) svojo „Máslenico“ koncem máslenice. (H. Roskoschny: „Russland Land u. Leute“. Leipz. brez letnice I; 167). — Uže prvi dan po pustni nedelji začénja se Rusom véliki post. Pri njih ni po tém takem pustnega ponedeljka in torka ali našega in nemškega „pusta“, ki mu velé Rusi zato res „německaja maslenica“ (nemški pust), kakor nam je priobčil g. dr. M. Murko; — tudi „německaja

---

[1]) „Ob hier“ — piše Grimm — „der sommer statt des winters stehe, ob der schilfknabe den winter, ein anderer laubknabe vielleicht den sommer bedeute, oder der verkleidete [knabe] regen erwirken solle, lasse ich unentschieden.“

[2]) Izrekuj: „másljanica“, kakor tudi piše Dalj, a ž njim vred i ‚nova šola‘.

masljana“ (Dalj II²; 308 p. b. „maslo“). Nekod ovršávajo maslenico stoprav po veliki soboti ter ji pravijo „široka[ja] masljanica“. Pod tem napisom piše „Нива“ (izr. Njíva) 1887. l. na 158. str. tako: „Kak i teper,[1]) masljanica v starinu spravljalasь[2]) osьmidnevnym prazdnestvom poslě[3]) velikoj suboty, kogda obyknovenno pominali umerših.[4]) Poslě etogo pečalьnago[5]) obrjada[6]) izměnilosь nastroenie i peredavalisь[7]) vsěm masljaničnym potěham.[8]) V istem listu (str. 152 in 153) vidijo se na podobi sredi viharja in zameta (snega) med čudnimi šemami tudi kozel, medved in petelin, a namesto našega Pusta ali Kurenta tako zvani „masljaničnyj děd ali dědko“ z dolgo sivo brado.[9]) Kozel, 2 medveda in „dědko“ (le-ta brenkaje na balalajko) sedé vsak na svojem velikanskem ponvenjaku[10]); izza teh čudnih podób gleda pa na-nje iz velikanskega lonca, (ki rabi za tako peko), poosébljena „Masljanica“ t. j. tolsta in obilna ženska prijaznega lica v národni opravi, a brez kake „ličíne“ (obrazine).

Taka (poosebljena) „Masljanica je ruska posebnost, ki je stoprav l. 1887 po imenovanem listu prišla na dan. Kozel, medved in petelin nahajajo se, (kar smo že slišali) tudi pri drugih narodih indoevropskih med „pustnimi živalimi“, če tudi ne sedéč na velikanskih „blinih“, ki značijo menda tudi nekdanjo žrtvo pogansko.

Ruska vraža učí kmeta tako: „Kakoj denj masljany krasny, v takoj denj sěj pšenicu“ (Dalj II²; 308), t. j. kateri masleničui dan[11]) je lep, tak dan sej pšenico. „Nenastje v voskresenje pered masljanoj, k urožaju gribov“, t. j. [ako je] deževje v nedeljo pred maslenico, [bode] obilo gliv — kakor po binkoštnem dežju. Letop. 1888; 176.

Nemci pravijo v nekem kraju pri Tibingi slamnatemu možu: pustni medved („Fastnachtsbär“). Temu privežejo na vrat svežo krvavico ali pa mehur krví. Obsodivši ga, odsečejo mu glavo, ter ga pokopljejo — očiten dokaz, da je ta človečja podoba po imenu „medved“ izprva res značila zimo, ki je morala biti končana. (Prim. M. Busch, 43).

Nemški učenjaki sodijo po svojega naroda pustnih navadah in mislih (vražah in praznih verah), da je vse to ostalo po kakem poganskem svetku, ki so ga nekdanji Nemci pra-

---

[1]) Zdaj; — [2]) praznovala se; — [3]) po; — [4]) kedar so po navadi spominali se mrtvih; — [5]) žalostnega; — [6]) obreda; — [7]) prepuščali se; — [8]) pustnim veselicam; — [9]) podoben je maliču (Berggeist, Berg- ali Wichtellmännchen); — [10]) Pfannkuchen, r. „blin“, ki je iste korenike kot naš mlinec. Prim. Mikl. lex. str. 31 in 372 p. b „blinъ“ in „mlinъ“ (placenta).

[11]) T. j. oni teden pred pravoslavnim vélikim postom.

znovali bogu Donarju (svojemu gromovniku) in boginji Frigi [1]) na čast, in da je bil ta svetek predsvetek spomladi (prave zime završetku). Prim. W. II; str. 80; Reinsb. Dür. „Festkal“ 1864; 61.

Po naših mislih ni bilo pod nemškim podnebjem o t i d o b i nikakega povoda kakemu (národnemu) svetku. Baš ta — pred pravi spomladanski svetek vtakneni „predsvetek“ dokazuje, da se je tudi na Nemško presadil iz tuje, toplejše dežele laške, (kder se je Rimljanom začénjala spomlad uže 7. februvarja meseca; Grim. „D. Myth.“ II²: 74.

Z drugimi Evropci vred pritikali so Nemci novemu svetku tudi kaj „iz svojega“ t. j. kakemu starejšemu narodnemu svetku vzetega; preselila se je k nóvemu tudi kakšna stara vraža koncem zime, oziroma o spomladnem prazniku iznašali so slamnato podobo (zimo) ter jo vtapljali ali pa sežígali, — tako so potlej o postu delali in delajo nekod še dandanes tudi s „slamnatim možem“, W. II; str. 35, 68 in 81; a to se zove po nekaterih severnih in po južnih krajih nemških: Pusta pokopávati („den Fasching begraben“). Prim. „Festkal a. B.“ 1864; 60–61.

Zvečer pred veliko nočjo (poprejšnjim spomladnim praznikom) zažigajo Nemci sosebno po severnih krajih slamo na kolih, češ: dokler seže dim, dotle ne more naškoditi vreme poljščini. Tako delajo Nemci nekod še zdaj na pustni večer. (W. II. str. 67, 68 in 81). — Kakor o božiču, tako mora biti tudi na pustni večer uže vse dopredeno; drugače ponesnaži koželj Harka. (Torklja, uprav Pehtra baba). Simrock: Handb. d. D. Myth. 6. izd. (1887); 381. — Kakor na bádnik, tako mora po nemški vraži človek jesti oziroma gospodinja skuhati po sedmero ali devetero jedíl, da bode novcev in vsega na prebitek v hiši. (W. II. str. 65 in 80). — Na Bavarskem, v Avstriji, po severni Nemčiji itd. morajo se na pustni večer pêči ponvenjaki („Kräppel“ ali „Kreppel“, Pfannenkuchen). Kdor jih ne pêče, ne more biti vse leto vesel. (Simrock: o n d i 3 8 1; W. II; str. 80, ki je z Grohmannom vred („Appollo 36“) tudi te misli, da so utegnili nastati iz darilnih kolačev (poganskih). — Kdor ne jé ta dan prest brez solí, oslovska ušesa dobí. (W. II; str. 80). Tako se grozí nemška vraža ónemu, kateri ne zavžije na veliki četrtek nikake zelenjave. (W. II, 71; Letop. 1887; 158). Na pust ne sme nihče šivati; sicer bi zašil kuram zadek (Bürzel), da ne bi mogle ‚nesti‘ vse leto. (W. II. 80). Isto pravijo z drugimi besedami tudi štaj. Slovenci. „Črtice“

[1]) Frigg ali Friga (severna Freija); nadeli so ji poleg več drugih imen tudi „Perchta“, ki se je izprevrgla nekaterim Slovencem v P e h t r o (b a b o), česar novi čitatelji morda še ne vedó vsi.

196. — Na pustni dan se ne sme presti, sicer preja gine (schwindet das Garn). W. II., str. 80, § 98. Prim. tudi Vernalek. „Mythen und Bräuche“ 1859; 293.[1]) — Smetje se ne sme iz hiše (sobe) nositi na gnoj, drugače bi utegnil kdo čarati ž njim. (Ondi [2]). — Na pustni večer je treba plesati in visoko skakati, zato da bo velik lan. (W. II. 81.), [M. Busch 1877; 196]; ista vraža je tudi pri kranjskih Slovencih]; Pri štaj. Slovencih mora pa mladina zélo plesati — za „debelo repo“. Prim. „Črtice“ 197 zg. in zd. — Pri Čehonemcih morajo same deklíne plešoč, skakati, da bode velik lan. (Grohm. 95). — Kajkavci v hrvatskih Podstenah pa velé; „Če se na pust visoko skače, ondaj bodo konoplje visoke; ako se pa široko skače, onda bode repa debela.“ (Po u. p.).

V Oldenburgu in na Vestfalskem je še vedno ta navada, da se na pustni dan kakemu petelinu odseče glava, kar se tolmači tudi z nekdanjo žrtvo (W. II; 81). Tako ubijajo petelina ob isti dobi tudi v Basumu (na Hanoveranskem) in v Škociji; nekdaj so ga ubijali tudi Angleži. (A. Kuhn. in W. Schw. „Nerdd. S.“ 1848; 371 510.) Med Čehonemci obavljajo tak glavosek nekod dečaki s koso, pa samo o cerkvenem proščenju; a nekod ubijejo ubogega petelina s cepcem, potem ko se dotičnemu dečaku zavežejo očí. Kateri ga naposled ubije, óni dobi petelina za plačilo ter gre potlej z drugimi tovariši v krčmo, kder ga gosté kot „zmagovalca“ — na svoje troške. — Pri Česki Lipi (jako ponemčeni) zavežejo se o proščenju oči celó kaki deklini na selski trati (Dorfplatz), pa katera ubije tak ó petelina s cepcem na jeden màh, ona se razglasi potém za kraljíco („Festkal.“ 419 i. dr.).

A vredno je spomina, da v vojvodstvu saksonskem (Halberstadt) dečaki z zavezanimi očmi ubijajo petelina pod poveznenim loncem skritega — o Kresu Ivanjskem. (A. Kuhn Nordd. S. 1848; 391 [3]). V okolici od Knežjega lesa (Fürstenwalde) do Slovanskega bukovja (Wendisch-Buchholz) na jug devajo pa pod lonec kako darilo. (Ondi 385 [4]).

Čehi odsekujejo še po nekaterih krajih na šaljiv način petelinu glavo, ako je kde kakšna svatba v predpustu; v oko-

---

[1]) Štaj. slov. vraža pa veli; „Če kdo na pustni dan prede, s tem kače k hiši privabi. „Črtice“ 197 zdol.

[2]) Štaj. slov. vraža uči pa drugače. Prim. „Črtice“ 196 zdol. in 197 zgor.

[3]) Tako tudi okoli Králikov (Grulich) ob češko-moravski meji — pa samo v ponedeljek po proščenju („Festkal“ 1864; 419)

[4]) Pri Metliki sem pa na belokranjskih svatbah videl za mladih nog pod milim nebom večkrat, kako se je zdaj ta, zdaj oni dečak o velikem smehu vseh gledalcev trudil na vso moč, da bi z zavezanimi očmi in s palico v roki razbil prazen lonec Tako je ostal od prvotne žrtve (petelina), na posled — sám lonec.

lici Hrudimski (Chrudim), obeša pa rabelj — tudi na šaljiv način — petelina na vislice, ako se svatuje pri bogatih ljudeh na pustni torek. („Festkal." 1864; 52 in 53; Vernaleken 303 do 304). — Nekod mora biti petelin črn. (Grohm. 123).

Na **Moravskem** odsekávali so pred l. 1848. Hanaki v v Roketnicah (Roketnitz) pri Prerovu (Přerov, Prerau) na pustni torek glavo ovci. (P. u p.). Kakor glavosek ‚petelinski', tako nas spominja tudi ‚ovčji' kake poganske žrtve. Petelinova žrtva nas spominja črnega petelina, slovanskemu maliku Svetovitu posvečenega.

Bolgari, ki ovršávajo svoj pust (syrnico", tudi „karnaval") po različnih krajih različno, vozijo nekod ‚2 dni' pred velikim postom po ulicah tudi slamnatega moža, ki ga utapljajo naposled. (Priobčil Bolgar g. Čulić).

Nemci (na Švabskem) vodijo na pustni dan tudi še „pustnega medveda", zime znak, kakor pri Dancih tako zvani „gadebasse" (Gassenbär). „Festkal" 1864; 61—62; prim. Grim. „D. Myth." II² 736. Čehonemška šega istega dne: medveda voditi („den Bären auszuführen"), strinja se do malega s češko šego in vražo. (F. A. Schmalfuss, Prag 1851; 88.)

Za pustni dan izposodili so nekateri severni Nemci „medvedu" za tovariša od božičnega običaja tudi jahača na belcu („Schimmelreiter"), katerega je bil učeni A. Kuhn v svoji poprejšnji razpravi [1]) in to po naših mislih po pravici razglasil za Vodana; potlej se pa premislil, ter se ni upal več trditi tega izvestno.[2]) Prim A. Kuhn und W. Schwartz. „Nordd. Sag. u. M." Leipz. 1848; 369. — Tako so v Stari okrájini („in der Altenmark") prenesli tudi tepežkanje — na „pustni dan". Tega dne hodijo hlapci in dekle od hiše do hiše tepežkat tudi po tako zvani Slovanski deželi („Wendenland"). Isti, ondi na 369 str.

Ob Tigurskem jezeru (Züricher See) pokopavajo Nemci „Pusta" (slamnatega moža) na pustni dan, zažigaje ga s plamenicami na visokem drogu. — V vasi Matt (v isti Švajci) mečejo pa na pustni večer še „kresna kolesca" — uprav zažgane „štirioglate deščice z okroglo luknjo" k višku. (Da se godí to med nekaterimi Slovenci na „kresni večer, povedali smo z uzrokom vred uže v Letop. 1887; 117—118.

Vremensko prerokovanje. Slovensko: Če so pustni dnevi deževni, je tisto leto dosti sočivja. (Pri Črnomlju. Zap. gosp. Kupljen). Če je moker plot, bode dosti fižola. Če je pust na knalu, bode velika noč na pêči. (Na Krškem. Zap. g. Romih).

---

[1]) „Ueber das Verhältniss Märkischer Sagen und Gebr. zur Altdeutsch. Mythologie."

[2]) „Märk. Sagen u. Märchen, Berl. 1843 (v predgov. str. V).

Pepelnica (pepelnična sreda).

Stsl. —; (r. „sredá na pérvoj nedělě velikago posta), mr. —; bolg. —; srb. —; hrv. čista srieda; č. popelec, popelečni středa, škaredá středa („dies ater"); č. slov. popoločná streda p. popielec, środa popielowa, wstępna środa, srb.-luž. sazna srjeda, tudi podjabnica." [1])

Iz sredovečnega koledarja Haltaus-Scheffer'jevega zatrosilo se je bilo tudi v več drugih knjig, da je papež Gregor Véliki pod konec šestega veka uvel „pepelnico" t. j. cerkveno pepelitev v sredo po pustnem torku (v znani namen), in da se od óne dobe začenja post na isto (pepelnično) sredo. Dognali so pa po novih korenitih raziskavah, da se je 40-danski post naši (zapadni ali zahodni) cerkvi na pepelnico začel stoprav v osmem veku (Wecker-Welte: „Kirchenlexik." 1882. I; 1475). — Ker se v vztočni ali vzhodni cerkvi ne pepelé ta dan, zato pogrešamo pri Rusih (in Malorusih), Bolgarih, Srbih . . tudi posebnega imena ti sredi. — Hrvatsko ime „čista srieda" (lat. „mundus dies Mercurii") strinja se pa s starim nemškim imenom: „Schürtag" = Reinigungstag (čiščenja dan) t. j. oproščenje ali odpuščanje grehov („absolutio"). Prim. Haltaus-Scheff. 1797; 206.

Slovenci pravijo sploh, da morajo óne deklíne (dekleta, dekliči ali odrasle deklice), katere se ne vdajo ali ne omožé o predpustu, — na pepelnico vlačiti („vleči") ploh.

Ker bi jim pa bila vendar prevelika sramota, zato opravljajo ta neprijetni posel namesto takih revic povsod dečáki (nekod preoblečeni v ženske) na šaljiv način.

V Ribnibi vlačijo ploh na pepelnico dečaki po trgu in ga pusté naposled menda najstarši devici pred hišo. (P. u. p.) — V Metliki vlačili so l. 1887 ploh še nekateri dečaki samo po mestu, a ne pred hiše k ónim devicam, katere se niso bile omožile „ta predpust". Vprezali so poprej „v ploh" uprav kakega konja ‚kot v brano', oni pa samo naganjali. Leta 1888 pa ni bilo več tega, niti šém („maškor") na pust. (Priobčil brat Anton). — V Cérknici vlačijo pa dečaki ploh pred óne hiše, v katerih živé take device, katere so „ta predpust" ostale na cedilu, t. j. katere so se ‚možile', pa se niso ‚omožile', zato ker se je potlej ‚razdrlo'. (P. u. p.[2]).

---

[1]) To ime, ki ga pogrešamo v Pfulovem slovarju, izvaja Hanuš (B. K. 86) iz srb-luž. besede „jabnuś" (bíti t. j. tepsti), a ne zna, zakaj se pepelnica zove takó. Po naših mislih je „podjabnica" = tepežnica (otepnica, šapovica), ki so ovršáva pri različnih narodih o različnih dobah. Prim. Letop. 1887; 145—150 in 164.

[2]) Prim. str. 56.

Tako si razlagam tudi te besede: „Nevesta, katera se ni omožila, mora ploh vleči. Fantje ji prinesejo po noči do pepelnice slamnatega moža". (Zapis. g. T. Romih na Krškem).

Na Cirkljanskem („Crkljanskem"[1]) vidiš na pepelnično sredo po vaseh ošemljenega ‚fanta', v žensko preobléčenega, kako vleče na vrvi desko po snegu ali ledu za seboj. Pravijo, da „baba ploh vleče". Ta šega znači menda to, kar na Dunaju „sv. Štefana zvonik drgniti",[2]) t. j. óna „baba", katera se o pustu ni omožila, in se o postu tudi ne bo, mora za letos „ploh vleči". (Zapis. g. J. Jereb).

Taka navada je ali bila je vsaj nekod tudi med štaj. Slovenci. Ako se pa ni oženil nobeden mladenič, oblekla se je katera poredna deklína ‚možki' in je po vasi vozila v krpljah (košari) slamo, v roki pa nosila pah.[3]) („Črtice" 137).

Na Koroškem pokopljejo nekatere vražne gospodinje na pepelnico skrivaj, predno jutrnico zvoni, pepela in žerjavice, če je môči, hišnim durim pod prag. Mislijo, da to brani hišo ognju. (Zapis. g. Fr. Eller na Zili).

Na Kobaridskem zbirajo se na pepelnično sredo vsi ‚fantje' na zadnji ples v tisto gostilnico, v katero so hodili plesat [o pustu]; vzamejo po kako pleteničico ali „želj" ter gredo pobirat. — Morajo jim dati „kolač", pa tudi jajec, masla in turšične moke, da si (iz tega trojega) spekó „masnik". Sploh zbijajo se šale („norčuje se"[4]). Popoldne pokopljejo pa svečano Pusta. (Zap. g. Andr. Gaberšček).

Na pepelnični dan so nekdaj tudi nekateri Gorenjci pokopavali Pusta. Eden je zgodaj (zjutraj) vzel svetilnico ter ga potlej dolgo iskal. Ko ga je našel, naznanil je drugim, ki so ga z velikim hruščem vzeli in pokopali v kakem jarku (‚grabnu'), ali pa vrgli v vodo. (Motnik. Zap. g. Križnik).

Čehi po kmetih pokopávajo Pusta („masopust") stoprav na pepelnico popoldne — v vodo. (Festkal. 1864; 63).

Po njihovi vraži treba tega dne zbirati in spravljati vès pepel, kolikor se ga najde v hiši, zato ker ima posebno moč: tako se n. pr. ubrani lahko drevje gosénicam, če se obsiplje ž njim vsako drevo pred solncem itd. (Ččm. 1854; 548). Malo drugače čitaš to pri Grohm. 143.

---

[1]) Od krajevnega imena „Cirkno" (Kirchheim) na Tolminskem.
[2]) „Den Stefansthurn reiben."
[3]) Štaj.-slov. „péh" (Stössel, Stampfer). Po Murku: „kogar za slamo po péh poslati, Jemand etwas Absurdes befehlen, foppen, in den April schicken."
[4]) Po teh besedah sodimo, da je s Kobaridskega izginila uže óna, nekaterim Slovencem i. dr. še znana vraža, po kateri treba plesati oziroma visoko ali široko skakati — za visok lan in za debelo repo.

Na **Poljskem** (Poznanjskem) zbirajo se na pepelnico same mlade žene („młode mężatki“) ali pa ženske („kobiety“) sploh prečudno našemljene v krčmo, kder se napajajo z vinom ter plešejo same seboj — za velik lan („na wielki len“). Kolbg. „Lud“ X, cz. 2; 62 in XI, cz. 3. Istega dne pokopávajo poljski kmetje okoli Levova sem pa tam tudi Pusta („Zapusta“ ali „karnavał“), metaje ga v vodo (P. u. p.).

Okoli ‚Kielc‘ na Krakovskem hodita — namesto dečka, z grahovico opasanega (str. 63) na pepelnično sredo po dva moža, napravljena za „deda in babo“ od hiše do hiše ter pobirata odkupnino od ónih deklin pa tudi dečakov, kateri se niso poročili zadnji predpust. Naposled pojedina v krčmi. (Kolbg. XVIII; 47).

Kakor sódijo ali so vsaj nekdaj nekateri Čehi sodili o binkoštih „kralja“ ter mu odsekali (na videz) glavo, kedar je bil obsojen, (Letop. 1888; 167), tako so nekdaj v Poljski sodili na pepelnico Pusta v podobi balvana ter mu tudi vselej odsekali glavo. (Kolbg. „Lud“ V; 272).

Na Lubelskem utápljajo ali sežigajo pa Poljaki uže na pepelnično sredo Smrt („Śmierć“) iz slame ali pa iz grahovice narejeno, ki jo vozijo poprej na vozičku po vasi. (Kolbg. XVI; 114).

V Žmudi[1]) ovršava se na pepelnico še prestara slavnost, da vozijo Kuniško (babino podobo, ki ima na glavi smrekov venec, v roki pa cép), od hiše do hiše. Tej slavnosti pravijo: „stare Kuniške pohod“. (B. Kal. 84).

Nekateri **Nemci** (v Tiguru, Zürich) vodili so nekdaj na pepelnico po vaseh leva, a ne živega, nego lesenega, dasi so ga zvali „Isengrimm“, „Isegrind“ ali „Eisengrind“ t. j. železno glavo. Po l. 1728 izpremenil se je pa ta „lev“ v „medveda“[2]) t. j. moža v medvedovi koži, ki ga vodi po mestu kakšen kvantač ali pa godec.[3]) Po nekih drugih krajih švicarskih izpremenil se jim je pa prvotni (leseni) lev — v preprosto „klado“, hlod ali „ploh“, ki ga ‚vozijo‘ po vasi, a ne pepelnično sredo, nego pustni ponedeljek,[4]) ki mu pravijo zato „Plochmentig“ (Blockmontag t. j. plošni ponedeljek). Mladeniči vozijo namreč tega dne po več hlodov na posebnih sanicah („Plochschletta“) k mlinu na žago tako, da sloni hlodu jeden konec na saněh, drugi vlači mu se pa po tleh. Spotoma na-

[1]) Žmud', Żmudź ali Zmyjdź, lat. Samogitia, nem. Samogitien v stari Litvi na Ruskem ob Baltiškem morju, koder se je ljudstvo pokristijanilo stoprav v 15. veku popolnoma.

[2]) Po nekaki zmoti pravi to Hanuš uprav narobe („B. K.“ 84).

[3]) Čehonemci vodijo medveda isti dan — s kožami in kožuhi ogrnenega („Festkal“) 1864; 64).

[4]) „Na pustno nedeljo (Funkensonntag)“ piše zopet po zmoti Hanuš — ondi.

pajajo se mladeniči v kaki krčmi z vinom. — Pastirji švicarski vozijo uže na sv. Donata dan (17. febr.) hlod (deblo) z veliko slavnostjo na vozu (prepreženem z jelovimi mladikami, gozdnimi cveticami in konopnimi venci) po vsi vasi; a na drugem kraju ga zlagajo z voza, nenehoma kričéč „urá"; pa ga ne utápljajo. Potém biva občna pojedina do trde noči. (Th. Vernaleken: „Alpensagen itd.", Wien 1858; 353).

V Lipski „kroniki" Pfeiferjevi čitaš pa, da so nekdaj v Lipsku „na pustni dan" okoli mesta vlačili plug ter silili k temu poslu zlasti starje nevdane (neomožene) deklíne. (Prim. „B. Kal." 92). Kdo se ne spominja pri tem nohoté našega „pepelničnega ploha", ki je gledé te stare šege najbrže namestnik mlajšemu plugu. Ne dvojimo, da znači tù plug... začetek spomladi, nov zárod v prirodi; ker pa starje, a nevdane deklíne ne izpolnjujejo tega namena, ki jim ga je odkazala priroda, zato so jih po naših mislih smešili s tem, da so morale vlačiti plug; — pri nas jih pa nekdaj silili najbrže iz istega vzroka, da so morale vlačiti „na pepelnico" ploh. — Ta vzrok velja pa tudi dečakom, kateri se ne oženijo. Res pripenjajo med Poljaki na Krakovskem predrzneži na pepelnico ne samo takim devicam, nego i dečakom z zadaj na suknjo kakšen hlodek („klocek") itd. ter jih silijo vlačiti ga do krčme, v kateri se morajo potlej odkupiti, in to za kazen. (Kolbg. V. 1871; 269–270).

Po nekaterih nemških krajih, vodili so na pepelnico nekdaj tudi kakega moža (velikega grešnika), s cápami ogrnenega v cérkev; po maši ga pa izganjali zopet iz cérkve. Vès post do vélikega četrtka moral je mož hoditi bos, dokler ga niso ta dan vzprejeli zopet v cerkev ter mu nadeli zdaj ime: Adam. Pepelnica se je pa ondaj zvala ondod: „Adamov dan" ali „dan, ko se izganja Adam.[1]) Ta samo na pol cerkveni način nekdanje očitne pokore spominja nas nekoliko tudi ónega „medveda" ki ga ‚vodijo' Nemci še zdaj isti dan po ulicah, če tudi drugače ogrnenega.

Nemške vraže: Pepelnica je nesrečen dan, zato ne smeš ta dan nikakega živinčeta prvič privezávati („neu anbinden"), da ne izgubi svoje močí; pa ni izganjati ali prodavati ne smeš nì jednega; ne bode sreče pri tém. Hleva ne smeš kidati, a sobe ne ‚prati', drugače ti bode siva. (W. II; 81).

Vremensko prerokovanje. *Slovensko*: „Skozi katero špranjo na pepelnico solnce sije, skozi tisto še potem sneg mête". (Krško. Zap. g. Romih). — *Češko:* Če piše tega dne huda burja („silný severní vitr"), bóde rodovitno leto; ako ní vetra ta

[1]) „Adamstag" oder „der Tag, da man den Adam austreibt". (Haltaus-Scheffer 1797; 207.

dan, bóde („přijde") pa aprila meseca in naškodi potlej trtam in drugim rastlinam. (Ččm. 1854; 548).

Tù dodajemo gledé na sedanjo cerkveno pepelitev še to da je bilo potresanje s pepelom uže v starem zakonu znamenje velike žalosti oziroma pokore (Job 42, 6; Jon. 3); da so se iz prvine s pepelom posipavali samo očitni spokorniki, pozneje pa (sami radi) tudi mnogi kristijani iz ponižnosti in pobožnosti. Naposled zapovedala je pa cérkev, da se pepelé vsi vérniki na pepelnico ali pepelnično sredo, po tem obredu tako imenovano. Tudi besede, ki jih govori pri tem duhovnik, vzete so iz sv. pisma starega zakona (I. Moz. 3, 19) z dodatkom: „Človek, spomni se . . .!"

S tem pepeljenjem ne strinja se pa nikakor običaj nekaterih sedanjih Židov, da potresajo na svoj ‚purim' kakega kristijana s pepelom, kajti ta svetek so Židi začeli praznovati stoprav v novejši dobi v spomin srečne rešitve po Esteri, in to izprva samo čitaje knjigo „Ester" po svojih shodnicah; a domá gosteč se in milostinjo deléč.[1]) Osédobi praznujejo pa ta svetek svoj kakor Evropci svoj pust, ošemljeni z razbrzdanimi veselicami in šalami, med katere spada i to, da potrosijo (nekod po Galiciji) naposled tudi s pepolom kakega kristijana, siromaka, v ta namen nalašč najetega za dobro plačo. — Če pomislimo, da pokopavajo Čehi po pivovarnicah Pražkih še dandanes Pusta (Baka), potresajoč ga s pepelom, soditi nam je, da se te šege niso Evropci navzeli od Židov, nego Židi od Evropcev. — Vredno je spomina, da po Ruskem, (koder ni med pravoslavnimi navadna nikaka pepelitev) tudi Židi najetega kristijana („Hamana") ne potresajo s pepelom, nego samo sujejo. Tudi si pošiljajo domóv — sosed sosedu — nekakega pecìva po imenu „Hamani", tudi „Hamanova uha ali ušesca." (P. u. p.)

Post (véliki ozir. štirdesetdanski).[2])

Stsl. **масопоустъ** męsopustъ („quadragesima"), pa tudi „abstinentia carnis", **маслопоустъ** maslopustъ in **постъ** postъ (ieiunium); **bolg.** velik post; r. velikoj post; mr. post; **srb.** „časni (t. j. častni) post"; **hrv.** korizma; **č.** půst (postu); **p.** post; srb.-luž. póst (posta).

[1]) Dölling. „Heidenth. u. Judenth." 816. Praznuje se „purim" po navadi 14. adar-ja (sežigalca) meseca, po našem računu zdaj sredi, zdaj pod konec februvarja meseca, ne daleč od našega pusta. (Prim. zarad pepelitve tudi učeno razpravo Sepp'ovo pod napisom: „Das Aschenfest" II; 278—280.).

[2]) Kvaterni post (č. „suché dni"; p. „suche dnie") gl. malo dalje v tem predelu.

Tudi óno trditev, ki jo čitamo po nekaterih nemških knjigah, da je bil namreč papež Telesfor (Telesphorus) uže sredi drugega veka zapovedal „40-danski“ post, — ovrgle so natančne raziskave v novi dobi;[1]) in ker prvi cerkveni zbor Nicejski (l. 325.) govorí o 40-danskem postu kot o stari, sploh znani navadi, zato sodijo zdaj, da izhaja ta post uže iz prve krščanske dobe. — Stoprav l. 1091. zapovedal je papež Vrban II. po sklepu cerkvenega zbora Beneventskega, da se mora 40-danski post začenjati uže v sredo pred prvo postno nedeljo. — V velikem delu vzhodne cérkve trajal je „véliki post“ po sedem tednov (s pripravljanjem ali ‚predpostom‘ vès osmi teden) pred veliko nočjo, a mrsiti (mesa jesti) niso smeli uže deveto nedeljo (Septuagesima, t. j. blizu 70 dni pred veliko nočjo, našo prvo predpepelnično nedeljo.[2])

Tako biva še dandanes pri Rusih, Malorusih (tudi zjedinjencih): Rusinih, Srbih in Bolgarih, s tem razločkom, da se jim začenja *mesopustni teden* (ko ‚smejo‘ še meso jesti vès teden) osmo nedeljo, a „*siropustni*“ „sedmo nedeljo pred veliko nočjo“, ker smejo ta teden druge dni uživati še meso, ob sredah, petkih in sobotah pa samo sir in mlečne jedí; kajti od prve „postne nedelje“ t. j. prve nedelje po siropustnem tednu do velike noči ne smejo „pravoslavni uživati vès čas, nì mesa, nì masti, nì sira, nì masla, nì mlečnih jedij, nì jajec.“ Zabéla jim je vès ta čas laško ali pa laneno (opresno) olje.

S tem računom (koledarskim) sklada se tudi ‚narodni‘ račun srbski: „Sedam nedjelja časnoga posta, pa onda uskrs.“ (N. Begović: „Život i obič. Srba-graničara“ 1887; 29). Prim. „Glasn. srpsk. uč. dr.“ 1867; 81.[3])

Razun častnega (velikega) posta imajo „pravoslavni“ še drugih dolgih in strogih postov: „Petrovi posti“ trajajo od devet dni do šest tednov (N. Beg. 30); „Gospodjini posti“

---

[1]) Linsenmayer: „Entwicklung der kirchl. Fasten-Disciplin bis zum Concil von Nicäa.“ Münch. 1877; 26 i. d.

[2]) Wetzer-Welte: „Kirchenlexik. IV (1886); 1259—62. Ondi čitaš i to, da se je tudi na Poljskem do Inocencija IV. začenjal strogi veliki post uže deveto nedeljo pred veliko nočjo. Zato pravijo Poljaki ti nedelji zdaj „staro-zapustna niedziela“ (= česk. „devitník“): Prim. B. Kal.“ 86.

[3]) Ti tedni („nedelje“) zovejo se srbski tako: 1. čista; 2. pačista; 3. krstu poklonjena („bez-imena“ po Vuku rj. 20); 4. sredopos[t]na; 5. gluva (nsl. tiha); 6. cvetna; 7. velika. Tako jih zove národ. — Po koledarjih srbskih čitamo pa ta imena: 1. ned. (vel.) posta; 2. ned. (vel.) posta itd.; 5. ned. (vel.) posta (6) „cveti“ ali „cvijeti“; (7) „Voskres. Hrist.“ („paska“ uskrs). — Namesto: „siropustna nedjelja“ (siropustni teden) kakor čitaš po srbskih koledarjih, veli pa srb narod: „bijela nedjelja“ (beli teden); Vuk. riečn. 24; a namesto: „mesopust“ — mesojedje. Ondi 354.

14 dni; „Božični posti“ 40 dni (od 15. novemb. do 25. dec. po starem). „Glasn. srps. uč. dr.“ XXII; 115.

Srbi (v Srbiji) devajo na svoj „čisti ponedeonik“ t. j. prvi postni ponedeljek na ogenj vse lonce, kateri so se napili masti, da zgorí v njih vsa mast. (Ondi 81.)

Spominjam se o tej priliki, kako so za mojih mladih let starovérske „Vlahinje“, katere so o svojem postu morale (o sejmih) obedovati v kaki gostilnici Metliški, hodile skrbno gledat poprej v kuhinjo, niso li kolikor toliko mastni lonci in sklede.

Na kratko bodi vtreseno še to, da so se uže v starem zakonu postili tudi Izraelci (zato da bi se po storjenem grehu približali ali priljubili zopet razžaljenemu Bogu), — da se jako strogo postijo i Turki z drugimi Mahomedovci vred na svoj „ramadân“ ali „ramazân“ t. j. vès svoj deveti mesec.[1]) ki ga je Mahomed za pustni mesec postavil zato, ker je bil ‚koran‘ tega meseca (po njegovih besedah) v nebesa vzet .... Vendar se postijo strogo samo po dnevu; v nočni dôbi smejo pa jesti in piti, kolikor jim more trebuh nositi. — Postili so se tudi poganski narodi: Egipčani, Indijani, Grki in Rimljani.[2])

Čudno, da nisem mogel dozdaj med Slovenci zaslediti skoraj nikake „postne“ t. j. „veliko-postne vraže“. Postne vraže slovenske drže se bolj kvatrnega posta ali tedna in drugih posamnih postov pred velikimi prazniki, o katerih postih smo uže govorili[3]) ali pa še kanimo govoriti o njih, in to o „kvatrnih“ še v tem predelu.

Kakor po mnogih drugih deželah, tako pekó tudi pri nas po večjih mestih in trgih o 40-danskem postu péki in pékinje iz testa p r e s t e, podobne ‚osmicam‘. V Motniku jih dečki igraje „tarejo, trgajo in iz hiše čez ramo na vežo mečejo“. (Zap. g. Křižnik.)

Nekdaj so bile preste tolike kakor kolač ali kolo, zato po mislih nekaterih veščakov znamenje (okroglega) solnca, k e s n e j e pa križanega Odrešitelja.[4])

Pri **Čehih** je pa nekod prvo postno nedeljo, ki ji pravijo tudi lisičja nedelja („liščí neděle“), ta navada: matere pekó po noči pred to nedeljo skrivaj preste, ki jih razobesijo na vrtu po vrbovih vejah po toliko, kolikor imajo dece („dětí“). Rano, še pred solncem vzbudí drugi dan mati deco, rekši, da je tekla tód lisica ter jim obesila na drevje prest. Naj le

---

[1]) Lani po našem računu od 2. do 31. maja meseca.

[2]) Eckstein: „Askesis“, Freybg. 1862; 142 i. d., Döllinger: „Heidenthum u. Judenthum“ 1855; 43, 133, 171 i. d.; Sepp. II., 281—291.

[3]) Prim. „Letop.“ 1886; 100 (zdolaj): post sv. 3 kraljem na čast s slovensko vražo.

[4]) Fr. Hubad. („Letop.“ 1878; 6—7). „In der Form sieht man eine Anspielung auf die Bindung Christi.“ Sanders I. p. b. Brêzel.

vstajajo ... in gredo molit na vrt pod drevje; kajti poprej si ne smejo snemati prest z dreves. Čim odmòlijo, vzame si vsako dete svojo presto ter jo sné, zato da ga ne bi boléli zobjé. („B. Kal.“ 88 ozir. „Festkal.“ 1864; 68.)

Slovenske: Ob *kvatrnih postnih večerih* zakladi goré.[1]) Kdor si hoče zaklad zaznamovati, mora iti navzád z molekom („patanoštrom“) in leskovo šibo, ki je bila blagoslovljena na cvetno nedeljo ‚in dati na dotično mesto‘, da ne zgreší kraja. (Motnik. Zap. g. Križnik.)

O kvatrnih postnih dneh (zvečer) hodijo čarovnice ‚k eni drugi‘ v vás; pa tudi duhovi so zunaj, ki potrebujejo pomoči pri živih ljudéh. Torej ti večeri niso ugodni, da bi se človek kam odpravil na pot. (Ondi.) Tudi v Notranji Bistrici mislijo, da imajo „o kvatrih“ posebno čarovnice veliko moč. Najhujši so pa ‚v tem oziru‘ „božični kvatri“. Zato pravijo:

„Vsake kvatre okrog hodi,
Le božične doma bodi!“
(Zap. v. č. J. Bilc.)

Kvatrn teden ‚ljubezni želján fant‘ ne sme povasovati; kateri se je še predrznil, — tega je ostrašilo takó, da se ní nikdar več upal tačas vasovati, in o tém in ónem pripovedujejo, da je nalezel božjast od strahú, ker so ga namreč oplašile pošasti. (Na Cerkljanskem. Zap. g. Iv. Jereb.)

„Kvartrni teden postavi deklè v petek in soboto skledo vode k postelji. Deklè sanja, in če sanja o kakem ‚fantu‘, — ta ji je usojen.“ (Na Bolškem. Zap. g. Andr. Gabršček.)

Ako se kdo o kvatrnih postih ne posti, takemu — po štaj. slovenski národni veri — celó v grobu lasje raz glavo ne padejo. („Črtice“ 164.) Znana tudi koroškim Slovencem v Pliberku in v Rožu. (Zap. K. Pečnik.)

Srbi v Risnu (v Dalmaciji) imajo ta običaj: Na „čisti ponedeljnik“ preobleče se kakšen dečák za žensko kakor *dedova* („djedova“) *baba*, nosi na rami sedem palic, a za sabo vlači verige in hodi po mestu in skače pred hišami, kričéč: „bu, bu, bu!“ in to se zove „baba korizma“,[2]) s katero žene strašijo deco, da ne zahtevajo kake mrsne (mesne) jedí. — Sedem palic njenih pa znači sedem tednov vélikega („časnoga“) posta. Zato pravijo, kedar mine prvi postni teden, deci tako:

---

[1]) „Kvatre“, „kvatri“ ali „kvatrni post“, iz latinske besede „quatuor“ (štiri) znači: post o štirih letnih časih („jejunium quatuor temporum“). Po J. Lippertu („Christenthum“ itd. 1882; 591) uvela je cérkev ta post namesto nekdanjih poganskih pojédin o velikih svetkih, ko so se pogani spominjali tudi pokojnih prednikov.

[2]) „Korizma“ (iz ital. „quaresima“, lat. „quadragezima“) znači uprav: 40-danski post“.

„bacila baba korizma jedan štap (ščap, palico) ali pa: „ispade babi zub“ (izpadel je babi zób). Tako tudi, kedar mine drugi teden. — Z babo korizmo strašijo i male predíce in pletíce („prelje i pletilje“), kakor v Zemlinu in Sremu z babo „gvozdenzubo“ to je železno-zobo, rekši, da „gvozdenzuba“ nosi v loncu žerjavice („žara“), in da spalì prste ónim, katere dobro ne predejo. Vuk. rječ. str. 9, 10 in 84 (b). To nas spominja nekoliko slovenske Torklje.

Srbi (v Srbiji) vodili so poprej na ta dan[1]) prvič deco v šolo. („Glasn. srps.“ 1867; 81.)

Rusi (ukrajinski) vodijo prvo nedeljo svojega vélikega posta po ulicah k o z l a, prepevajoč vesele pesmi. Ta „obred“ so nekdaj ovršavali na koledo. (Afan. I. 716.)

V Švediji vodijo na božič mladeniča napravljenega za kozla — „julbock“.

Po **nemških** (južnih) deželah hodi pa čudna (iz štirih našemljenih mož umetno narejena) koza, tako zvana „Habergeis“, ki spremlja včasih tudi sv. Miklavža, kakor na Vestfalskem bel konj — na pustni večer. (W. II; str. 51 in 52.)

Ista šega biva i po Alzaciji. Tudi nemško ime tì kozi je isto. — A kolika premena! Najprej so se po vzgledu poprejšnjih bogov germansko-poganskih (ki so jezdarili zgoli bele konje), o božični dobi Nemcem pokazovali: sv. Nikolaj (Miklavž), sv. Martin in sv. Stepan na „belcih“ sedeči („als Schimmelreiter“). Naposled se je pa „belec“ izpremenil v preprosto kozo, to je v hrodje, pregrneno s tako plahko . . ., a po vrhu še s kozjo kožo.

Povedati nam je tudi to, da so Nemci v srednjem veku óni večer p r e d prvo postno nedeljo (lat. „Invocavit“ = Quadragesima“) kurili k r e s, ter jo zato zvali „Funkensonntag“ (lat. „dies focorum“ ali „Dominica de orditis lignis“); — **Francozi** pa po isti navadi: „Bordae, Burae“, tudi „Brandones“. (Haltaus-Scheffer 212.) Ondaj se je namreč „véliki post“ začenjal stoprav prvo postno nedeljo, ki so jo Nemci potlej, t. j. potém ko se je bil začel véliki post pepelnično sredo — imenovali stari pust, „die alte Fastnacht“. (Gl. ondi str. 207.)

Še poprej začenjali so se po Nemškem postiti vsi (duhovniki in posvetnjaki) uže na sedanjo predpostno nedeljo (ali 3. predpepelnično, „Esto mihi“ = Quinquagesima). Ker so bili pa kesneje[2]) posvetnjaki sami ob sebi preložili posta začetek na prvo postno nedeljo, ter se potém po starem t. j. uže poprejšnjo nedeljo začenjali postiti sami „gospodje“ (du-

[1]) Pravijo mu tudi „čisti ponedeonik“.
[2]) Predno je bila namreč pepelnična sreda obveljala začetkom vélikega posta.

hovniki), zato so vzdeli potlej tej nedelji: „Herren-Fasnacht", tudi „Pfaffen-Fasnacht" (duhovniški pust), naslednji nedelji pa: „aller Mann Fasnacht" (= posvetnjaški pust), Prim. „B. Kal." 88.

Da se med nemškim narodom spomin na nekdanje pogansko občevanje z dušami pokojnih prednikov ni mogel povse zatreti z uvedenim „kvatrnim postom", dokazuje to, da prihajajo po nemški narodni veri nekaterih krajev „duše" o vseh kvatrnih dneh v hiše. Ljudje pa jim puščajo malih daril („kleine Opferspenden"), zato da bi nahranili revne duše („um die armen Seelen abzuspeisen"). J. Lippert ondi.

Po nemški (švicarski) vraži vidi tak človek, kateri se je rodil o kvatrnem postu, lahko vsa strašila, duhe (duhove) in skrivne stvari t. j. sluti bodôče dogodbe, zlasti druzih ljudí smrt.[1])

Slovenska: Kolikor ima ovca v postu paše, toliko je bo imel vol ob sv. Jurju. (Pri Črnom.; zap. g. Kupljen.)

Sredopostna ali sredpostna sreda.[2])

Stsl. срѣдопостиѥ srědopostije (μεσονήστιμος, medium ieiunium), **bolg.** „sredoposna ta nedelь", **hrv.** sredopošće, zove se uprav 4. teden vélikega posta, — oziroma hrv. sredopostnica, **č.** středopostí ali středopůst; **p.** środopóst . . [Četrta nedelja velikega posta, zove se „sredopostna nedelja" (lat. „Laetare", zato nekdaj nem. „der fröliche Sonntag", lat. tudi „Dominica Jerusalem", „Quadragesima media" ali „medians", „Dominica rosata" ali „de rosa"[3]). A s r e d i po 4. postni nedelji pravimo Slovenci: „sredopostna sreda".[4])]

Kakor za Linhardtove dobe,[5]) tako pripovedujejó Slovenci po Kranjskem otrokom še dandanes smešno pravljico, da sredopostno sredo „b a b o ž a g a j o". Po navadi pravijo otrokom,

---

[1]) Takemu človeku, bodisi moški ali pa ženska, pravijo: „Fraun-" t. j. „Fron-Fasten-Kind", d. i. ein solches, welches in der „Fronfaste" (heil. Fasten, Quatember) geboren ist. (Vernal.: „Alpensagen" itd. 1858; 348—9.

[2]) Varkovnica, verkovnica, varkon'ca ali verkol'ca pravijo štaj. Slovenci po Celjski okolici in po Pohorju. Zakaj, gl. „Črtice" 222.

[3]) Takó zato, ker posvečuje na to nedeljo papež takozvano „zlato rožo", ki jo podarí kateri izmed najimenitnejših oseb kristijanskih, bodisi v Rimu ali pa zunaj Rima. (Haltaus-Scheffer 217.)

[4]) Nemški: „Mitfasten", bolje: „Mittfasten" [= Mitte der Fasten], tudi „Mitterfasten". A Nemcem biva sredopostna sreda teden poprej nego nam, to je óno sredo po 3. postni nedelji (Oculi). Ondi 216.

[5]) Gl. „Versuch einer Geschichte von Krain" 1796; 2. 274. („Letop." 1878; 15.)

da se godí to zunaj vasí ali daleč zunaj mesta; itd.; „za vodo“ pri štaj. Slovencih. („Črtice“ 222.)

Le še kot šala ostala je tudi na Cerkljanskem nekdanja narodna vera, da na sredpostno sredo „babo žagajo“, in to: živo babo čez sredo života. Vès post namreč dobivajo po kmetskih hišah najslabejše hrane: zelja, repe, kuhanih hrušek itd., na sredpostno sredo pa ‚obil‘ žgancev, z maslovnikom („masovnikom“) zabeljenih, in sicer dopoldne[1]; radovednežu, kateri bi rad védel in videl, kako „babo žagajo“, rečejo pred ‚kosilom‘, da bodo zdaj tam pa tam (precej daleč) babo žagali. Radovednež hití tja; oni mu pa tačas . . žgance pojedó. (Zap. g. J. Jereb.)

Na Krškem babo žagajo isti dan zato, da dobijo ‚kri‘, ki jo imajo o veliki noči za ‚pisanke‘. (Zap. g. Romih.)

Da bi bil kedaj slovenski narod „žagal“ (prerezával) živo babo, to ni verjetno; brez dvojbe je pa delal tako nekdaj o tej dobi z „babo“, napravljeno iz slame in cunj.

To pogansko navado nahajamo še dandanašnji po Laškem in po Španjskem. Ti navadi pravijo: „segar(e) la vecchia“ t. j. (staro) babo žagati.[2] Prim. „Letop.“ 1878; 15. Nekod jo pa Lahi na kaki meji pod večer samó sežigajo, a to se zove v narečju „brusar la vecchia“ (babo sežigati[3]).

Nekateri so mislili, da se je ovršaval ter se še ovršuje ta sredopostni obred zato, ker se ljudje veselé, da je menila uže polovica neugodnega posta ali da bode neprijetni post skoro pri kraju, a zato da so nekdaj „babo“, — predno so jo sežgali, — ‚prežagali‘ ali prerezali vselej še poprej sredi života na dvoje. Pri tem se je ljudstvo radovalo na različen in dosti hrupéč način. Tako je pred 72 leti poročal iz Benetek „Morgenblatt für gebildete Stände“ (Tübingen 1818).

A vse kaže, da ta vzrok ni prvoten, in da je nastal potém, ko je bilo kristijansko ljudstvo pozabilo pravi (poganski) uzrok. — Opazili smo uže l. 1888 (str. 174), da „babo žagati“ znači to, kar: smrt (Morano) iznašati in utapljati, ali sežigati oziroma izganjati ali končávati zimo („babo“). — Da je „baba“ = zima, dokazuje tudi národna pesmica istrska („Letop.“ 1887; 109).

O začetku novega leta (poletja) — ali po kesneji razdelitvi letnih časov: o začetku nove spomladi veselili so se pogani, da je nehala zima (vse prirode smrt), in kateri od prevelike radosti prerezavali, tudi sežigali njeno t. j. „babjo

---

[1]) V postu le dvakrat jedó; ob kakih enajstih dopoldne in zvečer.

[2]) Po Toskani: „segare la monaca“ (nuno žagati).

[3]) ‚Brusar‘ = bruciare. Po nekih krajih Veroni na jugu sežigajo „babo“ pustni torek popoldne. (P. u. p.)

podobo", a drugi iznašali tako podobo iz vasi, rekši, da iznašajo Morano[1]) .. ali smrt ter jo končavali na različen način: vtápljali, sežigali ali tudi pokopávali.

Ker se pa nekdaj ni začenjalo „leto" oziroma „spomlad", kakor osédobi, na določen dan, zato se je ta običaj ovršával ter se še ovršáva pri različnih narodih (tudi Slovanih) o različni dobi, na katero je pa kesneje vplivalo menda kolikor toliko tudi krščanstvo; n. pr. da so Slovenci „babo žagali" ter jo Španjci in Lahi res še žagajo uprav sredi posta, dasi se sredopostje ali sredopostna sreda ne strinja natanko z našim (koledarskim) začetkom vesele spomladi: 20. marca meseca.[2])

Po Poljskęm, Šleskem, pri lužičkih in polabskih Slovanih, tudi Saksoncih i. dr. praznovali so ter praznujejo še dandanes spomladi začetek iznašaje „smrt" — po navadi — v nedeljo „Laetare", t. j. četrto postno ali „sredopostno" nedeljo; Čehoslovani (Čehi, Moravci in Slovaki) pa v nedeljo „Judica", t. j. peto postno ali „tiho nedeljo", ki ji pravijo Čehoslovani smrtna nedelja („neděle smrtná" ali „smrtelná"), a mnogi Poljaki sedaj: „Niedziela biała,[3]) ki se tedaj ne sme zamenjavati z našo „belo nedeljo" (prvo po vel. noči). Srbi-Lužičani pravijo tretji nedelji pred veliko nočjo t. j. sredopostni nedelji „smrtnica"[4]); „Todtensonntag" .. nekod Nemci.

Najvažnejše národne pesmice, ki jih popevajo „iznašaje Morano ali smrt" Čehoslovani, razglasil je z izvrstno razlago vred uže Fr. Hubad v „Letop." l. 1878; 2—8. Zato jih nečemo ponavljati tů.[5]) — Izrecno naglašaje, da imamo tukaj v mislih samo národne pesmi češko-slovanske, dodajemo tem vrsticam še naslednje podatke.

Po nekaterih krajih **čeških** iznašajo na „smrtno nedeljo" same deklice „smrt" t. j. slamnato dondo oblečeno; v vodo pa mečejo golo ali slečeno. Vodeč jo k reki pojó:

„Smrt nesem ze vsi — nové léto do vsi."

---

[1]) Zove se v različnih narečjih češko-slovanskih tudi: Marana, Mořena, Morena, Muriena in Mamuriena; p. Marzana. Prim. sansk. „marana" = smrt.

[2]) Sredopostna sreda bila je nam l. 1888. uže 14. marca, l. 1889. pa stoprav 3. aprila meseca; Nemcem vselej teden dni poprej.

[3]) Po Lindeju zvala se je tudi prva postna nedelja, ki je slula nekdaj tudi Nemcem: „weisser Sonntag" (lat. „in albis"); po Bielskem pa nedelja „po postu".

[4]) Slavni Grimm piše „ſsmerdnica". D Myth. II. 2. izd.; 734.

[5]) Do malega iste pesmice iz istih virov (iz Sušilove zbirke nar. pesm. in iz Kolárjeve zbirke str. 3) priobčila je letos tudi „Zlatá Praha" (str. 247): „Obrázek kulturní a zvykoslovný. Spisal F. V. Vykoukal, čegar zanimljiva razlaga se strinja s Hubadovo, pa tudi z našo.

Okoli Domažlic pa ne pravijo „smrt vynášet", nego: „zimu". Tudi je ondod ne mečejo v vodo, dasi se je to godilo nekdaj. To pričajo prve besede v dotični pesmici. Deca pa nosijo po vasi punice, v plahte zavite kakor déte, popevajoč pri tém:

„Smrt plave po vodé,
Nové leto k nám jede" itd.

(Bož. Nemcová: „Sebrané spisy". III. 1862 sešit I; 38 -40).

Na **Moravskem** iznašajo Morano družine predíc („přástvenic") ter zakopávajo tako, da bi je ne našli dečáki, — drugače se deklíne ne bi vdale. („Zl. Praha" 1889; str. 247.)

Med **Slovaki** (n. pr. „v Lubtovu v Luboli") snidejo se deklíne na „smrtno" (peto postno) nedeljo, čim odbije poldne, v kako hišo na gorenjem koncu vasí, napravijo babo iz stare obleke in slame, nataknejo na dróg ter nesó po vsi vasi do zadnje hiše, od tam pa iz vasí do reke ali močvirja, da jo vržejo v vodo. Potém popevajo po vsem potu o Morani ali Moreni; v Lubtovskem Sv. Janu pa o Mamurieni:

„Mamuriena dievka,
Kde si prebyvala" itd.[1])

Za vasjo je v tem kraju ne mečejo v vodo, nego jo raztrgajo, in vsaka gleda, da izpuli iz nje slame, ki jo deva doma pod gós, da bi se dobro obnesle goske („aby vydarily sa húsiätá"). Potlej se obleče jedna lepo za nevesto, a druge za družice ter hodijo po hišah prosit daril, popevajoč pesmico, (ki nas spominja hrvatske ozir. belokranjske Jurjevske[2]):

„Dajte nám vajiec[3]) — plný havanec[4]);
Dajte nám múky — za try klobúky" itd.

V drugi vasi istega imena iznašajo pa dečáki uže zarana moško podobo, popevaje:

„Nesieme Dedka
Z vyšnieho konca."

Potém hodijo nabírat isto tako kakor deklíne, a za nabrane daróve omislijo si gostje = občno pojedino. („Sbornik" 1870; 187.)

„Dedek" nameščа tü „Babo" (zimo) ter se strinja bolj z našim „Pustom", Seppovim slamnatim ali zimskim kraljem („Strohkönig, Winterkönig"). Sepp. II. 258.

---

[1]) Slabo je bil tedaj podučen slavni Grimm, ko je trdil („D. Myth" II[2]; 734), da ta šega Slovakom ni znana.
[2]) „Letop." 1879; 218 in 1888; 135.
[3]) Jajec (jaj'c); — [4]) vahanec (vagan).

Po nekaterih krajih **čeških** nosijo na tiho („smrtno“) nedeljo same deklice od hiše do hiše lepo (s pisanimi traki) napravljeno drevesce, ki mu pravijo léto („léto“). Sem pa tam obešajo na to drevesce punčiko, rekši „smrt“, a nekod uprav podobo smrti. — Po nekaterih krajih pripravijo si dečki in deklice drevesce in smrt uže po noči pred isto nedeljo, ter nosijo drugi dan pred solncem najprej dečki „smrt“, za njimi pa deklice „léto“ po vasi. („Festkal.“ 1864; 88.)

Nekod popevajo pri tem osédobi sama deca, a zlasti deklice, hodeč od hiše do hiše, n. pr. okoli Kraljíčenega Gradca, tako:

„Líto, ‚nový‘ líto,
Co jsi nam přineslo?“ itd.

(„Zlatá Praha“ 1889; str. 219.)

Namesto teh besed čitaš tudi:

„Smrtholko, Smrtholko![1])
Což jsi nam přinesla?“ itd.

Okoli Novega mesta nad Metujo[2]) plešejo namreč dečki in deklice stoprav v nedeljo popoldne po večernicah okoli slamnate „smrti“, podsmešno pojóč zgorenjo pesmico ali pa to-le:

„Smrtonoško, Smrtonoško!
Proč tu tak dlouho býváš?
U [pri] studaňky, u studaňky
Ruce, nohy mýváš?“

Kedar se naveličajo skakati in prepevati teh pesmic, hodijo po mestu, pojóč:

„Smrti, smrti z města,
Nové léto do města“ [v mesto] itd.

Naposled vržejo „smrt“ z mosta v vodo ali pa s kake pečine na tla, kder jo dečki razmlatijo ter hítijo ostanke v vodo. (Krolmus II; 15, 17; „Festkal.“ 1864; 88 i. d.).

Nekod se je Čehoslovanom poganska Morana ali Mařena po krščanskem vplivu premenila v Marijo:

„O Marija, o Marija! kde's tak dlouho byla?“ itd.

(Erben v „Slovn. n.“ V; 454.)

Serbi-Lužičani iznašali so še iz početka 18. veka na „smrtno nedeljo“ (Todtensonntag) slamnato podobo na vrh gore po imenu „Smrtni kamen“ (Todtenstein) blizu mesta

---

[1]) Menda izmena iz: „Smrtolenko, Smrtolo“. (Prim. „Letop.“ 1878; 8.)
[2]) Neustadt an der Mettau (č. Nové město nad Metují).

Zgorelca (Görlitz). Vračaje se domóv z užganimi slamnatimi plamenicami, popevali so po potu:

„Smerć smy vuhnali [izgnali]
Ljećo zaso [zopet] pšivedžemy.“

„Ljećo“ (léto) nosili so pa v podobi okrašenega drevesca praznično po vaseh, a naposled to drevesce zapikali pred hišo novo-vdani (mladi) ženi: — znamenje spomladi ali novega „léta“ — po stari razdelitvi letnih časov. Prim. „B. Kal.“ 99.

Hubadovemu poročilu („Letop.“ 1878; 3) o tem, kako nosijo Poljaki v Bielsku na (rusk.) **Poljskem** slamnato ali konopneno smrt na ‚smrtno nedeljo‘ po mestu itd. — dodajemo še to:

Linde (III[1]; 57 pod bes. „Marzana“) piše: „V Véliki Poljski in v Šleziji sedmi dan marca meseca[1]) utápljajo Morano („topią Marzanę“), opravljeno kakor žensko. Biel. Sw. 166. — Po Mih. Wiszniewskega svedočbi[2]) zabeležil je pa Bielski [Martin], da so Poljaki po vaséh še za njegove dobe na bélo nedeljo po postu[3]) utapljali ‚bałwan‘ t. j. snop konopelj ali slame, oblečen v človečjo obleko, da ga je spremljala vsa vas do najbližnjega jezera ali kaluže ali ribnika, in da so ga zalučili tam slečenega v vodo, pojoč žalostno:

„śmierc' wije się[4]) po płotu
szukająca[5]) kłopotu“.[6])

Potém so bežali domóv. Kdor se je zvalil (padel), temu bóde (mislili so) umreti še to leto. — Te najstarše poljske obredne pesmi iz poganske dobe zapisal je stari Bielski — žal! — samo prvi dve vrstici.

Še dandanes utápljajo ‚balvana‘ („topią bałwana“) Poljaki pod Krakovim in to: na svojo „belo nedeljo“, t. j. pred vélikim tednom; . . kajti to je domišljevani pogreb zime („umysłowiony pogrzeb zimy“) in pozdravljanje spomladi . . . piše O. Kolbg. v svoji znameniti knjigi „Lud“ V. (1871); 273 . . s tem dodatkom: „Utopivši dotičnega ‚balvana‘, vračajo se vsi kar naj-

---

[1]) Tedaj o nekdanjem novem letu, ki se je pred 14. vekom tudi na Ruskem začenjalo početkom marca meseca. („Letop.“ 1886; 92.)

[2]) „Historya literatury polskiéj“, Kraków 1840; I. 209 in 210.

[3]) „Na białą niedzielę po poście“.

[4]) „Biblioteka polska“ (wydanie Kazimierza Joz. Turowskiego): ‚Kronika polska Marcina Bielskiego‘ 1856, tom. III; str. VIII. (zadaj) Očitna tisk. zmota je pri Wisznewskem n. n. m. „wieje się“, ali „wieie się“; namesto (po stari pisavi): „wiie się“ t. j. vije se, a ne: veje se. Jungman, sluteč zmoto, izpustil je ta „se“ za besedo „veje“. Gl Jungm. II. p. b. „Marana“.

[5]) Szukać: iskati; — [6]) kłopot: reva (Kummer).

hitreje v vas; kajti *kdor priteče najzadnji, ta umre še to leto; pa tudi če kdo pade ‚v begu‘, znači zlo . . .*“ Ondi čitaš tudi navedene pesmice inačico po Dlugošu in Bielskem:

„śmierć się wije po płotu,
narobiwszy[1]) kłopotu.“

A ta stara pesmica potihnila je menda uže povsod.

Da je ta običaj tudi na **Ukrajini,** svedoči Marcinkovski v svoji knjigi: „Lud ukrainski“.

Da nekod tudi Nemci namesto „zime“ iznašajo ali izganjajo smrt[2]) čita se na kratko uže v lanskem „Letop.“ (173). Po stari navadi ovršavajo ta obred (s Čehonemci vred) 4. postno nedeljo „Laetare“ ter ji pravijo zato („Todtensonntag“ (smrtna nedelja), kakor Čehi naslednji nedelji „Judica“, ko ovršávajo oni ta obred. — Haltaus-Scheffer (218) misli, da je navedeno nemško ime nastalo po češkem običaju. Prestara je pa nemška navada „izganjati zimo“ na isti način ali v jednakem smislu, veli Grimm II² 724 i. d.

‚Izganjaje smrt‘ [3]) popevajo Nemci na Češkem takó:

„Nun treiben wir den Tod aus
Den alten Weibern in's Haus,
Den Reichen in den Kasten,
Heute ist Mittfasten.“

Dospevši iz vasi, vržejo smrtino podobo v jezero . . . . . (Haltaus-Scheff.; ondi [4])

Tudi Nemci po avstr. Šleziji iznašajo „smrt“ ‚tretjo nedeljo pred veliko nočjo‘ (= Laetare po njihovem . . Todsonntag), pojóč:

„Den Tod haben wir ausgetragen,
Den Sommer bringen wir wieder,
Den Sommer und den Mai
Der Blümlein allerlei.“

(Vernaleken: „Mythen u. Bräuche des Volkes in Oesterr.“ Wien 1859; 293—297.)

V Leskovcu ali Spahovu (Spachendorf v avstr. Šleziji), ‚pokopavajo‘ pa „smrt“ na sv. Ruperta (27. marca) zjutraj. Ondi, str. 293 - 294.

Razvidno je iz vse letošnje in predlanske razprave,[5]) da vsi ti obredni načini: „pokopávati Pusta ali Kórenta itd. — vlačiti

---

[1]) Narobić: povzročiti.
[2]) Sosebno po vzhodni Nemčiji in Frankoniji (W. II; str. 35).
[3]) Bei dem „Todaustreiben“.
[4]) „Festkal. a. Böhm.“ 1864, 86—87; pa brez kake nemške pesmice, ki je pogrešamo tudi pri Schmalfuss-u, ki veli (65—66), da nosijo pri Čehonemcih po navadi na sredopostno nedeljo . . smrt (zimo) na drogu po vasi, in da popevajo pri tem ‚neko‘ pesem.
[5]) Prim. zlasti str. 173—174.

(ozir. utápljati) ploh, hlod ali „bałwan"; — voditi medveda po vasi, — babo žagati ali sežígati, — iznašati ali izganjati (ozir. utápljati in sežigati) zimo, Morano ali smrt"... značijo isto (prvotno pogansko) veselje, ker je nehala zima (prirode smrt) ter se vrnilo zopet blaženo „léto", in da so pri različnih narodih indoevropskih isti obredi (nekoliko izpremenjeni) po novi razdelitvi letnih časov prenašali se tudi na národni praznik spomladanski in majevski, pa i na binkoštni itd.

Da se ne strinjajo dobe takim običajem pri različnih narodih do kraja, temu je krivo to, ker pogani niso izprva imeli še nikakega koledarja ali „prátike" (ni ‚male' niti ‚velike'); ker se n. pr. spomlad zbog različnega podnebja ni povsod začénjala istega dne, ter se ne začenja nì osédobi — koledarjem ali „prátikam" navzlíc; to velja tudi o „letu" in „poletju"; dalje, ker je pozneje — v krščanski dobi — vplivalo na to brez dvojbe tudi . . mogočno krščanstvo (kar smo bili omenili uže poprej): različna razdelitev vélikega posta, različne „béle nedelje", ki jih je bilo nekdaj na leto po sedem;[1]) ker so kristijani potém, ko se niso več zavedali prvotnega uzroka (poganskega) kakemu običaju, radi ponavljali o kakem drugem narodnem ozir. dotičnem cerkvenem svetku óne stare obrede poganske, a potlej kolikor toliko pokristijanjene, kateri so jim ugajali najbolj.[2]) — Nekod treba neznan vzrok temu, da se vrší kakšen obred o drugi dobi nego pri najbližjih sosedih, prisvájati kakemu krajevnemu vplivu; n. pr. da pokopávajo v Leskovcu ali Spahovu „smrt" na sv. Ruperta dan, ki je bil lani le slučajno na ‚nemško' sredopostno sredo, t. j. po tretji postni nedelji („Oculi"[3]).

Da so po Indiji nosili in še nosijo Kalijo [Kâlî = črno, jezno] kot Durgo (= močno) sedmi dan po mlaju marca meseca okoli ter jo metali naposled v reko Gang, čita se uže v „Letop." 1878; 10. Prim. Grim. „D. Myth." II²; 733.

[1]) Hrabanus Maurus dokazuje, da „propter eos, qui in sancta nocte baptizati, albis per totam noctem utebantur vestibus". (Gl. „B. Kal." 134; prim. ondi tudi 104—105).

[2]) Prim. n. pr. nekatere binkoštne običaje (iznašanje zime ali smrti, voditev medveda po vasi . .) sredopostnim, ozir. ónim na „smrtno nedeljo" (Todtensonntag = „Laetare", a nekod „Judica"). Severni Nemci pridružujejo na pustni dan „medvedu" tudi „belca" t j. „jahača na belcu", ki velja sploh za Vodana, katerega nameščuje v krščanski dobi, zdaj „ponočni (divji) lovec", zdaj sv. Miklavž, zdaj sv. Martin, zdaj sv. Mihal. Prim. „Letop." 1885; str. 150—155 in W. II; str. 12—18.

[3]) Tudi nekaterim Slovanom je sreda po 3. postni nedelji ‚sredopostna'. („B. Kal." 87.)

Sv. Matija (24. febr.).

Menda večini Slovencev (vsaj vsem kranjskim in goriškim) znano je vremensko prerokovanje, ki pravi:

Svet' Matija — led razbija[1])
Če ga ní — ga pa nar'dí.

(Na Cirkljanskem. Zap. g. J. Jereb.)

V Notranjski Bistrici velé:

Sv. Matija — led razbija,
Če ga ní — ga naredí.

(Zap. vč. g. J. Bilc. — Isto tako Beli Kranjci. Zap. Ant. Kupljen.)

. . . . Če ga ne najde, — pa ga narêdi."

(Slišal sem za mladih nog v Metliki.)

V gor. Soški dolini in na Krasu pa pravijo:

. . . . „Če ga ne dobí, ga pa naredí.

(Zapis. g. A. Gabršček.)

Čehi:

Svatý Matěj mosty (ledy) boří[2]), nebo staví,
Najde-li Matěj led, seká ho hned[3]) . . . .
Nenajde-li led, děla hó hned.

(„B. Kal." 87; „Festkal." 1864; 73.)

Slovaki:

Matej l'ädy láme, a ak jich nenajde, teda jich narobí.

(„Sborník" 1870; 184.)

Kašubi:

„Svjęti Maci zimu (zemę) traci[4])," — „lub[5]) bogaci[6])"

(dodajejo drugi **Poljaki**). „B. Kal." 87.

Serbi-Lužičani:

„Matej zemju votanka — zanka"

(t. j. včasih odpira, včasih zapira). Ondi.

Nemci:

„Matheis bricht Eis,
Find't er keins, macht er eins".

---

[1]) Tudi „razbije"; — v Motniku ga pa „pobija". Zap. g. Križnik.)
[2]) Podíra (razdíra); — [3]) mahom(a), precej, takoj; — [4]) zatira; [5]) ali; — [6]) bogati.

Kdor je sejal tega dne lan, óni (Nemec) mora se voziti na ‚prešet', potlej bóde lép — lan, a ne on. Présti se pa ne sme tega dne, drugače bóde nesreča pri goséh. (W. II; str. 79.)

Po **Češkem** se vrté ta dan nekod deca okoli kakega drevesa pojóč:

„Na sv. Matěje,
kde ten hlasek obejde,
všude [1]) ovoce [2]) bude" itd. („B. Kal." 88).

Nekod pa jemlje nékatera češka gospodinja ráno (še pred solncem) dečka na hrbet ter kričí, tekaje ž njim po vrtu okrog:

„Na sv. Matěje nosim tudy [3]) pachole [4]),
kde se můj hlas rozejde (razide)
hojně [5]) ovoce at' [6]) vzejde" (vzide).

Ni nam treba praviti, da izhaja oboja šega iz poganske dobe; samó da so jo prenesli Čehi za krščanske dobe na sv. Matija dan. („Ččm." 1885; 183.)

---

40 mučenikov (10. marca).[7])

Kakeršno vreme je ta dan, táko je potlej 40 dni. (V Motniku zap. g. Križnik; v Črnomlju g. A. Kupljen; za Dobje na Štaj. pa g. Romih na Krškem). Takó po slovenskem Štajerskem povsod. („Črtice" 114).

Na **Češkem** veli ljudstvo: „Če na 40 mučenikov zmrzuje potém zmrzuje še 40 nočí. („Festkal." 1864; 86). Ondi po nemški: „Wenn's am Tage der vierzig Märtyrer gefriert, so gefriert es noch vierzig Nächte".

Srbi (v Srbiji), ki ovršávajo te mučenike („mladence") po starem koledarju 9. marca meseca, cepijo ta dan po navadi sadje („voće"), misleč, da se prime vse, kar koli se cepi ta dan, ki spada v veliki (častni) post. (Glasn. srps. 1867; 81).

Rusi pričakujejo istega dne 40 spomladnih „ptic" t. j. škrjancev, a ž njimi vred še drugih 40 tovarišic. Dan poprej si pa napekó ‚pirogov' v podobi srak (sorok [8]), in v škrjančevi

---

[1]) Povsod; — [2]) sadje, -a; — [3]) todi (tod); — [4]) dečka; — [5]) obilo; [6]) naj.

[7]) Spomin ónih 40 vojščakov, ki so bili v četrtem veku (za Licinija) v mestu ‚Sebaste' mučeni in umorjeni zbog krščanske vére, ovršuje se zdaj pri katoličanih 10. marca; poprej so ga pa ovrševali nekod tudi 8., nekod 9., a nekod celó 11. marca meseca. („Festkal. a. Böhm. 1864; 86.) Staroverci se držé 9. marca po starem t. j. 21ga po novem koledarju.

[8]) Najbrž zato, ker znači Rusom beseda „sorok" ali „soroka" tudi število 40.

podobi, kar nas spominja nekdanjih žrtev ali daritev poganskih. Drugi dan pa hodijo zgodaj na polje ter mečejo veseli ptičjega peciva na višek, kričeč:

„Žavoronky, priletejte,
Krasnu Vesnu prinosite,
Hlodnu zimu odnosite.“

Drugod pa pojo, da je prinesel „kulik“ (kljunáč) Vesno (spomlad) čez morje iz sužnosti. („B. Kal.“ 101).

Sv. Gregor, Gregorjevo (12. marca).

„Na sv. Gregorja dan je [po národnem koledarju] *prvi pomladanski dan*. Najvišji gorjanec na drevo potrka.“ [1]) — „Na sv. Gregorja dan se ženijo ptiči, in otrokom pravijo [domači ljudje], da je danes za vsakim grmom „štrukelj“. (Motnik. Zap. g. Križnik).

Gregorjevo je prvi ‚pomladanski dan‘ tudi še starim Črnomaljcem; a ‚tice‘ se jim ženijo ta dan, kakor drugim Belim Kranjcem. Prerokujejo pa stari Črnomaljci po vremenu takó: „Če je na Gregorjevo le toliko lepega vremena, kaj bi vojak konja zajahal, je tisto leto dosti (žita) zrnja“ ali pa: „Če ta dan samo toliko solnce sine, ‚kaj‘ vojak na konja skoči, [tedaj] se žito seje v vsaki mlaki.“ (Zap. g. Ant. Kupljen v Črnomlju in v Dolnji Podgori.

V Notranjski Bistrici pa imajo sv. Gregorja za ‚prvega pomladnega svetnika‘. O sv. Gregorju praznujejo ptice ženitovanje ‚ptičji (sic) ohcet‘. (Zap. vč. g. J. Bilc).

„Ako na ‚Grgúrjevo‘ (Gregorjevo) solnce na vêdro izide, če tudi samo toliko, kar bi konja oprtil, potém donese kmetu cel hleb kruha (bóde dobra letina); ako pa na oblačno, ondaj mu pol hlebca kruha stegne.“ — „Na ta dan se tudi tiči ženijo. Stariši pošiljajo otroke nalašč v grmovje, češ, tam bodo dobili baril (putrh) vina in povitico, kar je ostalom ticam od „pira“ t. j. svatbe. (Podzemelj pri Metliki. Zap. vč. g. I. Šašelj).

Tudi drugim Belim Kranjcem „ženijo se tice o sv. Gregorju.“ (Črnomelj. Zap. g. Kupljen). Kakor za mojih mladih let, tako pošiljajo gospodinje še dandanes v Metliki in po njeni okolici na „Grgórjevo“ družino in nevedno deco rano z dómi, rekši naj gredo iskat, v grmíčkih najdejo ‚barilček‘ in ‚povitičico‘ . . . (Zapis. brat Anton).

---

[1]) Zakaj? J. N. — Gl. „Letop.“ 1885; 181 in 182.

Tičja ženitev biva na sv. Gregorja dan i pri koroških Slovencih — vsaj na Zili pri Belaku. (Zap. g. Eller).

Povedali smo uže l. 1888.; 185 ozir. letos na str. 52, da se ženijo ptiči nekaterim štaj. Slovencem na sv. Vincencija (22. jan.), a nekaterim štajerskim, kranjskim in hrvatskim Slovencem na sv. Valentina dan (14. febr.); nekaterim štaj. Slovencem tudi „na pust“, a nekaterim goriškim stoprav 25. maja meseca (sv. Vrbana dan).

Bódi tu vtreseno, da je hrvatskim Slovencem sv. Valentina dan prvi spomladni („pramaljetni“) dan.[1] Tudi po tém vidimo, o kako različnih dobah se je po ‚národnem koledarju‘ začenjala ter se še dandanes začenja pomlad celó pri istem narodu t. j. preprostem ljudstvu, ki se ravna pri tém po „tičjih ženitvah“. — Da je bil sv. Gregor po starših koledarjih najbližji spomladnemu ravnodnevju (ravnonočju), in da so ga zato čislali ‚spomladi zastopnika‘, tem mislim Hanušovim ne moremo pritrditi zato, ker je sv. Jožef še bližji.

Če na Gregorjevo deží, bóde dobro leto, in bodo vse miši pocrkale. Če breskve pred sv. Gregorjem cvetó, [ondaj] se štirje tovorniki za eno tepó. (V Črnomlju zapisal g. Kupljen). Na Krškem pa pravijo: „Ako o sv. Gregorju breskve cvetêjo, se devet županov za eno breskev tepêjo.“ (Sic). Zap. g. Romih.

Po **poljski** (mazurski) národni veri odhaja zima na Gregorjevo za morje. (Letop. 1878; 14). To se sklada z našim narodnim koledarjem; kajti zima odhaja, spomlad pa prihaja.

Nekdaj so Poljaki sinôve v šolo dajali na sv. Gregorja dan. Njihov stari letopisec Bielski razjasnjuje to navado s pobožno pripovedko, kako je sv. Gregor odkupával ubogo deco iz sužnosti ter dajal v šolo, a zato dajó [osédobi[2])] na njegov dan otroke v šolo ter jim pravijo zato „Gregoryanki“.[3]) O. Kolbg. „Lud“ V; 272.

„Gregoryanki“ (Gregorjanke) zovejo se tudi šolske slavnosti, ki jih ovršávajo dijaki na Poljskem o ti dobi z raznimi igrami in šalami v prelepi praznični opravi. — Naposled se trgajo ‚otroci‘ tudi za preste. („B. K.“ 96.)

Sv. Gregorja dan praznuje se kot šolski praznik tudi še na **Češkem**, v **Šleziji** in na **‚Lužici‘**. V zadnjih dveh deželah razdajejo zbranim dečkom tudi prest, kakor jih na Češkem na posében način dajó otrokom prvo postno nedeljo, ki ji pravijo Čehi tudi lisičja nedelja. A ker so Čehi nekdaj tudi

---

[1]) M. Valjavec Gl. „Arkiv za povjestn. jugoslav VII (1863); 258.

[2]) Martin Bielski, ki smo ga imeli uže v mislih, živel je od leta 1495 do 1575; njegovo „Kroniko poljsko“ nadaljeval in izdal je po njegovi smrti sin mu Jačim ali Joahim († 1597) pod očetovim imenom.

[3]) V jednini „Gregoryanek“ ali „Gregoryanka“.

po iznašanju „smrti", praznujoč spomladi ali leta začetek, dajali dečkom p r e s t, zato sluti Hanuš, da značijo preste, (zložene iz kola itd.[1]) pri teh običajih — spomlad ali z drugimi besedami, da so zlasti tudi „spomladno pecivo". (Prim. „B. Kal." 95).

Ta šolski praznik se je pa nekdaj praznoval tudi po Nemškemj a sosebno po Saksonskem, in to proti veliki noči. Preoblečeni za rudokope, dimnikarje, lovce in druge šeme, hodili so učenci po ulicah po navadi z godci popevaje in pobiraje novcev in živeža za razdelitev med sabo. Učenjaki sodijo, da ni bil ta Gregorjev praznik („Gregoriusfest") nič drugega nego posnemanje grškega praznika, znanega po imenu: „Panateneje" oziroma „Minervinega praznika rimskega.[2]) Ker so pa tudi prevérjeni pogani ovršávali te praznike še vedno, zapovedal je papež Gregor IV. blizu l. 830, naj se poslej v čast slavnemu papežu Gregorju I. Velikemu, — ki je bil v Rimu ustanovil prvo učilnico ali šolo za petje, — praznuje ob isti dobi vsako leto šolski praznik po imenu: „Gregorjev praznik", ki se je po Saksonskem — po kmetih — sčasoma premenil v tako zvano Gregorjevo petje („Gregoriussingen") t. j. učiteljsko koledovanje, ki je bilo pa naposled prepovedano kot učiteljev nedostojno prosjačenje. (Po razn. vir.).

Ista šega je nekdaj bila tudi na Č e š k e m: Prim. pri dr. Č. Zibert-u 1889; 65.

Modro so jo pa ubrali učitelji med **Slovaki**: pošiljajo namreč namesto sebe — še osédobi učencev koledovat (popevat) in pobirat od doma do doma kurjih jajec, slanine itd. Šaljiva pesmica se začenja takó:

Vedl'a obyčaja na deň na Gregora
vyslaní sme žiaci od pana rektora
pohl'adiet do váš'ho domu a do dvora,
že či sa (so) v ňom žiaci — a plna komora itd.

Gospodinje pri Slovakih držé, sejóč tega dne zeljno seme za présad,[3]) vedno iglo v ustih ter ne izpregovoré z nikomur ni besedice, zato da bi bil présad lep („aby bola priesada pekná"). „Sbornik" 1870; 185.

---

[1]) Prim. tu str. 75.

[2]) Izprva so Rimljani ta praznik po imenu „Quinquatrus" ovrševali samo 19. marca in 19 junija; pozneje pa krivo tolmačeč mu ime, celó po pet dni: od 19 do 23. marca.

[3]) Présad, m. (coll.) lepa domača beseda (belokr.) namesto tujke: „flancate".

Sv. Jedert, Jéra (17. marca).

Sveti Jederti se priporočajo kot varhinji zoper miši na polju. (V Motniku zap. g. Križnik). — V kmetskih „pratikah“ slovenskih vidiš namesto svetničine podobe dve miški, ki glojeta na vretenu prejo. To kaže, da se ne sme presti na svete Jedrti god, drugače snedó miši vso prejo. (J. N.) Ta dan móra kolovrat počivati; predici, katera se te zapovedi ne drži, miši kodeljo snedó. V kmetskih pratikah vidiš namesto podobe sv. Jederti kodeljo z miškama. (Na Cirkljanskem. Zap. gosp. J. Jereb.)

Češka: Če zmrzuje na dan sv. Jederti, traja zima še štirdeset dni. (Ččm. 1854; 548).

Sv. Jožef (19. marca).

Čudno, da nisem mogel dozdaj o sv. Jožefu od nijednega Slovenca nì zvedeti, nì dobiti, nìti po knjigah in drugih tiskopisih slovenskih zaslediti nikake vraže in prazne vere — razun jedinega vremenskega prerokovanja v „Črticah“ (62): „Kakor je vreme na Jožefovo, bo do sv. Matevža, in kakor je na sv. Matevža, bo do sv. Jožefa. (Pavlovci).

Češka. Če je sv. Jožefa v nedeljo, bóde lepo leto. Ččm. 1854; 549. S tém se strinja tudi nemška prazna vera. (P. u. p.).

Po Hanušu se v Pragi tega dne vrši uže spomladna („jarná“) predvelikonočna slavnost; navadne so o tej slavnosti celó pisanice („kraslice“). B. Kal. 100.

Tudi **Slovakom** je do malega sv. Jožef spomladi („jara“) početek. Domača vraža jim pa veleva tako; „Zakolji danes še pred solncem mladega, najlepšega kozlička („capka“), s krvjo njegovo pokropi tla v izbi, shrambi in drugod po hiši; pa ne bódeš imel bolh, nì črvadi in mrčesa („červač a hmiz“) vse leto.“ („Sbornik“ 1870; 186).

Španjci časté sv. Jožefa kot spomladnega svetnika in pravijo: če hoče, napravi ‚dobro‘ solnce („fara bon sol“). „B. Kal.“ 100.

Nekaj posebnega je to, da pravijo Nemci v Šleziji ‚Josef‘ našemljenemu Miklavžu, ki ga zovejo drugot: „Knecht Ruprecht, St. Niklas, Pelzmärtel“ itd. (W. II; str. 20). Prim. Letop. 1885; 153.

Sv. Benedikt, Benediktovo (21. marca).[1])

Kakor dajó ta dan nekateri štaj. Slovenci blagosloviti kadilo za krave, isto tako dajó tudi Hrvatje (kajkavci) „v Varaždinu in njegovi okolici“ na Benediktovo blagosloviti nekako nakopano korenje, ter kadé potém na Jurjevo, — óni z blagoslovljenim kadilom, same krave, — le-ti pa z blagoslovljenim korenjem vso živino, in to zato, da ne bi mogle živini naškoditi čarovnice. (Gl. „Črtice“ 4 in „Arkiv“ 1863; 257). Vem, da so posebno Varaždinske ženske, ki prinašajo takega korenja vsako leto k Varaždinskim kapucinom na blagoslov) preverjene o tém, da je to korenje čudotvorno samo na sebi, — pa mu treba pojačati moč še bolj s cerkvenim blagoslovom. Prim. Letop. 1885; 176—182 razpravo o blagoslovljenem ali posvečenem kruhu, posvečeni četveroperesni detelji . . . in o posvečenem smodniku.

Ako se jajca tega dneva spravijo in pod kokoš denejo, so mladiči dobri za to, da jajca nesó. (Na Krškem. Zap. g. Romih).

Če na sv. Benedikta dan sneg leží, trava [vendar] raste, dasi jo tudi z blatom nazaj biješ. (Črnom. Zap. g. Kupljen).

Po starem národnem koledarju Črnomáljskem kukavica v óne kraje vsako leto „tihi teden“ priletí in se ondot ‚zdrží‘. „Če je lepo, popeva; sicer pa kuka.“ Ker je pa tihi teden nestanoviten, bil je naš svedok tako moder, da je dodal za njim stanoviten čas: „od 11. do 18. marca“. (Ondi. Zap. isti). Ako se neče tega rôka držati „tihi teden“; on temu ni kriv.

Marije [device] oznanjenje, Ognjénica, Glavnjénica (25. marca).

Stsl. благовѣштениѥ (blagověštenije); rus. blagověščenie (presvjatyja Bogorodicy]; bolg. Blagověščenie na sv. Děva Marija; hrv. Blagoviest blažene d. Marije; srb. „Blagovijest“ ali „—sti“ (f. pl.); č. zvěstováni Panny Marie; p. Zwiastowanie

---

[1]) Ta dan se pri nas začenja spomlad. „Če spomladi mraz steljo (praprot) po dragah popari, tedaj tisto leto močno otroci umirajo“ (V Dolnji Podgori pri Črnom. zap. g. Kupljen) — „Spomladnega svetka“ pa Slovenci več ne praznujemo. Za krščanske dobe zamenil ga je „velikonočni praznik“, ki smo ga glede na poganske ostanke popisali uže l. 1887 (123—154). Prim. tudi Krek: „Einleitg. in d. slav. Lit.“ 2. izd. 1887; 415, Sepp: „Das Heidenth. u. dessen Bedeut. f. d. Christenth.“ I.; 205—215; Vernaleken: „Alpensagen“ 1858; 366 i. dr.

Maryi Panny; srb.-luž. zelena Marja ali Marije připowiedźenja. — Davno se je ta dan začénjalo leto. Prim. Letop. 1886; 92.

V Rôdiku na Krasu pravijo temu prazniku „Ognjénica“ zato, ker mislijo, da tega dne pade na zemljo nebeski ogenj, ki prešine vsako semensko zrnce, da more kaliti in rasti. Tudi beseda „Glavnjénica“, kakor pravijo v drugem kraju (Povíru) na Krasu, spominja nas ognja (glávnje). Prim. Letop. 1879; 137 in 1880; 161.[1])

V Motniku (na Gorenjskem blizu slovensko-štaj. meje proti Vranskemu, Franz) pravijo pa temu prazniku „Žemnahti“ (izr. Žemnaht' f. pl.), ter prerokujejo po njem vreme takó: „Ako je do ‚Žemnaht' [2]) lepo in toplo vreme, potlej je‘ še huda zima“ ali: „Žemnahtnica ima še svojo zimo“ in „Žemnahtnice ga [sneg] še rade vržejo“. (Zap. g. Križnik).

„Če dan pred Marije d. oznanjenjem žabe v vodi reglajo, led po Jurjevem nad njo se najde.“ Pa tudi: „Kolikor časa pred tem dnevom žabe v vodi reglajo, tako dolgo po Jurjevem molčijo.“ (Pri Črnom. Zap. g. Kupljen).

Srbska. „Da čovjek ubije guju [3]) prije Blagovijesti, pa da usadi u njezinu glavu česno bijeloga luka [4]), da nikne [5]) do Blagovijesti, pa da ga zadjene za kapu na Blagovijest kad podje k crkvi, onda bi poznao sve žene, koje su vještice [6]); sve bi se kupile [7]) oko (okolo) njega, da mu otmu ili ukradu ono česno.“ (Vuk. „riječn.“ 30.)

Nekateri Srbi mečejo o večernem mraku („u suton“) pred tem dnevom žlice v ‚mlečni kotel‘ pa brenkajoč („zvečeći‘:) hodijo okoli hiše, misleč: doklér se čuje ta glas („zveka“), dotle („toliko daleko“) bežé kače od hiše. V jutro pred solncem pometajo pa hišo ter sežigajo smetje na dvorišču zato, da ne bode „bolh“ (N. Begović: „Život i obič. Srba-granič.“ 1887; 113).

---

[1]) Tudi Srbom rabi nekod beseda „Ognjenica“ (Срп. Зора 1877; stran 55) in znači to, kar „Ognjena Marija“, ki se pa ne praznuje. 25. marca, nego 29. julija (17. jul. po starem narodnem koledarju). Gl. Vuk. „rječn“ 30 p. b. „Блáжена Марија“ (Blažena Marija) Po sedanjih ‚koledarjih‘ pravoslavnih čitaš pod „17. jul.“ samo ime: „Marina muč.“ ali „velkmuč.“

[2]) T. j.: do Žemnahti[j]. Govori se v Motniku tudi: „Žemnahtnica (f.) in Žemnahtnice“ (f. pl.): po Gutsm. „ebehtnica“ in „venahtnica“. „Ebéhtnica“ je najbrže iz sr.-vis-nemšk, „ëbenaht, ëbennahte ali ebennahte“ (Aequinoctium, jednakonočje), zato ker je ta praznik malo da ne o jednakonočju spomladnem, ki se je nekdaj slavilo okoli 20. do 27. marca. „Venahtnica“ ali „benahtnica“ (?) je menda skrajšana iz „ebénahtnica“, a ni nastala iz svn. „wîhe naht“ (sveta noč) ali „weihnachten“. Vidi se, da tičí tujka „nahte[n]“ f. pl. tudi v besedah: „žemnahti, žemnahtnic*a*, — c*e*“; samo prvi del („že*m*“) nam je nejasen.

[3]) Kačo; — [4]) stroček česna; — [5]) požene kal; — [6]) čarovnice; — [7]) skupljale.

Čehi pravijo, da živí kukavica („kukačka“) neki brez samca zato, ker je na Marije dev. oznanjenje delala („pracovala“) ona jedina, dočim so posvečevali ta svetek vsi drugi ptiči. Pripominjamo pa pri tem, da se je nekdaj 25. marca meseca začenjalo novo ali mlado leto, in da je kukavica napovedávala ali oznanjala Slovanom spomlad. (Prim. „B. Kal.“ 103).

Vremensko prerokovanje češko: „Svíti li slunce na den zvěstování Panny Marie, očekáva se ourodný rok“ (rodovitno leto). Ččm. 1854; 548.

Slovaki mislijo, da je ta dan najboljši za cepljenje drevja. Ker jim pa to prepoveduje cérkev, zato vstajajo zarana, da opravijo ta imenitni posel [še pred božjo službo], ako jim je le môči; . . . če ne, pa popoldne.[1]) Lepo vreme današnje znači tudi njim dobro leto. — A da bi jim bile čebele močnejše od drugih, pomažejo panj okoli „letača“ z medvedjim salom. Po „Sborn.“ 1870; 186 in p. u. p.

Rusi trdijo naravnost, da je na „Blagověščenie Vesna zimu poborala“ (premogla). Tega dne dež napoveduje Rusom še dandanes, da bóde to leto obilo žita.

Malorusom (Rusinom) rodé se ta dan „upiri“ (vampiri) „vidme“ (vedomke, čarovnice) iz početega ploda.

Povedali smo uže, da se je nekdaj, in to še za poganske dobe spomladno jednakonočje preslavljalo okoli 20. do 27. marca. V Rimu je bil 22. marca svetek „arbor intrat“ (drvo vstopa ali drvesa vstop), zato ker so tega dne nosili smreko v tempelj boginje Cibele, ki se je zvala velika mati („magna mater“) ali mati božja („mater dea“) t. j. mati vsem bogom ter se častila tudi kot boginja rodovitnosti zemljinske. Dne 24. marca so se postili, a ‚pobožni ljudje‘ tudi ranjali do krví ter zato ta dan imenovali kervavi dan („dies sanguinis“ ali „Sanguen“); 25. marca začenjalo se je pa veliko veselje, čim se je prikazalo solnce ter raztegnilo nekoliko dan.[2]) Stoprav 27. marca završevali so poganski Rimljani ta svetek s tém, da so naposled okópali ‚vélike matere‘ (magnae matris) kip.

Zanimljivo je, da se v starih letopisih pisateljev krščanskih (zlasti čeških) Marije d. oznanjenje latinski zove „festum Mariae magnae (Marije velike svetek). Prim. „B. Kal.“ 102.

Nemška vraža priporoča Nemcem osem dní, kedaj treba sejati lan. Med temi dnevi je tudi Marije d. oznanjenje (po starem: „Maria Bekleibung“ [3]). Iz te stare besede je pa, ker

[1]) Zato so vzdeli Slovaki temu svetku ime: „Štepná Mara“. t. j. cépna Marija.

[2]) „Quo primum tempore sol diem longiorem nocte protendit.“

[3]) Iz prvine so stari Nemci govorili: „Frauentag der clibin (izr. klibin“), be*k*libin. bekleibung . . ., „der Frau“ ali „Unserer Frau beklei-

je sedanji Nemci ne morejo več razumeti, sčasoma po tako zvani „národni etimologji“ nastala nova beseda: „Bekleidung“ t. j. obleka, in zato pravijo zdaj Nemci v svojem jeziku: „Flachs muss gesaet werden ... am Tage Mariä Bekleidung; denn die Mutter Gottes segnet ihre Bekleidung.“ (W. II; str. 395). To se pravi: Lan se mora sejati na Marije oblačila dan; kajti mati Božja blagoslavlja svojo obleko. — Kdo se ne smeje?

---

1. dan aprila meseca.

Ta dan koga trapati ter pošiljati kam za bedaka,[1]) kar bi se reklo po nemškem kopitu: „poslati koga v april,“ — ta navada, ki se vrší tudi po slovenskih mestih (posebno pa med dijaki) 1. dan aprila meseca, ní domača; kajti vem, da je pretežni večini ljudstva slovenskega še povse neznana.[2]) Pritepla se je namreč k nam iz nemških dežel, dasi jej nìti na Nemškem ni prava (prvotna) domovina; kajti nemški učenjak Grimm piše [3]), da je bil ta običaj Nemcem v stari dobi neznan, in da se je menda stoprav za poslednjih vekov priselil k njim s Francoskega, pa da nì tam še ne vedó, od kod izhaja. Nahaja se ta navada tudi v Angliji in v Škociji, in med Nemci na Ruskem, pa tudi nekod v poljskem kraljestvu. Francozi tako zvanemu ‚aprilskemu bedaku‘, ki ga zovejo Nemci „Aprilnarr“, pravijo „poisson d' avril“ t. j. aprilska riba, Angleži „april-fool“, kar se strinja z nemškim nadevkom, — Škoti pa „gowk“ t. j. kukavica.

Med Hrvati in Srbi (avstr.-og.) priljubili so si to zabavo kakor pri nas tudi sami meščani z dijaki vred,[4]) ne pa národ Zato nimajo s Slovenci vred ni Srbi, ni Hrvati,[5]) pa ni Rusi prave (národne) besede za to zabavo.[6])

---

bung“; Po Grimmu znači „bekleiben“, coalescere, radices agere, wurzeln, po O. Schade-ju: „Altdeutsch. Wörtb.“ tudi „Wurzel schlagen“, zato „bekleibung“ tudi = empfängnis.

[1]) N. pr. po polževe krvi, po ptičjega mleka itd., ali pošiljati koga gledat, iskat ali kupovat kake stvari, ki je ni (vsaj ondi ali ondaj ne) itd.

[2]) Zato nimamo še prave besede za to, kar zove Nemec „das April-schicken“. Pri Cig.-V. čitaš: pošiljanje v norce ali po norca, pošiljanje na barle, — ali pa za vsako stvar posebej: po polževe krví, po ptičjega mleka.

[3]) Gl. „D. Wörtb.“ I; 538.

[4]) Izrecno se nam to poroča o Zagrebčanih (Zap. brat Anton.).

[5]) Pri Maž.-Užar. čitaš: „einen in den April schicken, poslat u aprilj,“ (izpustil je to I. Filipović; „Aprilnarr“ je pa stoprav njemu „aprilnjak“.

[6]) Nemško reklo: „in den April schicken“ preložil je Fr. A. Potocki v svojem nemško-ruskem slovarju (Leipz. 1881) takó: „обмануть когó въ первој день Апрѣля“ (obmanutь kogó v pervoj denj Aprělja).

Pogrešamo omenjene besede tudi pri naših Malorusih in Poljakih, dasi se ta navada (po ustnih poročilih) nahaja v vzhodni in zapadni Galiciji, pa kakor pri nas samo po mestih med mestno in malomestno gospodo, uradniki, in dijaki, zlasti pa med Židi, a ne še med narodom. Ondod se teh vrst ljudje trapajo tudi pošiljaje si ‚darov na videz‘ n. pr. lepih orehov s pepelom napolnjenih, lonec masla, ki ga je pa samo na vrhu palec na debelo, spodaj pa sam pesek itd. itd. Posebno so si pa tako trapanje priljubile poljske gospodične. Pod tak ‚dar na videz‘ (n. pr. pod maslo, nad pesek) devajo pa list z latinskim napisom: „Prima aprilis“. To latinsko reklo (ali „primus aprilis“) rabi po Galiciji tudi ónim ljudém, kateri ne znajo latinski, namesto nemškega rekla, pri nas navadnega: „Heut' ist der erste April,“ pa tudi namesto ónega, še lepšega: „Am ersten April schickt man den E . . l, wohin man will.“ Znamenje, da se je ta običaj med Poljaki najbolj razširjal po dijakih in ‚bivših dijakih“.

Do dobra se je pa ta tuja šega vkoreninila uže med češkim národom,[1]) ki pravi zdaj: „poslati koho aprilem“) (s Aprilem, piše Jungman).

Od kod izhaja pa ta navada?

Nekateri so ugibali, da najbrže od tod, ker so Kristusa pošiljali ‚od Poncija do Pilata‘ in ker biva véliki teden, ko se ovršuje Kristusovega trplenja spomin, večinoma aprila meseca.

Ker pa ta razlaga ne pripada, začeli so drugi razlagati postanek ti navadi drugače. A zavrgel je vse óne razlage, (ki jih nečemo ponavljati), francoski pisatelj Quitard v svoji knjigi „Dictionnaire des proverbes“ (v Parizu 1842). Po njegovem počela se je ta navada, — ki ji pa Francozi pravijo: „donner un poisson à quelqu'un“ t. j. dati komu ribo — takó:

Ker je bil kralj Karol IX. l. 1564 prepovedal, da se ne sme novo leto več začénjati dne 1. aprila,[2]) ter ukazal, da se mora v prihodnje začenjati 1. dan januvarja meseca, — zato so Francozi navadne novoletne darove („étrennes“) odložili do 1. januvarja; dne 1. aprila čast itali so si pa samo za šalo in trapali ljudi le z ‚darovi na videz‘ in s krivimi naročili.

Tako po Quitardovih „mislih“ začeta, ponavljala se je ta kratkočasna navada na Francoskem vsako leto dne 1. aprila.

A po daljem premišljevanju dognalo se je, da je ta šega starejša od krščanstva ter indoevropska. Vzhodni Indijani („Hindu“) ovršávajo namreč zadnje dni marca meseca, pa tudi

[1]) Prim. vendar „B. Kal.“ 105 in Č. Zibrt: „Staročeské vyr. obyčeje“ 1889; 95—96.
[2]) Prim. Letop. 1886; 92.

še 1. dan aprila, ko je i njihovo novo leto, tako zvani „hulisvetek“, in o tem národnem svetku, (ki se završuje uprav dne 1. aprila) pošiljajo se ti ljudje v občno zabavo pod jalovimi pretvezami zarad raznih opravil brez pravega namena sem pa tam, kar je jako podobno vzajemnemu trapanju, ki se godi tudi pri nas in po drugih naštetih deželah evropskih prvi dan aprila meseca.

Po vsem tem sodimo, da izhaja tudi evropska šega iz poganske dobe, da ni drugega nego ostanek nekdanje novoletne slavnosti, in da se je začela popisana zabava med Francozi za óne dobe, dokler so še praznovali novo leto dne 1. aprila, a ne stoprav ondaj, ko se novo leto ni smelo več počenjati istega dne.

Sv. Marko ali Marka (25. apr.).

Na sv. Marka dan se vsi kožuhi požgêjo t. j. ljudje mislijo, da je zima uže pri kraju. (Na Krškem. Zap. g. Romih).

Če je ta dan lepo, bóde dosti vina. (Črnom. Zap. gosp. Kupljen).

Srbska. „Na Gjurgjev dan ne valja spavati (da ne boli glava); ako li ko spava, a on treba na Markov dan da otspava.“ (Vuk: „Život i obič.“ 29.)

Nemška. Ako se grah seje na sv. „Marka“ dan, bóde mozgat („markig“). W. II; str. 395.

Sv. Filip in Jakob (1. maja).

Hrvatski Slovenci (kajkavci) v Mrzljakih in Bogovcih onstran Kolpe v Kuničk župi (fari) postavljajo na sv. Filipa in Jakoba dan tako zvane „filipaše“. Vrata, kjer izganjajo ‚blago‘, ovijajo namreč z bukovimi in brezovimi kitami (vejami). To so „filipaši“. (Zap. vč. g. I. Šašelj.) Akoprem se to vrši zdaj sv. Filipu in Jakobu v spomin, pa nam je vendar po tém, ker ovijajo uprav óna vrata, na katera izganjajo blago, — soditi takó, da ta običaj ni brez vraže.

„Če je na dan sv. Filipa in Jakoba lepo solnčno vreme, ta dva svetnika Hrvatje z vinom polivajo; če gre pa dež, pa z blatom cmokajo, t. j. lepo solnčno vreme pomeni dobro vinsko letino.“ (V Motniku zapisal g. Križnik.)

V Krški okolici postavijo „1. majnika“ pred hišo lepega dekleta smreko. (Zap. g. Iv. Lapajne.)

Istega dne nosijo fantje ondod dekletom „maje", ako so ž njimi dobri; če ne, dobijo pa trnja. (Zap. g. Romih.)

To je vse, kolikor smo o tém dnevu zvedeli praznovérskega izmed slovenskega naroda. Da je pa navada, staviti „maje", bila poganska, dokazuje menda francoskega kralja Ludovika Svetega prepoved, s katero je bil l. 1257. prepovedal „usum erigendi arborem (majus arbor) primo die mensis Maji in compitis vel ad aedes puellarum aliasve quascunque" [1]) t. j. da se ne smejo postavljati maji prvi dan maja meseca pred hiše dekletom ali pred katere koli druge.

Izprva — v poganski dobi — stavili so se maji vsekako letu ozir. spomladi; [2]) v krščanski dobi začeli so jih pa po naših mislih preverjeni pogani ali novi kristijani — ker jim je nova véra prepovedávala častiti prirodo — s časom staviti lepim (mladim) dekletom — mladoletju (spomladi) v drugi podobi na čast. Polastili so se naposled te šege posebno mladeniči, ki jo ovršávajo še dandanes svojim izvoljenkam v čast, in to po drugih deželah mnogo obilneje nego pri nas. (Prenesla se je ta ‚majevska šega' pri nas Slovencih kot národno-cerkvén obred najbolj na sv. Rešnjega Telesa dan. Prim. pa tudi to, kar poročajo o slovenskih majih ali mlajih „Črtice" 94.)

A predno popišemo, kako praznujejo 1. dan maja meseca drugi narodi slovanski in neslovanski, ne moremo si kaj, da ne bi opozorili na glasovito noč pred sv. Filipom in Jakobom, ki ji Čehi pravijo: „Filipo-Jakubská noc", a Nemci po starem „Walpurgis-nacht" (30. aprila), t. j. noč pred sv. Valpurgo ali Valburgo, ki se praznuje po sedanjih koledarjih 25. februarja, po starih nemških koledarjih se pa nahaja tudi poleg sv. Filipa in Jakoba 1. maja. Zato pravijo Nemci temu dnevu še zdaj po starem „Walpurgis-tag" [3]): sv. Valpurge dan.

A mnogo imenitnejša od tega dneva je po bajeslovju in praznoverju sploh poprejšnja noč. Pri **Čehoslovanih** ukorenjena je (med preprostimi ljudmí) še dandanes ta vera, da letajo to noč zlobne čarovnice na svoj ples, in to na kakšen poseben kraj (zlasti na kako visoko goro).

Da bi te največje (a izmišljene) sovražnice, ki jih (istotako po goli domišljenosti človečji) vódi sam peklenščak, pregnali in pokončali do kraja, — začenjajo po **čeških in moravskih** vaseh zadnji dan aprila meseca zvečer mahoma po solnčnem zahodu) strahovito ropotati, z biči pokati in tolči ‚z vsim na vse', na kar se kdo nameri, posebno pa nabijajo

---

[1]) Du Cange. Edit. Herschel. Parisiis 1843.

[2]) Prim. v predlansk. Letop. na 166. str. 1. opomnjo.

[3]) „Walperntag" zvali so ga nekdaj na severju. (M. Busch: „Deutsch. Volksglaube" 1877; 51.)

ob hišno in poljsko orodje.[1]) To se veli: izganjati ali pókati čarovnice („vyhánění či praskání čarodejnic") iz vasí. Nekod mečejo Čehi po tém ropotu, kakor drugod po Češkem in Moravskem na krésni večer, na višek stare metle, v smolo ali v kolomaz pomočene in nato zažgane. Ime tém metlam („čaroděјnice" t. j. čarovnice) dokazuje po naših mislih samo seboj, da so hoteli nekdaj Čehoslovani to noč z gorečimi metlami, kakor na kresni večer zažigati ter pokončávati čarovnice, baje po zraku letajoče, kakor na óni večer. Prim. Letop. 1887; 114.

[Ista navada je še pri Serbih-Lužičanih, ki jo zovejo „Khodojty" ali „kuzlarničje palić", t. j. čarovnice sežigati]. „B. Kal." 143.

Na mestih zažigajo pa Čehi tudi polne sodičke kolomaza pri kresu, ki ga kurijo to noč po hribih in na razkrižjih, plešejo okoli njega, zažigajo na njem óne metle ter ga preskakujejo, kakor drugod na kresni večer.

Na vrata delajo po 3 križce,[2]) kakor o sv. treh kraljih, a ne misleč nocoj na te 3 svete može, nego samo na sto in stokrat preklete čarovnice, naslednice nekdanjim poganskim bésom (zlim duhom). Z najmočnejšim znamenjem krščanskim hočejo jim ubraniti vhod v hiše in v hleve. Prim. v Letop. 1886 razpravo o sv. 3 kraljih str. 94 in 95. Nekod pokropé Čehi vsa vrata (tudi kurniku) najprej s posvečeno vodo, a potém napišejo stoprav nove križce s trikraljevsko kredo; pa samo tedaj, kedar vidijo, da so se trikraljevski križi izbrisali uže povse, sicer bi jih bilo treba vnovič napisati z omenjeno kredo. Prim. Krolm. II; 323 in „B. Kal." 144.

Po nekaterih krajih jenjala je ta oboja navada menda v zadnji dobi, ker je pogrešamo v tiskanem popisu večera in noči Filipo-Jakobske l. 1874. v knjižici: „Národní pohádky, pisně, hry a obyčeje" 3. zv.; 80. „Vydává spolek ‚Slavia' v Praze." — Okoli Jičina devajo pa na hlevska vrata, (ki se morajo ta večer zapirati mahoma po „Zdravi Mariji"), samo po jeden križec iz navadnega bezga (sambucus nigra, schwarzer Holunder), ki mu prisvajajo posebno moč zato, ker ima „dušo", (tako pravijo namreč njegovemu debelemu strženu ali svržu). P. u. p. Drugačen način gl. pri Grohm. 100 (698).

Ohranila se je med Čehi i ta zanimljiva vraža, da hočejo čarovnicam zabraniti pristop v hlev tudi s tem, da denejo na prag kos drna (tratnice), zato ker bi mórala čarovnica prešteti poprej vso travo na drnu, nego bi prišla v hlev ... V isti namen sipljejo nekod pred prag tudi peska, zato ker bi ga

[1]) Zarad uzroka zavračamo nove čitatelje na str. 182, Letop. 1885.
[2]) Nekod s posvečeno, oziroma trikraljevsko kredo.

mórala čarovnica tudi sešteti poprej. („Nár. poh. itd.“ 3 zv. 80) i. dr.

V Slanem (Slané, Schlan) hodijo nekateri uže po solnčnem zahodu pred 1. majem v hosto po zelenih in cvetočih mladik različnega drevja in grmovja, da jih postavljajo na setvino, posebno pa okoli „maja“ na gnoj. Nekateri opravljajo to stoprav drugi dan pred solncem. (Festkal. 1864; 209.)

Do malega iste vraže kakor pri Čehoslovanih nahajamo to noč (od 30. aprila do 1. maja) i med **Nemci** t. j. med njihovim preprostim ljudstvom, ki veruje — neprištetim ‚ljudskim‘ (národnim) šalam svojim navzlic — še dandanes, da vodi to noč hudič čarovnice na ples, in to na tako zvani „Blocksberg“[1]; da jezdarijo čarovnice tam na metlah, kozlih, ‚burkljah‘ itd., od ondi pa da se razhajajo na vse straní, da bi naškodile ljudem kakor koli si bodi. Zato zapirajo preprosti Nemci na severju[2]) po noči skoraj povsod trdno vrata in okna, polagajo metle in drnje (tratnice) pred prag[3]); delajo na vrata in oboknice križce[4]); kurijo po hribih in gorah kres, ki ga preskakujejo deca, češ, doklér sega njegova svetloba, dotle jim brani bližati se. Zvečer silno ropočejo, pokajo z biči[5]), streljajo v zrak itd., mečejo tudi kakor Čehi goreče metle kvišku. Tudi Tirolci sežigajo ali izganjajo čarovnice to noč povsod.[6]) Posebno je pa treba otroke, kateri se narodé tega dne, preskrbeti ‚z obilnimi bajili zoper čarovnice‘ („Zauberschutz“). W. II; str. 74.

Nismo pa mogli med Nemci nikoder zaslediti tega, da bi — kakor nekateri Čehi — tej noči pritikali tudi ‚božično‘ vražo, da se izpremení o polnoči vsa voda v vodnjakih, studencih in rekah v vino, ki ga pa more zajemati samo óni, kdor ima sabo ‚praprotov cvet‘. „Květy“ 1846; str. 523.[7])

‚Južni Slovani v Italiji‘ ovršávajo 1. maja slavnost še zdaj tako: Začénja se ob šestih vjutro. Osem móž, izbranih izmed najstarših v vasi nese (v rokah) ‚ravno toliko dreves‘ t. j. vsak po jedno, olepšano s cveticami, pisanimi traki in strdenjem (lectom). Pred njimi koraka „Maj“, t. j. dečák, ki je

---

[1]) ‚Brocken‘ (v severni Nemčiji).
[2]) Tudi Čehonemci. Festk. 1864; 211.
[3]) Zanimljivo je tega običaja tolmačenje v „Festk.“ 1864; 209 (1. op.).
[4]) Tudi „môrsko nogo“ (Trudenfuss). Nekod postavljajo Nemci hlevu pred vrata koso, sekiro ali pa samo metlo (M. Busch 52)
[5]) Pri Čehonemcih tulijo (trobijo) dečáki in dečki tudi na rogóve. Schmalf. 70—71.
[6]) In Tirol „findet in dieser Nacht ein allgemeines ‚Ausbrennen‘ oder Verjagen der Hexen statt.“
[7]) Wuttke je navel to vražo med nemškimi vražami (II; str. 73) z dodatkom „Böhm“, po Grohmannu, ki pa navaja (44) kot vir iste: „Květy“ 1846; str. 523.

— če izvzamemo očí — ovit od glave do nóg vès z zelenim vejevjem in listjem, s cveticami in traki. Takó gredó z godbo v cérkev. „Maj“ se ustavi pred cerkvenimi vrati. Duhovnik pa pride k njemu iz cerkve, moli pred njim ter ga blagoslovi. Potlej gredó vaščani, kateri spremljajo „Maja“, v cérkev ter podaré duhovniku, kar imajo v tej letni dobi najboljšega: beluša,[1]) sira, kolačev itd.; nato poklekujejo pred oltar, za katerim sta dva kupa prosa ter popevajo neko laško molitev (kajti — čujte, čujte! — slovanski ne smejo péti v cérkvi). Kedar izidejo iz cerkve z „Majem“ pred sabo, obhajajo z godbo samotne hiše in želé ljudem srečnega leta. Godci sedejo na tla, drugi stojé okolo njih, a „Maj“ se postavi na prag. Onih osem starcev razdelí se pa na dva „zbora“. Štirje začno péti zdaj slovanski; óni štirje jim pa odpévajo. Včasih popevajo vsi skupaj; „Maj“ pa pleše dotle, dokler pojó (dosti dolgo). Počenja se obhod pri župańovi („sindikovi“) hiši. Kedar obhodijo vse hiše, prejdejo na najbližji hrib. Ondi se „Maj“ t. j. „Majeva“ čudna obleka zapali in sežge. Stoprav pod noč vračajo se vsi veseli o petju in godbi domóv. Vadijo se ta dan i streljati v tarčo. („Slovanský Sborník“ 1884; str. 19—20.)

Po vsem tem vidimo, ter se uverimo iz vse te razprave še bolj, da praznujejo dne 1. maja meseca slovanski in neslovanski narodi letni oziroma spomladanski praznik — v drugi podobi.

V **Slavoniji** postavlja odrasla „mladež“ svojim ‚ljubovcam‘ ali prijateljicam „maje“ pred okna uže óni večer poprej ali pa drugi dan (1. maja) pred solncem. Drugi pa hodijo iz mesta k studencem vode pit in umivat se, sosébno taki, kateri imajo slabe oči in pege po obrazu, misleč da se jih iznebé, in da bodo mnogo lepši. Nekateri se umivajo z istim namenom pred solncem tudi z roso, — dà, nabirajo rose celó v steklenico ter nosijo domóv, da se umivajo ž njo vès mesec. Stare žene hodijo pa pred zoro v gozd raznih ‚trav‘ (zelišč) brat — za mrzlico in za različne rane. Da pa te ‚trave‘ ne izgubé svoje moči, nečejo ženske, nabiraje jih, izpregovoriti nì besedice, nìti odhajaje ozreti se, češ, da bi izgubile sicer ‚trave‘ svojo moč. (L. Ilić 130—134.)

Tudi v **Bosni** slavé Jugoslovani sem pa tam 1. dan maja (‚svibnja‘) meseca, postavljaje maje („svibnjake“), okrašene s pisanimi traki. Ime „svibnjak“ priča, da biva ta šega posebno med Hrvati. (?) Pošiljajo si maje skrivaj v hišo tudi zaljubljeni ljudje (obojega spola), — v novi dobi kdaj celó s pismicem ali listom, — po okoliščinah s podpisom ali pa tudi brez podpisa. (Zapisal sin Mirko l. 1886. samo po 1 slučaju.)

[1]) Aspagarus officinalis, Spargel.

Zahman pa iščemo take šege med pravimi **Srbi** t. j. národom srbskim, — zahman tudi besede „maj“ za pomén „svibnjak“ (Maibaum) po vseh znanih nam virih.

Da praznujejo južni Srbi (z nekaterimi **Bolgari** vred) „spomladi“ početek na dan sv. Jeremije, — ki se praznuje pri njih po starem koledarju „1. maja“, (a ne 9. maja, kakor čitaš po tiskovni zmoti v Vukovem „rječn.“ na 254. str.), — čita se uže v „Letop.“ 1878; 4. Res, da so sumne Milojevićeve „pesme i običaji ukupnog naroda srbskog“, tiskane ‚u Beogradu‘ 1869; a uprav pesmice in običaji ondi in na 5. strani navedeni, zdé se nam pristni, zato ker se razen imena: „Maja“ (v stari Srbiji), do malega vse strinja z majevskimi ali spomladnimi običaji drugih narodov, pa tudi z Vukovimi podatki, o Jeremijevem dnevu (v izvirni besedi): „U Grblju onaj koji je rad da mu onoga ljeta zmije ne dosadjuju, na Jeremijev dan ujutru lupajući oko kuće u prosulju,[1]) govori:

„Jeremije u polje
A sve zmije u more.“ [2])

V ‚Dubrovniku‘ je nekdaj 1. maja (p. st.) hodil ‚Bembelj, (kakor Čoroje, Vila in Turica ‚na sretenije‘ itd.[3]). Imel je opravo vso opleteno z zelenim listjem in raznimi cveticami; okoli njega so se vili ‚blavori‘,[4]) in jednega je v roki nosil ter se igral ž njim . . .“ Gl. Vuk: „Život i obič. 30. Bembelj, ki je po Hanušu značil spomlad, kača pa morda ukročeno zimo. „B. Kal.“ 148.

Vzeti nam je tukaj v misel tudi srbske „Lazarice“. Tako se zovejo dekliči, ki hodijo nekod v Srbiji in drugod še zdaj óni dan pred Lazarjevo soboto („Lazareva subota“), kakor velé soboti pred cvetno nedeljo, — od hiše do hiše ter plešejo popevajo pesmi o Lazarju (ónem, ki ga je Kristus oživel). Po Sremu zbere se po nekoliko deklet, ki se vstopijo v ‚kolo‘, iztezajo roke ‚od sebe‘, pa vzdignejo malo dete moškega spola („malo dijete muško“), ki gre [podaje se] zdaj od rok do rok, a one popevajo:

Lazi, lazi Lazare!
Te [5]) dolazi do mene,
Privataj [6]) se za mene:
Za svilene rukave.
Za svilene marame [7])
Za klečane kecelje.[8])

(Prim. Vuk „rječ.“ 320; „Živ. i ob.“ 25.)

---

[1]) Na ponev ali ponvo.

[2]) Po tém treba tudi popraviti 4 tiskovne zmote (v teh dveh vrsticah) v Letop. 1878 str. 5. — Srbska „Murena“ v naslednji pesmici (ondi) nam je pa sumna.

[3]) Prim. Vuk. „rječn.“ p. b. ‚Čoroje‘ str. 828—829.

[4]) ‚Blavor‘, m. v Črni gori velika kača zobata (bajeslovna). Gl. Vuk „rječn.“ 29.

[5]) Ter; — [6]) prijemaj; — [7]) robce (rute); — [8]) ‚pregače‘ (zástore).

Dasi ta pesmica nima na videz ničesar bajeslovnega v sebi, pa sodimo vendar, da znači ta „Lazar“ ali omenjeno malo dete uprav spomlad (srb. proleće, proljeće, premaljeće), in da sì ni to „malo dete“ kar nič v rodu z Lazarjem svetopisemskim, nego da se je star naroden svetek iz poganske dobe — prekrstil za kristijanske dobe.

Da niso „Lazarice“ res nič drugega, nego ostanek starega narodnega svetka, dokazuje nam tudi ta náčin, ki se vrši še dandanes v Srbiji: Nekoliko ‚mladih deklic‘, večinoma sirot ali vsaj ubogih roditeljev hčerk združi se baš na Lazarjevo soboto. Jedna se preopravi za mladeniča, ovenča se z velikim vencem, mahajočim ji po životu do stegna, v desnici pa nosi nekak butec („buzdovan“), ki je tudi s cvetícami ovit; — druga v svetáčni ženski noši narodni in okrašena z vencem cvetic na glavi in okolo života, po obrazu pa dolgo gospodsko tančico („duvak“). „Lazar pa Lazarica“ pravijo téma, ki hodita potém z drugimi tudi lepo oblečenimi in po glavi ocvetličenimi pobirat od hiše do hiše. Vsaka izmed teh deklic nosi v ta namen (za pobiranje darov) na levíci čedno canjico, — a zarad lepšega v desnici še pisano ‚kitico‘ (šopek cvetíc). Dokler Lazar pa Lazarica plešeta pred hišo, popevajo deklice kratke pesmice „lazarice“, s katerimi pa ne slavé Lazarja, nego domače ljudi, (kakor koledniki), pojóč pred vsako hišo tudi kaj iz svojega t. j. sproti izmišljenega, kar se prilega gospodarju ali pa óne hiše ljudém. Le-ti pa gledajo, da izpulijo Lazarju ali pa Lazarici pri plesu nekoliko cvetíc, misleč, da so čudotvorne sosebno pri boleznih.[1]) Pobiralkam delé Srbi obilo. Kedar obhodijo vso vas, razdelé deklice prejete darove na jednake dele med-se. („Buch f. Alle“ 1888; str. 630 z lepo podobo.)

Postavljanje „majev“ na sv. Filipa in Jakoba — ali **1. maja** dan ohranilo se je na **Češkem** še po mnogih krajih tudi navzlic vsem prepovedim nekdanje gosposke in navzlic novodobnemu strogemu zakonu, ki prepoveduje sekati mlado drevje.

Po okolici Poděbradski odreže Čeh dne 1. maja za rana v gozdu po dve zeleni mladiki ter zapikne jedno domá v gnoj pred hlevom, jedno pa dene na vrata zato, da ne morejo čarovnice v hlev (P. u. p.).

Nekod vtikajo Čehi lipove mladike v gnoj; a nekod devajo na gnoj, kakor kravjemu hlevu na prag trnja, misleč da čarovnice obvisé na njem. (Festk. 210.)

[**Čehonemci** v Toplicah (‚Teplitz‘) mečejo na gnoj krhlikovine (rhamnus frangula, Faulbaum,) zato da ne morejo čarovnice naškoditi živini. (Grohm. 101); — na Hebskem (‚Egerland‘)

[1]) Kdo se ne spominja pri teh besedah medveda, z grahovico ovitega, pri Čehih? Prim. str. 63.

nakopičijo pa ne samo pred hlevska, nego i pred hišna (sobna) vrata trnja toliko, kolikor je môči, a kravam dajó uživati deveterega zelišča spomladnega. „Festk. 1864; 210.]

Okolo Prage hodijo istega dne zgodaj godci po vasi, a za njimi odrasli mladenči, držéč v rokah mlaje („smetivky t. ratolesti majove"). Ž njimi tepežka ali otepa mladenič mladeniča, govoreč: Ná sreče („tu maš štěstí")! — ali če ga óni ne mahne z mlajem, sám prosi takó: Daj mi sreče („dej mi štěsti"); tepežkar ga zdaj oplazi in reče: Ná ti je („tu ho maš")! Krolm. II; 249.[1])

Po nekaterih krajih hodijo češki dečáki uže o polnoči pred 1. majem v gozd sekat najlepših: ravnih in mladih bréz. Vsak si vzame za svojo izvoljenko po jedno, nekateri tudi po tri brézice, ki jih oklesti na mestu tako, da jim ostane samo vrh. Nekateri olupi tudi skorjo pod vrhom in vreže svoj priimek, zato da bode deklica, kateri se postavi „maj" pred vrata, vedela, kdo jo „ljubi in snubi". Onim deklinam, katere so hodile vse drago leto v krčmo na ples, a niso dale dečakom za ‚maje', ni božjaka (beliča), postavijo pa kriv in neoklеščen „maj". (P. u. p.) Prim. tudi Krolm. II; 250, kder se čita, da postavljajo nekod „maje" takó tudi katero nedeljo maja meseca. Nekod obélijo Čehi o takih prilikah borovec ali smreko na pol, ali pa tudi do (zelenega) vrha, ki ga nališpajo s pomladnimi cveticami in rdečimi trakovi, ali z rdečo svileno ruto in zelenim vencem itd. Tak „maj" stavijo dečáki sredi vasí ali pa tudi pred krčmo in plešejo potém z vaškimi dekliči okoli njega. Sem pa tam dečaki tudi plezajo na-nj ... Način je jako različen.

Na sv. Filipa in Jakoba ali „1. maja" dan umivajo se po Češkem ljudje pred solncem z roso, da jim ne bi naškodile čarovnice. Ob isti dobi pobirajo pa čarovnice s plahtami roso s tujega polja in drgnejo potlej domá ž njimi svojo živino ter ji dajó te rose tudi v nápoj, zato da bi imele obilo dobička pri živini. Ta dobiček je pa na kvar onemu gospodarju, s čegar polja je bila rosa pobrana, ter mu zato živina hujša ... („Nar. poh. itd." 3. zv. 1874; 81).

Dne 1. maja izganjajo Čehi tudi prvič živino na pašo; a poprej pokropé hlev in živino s posvečeno vodo. Pred izganjanjem denejo pod prag metlo in jajce. Čim živina prekorači oboje, vrže se ono jajce trikrat čez čredo (přes stádo") in obnese po trikrat okoli vsakega živinčeta.[2]) (Ondi).

---

[1]) Prim. Letop. 1887; 146. Ondi čitaš, da se tepežkajo Čehi takó velikonočni ponedeljek t. j. drugi dan velikonočnega praznika, s katerim je cérkev nadomestila národni praznik spomladanski. (Gl. ondi str. 123.)

[2]) Presneto trdo mora biti to jajce, da se ne razbije ... po trikratnem metanju čez čredo!!!

Da stavijo dečáki tudi med **Slovaki** poganske „maje“ še dandanes svojim izvoljenkam v čast, svedoči nam ta pesmica:

„Čo ti, mila, podarujem?
Darujem ti máj zelený
Pod obločkom [oknicem] zasad'eny.“

(„Světozor“ 1888; str. 374.)

Kakor na véliki četrtek („zelený štvrtok“) in na sv. Jurija pri izganjanju na pašo, tako kadé pri Slovakih gospodinje tudi danes (1. maja) z ‚ognjem in dimom‘ žganih zelíj, hleve in krave, da jim ne bi mogle naškoditi čare, in da bi jim dajale obilo mleka. („Sborn.“ 1870; 196.)

V Krakovu in na Krakovskem ovršujejo tudi še **Poljaki** ‚starodavni običaj‘ majevski („Maj“); še zdaj opletajo namreč svoje hiše z zelenjem (listjem) ter postavljajo okoli njih maje, a po hišnih tleh trosijo raznih zelišč: kolmeža[1]) i. dr. Prim. Kolbg. „Lud“ V 1871; 292.[2]) Da je taka navada med Poljaki tudi o duhovem (binkoštih), povedali smo uže l. 1888.; 169. (7. razst). A na str. 170 (4. r.) čitaš ondi, kako na Poznanjskem dečáki nosijo ali pa vozijo (obvožą) ‚na konju‘ „Maja“ t. j. zelenega slamnatega moža, — a ne 1. maja, nego tudi o duhovem.

Po zadnjih ustnih poročilih jenjal je národni svetek majevski menda uže po vsi Galiciji ter se ovršuje zdaj povsod o *duhovem:* po kmetih in po mestih, če tudi ne pri vsaki hiši. — Tako se pogostem i drugi običaji pomikajo — zlasti k podobnim si praznikom, oziroma od starega národnega svetka — k nóvemu cerkvenemu.

Tako sta se tudi prvotni nemški „Maigraf“ (majevski grof) s svojo nevesto („Maibraut“) in mlajši „Maikönig“ (majevski kralj) s kraljico („Maikönigin“) vred v krščanski dobi preselila ter pridružila binkoštnemu prazniku. Prim. Letop. 1888; 171.

Iz prvine so Nemci 1. maja vsi pohajali gozde ali gaje ter hodili (da ne rečem ‚rómali‘) k „svetemu drvesu“ ali Gromovnikovemu dobu.[3]) Še dandanes hodijo ta dan ob dolenji Reni v gozd po zelenih majevskih mladik, ki jih pripenjajo potlej na vrata, a na spodnjem Saksonskem olepotičijo z zelenimi mladikami in venci ‚majevski voz‘ za prihod (uhod)

[1]) „Tatarak“ (acorus calamus, Kalmus).

[2]) Po ustnem poročilu nehal je ta običaj v Krakovu (mestu) tačas uže povse. Po mestih vzhodne in zapadne Galicije slavé samó še dijaki svoj maj („majalis“).

[3]) „Donnereiche“ = Donareiche t. j. dob ali hrast, ki je bil posvečen Donarju, Gromovniku nemškemu.

spomladi ali ‚zmladletka kot ‚majevskemu grofu‘. Na skandinavskem severju prihaja pa o taki slavnosti tako zvani cvetlični grof („Blumengraf“), dočim se po visoki Nemčiji („Hochdeutschland“) in v Angliji po stari šegi [1]) postavlja še „maj“. (Dr. J. N. Sepp. „Das Heidenthum u. dessen Bedeut. f. d. Christent.“ I. 255.)

Po istega duhovitega pisatelja mislih izhajajo iz starih očakovskih daritev poganskih tudi cerkveni obhodi o štirih letnih časih z blagoslovom majevskega zelenja ali pa z daritvo poljskih pridelkov. (Ondi).

Močno takó kakor Čehi in Poljaki (z nekaterimi premenami) stavijo i Nemci ‚maje‘ 1. maja, ali prvo nedeljo po tem dnevu [2]) ali pa o binkoštih, (kar že vemo). Ker smo o binkoštnih ‚majih‘, ki so pravim (prvotnim) podobni kakor jajce jajcu, govorili uže lani, zato bodi o majevski slavnosti nemški vtreseno tù samo še toliko, da si stavijo nekod po Nemškem tudi občine vsaka svoj „maj“ uže óno noč pred 1. majem, in da ob isti dobi postavljajo „častno drvo“ tudi poštenim devicam pred spalnice; drugim deklinam potresajo pa ... rezanice pred prag. (Kuhn: Westf. Sag. itd. II. 161.)

Opozarjamo še na to, da Švabi ob reki Enz „prvega maja“ celó pokopujejo, kakor pri nas Pusta, — samo na drugačen način. Gl. Letop. 1878; 15.

„Drugod pokopujejo“, čitaš ondi nadalje, ... „celó ‚žegnanje‘ ali sejem (‚Kirmess‘).

To je pa nov dokaz, kako prenaša ljudstvo nekatere običaje včasih z nerazuma od národnega praznika na kakšen drug národen praznik. [3])

Nemške vraže: Z jutranjo roso (1. maja) lahko čaraš ter umeteš obilo surôvega masla. Ako se valja kdo zjutraj ‚gol‘ po rosnati travi, brani ga to čaram, garjam, mrčesu itd. Umivanje z rano roso tega dne odpravlja pege.[4]) ‚Prvega maja vôdi‘ prisvaja vraža na Češkem isto zdravilno moč kakor velikonočni vodi ... (W. II; str. 73). Grohmann, ki je poslednjo vražo bolj na drobno razglasil (44), modruje, da meri na to menda tudi nekega Pražkega škofa svaritev, [5]) naj ljudje ne iščejo pomoči pri studencih „pro mortalitate animalium, pro pestilentia et aliqua infirmitate“ (t. j. za cépanje živine, za kugo in kako drugo bolezen). Grohmann ni povedal izrécno,

---

[1]) Gl. na 107. str.

[2]) Prim. tudi Krolmusove podatke (II; 203) o slavnosti majevski po Češkem pred l. 1806.

[3]) ‚Pri Celju‘ postavljajo Slovenci o božiču namesto božičnega drevesa .. „maj“ pod milo nebo. (Priobčil g. Hlačar l. 1886).

[4]) Po dolenje-avstr. vraži je pa majevska rosa strupena. (P. u. p.).

[5]) Početkom XII. veka (Grohm. 43).

je li sedanja vraža češka ali pa (čeho-) nemška; ker jo je pa Wuttke (n. n. m.) uvrstil med nemške vraže, storili smo tako tudi mi.

Vremensko prerokovanje (nemško na Češkem):

„Regen in der Walpurgisnacht
Hat stets Tenn' und Keller vollgemacht.

T. j. Če po noči pred Filipom in Jakobom deží, — to vselej skedenj in klet napolni.

O „1. maju" pa pravijo Čehonemci: „Ako je na sv. Filipa in Jakoba dež, napoveduje rodovitno leto. Nekateri pa modrujejo tako, da po tem dežju zemlja ne drži nič kaj moče v sebi („dass der Boden nicht recht feucht halte") itd.

V **Angliji** so v XVI. in XVII. veku dne 1. maja vjutro zarana mladeniči in dekliči odpravljali se v najbližji gozd; tam so lamali drevesne veje, prepletali jih s cetícami, a vrnivši se domóv, devali jih na hišna vrata. Potém so posekali veliko drvo in pripeljali v mesto ali pa v vas na nekoliko dvojicah bikov, ocvetličenih med rogovi, to drvo (maj, „maibaum") postavljali po sredi trga in se igrali ter plesali okoli njega. Te slavnosti vodnik zval se je „lord of the may", izbrana mu družica pa „lady of the may". (Afan. III; 709).

Tudi **Danci** so 1. maja praznovali Valburgin dan s slovesnim obhodom. Dejali so temu: jezdariti leto v deželo („at ride Sommer i bye"). Jezdarili so spredaj mladeniči, a za njimi Maj („floriger"), ovenčan z vencema na vsaki rami itd. Potém ko so ga device obstopile okolivrč (okoli in okoli), izbral si je izmed njih jedno v „majindo". Kakor pa Danci majevski kres zovejo „gadeild" (poulični ogenj), tako so tudi majevske slavnosti vodnika imenovali „gadebasse" (poulični medved, Gassenbär), a družico mu „gadelam" (poulično jagnje, Gassenlamm) ali „gadinde". Po tém takem sta „gadebasse" in „gadinde" to, kar „maigreve" [maigraf] in „maigrevinde" [maigräfin]. Grim. „D. Myth." II²; 735—6.

Stari **Rimljani** so pod konec aprila do 1. maja meseca praznovali tako zvane floralije („floralia") v čast Flori, boginji cvetlic. Po cvetlični okrasi: po pisanih vencih, s katerimi so pogani v tej priliki lepotičili tudi svoje hiše, . . spominja nas ta praznik živo spomladnega oziroma majevskega praznika . . .; kar se pa tiče imena „maj", trdi učeni Preller, „da se imenuje ta mesec takó po stari spomladni boginji rimljanski Maji" („Maia"). Gl. „Röm. Myth." II. (1881); 159.

Sv. Florijan (4. maja).

„Ta dan morajo moški creti,[1]) zakaj, ni mi znano." (Motnik. Zap. g. Križnik.)

Ta podatek se razjasnjuje nekoliko po štaj.-slovenskem običaju. „Na Florjanovo hodijo dečki po vasi že zjutraj ob treh k sosedom v peč kurit in dobijo za to od hišne gospodinje cvrtja." („Črtice" 39.)

Če je na Florjanovo jasno, bóde tisto leto mnogo požárjev. itd. (Ondi).

‚Če na ta dan dež gre', [potlej] ga celo leto manjka, (V Lešah na Korošk.; zap. K. Pečnik.)

Sv. Vrban, Urban (25. maja).

Na Cirkljanskem pravijo otrokom, da se ta dan ‚tiči ženijo', in da je na ženitvanju belih hlebcev, pogače, cvrtja, mesa in vina, sploh vsega dobrega obilo. Kogar svatje (tiči) vidijo, vsakega povabijo in mu postrežejo z vsemi jedmi in pijačami. Ako je lep dan, otroci brez mirú prelazijo polja, travnike, gozde, zidove, plotove, — vedno misleč, da so se tiči pač ženili, da jih le niso mogli najti. Najde se pa tudi kakšna ‚doletna' ženica, ki je preverjena, da je vse to res. (Zap. g. J. Jereb.)

Ta dan ne smejo gospodinje kruha pèči, sicer je ‚celo' leto plesniv. (Črnomelj. Zap. g. Kupljen.) Na sv. Vrbana dan ne sme se delati nobena jed iz moke, ker sicer kruh celo leto ‚zadahne'. (Adlešiče. Zap. vč. g. Šašelj.)

Sv. ‚Vrbàn' muhe prižene. To jutro se mora dolgo ležati, da jih Vrban žene naprej; sicer bi jih bilo več pri hiši, bi jih ‚noter' nagnal. (Motnik. Zap. g. Križnik.)

Sv. Vrban muhe prižene; sv. Eražem[2]) jih pa razdraži. (Ondi.)

Kdor se hoče skoraj oženiti, naj se posti na sv. Vrbana vès dan. (Prim. „Črtice" 252.)

Po **češkem** pregovoru ne kaže ovsa sejati tega dne: „Havlovo žito, Urbanov oves, co s toho bude, potom mi povĕz."[3]) Kaže pa sejati lan: „Urbanov den, pospeš síti len".

---

[1]) Skrajšano iz „cvreti"; prim. „cvrtje". J. N.

[2]) 2. junija.

[3]) Tudi po nemški prazni veri se . . ječmen ne sme sejati ta dan. (V. II; str. 393.)

Ako dežuje tega dne, bode malo vina; ako je pa lepo vreme, bóde obilo in dobrega vina. Na Češkem in na Nemškem je namreč sv. Vrban zaščitnik (‚patron') vinstvu, ker se ta sv. Vrban (papež) po zmoti zamenjuje z imenjakom mu sv. Vrbanom, škofom, ki je storil mnogo za vinstvo ter se praznuje 5. septembra. Ondotni (vinogradniki) pravijo, da so si sv. Vrbana izbrali zaščitnika zato, ker je bil po neki ‚legendi' sv. Vrban svojim preganjalcem utekel v nograd ter si rešil tako življenje. („Festk." 1864; 278.)

Medard (8. jun.).

Po mnogih krajih evropskih, zlasti po nemških deželah (severnih in južnih[1]) sluje prazna vera, da če na sv. Medarda deží, dežuje potlej 40 dní.[2])

Ta vera je tudi med **Slovenci** in nekaterimi drugimi Slovani.

„Če na sv. Medarda dan gre dež, potlej bo grdo vreme še 40 dni. (Motnik. Zap. g. Křižnik.) „Če je na sv. Medarda deževno vreme, bo tudi še slednjih 40 dni deževalo; če je pa lepo, pa bo ‚iše' (še) 40 dní deževalo. Ali: „Káko je vreme ta dan, táko bo še 40 dní". (Črnomelj. Zap. g. Kupljen.) „Če je lepo, bóde dobro vino." (Isti.)

Pri drugih Jugoslovanih nismo mogli zaslediti ničesar takega.

Čehi pravijo pa tudi: „Prší-li na sv. Medarda, prší [dežuje] čtyřicet dní po sobě [nenehoma]. „Ččm." 1853; 495. Ali pa: „Medardova krapě — čtyřidcet dní kape". („Festk." 1864; 294.)

Isto vero nahajaš tudi med **Slovaki**. („Sbornik" 1870; 198.)

Francoz ne šteje deževnih dní, nego samo na kratko velí: „Médard — grand pleurard". (Mozin II; 290.) S tem se prerokuje, da Medard rad dolgo dežuje.

Sv. Vid (15. junija).

Premišljujoč toliko število cérkev, sv. Vidu posvečenih in na slovanskem svetu (sedanjem in bivšem) stoječih, ne moremo si kaj, da ne bi pritegnili ónim učenjakom, kateri sodijo

---

[1]) Wuttke omenja samo sev. Nemčijo in Šlezijo (II; str. 82).
[2]) Prim. tudi ta nemški pregovor:

„Wie um St. Medard es der Himmel treibt,
So das Wetter 40 Tage bleibt".

(„Univ. Bibliothek. Leipz. Nr. 1577; 25.)

po tém, da je bilo za paganske dobe malíka Svetovita[1]) častje res jako razširjeno med Slovani, posebno pa med Slovenci in da je modra cérkev (preverjaje in preverivši naše prednike), jako uspešno namesto malika ponujala jim svetnika: sv. Vida. ker mu zvoní imé skoraj tako kakor — malikovo.[2]) V Pragi je pa dobil sv. Vid tudi črnega petelina, kakeršnega je imel (poleg belega konja) tudi Svetovid, zato da so se preverjeni Čehi laže privadili novemu svetniku.[3])

Ne nahaja se pa med **Slovenci** o sv. Vidu toliko vraž in praznih vér kakor med nekaterimi drugimi Slovani. — Iz slovenskih krajev zvedeli smo samo toliko:

„Čedniki (čredniki) častijo sv. Vida ko ovčjega patrona." (V Motniku zap. g. Križnik).

Belim Kranjcem in njihovim najbližjim sosedom in bratom Hrvatom je pa sv. Vid pomočnik za bolne oči. (Sám slišal ter spremljal n. pr. v svojem šestem letu pokojno staro rodbenico na hrvatsko stran (pod Ozelj. Ozail) na proščenje k sv. Vidu, zato ker so jo bolele oči). K ti veri je menda pripomogla tudi misel na ‚vid' (videti), ki se strinja z imenom svetnikovim.

Na Vidovo v jutro pred solncem hodijo nekateri po ovsu („zubu") rose brát, in to: v cunjo. To potém ožmó, in ta tekočina je posebno dober lek, če bolijo koga oči. Samo namaže se ž njo, pa človek ozdravi. (Adlešiče. Zap. vč. g. Šašelj.)

Tudi Črnomáljci ta dan roso pred solncem bêrejo in si ž njo bolne oči pêrejo. [Lahko si mislim, da tega ne delajo razsvetljeni, nego sami preprosti ljudje. J. N.). (Zap. g. Kupljen).

Ondi pravijo: Če je ta dan dež, bóde pšenica slaba, in vino se ‚habi'. — „Če ob sv. Vidu megla visoko drži, umirajo gospoda; če nizko, pa kmeti." (Isti zap. v Dolnji Podgori.)

Sv. Vid je črešenj sit. (Na Krškem zap. g. Romih.)

O svetem Vid' — se noč in dan vid';
Če se skrčiš — ‚v vanj' trčiš;
Če se stegneš — ‚v vanj' dregneš.

(Motnik. Zap. g. Križnik.)

Drugi **Jugoslovani** (vsaj Srbi) kurijo zvečer pred sv. Vidom po mnogih krajih še dandanes kres. (Prim. Vuk. „rječn." 303

---

[1]) Svetovit, staroslovenski Svętovitъ (izreci hohnaje: Sventovit); č. Svatovit. Tujci mu pravijo „Svantewit".

[2]) Prim. Reinsb. Dür. „Festkal. a. Böhm." 1864, 300; Biderm. „Slav. Bl." I, 12; P. Ladislav: „Sloven. Glasn." 1865; W. II (1869), str. 34 i. dr.

[3]) Belega konja Svetovitovega prisvajajo pa nekateri sv. Jurju. (Letop. 1888; 140.)

pod bes. „krijes“). Appendini trdi, da ga kurijo — ne samo v ‚Dubrovniku‘, nego po vsem *Illirskem*, (kakor o sv. Modestu, Ivanu in Eliji). Skačejo čez ogenj ovenčani z venci, preslavljajoč pri tem sv. Vida. Želé si tudi vse sreče ter zovejo pri tem rodbenike in prijatelje po imenu na glas; t. j. predno mladenič ali pa deklica preskoči ogenj, naméni vselej za koga; n. pr. „ovo za oca, ovo za mater, ovo za Miloša, ovo za Milicu“ itd. (Vuk govoreč samo o „Dalmaciji i Dubrovniku“; gl. „Život i obič.“ 1867; 67).

V Poljici (Dalm.) slavé pastirji Vidovdan, kuréč z lepo dišečim drevjem. (Sepp. I; 217).

Med ‚Srbi-graničari‘ hodijo óni dan pred Vidovim dnem odrasle deklice brat ‚vidića‘ [1]). Teh cvetic si zvečer devajo pod vzglavje, da bi v snu videla vsaka svojega sojenika („svoga sudjenika“) t. j. ónega, kateri ji je namenjen. Po noči pred tem dnevom pohaja tudi mnogo sveta tako zvano „Vidovo vrelo“ t. j. Vidov izvirek (‚iza Kolarića‘), kder se ljudje umivajo s to vodo, misleč, da pomaga ‚od glavobolje‘ in očesne bolezni. — A kdor hoče vedeti, kakova je ta „čudotvorna voda“, hôdi tja, pa bóde videl lepo plavajoče . . . žabe po njej. (N. Beg. 122).

Głedé setve pravijo isti Srbi: „Jelisije [2]) proso sije, dodje Vide, da obide.“ (Ondi).

Čehi velé: „Svatý Vit den nejdelši má.“ V starem koledarju (cisiojanu) l. 1520 čitaš pa: „Jest-li že Vita českého dědice znáš, na ten svátek najdelší den máš.“

To se razlaga tako, da so sv. Vida dan, predno je bil nóvi koledar Gregorijev na Češkem uveden l. 1584), ovršávali pozneje nego osédobi, in to blizu sedanjega Ivanja (24. junija), ko je najdaljši dan.

Kakor so poganski Slovani nekdaj Svetovitu žrtvovali (darovali) sosebno petelina, tako so češki kmetje okolice Pražke še pod konec 18. veka prinašali sv. Vidu s kolači vred tudi petelinov („kohouty“) v sv. Vida cerkev, ki jo je bil sv. Venceslav uže l. 928. ali 930. dal zidati v Pragi na gradu ter posvetiti sv. Vidu v čast, kakor sodijo, uprav s tem namenom, da bi se tega svetnika častje razprostranilo med severnimi Slovani. Da bi se pa prevérjenci privadili temu krščanskemu svetniku še laže, dal mu je postaviti na stran tudi Svetovitovega črnega petelina, ki stojí ondi še dandanes. (Prim. Krolm. I., 379. in „Festk.“ 1864; 300—301). Nekateri trdijo, da izhaja od tod tudi petelin na cérkvah, zvo-

---

[1]) ‚Vidić‘ menda isto, kar hrv. ‚vidac‘, nem. „Augentrost“, neka rastlina: smetlika (Cig. V.).

[2]) Elizej, starovercem 14 (26) junija, t j. oni dan pred Vidovim.

nikih itd., posebno na Češkem.... (W. II; 34.) Lahko, da méri na Svetovitovega petelina tudi óni črni petelin, ki mu odsekujejo Čehi glavo itd. o predpustu ali na pustni torek, osédobi zlasti na svatbah (str. 67).

Petelin, svetlobe in novega jutra oznanovalec, prežene s prvim glasom hudiča mračnjaka ter mu ustavi vse dejanje.[1]) Zato je on pridevek (atribut) Merkurju in Martu, babilonskemu Nergalu in svetlobnemu bogu Svetovitu,[2]) tako modruje Sepp I; 217.

Tudi Čehi imajo nekako čudotvorno, — da rečemo tako: „Vidovo vrelo" v sv. Vida lesu (gozdu) pri Čahrovu v nekdanjem okrožju Plzenskem. Poprej je tako ‚vrelo' (uprav za bolne oči) slulo tudi v Sinutcu (Sinutz) v poprejšnjem okrožju Zateškem ali Záškem (Saaz). („Festk." 1864; 301 in 302.) Prim. Krolm. ondi; Grohm. 74.

Nemci t. j. njihovi učenjaki priznavajo sami, da se nekateri praznoverski običaji nemški, ki se tičejo zdaj sv. Vida, (a sosebno po onih krajih, koder so prebivali nekdaj Slovani), ne dadó razlagati drugače nego z nekdanjim častjem Svetovitovim. Ko je bil škof Oto Bamberški prevéril stare Pomorjane (Pommern), ki so poprej častili petelina (kot Svetovitovo žival), dal je sv. Vida kostí v celo srebrno roko vdeti ter na-njo postaviti petelinovo podobo, tako da so nôvi preverjenci slovanski, poklekáje pred petelinom, nehoté častili tudi svetnikove ostanke.... (W. II; str. 34.)

Tudi po severni in vzhodni Bavarski je sv. Vid še dan danes v jako veliki časti; kajti od 5. do 7. veka so ondod gospodovali še Srbi (Sorbi); tudi v Frankoniji (Franken) nahajaš še mnogo slovanskega. Po južnonemških deželah učé matere deco, naj se priporočajo sv. Vidu. da ne .. porosé postelje (zato ker je Svetovitov petelin budil spéče ljudí). Povedali smo uže, kako nekateri Nemci o kresu .. sv. Vida prosijo polén. Po nekaterih krajih južno-bavarskih kresujejo Nemci uprav na sv. Vida dan. (Ondi.)

Kakor pritikajo Nemci sv. Valentinu ‚Valentinovo bolezen', tako so neko drugo bolezen po sv. Vidu krstili „Veitstanz" (sv. Vida ples = lat. „chorea sancti Viti"). Ker se pa ista bolezen imenuje tako tudi francoski, („danse de St. Vit" ali „de St. Guy", pa tudi „maladie de St. Guy" in „chorée"), zato sodimo, da je to ime nastalo najprej na Francoskem, tem bolj zato ker so sv. Vida kosti počivale najprej pri sv. Dijoniziju

---

[1]) „Der Hahn, der Bote des Lichtes und des neuanbrechenden Morgens verscheucht mit seinem ersten Rufe den Satan der Finsterniss, und stellt dessen Werke ein."

[2]) Prim. Letop. 1888; 140 (6. razst.).

S. Denis) blizu Pariza, in to uže pred 9. vekom, a léta 836. prenesli so jih v samostan Novokorvejski (Corvey). Ker so se bolniki menda posebno sv. Vidu priporočali o taki bolezni, zato so ji vzdeli sčasoma po tem svetniku ime, ki se je po naših mislih najbrže po zdravniških knjigah latinskih zaplodilo tudi med Nemce, ki so latinsko ime ponemčili. Prim. J. E. Stadler: „Heiligenlexik.“ V; 748.

Sv. Janez[1]) in Pavel (26. jun.).

Slovenci štajerski in nekateri Beli Kranjci častijo oba svetnika kot posebna „zavetnika ob hudi uri“ – óni zlasti ‚zoper strelo‘, le-ti pa ‚proti toči‘. (Gl. „Črtice“ 58 in dopis z Rádovice pri Metlíki v „Slovencu“ l. 1884, št. 148).

Tudi drugi narodi so klicali ta svetnika uže v šestem veku na pomoč sosebno o toči in o drugem škodljivem vremenu. Zato so jima **Nemci** nadeli pridevek: „die Wetterherren“ (vremenska gospodarja[2]). Tako se čita celó v nekem starem pismu l. 1298. Ista vera je tudi po **Češkem** med Čehi (in Čehonemci). Čehi so pa bili temu sv. ‚Janu‘ Svetlemu nekdaj vzdeli ‚burjan‘, a pozneje ‚Bur-Jan‘, kakor Srbi svetemu Eliji ali Iliji — gromovnik. Na tega sv. Janeza (Bur-Jana) in na točo, ki je slučajno večkrat pobijala o njegovem prazniku, mérila je tudi stara češka zastavica: „Kateri svetnik mlati brez cepa?“ (Prim. „B. Kal.“ 193 in „Festk.“ 322—323).

Sv. Peter in Pavel ali „Petrôvo“ (29. junija).

Če je na Petrôvo dež, bóde pšenica rjava; če pa ta dan grmi, so lešniki ‚pešivi‘. (V Črnomlju ozir. v Dolnji Podgori zap. g. Kupljen). Na Krškem grmenje ‚pomeni‘, da bo malo orehov. (Zap. g. Ravnikar).

Štaj. Slovenci velé: Ako dežuje na Petrovo, bodo orehi ‚piškavi‘ (Črtice); koroški Slovenci pa, da gre potlej ajda v košt[3]) t. j. da bode plodna. (V Rožu zap. K. Pečnik).

Tega dne človek ne sme na črešnjo, ker dol pade; tudi kópati se ne sme, ker utone. (Krško. Zap. g. Romih).

---

[1]) T. j. Joannes Albus (č. ‚Jan Světlý).

[2]) Pilgram: „Calendarium chronologicum“. Wien, 1781; 170; a ta dan zval se je nekdaj nemški „Hagelfeier“ (tóčni praznik) Ondi.

[3]) Košt (m.): kašča (‚kašta‘).

Srbski pastirji žgó nekod kakor na večer pred svojim Ivanjem, tako i óni večer pred svojim Petrovim lubje okoli „tora“. (Prim. Letop. 1887; 111). Po nekih krajih (kakor po Sremu) popevajo deklice, nabiraje cvetlíc zvečer pred Ivanjem:

„Ivanjsko cveće, Petrovsko,
Ivan ga bere te [ter] bere:
Majci ga baca v krilo,
A majka s krila na zemlju —.“

(Vuk: „Život i obič.“ 67.)

Sem pa tam denejo odrasle deklice na Ivanje v lonec (pisker) zemlje in va-njo posejejo nekoliko zrn pšenice, pa na Petrôvo („Petrov dan“) gledajo, kako je pognala ali vzklila („nikla ili uklijala“): ako so klice zvite kakor prstan, ondaj velé, da bode svatba še to leto. (Ondi 68).

V Stari Srbiji (posebno v Kolašinu) naberó pastirji óni dan pred Petrovim („u oči Petrova dne“) po stajah ali stanovih sira, smetane in drugih prigrizkov za drugi dan ter nakopljejo trave, ki se zove „veliko zelje“. Ponoči se pa zberó vsi na jedno mesto, zažgó lubje ter streljajo s samokresi. Pred solncem podelé stajam vse óno „veliko zelje“, potlej se pa gosté ves dan. S sirom darujejo svečenika, vsako družinče v hiši, pa i vsakemu živinčetu, ali če ima kdo mnogo živine, vsaj vsaki molzni kravi in voznemu volu natáknejo na vsak rog po hlebček sira, ki ga potlej pastirji snamejo in pojedó. („Glasn. srps. uč. dr.“ 1867; 106).

Na Hvarskem otoku (Lesina v Dalm.) kurijo na večer pred Petrôvim kres tako, kakor na večer pred Ivanjem in Vidovim, in to v ta namén, da bi pregnali (z ognjem) čarovnice. Najprej mora (kakor pri ‚Dubrovniku‘) preskočiti ogenj star mož in pri tem preklinjati čarovnice; a za njim ga preskačejo mladi ljudje, (kakor na večer pred Vidovim in pred Elijevim) z ovenčano glavo ali pa s cvetlicami v laséh, govoréč na ves glas: „U ime Boga i svetoga Petra za . . .“ (zdaj pové ime óne čislane ali priljubljene si osebe, kateri velja ta skok, kakor smo slišali malo poprej v Vidovega kresa popisu). „Globus“, Braunschw. 1870; str. 380. — Na večer pred Petrovim kurijo kres i Hrvatje v Belovarski županiji. („Obzor“, 1886, br. 94.)

Pred nekoliko leti kurili so na večer ‚k sv. Petru in Pavlu‘ tudi še **Slovenci** po Kobaridskem. (Zap. g. A. Gabrščеk).

Čehi ob Veltavi bojé se ta dan, da se ne bi utopili v njej. Čita se i to, da niso še početkom tega veka ribiči Pražki na sv. Petra in Pavla dan hoteli nikakega utopljenca potegniti iz vode, da ne bi razsrdili povodnega moža („vodníka“). . . „B. Kal.“ 194.

Tudi **Nemci** pravijo, da hoče n. pr. voda „Enz“ na Švabskem vsako leto na sv. Petra in Pavla dan (kakor na vnebohod) imeti svojega človeka ali ‚svojo žrtvo‘. (W. II; str. 38). Nekod pa trdijo, da zahteva Bog ta dan troje ljudí, i to največ tako, da jednega ubije strela, jeden utone, jeden se pa sam končá. — Ta dan se ne sme kosíti, drugače ubije kosca strela. (Ondi str. 82). O tej priliki se zopet spominjamo „Ognjene Marije“ srbske, ki se praznuje uprav na naše Petrôvo. (Glej str. 113). A čudno, da se razven tega imena, dne in duhovite nar. pesmi: „Ognjena Marija u paklu“ — (Vuk. II. 1845; str. 11), in da je „sestra rodjena sv. Iliji,“ — o njenem svetku ne nahaja nič tiskanega.

Kedar grmi, pravijo Nemci: „Peter se krogla“ (keglja); nekod pa: „Peter vozi Mater božjo [1]) v vozu na prešèt.“ (W. II; 22).

Marije device obiskovanje (2. jul.).

Stsl. —; r. навѣщаніе богородицы navěščánie bogoródicy [2]); mr. (gr.-kat.) „posěščenie presvjatoju bogorodiceju sv. Elisavety; hrv. pohodjenje [blažene djevice] Marije; č. navštivení Panny Marie; č.-sl. „navšt. Marie“; p. Najświętsza Panna Marya Anielska.

„Kakeršno je vreme ta dan, takšno je še potlej, ko čez 40 dni pride nazaj dan.“ (Iz Češemnika. Zap. g. Križnik).

Med Čehonemci je ta vraža, da óne matere, katerim so deca pomrla pred Marije d. obiskovanjem, ne smejo jesti jagod; kajti tega dne potuje Marija po gorah in bere gredoč jagod, s katerimi obdaruje potlej vso deco v nebesih. Tista deca, katerih matere so se bile uže nazobale jagod, ne dobé pa pri delitvi ničesar. (Schmalf. 96). A Čehi pravijo, da delí Marija devica jagode rajski dečici samo do Ivanja (24. junija), in da óna mati, kateri jé bilo umrlo káko dete, ne sme zobati jagod do tega dne, drugače bi jih njeno dete v raju dobilo toliko manj. Marija velí takemu detetu: ‚Vidiš, detešce, na-te je prišlo malo; mati ti je snedla.‘ („B. Kal.“ 176).

---

1) Unsere liebe Frau.“

2) Pravoslavnim je ta dan (po star. koled.) uprav: r. in mr. „položenie rizy presvjatyja bogorodicy;“ bolg. „čestnija rizi na sv. Bogorodica;“ srb. „položenje rize Bogorodičine“ (nem. Kleid Mariä). Prim. tudi „sretenije“ v Letop. 1888; 186 (op.).

Sv. Ciril in Metod (5. julija).

Blagovestnika slovanska, SS. Cirila in Metoda, praznujemo Slovenci dne 5. julija stoprav od l. 1881.

V najnovejši dokaz, kako se nekateri stari národni običaji radi premikajo od praznika do praznika, priobčujemo tù samo toliko, da so koroški Slovenci in nekod tudi njihovi štaj.-slovenski sosedje začeli stoprav v novi dobi po hribih in gorah kuriti kres in streljati na večer (4. julija) pred tem novim praznikom. („Pol." br. 197 z dne 19. jul. 1889 na 2. str. dopis s Korošk.). Oboje (kres in streljanje) vrší se pa sedaj, to se ve, samo od veselja, a ne iz znanih nam uže poganskih ali praznovérskih uzrokov. Za vraže in prazne vére je ta praznik — še premlad; a ni se menda bati, da bi se ga prijela katera — poslej.

Po zadnjih javnih poročilih goreli so letos kresôvi na isti večer tudi po nekaterih kranjsko-slovenskih krajih; n. pr.: v Litiji, po hribih sv. Lamberta („Šentlamperta"), na Vrhniki, na Zaplani itd.

Popravki.

Str. 59,	vr. 10 od zd	namesto:	„na 152. str."	čitaj:	v Letop. 1888 na 152. str.
„ 60,	(1, 2, 3 op.)	„	„na 157. str."	„	„ „ „ na 157. str.
„ 65,	(10. op.)	„	„blinъ in mlinъ"	čitaj:	blinъ in mlinъ.
„ 66,	vr. 15	„	„vtapljali"	„	utápljali.
„ 69,	„ 17	„	„Ribnibi"	„	Ribnici.
„ 79,	„ 3	„	„Cerkljanskem"	„	Cirkljanskem.
„ 105,	„ 7 od zd.	„	„uhod"	„	vhod.

Naposled zahvaljujem g. I. Jereba, računskega uradníka v fin. ministerstvu na Dunaju, za nove ugodne podatke.

Prazgodovinska in rimska razkopavanja po Slovenskem l. 1889.[1])

Spisal prof. **Simon Rutar.**

se zgodovinske priče, ki so se tekom lanskega leta iz okrilja matere zemlje izgreble, ali na do sedaj še neznanih krajih našle, dokazujejo zopet uže lani poudarjani faktum, da je toli v prazgodovinski, koli v rimski dobi po naših planinskih zemljah vedno jedno ter isto ljudstvo prebivalo, ki je sicer vse kulturne premembe preživelo, pa se vendar ni maknilo od svojih bivališč in grobišč. Podjarmljene so bile naše dežele valjda večkrat, naselili so se na posameznih krajih tudi tuji, zmagovalni narodi, ali temeljna masa ljudstva ostala je vendar vedno le ista. Ti prvotni prebivalci so sicer menjavali običaje, stanovanja in orožje, kakor je ravno „moda“ nanesla; ali v narodnosti in verskih nazorih so ostali z malimi izpremembami vedno isti. Ta konservativnost je sezala tako daleč, da se prvotno ljudstvo za časa rimske vlade niti ni posluževalo rimskih novcev, ki so bili vendar najpotrebnejše sredstvo pri občevanji s tujim zmagovalnim gospodarjem, nego da je ostalo v svojih starih bivališčih ter je le tam pa tam poskušalo staviti svoja stanovanja po rimskem vzgledu; ali te poskušnje se na prvi mah razločujejo od pravih rimskih zidin, katere so izpeljali tehniški izobraženi mojstri.

V naših starejših zgodovinskih knjigah smo bili navajeni čitati, da so temni in neprodorni gozdi pokrivali spočetka skoro vse predele naše mile domovine. Prazgodovinska razkopavanja pa nam od dne do dne jasneje dokazujejo, da so

---

[1]) Glej „Letopis Matice Sl.“ l. 1889., str. 3.

bili naši kraji že tisoče let pr. Kr. malone tako gosto naseljeni kot dandanašnji. Selišča so bila res da nekoliko redkejša, ali za to pa tudi mnogo obsežnejša, nego je večina naših sedanjih vasíj. Celo v takih krajih, ki so dandanašnji zelo oddaljeni od glavnih cest: na Gorjancih južno od Št. Jerneja, pri Brezji na Gorenjskem, v Bohinji, na Št. Vidski Gori pri Cerknem našli so se neovržni spominki prazgodovinskega ljudstva. Zlasti gradišč in gomil se odkriva čimdalje več, tako da bi arheologiška karta gosp. vladnega svetovalca A. Globočnika, (ki je bila pridejana lanskim izvestjim kranjskega muzejskega društva), sedaj že ne zadostovala več, da bi mogli vsako točko zabeležiti, kjer se je kak prazgodovinski ostanek našel. In vendar je pomisliti, da še davno niso vsi kraji znani, kjer se kaj nahaja, in da bode še mnogo let preteklo, predno dobimo jasen pregled vseh prazgodovinskih bivališč in grobišč po slovenskih deželah. Kljubu temu pa že sedaj lahko rečemo, da je stanovalo po Slovenskem v bistvu jedinstveno, mnogoštevilno in po tedanjih razmerah precèj izobraženo ljudstvo.

Kakor poprejšnja leta, tako se je tudi lani največ starinskega izkopalo po Kranjskem, in tu gre poleg požrtovalnosti deželnega muzeja zopet prva zasluga neumornemu in srečnemu preiskovalcu g. Jarneju Pečniku na Krškem. Ta je začel že meseca januvarja 1889 razkopavati razvaline rimskega mesta Neviodunum na Drnovem pri Krškem. Našel je nekoliko ogrodij nesežganih mrličev in pri njih slabo izdelane, neukusne lončene posode, ali sneg je delo kmalu ustavil. Zimski čas je Pečnik potem v to porabil, da je zaznamoval po novi specijalni karti vse tiste kraje na Dolenjskem, kjer je on sam kaj prazgodovinskega ali rimskega opazil. Meseca marca in aprila je začel zopet kopati na Drnovem in odkril čez 100 nesežganih mrličev. Poleg njih se je našla bogata zbirka fibul, zapestnic, korald, prstanov, uhanov (tudi zlatih), lončenih posod, svetiljk, večjih in manjših steklenic itd. Posebno lepe so bile železne ostroge, kakoršne se še niso našle na Kranjskem. Meseca julija, potem septembra, oktobra in novembra je kopal zopet rimske grobe na Drnovem in našel v njih znamenitih starin. Med temi je spomina vredna lepa srebrna zapestnica, ki je tehtala več kot šest srebrnih goldinarjev, ter jedna 17 *cm* dolga in 20 *dg* težka fibula iz I. stoletja, kakoršnih bi utegnilo le malo biti. Poleg tega pa se je našlo čez 50 lončenih posod, mnogo fibul in steklenic ter drugih znanih nakrasnin. Zanimiv je 7 *m* globoki rimski vodnjak poln živalskih in človeških kostíj.

Izkopine na Drnovem podajajo nam že sedaj popolnoma jasno sliko načina, kako so Rimljani v prvih stoletjih po Kr. svoje mrliče shranjevali. V I. stoletji so mrliče sežigali in njih

ostanke (pepel posebej) devali v lepe žare, katere so potem z drugimi lončenimi posodami, steklenicami in nakrasninami devali v zidane grobe, katere so pokrivali s kamenitimi, včasih zelo velikimi ploščami (iz Pijavškega nad Krškim). V grobih iz II. stoletja se nahajajo odbrani ostanki sežganih mrličev v velikih skledah ali pa v lepih, lončenih žarah, katere so posebna specijaliteta za Neviodunum. V II. in III. stoletji niso nikoli devali pepela ob jednem z ostanki koščic v grob, nego zakopavali so ga zraven njega od zunaj. Iz III. stoletja se nahajajo tudi iz velikih opek sestavljeni grobi, kakoršni se lahko v ljubljanskem muzeji vidijo. V drugi polovici III. stoletja imamo pa že kapelicam podobne, zidane grobe, v katerih so pokopavali vse ude jedne družine. Nekateri teh družinskih grobov so še slabo zidani, drugi pa že prav trdno. Vsi so zgoraj obokani, od znotraj pobarvani in imajo na sprednji, k cesti obrneni strani mala vratca, skozi katera so spuščali ostanke mrličev. Pod temi vratci stoji kamenito korito, kamor so pokladali pepel, ki se je naredil pri sežiganji. Koščice pa so shranjevali v zelo lepih, skoro mojsterski izdelanih žarah, ki so vse lepo barvane, ravno tako tudi drugi piskri in latvice. Vse barve so dobro ohranjene, ker so grobovi zakopani v samem suhem pesku. Družinskih grobov bilo je do sedaj odkopanih nad sto. V večjih kapelicah se najde po 6—8 žar in celo po 9—10. Poleg tega pa je vse polno vsakovrstnih latvic, piskrov, svetiljk, steklenic, fibul i. t. d. Najlepše in največje fibule so iz I stoletja. Tudi iz II. in III. stoletja so še zelo velike, vendar ne več tako lepe. Gotovo je, da so v II. in III. stoletji žare in druge lončene posode prav v Neviodunu izdelovali, in da te niso bile od drugodi prinesene, ker so bile do sedaj že štiri lončarnice na Drnovem odkrite. Ta obrtnost bila je sploh po vsem Kranjskem udomačena.

V IV. stoletji je že začelo propadati rimsko gospostvo po naših deželah, ker so barbarski narodi vedno bolj silili čez mejo rimske države. Vsi umetelni izdelki kažejo čimdalje bolj pokvarjen ukus in slabejšo obliko. Tudi rimski novci postajajo vedno redkejši in iz dobe po Theodosiji Velikem jih že nič več ni. Bržkone so Gothi razdejali Neviodunum, njegovi rimski prebivalci pa so se umaknili na varnejše mesto, t. j. na prazgodovinsko gradišče pri Malnicah ob desnem bregu dolenje Krke, ker tam se nahajajo sledovi rimske trdnjave s stolpi in nadpisnimi kameni, ki so bili gotovo iz Nevioduna tjegor preneseni. Mnogo teh nadpisov se nahaja dandanašnji v grajščini Mokrice pri Veliki Dolini ob hrvaški meji.

Poleg Drnovega so ohranile Vače še vedno svoj sloves kot najvažnejše prazgodovinsko grobišče na Kranjskem. Tam je kopal Pečnik meseca julija in avgusta lanskega leta ter

našel poleg starega orožja, fibul in strtih posod dne 22. avgusta lepo čelado z dvema grebenoma, kakoršna še ni bila doslej najdena po naših deželah. Pripadala je gotovo kakemu imenitnemu vojaku, morda vojvodi samemu, ki je bil nad meter globoko zakopan in je imel poleg sebe še dve sulici, železno sekiro in lep bronast pas z vzbokanimi živalskimi podobami (štirje leteči zajci in dve ptici). To je bila tako imenitna najdba, da je koj prišel kustos dvornega muzeja, Szombathy, iz Dunaja na Vače kopat, ne bi li morda tudi on kaj jednakega našel. Sploh se dvorni muzej na Dunaji zelo zanima za prazgodovinske izkopine na Kranjskem. Če le zve za kako mesto, kjer se kaže, da bi se utegnilo kaj najti, koj da kopati in odkrivati, tako n. pr. v hosti gospe Reze Poljanec pri Kleniku vzhodno od Vač.

Nad vasjo Dvor pri Žuženberku in poldrugo uro severneje pri vasi Korita se je zvedelo o dveh velikanskih gradiščih, v katerih se nahaja vse polno železne pelne ali žlindre. To dokazuje, da so že pred 3000 leti na teh krajih železno orožje izdelovali in je daleč na okolo razprodajali. Kakor je znano, ima tudi še dandanašnji knez Auerspeg svoje fužine pri Dvoru, torej so že od nekdaj v teh krajih izdelovalci železa prebivali. Kakor pri Dvoru, tako se je našlo tudi drugodi po Slovenskem neizrečeno veliko pelne, posebno v kraji Strane blizu cerkve sv. Brikcija pod Nanosom, kjer ležijo celi vozovi tega kovinskega ostanka. To nam spričuje, da so prazgodovinski prebivalci sami doma svoje orožje izdelovali, in da to ni bilo od zunaj prineseno, kakor se je poprej mislilo. Isto velja tudi o lončenih posodah, ker našlo se je povsodi toliko lončarnic, da so izvestno lahko zadostovale vsem potrebam tudi mnogoštevilnega prebivalstva. Opomniti se mora, da se ljudje tudi še dandanašnji navadno z lončarstvom po tistih krajih pečajo, kjer so tudi v prazgodovinski in rimski dobi lončarji živeli, n. pr. v Lahovčah pri Kamniku, ali v Bukovici pri Gorici, kjer je stala rimska postaja „Ad fornulos“. Iz tega sledi, da se po naših krajih o „galskih mečih“ ali o „etruških posodah“ ne more govoriti, nego da se je vse orožje in posodje od domačinov izdelovalo, ter da se je ta obrt od roda do roda podedoval. To pa zopet govori za neprenehano bivanje jednega ter istega roda po slovenskih zemljah.

Kakor pri Dvoru in Koritih, tako je zasledil Pečnik tudi drugodi po Dolenjskem več prazgodovinskih gradišč in k njim spadajočih gomilnih pokopališč. Zelo imenitno tako gradišče je bilo na Starem gradu med Kostanjevico in Sv. Križem, ki je z dvema zelo visokima in močnima nasipoma obdano. Med notranjim nasipom je vse polno prazgodovinskih črepinj,

zunaj njega je pa tudi mnogo lončenih ostankov iz rimske dobe. Iz tega se vidi, da so tudi za Rimljanov ljudje na tem gradišči stanovali, kar še bolj pritrjuje tam gori najdeni mramorni lev, rimsko delo, ki se sedaj nahaja pred hišo gosp. Gača v Kostanjevici. Grobišče (gomile) starograjske naselbine se nahajajo precèj daleč na južni strani v gozdu pod hribom Bočem. Prazgodovinsko gradišče pri Malinicah, v katerem so se bili za malo časa ubežni Rimljani iz Nevioduna naselili, bilo je že poprej omenjeno. Posamezne rimske vile s kopelmi stale so tudi dalje proti vzhodu pri cerkvici sv. Mihaela. Gomile k tej naselbini spadajoče nahajajo se deloma jugovzhodno od gradišča na mali stopnjevini „Gomile“, deloma na griči „Na okoli“ zahodno od omenjene cerkvice. Tudi gradišče pri zaselku Cesta nad Krškim je bilo še ob rimskem času obljudeno, ker so se našli ostanki toplic. — Pri vasi Mošnje na Gorenjskem, koj za romarsko cerkvico M. D. na Brezji, stoji petnajst gomil (tri so odprli, ali niso našli ničesar v njih), ki pričajo, da je moralo blizu tam stati prazgodovinsko gradišče.

Na Trojanah je bila bogata rimska naselbina Adrans in colnija med Italijo in Panonijo. (Kranjsko so prištevali Rimljani k Italiji, samo za cesarja Dijoklecijana so je bili pridružili mimogrede gorenji Panoniji.) Cesta proti tej naselbini je peljala kakor sedaj po šentožbaldski dolini, le proti Učaku je zavila bolj na desno okoli nekega griča. Na tem griči je stal velik bronast spomenik nekega rimskega cesarja ali sicer katerega imenitnega vojskovodje, ki je todi rimske legije vodil. Spomenik je predstavljal jezdeca na konji in stal na podnožnem kamenu, ki je imel nadpis dotičnemu cesarju ali vojskovodji na čast. Popotnik, ki je prihajal iz Emone proti Celeji, ugledal je najpoprej s tega mesta naselbino Adrans. Ko je propadla rimska oblast po naših krajih, razbili so tudi ta spomenik in pometali njega kose v bližnji jarek, po katerem teče mali potok. Tam je našel oktobra meseca 1889 deček Anton Medveščček spodnji del konjevega gobca in dve plati konjevega trebuha od onega bronenega spomenika. Gorenji del gobca se je našel mnogo poprej in se nahaja že od davna v ljubljanskem muzeji. Ko bi se pridno iskalo, utegnilo bi se najti še drugih kosov jezdeca in konja, in morda bi se dal potem ves spomenik zopet sestaviti.

Naselbina Adrans je stala prav tam, kjer je sedaj vas Trojana. Največje in najlepše hiše so stale na vrtih Franca Košaka. Tam je našel Pečnik več sob s prav lepo stensko slikarijo, kakoršna se tudi med ostanki mesta Viruna vidi. Le škoda, da se je že ves prilep od zida odluščil, in da so se slike razdrobile. Na vrtu Štefana Brvarja se je našlo prostorno

rimsko kopališče z mramornim tlakom. Natem vrtu je odkopal Pečnik tudi mnogo sežgane pšenice, kar bi dokazovalo, da je bila tudi ta naselbina, kakor skoraj vse ostale, najpoprej oplenjena, potem pa z ognjem uničena. Čudno je, da se do sedaj na Trojanah še ni prišlo rimskim grobom v sled. Gotovo pa je, da se niso daleč od naselbine nahajali in morda jih bode treba prav na Učaku iskati.

V Ljubljani sami so se našli septembra meseca, ko so polagale cevi za vodovod, na Auerspergovem trgu sledovi sežganih mrličev, kakor poroča kustos Müllner centralni komisiji (Mittheilungen 1889, pg. 272). Blizu tam in pa v Vegovih ulicah so našli tri nadpisne kamne rimske, ki spominjajo cesarja Tiberija, Avgustovega sina (posinovljenca) in spadajo v 14. ali 15. po Kr. — Tudi v Dolenjih Lakovnicah je našel konservator Leinmüller kos rimske grobne ploče, ki se je vzidala v bližnjo hišo. (Mittheilungen pg. 210.)

Mnogo obeta gradišče pri Zemonu blizu Ilirske Bistrice To gradišče je že davno znano in že l. 1872. je pisal o njem Potepan-Škrljev v „Arkiv za povjestnicu jugoslavensku“. Ta gospod je na raznih krajih zemenskega polja izkopal starinske črepinje, orožje in nakrasnine. Zemensko gradišče je jedno najzanimivejših in obširnejših. Proti vzhodu, jugu in zahodu je obdajejo strmi obronki, proti severu pa je bilo zavarovano z močnim in trdnim zidom ter še z dvema nasipoma. Bilo je kakor navlašč ustvarjeno, da je zapiralo reško dolino od južne strani, in ni nemogoče, da je na tem gradišči stalo japodsko mesto Terpo, zlasti ker imamo koj tam pod njim vas Trpče (tako jo zovejo domačini) ali Trpčane, kakor izgovarjajo bolj oddaljeni ljudje. Gradišče je moralo tudi še v rimskem času naseljeno biti, ker so se našli v njegovi bližini rimski novci, zlasti iz druge polovice III. in iz prve IV. stoletja. Morda so tudi pozneje stanovali slovenski župani reške doline na Zemnu, in mogoče da je vas dobila svoje ime od besede „zeman“ = vlastelin, boljar. Njegovo posestvo je utegnilo prav tisto biti, katero je še pred kratkim spadalo plemičem Oberburškim in ki se nahaja nasproti cerkve sv. Mihaela v Dolnjem Zemnu.

Pokopališče zemenskih prebivalcev se je nahajalo koj zunaj skrajnega nasipa in dalje po vsej planoti tje gori proti vasi Koseze. Jeseni l. 1886. je kopal dr. Karol Moser na ograjeni njivi ob levi strani pota, ki vodi iz Dolnjega Zemna na gradišče, in blizu skrajnega nasipa. Odprl je 16 grobov, v katerih so bili sežgani mrliči zakopani, a našel je pa tudi cela ogrodja. Tako je tudi občinski načelnik Potepan odkopal okostnico, ki je imela okoli vrata srebrn nakras, od katerega so visele srebrne verižice nizdoli. Isti je izkopal na južnem obronku gradišča celo žaro in močno zarjavelo ost kopja, čiji

ročaj je bil v tuljavi odgorel. Največ starinskih ostankov so izkopali ljudje po zahodnem obronku, ki se strmo spušča proti jarku „Osojnica“, takrat, ko so to zemljišče za vinograde prekopavali. Po teh vinogradih je krstil Moser tudi njivo, na kateri je izkopaval, „Vinogradi“, kar je pa očividno napačno. (Prim.: Mittheilungen der prähistorischen Commission der k. Akademie der Wissenschaften, Nr. I., pg. 27—29) Tudi pozneje je izkopal načelnik Potepan še mnogo starin v okolici gradišča, kar dokazuje, da bi se moglo tam še mnogo lepih stvaríj najti.

Isto tako obeta bogat plen ravnica pri podrti cerkvici sv. Jerneja, ki leži v ravni črti zahodno od zemenskega gradišča, na meji med Gorenjim in Dolenjim Zemnom, na strmem robu svetjernejskega potoka, ki teče na zahodni strani Dolenjega Zemna. Po krtinah okoli sv. Jerneja se opaža črna prst ter ostanki kostíj in steklenih posodic. Izkopalo se je pri oranji tudi več kamenenih pokrovov pepelnih žar. Vse to dokazuje, da je moralo na tem mestu rimsko pokopališče biti.

K najvažnejšim prazgodovinskim najdbam spadajo ostanki pečinskih prebivalcev v škocijanski jami pri Divači, katere je preiskal dr. Marchesetti iz Trsta. Poleg spodnje Schmidlove jame se nahaja na desni gori, kakih 25 *m* nad reko, takoimenovana Tominčeva jama, ki je v začetku zelo podobna podolgasti, visokoobokani cerkvi. V tem domu so našli štiri plasti pepela s prazgodovinskimi ostanki. Med vsako pepelnato plastjo je bila debelejša ali tanjša plast ilovice, nanesene od vode, ki včasi v šentkacijanski kotlini do 80 *m* naraste, ker ne more po jami tako hitro odtekati. To dokazuje, da je bila Tominčeva jama večkrat preplavljena, in da so jo stanovalci ob takih dogodkih večkrat za delj časa zapustili, a se vselej zopet v njo bivat povrnili. V najspodnji plasti od 20—30 *cm* debeline (1—3 *m* pod sedanjimi tlemi) so se našli ostanki nebrušenega kamnenega orožja iz različnih vrst rogovca (osti za strelice in kopja, dalje nožiči, strugi, šila itd.). Od brušenega kamena (škriljastega diorita) se je našel samo kos sekire. Mnogoštevilne so pa žrnve, v katerih so žito z navadnimi kameni tolkli, ker se je le jeden sam drgač (Reib- oder Quetschstein) v omenjeni plasti našel. Poleg kamnenega orožja se je našlo tudi koščeno (zlasti iz jelenovih rogov), n. pr. osti za kopja in strelice, bodala, šila, igle, itd. Kakor po drugih pečinah, našlo se je tudi v Tominčevi jami premnogo lončenih črepinj, katerim se že pozna nekaka primitivna ornamentika. Lonci so imeli deloma ročice, deloma prevrtane bradavice na trebuhu, da so skozi nje vrvčico potegnili in posodo lahko prenašali ali pa obešali. Vrtavek za prejo (Spinnwirtel) je tudi mnogo iz ilovice, druge so pa iz kostíj. Vse polno je kostíj

ulovljenih živalij, n. pr. medveda, jelena, srne, merjasca, lisice, jazbeca itd. Najzanimivejša je pa bakrena ploskasta sekira 223 *gr* težka, pokrita z lepo zeleno patino. Dolga je 105 *mm*, široka 62 *mm* in sestavljena iz 91°/₀ bakra ter 9°/₀ srebra (poleg neznatnih delov železa, niklja in antimona).

Povrhu spodnje pepelne plastí leži 20—40 *cm* debela ilnata plast, in nad to začenja druga pepelna plast, ki je 15—20 *cm* debela. V tej drugi prazgodovinski plasti izgine popolnoma kaméno orožje, razven brusov, in tudi koščeno orodje postaja zelo redko. Kostí ulovljenih in zaužitih živalij pripadajo skoro brez izjeme domačim živalim, le malo je kostíj od zveríj. Na lončenih črepinjah se pozna drugačna ornamentika, obstoječa iz vzporednih, valovitih črt. Prebivalci te plastí so poznali že dobro bron, iz katerega je narejeno malo, v tej plasti najdeno, ploskasto kolesce s petimi špicami, kakoršnih je dr. Marchesetti več našel v Bermu, pri sv. Luciji in v Kobaridu. Taka zelo navadna kolesca so se nosila kot obeski na loku fibul. Od drugih zanimivejših predmetov se je našla v tej plasti še 123 *mm* dolga igla s ploskasto, prstanu podobno glavo; dalje dve lepi zapestnici in lokasta fibula, kakoršna se zelo navadno nahaja po naših grobiščih in ki spada v zadnji oddelek hallstadtske dobe.

Po tej dobi je ostala Tominčeva jama delj časa brez prebivalcev, ker se še le skozi 50—60 *cm* debelo ilnato plast pride do nove pepelne plastí. V tej tretji plasti ni skoro nič več primitivnih posod, pač pa stopijo na njih mesto rimske amfore iz drobne in dobro pečene ilovice. Med starinskimi predmeti je v tej plasti največ železnega orodja: osti za kopja in strelice, sulice, noži, klešče, repini, ključi, verige, roči itd. Tudi je v tej plasti mnogo železne pelne, kar dokazuje, da so ljudje še v rimskem času v Tominčevi jami stanovali in da niso le začasno, pred sovražniki v njo pribežali. Čudno je, da so ljudje tudi še ob času preseljevanja v tej jami stanovali, ker v četrti 15—25 *cm* debeli pepelni plasti se nahajajo predmeti (glavniki, ključi, pobakren zvonec in druga železja) iz IV. in V. stoletja po Kr. — Tudi po stranskih jamah so stanovali ljudje, ker se povsodi nahajajo večji ali manjši ostanki, pepela, oglja, črepinj, živalskih kostíj, kamnenega in koščenega orodja itd. V glavni škocijanski jami se je našla bakrena čelada, ki je po obliki in po ornamentiki popolnoma jednaka vaškim in negavskim.

Pa ne samo Škocijanska jama, ampak tudi kraj Škocijan sam je moral biti že v prazgodovinski dobi naseljen, ker se iz raznih okolnostij da sklepati, da je stalo tu z napisi obdano gradišče. Drugo gradišče je bilo pri bližnji vasici G r a d i š č e, kakor to že ime samo dokazuje. Zemlja med Škocijanom in

Gradiščem je z bronastimi in železnimi predmeti kar posuta. Dr. Marchesetti je poskušal tam kopati in se je prepričal, da se je na tistem mestu nekdaj prazgodovinsko grobišče nahajalo, ki je pa od pluga in motike že popolnoma razdrto. Vendar se mu je posrečilo nabrati ostankov certoške in lokaste fibule, zapestnice, prstane, bucke, verige, obeske, nožiče, steklene bisere itd. Vsi ti predmeti dokazujejo, da spada to grobišče pod konec hallstadtske dobe.

Pri tej priložnosti naj se opišejo predhistorične najdbe tudi drugih kraških jam, ki so sicer že tri do štiri leta učenjakom znane, ki pa po slovenskih listih še niso bile objavljene. Najimenitnejše stvari so se našle v Terezijini jami pri Devinu. Ta jama se nahaja sredi knežjega Hohenlohejevega parka za jelene, 1 *km* daleč od Devina in $^1/_2$ *km* od morske obali. Vhod v to jamo je bil okoli leta 1830. zazidan in preobokan, tako da je ta podzemeljska votlína služila za klet. Znano je bilo že delj časa, da se v tej jami nahajajo ostanki izumrlih živalij, nakrašene črepinje, orodje iz kremenca itd. Našla se je tudi v njej lepo brušena sekira iz modro-zelenega kvarca. Koncem julija 1886 je začel K. Moser sistematično v njej kopati in je našel živalske in človeške ostanke v treh različno globokih pepelnih plastéh, med katerimi so tanke plasti ilovice. To zopet dokazuje, da je ta jama ljudem večkrat služila kot prebivališče, in da so ti včasi tudi delj časa v njej stanovali, ker je srednja pepelna plast mnogo debelejša od spodnje in zgornje.

Ker se ta jama nahaja blizu morja, je naravno, da so se njeni prebivalci najbolj z morskimi živalmi hranili, in zato je največ ostankov od molusk, rakov, rib in drugih sesalcev. O rastlinski hrani se ni našlo nikakega sledu. Mnogo kostíj je z vapnencem prevlečenih, tako da zvené kakor pravi kamen. Med kamenenim orožjem je največ tacega iz obtolčenega kremenca, rogovca, rdečega in zelenega jaspisa in lyditu podobne tvarine. Posebna redkost sta bila dva prismatična nožiča iz skoro prozornega obsidiana. Najčešče se nahajajo strugala (Schabwerkzeuge), dalje osti strelic in kopij, ki so podobne onim po severni Evropi najdenim. Od brušenega orožja se je našlo samo pet zelo poškodovanih sekir. Koščenega orodja ni bilo toliko; le rtastih stvaríj (igel in šil) je precej mnogo. Črepinje kažejo, da so bile lončene posode precej visoke (20 do 40 *cm*), ali primitivno iz debele, peščene ilovice storjene in precèj dobro žgane. Ornamentika teh posod je zelo primitivna, ponajveč le iz vzporednih črt ali nanizanih pik obstoječa.

Na severni strani nabrežinskega vijadukta odpira se v nekem dolu vhod k jami Lašica. Tudi v njej je našel dr. Moser tri zelo tanke plasti pepela med trikrat debelejšimi plastmi

ilovice. V posameznih plastéh se je nahajalo mnogo školjk, narezanih polžjih hišic in luščin od kamenic (oštrig). Mnogo črepinj primitivnih posod je ležalo med ogljem od hrastovega lesa. Razklanih kostíj je bilo prav malo. Našlo se je tudi več ostij od kremenca in nekaj koščkov flinta.

Ne daleč od Lašice se vzdiguje hrib Jurkovec, na katerem se očividno poznajo nasipi prazgodovinskega gradišča. Na vzhodni strani tega hriba je visoka ravan s strmimi stenami, in tam se odpira takoimenovana Rusa špilja (rdeča jama). Tudi v njej so našli jednake predmete kot v devinski jami: obtolčeno orodje iz kremenca, kos gorskega kristala, razklane kostí, zobé domačih živalij, školjke in polže ter črepinje lončenih posod, ki imajo popolnoma jednako ornamentiko kot devinske.

Na severni strani Gabrovice pripelje nas komenska cesta do Pitine jame, katero je že pred več leti dr. Marchesetti preiskaval. Koj za vhodom se pride v razsvetljeno predvežo, katero loči močan zid od mnogo večje notranje jame na desni strani. Ta notranji prostor je 130 korakov dolg, 30 širok in 15—20 *m* visok. V ozadji je cela gorica samih skal in razlomljenih kapnikov. Na podnožji te gorice se sledita dve pepelni plasti, v katerih je ležalo vse polno oglja in zlomljenih živalskih kostíj, zlasti zob. Največ je ostankov medveda jamarja, zlasti njegovih spodnjih čeljustij, ali našla se je pa tudi cela njegova lobanja.

Ob cesti, ki pelje iz Saleža (pri Proseku) v Veliki Dol in Komen, vzdiga se grič Hribec („na hribci"). Ob njegovem podnožji se jasno vidi v skalo vsekan tir rimske ceste „stara cesta", pri kateri so našli l. 1878. celo ogrodje z železno sulično ostjo. Ljudje pripovedujejo, da tam ležé Atilovi zakladi zakopani. V tem griči je tudi ozka votlina. ki je na dnu z ilovico napolnjena. V tej ilovici je našel K. Moser več črepinj neke velike posode iz rdečkasto-rumene ilovice, ki je bila surovo narejena in z valovitim ornamentom nakrašena. Našle so se pa tudi črepinje, ki so imele za nakras samo vštrične črte. Med živalskimi kostmi spada jih večina psu, konju, volu in ovci iz diluvijalne dobe. (Dr. Carl Moser, Untersuchungen prähistorischer und römischer Fundstätten im Küstenlande und in Krain, natisnene v I. zvezčku „Mittheilungen der prähistorischen Commission der kais. Akademie der Wissenschaften).

Kakor tu opisane, tako hranijo gotovo tudi vse druge mnogobrojne kraške jame še veliko prazgodovinskih ostankov v svojih temnih votlinah, in od dne do dne lahko pričakujemo novih poročil o starinskih najdbah v tej ali oni, do sedaj morda še popolnoma neznani kraški jami.

Pa tudi jame med srednjim gorovjem hranijo navadno v sebi človeške in živalske ostanke iz diluvijalnih časov. Tako se lahko z gotovostjo trdi, da so v Landrijski jami pri sv. Ivanci v nediški dolini ljudje že v prazgodovinskih časih bivali ravno tako kakor tudi pozneje, morda še skozi celo prvo tisočletje po Kr. Ob gorenji Nediži se nahaja pri Robiči ob avstrijsko-italijanski meji Kovačeva jama pod gričem sv. Volarja (Jelarja, Hilarja). Okoli sedanje cerkvice, ki stoji na skoro nepristopni peči, pozna se še dobro dvojno obzidje iz rimljanske dobe, in ne bomo se motili, če trdimo, da je tu stalo gradišče že v prazgodovinskih časih. V spodej ležeči Kovačevi jami je našel dr. Marchesetti več črepinj in koščenih ostankov, ki pričajo, da so prazgodovinski ljudje tudi v tej jami stanovali. Strop je okajen, in na nekem mestu se odpira skozenj ozek preduh, tako da se je lahko dim po njem vzdigal. Ker pa jama ne obeta bogatih najdeb, zato Marchesetti ni hotel dalje po njej razkopavati.

Moser je preiskal gradišče na južno-vzhodni strani Milj (Muggia) ter našel, da je bil nasip na severni strani glavice čveterooglast. Predno se do nasipa pride, najde se mnoge lončenih črepinj večinoma priprosto izdelanih posod. V črni prsti so vpečeni mali koščki kalcita in kvarca. Zdelice so bile pod robom z jednakomernim trakom opasane. Pri površnjem kopanji je našel 25 *cm* dolg in nožu podoben kos svinca, ki je na širjem konci kot strgač zakrivljen, na ožjem konci pa ima na obeh stranek dve zarezi. (Morda je to orodje služilo pri ribarenji). Ostanki živalskih kostíj, oglje, pepel sežganih mrličev itd. se nahaja v obilni meri. Neki kmet je našel tam blizu trebušasto, močno oridisirano steklenčico, iz česar bi se dalo sklepati, da so na tem gradišči pozneje tudi Rimljani stanovali. Ker je pa vse zemljišče dobro obdelano, smelo bi se le v pozni jeseni tam kopati. (Mittheilungen pg. 262).

Moser je našel tudi med Štorjami in Kazljami na Krasu prazgodovinsko gradišče na griči sv. Mihaela (445 *m*). Obdano je bilo s kamenitimi nasipi, med katerimi se je našlo več starinskih predmetov. Cerkvica sv. Mihaela, ki je od francoskih časov sèm podrta, morala je zelo stara biti (o. c. pg. 275). — Tudi na vzhodni strani Avberja, blizu naselka Gradinja, stalo je do sedaj še nepreiskano gradišče, iz katerega so pa tamošnji kmetje že več starin (zlasti sulic in sekir) v Trst prodali. Pri vsakem prekopavanji zemlje se najde mnogo črepinj in drugih starin.

Nenavaden zaklad rimskih novcev so našli na zemljišči Črnovka, severozahodno od vasi Dutovlje, blizu okrajne ceste, ki pelje na Rifenberg. Tu so vzdignili koncem julija 1889 neko skalo in našli v meter globoki razpoki 117 rimskih novcev,

ki se nahajajo sedaj v deželnem muzeji v Gorici in v mestnem muzeji v Trstu shranjeni. Vsi novci so kovani in imajo na prednji strani Janovo glavo z navpično črto, ki pomeni veliko jednoto. Na zadnji strani se vidi prednji del galije, napis ROMA in večinoma tudi znamenje vrednosti. Njih težina znaša od 14 do 32 *gr*, premer pa 28—32 *mm*. Novci so iz dobe okoli 200 let pred Kr. (234—174) in so bili okoli l. 170. pred Kr. zakopani, t. j. skoro potem, ko so si Rimljani Kras in Istro prisvojili. Bržkone je umrl njih lastnik nagle smrti, da jih ni mogel zopet izkopati, ali komu drugemu zanje povedati. (Mittheilungen der k. k. Central-Commission XVI. Bd. pg. 66—67).

Rimski grobi so bili pred kratkim najdeni tudi na zahodni strani Devina, pod strmim robom Krasa in skoraj tik morja. Mesto se imenuje Bokadin in leži prav južno od šentivanske cerkve pri izviru Timave. Tam sta dva mala, nekoliko nad morjem vzvišena zatona, na katerih ima posestnik Martinčič iz Devina svoj vinograd in njivo za koruzo. Med vinogradom in kraško steno leži 3—6 *m* široka proga gramoza, v kateri so že leta 1883. izkopali več ogrodij, novcev in lončenih posod. Našli so tudi 11 prav debelih, prevrtanih lončenih krogljic, ki so bile na vrvci nanizane in ležale pri vratu jednega ogrodja.

Pri poznejšem preiskavanji se je našla pol metra globoko skoro meter debela plast proda, v kateri je bilo zakopanih mnogo človeških kostíj, črepinj, žgane opeke, oglja in morskih školjk. Posebno mnogo se je našlo že omenjenih lončenih krogljic v najzgornjem delu proda. Med črepinjami žar in mastno zemljo se je našla lepa odica iz brona in gorenji konec bronene igle. Na podnožji prodovine je bila drobna prst z rjo pomešana, in našlo se je v njej oglje od hrastovega lesa in mnogo svinčenih kep, ki so se pri livanji razletele. Bolj proti zahodu, kjer je prod s črno zemljo pomešan, bilo je mnogo črepinj, opečnih plošč, lončkov in lončenih pokrovov z buckom na vrhu. Pri ogrodji nekega velikega moža se je našel ploskast pokrov, železen žebelj in konec bronove žice, ki je bil dvakrat prevrtan, zraven pa vse polno školjk. Pri drugem nepopolnem ogrodji so se našle črepinje velikih amfor za vino in dva rimska novca. Tudi v vinogradu, ki leži v vzhodnem zatonu, našlo se je več ogrodij, črepinj in vse polno kovinske pelne.

Očividno je bila na Bokadinu mala rimska naselbina. Dokaz temu je tudi sedem ostankov rimskih zidin na rtu med obema zatonoma. Proti suhi zemlji je bila naselbina zavarovana z debelim zidom iz velikih kvadrov, ki je na nekaterih mestih še sedaj 2 *m* visok. Ljudstvo pripoveduje, da so to ostanki palače kralja Atile, in da leži blizu tam neka kraljična zakopana. Prostor za naselbino je bil poprej gotovo

mnogo večji, ali ga je morje izpodkopalo in odneslo. Od zgorej doli pa so se skale odtrgale in uničile ostanke te naselbine. O njeni starosti pričata najdena dva novca: jeden as z Janovo glavo in prednjim delom galije iz časa republike ter jeden broneni denar z boginjo Romo iz časa Konštantina Velikega. Prvi je bil kovan morda kakih 200 let pred Kr., drugega pa so dali kot obolus mrliču šele, ko je bil že svojo vrednost izgubil, torej morda okoli polovice IV. stoletja, malo pred začetkom preseljevanja narodov. (Moser, o. c. pg. 32.)

V okolici akvilejski se l. 1889. ni sistematično kopalo, nego prišlo se je le slučajno nekaterim nadpisnim kamenom na sled. — V Bukovici pod Gorico, kjer je stala rimska postaja „Ad fornulos", našli so v preteklem letu več ostankov železnega orodja iz rimskih časov.

Zanimivejša pa je najdba iz Grgarja nad Gorico, kjer so koncem lanskega leta našli med skalovjem ob cesti v Čepovan osemnajst lepih bronenih srpov, ki se sedaj večinoma nahajajo v deželnem muzeji v Gorici. Ti srpi so zelo podobni rimskim sekačem (ascia) in so na spodnji strani popolnoma gladki, brez roba, tako da so lahko ne le za sekanje, nego tudi za struganje služili. Gotovo jih je kak tovoreči prekupčevalec na onem mestu izgubil ali pozabil.

Pri Kobaridu je razkopaval dr. Marchesetti maja meseca 1889 prazgodovinsko grobišče, na katerem se je našlo doslej že okoli 400 grobov s sežganimi mrliči. Vendar so bili grobovi od oranja in prekopavanja že močno poškodovani, in tudi njih vsebina glede nakrasnin ni bila bogata.

Novo grobišče se je odkrilo „Na gomilah" pri Starem Selu, ki še čaka marljivega razkopovalca.

Rimska cesta se je v novejšem času konstatirala čez hribček sv. Antona nad Kobaridom, kjer je stalo prazgodovinsko gradišče. Od tam je peljala polagoma navzdol v jarek za „Tornovčevim gradom", kjer je stal v srednjem veku gradič „Pottenstein" na strmem robu. Pod tem robom je peljala cesta dalje po majhni ravni nad sedanjo državno cesto. Po tej ravni se še spozna prav dobro cestni tlak, in po nekaterih krajih tudi v kamen izdolbene kolotočine. Nasproti velike meline na magoški strani je prišla potem rimska pot na sedanji cestni tir in šla po njem dalje proti Trnovemu.

Na Koroškem so tudi lansko leto dalje kopali na Bregu (Frögg) pri Vrbi ter našli obilno prazgodovinskih starin podobnih onim poprejšnjih let.

Baron Hauser je konstatiral, da je na Krnskem gradu (Karnburg) stala še za rimskih časov neka trdnjava in morda ravno tako tudi na nasprotnem griči, kjer so v prvih krščanskih časih sezidali gosposvetsko cerkev.

Na spodnjem Štajerskem se je kopalo nekaj malega pri sv. Marjeti na Ljubnem (Loibenberg, 359 *m*) blizu Vidma. Tam gori je stalo imenitno gradišče, in nekoliko bolj proti vzhodu stoje gomile, ki so se razkopavale že l. 1888.

Junija meseca 1889 je zasledil Pečnik naselbino in grobe iz tako imenovane merovinške dobe na mestu „v Vraneh" nad Sevnico. Tudi se je konstatiralo več gomil pri Brezovem in pri Blanici pod Sevnico.

Na Gori pri Konjicah so našli fosilni mamutov zob, in to je menda prva najdba te vrste na vsem Štajerskem.

S tu naštetimi prazgodovinskimi najdbami pa še davno ni vse odkrito, kar se starin pod zemljo nahaja, nego prav njih množina dokazuje, da se mnogo zgodovinskih zakladov pod zemljo nahaja, in da bode treba še mnogo mnogo razkopavati in riti, predno se bode imelo približno zadosti gradiva za velikansko stavbo prazgodovine naših dežel. Zato pa ne smemo pojedinih najdeb preozkosrčno in preveč lokalno presojati, nego prazgodovinska vednost mora se na zelo široki podlagi zasnovati. Dandanašnji imamo hvala Bogu že mnogo izurjenih veščakov, ki motre rezultate izkopavanj z bdečo in primerjajočo bistroumnostjo. Zato nam je vsak dan lože z vedno večjo gotovostjo načrtati temeljne poteze prazgodovine naše domovine. Prazgodovinska veda dandanašnji ne stoji več na samih hipotezah, nego stopila je že v vrsto eksaktnih znanostij. Izkopalo se je iz zemlje toliko sijajnih spomenikov starodavnosti, da lahko zasledujemo zvezo med najprimitivnejšimi produkti človeške roke iz onih časov, o katerih nobena pripovedka ne govorí, in med krasnimi izdelki grškega genija.

In da se lahko tudi širši krogi pouče o rezultatih dosedanjih prazgodovinskih izkopavanj, izdala je c. kr. centralna komisija za umetelne in zgodovinske spomenike koncem lanskega leta prvi del umetelno-zgodovinskega atlanta, v katerem so naslikani vsi lepši spomeniki naše monarhije iz prazgodovinskih in zgodnje-zgodovinskih časov. Vsega skupaj obsega atlant prav sto tablic, katerim je pridejan zelo kratek in jedernat tekst od atlantovega urednika dr. M. Much-a. Nihče pa naj ne misli, da bode ta atlant dolgo časa zadostoval vsem znanstvenim zahtevam. Skoraj dan na dan prihajajo na površíno zemlje nove starine, ki sicer ne menjajo do sedaj znanih tipov, ki pa vendar podajajo lepše in popolnejše predmete, tako da bode najkasneje v desetih letih potreba izdati nov atlant, ali pa vsaj dodatek k prazgodovinskim spomenikom. O takem napredku arheologije se še pred kratkim nikomur sanjalo ni.

Deželni stanovi kranjski od 1818-1847.

Prinos h kranjski zgodovini.

Spisal prof. **Jos. Apih.**

---

1. Nova stanovska osnova.[1])

V jeseni 1813. l. je zapustil zadnji francoski vojak kranjsko deželo. Izpod podstrešja ljubljanskega rotovža so rešili „avstrijskega orla“ in z veliko častjo ga zopet obesili na pročelje mestne hiše; po stolni cerkvi pa se je razlegala zahvalna pesem za osvobojenje iz francoske oblasti. Veselje se je javilo povsodi in bilo je pristno veselje: dasi pod francosko vlado, čutil se je vendar Kranjec vedno Avstrijanca, nikdar „Francoza“. Napoleon ni mogel ustvariti nove interesne sodeležnosti mnogobrojnim narodom, katere je bil iztrgal iz starodavnih državnih skupin; zgodovinske in prirodne sile, koristi in čuti narodov, to so bili močnejše vezí, nego genij silnega moža. Niti z najbrezozirnejšimi sredstvi ni mogel ta mogotec germanskim, romanskim in slovanskim narodom ustvariti skupnih tal za skladno razvijanje; Kranjec, Slovenec ne pozna drugih tal nego ozemlje avstrijsko, vlado habsburško. Poleg tega seveda ne bode pozabil, da je francoska vlada nekaj dobrot prinesla deželi poleg takih činov, ki niso ugajali vsem stanovalcem. Francoska vlada je podrla nekaj zastarelih naprav, preosnovala je upravo, odpravila je samoupravo dežele v podobi deželnih stanov, uresničila je ravnopravnost kmeta z gospodom, podvrgla je vse sloje naroda neposredno državni sili, predrugačila je šolstvo, davke itd. Ko se je potem Kranjska z ostalimi

---

[1]) Gradivo za nastopno razpravo sem zajemal sosebno iz listin deželnega arhiva v Ljubljani; nekaj iz tiskanih virov, n. pr. „Laibacher Ztg.“ in knjig, katere navajam na dotičnih mestih.

ilirskimi pokrajinami zopet zvezala z staroavstrijskimi kronovinami ali prav za prav z „dednimi državami“, bila je avstrijska restavracija nekaj nezmožna uvesti tu kar stari nastroj, nekaj pa tega niti hotela ni, kajti na Dunaji je vladal „zmerni“ jožefinizem, ta pa je prerad segal v najkrajnejše žilice državnega života. Niti cerkvi niti šoli ni priznal samouprave in svobode, potegnil je na-se upravo, finance, pravosodje itd., pa nikjer ni našel resnega odpora, kakor je bil odpor stanov za Jožefa II. Francoska revolucija je uklonila duhove tako, da so bili dovzetni za absolutistični vladni sistem s tistim nekako patriarhalskim svitom, ki znači vlado Franca I. Francoska vlada je porazila pri nas stanove, ne menèč se za stare pergamente, na katere so stanovi malo let popred se sklicevali, branèč svoje pravice proti Jožefu II. in Leopoldu II. Po smrti Jožefa II. so kranjski stanovi 1890. l. v obširni spomenici zahtevali[1]) nazaj vse pravice, katere jim je vzela Marija Terezija, oziroma Jožef II. Zvali so se takrat „prve člane, namestnike in zastopnike naroda,[2]) gonilno moč in sredstvo notranje uprave, posredovalce med narodom in zakonodajno oblastjo“. Rekli so, da je stanovski zbor „nedotakljiv; vse, kar se naslanja na pravo, je sveto in nedotakljivo. Tembolj velja to o stanovskem zboru, ki je v imeni naroda sklenil z vladarjem pogodbo o podložnosti baš z namenom, da bi branil stare svoje pravice in pravice narodove zoper vsakojake prekrške po vnanji sili . . . To pogodbo pa so ponavljali vsakemu novemu dednemu vladarju, poklonivši se mu pri njegovem nastopu, in šele Marija Terezija in Jožef II. sta odrekla stanovom to pravico. Te besede svedočijo, da so tudi kranjski stanovi proučili Roussoau-ja in njega „Contrat social“, „evangelje“ revolucije, a pri tem prezrli, da se njih pojmi o „narodu“ in „državljanstvu“ nikakor niso ujemali z idejo glasovitega francoskega filozofa. Sklicujoč se na „pogodbeno teorijo“ so si, seveda sami pri sebi ali „implicite“ gospodje stanovi, lastili pravico, ki naravno izvira iz nje: odreči pokorščino gospodarju, ako kruši pogoje, pod katerimi so z njim sklenili pogodbo. Smatrali so se torej za nepogojne pooblaščence „suverénnega naroda“. No, francoska revolucija je liki kronos pogoltnila lastne otroke in uničila teorijo, na katero so oni zidali „gradove v oblake“. Malo let po oni izjavi kranjskih stanov je bila ta teorija že pokopana, in — čudna ironija usode! — 1790 so se stanovi z evangeljem revolucije v roki bojevali proti legitimni državni oblasti in ne brez uspeha; 20 let pozneje pa je vlada, vzrastla iz francoskih

---

[1]) Mittheilungen des hist. Vereins für Krain, 1859.
[2]) V političnem, na Kranjsko omejenim smislu.

revolucijonarnih tal, upihnila luč življenja istim stanovom. Tem pa še na um ni prišlo, da bi se branili; udali so se molčé v voljo silnega Napoleona, slutèč, da jim je odzvonilo za vselej. Isti duh resignacije, morebiti celo spokorne resignacije, navdajal je stanove tudi potem, ko se je dežela znebila železne roke Napoleonove. Če so jim bila znana načela avstrijskega vladanja in tisti duh, ki se je dvignil iz krvavih bojišč Evrope, morali so kar molčati o oni spomenici, katero so 1790. l. mnogi med njimi še v polni samosvesti stanovske veljave bili podpisali.

Avstrijska vlada, ki je sedaj vzela zopet ilirske pokrajine pod svoje področje, ni bila prijateljica stanovstva. Za to je imela razne razloge, posebno pa ta, ker je stanovstvo, predstavljajoč samo upravni provincijalizem, načelno nasprotovalo absolutizmu in centralizmu, za katerima je jožefinski sistem vedno težil, ne da bi bil sicer hotel žaliti zasebnih pravic fevdalnih gospodov. Na Dunaji niso hoteli kar takoj znova oživiti deželnih stanov.[1]) Po dolgem posvetovanji so vendar-le sklenili nove stanovske ustave dovoliti nekaterim deželam, ki so za francoske dobe bile izgubile svoje stanove; pa tudi to so dosegle samo one kronovine, katere so imele do te ustave neko zgodovinsko pravico, n. pr. Kranjska, nikakor pa ne druge, n. pr. Goriška in Istra. Tem srečnejšim kronovinam so se dovolili samo stanovi brez istinite moči in veljave, stara oblika brez bistvenih atributov samouprave stanovske. Upravi in sodstvu novi stanovi niso bili več podlaga. Odpravljene so bile — tako je sodil cesar Franc — „vse države v državi“; sedaj niso stanovi več veljali za podpore vlad, kajti „sedaj so podpora oni skladi naroda, ki z vojaškimi nabori in z davki vzdržujejo dragoceno vojaštvo; oni plačujejo davke vladarju, oni morajo v svojem potu priskrbljevati hrano in vse potrebščine in ugodnosti življenja“. Cesar je odkazal stanovom nove dolžnosti: odrekó naj se malenkostnim osebnim pretenzijam, podredé naj se občnim zakonom, potem bodo po „hvalevrednih težnjah dosegli čislanje in ljubezen svojih sodržavljanov, po tem načinu pa bodo tudi upravičili in utrdili zaupanje, katero stavim v njih gorečnost za blagor domovine“.[2]) Če so se stanovi drznili v duhu črke starih ustav prekoračiti meje svoje oblasti, okrcal jih je cesar „po prstih in poslal domov“.

---

[1]) Franc I. je 2. maja 1814 pisal grofu Saurau-u: „Se li naj v kronovini Kranjski in Goriški zopet oživé ali morejo oživiti stanovi, o tem mi poročajte, proučivši vse okolnosti, samo na moje osebno znanje; v uradnih obravnavah se ne dotikajte te stvari.“ — Krones, Zur Geschichte Oesterreichs in den Jahren 1792—1816, 289.

[2]) Meynert, K. Franz, 238.

Na drugi strani je pa dejanstvena različnost mnogobrojnih dežel in narodov v Avstriji zahtevala neke organe, po katerih bi vlada stopila v zvezo z „narodi“, t. j. s kronovinskimi jednotami. Saj so tudi najbolj centralistično nadahneni državniki morali uvideti, da je v mnogih pitanjih jemati ozir na posebnosti pojedinih delov države, da je treba narodom „pustiti vsaj nekaj sence samostalnosti, da manj občutijo združenje z državo in lože utrpé politično samostojnost in ime, katero so izgubili“. Požrtvovalnost vseh narodov je bila zgodovinska istina; verni in udani pa so bili narodi tudi v najviharnejših dobah zato, ker so vladarji čuvali vsaj nekaj bistvenih ali pa tudi samo navideznih ostalin nekdanje samobitnosti narodov in dežel. Klasičen zastopnik te vrste državnikov je nesmrtni nadvojvoda Ivan, ki je nekoč pisal prijatelju Kalchbergu[1]: „Avstrije moč izvira iz raznoličnosti kronovin, prirodne lege, iz odnošajev med jeziki in narodi . . . Jožefa II. nameravana jednojezičnost je lepa misel, jako bi olajšala državno upravo, ugonobila bi pa moč države in bi imela iste posledice, kakor na Francoskem, kjer je vse izgubljeno, kakor hitro je padla stolica.“ Dasi ni bil prijatelj deželnih zborov, nego bolj nekakega federalističnega absolutizma, svetoval je vendar cesarju, da naj na Kranjskem vse uredi, kakor je bilo do 1809. l., da naj torej ohrani starodavno raznovrstnost, katero zove „našo srečo“. Jedno kopito ni za vse; nikdo ne bode več ugovarjal, „cesar bode zopet neomejen, narodi pa zadovoljni“, kakor je bilo nekdaj.

Kar je nasvetoval cesarju najboljši poznavalec notranjeavstrijskih kronovin, izvršilo se je stoprav po večletnih posvetovanjih, katera so — če se ne motimo — tudi člani bivših stanov hoteli pospešiti s svojimi prošnjami. L. 1816. so sprožili to stvar, pa cesar ni čital vloge,[2]) pač pa je zvedel nje vsebino. Prišedši v Ljubljano je précej nevoljno poprašal po pisci vloge, a gospodje se niso upali ga imenovati, dali so pa dušek nevolji dežele, ker se ji tako dolgo ni vrnila stanovska samouprava. Niso se mogli zadovoljiti s tisto čisto neoficijalno ulogo, katera jim je bila prisojena o znamenitih prilikah, n. pr. ko je šla kranjska deputacija na Dunaj poklonit se cesarju.

---

[1]) Schlossar, Erzherzog Johann und sein Einfluss auf das Culturleben der Steiermark.

[2]) O tej vlogi govori neko pismo nadvojvode Ivana (Schlossar 145, 148, 327) ki sicer ne omenja stvari same, a iz tedanjih razmer se da to sklepati; gotovo se je tudi o davčnem bremeni in slabi letini razpravljalo. Ivan je popolnoma odobraval zahtevo „stanov“. Radič, „Zvon“ 1886, str. 757 pravi, da so stanovi že l. 1814 pozvedovali zastran nove stanovske osnove. — Isti „Krain und die Auersperge“, Oester.-ungar. Revue, 1886, 4. str. 20.

Želja dežele, oziroma stanov, izpolnila se je l. 1818.; ustavna listina (patent) 29. avgusta 1818[1]) je dala stanovom zopet zakonito podlago. Ta ustava je imela veljavo za „kronovino Kranjsko" — skoro je pa nastalo vprašanje, kateri obseg naj ima ta vojvodina. Bila je čestokrat dokaj večja nego dandanes, in n. pr. mesti Trst in Reka sta spadali k nji. Že 1828. l. so stanovi kranjski prosili vlado, naj reši to vprašanje, ker je bilo dvomljivo, obsega li ustavna listina samo ondaj k Kranjski spadajoče pokrajine, ali pa tudi tiste, ki so bile do l. 1809. z njo združene.[2]) L. 1839. so vložili vnovič obširno spomenico o tej stvari po nasvetih kanonika Praprotnika in prosili, da naj se dajo deželi meje iz l. 1809., tako da bode obsegala vse kraje, kateri so združeni v deželni deski; na vse te kraje naj se raztegnejo stanovske pravice. Toda vsi ti koraki so bili brez uspeha; stanovska ustava je ostala omejena na sedanje meje kranjske.

Uvodne besede cesarskega patenta z 29. avgusta 1818 pravijo, da je cesar ukrenil „stanóvsko narédbo po starimu, voner pak gledáje na sdájne potrebe vojvodstva ino mnógotire preméne njegóvih okólšin zópet upeljáti". V ozirih na „preméne okólšin" tiči jedro in težišče ustavne listine, katero si hočemo malo bolj natanko ogledati, da nam bode mogoče o novi napravi izreči pravično sodbo.

Ustavna listina je najpred zopet oživila nekdanje „klopi";[3]) zopet so sedeli na duhovski klopi škof ljubljanski z dekanom, proštom in dvema kanonikoma stolnega kapiteljna in prošt novomeški, na gosposki klopi knezi, grofi in baroni, na viteški klopi vitezi in na meščanski klopi poslanci „cesarskih" mest, namreč dva za Ljubljano, po jeden za Metliko, Kamnik, Črnomelj, Novo Mesto, Kranj, Višnjo Goro in Lož. Krog opravičencev za klopi gospodov in vitezov se je izdatno skrčil v primeri s staro stanovsko ustavo, kajti poleg plemenitega stanu in velikoletnosti se je zahtevala tudi posest deželnoknjižnih nepremičnin. Sam „inkolat" sedaj ni več zadostoval, ostal pa je vender inkolat. Z njim so se počastili odlični plemenitaši,[4]) n. pr. visoki državni dostojanstveniki ali sploh za deželo zaslužni

[1]) pl. Radić je priobčil slovenski tekst v „Ljublj. Zvonu" 1886, str. 757.

[2]) Kreizberg, Mitth. d. hist. Ver. f. Krain 1846. Costa oče je 1861 isto stvar zopet sprožil v zgod. društvu, Hicinger v „Laib. Ztg.".

[3]) Prim. Verhovec, Nekdanji deželni zbor kranjski („Ljublj. Zvon", 1886, 735).

[4]) Inkolat so dobili guvernérji Sweerts-Spork, Lattermann, Schmidburg in Welsersheimb, dalje bar Mandell (ustanovitelj prve žitnice na Kranjskem), pl. Ditrich, vitezi Kalchberg (oče in sin), Pagliaruzzi in Gasparini, grofi Goës, Kolowrat, Mittrowský, Nugent in Meran (sin nadvojvode Ivana), pl. Lehmann in škof briksenski kot lastnik bleške graj-

možje. To odlikovanje je podelil cesar po predlogu deželnih stanov; plačati je bilo za to čast 500 gld., a ta svota se je navadno dotičniku popustila. V nekaterih slučajih so stanovi oporekali vpeljavi gospodov v deželni zbor, ki so imeli samo naziv „plemeniti“, vendar to ni obveljalo. Kdor je imel pravico do sedeža v deželnem zboru, moral se je zglasiti, in ako je zbor našel vse v redu, vršila se je na deželnem zboru „introdukcija“ novega člana. L. 1845. n. pr. se je vršila introdukcija grofa Karola Hohenwarta. L. 1832. je bilo vseh članov obeh plemenitaških klopij 41, in sicer v okrogu ljubljanskem 26, v novomeškem 11 in v postojinskem 4. Stanovom se je to število včasih zdelo tako pičlo, da so nasvetovali podelitev inkolata z dostavkom, da je treba osobito broj vitezov pomnožiti. Istina je, da je bilo število vitezov najbolj pičlo, še bolj pičlo [1]) nego število članov duhovske klopí, ki je vsled cerkvenopolitičnih naredeb Jožefa II. izgubila precèj članov. Vendar je deželni zbor imel dosti odločen stanovski ali reprezentativni značaj, in če smemo duhovne deželne stanove, lastnike obširnih fevdalnih pravic in dohodkov, prištevati veliki skupini „gospodov“, kateri stoji nasproti kmet in meščan, smemo reči, da so bili tudi novi stanovi v veliki večini aristokratski zbor.

„Meščanstvo“, „tretji stan“ je bil zastopan samo po tistih poslancih navedenih mest, katere so vsako leto izvolili stanovalci dotičnih občin. Sleherni izvoljenec je dobil od okrožnega urada pooblastilo, ki je bilo zanj zajedno ukaz, da se udeleži seje deželnega zbora. Prisotnost na deželnem zboru ni bila zanj aristokratska „pravica“, nego prava pravcata „dolžnost“, on je nehal biti član stanov ali „gospodov stanov“ v tistem trenotku, ko je deželni guvernér zaključil sejo dež. zbora, izvzemši onega poslanca, ki je bil voljen v deželni odbor. Aristokratski značaj deželnega zbora „de jure“ je pa „de facto“ često skoraj splaval po vodi, kajti meščanski poslanci so se zbrali vedno vsi, če je bilo tudi morebiti slabo vreme, ali tam pa tam podrt most, ali doma v delavnici in na polji ali pa v vinogradu dosti dela. Meščanski poslanec je moral priti, dočim je gospod in vitez rajši doma ostal in se opravičeval z ovirami, ki pa za meščana niso veljale. Če se torej oziramo na to, da so bili oni meščanski poslanci vsled agrarnega značaja malih mest na Kranjskem v prvi vrsti zastopniki kmet-

ščine. Bar. Baldacci je dobil inkolat že 1809. l., a za dotično diplomo se je oglasil šele 1837. l. Krones, zur Gesch. Oester. v. 1792—1816, str. 153 opomba.

[1]) Sicer pa navaja Hlubekova statistika za l. 1841. na Kranjskem 402 plemenitaša, namreč 256 v ljubljanskem, 85 v novomeškem in 61 v postojinskem okrogu; k gospodom stanovom je spadal torej majhen del plemstva. Carniolia 1843.

skega stanu, moramo jih smatrati za prave zastopnike naroda samega, dočim so seveda tudi ostali, višji stanovi imeli zastopati najpred agrarne interese, a glavno vodilo jim je bila lastna korist, ki se često ni ujemala s koristjo kmeta - podložnika. Često je nasprotovalo zgodovinsko stanovsko pravo tistemu pravu, ki je dobivalo vedno rastočo veljavo v dotlej zatiranih vrstah človeške družbe: prirodnemu pravu; čimdalje bolj se je prvo pravo smatralo za krivico. Nočemo spisati cele statistike pohajanja deželnih stanov, temveč samó pripomniti, da je prišlo 1826. in 1837. l. samo po 6 „gospodov“, 1825. do 1828. l. samo po 2 „viteza“. Torej je bila včasih prisotna jedna četrtina članov obeh klopíj, in tudi 1832. in 1841. leta, ko je bilo navzočih po 13 gospodov in 9 vitezov, bila je to jedva polovica članov obeh stanov; več pa jih zapisniki ne navajajo do 1847. l.[1]) Včasih n. pr. 1826. l. je bilo meščanskih poslancev več nego „gospodov“ in „vitezov“ vkup; z duhovniki vkup so imeli večkrat absolutno večino. Duhovna klop je bila pa tudi nekaterikrat skoraj prazna, včasih pa so prišli vsi duhovni člani. Slaba udeležitev je napotila 1820. l. cesarja, da je dal „gospodom“ in „vitezom“ oster ukor, nadejajoč se, da se bodo v bodoče v večjem številu shajali. Pokarani gospodje so se izgovarjali, češ, da je deževno vreme pokončalo mostove, poškodovalo ceste in jim zabranilo potovanje v Ljubljano, ali pa, da je zbor sklican baš takrat, ko imajo pobirati vinsko desetino in gorščino, „ki so najvažnejši del njih dohodkov“. Zato naj bi se za deželni zbor odločila prikladnejša doba. Nekateri so rekli, da niso vedeli, da se bode zbor pogovarjal o važnejših stvaréh, in da zato niso prišli. Vsled tega se je pozneje članom razpošiljal dnevni red deželnih zborov nekaj dnij pred zborovanjem.

Glavni vzrok, da so dohajali sosebno spočetka gospodje in vitezi v tako pičlem številu k deželnim zborom, iskati pa je morda v tistih točkah ustavne listine, ki določujejo pristojnost deželnih stanov. § 5. pravi, da so „stanovi za vse leto postavleni, kar k' pridu dužéle, ali usih stanóv, ali kakiga posébniga stanú služi; za tiga vóljo se stanóvam ne prepové v' njih postávskih sohódih pròšne inu pertožbe v' iménu dužéle pred dužélno Poglavarstvo, ali skozi taisto pred dvórne Gospóske, ali tudi narávnost pred Nas položiti. Izbránci [2]) pak ne smējo brez Našiga prej dobleniga dovoljenja v Naše dvórno prebiválše pošilati.“ Vsebino tega odstavka pa jako

[1]) Gotovo je grof Anton Auersperg (Anastazij Grün) spadal med najodličnejše „gospode stanove“ na Kranjskem; deželnega zbora se je pa udeležil le petkrat, namreč 1832., 1835., 1843., 1844. in 1845. l. Na deželnozborske razprave je vplival samo v zadnjih zasedanjih.

[2]) Deputacije.

omejuje § 6. Cesar si pridržuje pravico „dávke nakladati, po usimu zastópu: voner bomo sklénjeno nalogo sémelske štibre usako lejto v' podóbi lastniga povelja stanóvam na znánje dali.“ Po besedilu cesarskega patenta imajo stanovi torej samo zbrati se, da zaslišijo cesarjevo povelje gledé svote zemljarine; iz cesarskega patenta se ne more nikoder izvajati niti senca pravice stanov, pritrditi cesarjevemu postulatu ali odkloniti ga, niti pogajati se z vlado in pobotati se naposled o celi ali manjši svoti, kakor so običavali nekdanji stanovi. — Isti § 6. ne govori o nikaki pravici stanov, temveč izraža golo, brezpogojno dolžnost, nalaga jim celo odgovornost za „spodobno razdejlenje naložene štibre,“ čuvati imajo, „de razdejlenje več ku usa štibra ne znese, in de se per temu oprávku use obstojéče ukazíla na tanko spólnijo“; nasprotno pa „pobiranje zemelske stibre, ino razsojenje kake posébne preteženge ni opravk stanov“. Posegati v davčno upravo je bila nekdaj najvažnejša pravica deželnih stanov; sedaj se jim je ta odvzela, z njo vred vsakojaki vpliv na upravo sploh in na pravosodje. Prav za prav se jim je odkazala taka uloga, da bi se dala iz črke cesarskega patenta sila težko dokazati pravica novih stanov do obstanka, osobito ako bi se morala dognati ta pravica s stališča javne ali obče koristi. Jedina gmotna korist stanov je bila uprav „stanovska“, t. j. plemiška, ker so dobili „pravico iména za té na kranjskimu obstoječe gospóske štiftunge, in prejéme, pred duželnim Poglavárstvam, ali pred dvorno Gospósko nasvétvati,“ ta pravica je pa skoraj izključno bila plemičem v prid. Nazadnje so dobili še pravico „spódne službenke stanóvske staviti; voner zapovémo, de število ino lejtna pláča službenkov ne smé vékši, ku bomo Mi postavili, biti“. (§ 6.) Za tekoča opravila izvoli deželni zbor odbor (Verordnetenstelle), predsednik obema je deželni guvernér, glava državne uprave v deželi. Cesar skliče stanove sleherno leto, samovoljno se ne smejo zbrati; ukrepi se morajo predložiti vladi v potrjenje. Končno se vitezom in gospodom še podeli „pravica“, „že pred lejtam 1809 perpušeno stanóvsko obléko nositi“. Pri zgodovinarjih in politikih je ta pravica vzbudila mnogo veselosti; ako pa preudarimo to pravico prav temeljito, moramo reči, da bi nova stanovska osnova brez nje ne bila popolnoma — „stilgerecht“.

Ta prvotna osnova se je nekaj izpremenila 1835. l., ko se je osnoval „pomnoženi stanovski odbor“ broječ poleg „odbornikov“ še 8 „odborniških svétnikov“, izbranih iz celega deželnega zbora; izključeni torej meščanski poslanci niso bili.[1]) Izvolitev je bila veljavna stoprav, kadar jo je cesar

[1]) Kakor trdi H. Costa v „Reiseerinnerungen aus Krain“, str. 21.

odobril. Ta „mali deželni zbor“ se je zbiral vsaj po štirikrat na leto in reševal nujne, manj važne stvari. Zapisniki in ukrepi so se morali predlagati vladi v potrjenje.

Če primerjamo stanovsko ustavo iz l. 1818. za Kranjsko z ono n. pr. Štajerske, pokaže se nam takoj neugodnejši položaj kranjskih stanov. Štajerski stanovi so se n. pr. smeli zbirati na samo povelje deželnega glavarja brez vladnega dovoljenja in volili so si sami svojega predsednika, „deželnega glavarja“.[1]) Sestava kranjskih stanov je bila pak naprednejša. Na Štajerskem je bil član dež. zbora „gospod“ in „vitez“ tudi brez deželno-knjižnega posestva, nasprotno pa je bilo meščanstvo slabše zastopano, ker so mesta smela voliti samo po dva zastopnika za sleherni okrog; v odborništvu je sedel 1 meščan poleg 1 duhovnika, dveh gospodov in dveh vitezov. Seveda je bila pravica in oblast stanov v istini tudi na Štajerskem jako skromna, problematična; Štajerci so sicer imeli pravico „dednega poklona“ novemu vladarju, pa bila je samo senca „pravice“, Kranjci pa niso imeli niti te sence več. Cesar Franc in sin mu Ferdinand nista hotela ugoditi prošnji stanov za „dedni poklon“, dasi se je prošnja večkrat ponovila. Za stanove je bil „dedni poklon“ izraz „pogodbe“ med vladarjem in narodom, spomenik avtonomije dežele in stanov; zanj torej ni bilo prostora v državnem pravu moderne monarhije.

Našli smo torej le nekaj drobtinic, ki so se dovolile novim stanovom; vse ostalo so otle oblike, častitljive obleke, ki niso ovirale motanja državnega stroja, četudi so stanovi izdatno uporabljali vsaj pravico, staviti prošnje in pritožbe. Te so imele redkokrat kaj uspeha; če niso obležale kje v prahu registratur, odbile so se kar kratko, ali pa se cesarju niti predložile niso, kakor prošnja iz 1830. l. za varstvo proti „lakomnim“ spekulantom, ki so z drago soljo drli kmeta. Guvernér je izjavil, da prošnje ne smatra „pripravne za predlogo“ cesarju. Če so kdaj kaj dosegli stanovi, bil je ta uspeh skromen in še ta je bil sad stoprav dolgotrajnih in vztrajnih trudov. Mogoče, da bi se bile stvari obrnile na boljše, da bi se bilo doseglo več; a tega ni oviral samo premočni državni sistem, nego nezmožnost stanov samih. Vsled prevratov francoske revolucije je bila Evropa utrujena, želela je miru. Uživati je hotel človek, uživati v miru, kar je bil otél iz vesoljnega poloma; osobito plemiči so zabredli v tisto feaško življenje, ki je cvetlo za dunajskega kongresa in še nekaj let dalje, in katero je sam nadvojvoda Ivan po zaslugi ožigosal. Stoprav ko je izgubila država

[1]) Prim. Tschinkowitz, Darstellung des polit. Verhältnisses der verschiedenen Gattungen von Herrschaften zur Staatsverwaltung in Steiermark und Kärnten, I. 2. Kalchberg, Prosaische Schriften, I. 243.

svoje držálo, dočim je na pozorišče stopal nov rod, mladostno čil, nadahnen z idealnim vznesenjem, dasi do cela nepraktičen v delovanji, stoprav potem bi se bili mogli stanovi nadejati nove, istinite veljave, ako bi jih ne bil pokopal za vselej novi duh demokracije.

Zgodovina je zabeležila, kar so storili deželni stanovi in česar niso storiti mogli. Potem pa je sodba jasna in nedvomna: nameravali so marsikaj dobrega za domovino, često so dajali vladi bolj ali manj modre svete, eksekutivne oblasti niso imeli, in zato je za vse, kar se je dogodilo do 1848. l., jedino vlada odgovorna. Stanovom dajmo absolutorij, saj velja tudi o njih: et voluisse sat est.

Životopis stanov nam bode pa zajedno najvažnejša priča zgodovine kranjske dežele v dobi tihega življenja med 1814. l. in viharnim marcem 1848. l.

---

2. Stanovske oblike in finance.

V nekaterih kronovinah je cesar pozval stanove s posebnim pisanjem k zborovanju (Convocationsschreiben), in sicer so se taka pisma pisala često v jako zastarelem jeziku n. pr. poziv moravskim deželnim stanovom.[1]) Deželne stanove kranjske je pa cesar pozval k prvemu shodu že v ustavni listini sami. Na podlagi tega patenta je deželna vlada še posebej pozvala one, ki se štejejo za člane duhovske, gosposke in viteške klopí, da naj do zadnjega dne meseca februvarja 1819 dokažejo svojo pravico, mesta pa, da naj dotlej izvolijo svoje poslance. Če se ne varamo, pozdravili so meščanje radostno ta poziv, ki jim je odprl zopet pot do deželne hiše; vsaj čitamo, da so v Kamniku povodom volitve poslanca pogostili 40 najrevnejših meščanov, v Kranji darovali 212 vatlov platna za ljubljansko vojaško odgojilnico, in v Ljubljani napravili pojedino odgojencem domačega pešaškega polka. 18. marca 1819 so se prvikrat zbrali deželni stanovi v Ljubljani, prečitala se jim je ustavna listina, oziroma cesarski patent z dne 29. avgusta 1818, slavoklici na cesarja so izražali veselje stanov, godba in grom topov sta poveličevala slavnost. Potem je škof v imeni stanov prosil guvernérja, da naj sporoči cesarosti zahvalo stanov za stanovsko ustavo. Naposled so se izbrali odborniki. Popoludne je bil banket pri guvernérji, zvečer pa slovesna igra v gledišči, obstoječa iz neke alegoriško-mimiške predstave iz Zieglerjevega

---

[1]) Springer, Geschichte Oesterreichs, I. 297.

igrokaza „Weltthron und Herzensgüte“. Predstava je vrgla čistega dobička 200 gld. za ubožni zaklad.[1])

Odsihdob je cesar pozval stanove, katerih osnovo je 12. avgusta 1820 definitivno potrdil, vsako leto s posebnim patentom, noséčim tá-le, po stanu deželnozborskih članov stopnjevani naslov:

„Hochwürdigst Hochgeborner, Hochwürdig, Ehrwürdig, Würdig-Andächtige, Hochgeborne, Hoch- und Wohlgeborne, Wohlgeborne, Edle, Ehrsame, Liebe, Getreue!“

Vselej se je izdalo posebno obredje za postulatni dež. zbor; njegove glavne točke so se vršile ponajveč v nastopnem redu: Člani dež. zbora so se zbrali dopoludne ob določeni uri v stolni cerkvi, izvzemši tiste, ki so s svojimi kočijami po guvernérja šli in ga v slovesnem sprevodu čez Novi trg (sedaj Turjaški trg), Čevljarski (sedaj Hradeckega) most v stolno cerkev spremili. Naprvo so se vozili deželni stanovi, pred kočijami so stopali zasebni sluge, za njimi sluge guvernérja in sluge stanovskega urada; potem pride kočija guvernérja, spremljana po slugah guvernérjevih, nazadnje kočija guber. tajnika. Guvernérja sprejmejo pri vratih stolne cerkve slovesno kot cesarskega komisarja in ga dovedejo k stolu, stoječemu sredi cerkve, nasproti velikemu oltarju. Po končani slovesni službi božji se guvernér v istem sprevodu vrne čez Frančiškanski most in Kongresni trg v „dvorec“. Med tem se zberó stanovi v dvorani deželne hiše; ko so se vsi sešli, gredó nekateri gospodje po guvernérja in ga spremijo v dvorano; njemu sledé tajniki, katerih jeden nosi cesarski postulat na baršunasti blazini. Razvrščeni so bili člani deželnega zbora tako, da je bila na desno cesarjeve slike klop za duhovne, na levi najpred klop za gospode in potem ona za viteze; sliki nasproti pa je bila klop za meščanske poslance. Vrata so bila odprta, občinstvo je smelo priti v dvorano. Guvernér odpre zbor s primernim govorom in razpečati najvišji postulat, potem odide v istem slovesnem sprevodu, kakor je prišel. Njegov posel kot cesarski komisar je dovršen; če se potem zopet zberó stanovi pod predsedstvom guvernérja, ima on samo ulogo načelnika stanovom. Razločiti sta torej dva deželna zbora: v prvem, v „postulatnem zboru“ se je govorilo izključno o postulatu; v drugem zboru, ki je prvemu takoj sledil in se zval „posvetovalni zbor“ („Deliberationslandtag“), smeli so se stanovi posvetovati o predmetih, katere jim je predložila vlada ali pa tudi odborništvo, oziroma pojedini stanovi. Osobito so imeli navado odgovoriti na cesarski postulat s posebno „najudanejšo pred-

[1]) Illyrisches Blatt 1819.

stavo". Ta poudarja skoraj brezizjemno dvoje: ponavlja izraz vernosti in udanosti in prosi znižanja davkov.[1])

Pred ko naštejemo stvarí, o katerih se je deželni zbor, oziroma odbor posvetoval in delal ukrepe, nam je opomniti, da je bil položaj stanov s financijalne straní sila neugoden in da se je tudi pozneje jako malo zboljšal. Ako velja znani izrek: „Dajte mi dobre finance, in tiral bom dobro politiko" vsaj do neke meje tudi o naših stanovih, ne moremo se dosti važnega nadejati od zbora, ki je bil spočetka čisto brez lastnega imetja in je stoprav po dolgotrajnih naporih izposloval, da se mu je vrnil vsaj del stanovskega imetja.[2]) O zgodovini tega deželnega ali stanovskega premoženja naj zadostujejo nastopne vrstice.

Do 1809. l, t. j. začetka francoske vlade, imeli so stanovi 177068·49 gld. stroškov na leto, in sicer za obresti domestikalnega dolga 84212·43 gld., za poplačilo glavnice za cestne zgradbe 27425·39 gld., za druge zgradbe 1950 gld., za mezde, penzije, miloščine itd. 30430·51 gld., za davke 49·36 gld., za odškodovanje pri vremenskih nezgodah 15000 gld., za poplačilo deželnih rekvizicij iz vinske naklade 12000 gld. in za izvenredne stroške 6000 gld. Dohodki stanov so 1809. l. znašali 178312·11 gld. Pojedini viri dohodkov so bili nastopni: Mitninski in carinski ekvivalent (Mitteldingäquivalent) je vrgel 50000 gld. Ta „Mittelding" je prvotno obsegal dohodke vseh mitnic kranjskih, torej tudi tržaških in reških, ker sta bila Trst in Reka pred kranjski mesti. Cesar Karol VI. jih je „podržavil" in stanovom nakazal letnih 50000 gld. iz banknih uradov kranjskih in iz dohodkov mitnic na Reki (16000 gld.) in v Trstu (18000 gld.); stanovi so si zavarovali ta dohodek s tem, da so imeli drugi ključ (Mitsperre) dotičnih blagajnic.

---

[1]) Na prvem dež. zboru 1821. l. ni prišlo do takega posvetovanja. Meščanski poslanci so stavili sami prošnjo za znižanje zemljarine; ostali stanovi se jim niso pridružili, češ, da niso imeli prilike poprej se o predmetu dogovoriti in potem skupno prošnjo staviti. Iz poročila, s katerim odbor izročuje ono prošnjo deželni vladi, je razvidno, da stanovi še niso imeli pravice sniti se kot „Deliberationslandtag", vsaj odbor šele prosi, da se stanovom to dovoli, kar je v sosednih kronovinah že stara navada. Potem se ne bode cesar nadlegoval „s čisto neupravičenimi ali vsaj ne dostojno premišljenimi prošnjami in predstavami". Cesar je dovolil taka posvetovanja po postulatnem zboru, pa „način stanovskega delovanja zahteva, da se ta posvetovanja vršé pod predsedstvom guvernérja, ki je zajedno redni predsednik stanovom". Ako on ne more, bode cesar imenoval namestnika.

[2]) Poleg dotičnih listin prim. tudi poročilo posl. pl. Strahl-a v dež. zboru kranjskem 1862: „Zur Beleuchtung der Frage, welche Ansprüche das Land Krain aus der Incamerirung des Provinzialfondes an das k. k. Aerar zu erheben berechtiget erscheint" in Mittheilungen d. hist. Vereins für Krain 1859, 38.

Pravno ime tega dohodka je bilo neizpodbitno, ker so stanovi kranjski 1632. l. prevzeli poplačilo 800000 gld. dvornih in 160000 gld. vojnih dolgov. — 43500 gld. je stanovska blagajna dobivala kot odškodnino za zgradbo ceste na Notranjskem na deželne stroške. Od postulatne zemljarine in osebnine je šlo 5%, t. j. 1809. l. 87084·39 gld. v stanovsko blagajno, in iz tega dohodka se je poplačeval domestikalni dolg; (vsled finančnih operacij 1811. l. in znižanja obrestij se je potrebščina za ta izdatek znižala na 34883·25 gld.). Ekvivalent za vinski dac (Weindaz, Zapfenmass) je nesel 17654·34 gld. in sicer deloma za že omenjene dolgove iz l. 1632., deloma pa kot odškodovanje za tistih 750000 gld. katere so stanovi do l. 1570. prejemali kot stroške za oskrb hrvaške in primorske granice; dac je podržavila 1747. l. Marija Terezija in stanovom nakazala navedeno svoto. 2287 gld. so l. 1809. znašale obresti dež. kapitala, 2486·59 gld. dohodki deželnih poslopij, zemljišč in mitnic, 500 gld. je vrgla godbarina (Musikimpost), katero je bila Marija Terezija 1749. l. stanovom prepustila. 15000 gld. je dežela dobivala iz državnih dohodkov, da jih je razdelila med kmete, katere so zadele vremenske nezgode. Istim kmetom se je poleg tega še odpisal davek, ne da bi se bil zaradi tega skrčil dohodek stanovske blagajne; ker se je ta svota vsa porabila za navedeni namen, imel je ta znesek za kranjski budget zgolj računski pomen. Isto velja o vinski nakladi (Weinaufschlag), ki je znašala 12000 gld. in se morala porabiti za obresti in amortizacijo kranjskega posilnega zajema iz l. 1805/6. in deželnih rekvizicij. Če primerjamo stroške z dohodki, najdemo za 1809. l. prebitka 1240 gld.; ta svota se je potrosila za deželno-kulturne namene, da ni bilo treba deželi zato nakladati posebnih davkov.

Vsi dohodki stanovske blagajnice so bili utemeljeni na najtrdnejši pravni podlagi in so omogočili samostojno deželno gospodarstvo.

Francoska okupacija je pa tudi tukaj napravila popoln preobrat. S stanovsko ustavo so izginile stanovske finance, vse imetje stanov je vzela država v svojo oskrb in seveda z njim vred tudi stanovski ali domestikalni dolg; ta je postal državni dolg, in domestikalne obligacije so se morale jemati v plačilo n. pr. pri nakupu državnih posestev. Ta naredba je spadala med najboljše čine Napoleonove vlade v naših krajih; celo njegovi nasprotniki so jo morali odobravati. Potem pa je prišel grof Saurau kot avstrijski poverjenik za organizacijo ilirskih pokrajin, in v njegovo področje je spadala tudi ureditev deželnega dolga. Zopet so se plačevale obresti, pa samo polovica in v kovanem denarji. Sicer se je pa Saurau ravnal skoraj popolnoma po načelu, da je Kranjska z ostalo Ilirijo

vred privojevana dežela. Po tem načelu je vse, kar je bilo nekdaj stanovskega imetka, država vzela zá-se: poslopja je rabila za svoje namene, stanarine ni plačevala nič; samo deloma se je priznala lastninska pravica dežele, deloma pa so se nekatere nepremičnine odkazale gledišćnemu zakladu. V takozvani „deželni razdolžni zalog“ so se stekali samo nekateri dohodki, namreč odstotki zemljarine in osebnine, ekvivalent vinskega daca i. dr. Iz tega zaloga naj bi se plačevale obresti domestik. dolga, mezde, penzije, miloščine, stavbena popravila, davki in izvenredni stroški.

Ko so zopet oživeli deželni stanovi, morala je biti najvažnejša naloga deželne samouprave, pridobiti nekdanji deželni zaklad. Za 1819. l. so stanovi sestavili deželni budget čisto po onem za 1809. l., postavili so se torej na stališče neovržnosti svojega prava, mislèč, da bode avstrijska vlada popravila, kar je proti njim grešila francoska vlada, in da bode deželi dala, kar je bilo že zdavna nje lastnina. Saj ni bila Kranjska nikdar odpadla od monarhije habsburške, temveč se je bila istotako samo uklonila sili, kakor cesar sam, ki je podpisal dunajski mir in se odrekel ilirskim deželam; saj je kronovina celó pod francosko vlado v hudih vstankih dokazala, da v prsih njenih stanovalcev še ni bila zamrla stara udanost do Avstrije, in hrabro so tudi pomagali Kranjci, da so avstrijske čete osvobodile dežele. A avstrijska „restavracija“ ni hotela priznati, da gre tu za „osvobojene“ dežele, v katerih je restavracija identična s postavljanjem v prejšnji stan, marveč je smatrala te dežele za „privojevane“, francosko dobo pa za tisto gobo, ki je naredila s starim pravom „tabula rasa“, tako da nova, ali prav za prav novo uvedena stara vlada sme ustanoviti povse nov pravni stan. In ker jim tudi gospodarska nezavisnost stanov ni bila všeč, torej so hoteli vzeti stanovom celo vinsko naklado in jim pustiti vsega vkup samo 72928·76 gld. dohodkov, a oprtati jim za vezilo 122643·10 gld. stroškov, tako da bi bil deželni zaklad imel primanjkljaja 49714·34 gld. A vladi sami se je taka rešitev tega prašanja zdela nemogoča, zato je cesar 1821. l. pozval stanove, da naj se izjavijo o dveh predlogih: hočejo li, da se jim vrne stanovski zaklad, v navedenem smislu skrčen, ali pa iz državne blagajne izplačuje gotova svota, zadostujoča deželnim potrebščinam.

Odslej je boritev za povrnitev deželnega zaklada v deželno oskrb, boritev za finančno samoupravo dežele kranjske stalna, z malimi izjemami se ponavljajoča točka dnevnega reda deželnih zborov in „najudanejših predstav“. Če stanovi sprejmejo ponujano dotacijo iz državne blagajne, uvekovitijo in poostrijo svojo zavisnost od državne oblasti, ki deželi lahko

vsako svotico deželnega budgeta odreče, češ, da ni potrebna; odrečejo se pa tudi svoji neovržni pravici do nekdanjega imetka za vselej. Ako bi se jim pa povrnilo le nekaj tega imetka v pičli meri s prevelikimi izdatki vred, morali bi pokrivati ogromni primanjkljaj z novimi dokladami, — katere bi že itak osiromašeni deželi vzele zadnjo srago krvi. To je deželni zbor 1821. l. dobro preudaril in cesarja prosil, naj se deželi vrne vse nje imetje; ako pa bi država ne hotela dovoliti tega, stoprav v tem slučaji naj se deželi dá ponujana dotacija, zastran katere se imata država in dežela naprej dogovoriti, poleg tega pa se naj deželi pač vrnejo nepremičnine s tistimi dohodki, katere je dežela imela do 1810. l. od njih.

Šele 1. grudna 1826 je cesar odločil to stvar, a ne v tistem smislu, v katerem so stanovi prosili: „odobril“ je namreč inkameracijo (podržavljenje) deželnega zaklada. Iz besedila cesarskega patenta se da sklepati, da so dotična oblastništva cesarju stvar tako predstavljala, kakor da želé stanovi inkameracijo, kar pa ni bilo res. Dvorna komora ni stanovom povrnila ničesar, temveč je odločila, da naj vse pripade državnemu zakladu: davčni odstotek, ekvivalent vinskega daca, neprimičnine (Podturn, deželna hiša itd.) godbarina, aktivne glavnice stanovske itd.; država prevzame vse stroške in dá deželnim stanovom samo dotacijo za mezde, miloščine, davke, poprave deželne hiše in izvenredne stvari, dočim mesto ljubljansko prevzame stroške mestne svečave.

Vtis te naredbe je bil skrajno neugoden, in na deželnem zboru 1827. l. so stanovi hoteli po posebni deputaciji vso stvar pojasniti cesarju, a guvernér baron Schmidburg je to preprečil z ugovorom, da je cesar že izrekel zadnjo besedo, in da bi bilo vse zaman in prepozno. Vkljub temu so stanovi izdelali obširno zgodovinsko in pravno poročilo o svojih pravicah do domestikalnega zaklada, „katerega je dežela nabrala v teku stoletij z ogromnimi žrtvami na krvi in blagu“. Bridko tožijo, da je sedaj v nevarnosti „ves zaup“, dà „cela častna eksistenca“ dežele. Osobito zagovarjajo tistih 15000 gld., ki so se pobirali z davki vred in delili med stradajoče ljudi. Tem ljudém se je poleg tega še odpisal ali znižal davek, ne da bi bilo to državni blagajnici v kvar, ker se je pod dotičnim naslovom itak pobirala posebna doklada k postulatnim, neposrednim davkom. Stanovi pravijo, da imajo vse ostale kronovine svoje lastno imetje, in da se Kranjska nikdar ni tako pregrešila, da bi se dalo upravičiti tako žaléče preziranje uprav kranjske dežele. Po nalogu stanov je odbor 8. marca 1828 zahteval, da se deželi povrnejo vsaj nekateri deli deželnega imetja (odstotek, vinskodačni in mitninski ekvivalent, rentni in hišni dohodki, godbarina, odškodnina za vremenske nezgode) v

skupni vrednosti 124107·57 gld., dežela pa da hoče prevzeti letnih stroškov 119123·22 gld. (domest. dolg, mezde, penzije, miloščine, hišna popravila, davke, odškodbo za vremenske nezgode in izvenredne stroške). Sedaj se je dosti hitro in precèj ugodno rešila prošnja; že 3. avgusta 1829 je cesarjev odlok velel stanovom vrniti nepremičnine in aktivne glavnice; primankljaj deželne blagajnice se naj potem pokrije iz dotacije iz državne blagajne. Seveda, kar se jim je vrnilo, ni bilo vse, kar so želeli in do česar so imeli pravico, a že to, da so nekaj dosegli, navdalo je stanove s toliko radostjo, da so se 1829 v izvenrednem broji sešli v deželni hiši. Vrnilo se jim je tó-le: Podturn, ki je bil pa itak polurazvalina, igrišče, licealno poslopje, četero mitnic, deželna hiša, gledišče, reduta in nekaj hiš v Ljubljani; značilno za počasno izvrševanje uradnih ukrepov je pa to, da so se dejansko stoprav 1833. l. izročile te nepremičnine v deželno oskrb. Vojaško odgojilnico v Ljubljani in vojašnice v Ljubljani in v Novem Mestu je država odkupila deželi, nekaj mitnic pa je dežela izgubila brez odškodnine, ker ni točno mogla dokazati svojih lastninskih pravic. Stoprav vsled ponovljenih prošenj so se stanovom vrnile 1841. l. aktivne glavnice (obligacije) v znesku 63967·24 gld. Kar so nepremičnine in obligacije dotlej vrgle dohodkov in obrestij, zapadlo je v prid državi, ki se je odrekla svojim terjatvam do deželne blagajne. Zaman pa so stanovi prosili, naj se jim pusté najizdatnejši dohodki, mitninski in vinodačni ekvivalent, zaman so po pravici trdili, da so ti dohodki „obresti stanovske aktivne glavnice, katero so bili stanovi nekdaj p o s o d i l i državi, in da torej spadajo med tiste aktivne kapitalije, katere je cesarost velela vrniti stanovom". Končno ni preostalo stanovom druzega, nego po predlogu pl. Kreizberga 1844. l. odložiti vso pravdo do ugodnejše dobe, dotlej se pa zadovoljiti z 1821. l. ponujano državno dotacijo, ki je 1840—50 znašala poprek 12000 gld. na leto. Poslej so bili stanovi tako ozirni, da niti v burnem letu 1848. niso odločno zahtevali s v o j e g a imetja. Stvar je ostala nerešena; šele novi davčni sistem je postavil državno gospodarstvo na nove podlage in zajedno odprl deželnemu zakladu v ustavni dobi nove vire dohodkov v podobi doklad; na novi podlagi se je pravda rešila l. 1866.

Par slučajev nam lepo kaže sitni položaj deželnih stanov, katerim je nedostajalo zadostnih dohodkov in svobodnega razpolaganja z lastnimi sredstvi in s tisto dotacijo iz državne blagajne. Bili so še v mnogo neugodnejšem položaji nego za cesarja Jožefa II., ko so morali (po besedah spomenice 1790. l.) „jadni (elenden) stanovi celo izven dežele pri graškem guberniji vsakikrat posebej prositi, da se jim dovoli porabiti vsaj jeden goldinar iz tiste blagajne, ki je bila narasla

iz njih imetja, iz njih sil". Sedaj so morali stanovi po svojem odboru za take slučaje pošiljati prošnje celó na Dunaj, za sila nujne potrebe so tekle razprave z državnimi oblastmi včasih po več let, in naposled so se jim odbile marsikatere za gmotno ali duševno kulturo dežele prepotrebne in na sebi skromne svote, n. pr. za novi deželni muzej. Zaman so se pri svojih vlogah sklicevali na resnico, da prosijo to ali ono svotico prav za prav ne na račun državne blagajne, temveč tistega imetja, ki po vsi pravici deželi gre; leta in leta se naštevajo v zapisnikih deželnega zbora nadrobne poprave, katere je treba izvršiti v podturnskem gradu, sicer se bode ta čisto razvalil. Ko se jim je končno dalo dovoljenje, bili so stroški seveda dokaj večji od sprva proračunjenih.

1839. l. so stanovi hoteli prodati „igrišče" in za skupiček zgraditi stanovsko jezdarnico. Predlog je obveljal v deželnem zboru, dasi je grof Franc Hohenwart, mož izmed najodličnejših plemenitašev, ugovarjal jako odločno. Hohenwart ima za Kranjsko vrlo mnogo zaslug, osobito z našim bogatim deželnim muzejem je njegovo ime nerazdružno zvezano. Kakor smemo soditi, ni imel dokaj zanimanja za ohole slasti večine soplemenitašev. Rekel je, da je v Ljubljani samo šest konj za ježo, in sicer imajo po troje plemiči in meščanje. „Je-li vredno, da se zaradi teh šestero konj potrosi najmanj 9000 gld. za stavbo jezdarnice, ne vštevši stroškov za vzdržavanje, režijo itd.?" Ker pa sta z njim potegnila samo škof Wolf in vit. Jos. Fichtenau-Jelovšek, padel je njegov predlog, da naj se porabi skupilo za muzej. Kako, da so celó meščanski poslanci glasovali zoper Hohenwartov predlog?

Vlada ni dovolila niti prodaje igrišča, niti zgradbe jahalnice (24. jan. 1840), nego je pisala stanovom jako oster pouk o gospodarstvu: Igrišče donaša vsako leto 200 gld. — najemnine, to svoto bi deželna blagajna izgubila, ker „bi težko kdaj jezdarnica kaj dobička vrgla, nasproti bi pa prirastli stroški za hlapca in dotična postranska plačila, dalje za zgradbo konjaka". Ker se niti igrišče ni prav cenilo niti napravil točen proračun stroškov zgradbe jahalnice, in ker se zanašajo stanovi brez pravih razlogov na prispevek k zgradbi iz državne blagajnice, „ni prikladno, da bi se taka, že zdavnej nepotrebna stanovska naprava zopet oživila, ki nima nikake zveze s pravim in bistvenim predmetom stanovskega delokroga, odkar se je po pridobitvi dežele stanovski zbor na novi podlagi osnoval, — „in ker niti posebne javne nujnosti ni zanjo" — iz vseh teh razlogov se je prošnja odbila. Grof Lichtenberg je sicer v deželnem zboru t. l. pobijal razloge dvorne kancelije, ugovarjajoč, da imajo stanovi tudi druge stroške za javne namene, ki jim ne donašajo nobenih dohodkov, n. pr. za uči-

telja italijanščine, godbe, plesa, za gledišče, vojašnice, vojaško gojilnico, reduto itd., a sam je dostavil, da bi bilo zaman vložiti novo prošnjo, „ker se stanovske želje večinoma neugodno rešujejo.“ Počakajo naj torej stanovi, da dobé upravo vsega svojega imetja, oziroma do tistihdob, „ko se utegne nujnost pokrite jahajalnice splošneje pojaviti“. Če se ne motimo, potegoval se je grof Lichtenberg 1840. l. za že izgubljeno stvar.

Malovažna, a značilna je tudi tá-le stvar: Stanovi so imeli lastnega učitelja za ples in odkazali so mu nekoč 25 gld. nagrade za pouk odgojencev kranjskega polka, t. j. za 6 tednov po 4 ure. Gubernij je pa prepovedal to nagrado, češ, da učitelj plesa itak dobiva letnih 200 gld., ne da bi za ta denar kaj koristil stanovom samim, in da za to ni nobene zaloge, saj učitelj ne poučuje stanov samih, temveč le odgojence. Stanovi so se obrnili do dvorne kancelije in rekli, da ima učitelj plesa dolžnost, brezplačno poučevati šest ubožnih plemenitih otrok, in da niso stanovi krivi, da se zadnja leta nikdo ni oglasil za ta brezplačni pouk. Potem tarnajo, da nimajo kranjski stanovi, ki so tako „veljavna“ korporacija, svojega imetja in „da so zato v jako sramotnem položaji“, ker morajo „celó za tako male svote prositi dovoljenja na najvišjem mestu“, dasi je ta svota samo neznaten predujém iz državne blagajnice, dokler stanovi ne dobe uprave lastnega imetja.

Dvorna kancelija je ugodila prošnji stanov, a z ostrim dostavkom, da se neustanovljeni stroški sploh ne smejo izplačevati brez višjega dovoljenja, posebno na Kranjskem ne, kjer stanovi nimajo nič domestikalne glavnice, in „bi torej sleherni večji potrošek zadel državno blagajnico“. Tu je zopet tisti večni circulus vitiosus: država je podržavila deželno imetje, potem pa deželi očita, da nima nič! Stanovi drugih dežel so imeli vsaj pravico razpolagati s 300 gld. — brez višjega dovoljenja; kranjskim stanovom se je dosledno odrekala ta pravica.

Ker je bilo denarno stanje stanov tako skromno in vsestransko obmejeno, zato niso mogli drugače nego z besedo podpirati za deželo važna podjetja, n. pr. zgradbo železnice preko Kranjske. Seveda so precèj gotovo se smeli nadejati, da se bode proga južne železnice izvedla skozi Kranjsko do morja, naj tudi Ogri doženejo, da se skozi zapadno Ogrsko izpelje. Kranjska je bila v ugodnejšem položaji nego Štajerska, katera bi bila ostala za nekaj časa čisto na strani, če bi se bila nakana Ogrom posrečila. Da pa tudi za Kranjsko ni vse jedno, v kateri smeri da se zgradi železnica, to takrat ni bilo tako jasno stanovom nego dandanes, ko morajo misliti na nove proge, da vsaj deloma paralizirajo hibe prvotne želez-

nične proge. Za to okolnost se torej niso dosti brigali stanovi, ko so v zvezi s sosednimi deželami stopili v akcijo, pač pa so se „veselili“,[1]) da se je 1842. l. končno določila proga sedanje južne železnice; „nadejali“ so se zboljšanja gospodarskih razmer v deželi. V isti zahvalnici, poslani cesarju, so pa po pravici smeli obžalujoč poudarjati, „da ne morejo prevzeti doneskov za odkup zemljišč, potrebnih za železnico, da bi pa to „rade volje storili, ako bi imeli še ves imetek, kakor do 1809. l., oziroma tedanje dohodke“. Dokler nimajo lastnega imetka, ne morejo darovati „niti goldinarja“, pravi poročilo, novih davkov pa ne gre nalagati kronovini. Da pa povemo vso resnico, moramo opomniti, da se naši stanovi najbrž niso posebno potegovali za železnico, ker niso veliko prida pričakovali od nje. Isto poročilo pravi namreč, da ne bode kmet imel koristi, ker bode železnica olajšala uvoz tujega vina in žita in torej še podprla že itak hudo konkurenco. Znano je, da so se od one dobe nazori o koristi železnih prog temeljito izpremenili; izpremenil se je tudi denarni položaj Kranjske, tako da dandanes more dežela krepko podpirati razvoj domačih železnic.

---

3. Stanovi in uprava, pravosodje, šolstvo, agrarni odnošaji in druge stvari.

Ko je francoska vlada na Kranjskem prenehala, nastopil je nekak zmeden stan;[1]) mnogo uradnikov je odšlo s Francozi vred, med ostalimi je bilo mnogo sumljivih, pa so ostali v uradih, ker drugih ni bilo. Došla sta grof Saurau kot organizator in bar. Lattermann kot guvernér. Narod pa se je nadejal, da se hipoma zboljša sosebno davčni sistem in da se olajša davčno breme; nadejal se je, da se ne opusti nič, kar bi moglo dvigniti izsesano deželo. Da se to ni zgodilo takoj, videli smo že pri stanovih. Saj se pa tudi ni dala kar hipoma zameniti francoska uprava z novo, niti francoski zakoni namestiti z avstrijskimi; cesarja lastnoročno pismo je velelo Saurau-u vse tako urediti „da se bode moglo preiti k dobri, redni ustavi, slični oni v mojih nemških deželah obstoječi“. Za to delo je bil potreben prehodni stan,

---

[1]) Pomen ušescev pri besedi „veselili“ bode jasen iz nastopnih vrstic; istotako pri „nadejali“.

[1]) Prim. Dimitz. Gesch. Krains IV. 376; Kreizbergov spis v Mittheil. des hist. Vereins 1855; Globočnik, Verwaltungs- und Rechtsgeschichte Krains, 49; Krones, Zur Gesch. Oestereichs 1792—1816., 268; sedanja „Laibacher Zeitung“, sosebno oglasnik.

baron Lattermann se je moral zadovoljiti za sedaj s staro birokracijo iz francoske dobe, dasi marsikomu ni zaupal niti on sam niti narod; le sčasoma, polagoma je bilo možno ugoditi povelju cesarjevemu in za uradna mesta predlagati samo „izvrstne, deželnih jezikov zmožne osobe".[1]) Še leto in dan so veljale na Kranjskem francoske postave; stoprav 1. avgusta 1814 so zopet obveljale vse one avstrijske postave, ki so bile veljavne do 20. oktobra 1809 in se niso med tem preklicale. Samo tiste pogodbe, ki so bile sklenene za francoske vlade, sodile so se tudi dalje po dotičnih francoskih zakonih; n. pr. nekateri dolžniki so hoteli porabiti avstrijski cesarski finančni patent od 20. svečana 1811. l., da bi se lože znebili svojih dolgov, a vlada je preprečila to nakano, sklicujòč se na to, da se tisti patent v Iliriji nikdar ni objavil, torej tam nikdar ni obveljal. Kdor se je tedaj od 6. marca 1810 dalje zadolžil v kovanem denarji, moral je tudi v tej vrednosti svoj dolg plačati, z jedinim razločkom, da ni plačeval več v frankih in „centimes", temveč od 1. avgusta 1814 dalje v goldinarjih in krajcarjih. Med najvažnejše osnovne naredbe spada ta, da se je obnovilo realno podložništvo, zbok katerega so grajščaki (dominiji) zopet postali „nadlastniki" podložnih zemljišč; osebno podložništvo se pa ni več uvélo niti patrimonijalno pravosodje, kajti tudi v tem oziru država ni hotela oživiti takih naprav, katere so ovirale njeno oblast. Osnovali so se okrajni komisarijati, ki so se sicer izročili važnejšim grajščinam, a poslovali v imeni in po nalogu države. Vse te naredbe so imele samo začasen značaj, vse je bilo nekako le poskus.

Dolgotrajne so bile tudi obravnave zastran bodoče osnove kronovin, katere je Napoleon spojil in stopil v ilirsko skupino. Neosnovana je bila govorica, da bodo ostale te dežele tudi nadalje jedna skupina, in da jim bode generalni guvernér nadvojvoda Ivan, ljubljenec notranje-avstrijskih dežel. Nasprotno je neizveden ostal tudi načrt, Kranjsko razkosati in posamezne kose priklopiti sosednim kronovinam; pač pa so se že 1814. l. osnovali kranjski okrogi (Ljubljana, Novo Mesto, Postojna) in Trst in Reka sta se odtrgala. Šele 1816. l. je vlada ustvarila novo „državo", kraljestvo ilirsko, obsezajoče poleg večine Primorja Kranjsko in Koroško. To kraljestvo je sledilo koj za Galicijo. Dva gubernija, v Trstu za Primorje in v Ljubljani za Koroško in Kranjsko sta se osnovala. Lojalni Kranjci so tudi o tej priliki pokazali svojo radost s svečano razsvetljavo Ljubljane 14. avgusta 1816. Prvi guvernér je bil tu grof Strassoldo. Omenili smo že, da je dve leti pozneje cesarski patent

[1]) „Mit den nöthigen Sprachkenntnissen versehene Personen."

oživil kranjske stanove, ne da bi bil točno določil meje zemljepisnega pojma „Kranjsko“, zato so bili grajščaki v Primorji sicer v deželno-knjižnem oziru „Kranjci“, a niso imeli pravic kranjskih stanov, kakor tudi postulatne davčne svote niso obségale davkov za Primorje.

Že 1819. l. se je bilo kranjskim stanovom baviti z osnovo javnih uradov v naši deželi, kajti cesar je pozval stanove, da naj izjavijo svoje mnenje o upravi prvih instancij. Tem povodom nam hranijo zapisniki in priloge deželnega zbora jako zanimivo obravnavo, katero moramo nadrobneje opisati.

Poročevalec odborništva je bil vitez Kalchberg, ki je dotične tvarine jako obširno razpravljal. Zastran okrajnih komisarijatov je bil za novo osnovo, že zato, ker je bilo nemogoče upravo zopet prepustiti grajščinam, sosebno zato ne, ker so bili podložniki večine grajščin preveč po raznih krajih raztreseni. A okrajni dominiji naj se bolje odškodujejo za stroške uradovanja, kajti čuje se, da so nekateri zašli vsled predragega uradnega poslovanja na „slabe poti“. Ako pristojbine premalo dohodkov dajejo, naj se toliko primakne iz okrajne blagajne, da bode znašal ves dohodek najmanj 800 gld. — Loči naj se tudi pravosodje od okrajnogosposkih poslov. Sleherni okraj naj se razdeli v najmanj štiri srenje z 12—14.000 stanovalci, te pa zopet v podobčine.

Gledé delokroga okrajnih gosposk (Bezirksdominien) je poročevalec tako-le govoril:

„Poslovanje c. kr. gosposk bi se nedvojbeno bistveno olajšalo, ako bi se ne ustanavljale nove ljudske šole več z isto gorečnostjo kakor doslej. Saj itak že zavoljo nedostatnosti dobrih učiteljev ne zadostujejo najvišjim namenom, nego često v vednostnem in nravnem oziru več škodujejo nego koristijo. Razven tega je dognana stvar, da je za državo bolj škodljivo nego koristno, da utegne postati za državo pozneje celó opasno, če se toliko kmetskih šol (Landschulen) ustanovi osobito v goratih krajih, kjer se ima poljedelstvo boriti z mnogimi ovirami, in kjer je neobhodno potrebno, da se naraščaj že od mladih nog privaja težkemu delu.“ Potem pravi, „da duševno delovanje sinove plemenitih rodbin (Kinder vom Stand) varuje lenobe, kmetske sinove pa zapeljuje k lenobi. Nedvojbeno se nobeno duševno delo ne strinja s težkim delom, marveč ono pokvari srce tistim ljudem, kateri so rojeni za mehaniške posle, dà, čutijo se potem najnezadovoljnejše in iz čisto naravnih razlogov najbolj nesrečne; kajti šolanje jih je pomehkužilo, seznanili so se z mnogimi domišljevanimi (eingebildet) potrebami, katerim ne morejo nikdar ustreči.“

Kar je tu govoril vit. Jos. Kalchberg, spominja nas živo besedij stanovske spomenice iz leta 1790. Takrat so stanovi na jedni strani priznali blage napore Marije Terezije, s šolo širiti prosveto med narodom, ker šola reši kmeta iz spon neumnosti, razsveti mu um, blaži mu srce, ona zasadi, goji in zori kreposti podložnika: poštenost, poslušnost in delavnost. Šola je potem „dar nebeški, njen ustanovitelj pa orodje vse osrečujočega božanstva". A trivijalna šola tega smotra, pravijo stanovi, ni dosegla; kmet je noče, ker se mu je vsilila. Ona odvrača mladino od poljedelstva, ki je jedini namen kmetskega stanu. Učitelji dajejo le pohujšanje, ker so nevoljni, živé vsled slabe plače v hudi bedi, niti toliko plače nimajo, kakor hlapec pri kmetu. Deček pa se nauči samo kaj malega čitati in pisati, ne blaži se mu pa srce, „marveč prinese domov iz šole nezadovoljnost s svojim stanom in nepokorščino napram gosposki". Zato so zahtevali stanovi že takrat, da se odpravijo vaške šole. Prav tako je tedaj mislil 1821. l. tudi Kalchberg, in z njim se je strinjalo 11 članov deželnega zbora. Med njimi je bar. Taufferer samo zahteval, da se izbriše izraz „škodljiv" iz mnenja stanov, kajti ta je preoster.

Nasprotno pa škof Avguštin Gruber ni bil za to, da bi se odpravilo nekaj šol, marveč bi bilo treba namesto trivijalk osnovati več glavnih šol. Z njim je potegnilo 13 gospodov, med njimi vsi meščanski poslanci, ne pa duhovniki; kanonik Mayer je hvalil šolski zakon, ki točno določuje smoter narodne šole in zajedno predpisuje, kako se ima izvrševati; treba je samo izvrševati postavna določila, in lahko se bode zapréčilo vse, kar bi moglo škodovati šoli. Jos. Fichtenau-Jelovšek zagovarja nedeljske šole; trivijalke naj se zmanjšajo. Wiederkhern hoče imeti šole samo po mestih, nikakor pa tudi na kmetih, dočim se bar. Apfaltern nadeja boljšega uspeha, kadar se bode dajala učiteljem boljša plača, kajti potem bode možno dobiti sposobnih mož.

Najbolj napreden pa je bil baron Karol Zois, ki je izjavil: Na Kranjskem se morajo ustanoviti „samo slovenske[1]) šole, ne pa tudi nemške" in pritrdila sta mu grof Ant. Camilo Thurn in vitez Candini. Zois je bil torej nezadovoljen s cesarsko naredbo z dne 9. januvarja 1815, ki je za trivijalke v slovenskih krajih določila slovenski učni jezik, a zajedno v šolah večjih mest velela gojiti „tudi" nemščino. Umevno je, da se gospoda 1821. l. niso kaj posebno vnemali za načelo, katero je bar. Zois zahteval za narodno šolstvo.

Jako pereče prašanje je bilo to: koliko vpliva naj ima okrajni komisar na vojaški nabòr? Tožili so, da postopajo v

---

[1]) „Krainerische Schulen".

tem oziru gosposke često krivično, kajti oné jemljejo najpred brez potrebe najbrdkejše in za nasledovanje v posesti najsposobnejše kmetske sinove v vojake, ali pa jim to vsaj zapreté, „samo zato, ker se marsikateri nepošteni in lakomni komisar nadeja, da mu naklonijo imoviti roditelji ali mladeniči sami gotovo dobro odkupnino“. Često vzamejo kmetu navlašč najboljšega hlapca, samo da ga spravijo v zadrego; ti ljudje menijo, da je za kmeta sposoben „vsak siromak, zapravljivec in kruljavec“. Nekako jezno zavrača Kalchberg te nazore. Za vojaka, pravi, je kmalu sposoben, kdor si bodi, tudi revež, zapravljivec in lenuh, za kmeta pa ni niti revež, ki nima, s čim bi gospodaril, niti lenuh in zapravljivec, že zbok svojih strastij ne, še manj pa kruljavec. Da se varuje korist kmetskega stanu, naj se sestavi „nabórni (rekrutbeni) svet“, sestavljen iz komisarja, grajščaka, občinskega predstojnika in srenjskih mož. Ti naj določijo, kdo se more doma utrpeti, kdo ne; razdeli naj se broj vojaških novincev po številu za vojaštvo sposobnih oseb, ne pa po absolutnem stanovalstvu; dovoli naj se kolikor možno odpust posestnikom malih zemljišč, potem ne bodo imele nižje vrste takega strahu pred vojaštvom, in tudi ne bode toliko vojaških beguncev, saj begunec izgubi to dobroto. — O tem predmetu nam bode še govoriti.

Francoska doba je prinesla tudi Kranjcem obrtno svobodo, in avstrijska vlada je ni bila odpravila. Kranjski stanovi so imeli tudi v tem oziru izreči svoje mnenje l. 1821. Odločno so bili v večini zoper obrtno svobodo; podelí naj se le toliko obrtnih pravic ali „potentov“, kolikor jih je treba z ozirom na število občanov. Naravnost so rekli, da bi najrajši zopet imeli cehe, a dostavili so, „da zoper te vladajo ovire, ki tukaj niso znane“. Hvalili so cehe, da so škodovale samo onim, ki niso mogli postati mojstri, dočim neomejena obrtna svoboda vse tlači, obrtnike in občinstvo, kajti obrtniki so ubožali, ker jih je preveč, konsument pa ne dobi niti boljših in lepših niti cenejših stvarij. Bati se je, da bo v največji sili dobrih obrtnikov najbolj manjkalo, odrekli se bodo obrtu, ker jih konkurenca uničuje, zakon pa ne sili, da bi morali izvrševati svoj obrt. Naposled pravijo, da je menda skoraj občna želja, da bi se cehe, očiščene nekdanjih nedostatkov, zopet uvéle. Dotlej pa naj se previdno postopa gledé podeljevanja obrtne pravice.

Mnogo bolj so se pričkali o prašanji, kako naj se uredi pravosodje? Kalchberg je hvalil patrimonijalno sodstvo, ki „je gojilo vzajemno blagostanje grajščaka in podložnika“. Kmetu se ni bilo treba pravdati za zapuščino; zapuščinske obravnave so bile najcenejše, in vestna uprava mu je jamčila imetek. A slep ni za nedostatke: ni bilo dovolj učenih sod-

nikov, ali pa jih manjše grajščine niso mogle plačevati; podložniki so bili preveč raztreseni ter mnogi preoddaljeni od gosposke, in grajščinam je često lastna korist bila silnejši razlog od nepristranosti. Državna sodišča so v teh ozirih vse hvale vredna, samo da so predraga. Nove okrajne gosposke na Kranjskem so bile nekaka zmes državnega pravosodstva z grajščinskim, zato tudi tu korist gospodarjeva lahko napoti sodnika, da je pristranski. Kalchberg trdi, da so ta sodišča kmetom preblizu, da jim je prelepa prilika pravdati se, dočim si sodnik delo kolikor more olajša s tem, da kar hitro izreče sodbo; da često sodniki navlašč provzročujejo pravde ter tako množé pristojbine. Kdo je pa odgovoren za uradovanje sodnikovo? Država, ki mu je dala pooblastilo, ali grajščak, kateremu služi sodnik? Pristranost novih začasnih uradov ne škoduje samo podložnikom dotične okrajne gosposke, temveč vsem stanovnikom novih okrajev. Tako ukrepajoč pride poročevalec do zaključka, da bi bila najboljša cesarska sodišča, a ne posamezna, temveč kolegijalna. Samo da se ne ve, kdo bi jih plačeval; država bi se branila, grajščine pa tudi. Zatorej bi bilo potrebno zopet uvesti patrimonijalna sodišča; in zopet ne more prehvaliti teh uradov. „Ni srečen grajščak, če ni srečen podložnik: onemu je morala biti prva skrb, čuvati imetek podložnikov in ga zato obvarovati pravd, ki ga vedejo v nevarnosti.“ Kmet je imel zaupanje v gosposko, iz zaupanja se je rodila pokorščina, ta pa ga je obvarovala pogubne pravdljivosti. Pristranost je bila preredka, saj so kmeta čuvale listine, zakoni in političi uradi. Njegove potrebe je grajščak najbolje poznal, ker je imel razmerno malo podložnikov. Vsekako, slóve Kalchbergov „ceterum censeo“, so patrimonijalna sodišča boljša od okrajnih gosposk, zato naj deželni zbor prosi, da se zopet uvedejo, seveda primerno preosnovana. Kalchberg pa dobro vé, da ima njegovo stališče dosti nasprotnikov „zove jih novotarje, ki so domovini v slehernem oziru nevarni, ker zagovarjajo načelo, da se ne sme podanik podrediti podaniku, nego da pristoji pravosodje izključno najvišjemu gospodarju dežele, ta pa je izvršuje po svojih uradnikih. Ti ljudje zamenjavajo obliko z bistvom; ti nevarni ljudje dobro vedó, da iz jedinega zakona vladarjevega izvira ista pravica za vse podanike, in da morajo njega slušati vsi jednako. Poleg tega pa slehernemu državljanu stanovski razloček določuje mesto, kjer se mu deli pravica. Naš modri zakon ne brani nikomur posesti grajščine; poštenim pótem more dobiti pravosodno pravico sleherni državljan, če je bil tudi doslej kot podložnik dolžan spolnjevati dolžnosti podložniške napram svojemu grajščaku.“

Deželni zbor je pritrdil Kalchbergu izvzemši tri člane: kanonik Mayer je bil nasprotnik patrimonijalnega sodstva za-

radi nedostatnosti učenih sodnikov. Bar. Fran Lazzarini je iz istega razloga zagovarjal cesarska gremijalna ali vsaj okrajna sodišča. Izmed meščanskih poslancev je pa Ignacij Krombholc iz Višnjegore nasprotoval Kalchbergu in zagovarjal cesarska sodišča. Ni tukaj prostora, da bi nadrobno zasledovali učinek stanovskih nasvetov; zadostuje, ako opazimo, da si stanovi niso mogli laskati, da so „državni stroj“ spravili v drug tir.

Oglasili so se pa stanovi tudi pozneje, kadar je šlo za važne duševne in gmotne koristi dežele, oziroma javne uprave.

Znano je, da je bila doba Franca I., po stari zmoti zvana „Metternichova doba“, bolj vneta za povzdigo gmotnega blagostanja nego za „svobodo duhov“, in da je tudi gledé izključne oblasti države na šolskem polji cesar Franc uprav v Ljubljani licejskemu ravnatelju prav jasno povedal svoje načelo. Ni bilo všeč vladi, da se je mladež trumoma gnetla v srednje šole in v „filozofijo“, bati se je jela, da se ne bi preveč mladeničev odtegnilo obrtu, dočim cerkev in država nimata dosti posla za toliko „študiranih“ ljudij, ki vsled svoje bede prelahko zabredejo v zločine. 1826. l. je velela, da naj se po strogi klasifikaciji iztrebijo iz gramatikalnih (nižjih) razredov gimnazijskih vsi dijaki „od katerih se véda nima nadejati dosti dobička“; ustanové naj se ali pomnožé in dobro uredé tehniške šole.

Šol te vrste je bilo bore malo v naših krajih, in gotovo je tu iskati važen razlog, da smo tako daleč zaostali za drugimi deželami, kjer so bolje znali ceniti poleg praktičnega izobraženja tudi vsakemu rokodelcu tako potrebne teoretične uke. 1816. l. se je v Ljubljani ustanovil nedeljski tečaj za risanje za rokodelce, zvezan je bil z normalko. L. 1818. pa se je v zvezi z licejem osnovala obrtna šola; prof. Krsnik, v slovenski in nemški vezani besedi opevani ljubljenec kranjskega dijaštva, učil je aritmetiko, geometrijo, mehaniko, kemijo in stavbarstvo, Dorfmeister pa risanje, oba samo ob nedeljah, Krsnik v dveh tečajih, za Slovence in Nemce.

1826. l. je vlada pozvala stanove, naj povedó, kako bi se popolnila navedena obrtna šola. Na podlagi temeljite spomenice prof. Krsnika je škof Wolf kot poročevalec v deželnem zboru obžalujoč rekel, da nimajo stanovi toliko imetja, da bi mogli ustanoviti vsem zahtevam zadostujoč obrtni zavod, država pa tudi že naprej pravi, da ne bode dala nobene podpore; zato je možno k večjemu nekako razširiti krog predmetov in skrbeti za to, da vajenci bolj pridno pohajajo pouk.

Več storiti stanovom ni bilo možno, ker niso imeli tistega „nervus rerum“. Z boljšim uspehom so se stanovi odzvali drugemu pozivu vlade: kateri gimnaziji kranjski so bolj, kateri manj potrebni? Kranjska je pa imela tedaj samo

dve učilnici te vrste, ljubljansko in novomeško. Ljubljanski gimnazij je že takrat bil na glasu, ne samo zaradi obilnega dijaštva, nego tudi zbok odličnih učiteljev, katerim je slavni Hladnik bil ravnatelj. Že 1815. l. ga je cesar uvrstil med gimnazije prve vrste; 1823. l. je bilo 700 dijakov.[1])

Tak zavod zagovarjati ni bilo težko škofu Wolf-u, poročevalcu v deželnem zboru 1826. l. Sklicujoč se na broj dijakov, rekel je, da bi tudi manjše število dijakov dovolj odločno dokazovalo, da je zavod neobhodno potreben, „če se hoče, da dobivata država in cerkev tudi v bodoče naraščaj iz kranjske, v obče dobro nadarjene mladine“. Odveč pa da tudi novomeški gimnazij ni, dasi ima manj dijakov. Novo Mesto je glavno mesto revnega in zajedno obširnega okrožja, ondotni gimnazij je potreben stanovalcem in uradnikom, pa niti mnogo ne stane državo, ker poučujejo frančiškani.

Oba gimnazija sta obstala.

V gmotnem oziru je francoska doba imela za naše dežele hude posledice; neusmiljeno je Napoleon z davki preobložil že itak ubožno deželo. Deželan je moral stradati, ker mu je najboljši živež vzel Francoz. Vzeli so mu najboljše sinove v vojake, pobrali najboljše konje, podražili mu po kontinentalnem sistemu mnogo najpotrebnejših stvarij in učinili pravi polom s tem, da se je avstrijskemu papirnatemu denarju vrednost najpred znižala, 16. marca 1810 pa se „bankovci“ popolnoma prepovedali. Ko je prišla Kranjska zopet pod avstrijsko vlado, povrnil se ji je sicer vsaj mir, in vrnilo se je mnogo njenih sinov, tudi so se odškodovali mnogi trgovci kmetje in drugi za razne rekvizicije, a zaželena „zlata doba“ se ni prikazala, kajti vkljub miru je Avstrija ostala oborožena, vojna se ni izdatno zmanjšala, stroški za-njo pa so hudo žulili vse dežele. Potem pa je še prišla 1817. l. najhujša šiba božja — grozna lakota. Cena žitu je poskočila tako, da je stal mernik pšenice 25. junija 1817 v Ljubljani 12·20 gld. v zlatu, mernik rží 8·40 gld., koruze 8·12 gld. itd. V Celovci se je prodajala pšenica 19. junija mernik po 40·7 gld. v papirji.[2]) Gledé teh cen je bila Kranjska torej še precèj na boljšem od ostalih kronovin, ker je takrat še veljala iz francoske dobe ostala kovinska vrednost. K sreči je bila z novo, prebogato žetvijo l. 1817. lakota pri kraji, žitna cena je hipoma padla, tembolj, ker je prišlo mnogo ladij v Trst z ruskim žitom. Že 6. avgusta 1817. je stal mernik pšenice v Ljubljani samo 6·30 gld., mernik

[1]) Nečásek je sestavil natančno statistiko, Mittheil. d. hist. Vereins für Krain 1856.

[2]) Prim. žitne cene v spomenici Baldacci-ja, Arhiv f. österr. Geschichte 1874, 31. Carniolia 1842, 36. „Novice“ 1843, 4.

rží pa 5·32 gld. V Celovci je stal mernik pšenice 31. julija 1817 21·15 gld. v papirji. Odslej je žitna cena dolgo časa nenehoma padala. L. 1818. je stal mernik pšenice v Ljubljani 1·40 gld., rž je bila po 1·18 gld. itd. Seveda za kmeta taka izprememba cene ni bila ugodna, saj je n. pr. 1825. l. padla pšenica v Kranji na 1 gld., rž na 30 kr. Kmalu se je pokazal tudi učinek colne politike. Cesar Franc je načeloma dovolil samo takrat izvoz domačih prirodnin, kadar je bil uverjen, da bode še dovolj ostalo za domačo potrebo. Prva leta po francoskih vojskah ni dovolil izvoza preko državnih mej, pač pa iz kronovine v kronovino. Grof Saurau je n. pr. 1814. l. dovolil uvoz žita iz staro-avstrijskih kronovin v Ilirijo, a prepovedal prodajati žito v inozemstvo. Šele 1818. l. je obilica žita cesarja napotila, da je dovolil izvoz tudi v inozemstvo, a zahteval colnino. Dovolil je tudi, da se zopet sme kuhati žganje iz žita. Sedaj je bil žitni promet v celi državi prost, kmalu potem se je olajšal promet z vinom; iz sosednih kronovin se je smelo vino na kranjsko uvažati proti jako znižani uvozni carini. L. 1817. je vlada dovolila prost promet s konji, klavno živino, slanino, maslom itd. med staro-avstrijskimi in novo-avstrijskimi kronovinami, 1818. l. izvoz prašičev, 1819. l. kupčijo s konji po vsi državi itd.

Nenaravne ovire, katere je francoska doba provzročila prometu Kranjske in Ilirije sploh, izginile so s to vlado vred. Znova je oživel promet po cestah, katere je francoska vlada spravila v jako dober stan, tako da so potniki že na kranjsko-štajerski meji opazili jako prijetno premembo, kakor hitro so stopili na kranjska tla. Tako n. pr. je slavni Gentz jako pohvalil naše ceste.[1]) Ljudje, stanujoči ob glavnih cestnih progah, imeli so zopet priliko, s svojo uprežno živino kot vozniki in pripregniki kaj zaslužiti, osobito na Notranjskem. Le žal, da je to življenje pripravilo dokaj kmetov v moralni in gmotni propad; marsikdo je zanemaril kmetijo popolnoma in je vozil, da je „kmetijo v Trst zvozil“. Zato se je takozvano „sanjkanje“ z narodno-gospodarskega stališča jako različno presojevalo.[2]) Važna deželno-kulturna dela so se zopet začela, sosebno osušenje ljubljanskega barjá. L. 1806. začeta dela so s francosko vojsko morala nehati, 1821. l. pa je dejal cesar ona znovič na dnevni red; dvorni stavb. svetnik Schemerl in župan Hradecky sta si posebno veliko zaslug pridobila za to važno podjetje. Seveda je bila podpora stanov bolj platonična, ker

[1]) Briefe von Fr. v. Gentz an Pilat, II. Bd. Peljal se je po zimi 1821. l. h kongresu v Ljubljano.

[2]) H. Costa sanjkanje hvali (v rokopisnem „flüchtiger Blick auf den Handel Krains“), Hlubek pa je nasprotnega mnenja (Strassenzüge durch Krain, Carniolia 1843).

niso mogli več ob „stanovskih" stroških pospeševati niti osuševanja barja niti urejenja Save za plovbo. Taka dela je morala podvzeti sedaj država sama, a stanovi so jo podpirali s svojim vplivom. Zopet je oživela kmetijska družba in mnogo koristnega ukrenila, dasi je bila gledé članov skoraj čisto „gosposka", ne pa „kmetska"; zopet se je dolenjska vinoreja podvrgla malo prenarejenemu staremu trgatvenemu redu, in živinoreja se je znova pospeševala itd. Muzej se je ustanovil, pozneje tudi obrtno društvo, in napravila se je prva razstava. Kmetom je država vzela sitno breme, tlako za državne ceste.

Dokaj naporov, pa malo uspeha je rodila nameravana ustanovitev žitnic na Kranjskem;[1]) slabe letine od 1815 do 1817 so vzbudile nekatere gospodarje, sosebno grajščake, da so sprožili to stvar. Cesar sam je 1817 velel vladi posvetovati se, kako bi se ustanovile po vseh deželah žitnice po vzgledu onih na Moravskem[2]) in v Češki. To so bile nekako žitne posojilnice, v katere je kmet žito po žetvi vlagal; ako mu je nedostajalo semena, šel je ponj v žitnico, oziroma dobil je seme iz žitnice po ceni. Da se dajo žitnice tudi na Kranjskem oživotvoriti, dokazal je dejansko bar. Mandell, lastnik mokronoške grajščine, že 1817. l. Ustanovil je brez višjega poziva svojo „dominikalno" žitnico; nameraval je s to ustanovo pomagati kmetom, obvarovati jih žitnih oderuhov. Cesar Franc sam je 1824. leta, potujoč skozi Ljubljano, deputacijo stanov opomnil, da bi bil položaj jako ugoden ustanovitvi žitnic. Stanovi so se pa sedaj preveč nadejali. Upali so, da jim bode državna blagajna dala denar za nakup žita, na ta način so hoteli ustanoviti veliko deželno žitnico. Ker so se takrat prodajala ogromna državna posestva, nadejali so se, da bode lahko ceno kupiti pripravno poslopje. Skoro pa so se uverili, da so bile te nade neosnovane; svojega imetka niso imeli, stvar je torej zaspala. Samo 1833. l. je Possauer ustanovil v Ljubljani žitnico, pa tudi ta je skoro preminila. Na ta način se kmet ni mogel nadejati izdatne pomoči.

Odločno besedo so izgovorili stanovi, ko jih je 1826. l. vlada poprašala o nujnosti preuredbe zastarelega rubežnega reda iz l. 1784., ki je določeval tri stopinje izvršbe zaradi zaostalih državnih davkov: vojaški „eksekucijon", rubežen in prodajo (Abstiftung). Z dovoljenjem okresnega urada se je to vršilo tudi, če je podložnik bil na dolgu s triletnimi urbarnimi davščinami, ali če je zanemarjal zemljišče, ali za več nego dve tretjini vrednosti se zadolžil. Od 1814. l. sèm se je smela

---

[1]) Prim. „Novice" 1847, 126. „Laibacher Wochenblatt" 1821, 9. svečana. „Illyrisches Blatt" 1821.
[2]) Vodnařík, Mährens Contributionsfondscassen u. Hypothekenbank.

izvršba z vojaško pomočjo podaljšati na štiri tedne. Bili so pa pomiselki gledé pristojnosti gosposk in okrajnih sodišč. Zato so stanovi poudarjali, da ta protislovja motijo redno izvršbo, in da podložnikom nalagajo stari predpisi preveč stroškov. Izvršba z vojaško pomočjo naj traja 8 dnij in stane po 6 kr. na dan, potem naj se nadaljuje, ali pa takoj toliko gospodarske potrebščine proda, kolikor je je odveč. Prvo in drugo stopinjo naj koj zajedno dovoli okr. gosposka po nalogu okrožnega urada, potem bo manj stroškov in pisarjenja. 1830. l. je cesar skrčil eksekucijo od 4 tednov na 14 dnij; če to ne pomaga, sme se dovoliti in ukazati rubežen in sekvestracija.

Leta 1827. je cesar izdal nov (rekrutbeni) red o vojaškem naboru, ki je imel v primeri z dotlej veljavnimi naredbami znatne prednosti, a na nekatere vitalne interese narodove ni jemal ozira: jedinega sina podložnega kmeta ni oprostil vojaščine, in dijaki bogoslovja so do te dobrote imeli samo tedaj pravico, če so imeli v spričalih odliko iz vseh predmetov.[1]) Deželni zbor se je torej oglasil o tej stvari. Poročevalec župan Hradecký je tožil, da je nova naredba že devetnajstletnike podvrgla vojaški dolžnosti, in da se vzamejo dvajsetletniki šele tedaj, ako ni dosti mlajših. Poročevalec se boji, da naborna komisija ne bode imela dosti prilike, seči po dvajsetletnikih, ker ji bode malokateri devetnajstletnik ušel. Nabor pa bode zadel prav tiste mladeniče, ki so najčvrstejši in doma najbolj potrebni, namreč kmetske sinove,[2]) dočim ji bodo ušle take osebe, ki so bile pred dvajsetim letom še nesposobne, a pozneje postanejo za vojaščino popolnoma dobre. Samo žal, da ne bodejo nosili „teleta“, marveč doma postopali srenji v nadlego. V vojake naj se jemljó mladeniči stari 19—24 let, pa gleda naj se nikakor na starost mladeniča, temveč jedino le na njega neutrpnost. O tej naj sodi iz srenjskega odbora izvoljeni naborni svèt, čegar sklepe potrjuje okrožni urad. Isto so zahtevali, kakor vemo, že 1821. l., seveda brez uspeha. Dijakom se morajo dovoliti olajšave, če ne, kmetski sin ne bode mogel v študije. Kmetski deček pride v gimnazij šele, ko je trinajst let star, in v licej dospe devetnajstleten, torej že podvržen vojaški dolžnosti. Licej in semenišče bodeta dobivala premalo dijakov, sosebno izmed „dijakov kmetskega rodu, ki je sadišče najbolj častitljivih dušnih pastirjev“. Oprosti naj se, kdor ima odličen red iz vedenja, veronauka in napredovanja (fortgang). Oprostiti se mora tudi jedini sin „dosti

[1]) Po starem konskripcijskem sistemu iz l. 1804. so bili vojaščine prosti dijaki s prvim redom v spričevalu (pogojno celó oni z „dvojko“), prost je bil jedini sin kmeta in obrtnika, ako je doma delal, itd. Engelmann. 178.

[2]) Prim. poročilo Kalchbergovo na zboru 1821. l.

obdačenega posestnika", sicer bode propadla kmetija, in zajedno škodo trpela grajščina; isto velja o malem obrtniku. Nujno potrebno je končno, da se vojaška službena doba skrči; kdor ni kmetskega rodu, ni „po štirinajstletni vojaški službi več za pošten obrt". Dijak n. pr. ne more, odsluživši vojake, več iti v študije, ker je prestar, in kaj postane? Zakotni pisač. Dokazano pa je, „da baš ti postopači netijo tisto že itak hudo ščuvanje podložnikov te kronovine".

Prošnja stanov se je 1828. l. odbila „iz tehtnih razlogov", pravi odlok dostavljajoč, „da se morajo pri vsakem nabóru tisti mladeniči, katerih zasebne razmere so ozira vredne, naznaniti okrožnemu uradu, da jih oceni" (zur Würdigung). Stoprav 14. februvarja 1845. l. se je vojaška služba skrčila na osemletno dobo. Kako hudo je vojaški nabòr žulil narod takrat, ko je Avstrija še imela svoje posadke na Laškem in sedaj tu sedaj tam izvrševala kako „intervencijo", razvidno je iz tega, da so n. pr. 1831. l. na Kranjskem odbrali 2098 mož, dočim se je oglasilo sicer pri vojaških nabórih onih let povprek samo po 2046 mladeničev, in so jih med temi potrdili povprek po 520 [1]); 1831. l. so torej potrdili vse. Posledica stroge vojne postave je bila, da je mnogo mladeničev ušlo. Vojaških beguncev je bilo ona leta jako mnogo; uradni listi so objavljali imena beguncev, katerih je štel marsikateri okraj kar na stotine. Narod je izgubil ogromno veliko najboljših sil, mladeniči so se stikali po vseh krajih in bali so se vojaščine bolj nego samega — rokovnjaštva.

Ni dvojiti, da je rokovnjaštvo, ki je toliko desetletij bilo huda šiba sosebno nekaterih okrajev na Kranjskem, do svoje velike veljave prišlo baš po trdih določbah vojnega zakona. Gotovo so bile francoske vojske rodovitna doba za rokovnjaštvo, in kranjsko, koroško-štajersko obmejno gorovje je bilo rokovnjačem jako ugodno pribežališče, osobito zato, ker je vsaka stran gorovja imela svojega vladarja. Ravne kraje pa so znali Francozi dobro čuvati, brezozirno so tu postopali z rokovnjači. Po odhodu Francozov je pa napočila rokovnjačem tudi tukaj „zlata doba"; kdor zasleduje prikazke rastoče nezmožnosti tistega sistema, ki se še vedno, dasi krivično zove „Metternich-ova" doba, ne sme prezirati rokovnjaštva. Vojak avstrijski je imel takrat odveč posla, sedel je in cmeril kmeta zarad zastalih davkov, ali pa je krvavel za „avstrijske" interese v daljnih krajih, dočim je doma rokovnjač moril mu sorodnike, ropal mu rojstno hišo in posmehoval se gosposkam, ki so bile nezmožne, ukrotiti to sodrgo. Upravni sistem je bil vedno začasen, pristojnost in dolžnost oblastij je bila često

[1]) Hlubek, Carniolia 1843, 363.

nedoločena ali prepirna. Zato se je rajše opustilo marsikaj, kar je bilo nujno, a seveda sitno, nevarno. Čimbolj je oslabela „roka pravice“, tembolj je zrastel greben plajšarjem.[1])

Nazadnje so bili tudi stanovi primorani 1841. l. javne oblasti pozvati, da storé, kar jim je dolžnost, in zatró rokovnjaštvo. Spisali so dolgo vlogo in slikali trpljenje stanovalcev v okrajih Smlednik, Kranj, Loka, Mekinje, Brdo, Zalog, Vrhnika in Ljubljanska Okolica. „Plajšarji“ beračijo, a prav za prav ropajo, živé v divjem zakonu z vlačugaricami. Rokovnjač ne dela nič, pa dobro živi, in zato se mu rad pridruži len kmetski fant, vojaški begunec, hudodelec itd. Kar trumoma se klatijo po Kranjskem in sosednih krajih Štajerske in Koroške. Doslej jih gosposka ni mogla užugati, kmet si mora sam pomagati; prav pravilni boji se bijejo med kmeti in plajšarji. A taki dogodki vplivajo pogubno na značaj naroda, tirajo ga v surovost, krutost, in nasilstvo dela hudo škodo državi in družbi.“ Stanovi prosijo, da naj se polové ti potepuhi in odvedó na Ogrsko ali kam dalje še, ker še nima Kranjska sama svoje posilne delavnice za to sodrgo.

1843. l. je došel stanovom odgovor vlade. Vsebina njegova nam ni znana, iz nekaterih znakov pa smemo sklepati, da je vlada sedaj vendar napela bolj svoje sile in jela preganjati rokovnjače. Iz loškega okraja n. pr. čujemo 1846. l.,[2]) da imajo tam „sedaj mir pred rokovnjači, ker cesarski deželni čuvaji“ so jih pregnali. Popolnoma pa se je zatrlo rokovnjaštvo šele deset let pozneje; koncem šestega in začetkom sedmega desetletja našega veka je še „slovel“ na Gorenjskem Dimež, jeden izmed „zadnjih Mohikancev“ zloglasne druhali.

Predko se je sila uporabila zoper rokovnjače, sprožila se je misel, vlačugarje in rokomavse poboljšati ali vsaj pogubnemu delovanju odtegniti s tem, da se zánje ustanovi na Kranjskem posilna delavnica. 3. aprila 1836 je dvorna kancelija določila za tak zavod bivše Gadnerjevo, takrat mestno posestvo pod Ljubljano tik Ljubljanice; tu naj se zgradi delavnica za 100 osob. V deželnem zboru so bili vsi zadovoljni z vladnim načrtom, kajti nujno potrebno je bilo zavarovati tem načinom življenje in imetek državljanov. Poročevalec stanov v tej stvari je bil župan Hradecký (1837). Upravni stroj je pa takrat kaj počasi deloval; šele 1841. l. je došel stanovom načrt delavnice iz Dunaja in zajedno proračun stroškov. Koroška in Kranjska morata ob deželnih stroških sezidati delavnico; zidanje bode stalo 86759 gld.

---

[1]) Prim. o rokovnjačih Jurčič-Krsnikov roman „Rokovnjači“ in „Črtice o rokovnjačih“ v „Dom in svet“ 1890.

[2]) „Novice“ 1846, 72.

52$^{3}/_{4}$ kr., prva uprava 5904 gld. 40$^{1}/_{2}$ kr., letni stroški 12000 gld. — Nabranih je bilo že 37760 gld. 26$^{3}/_{4}$ kr. (Schluderbachovo volilo in potem subskripcije). Gledé nepokrite svote je guvernér od kranjskih in koroških stanov zahteval, da naj jo obe deželi poplačata po dokladah (Kranjska za stavbo 16738 gld., za letne stroške 5858·19 gld., Koroška 17799·57 gld. oziroma 6229 gld. 58$^{3}/_{4}$ kr.); država da bode že tudi kaj primaknila, „če bodo to dopuščali višji oziri!“

Ta predlog ni ugajal kranjskim stanovom. Saj ni bilo pravično, da se na Kranjskem že nabrani denar odšteje od cele svote, mesto samo od onih stroškov, ki bi zadeli Kranjsko. V tem smislu je deželni zbor 1842. l. stavil nasvete vladi; le kar bi še manjkalo, naj se izterja po dokladah, država pa naj prevzame polovico vseh stroškov. Država je pa 1843. l. rekla stanovom, da ne da ničesa, na kar je deželni zbor izjavil, „da se ne more oprtati davkoplačevalcem še novo breme za posilno delavnico.“ Vkljub tej izjavi se je 1844. l. zaukazala stavba posilne delavnice ob deželnih stroških, samo stavbišče je država darovala in dovolila neobrestno posojilo. L. 1845. se je zidanje začelo, 1847. l. pa na veliko zadovoljstvo dežele izročilo novo poslopje svojemu namenu.

Gledé posilne delavnice je bilo javno mnenje cele dežele soglasno s kranjskimi stanovi. S tem zavodom se je storil važen korak, od katerega se je smela dežela nadejati blagodejnega naprédka v svojih socijalnih razmerah. Manjše soglasje se je pa nahajalo med stanovi in stanovalci v nekaterih drugih, tudi jako imenitnih odnošajih, zastran katerih se niti dandanes še niso zjedinili duhovi; in vendar so te stvari prav važne točke agrarsko-socijalnega zakonika.

Svobodni duh je tudi pri nas odpravil nekatere starodavne uredbe, ki se niso strinjale s „človeškimi pravi“, osobito ovire ženitvi in možitvi in naseljevanju. L. 1831. in 1833. so se v teh ovirih odpravili zadnji zadržki; sedaj ni bilo ženinu več treba dokazati zadostujočega imetja, stopiti je smel tudi berač v zakon in naseliti se, kjer mu drago. Ne da se tajiti, da so se iz te svobode rodili mnogovrstni nedostatki, ki so vzbudili krepko reakcijo. Otroci nemaničev so podvojevali in množevali čete beračev, lopovstvo se je širilo, rokovnjaštvo je našlo v teh krogih dosti novih sil. Z bedo pa se je širila nenravnost, in po deželi je jelo nedostajati dobrih poslov. Zato so kranjski stanovi 1835. l. dvignili glas in zahtevali, da se odpravi škodljiva svoboda, da se ne bodo več smeli možiti ljudje, „ki nimajo nič imetja in posesti, kajti oni ne ljubijo domovine in reda, marveč jih je lahko pridobiti za sleherni nered, ker se nadejajo, da jim bode nered prinesel dobiček in zboljšal jim usodo.“ Bati se je, da bode

skoro tudi na Kranjskem mrgolelo „lazzaroni-jev“, pa da bodo jih srenje morale rediti, dasi imajo drugih bremen odveč; za tako svobodo so godna k večjemu večja mesta.

Važnejše agrarno-politično pitanje je bila svobodna deljivost podložniških kmetij, za katero so se nekateri državniki in učenjaki potegovali že za Jožefa II. Jožef II. se je nadejal napredka pri kmetijstvu samo tako, če se ne razkosa preveč zemlja, pa tudi ne ustvarijo latifundiji.[1]) Naši deželi kranjski je pa francoska vlada prinesla popolno svobodo razkosavati kmetije, in razume se, da so se te pravice takoj posluževali mnogi posestniki. Lastninski odnošaji so se torej precej izpremenili preko l. 1809., in grof Saurau je moral kot organizator ilirskih kronovin novi položaj jemati v pošlev. Kar se je bilo izvršilo na zakoniti podlagi, ni se dalo zopet razveljaviti, sicer bi se bila rušila nedotakljivost lastninske pravice. Grof Saurau je moral 17. prosinca 1815 začasno določiti, da se po francoskih zakonih izvršene razdelitve zemljišč ne morejo razveljaviti, in da se ne more za sedaj uvesti v Iliriji zakon iz l. 1753. Vendar pa je storil pravu, veljavnemu po ostalih avstrijskih kronovinah, to koncesijo, da se podložnikova zemlja ne sme razkosati niti pótem podedovanja po volilu niti po uradni naredbi, nego postavni dedič mora dobiti vso kmetijo nerazdeljeno, sodediči pa nimajo nikake pravice, prisiliti ga, da razkosa posestvo. Podložnikova zemlja se je torej smela razdeliti samo s posestnikovim dovoljenjem; pri sleherni delitvi naj gosposka bremena, vknjižena na razkosani zemlji, razmerno razdeli na pojedine dele, okrožni urad pa naj pazi na to, da se to natanko izvrši, in se breme niti ne zmanjša niti ne zviša.

Ker je pa vkljub tem naredbam še veljal „rektifikatorij“ iz dobe cesarice Marije Terezije,[2]) s katerim se ni več ujemal novi davčni sistem Jožefa II., pozvala je vlada 1821 kranjske stanove, da naj določijo pojem „katastralne kmetije“. Povedó naj dalje, bi li bilo umestno najmanjšino nedeljive „kmetije“ določiti na 12 oralov, oziroma na gotovo najmanjšino davka, in naj se li jemlje ista najmanjšina tudi za podlago, kadar gre za oproščenje od vojaščine. Čutila se je torej potreba, pojem „kmetije“ (Hube) točneje določiti. V „rektifikatoriji“ se je ta pojem določil nekako nejasno kot taka kmetija, ki „zadostuje za jedno družino“. Pri tem pa niso poprašali kmeta,

---

[1]) Prim. Hock. Staatsrath, 269, in temeljito razpravo Vošnjak-ovo „Ob agrarnem vprašanji“ v „Letopisu Matice slovenske“ za leto 1884., str. 37—114.

[2]) Prim. n. pr. Engelmayr „Die Unterthansverfassung des Erzherz. Oesterreich ob und unter der Enns,“ str. 8, i. d. — Istega pisatelja Unterthansverfassung des Königreichs Böhmen, str. 9 i. d

kaj on o tem misli, nego samo njegovo gosposko. Ni se jemal ozir na toliko važne pogoje, od katerih je zavisno poljedelstvo, na dobroto zemljišča, na jako različne stroške obdelovanja itd. Jožefinski sistem je bil v tem oziru pač jako napreden, ker je hotel obdačiti kmeta na podlagi dohodka, in sicer surovega dohodka, (Bruttoertrag), ne pa zgolj na podlagi obširnosti zemljišča.

S tem pa, kar je 1821. l. vlada hotela določiti kot najmanjšino podložnega posestva, se kranjski stanovi tudi niso ujemali. Poročevalec bar. Schweiger je nazval najmanjšino z 12 orali preveliko za razmere na Kranjskem; iz njegovega poročila, kateremu je pa neznana roka pristavila na tem mestu glasen ugovor v podobi treh vprašajev, izvemo, da je kranjski kmet zbok dvojne letine tako srečen, da „prav dobro izhaja, svojo družino dobro hrani in državi in gosposki davščine prav tako lahko plačuje, kakor večja posestva, ako dobro obdeluje svojo zemljo,“ četudi meri ta samo 4 orale njiv (behauste Aecker), 2 orala senožeti in tiste pašnike in gozde, katere ima sleherna kranjska kmetija. Schweiger dalje trdi, da se je za francoske vlade zemlja tako razkosala, da je celó takih kmetij jako malo; če bi se tedaj vojaščine oprostili samo tisti kmetje, ki imajo najmanj 4 orale njiv in navedene kose travnikov, pašnikov in gozdov, dovolila bi se ta dobrota jako pičlemu delu kranjskega kmetskega stanú. Hudo bi se zadelo „poljedelstvo, ki je jedini pravi vir bogastvu države“. Ne sme se pa tudi zamenjati najmanjšina zemljišča z najmanjšino davka, kajti v mestu plačuje marsikateri posestnik več zemljarine nego kmet, pa óni živi brez truda in skrbij in ne pospešuje nikakor obče koristi, „dočim kmet državi zares koristi, ker obdeluje zemljo in izreja svojo deco.“ Mnogo kmetov, (na Dolenjskem in na Krasu gotovo $^1/_6$) ima celó samo po 2 orala njiv, 1 oral travnika in nekoliko gozda in pašnika. Ti pa si zaslužijo, česar jim ne daje zemlja, z domačim obrtom ali pa hodijo večjim kmetom pomagat. Ker je teh malih kmetov precèj veliko, naj se vsi oprosté vojaščine, v bodoče pa naj se določi kmetija s 4 orali njiv, 2 oraloma senožeti in primernim kosom pašnika in gozda kot najmanjšina nedeljive kmetije. — To priliko porabijo poročevalec in stanovi, da se odločno izjavijo zoper razkosavanje kmetij ter navedejo vse tiste škodljive posledice razkosavanja, kakor nedostatek živine in slabo gnojenje. Premalo posestvo je vzrok, da kmet ne more plačevati davščin, da sega prerad po lastnini grajščin, da še to malo zemljišče slabo obdeluje, dasi nima dosti dela zá-se. Nasledek zanikarnega poljedelstva je slab pridelek, potem dobi tudi grajščak premalo desetine, in ker tak kmetič nima vprežne živine,

tudi ne more delati vprežne tlake. Razkosavanje itak majhnih kmetij škoduje torej kmetu, državi in gosposki, zato naj se nikdar ne dovoljuje brez privolitve grajščakove.

Iz tega razvidimo, da je prosto razkosavanje kmetij rodilo hitro iste pomiselke kakor dandanes, in iz poročila stanov govori jasno ne samo ozir na fevdalne koristi, temveč zaista skrb konservativnega, državo vzdržujočega principa, temu pa nasprotuje novodobna svoboda razpolaganja z imetjem. Za ta, recimo, liberalni princip se pa ni oglasil v deželnem zboru nobeden meščan, nego jedini baron Tauffrer.[1])

Tauffrer pravi v posebni vlogi, da se z omejenjem deljivosti kmetij „omejuje lastninska pravica; to se pa ne da nikakor opravičiti, ker je vsakomu svobodno, da porablja svojo pošteno posest, kakor se mu vidi najboljše.“ Če kmeta stiska upnik, reši se, ako proda primeren kos zemlje; če te pravice nima, mora prodati pod nič vse posestvo. On vé iz skušnje, da se zadnja leta redkokdaj kmetije delé in kosovi prodajajo. Gosposkam se ni treba bati za svoje pravice, ker se te razmerno razdelé na vse dele razkosanega posestva. Nasprotuje pa on oproščenju vojaške dolžnosti za tiste kmete, ki imajo samo 2 orala njiv i. dr., ker se itak posestniki le tedaj jemljo v vojake, če ni dovolj novincev iz drugih stanov.

Stanovi niso mogli tudi v tem oziru pomagati svojim nazorom do veljave. L. 1841. so vnovič oddali svojo izjavo o „najmanjšini pri razkosavanji podložniških zemljišč“. S tem odgovorom, čegar vsebine ne poznamo, zaključili so stanovi svoje delovanje na tem polji.

Bolj fevdalni oziri nego oziri na korist mase narodove so vodili gospode stanove gledé gozdnih služnostij ali servitut.

Podložniki so imeli pravico 1. nasekati v grajščinskem gozdu lesa, kolikor je bilo treba za domačo potrebo in celó še nekaj za obrt in kupčijo, 2. pasti tam živino in 3. hoditi po nastilo v gozd. V mnogih krajih, sosebno na Notranjskem, je bila ta pravica kmetom neobhodno potrebna, samo da ni bilo strogih uredeb, ki bi varovale šume uničevanja. Na Notranjskem so menda kmetje kar vedno sekali les in prodajali ga v Trst in Reko, in ker grajščak ni bil kmetom kos, je pa tudi ón drvaril kakor kmetje, da ne bi le-tí vzeli vsega lesá. Ista se je godila, kjer je bilo treba mnogo kuriva za fužine. Če je včasih gosposka tam pa tam prijela podložnika, ki je bil gozdni tat, ter ga kaznovala, ni pomagalo nič. Resnica je, da je tako gozdarstvo bilo slabo, dà, naravnost pogubno za

[1]) Grof Weikhard Auersperg je sicer najpred potegnil z njim, pa „se je bolje poučiti dal“ in pustil tovariša na cedilu.

šume. Zato je že stari gozdni red (1771) nameraval razdeliti služnosti podvržene gozde med gosposke in podložnike; prepustil je pa obema strankama, naj se pobotata o delitvi. Gosposka pa ni hotela mnogo zemlje izgubiti niti najboljših gozdov prepustiti kmetom; nasproti je bila kmetom stara razmera ugodnejša, in vedeli so, da ne bodo nič na boljšem, ako se posameznemu podložniku z malim, morebiti jako oddaljenim gozdičem odkupi pravica do lesa, paše in nastila, pravica, ki je obsegala ves grajščinski gozd.

Pótem prostovoljnih pogodeb se to pitanje ni dalo rešiti; zato so okrožni uradi 1828. l. na vprašanje vlade rekli, da mora državna oblast prisiliti obe stranki k pogodbi. Služnosti morajo nehati, a kmetu se mora dati primerna odškodnina zá-nje. Vsi ti uradi so smatrali umno gozdarstvo nemogoče, dokler obstojé stare razmere; z njimi se je strinjala tudi kmetijska družba.

Deželni stanovi so se 1836. l. bavili s to stvarjo. Bar. Lichtenberg je kot poročevalec zahteval, da vlada servitutne pravice odpravi, seveda proti odškodovanju podložnikov, da se izgotovi nov gozdni red, in da se gozdni tatovi hitro in strogo kaznujejo. Ker bode pa raziskava gozdnih pravic in odškodovanje podložnikov gotovo dolgotrajno delo, naj se kmetom takoj odmeri in prepusti začasno polovica servitutnega gozda, v ostali polovici potem lahko grajščina takoj uvede umno gozdarstvo. Kjer ima kmet samo pravico do nastila in paše, naj se mu da odškodnina ali kos pašnika; pravica, sekati brinje za nastilo, naj čisto brezplačno neha. Vrhu tega Lichtenberg še zahteva, da postanejo gozdni deleži, odkazani kmetom, neločljivi deli podložnega zemljišča, in da se jim naloži nekaj davka.

Tako so tudi res sklenili stanovi. Vlada pa je 1840. l. zavrgla zahtevo stanov, ker ni dovolj utemeljeno, da bi se gozdne služnosti smele siloma uničiti. Zato so stanovi 1841. l. ponovili prošnjo in zahtevali, da se izda posebna postava, s katero se odpravijo služnosti, in uvede strog gozdni red, prikrojen s posebnim ozirom na kranjske razmere, „ker je treba s Kranjcem na čisto poseben način ravnati“. Ker je bil tudi ta korak brezuspešen, oglasili so se stanovi 1845. l. vnovič; poročevalec je bil tedaj grof Anton Auersperg. Pikro pravi Auersperg, da ni nikjer tako obširnih služnostij nego na Kranjskem, kjer zaprečujejo v večji polovici gozdov umno gozdarstvo. Služnosti bijejo pravici in pravednosti v lice, ker nalagajo vsa bremena lastniku gozda, dočim pridelek podložniku pripada; temu na ljubo mora gospodar več zemlje puščati brez umnega gospodarstva, nego je prav. „To je čisto poseben pojem lastninske pravice, ki posestniku nalaga vsa

bremena, jemlje mu pa užitek in pravico, razpolagati s svojo lastnino.“ Zakon ga ne brani, „zapustil ga je čisto in je pozabil nanj“. To mora nehati, vlada sama mora izreči odločno besedo in, če ni drugače, s „prisilnimi sredstvi“ rešiti gozdno pitanje. Nikar naj se ne boji vmešávati se v tem oziru v zasebnopravne odnošaje, „saj se tudi drugodi zasebne koristi manj vestno podréjajo javnim ozirom“. Auersperg primerja gozdne servitute urbarnim davščinam; one so bremena dominikalnih, te pa rustikalnih posestev. A kmet je na boljšem: on plačuje grajščini samo štiri petine davščin, po svojih servitutnih pravicah pa dene često grajščaka ob ves gozdni pridelek, ne da bi mu zanj pomagal plačevati davek od gozda. Pravica pa mora se ozirati na obe stranki, zato se mora odpraviti obstoječe razmerje, in sicer naj se določi obema strankama petletni obrok, da si med tem razdelita svoje pravice. Ako se to ne zgodi, izdala bode država in izvršila odkupni način, dotlej pa so lastniki servitutnih pravic obvezani, plačevati zakoniti davčni odstotek za pravice do užitka gozdov.

Kakor toliko drugih stvarij, ostalo je tudi to važno pitanje nerešeno, dokler se ni rešilo s cesarskim patentom z dne 7. septembra 1848. Saj so stanovi tudi zaman prosili, da bi se gosposke oprostile dospevkov za zgradbe cerkev in duhovnij. Že 1821. l. so vložili to prošnjo in rekli, da do 1809. l. tega bremena ni bilo, in da nikjer drugod te navade ne najdejo. Trdili so, da so se sezidale duhovnije, ki so večje in elegantnejše od gosposkih domov, in cerkve, ki so mnogo prevelike za dotične župe. Ponavljali so zahtevo večkrat, a brez uspeha. Zaman so se branili plačevati zdravila za podložnike (1835). V deželnem zboru so to prošnjo ponovili 1838. l., a z gosposkami se niso strinjali meščanski poslanci; odbila se je tudi ta prošnja. Največkrat pa se je v deželno-zborskih sejah ponavljala prošnja, naj se pomnožé ustanove za plemenite gospice in za sinove plemenitih rodbin; stereotipno je bilo pri tem utemeljevanje, da so plemiške rodbine obubožale vsled francoske invazije itd.

Za ilustracijo urbarskih odnošajev naj navedemo še nastopno stvar, o kateri so stanovi kranjski mnogo ukrepali: kako naj se pobira desetina od krompirja?

Krompir je postajal takrat čimdalje važnejši sadež. Stavili so nanj brezmejne nade. Prof. Hlubek je izračunil, da bi na Kranjskem živelo ob samem poljedelstvu lahko 1,678.370 ljudij, če bi sadili sam — krompir in seveda tudi samo s krompirjem se hranili.[1]) Pa to so bile sanje, za katere so se stanovi manj brigali nego za praktično stran, za dohodke od njiv,

[1]) Carniolia 1843. 338.

zasajenih s krompirjem. Sprva korún niti ni spadal med tiste rastline, od katerih je kmet moral dajati desetino, kajti spadal je med „zelenjad“, ki je bila prosta desetine.[1]) Gosposke pa niso hotele izgubiti dohodkov desetini podvrženih zemljišč niti se niso mogle zlepa pobotati s podložniki o kolikosti krompirjeve desetine in o načinu, kako pobirati jo.

Koj prvemu deželnemu zboru 1821. l. se je bilo baviti s tem prašanjem, ker je vlada zahtevala mnenje stanov. Izvirni odgovor stanov nam sicer ni znan, ker so se dotične listine izgubile; a jedro se nahaja v deželno-zborskih zapisnikih 1833. l.

1821. l. so stanovi (t. j. večina stanov) predlagali tó-le uredbo: kjer podložnikova zemlja že daje desetino od krompirja, naj to ostane tudi v bodoče; kjer pa ta desetina ni še vpeljana, naj se daje odslej dvajsetina pridelka. Kmet naj izkoplje krompir in ga pusti v kupčkih, dokler ne pride desetinar po desetino. Ta predlog je obveljal, a ne brez ugovora: ljubljanski odbornik Malič je soglasno z drugimi meščani zahteval, da se krompir sploh oprosti desetine.

Cesar je pa s patentom z dne 11. februvarja 1833 izdal „postavo sa desetino od podsémljiz ali krompirja na Kranjskim“ in odredil, da naj se daje dvajsetina krompirja kot desetina, ako ni zemlja pravoma prosta desetine, ali ako se nista gosposka in podložnik kako drugače pobotala. Sicer so veljale določbe patentov iz 1786. in 1788. l. gledé desetine s tem-le razločkom: desetinar si odbere vsak dvajseti razor ali dvajseti seženj krompirjeve njive; če tega ne stori sam pravočasno, ima podložnik pravico, po srenjskih možéh odbrati delež desetinarju, svoj krompir pa izkopati; desetinar ali grajščak mora pa svoj krompir sam izkopati. Ta način ni ugajal grajščinam. Kmet je potreboval krompir in ga je izkopal še preje, nego je bil ves sadež goden; grajščina je imela po vseh vetrovih sveta podložnike in ni utegnila povsod o pravem času pobrati desetino, kmet pa ni mogel čakati, ker je moral njivo zopet zorati. Poskusilo se je torej z odkupom krompirjeve desetine, pa brez uspeha. Prisiliti k odkupu gosposka kmeta ní mogla, za nizko odkupnino se pa ni hotela pobotati z njim. Ne moremo dognati, je li res ali ne, da se kmet navlašč ni hotel pobotati zastran odkupa, češ, da bi s tem prisilil gosposko, da se kar odreče desetini od krompirja. Tako je tožil na deželnem zboru 1833. l. grof Lichtenberg. Isti je nasvetoval tá-le način pobiranja krompirjeve desetine: grajščak da izkopati jeden rázor, preudari s srenjskimi možmi količino krompirja na vsi njivi, potem naj kmet izkoplje ves sadež in gosposki

[1]) Schein, Von den Zehenden und dem Zehendrechte, str. 17.; ozira se pa knjižica najpred na Štajersko.

oddá desetino. Vse delo bi rad torej kmetu oprtal, češ, da kmet itak daje samo $^1/_{20}$ ali celo $^1/_{25}$ del krompirja kot desetino in da mora požeti in v kupe postaviti tudi žito.

Zahtevo fevdalnih gospodov sta pa pobijala meščana Hradecký in Malič, ker je bil cesarski odlok kmetu ugodnejši, in ker se gosposka lahko iznebi vseh sitnostij, ako da to desetino v zakup. Seveda mora biti zakupna cena primerna, in se morajo v poštev jemati vse okolščine. Malič se je postavil posebno odločno na stališče patenta z dne 11. svečana 1833. Nova prošnja do cesarja je odveč, rekel je odločno ter stavil prav nasproten predlog: V imeni vseh „katere imam čast tu zastopati, naj se izreče njega veličanstvu najudanejša zahvala, in naj se cesarost prosi, da naj pri tem ostane, in sicer na blagor vse dežele". V istini se ni sprejel predlog gospode, ker so ga spodbili meščanje in duhovniki. Pa tudi Maličev predlog ni obveljal, zapisal se je samo v zapisnik. Gospodje in vitezi so potem sami zá-se vložili do cesarja prošnjo, v kateri so izrazili želje v smislu predlogov Lichtenbergovih. Ta vloga je tako ostro pisana, da se ji na prvi pogled vidi jeza podleglih prosilcev. Najprvo se jezé na duhovne zastopnike, češ, da je nedoumno, zakaj so ti možje glasovali zoper korist celega duhovništva, ki mora izgubiti velik kos dohodkov, ako se ne določi krompirjeva desetina tako, kakor želé gospodje. „Sedaj se povsodi na kmetih javlja nevolja duhovščine, živeče ob desetinskih pravicah, in ta nevolja bode, če tudi za sedaj že prepozno, poučila člane duhovske klopi, da jim je bila dolžnost, v tem pitanji se pridružiti klopi gospodov in vitezov." Potem pa očitajo meščanskim odbornikom, da se zato potegujejo za „neizvršljiv" način pobiranja krompirjeve desetine, da bi tem pótem odpravili desetino sámo. Nadalje trdijo, da je med kmeti in odborniki neka zarota, in da kmetje in odborniki imajo isti smoter, katerega hočejo kmetje doseči s tem, da se nočejo z grajščaki pobotati o zakupu korunove desetine. Kmetsko trmo je treba premagati, in to se bode najbolje doseglo s tem, da se korunova desetina pobira na ta način, kakor predlagajo plemiči.

Pa tudi ta odločna, jezna vloga ni našla milosti. Cesar jo je 20. junija 1835 odbil in zaukazal, da se znova objavijo vsi patenti, kateri se po svojem smislu nanašajo na krompirjevo desetino. Tako je obveljal prejšnji odlok.

---

4. Postulat. Davki.

Senca neke politične veljave je ostala novim stanovom samó gledé na glavni smoter deželnozborskih zasedanj: na postulat. Bila je to sicer samo senca nekdanje pravice, a stanovi so imeli vsaj priliko, povedati, da je postulat previsok; olajšali so si srce in potem – šli domov. Znižajo naj se davki, osobito zemljarina, razdelé naj se jednakomerno, — te zahteve so bila tista dolga „morska kača", ki se je pokazala sleherno leto in je šele izginila pred nekaterimi leti, ko se je kranjski deželi dovolila že davno zaželena in popolnoma upravičena olajšava pri zemljarini. „Postulat" se je zvala za vsako leto zahtevana svota zemljarine; z njo je bil spojen nekaj let davek od poslopij. Tu nam je povedati nekaj o davčnem sistemu one dobe.

Ko so prišli Francozi na Kranjsko, veljal je za zemljarino jožefinski sistem. Francoska vlada je obdržala ta sistem z nekaterimi izpremembami zgolj fiskalnega značaja. Pobirala je n. pr. 2% doklado za namestilo one svote, ki jo je izgubila po odpisih na davkih. V nekaterih krajih so se pa bile pogubile izvirne katasterske matrike; primerjali so torej sosedna zemljišča (Parificirung). Ker se je pa ta posel izvršil prehitro in brez zadostujočih podatkov, pomnožile so se nejednakosti glede obdačenja zemljišč.

Avstrijska vlada je obdačevale ilirske pokrajine spočetka na podlagi francoskega sistema, ki je bil bistveno itak avstrijski. L. 1817. pa je cesar zaukazal napravo stabilnega katastra po vzgledu izvrstnega katastra lombardskega. Bistveni razloček med starim in novim sistemom je bil ta, da se je izračunil čisti dohodek zemljišč in hiš, da se je natanko izmerilo zemljišče, in ocenila njegova dobrina. Odbiti se morajo vsi stroški za popravljanje hiš, obdelovanje zemlje itd. Samo na vknjižene dolgove, na zasebne in stvarne dolžnosti kmetij (tlako, desetino itd.) se ni jemal ozir neposredno, nego samo v toliko, da se je od urbarskih pravic gosposkam odbila petina. Ta izguba ni mogla novemu sistemu pridobiti naklonjenosti odškodovanih gosposk, dasi jim je zanjo podal lep namestek v podobi prostosti davka od urbarskih dohodkov in pravic.

Zaradi dolgotrajnosti katastralnih del se je določil kmalu potem do izvedbe novega katastra „provizorij"[1]; med tem se naj izvrši stabilni kataster.

---

[1]) Poduzhenje sa Gosposke davknih okrajin in soseske, da napravijo pérpravne déla k' zenovánju semeljskih perhodkov sa semljemerstvo ukasano po prezhastitljivim potentu 23. grudna 1817. Prim. D'Elvert, Zur Finanzgeschichte 678.

Drugi neposredni davki so bili nastopni:[1])

1.) Osebnina (personalni davek), kateremu je bil podvržen sleherni državljan, ki ni bil mlajši od 15 let in zares siromak.

2.) Dobitkovina (včasih zvana tudi obrtnina) je nadomestila francoski „potentni davek“ za obrtnike, trgovce itd.

3.) Razrednina (dohodarina) (Classensteuer) je zadela letni dohodek (bila je progresivna, obdačujoč letne dohodke z $2^1/_2$ do $20^0/_0$).

4.) Zapuščinski davek od zapuščine oziroma dedščine.

Osebnina in razrednina sta se odpravili 1829. l., ko si je fiskus za dotične dohodke odprl nov vir, „občno užitnino“.

Komaj je stopil „provizorij“ v veljavo, že so se čule pritožbe. Brez beljaškega okroga je odpadlo na Kranjsko 588120.46 gld. zemljarine (z vštetim davkom za hiše). Ta svota je bila res prevelika, in v deželnem zboru in v gubernijalni komisiji za stabilni kataster se je jela oglašati rastoča opozicija. V omenjeni komisiji je Hradecky 1822. l. dokazoval, da so se zemljišča često napak in previsoko cenila, čisti dohodek se je napak izračunil, in vsled tega so mnogi posestniki preobdačeni in zaostajajo z davkom. Guvernér sam je priznal, da so pritožbe upravičene, in da bode stavil primerne nasvete. Iste pritožbe so bili meščanski poslanci izjavili že na deželnem zboru 1821. l. „Slikali so bedo vsled dolgotrajnih francoskih vojsk, ki so pobrale stanovalcem vse, kar so si bili prištedili, odkar je dežela imela mir pred Turki. Slikali so posledice uvažanja tujega žita, vina itd. in zahtevali, da deželni zbor cesarju pošlje prošnjo, naj odpravi vsaj nekaj najhujših nedostatkov. Ker pa zbor ni odobril nasveta, vložili so meščanski poslanci v svojem imeni prošnjo, a odbila se je, in zajedno se je dal prosilcem ukòr, ker so vložili sami zá-se prošnjo, ne pa celi zbor; kajti to da ni postavno.

Do l. 1823. se je zahtevala vedno ista svota zemljarine, 588120·46 gld. Cesar je sicer že 1821. l. ukazal, da se uvede tudi v Iliriji posebni davek od poslopij kakor v „starih“ kronovinah, mesto da se pobira z zemljarino vred. Ko je pa pozneje l. 1822. in 1823. ta ukaz preklical, izrekli so mu stanovi zahvalo, ker se ni povišala postulatna svota. Vendar se je od l. 1824. dalje pobirala zemljarina posebej, davek od poslopij pa se je plačeval zá-se. Odslej se je vedno odločneje zahtevala revizija katastra. Gubernij je sicer zagovarjal vladne organe, češ, da breme ni tako hudo, ker se je vendar nekaj davkov odpisalo, in da sedanji sistem ni slabši od francoskega,

[1]) Zehetner, Das Extrasteuerwesen. Ullepitsch, Erbsteuer. Engelmayr-jeve knjige o „Unterthansverfassung“ na Avstrijskem in Češkem. Tschinkowitz, str. 22.

pač pa da je zanikarnost gospodarjev kriva slabega gmotnega stanja in davčnih zaostankov, a naposled je vendar priznal, da je „provizorij“ v mnogih ozirih pomanjkljiv in potrebuje revizije. Saj se ni dalo tajiti, da so se množili davčni zaostanki, da se je izvršba z vojaki uporabljala vedno češče, in da so se davki odpisavali šele potem, ko je davkoplačevalec vsled rubežni že popolnoma onemogel. Reklamacije stanov so imele gledé hišnega davka vsaj ta uspeh, da se je izdalo 23. septembra 1824 „Poduzhenje, Zhujezhnost per hishnoklasendavshnim katastru“. Vsled tega ukaza so se morali popraviti hišni imeniki, ako se je v osebi gospodarja ali v pohištvu kaj izpremenilo. Pri zemljarini se je pa 1826. l. nekaj znižalo, a stare pritožbe so se vedno ponavljale, posebno tam, kjer je povodenj ali Sava opustošila, če ne čisto odnesla zemljišča, za katera bi se bila pa še dalje morala plačevati zemljarina.

Pokazalo se je, da se je bilo začelo merjenje in cenitev zemljišč z nedostatnimi močmi in, če se ne varamo, tudi z ne povse zmožnim osobjem. L. 1830. je zaukazala dvorna kancelija, da se morajo na Kranjskem namestiti samo taki cenitelji, ki so že drugodi dokazali svojo sposobnost. Cenilni komisarji morajo biti vešči slovenskemu jeziku, ali pa se jim morajo dodati pristavi, „ki so vešči temu ali vsaj kateremu popolnoma sorodnemu jeziku.[1])“ Kako nezanesljivo je bilo gradivo, na katero se je takrat opiralo obdačenje zemlje, o tem nas uveri ukaz, da morajo oni uradniki začeti delo čisto znova; dosedanje poskusne cenitve jim smejo rabiti zgolj kot napotilo ali informacija; jemati pa jim je pri cenitvi zemljiščnega dohodka tudi ozir na dolgost poti do trga, kamor kmet vozi žito na prodaj, na cene itd. To so bila načela, doskušena že v sosednih kronovinah, zato so jim smeli stanovi brez skrbi pritrditi. O tem času je po cesarji zaukazano preiskovanje stanovskih pritožeb dognalo, da so znašali do konca 1830. l. zaostanki na davkih v novomeškem okrogu 54693 gld. 51$^3/_4$ kr. in da je od te svote 47850 gld. 49 kr. neizterljivih! Te številke so prejasno dokazovale nujnost reforme gledé zemljarine. L. 1831. se je nekaj manj kakor pol onega zaostanka odpisalo, od ostalega zneska pa se je odpisala polovica ali vsaj četrtina, drugo naj bi se poplačalo v obrokih. L. 1833. se je novomeškemu okrogu vnovič odpisalo 10149 gld. in še 41203 gld. zaostalega davka.

Vzrok previsokemu obdačenju ni bila samo nenatančna cenitev zemljišč glede dobrote, temveč morebiti še bolj previsoka cenitev pridelkov. Za podlago se je jemala sicer nekaj

[1]) Zadnji pogoj se je bil stavil že 1818. l. Prim. Engelmayr, Unterthansverfassung in Oesterreich ob u. unter der Enns, str. 42.

manjša cena nego je bila tržna cena, a bila je še ta cena previsoka, ker se ni ozir jemal na stroške vožnje na trg, na tržne pristojbine, na konkurenco tujega vina in žita itd. Leta 1831. je Hradecký izračunil, da se je cenilo belega vina vedro na 1—3·30 gld., rdečega pa na 12 gld., a da bi se bila morala določiti cena onemu k večjemu na 0·40—2·30 gld., pa še od te cene bi se moralo odbiti 32%, namreč 12%, ki so se dovolili tudi ostalim deželam, in 20% na račun slabše kvalitéte. Katastralna cenitvena nadzorstva so pa podala vladi druge številke gledé cene pridelkov tekom zadnjih deset let in so preračunila, da je katastralna cena žitu za 21—36% nižja od tržne cene, vinu pa za 19—24%. Stanovski odbor je pa dokazal, da ti računi niso pravi, ker se je zapisala n. pr. v novomeškem okrogu samo cena starine, in ker mnoge grajščine niso hotele pokazati komisarjem zapiskov o prodanem vinu. Dokazali so take nejednakosti gledé katastralnih cen, da je vlada l. 1832. velela po osebji katastralne cenitvene komisije natanko preiskati vzroke zaista različnih cenilnih rezultatov iz let 1819 do 1828 v novomeškem in postojinskem okrogu, šele potem naj se stavijo definitivni predlogi zastran katastralne vinske cene. Stanovi pa so 1836. l. zopet tožili, kako površno cenijo cenitveni komisarji, večinoma nepoznajoč deželnih razmer, in da so cenitve za Kranjsko mnogo neugodnejše, nego za najbližnje štajerske srenje. Vlada je takrat samo obljubila, da se bode pravo razmerje med cenitvenimi rezultati na Kranjskem in Štajerskem naredilo po dovršenih katasterskih operacijah, 1840. l. pa je ustavila revizijo, obetajoč, da se bodo še obstoječe nejednakosti zravnale, ali pa davek tako razdelil, da bode prav.

In učinek revizije? Bil je sličen onemu v sosednem slov. Štajerji. Zemljarina se je zvišala na Kranjskem za skoraj poludrugistotisoč goldinarjev; tako zvišani postulat se je 1843. l. že priobčil stanovom. To je bil uspeh toliko pritožeb in revizije! Mesto znižanja bremena je došlo zvišanje!

Na novi postulat so stanovi takoj odgovorili z obširnimi pritožbami, sestavili so imenoma obilne številke, s katerimi so dokazali, da so na Kranjskem cenili in „revidirali“ še dokaj neugodneje nego po sosednih štajerskih krajih. Sedaj je prišlo katastersko pitanje zopet v tir, in sicer pri osrednji reviziji na samem Dunaji. Tja so poslali stanovi grofa Anton Auersperga in grofa Volb. Lichtenberga. Prvi je bil izbran soglasno, bržkone, ker je v dež. zboru takrat najpogumneje zagovarjal koristi svoje domovine. Po njegovem nasvetu se je takrat izdelala „najudanejša predstava“, v kateri stanovi ne zahtevajo samo, da se zniža zemljarina, temveč tudi, da se deželi vrne, kar je preveč plačala. „Zamolčati ne moremo, da

se neprestano zvišani davek pobira po istem sistemu, čegar nezanesnost se je že celó na najvišjem mestu priznala. Ta sistem se ne ujema z milostljivostjo in pravičnostjo očetovske vlade; ako ne pride skoro definitivna pomoč, bode neprestano posilno izterjevanje pretiranih davščin kronovino tako oslabilo, da bode potem pomoč večini prepozno prišla.“ Auersperg celo opominja cesarja na obljube Franca I. v patentu od 23. decembra 1817 in dostavlja: „Stanovi in stanovalci kranjske so od davnih časov vajeni nerazrušnost očetovskih deželnih zakonov smatrati za poroštvo svoje sreče in svojega blagostanja. Sedaj prosijo samó, da se izvrši že davno pravomočni zakon, ki se je doslej gledé Kranjske skoraj v vseh točkah rušil ali ne izvrševal; zanje bode uveljavljenje najvišjega patenta z dne 23. grudna 1817 nov razlog hvaležnosti in pomirjenja, in zaupljivo bodo smeli pričakovati uspehov doslej še nedognanih obravnav.“

Žal, da ne moremo povedati, kak je bil na merodajnem mestu vtis tako pogumnih besedij, niti ne moremo povedati, kako sta Lichtenberg in Auersperg zagovarjala koristi svoje domovine na Dunaji. Osobito bi bilo zanimivo zvedeti, koliko resnice je v tolikrat ponavljani vesti, da je ugoden uspeh zasluga grofa Auersperga.[1]) Nočemo brez neovržnih dokazov kritikovati te trditve, samo to pa smemo verovati, da so pri dunajskih obravnavah gotovo važno ulogo igrale tiste temeljite pritožbe stanov iz prejšnjih let in tiste statistične sestave, katere je Hradecký nabral in ki so bile ostro orožje zoper krivično postopanje katastralnih organov. Uspeh pa je bil ta, da je cesar 18. marca 1845. l. ukazal, da se tistim davkoplačevalcem, katerim se je vsled pretirane cenitve pridelkov zemljarina tako zvišala, da se ne da plačevati iz dohodkov dotičnih zemljišč, dovoli „začasni odlog (Zufristung) za vplačanje razmernega dela zemljarine, a ta svota ne sme presegati 25% sedanje davčne količine“. Ta dobrota se je dovolila kmalu potem vsem Dolenjcem, tako da so začasno plačevali zopet isti davek kakor do zvišanja 1844. l. To se je zgodilo vsled nove prošnje stanov po nasvetu grofa Barbo, ki je svoj predlog utemeljeval z razlogom, da se blagodejstvo tega odloga ne sme skrčiti samo na dolžnike a priori neizterljive zemljarine, nego da se mora razširiti na vse posestnike, ki so preobdačeni. Cesar je velel tudi, da se po uradnih organih pregleda in popravi vsa katastralna cenitev osobito v novomeškem okraji (6. julija 1845).

---

[1]) pl. Radics (Oester.-ung. Revue 1886, 4. 20) navaja iz neznanega mi vira, da se je Ant. Auersperg že 1832. l., ko se je prvič udeležil dež. zbora, jel poganjati za znižanje davkov.

Kar se je doseglo, bilo je vsaj nekaj, in stanovi so hvaležnega srcá izrekli svojima pooblaščencema zahvalo. Žal, da je zapisnikar deželnozborske seje zamolčal vsebino poročila, katero sta priobčila Auersperg in Lichtenberg deželnemu zboru. Ta uspeh seveda ni zadovoljil dežele, saj je bila priborjena dobrota omejena samo na Dolenjsko; zato so stanovi 1847. l. zahtevali, da se popravi katastralna cenitev tudi v ljubljanskem in postojinskem okrogu; a vihar 1848. l. je ustavil rešitev tega pitanja, ki se je rešilo šele dolgo potem po ustavnem potu.

V jako tesni zvezi z narodnim gospodarstvom na Kranjskem je bila preosnova užitnine, oziroma vpeljava „obče užitnine“ 25. majnika 1829. l. Nova užitnina je namestila mnogobrojne stare užitninske pristojbine (Fleischkreuzer, Weindaz, Weineinposition, Weinaufschlag, Getränkegefälle, Zapfendaz, Getränkeaccise itd.) pa tudi razrednino in osebnino. Občine in dežele, ki so sedaj izgubile dotične dohodke, odškodovale so se po dokladah k občni užitnini, ki se je v obče dajala v zakup, ali pa plačevala po poravnavi (Abfindung). Poglavitna stvar je bila ta, da se je z novo užitnino še bolj nego dotlej olajšal sosebno promet z žitom in vinom med kronovinami, oziroma med nemškimi in ogerskimi deželami. Promet z žitom, uvoz ogerskega žita se je bil olajšal že od 1817. l. sèm, ni se pa v isti meri osvobodil žitni izvoz preko državnih mej. Posledica te colne politike in dobrih letin je bila obilica žita, padanje cene domačega pridelka in pešanje kmetijstva. Samo vinoreja se je takrat nekaterim krajem na Kranjskem še nekako izplačevala, ker se je tuje vino vsled mnogovrstnih doklad in pristojbin za toliko podražilo, da je mogel z njim tekmovati slabejši domači pridelek. „Obča užitnina“ pa sedaj te zravnajoče tendence ni imela; ostala je sicer še naklada na ogersko vino, na istrijanca itd. pri uvozu, a bila je tako nizka, da ni mogla kompenzirati nerazmernega podraženja domačega vina po drugih nakladah, ki so zadele domače in tuje, dobro in slabo vino brez razločka. Domači cviček se je moral umikati tujemu vinu, celo idrijski rudarski urad ga je proskribiral. Sedaj je izgubilo tudi vino prejšnjo ceno, kakor žito; za kmetijstvo, imenoma dolenjsko, bila je nova užitnina zares hud udarec.

Neugodne posledice davčne reforme so nalagale stanovom dolžnost, ukrepati o sredstvih, kako bi se pomagalo propadajočemu kmetijstvu. Ker se kmetijstvo seveda ni moglo tako povzdigniti, da bi bilo kos tujini, bilo je jedino sredstvo tó-le: tuje vino naj se obdači v razmeri s kakovostjo, carina naj podražuje tudi rusko in ogersko žito. To so zahtevali stanovi 1829. l., pa odbila se jim je prošnja po tiskani okrožnici, ne

da bi se bili navéli razlogi. Stanovi so bili žaljeni po taki obliki rešitve, in trpko je 1831. l. tožil Lichtenberg, da je „skrajno razžaljivo, da se tako važna stvar na tak način rešuje“. Odločneje so stanovi ponovili svojo zahtevo 1832. l.; rekli so, da je često užitnina višja od vrednosti vina. Spomnili so se, da imajo do colnine tudi stanovi nekaj pravice zaradi stanovske odškodninske naklade, a sedaj jim te niso hoteli dati, še pojasnila o tej stvari niso dobili od uradov. Gledé pobiranja užitnine so zahtevali, da se uvede obča poravnava (Abfindung), potem ne bode denar hodil iz dežele v tuje žepe. Doslej so dosegli stanovi samo to, da je cesar 1834. l. znižal užitninski cenilnik za občine, pridelujoče najslabše, niti 2 gld. vredno vino; za tako vino se je plačevalo odslej 1 gld. namesto 1·20 gld. od vedra. Stanovi pa so prosili takoj, da se ta olajšava dovoli vsem srenjam, in da naj se pri poravnavi srenjam kakor pri desetini dovoli pravica prve kupnje (Einstandrecht), „če ne, bo moral producent s svojo družino sam izpiti vino in potem bode poginil dušno in telesno“.

Vsi ti koraki, katere so stanovi storili v nastopnih letih leto za letom, ostali so brezuspešni.

Končno nam je spregovoriti še nekaj o „postulatu“ sámem.

Dočim so 1821. l. samo meščanski poslanci prosili znižanja zemljarine, ter se je postulat sam 1821. in 1822. l. „dovolil“ brez ugovora, da celo z izrazom zahvale za milost cesarjevo, ki ní zvišal davka, dajalo je od 1823. l. dalje povišanje postulatne svote celemu deželnemu zboru povod, v „posvetovalnih“ shodih in v „najudanejših predstavah“ slikati preobdačenje dežele. Postulat, obsegajoč samo zemljarino, bil je od 1824. l. dalje nižji, ker je zemljarina znašala samo 537145 gld. 10¼ kr., a znižanje je bilo le navidezno, ker je bil odštet davek od poslopij, ki se je pobiral samostalno. Stanovi so pa zemljarino sámo zvali previsoko; od 1825. l. dalje se ponavlja vedno obljuba, da bode sleherni davkoplačevalec vestno plačal, da je pa znižanje zemljarine „gotovo več nego zaželeno“ in da „ne morejo jamčiti vplačanja cele svote“. Drugikrat poudarja škof Wolf v imeni stanov, da kmet ne bode mogel dolgo še poleg težavne tlake plačevati visokega davka, da bode treba „skrajno napeti vse sile“, da se vplača davek, tembolj, ker propada kmetijstvo po tuji konkurenci.

Vkljub mnogim pritožbam in prošnjam je ostala postulatna svota leto za letom jednaka, stoprav za 1844. l. se je po katasterski reviziji izdatno — zvišala. Cesarski patent pravi kar kratko: „Trajajoče državne potrebe in skrb za odpravo nejednakosti glede razdelitve zemljarine Nas silijo, zahtevati

od Naše vojvodine Kranjske za 1844. l. 682475 gld. 13 kr. zemljarine.“ Zvišanje itak ogromne zemljarine za poludrugistotisoč, to je bila za stanove in stanovalce strela iz jasnega neba. Da je napravila vest močen vtis, smemo sklepati iz dveh dogodkov: zapisnik seje deželnega zbora omenja prvikrat, da je guvernér baron Weingarten otvoril zbor v navzočnosti mnogobrojnega občinstva, in da je predsednik v daljšem govoru navajal razloge zvišanja davka. Vlada je tedaj čutila, da je potrebno, zvišanje zemljarine javnemu mnenju nasproti z vzroki podpreti. Med ostalim je poudarjal guvernér „dobroto“, katero ima dežela „nedvojbeno vsled pravične razdelitve davka“, poudarjal je zboljšano, a drago upravo in pravosodje, dà, „anticipando“ je navajal že koristi, katere bode dežela imela od bodoče dunajsko-tržaške železnice. Nedvomno je, da se je Weingarten tu pozival na „dobrote“ novega katastra, čegar nepravičnost je bila vir pritožeb sleherno leto; mož je moral biti v hudi zadregi in stiski, da je branil zahtevo vlade s takim razlogom.

Kar so stanovi v svoji „najudanejši predstavi“ t. l. odgovarjali, šlo jim je prav gotovo iz srca; za „najsvetejšo dolžnost“ smatrajo, „v polni udanosti izjavìti“, da dežela povišanega davka ne bode mogla plačevati. „Vso kronovino kranjsko je že pred današnjim postulatnim deželnim zborom znana vest o zvišanem davku najglobokeje in neutešljivo užalila, kajti gledé na § 16. najviš. patenta z dne 23. grudna 1817 se doslej nikdo niti bal ni, da se bode zvišala zemljarina, marveč je oni odstavek 26. vse naudajal s trdno nado, da se bode v najskrajnejšem slučaji dosedanja zemljarina na podlagi katastralnih operacij v notranjem kronovine kranjske k večjemu drugače razdelila“. Sklicujejo se tudi na besede cesarskih patentov, v katerih je cesar „obžalovati blagovolil, da državne potrebščine še vedno ne dopuščajo, da bi se znižal davčni postulat“; nadejali so se torej znižanja davka pred nego zvišanja, kajti dežela je preobdačena v primeri s sosednimi kronovinami. Davki presegajo moč dežele, in ker so ostanovi doslej uporabili brez uspeha že vsa sredstva svoje oblasti, „smatrajo za svojo dolžnost, izreči z najglobokejšo bolestjo, a v trdni podaniški vernosti, da bi morali iz popolnega prepričanja in po svoji vesti odreči svojo pritrditev za tako naredbo, od katere preti najhujša beda mnogim že itak osiromašenim krajem te dežele“.

In odgovor?

Stanovom se je izreklo „najvišje zadovoljenje“ zaradi odobrenega postulata.

Odlok je bil kratek, tako kratek, da je pravo nevoljo vzbudil med stanovi, ki so 1844. l. ponovili pritožbe, vnovič

se sklicujoč na § 26. patenta od 23. grudna 1817. Dušek nevolji je hotel dati grof Anton Auersperg. Vložil je tó-le izjavo:

„Ravnokar objavljeni najvišji odlok na stanovsko izjavo minulega leta, gledé na povišani zemeljsko-davčni postulat, nima menda s tem nikake vzajemne dotike. Razlogi za to so morebiti iskati v tem, da se je izjava, na postulatnem deželnem zboru javno priobčena, na najvišjem mestu predložila samo v posnetku, ne pa po besedah. Ker je pa za korist dežele sila važno, da se čuje glas dežele, katero zastopa deželni zbor, t. j. sklepi, želje, prošnje in pritožbe stanov, popolnoma in v popolnem obsegu na najvišjem mestu, smatrajo podpisani za svojo dolžnost, (zahtevati)[1]), da se v bodoče predložé ukrepi deželnega zbora v istem besedilu, katero je odobrila večina glasov."

To izjavo je podpisalo 20 stanovskih članov (navzočih je bilo 36). A nekateri je menda niso pazno prečitali; ko se je prečitala v zbornici, oglasili so se nekateri in preklicali podpis pod raznimi uveti.[2]) Ipak je ostalo 13 podpisov, a predsednik ni dopustil, da bi se glasovalo o „izjavi" Auerspergovi. Seveda tako radikalnih duhov ni bilo dokaj v zboru, kakor je bil pesnik Anastazij Grün. Pred 1848. l. so smatrali moža s takimi nazori za nekakega revolucijonarja, in zapustili so ga pri prvem poskusu vsi, ki so se bali, da se ne bi zdeli nelojalni.

Sklep iz 1844. l. so 1845. l. ponovili stanovi, dostavivši nado, da se bode deželi presežek zemljarine (146744 gld. 1¼ kr.) povrnil. Izjavili so z 21 od 33 glasov, da ne bodejo sodelovali pri izvršitvi one zahteve, ki presega deželne sile.

Zadnji postulat se je poslal stanovom 1847. l. Odbornik gosposke klopi ga je sprejel, a z jako kratkim govorom, ki se močno v tem oziru razločuje od običajnega govora minulih let. Rekel je samo, da bode oddal postulat posvetovalnemu deželnemu zboru, „da temeljito preudari, v katerem smislu se naj odda najudanejša predstava cesarju". Vsebina te izjave je bila stara, v prejšnjih letih običajna; poudarjala je pritožbe zaradi preobdačenja „vsled absolutno in relativno pretirane cenitve pridelkov." Dovolitve 1845. l. niso mogle utešiti nezadovoljnosti kronovine, dokler se ni vsa katastralna ope-

[1]) Ta beseda je v izvirniku izostala, oziroma Auerspergu v „peresi obtičala".

[2]) Dr. Czuber in Ant. Jelovšek-Fichtenau je nista pazljivo brala; bar. Leop. Lichtenberg in Filip Rechbach nočeta, da bi se smatrala „izjava" za „pritožbo, kateri se nisem hotel pridružiti"; preklicali so podpis končno korarja Jur. Zupan in Pavšek in novomeški prošt Albrecht.

racija postavila na zares pravično, dejanske razmere kolikor mogoče poštevajočo podlago.

Naslednjega l. 1848. je bil deželni zbor sestavljen na nekaj drugačni podlagi, a bavil se je že s čisto drugimi stvarmi [1]). Ko se je ta zbor zaključil, doigrali so stanovi svojo ulogo. 16. junija 1849. l. je podpisal minister baron Bach odlok, ki pravi, da se bode uvedla nova ustava dežele Kranjske, in da vsled tega mora prenehati delovanje stanov.

[1]) Prim. „Slovenci in 1848. l.“

Doneski k historični slovenski dialektologiji.

Spisal **Vatroslav Oblak.**

ovejša preiskavanja so pokazala, da so bila glavna narečja različnih slovanskih jezikov že v početku slovanske pismenosti in književne delavnosti v glavnih potezah razvita. V tej za nas nastarejši pristopni dobi seveda še niso bile razlike tako znatne, kakor dandanes, mnogo posebnostij še celo ni bilo, in drugim razlikam, katere so pozneje postale jako važne in karakteristične, najti je v nekaterih slučajih komaj slab sled. Znano je, da so pred štiridesetimi leti najboljši poznavatelji ruskega jezika in njegove zgodovine mislili, da je šele mongolska invazija povzročila razcepljenje ruskega jezika v dve glavni narečji, severno ali velikorusko in južno, malorusko. Toda v kratkem se je moralo to mnenje opustiti. Lavrovskij je dokazal, da so najvažnejši znaki novgorodskega govora bili razviti že v starejši dobi, in poznejša preiskavanja zgodovine ruskega jezika, osnivajoča se na lepem števílu starih spomenikov, potrdila in podkrepila so to znova. Sedaj se da že z nekako gotovostjo povedati, kateri od starejših ruskih spomenikov spada v oblast severnega, kateri v področje južnega narečja ali celo beloruskega govora. Pri tem ostane še vedno nekaj — dasi malo število spomenikov — katerim manjkajo jednako znaki severnega, kakor južnega ali maloruskega narečja. To so večinoma spomeniki pisani v centrih istodobnega književnega delovanja, kjer so bile zahteve do književnega jezika mnogo strožje, kjer je bilo poznavanje cerkvenega jezika boljše in natančnejše, in zato niso pisatelji in posebno prepisovatelji tolikokrat odstopili od spoštovanega cerkvenega jezika. V nobenem starejšem spomeniku pa ni najti pravega narodnega jezika, jezik v svoji glavni bitnosti

je vendar povsod cerkvena slovenščina, in samo v nekaterih točkah glasoslovja, oblikoslovja in sintakse odstopajo ti staroruski spomeniki več ali manj od cerkvenega jezika ne najstarejše, nego že poznejše dobe. Celó v spisih juridičnih (v aktah in listinah) ni se jezik oprostil popolnoma verig cerkvenega jezika, in kakor vemo, poznava se ta vpliv, restavriran v XV. stol., še danes močno v ruskem književnem jeziku.

Te obče znane stvari sem hotel samo radi tega omeniti, da pokažem jeden jasen in nedvojben primer dualizma med narodnim in književnim jezikom stare dobe. Pri tem je tedaj popolnoma razumevno, da marsikatera posebnost, katera je bila že zdavna razvita v narodnem govoru, ni prišla na površje v književnem jeziku, da se ni sprejela v književni jezik. Z druge strani so se pa oblike in glasoslovni pojavi še dolgo ohranili v književnem jeziku neizpremenjeni, ko so že mnogo prej izginili iz govora. Živa beseda in narodni govor sta vedno bila daleč naprej pred pisanim jezikom. Radi tega odnošaja med pisanim jezikom in narodnim govorom je v mnogih slučajih težko sklepati in določevati, kako se je v nekem določenem času ali recimo stoletji govorilo. Tako n. pr. pred XVI. stol. ne najdemo za mehak *d* v beloruščini današnjega *dz*, in vendar bi se ne upal trditi, da se je iz mehkega *d'* šele v tem času razvil *dz*. Sicer je znano, da mehki glasovi niso bili v onih jezikih, v katerih se je mehkost najdalje razvila, t. j. v poljščini in nekoliko tudi v ruščini, v najstarejši dobi na sedanji stopinji mehkosti. Tako je imela najstarejša poljščina še mehak *ŕ* in ne sedanjega *rz*. Isto velja o drugih slovanskih jezikih, tako se je pojavil v češčini *h* za slovanski *g* še le v XII. stol. Tam, kjer je književni jezik zapustil v nekaterih slučajih svojo staro pot in se zložil z narodnim govorom, treba je vedno razločevati dve vrsti odstopkov; v nekaterih spomenikih je pisec hotel uvesti nekatere posebnosti narodnega jezika v stari književni jezik, v drugih so mu pa pri prepisovanji ali spisovanji ušle marsikatere lastnosti in posebnosti onega jezika, katerega je sam govoril, nevede in in proti njegovi volji v tekst; omenimo samo *a* za stsl. *ą* v nekaterih srednjebolgarskih spomenikih.

Tako je bilo v onih jezikih, katerih književni organ ni bil domači govor, nego tuji in sicer cerkveni jezik. Pri onih narodih, kjer so se takoj prvi književni poskusi pojavili v domačem jeziku, stala je stvar v najstarejši t. j. v prvi dobi književnosti nekoliko drugače. Pisalo se je v narodnem jeziku, in sicer v onem narečji, katero je govoril pisec. Šele pri daljšem razvijanji književnega jezika in posebno tam, kjer se je vsa književna delavnost koncentrirala okoli gotovih središč, počele so se tudi pri teh narodih razvijati razlike med na-

rodnim govorom in pismenim jezikom. To pa se je moglo šele tedaj zgoditi, ko je jeden pisatelj vedel vsaj nekaj o drugem, ko je bila nekaka vez med posameznimi književniki, in književna delavnost že precej razvita. Prvi poskusi slovenske pismenosti, brizinski spomeniki, ljubljanska conf. gen., celovški in beneški rokopis, pisani so v narodnem govoru, in sicer v različnih narečjih, ker so najbrž postali tudi v različnih krajih slovenske zemlje. Tudi najstarejši tiski protestantskih pisateljev so pisani še v narodnem jeziku, če odštejemo minimalni vpliv hrvaščine. Toda na konci XVI. in na početku XVII. stol. nista več bila književni jezik in narodni govor določenega kraja jedno ter isto, med obema je že bila razlika. Književni jezik, kateri je bil že v drugi polovici XVI. stol. kolikor toliko konsolidiran, ostal je merodajen v knjigah celega XVII. in še celó XVIII. stol. Mnogo posebnostij in pojavov, kateri se v XVII. stol. že niso več govorili, pisali so še dosledno in vestno, in če je najti kaka izjema v tej ali oni knjigi, vtepla se je ta proti volji pisateljevi. Dovolj je, če opozorim samo na naš nekdanji trdi *l*. V knjigah dolenjskih in gorenjskih pisateljev ga najdemo dosledno še v poznejši dobi v partic. in tudi drugod, dasi ni nikakor dvomiti, da ga pisatelj sam, razven te ali one izjeme — ni več govoril, da je on pri tem samo posnemal starejše pisatelje in da se ni upal prestopiti mej književnega jezika; *u* ali *v* za *l* se je najbrž smatral v književnem govoru za barbarizem, kakor je to še dandanes mnogim olikancem. Tako piše n. pr. še Rogerij (1731) v partic. etc. *l*, toda da ni tako govoril, vidimo iz nekaterih primerov, kjer je po nepazljivosti tako zapisal besedo, kakor jo je govoril: *od tau* 6, *zhako* 7, *pákou* 28, 74, *na pu* 82, 84, 115. Isto opazim v J. Bapt. V. kn On piše ne samo *paku* 4, 5, 86, *debu* 92, *deu* 510, nego tudi *ſteku* (stekel) 22, *saslushu* 24, *ſmerdu* 95, *doteknu* 221.

Če hočemo tedaj iz pisanih in tiskanih virov — in drugih ni — spoznavati jezik te ali one dobe, treba je vedno v poštev jemati zgoraj omenjeni dualizem in nikoli ne preveč verovati pisanemu jeziku, s kratka, treba je pri preiskovanji zgodovine jezika postopati kritično, treba je znati brati svoj vir in s pomočjo kritičnega preiskovanja posneti iz pisanega govorjeni jezik. Zato pridejo različni preiskovalci tudi do različnih rezultatov: „si duo legunt idem, non est idem“ dá se tudi tukaj reči. Da je tako postopanje tudi v slovenščini upravičeno, in da je tudi tukaj skrajni skepticizem proti pisanemu jeziku na svojem mestu, za to hočem samo iz J. Bapt. navesti nekaj primerov. Ta pisatelj iz konca XVII. stol. je pisal za stari *ł* še *l*, toda govoril že *u* — *v*, in to ga je zavedlo, da je zapisal tudi *polsdigne* 11, 20, *polsdignil* 12. V njem najdemo mimo navadnega *ol* = *l̥* v nekaterih slučajih tudi *au* n. pr. *tauzhi* 6, *tauzh*

39, 54, *tauzheio* 39, *taukil* 39, 40, *ſtauzh* 548, *samauzhat* 14, *kauneio* 20, 81, *ſhauzh* 37, *ſauzh* 145, *paush* 44, *pauh* 44, *daugu* 79, *iabauka* 80, 81, *bauha* 125, *bauhè* 125. Pri tem ni prezreti, da pri ohranjenem *l* (v pisavi) piše skoraj izključljivo *o* (tedaj *ol*), kadar pa zapiše *u*, daje prednost vokalu *a*. Ta pisava *au* je pri J. Bapt. samo pisateljska teorija, v svojem domačem narečji ni našel za njo prave podlage. Najbrž je vedel iz starejših knjig, da stoji v nekaterih primerih *al* (*l̥*), kjer govori on *ow*, in tako je njegov *au* morda samo njegova kombinacija stare pisave *al* in njegovega govora *ow—ou*.

Glavna slovenska narečja so bila razvita že v jako stari dobi, če tudi še niso takrat imela vseh sedanjih znakov in posebnostij, po katerih se sedaj razlikujejo drugo od drugega. Že brizinski spomeniki iz X. stol. pričajo, da se je v tej stari dobi jugozapadno narečje (koroško) razločevalo od ostalih, da je imelo najvažnejše posebnosti, katere ga ločijo še dandanes od sosednih, tako *vy* za *izъ* ostalih govorov, skupino *dl* tudi v takih slučajih, kjer imajo vsa ostala narečja samo *l*, in če ni *a* v besedi *vuasa* (acc. plur.) pomota, kaže tudi v oblast že omenjenega narečja. Iz ljubljan. conf. gen. in celovškega rokopisa, ki sta oba iz prve polovice XV. stol., vidimo, da sta v tem času bili že razviti dolenjščina in gorenjščina, toda gotovo še ne na današnji stopinji razvitka; mnogo pojavov, kateri se sedaj nahajajo v teh narečjih, takrat še ni bilo. Stari kajkavski govor se je že v XVI. stol. skoraj tako znatno razlikoval od kranjskih narečij kakor dandanes, in če se oziramo še na slovenska imena v latinskih listinah iz oblasti tega narečja, razvidamo, da je tako bilo že v XIII. stol. Za beneško narečje imamo spomenik iz konca XV. stol., in ta zopet priča, da se je že takrat to narečje razlikovalo od sosednih. O tem se tedaj ne da dvomiti, da so glavna slovenska narečja bila razvita že mnogo pred XV. in XVI. stol., da celó že v X. stol. ni bilo skupnega t. j. jednotnega slovenskega govora. Te razlike so se v teku časa poostrile in povekšale, in k njim so pristopile še druge in novejše. Za zadnje je mnogokrat pri sedanjem materijalu težko določiti, kdaj so se v živem jeziku pojavile, in kako dolgo so se v govorjenem jeziku držale in ohranile stare oblike in posebnosti. Marsikateri novejši glasoslovni pojav in marsikatero novejšo obliko so smatrali pisci za barbarizem in zato je niso uvedli v književni jezik. Tako je n. pr. najti v prvih in najstarejših kajkavskih tiskih še *bum*, *buš*, *bu* v mnogih primerih, v poznejših pisateljih in knjigah XVII. stol. so te oblike že silno redke in daljši *budem* etc. prevlada odločno, krajše oblike se niso več smatrale za elegantne in književne, in zato so se jih izogibali pisatelji. V sedanjih dolenjskih govorih (če tudi ne vseh) in nekaterih

notranjskih narečjih se za *u* v nekaterih slučajih (navadno v dolgih zlogih) govori *ü*, toda kdaj se je ta glas iz starega etimologičnega *u* razvil, to se po tiskanih in pisanih virih ne da lahko določiti. Govor kakor *krüha*, *küdu*, *müha* etc. se je moral smatrati za barbarizem ali saj za neelegantnost in zato se mu ni dalo mesta v knjigi, posebno ker se je tak govor močno razlikoval od navadnega in že precej utrjenega književnega jezika.

Jezikovni pojavi niso v vseh slučajih imeli v stari dobi istega geografičnega obsega kakor dandanes, dasi se lahko reče, da so bile meje narečij navadno že v starem času skoraj iste kakor v sedanjosti, kjer se niso vršile pozneje kake preselitve in druge bolj zunanje izpremembe. Skupina *dl* v nekaterih besedah razven partic. praet. II. je danes omejena na koroška in nekatera sosedna štajerska narečja,[1]) v starem času je ta posebnost morala biti mnogo bolj razširjena in je obsezala najbrže celi severni obroč slovenskega jezika, tedaj severna narečja, katera so geografično bila najbliže češkim krajem in so celó mejila s Čehi. To moremo sklepati iz krajevnega imena *Dudleipa* med ogrskimi Slovenci.

V sledečem hočem objaviti nekaj gradiva za poznavanje slovenskih narečij v prejšnjih stoletjih. To gradivo se sicer ne odlikuje po veliki starosti, kajti jako starih spomenikov in virov sploh nimamo, ipak seza v početek in prvo polovico XVII. stol. in ima to veliko prednost, da je zapisano po narodnem govoru. Zato mislim, da ni odveč, če se spravi na dan; saj počiva že dovolj dolgo v miru v ljubljanski knjižnici. Temu dodam še poročilo o Truberjevem katekizmu (1575).

Naj mi bo dovoljeno, da izrečem na tem mestu nekaterim gospodom svojo prisrčno hvalo, ker so me podpirali pri tem delu. G. F. Trinko v Vidnu mi je poslal lepe podatke o beneškem narečji Št. Peterskem, od g. dra. K. Štrekelja sem dobil manuskript njegove obširne razprave o fonetiki kraško-goriškega narečja in g. gimn. prof. I. Milčetić na Reki mi je poslal Truberjev katekizem, katerega sem imel več časa pri sebi. Da sem dobil to jako redko knjigo na dom, imam se zahvaliti ljubeznivemu posredovanju svojega spoštovanega učitelja g. prof. V. Jagića.

---

[1]) Ta skupina *dl* je v zapadnih štajerskih govorih na južni strani Drave, kateri tedaj mejijo neposredno na koroška narečja in poznajo tudi *šeta* za *ta*, *što* za *to*, *štam* za *tam* etc., saj kakor se govori na zapadni strani od Šoštanja, omejena na glagol moliti, tedaj *modlět*.

I.

Skalarjev rokopis iz l. 1643.

Jako važen vir za poznavanje pravega narodnega govora iz prve polovice XVII. stol. je Skalarjev rokopis. Skalar piše povse svoje domače narečje in preseza v tem obziru ne samo vse knjige iz te dobe, nego nadkriljuje celo skoraj vse rokopise, kjer se jezik vendar precèj prosto giblje in prekoračuje meje književnega jezika. Jaz skoraj nobenega rokopisa iz XVI. in XVII. stol. ne poznam, kjer bi bil jezik tako priprost, tako naroden. S tem seveda nočem priporočati Skalarjeve pisave, ona je prav slaba, polna celó takih germanizmov, katere je v tej dobi le redko najti v drugih virih, toda za poznavanje narodnega slovenskega jezika XVII. stol. je ta rokopis važen. To je Šafařík pred mnogimi leti opazil, on pravi (Geschichte der südslav. Literatur) I. 131: „Der Uebersetzer ist zwar in der Grammatik ganz unschuldig, und schreibt nach der Bauern-Aussprache z. B. sogar *peſtim*, weil *pustim* so lautet; so auch *shie* brenne, von *žgem* der Imperativ; auch germanisiert er entsetzlich z. B. *najdek* neidig für nevošliv etc., hat aber dennoch manche seltenere und beachtenswerthe Wörter und Wortformen, wie *ſriep* wild, „grausam". Pa uprav radi te „nedolžnosti" in grammaticis je nam ta rokopis dragocen. Vendar čisto prost vpliva književnega jezika tudi Skalarjev jezik ni. Temu se ni nikakor čuditi. Vsak slovenski književnik in pisatelj one dobe se je gotovo bavil mnogo s slovenskimi knjigami, posebno če je bil duhovnik, in večina knjig je bila cerkvenega in pobožnega značaja, in tako mu je od čitanja knjig marsikaj ostalo v spominu, kar je pozneje tudi on rabil pri spisovanji. Drugače si jaz ne morem lahko pojasniti, da Skalar skoraj brezizjemno piše *l* tam, kjer se je govorilo že *w*.

Skalarjev rokopis se nahaja v ljubljanski licealni knjižnici; to je vezana knjiga, katera obseza 435 listov. Ves rokopis deli se v dva dela in ima tudi dva naslova, prva polovica sega od prvega lista do 190. (inclus.) in ima naslov: *Shulla tiga premishluuana sloshena skusi brata Joannesa Wolfa reformiraniga Franciscaneria is pouella tiga Visoku zhastitiga Firsta inu Gospuda, Gospuda Wilhelma skoffa v' Priskni* (sic). *Istiskana v Insprukhi per Johannu Jachen 1633.* Ta naslov se nahaja na obeh straneh tretjega lista, kajti prva dva lista sta večinoma prazna ali pa imata latinsko molitev. Za to polovico sledi nepaginiran list in ta ima naslov cele druge polovice, katera seza od lista 191 - 392 in sicer se glasi: *Exemplar Od Suetiga Bonauentura Zhloueku naprei postaulena koku ſe ima eden spet s' Bogam sdrushiti skusi pokuro ker se ie od niega skusi greh odlozhil. V enim sgouorianiu mei zhlouekam inu Dushizo. Breouiloquium.*

Is letinskiga na Nemskho, is nemshkiga na slouensko perloschen 1643 in Decemb. skusi Adama Skallaria Maſhnika. Na listu 393 in 394 je: *Vsakdanie Spomishlane Vernih karshanskich Dushiz, stuprau Andoctliuich Luch.*[1]) Za tem sledi nekaj praznih in nepaginiranih listov in potem: *Vselai inu Nikoli, to ie Vezhnost. Ta perui dell Od te prestrashne vezho terpezhe peklenske martre (395—435).* Članek: „*Vsakdanie Spomishlane*“ ni končan, imelo bi še nekaj slediti, kajti zadnje besede so: *Per tem bosh tudi vidila vse S'uetnike, vse Chore teh Angelzou, Patriarchou, Prerokou.* Tudi na prvi strani lista 424 manjka nekaj in je tudi nekaj praznega prostora na listu, da bi se bilo pomanjkljivo pozneje dostavilo, zadnje besede so: „*Leto ie ta ueliki uzhenik v Antiochij gouorel, ker so iogre ta perui krat kerſhenike iemenuali ob tem zhaſsu keder ie se ta perui zhas kersh: Cerkue bill inu ſe ie she s ozhakou, marternikou vzhenikou suetost suetila kai bi on bil sa boshio uolo od teh sadnih zhaſou gouoril. S. Bernardus na tem sueti*“ in potem sledi na listu 425 a takoj „*od podloshnih pokorshena, od sakonskih zuht, inu shposhtenie inu kai ie vrshoh de Antekrist napride, sakai she sedai Christus od neh ueliku ni sposnan, inu per teh mogozhnih ie nasnan*“. Jasno je tedaj, da tukaj nekaj manjka in sicer konec drugega poglavja in početek tretjega.

Prva polovica rokopisa namreč „Shuĭla“ je razdeljena v petnajst poglavij in sicer I. poglavje list 2—21 a „*Od pet veſselih skriunostih,*“ kjer se razlagajo trije odstavki „*od angelskiga zheshena*“ za katerimi sledi *Premishluane* in potem jedna molitev. II. pogl. 21 b—32 a: *Od obijskana Marie Diuize k Elisabethi* zopet v treh odstavkih z dvema premišljevanjema in dvema naukoma ter jedno molitvijo. III. pogl. 32 a—44 b: *Od veſseliga Roistua Christusa Jesusa* tudi v treh poglavjih z dodanim naukom in molitvijo. IV. pogl. 45 a—58 a: *Od Veſseliga Offruania Christusa Gospuda Nashiga v' Jerusalemskim Templi.* V. pogl. 58 a —70 b: *Od Veſseliga Naidenia tiga Lubesniuiga Ottrotzhizha Christusa Jesusa v Templi.* VI. pogl. 70 b—83 b: *Od Tih Petih Shalostnih Skriunostih, Od Olikoue Gorre.* VII. pogl. 83 b—95 b: *Od terpeshliuiga Gaishlania Christusa Jesusa.* VIII. pogl. 95 b—106 a: *Od tiga Zillu Ostriga Kronania Jesusa Christusa.* IX. pogl. 106 a —119 a: *Od sodbe k' smerti inu od noshenia tiga suetiga krisha.* X. pogl. 119 b—135 b: *Od Tiga Na Vsmileniga Krishania Jesusa Christusa.* XI. pogl. 136 a—149 b: *Od Veſseliga gori Vstaiana Jesusa Christusa.* XII. pogl. 149 b—159 a: *Od zhastitiga V' Nebu hoiena Christusa Jesusa.* XIII. pogl. 159 a—166 b: *Od Poshillana Boga suetiga Duha.* XIV. pogl. 166 b—177 a: *Od V' Nebu hoiena Te zhastite Nebeshke kralize Marie Diuize.* XV. pogl. 177 b—190 b: *Od zhastitiga Kronania Kralize Nebeshke Marie Diuize.*

[1]) Najbrž pomota, imelo bi stati Dush.

V *Exemplaru* so pobožna premišljevanja, in sicer v obliki razgovorov med človekom in dušo. Na listih 202—329 so tri premišljevanja, katera se dele zopet v več poglavij. Ta premišljevanja so, kakor se 202 a izrecno omenja: *V tem peruim, koku ie shlahtna ta dushiza od Boga stuariena; v tem drugem, koku gerdo je skusi greh ob soio lepoto pershla. V trekim, koku ie skusi Christushouo terplenie spet ozhishena.* 329—334 b je članek „*Od Te Sadnie Shtrashne Sodbe, Inu od Smerti,* tudi v obliki dialoga; 334 c—345 b pa „*Od Sodbe Boshie Inu Peklenske Martre*“ (dialogi); 345 b—392 a „*Premishluanie Od Nebeshkiga Vefsella Inu Isuelizhania*“. Zadnji članek v rokopisu, kateremu je naslov „*Vselai inu Nikoli*“ (395 a—435 b) ima dve poglavji in sicer „*Ta perui dell, Od te prestrashne vezhno terpezhe peklenske martre* (395 a—410 a); *Ta 2. taill. Od veliziga haufna teh ferdamanih inu od maihiniga shteuena teh isuolenig* (410 a—435 b).

Glasoslovje.

Za slovenski jezik jako karakterističen glas je namestnik stslov. poluglasnikov *ь* in *ъ*. Po refleksu teh poluglasnikov moremo sloven. narečja deliti v dve veliki skupini, v severnoiztočno in jugozapadno. V prvi odgovarja jima v nenaglašenih in naglašenih zlogih jednako *e*, kratek in dolg, v zadnjih pa v naglašenih *a*, v nenaglašenih in kratkih pa kratek in nejasen glas, kateri se v navadni izreki bliža *e*, nekak poluglasnik, tedaj n. pr. pës toda pásji. Najbrž je bila jednaka razlika med kratkimi in dolgimi (prvotno in sekundarno) zlogi v severoiztočnih narečjih, v prvem slučaji je bil isti nerazvit glas podoben jako *e*, iz njega se je pozneje razvil tudi v kratkih zlogih *e* in se tako izjednačil z refleksom naglašenega *ь*, *ъ*; to velja najbrž vsaj za nekatera štajerska narečja, kjer se tudi govori za stari *r̥* glas *er*. V Skalarji je še dobro opaziti razloček med kratkimi in nenaglašenimi zlogi in onimi, kjer stoji dolgi naglas; v zadnjih piše izkjučljivo *a*, v prvih pa izraža nejasen glas z *e* ali pa *i*. On piše tedaj *strashan* 4 b, 53 a, *volan* 9 b, *fladak* 258 a, *teshak* 18 b, 89 b, *zhast* 348 a, 364 b, *dan* 45 b, *daniz* (*daniz postal* es wurde Tag) 65 b, *ufame* 5 b, 8 b, *faufamite* 196 a, *polahkane* 91 b, *ganeio* 208 b. Ta glas *a* = *ь*, *ъ* je iz naglašenih zlogov vsled vpliva analogije prodrl tudi v nenaglašene, kjer mu prvotno ni bilo prostora; hotela se je razlika med posameznimi skloni v deblu odstraniti, kar je nam tudi od drugod znano. Nom. *čast* je povzročil, da se govori in piše *zhasti* 16 a, 389 b, instr. *zhastio* 17 b, 23 b, 57 a; ta *a* je izpodrinil *ь* (*i*, *e*) tudi v *zhastiti* 14 a, toda *zhestio* 357 a in *prezhestita* 200 a. Tudi *lahku* 100 b, *lahko* 251 b, 274 b, bo semkaj prištevati.

Dovolj primerov je v tem rokopisu, kjer se sicer piše *a*, toda kjer se ni govoril ta glas, nego *a* nadomestuje v teh primerih samo grafično poluglasnik, za katerega se navadno piše *e* ali tudi *i*; ti primeri se smejo saj po nekoliko smatrati za vpliv književnega jezika. V starejših tiskih se prav pogostem piše za ta glas *a*, *à* mimo *e*, in to je posnel Skalar. Semkaj prištevam primere kakor *shal* 3 b, 22 b; govorilo se v tem času in v tem narečji ni niti *šal* ni *šel*, nego *šow* ali morda *šèw* — *šù*, *pershall* 10 a, *mifal* 61 a, *lubesan* 73 a, 75 b, *pakli* 7 a, *shalostan* 78 b, *staber* 87 a, *stabru* 89 b. Da v teh primerih res ne predstavlja *a* istega izgovora, kakor v zgoraj omenjenih naglašenih slučajih, to vidimo jasno iz tega, ker baš v istih slučajih in v istem položaji najdemo tudi *e* in *i*, kakor se navadno piše glas ь (ъ): *lubesen* 2 b, *lubesin* 42 b, 47 b, 60 a, *nashel* 12 a, *neshil* 11 b, *prishel* 12 a, *shalostin* 33 a, 74 b, *stebru* 89 b, *pekel* 2 b, 3 a, 16 b, *peklenski* 7 a. Sem spada morda tudi *katerih* 4 b, *kateri* 6 b, 8 a, 29 a, *katere* 7 a mimo *nikiteri* 22 b, *vsaketeri* 29 b, *neketere* 226 a, *ufsakiteri* 31 a etc.

V kratkih in nenaglašenih zlogih odgovarja stsl. ь in ъ nejasen glas ь (ĕ), za katerega piše navadno Skalar *e* ali *i*, ker je stal nekako v sredini med kratkim *e* in *i*. Nekaj primerov sem baš omenil, drugi so n. pr. *dishia* (Regen) 3 a, *mezh* 55 b, *teme* 65 b, *senie* 286 a, *sheshteti* 213 b, *megla* 326 a, *pofehniti* 243 a, *semna* 263 a, *semnih* 272 b, *kesno* 297 a, *mogil* 59 b, *seshesh* (sisati) 219 a, posebno pa v sufiksih: *konez* 4 a mimo *konz* 199 a, 205 b, *angeliz* 6 a, 12 a, b, 13 a, 16 a, 55 b, če se ni v tem slučaji že govorilo *anglc* kakor *služabnca* (*shlusabenza*), *osnanuauiz* 22 a, *kupez* 86 b, *sapelauez* 107 b, *peklensko* 200 a, *dones* 207, 222 a, 365 a, *donesh* 251 b, *studeniz* 15 b, *studenz* 196 a' *redik* 40 b, *pozhitik* 63 a, *sazhetik* 194 a, 199 a, 205 b. K tem primerom prištevam tudi *min* 24 a, *ueliku min* 45 b, 77 a, 84 a, 86 a, — sicer bi se dalo v tem slučaji morda misliti, da se je res *i* govoril (dasi kratek) radi vpliva sledečega mehkega soglasnika, toda mimo tega se tudi piše mene 274, kar kaže, da je tudi v prvih primerih *i* brati ь. Celo imperat. *usimi* 212 b je najti, kjer še ni izpodrinil praesent. *a* glasa ь, kakor je že brati *faufamite* 196 a; zanimivo je tudi *ode* (*otъ*) *febe* 202 a, kar nas spominja na podoben pojav v kajkavskem in čakavskem narečji, samo da odgovarja v zadnjem našemu *e* samoglasnik *a*.

Mimo *a* in ь odgovarjata v gotovih slučajih še *o* in *u* stsl. poluglasnikoma, toda v vseh teh primerih so vplivali posebni vzroki, navadno sosedni soglasniki. Tako je n. pr. *v* in tudi *l*, pozneje *w* nenaglašen ь, ъ in tudi v naglašenih zlogih spremenil v *o*: *cerkoune* 196 b, *so ufemi* 195 a, *so vfuo* 199 a. Tako je najbrže tudi *o* v *lohko* 258 a, *lohku* 274 a, *loshe* 339 b razložiti. Pri *dones* 207 a, 222 a, 365 b etc. seveda ni mogoče iskati

vzroka temu nepričakovanemu *o* v bližnjih soglasnikih; najbrž ima prav Škrabec, kateri misli, da se je iz refleksa kratkega *ь* pri prenesenem dolgem naglasu pojavil ne *a*, nego odprt *o*.

Kakor v srbščini in nekaterih ruskih, narečjih razvil se je tudi tu iz *vъ*, *vь* vokal *u*. Tukaj ne mislim na praepos. *vъ*, za katero se tudi govori v mnogih slučajih in krajih navadno *u*, ker pri tem so najbrž vplivale oblike (sestavljenke) s prvotnim *u*, nego na take primere kakor *vun*, *uš*. Najjasnejše je to pač v slučaji *duri* 311 a. V primerih kakor *vun* se je najpoprej razvil *u* in potem se mu je dodal — kakor je to v nekaterih narečjih sploh navadno — *v*. Tako n. pr. Valjavec poroča str. 10, da se v predvorskem narečji v početku besed dodaje *v*, ne samo vokalu *u* (vuk, vučen, vupanje, vura etc.), nego tudi *o* (= o in ą) n. pr. *voča*, *vočъm* (hočem), *vôgu*, in tudi v bohinjskem narečji je najti nekaj podobnega. Skalar piše *vu* in *u*, govoril je pa najbrž jednako in sicer *vu*: *vun* 24 a, 83 b, *us* 53 a, *sunai* 93 a. Tem manje bi tedaj pričakovali *ueshgati* (stsl. vъžešti — žьgą) 300 a, česar — kolikor se spominjam — nisem bral v drugih virih; toda kakor najdemo *ves* (omnis) mimo *vus*, *vos*, tako je pojasniti tudi ta primer.

Največ težave dela razlagi *lushniui* 223 a. Če bi bilo *lugati*, dalo bi se v prvi vrsti misliti na vpliv nemškega *lügen*, *liogan*, kaj takega bi v Skalarjevem jeziku ne bilo čudno. Toda *lužnjivi* je že preveč oddaljeno od nem. *lügen* Če se je v tem slučaji res tako govorilo — in jaz bi sedaj o tem ne dvomil — ne preostaje drugega, kakor *lu* = *lъ* razložiti kot kombinacijo ali kontaminacijo dveh oblik. Iz starega *lъžь*, gen. *lъží* moralo se je v slovenščini, vsaj v nekaterih narečjih, razviti *láž* in *lží*, kakor najdemo tudi v češčini *lháti*, *lhu* mimo samostalnika *lež* in v poljščini *łgać*, *łga* mimo *łež* ali v gorenji sorbščini *łhać* in celo *łža*; tudi ruščina ima *lgatь*, *lhati*. Iz kratkega *l̥* se je razvil v slovenščini *u̯*, tedaj v tem primeru v vseh sklonih in oblikah, kjer ni deblo naglašeno, *uží*, *ugat*, mimo tega pa *láž*, *lážem*; razumevno, da je jezik izjednačil te oblike in sicer tako, da je navadno *laž*, *lažem* s svojim *a* in nekolikokrat tudi s svojim naglasom prodrlo, samo redko se najde *lugat*. Podobno obliko omenja Baudouin de Courtenay, Otčety str. 66 iz bohinjskega narečja *wáš*, *wažœ* toda *wžé* in kakor mi poroča g. St. Škrabec, govori se sploh v Ribnici pa tudi okoli Gorice *lugati* mimo *logati* (in za zadnje imamo primere v starejših protestantskih tiskih). V Ribnici se sliši tudi *lugák* mimo *lažji*; podobno temu je tudi (po poročilu Škrabčevem) *utar* na Goriškem in *lutar* v Ribnici. V J. Bapt., kateri piše *lash*, *lagat* in mimo tega tudi po starem pravilu: *ſe legá* V 73, *leshnive* V 74, najdem tudi komparativ *lushei* V 149 in *lushej* V 505, kar se je razvilo na isti način. Že v stari srbščini, in

sicer v listinah cirilskih, kjer se je v neki dobi počel *l* izpreminjati v *o*, nahaja se nekaj našemu pojavu podobnih primerov, kateri se imajo razložiti na isti način, in sicer *ložica* za navadno *lъžica*, *lažica* in *ložična* mimo *lužica*. Dà, nahaja se, če ni pogrešno pisano, celo ona posredna oblika, katere ne morem zaslediti v slovenskih virih, katera je služila oblikam z *lo* v podstavo, namreč gen.-plur. *ožicь* (Daničić, Rječnik iz književnih starina srpskih II 27).

Etimol. *e* se je v slovenšč. celó v onih narečjih precèj neizpremenjeno ohranil, kjer so se ostali samoglasniki skrčili in celo izgubili. Med vsemi samoglasniki je *e* mimo *o* najbolj konservativen glas; kjer se je izpremenil, vplivali so navadno sosedni glasovi. Tako je tudi v Skalarji, ipak so tudi tukaj izjeme, katere se nahajajo v vseh narečjih več ali manj. V prvi vrsti je omeniti, da se glasi nikalnica *ne* v sestavljenkah in sploh v tesni zvezi s sledečo besedo v nenaglašenih zlogih *na*: *na nosel* 191 b, *na more* 6 a, 17 b, 192 a, *nauſmileni* 193 b, *nadolshne* 191 b, *nauoshliuost* 56 b, *narad* 75 b, *napametniga* 84 b, *nasastopniga* 84 b etc. Vendar se nahaja, dasi jako redko, tudi *ne* n. pr. *nezhisti* 193 b. Drug podoben slučaj je *an* 230 a, 290 a etc. mimo *en* 192 a, *ena* 196 b, *eniga* 193 b etc. Iz *je* se je razvil *i* v vprašalnici *kje* = *ki* (mimo *kie* 192 a), kar je danes jako razširjeno in se tudi že v starejši dobi lahko mnogokrat najde. Dalje najdemo *momra* m. stsloven. *mrъmrati* 221 a. Mimo *kamenou* (gen.-pl.) 379 a, se najdejo že oblike z *i* n. pr. *kamini* (instr. plur.) 379 a, *kaminou* 276 a, *kaminih* 230 b. Kako je v tem slučaji brati *e* in *i*? Je li to namestnik sekundarnega *ь*, in zakaj je oslabel v teh primerih etimol. *e* v *ь*? O tem, da se je v teh primerih v Skalarjevem jeziku govoril *ь*, ne da se lahko dvomiti. Mi najdemo podobne primere že v Krelji, kjer se bere n. pr. *kaman* 21 b, *kamanatih* 64 a, ta *a* je gotovo brati ko ь; Truber ima v podobnih slučajih še navadno *e*, toda v poznejših pisateljih n. pr. Stapletonu je že zopet najti ь: *kamen* pa *kamina*. To oslabljenje etimol. *e* v nejasen glas ь v nenaglašenih zlogih se ni zgodilo čisto fonetičnim pótem, vplivali so sorodni in podobni suffiksi*), s katerimi je jezik tudi končnico — *en* — izjednačil; taki sufiksi so — ьnъ (boben, česen, brezen, beden etc.), — *en*ь (sežen, sužen, bedenj), nekoliko tudi — *ěn*ъ in — *n*ъ. Pri tem lahko opozorim na jednaki pojav v srbhrv. Mimo *srdačan*, *srčan* je najti v starejših virih tudi *srdčen* in *srčen*, *ognjan* in tudi *ognjen*.

Kadar je bil *e* že oslabljen v ь, moral je v nekaterih narečjih v daljšem razvitku popolnoma izginiti, seveda najpoprej

*) Nemogoče ni, da se je *i* v besedi *kamen* pojavil naslanjaje se na *kamenje*, kjer se je *i* že v starejši dobi razvil.

v daljših sklonih s prirastkom, n. pr. v notranjskem narečji okoli Begunj nom. *kamĕn* (*kamьn*), gen. *kámna,* dat. *kamnĕ* (*kamnь*) ali okoli Idrije *kamĕn, kamna, kamnu* etc., v okolici Kostanjevice *kamĕn* — gen. *kámje,* loc. *kamji,* v bohin. narečji *kámьn, jǽčmьn* toda *na kámno,* v goriško-kraškem narečji ne samo *kámų* — *kamna,* nego v nenaglašenem zlogu — *men* — je izginil sploh *e*: *brĭémъ,* gen. *brĭémna,* dat. *brĭémny* etc. *sĭémъ, sĭémna, vimъ, vimna.* Posebno je pa *e* v teh primerih izginil v iztočnih štajerskih narečjih in v prekmurščini. V pridigah, katere je objavil Valjavec, najti je v nom. še *kamen,* toda *kamna* (nekolikokrat), *kamni* mimo *kameni,* in da se je res *kamni* izgovarjalo, potrjuje oblika *kamli.*

Nekoliko drugače pa stoji stvar, kjer sledi zlogu z *e* mehak *n,* tedaj v skupini — *menьje,* — *menje.* V takih primerih piše Skalar skoraj izključljivo *i*: *snamine* 282 a, 334 d, *snaminie* 230 b, *snamin* (gen. pl.) 234 b, *s kaminom* (kamenjem) 236 a, *kaminam* 239 a. In to imajo že pisatelji iz XVI. stol. n. pr. Truber psalt., kjer piše v besedi *kamen* še vedno *e,* ima vendar že *kamine* 42 a, *kaminu* 182 b, *ſnamine* 109 b, *ſnamina* 133 b, no ipak *kamena* (*-nja*) 145 b. Kako se je ta *i* v Skalarjevem jeziku in tudi v jeziku drugih pisateljev izgovarjal, je li bil pravi t. j. čisti dasi kratek *i* ali že poluglasen ь? Če se ozremo v Krelja in njegove oblike *kamanie* 11 a, *snamanie* 16 a, 21 a, misliti je, da se je tukaj ta *a* poluglasno izgovarjal, in to bi potrdila tudi Truberjeva pisava *kaminate* t. d. d. 20. Jaz tudi ne dvojim, da se je v Kreljevem jeziku res tako govorilo, toda v Skalarjevem in tudi v Truberjevem narečji je morda vplival sledeči mehek zlog s svojim *j.* V Truberji in Skalarji se je iz *ń* (*ni, nj*) razvil *jn,* Krelj pa piše vedno *nj,* tedaj se je govorilo v njegovem jeziku *ń* ali *nj.* Ta *j* je lahko povzročil, da se je iz oslabljenega *e* t. j. ь vsled asimilacije razvil *i* tedaj *ej* — *ъj* — *i.* Za to misel najdem potrdilo v nekaterih narečjih, tako v begunjskem; tam se govori za književni *nj* (stsl. *н͡ь* in *nьje*) *jn* in res tudi mimo *kamьn* — *kamijne, známijne,* (nom. in gen. sgl.), *známijnь* (dat. loc.), *kámijnь*; okrog Kostanjevice, kjer se izreka *kн͡oj* in *kн͡ojn, kн͡ojna, spoznajne* etc, govori se *kamen,* toda *kámje,* gen. *kamja, znamja.* Jaz tedaj ne mislim, da se je v teh primerih iz *znamenje* razvilo *znamejne,* kjer je imel *ej* isto usodo kakor *ej* = *ĕ* t. j. da se je iz njega v nenaglašenih zlogih razvil *i.* Temu nasprotuje Kreljevo narečje, kjer vidimo — dasi piše za *н͡ь* — *nьje* samo *nj, ni* in ne *jn* — da ima ne samo *kamanje,* nego še celo *kaman,* nadalje nekatera narečja, kjer se govori sicer *jn* = *ń,* kjer pa odgovarja nenaglašenemu *ĕ* ne *i* ampak ь (*ĕ*) n. pr. begunjsko, in slednjič, da najdemo ь (*znamьne*) tudi v govorih, kjer se izgovarja *ń* ko *nj* n. pr. v predvorskem narečji *znamьnje.* S kako

pravico pa smemo za nekatera narečja postulirati izgovor — *jnj* — za starejši, tega ne vem in mislim, da za Skalarjevo narečje tega ne bo nikdo storil.

Kakor St. Škrabec poroča (Cvetje IX. 6), govori se v Ribnici *kamine, znamine, wisine.* Če res v ribniškem narečji nenaglašnemu *ě* odgovarja glasoslovno samo *ь* (ъ), potem nasprotuje beseda *wisine* za književno *usnje* razlagi s posredstvom *ě*. Iz usnje se je vendar samo *usьnje, usьjne* in iz zadnjega *usine* razvilo, iz *ъj, ьj* ni moglo postati *ej*, ker nenaglašenemu ъ odgovarja v tem narečji *ь* (ъ).

Na isti način bi jaz razložil tudi oslabljenje *e* v suf. tel'ь v ь, kateri glas je pozneje celo izginil. Samo da so v tem slučaji kakor tudi pri *kamen* in *kamenje* vplivali sorodni sufiksi *-ьlъ* in posebe *-ьljь*. Da bi v tem sufiksu bil etimol. *e* kar fonetičnim pótem oslabel v *ь*, ni misliti. Skalar ima *periatelam* 206 a, *pəriatel* 223 a, 280 b, *periatela* 227 b, 228 a, 258 a, *periatelo* 278 a, *periatelou* 278 b, *periatele* 284 b, *periatelstuo* 198 b mimo *periatila* 284 b, *posteli* 341 a, 408 mimo *postili* 407 a; je li v primeru *periatelzo* 354 *e* (ali *ь*) prvoten, ali se je pa šele sekundarno razvil iz *periatlco*, ne da se lahko določiti. Jaz v vseh teh slučajih čitam *periatьl, postьle.* To analogično oslabljenje (kakor n. pr. *mesьc, zajьc*) je starejše, kakor se navadno misli. Že v Trub. psalt. je najti mimo *poſtelo* 21 b, *poſteli* 19 a, 69, 79 a, 113 a, *periatel* 67 b, že *periatil* 79 b, *periatili* 9 b, 74 b, 120 b, *periatile* 10 a, 73 b, *peryatili* 11 a, *periatilom* 8 b in celó *periatliuu* 55 a, kjer je tedaj, kakor sploh v odprtih zlogih, poluglasnik popolnoma izginil. Tudi v teh primerih ni lahko misliti, da bi se bil iz *tel'ь* razvil *tejl* in iz *ej* nastalo v nenaglašenih zlogih *i*. V Truberjevem jeziku prve in starejše dobe je nenaglašen *ě* nadomeščen še z *i* in ne s poluglasnikom, in bi tudi tukaj morali dosledno najti *periatil, periatila*, posebno ker ni mogla nobena oblika in noben sklon s svojim naglašenim *ě* vplivati, kakor je najti n. pr. človek radi cas. obliq. Tedaj usoda samoglasnika *e* v suf. *tel* ni ista kakor ona *ě;* nenaglašen *ě* v zlogih, kateri stoje za naglašenim zlogom, v Truberjevem jeziku ni izginil, razven v primerih, kjer je vplivala analogija drugih tvorb, tukaj pa beremo *periatliuu*. Da bi se bil *e* v *-tel-* kedaj izjednačil z *ě* vsled sledečega *j* (*jl*), temu nasprotujejo nekatera slovenska narečja, katera imajo za *l'ь* srednji *l* in ne *jl*, tedaj *kral* in ne *krajl,* in ipak je v njih ta *e* oslabel in potem tudi izginil. Tako v begunjskem narečji *prjatu, puěstle* (gen. sgl.), *puěstlě* (loc.). Da nimamo vzroka trditi, da se je v teh narečjih iz *lь* (*l'*) izcimil najpoprej *jl*, in da je potem *j* v tej skupini izginil in ostal srednji *l*, kaže nam nekoliko baš omenjeno narečje, kjer se je le po nekdaj mehkem *l* (tedaj *l'* t. j. nekako srbski љ) preglasil *a* v *e* v nom. sgl.

puěstle. Tudi okoli Idrije se govori za prvotno topljeni *l* sedaj srednji *l* (*kral* in nom. *wôle*) in vendar se govori *parjátu, parjatla, puěstle,* loc. na *puěstěl,* v okolici Kostanjevice *kral* (srednji *l*) in ipak *prjatu, prjatla, póstla* in *pojstla.*

Sicer bi se dalo pri Škrabčevi razlagi sklicevati na maloruski mehki *i*, kateri se je razvil iz *ě* v primerih kakor *kamin,* ker se res že v starih spomenikih tako imenovanih volinsko-galiških nahaja *ě* kot prednik današnjemu mehkemu *i* n. pr. *kaměnъ, veselъje, zělъje.* Toda v tem slučaji je vzrok *ě* kvantiteta, vsled katere se je tudi iz *o* razvil *i.* Ta proces se je tedaj na maloruskih tleh vršil čisto na drug način. Nasprotno pa imamo v staroruščini dovolj primerov za krajšanje samoglasnikov, kateri so danes že izginili iz govora. Ne samo iz *vědě* je postalo *vědь* posredstvom *věde — vedi*, iz *budi — budь,* iz *mati — matь*, iz *domovi — domovь,* nego skrajšal in kasneje tudi izginil je *e* in *ę* n. pr. *pročь* iz *proče, užь* in *ižь* iz *uže* in *iže, hotь* iz *hotę.*

Izginil je v Skalarjevem jeziku *e* v *ozhmo* 57 b, pa tudi tukaj se ne sme govoriti o prostem izpadu, vplivala je — kakor sem omenil že na drugem mestu (Archiv f. slav. Philol. XI, 588) — oblika starega imperat. *hoč,* ta je najprej spreobrazila 2. plur. v *hočte* v pomenu sedanjika in potem sta te obliki izpodrinili vse ostale osebe praes. To obliko *hoč* pozna tudi Skalar. — Celo *dushelo* 55 b, 69 a je najti kakor v Stapletonu. Če je res ta beseda v zvezi z *državo,* — Miklos. omenja tudi *držela* — potem bi se dalo morda misliti, da se v tem slučaji izraža sekundarni poluglasnik, kateri se je po izpadu *r* med *d* in *ž* razvil, toda mi bi ipak ne pričakovali *u,* nego *e* ali *a.*

Jako karakteristično za jezik Skalarjev so refleksi starega ѣ, posebno namestnik naglašenega *ě.* Znano je, da se v vseh prvih tiskih in starejših dolenjskih pisateljih in rokopisih za naglašen ѣ nahaja *ej,* pisano *ei*, *ej*, *é.* V Skalarji skoraj ni najti v takih zlogih *ej*, on piše v tem slučaji *e* in nekolikokrat celo *i.* Primerov za *ej* je prav malo, zapisal sem si *vei* 203, *leipfiga* 214, *leipshiga* 230 b. V veliki večini primerov stoji v naglašenih zlogih *e,* toda o tem ni dvomiti, da se je ta *e* nekoliko različno izgovarjal od etimol. *e*, da je bil ožji in bolj zaprt glas, kateri se je bližal *i.* Tako se še dandanes govori naglašen *ě* v gorenjskih narečjih, Valjavec omenja za predvorsko narečje *ê*, in v bohinjskem narečji se po poročilu Baud. d. Court. (105—106) govori ozek *e* ali celo *je* (kjer je *e* tudi ozek glas), in iz tega se je dalje razvil polni *i.* Je li *ej* v zgoraj omenjenih primerih v Skalarji vpliv književnega jezika t. j. dolenjskih pisateljev, ali se je pa morda res tako govorilo, ne bo se dalo lahko določiti; zadnje ni nemogoče, ker v nekaterih dasi jako omejenih slučajih se govori za naglašen *ě* tudi v gorenjskih narečjih *ej* n. pr. *bejži.* Toda tudi prvo je

lahko mogoče, saj vemo iz drugih gorenjskih pisateljev, da pišejo pogostem *ej*, dasi niso tega glasa našli v tej meri v svojem domačem narečji. V Skalarji stoji tedaj *zelli* 2 a, b, *zhloueski* 2 a, b, *del* 1 b, *odpouedal* 2 b, *potrebo* 2 b, *grehe* 2 b, *greha* 5 a, *terpelu* 3 a, *leth* (gen. pl.) 3 a, *slednimu* 3 a, *vmreti* 4 a, *umreti* 4 b, *zhloueku* 4 a, 9 a, *zhlouestuo* 5 b, *hoteli* 16 b, *beshat* 21 a, *beshala* 69 a, *imeti* 22 b, *veter* 29 b, *ureden* 31 b, *mesti* 61 a, *lepshi* 214 a, *uera* 192 a, *reuna* 217 b etc. mimo tega pa tudi *i*, in sicer posebno pri glagolu *nimam* n. pr. *nima* 4 b, 42 b, *nifso* 195 a, *oblizhena* 379 a, morda gre semkaj tudi *grishil* 2 a.

Za nenaglašen *ĕ* piše *e* in *i*: *zhlouek* 4 b, 10 b, 26 a, 45 b mimo *zhlouik* 6 b, 10 b, *resniza* 4 b in *risnizhnu* 4 b, *diuize* 13 b, 66 a, *diuizo* 14 a, *diuishtua* 19 b, *diuiz* 22 b, *sapuuid* 32 b, *fpuuidi* 70 a, *suita* 284 b, 397 a, *starisheh* 193 a, *zillu* 13 a, *oslipi* 238 a, *slipote* 18 a, *suitilo* 240 a, *sina* 42 b. Kako se je v teh slučajih govorilo? Sedaj se je *ĕ* v kratkih in nenaglašenih zlogih, kjer ni celo izginil, razvil v nejasen poluglasnik *ь*, kateri je nekako v sredini med kratkim *e* in *i*. Tako se je govorilo tudi že v sredini XVII. stol. v narečji, katero je pisal Skalar, drugače si ne moremo razložiti kolebanja med *e* in *i* v pisavi. Pri primerih kakor *človek* — *človik* se bi dalo sicer misliti, da je samo zadnja oblika organična, in da se je v prvi pojavil *e* vzet iz naglašenih zlogov, toda to ni mogoče v primerih kakor *resniza* 4 b.

Refleks nenaglašenega *ĕ* je popolnoma izginil v *dial* 194 a, *diala* 214 a, *usial* 255 b, kakor je to najti pri teh glagolih že v naših prvih protest. pisateljih. V Skalarjevem jeziku je ta pojav že močneje prodrl, on ima že *otli* 223 a, *otla* 238 a, 252 b mimo *hotel* 199 b, kakor je n. pr. v njem najti že *bla* za *bila*. Nekoliko so v teh primerih morda pospeševale izpad nenaglašenega *ь* — *ĕ* oblike kakor *padla*, *pletla*. V skupini *rĕ* se je v nenaglašenih zlogih razvil *r̥*, kakor je to tudi sedaj v gorenjskih in tudi nekaterih drugih narečjih; ta pojav ima že v nekaterih primerih tudi Truber in njegovi vrstniki, v Skalarji so taki primeri: *poterbuie* 199 a in *deruo* (*koker eno deruo, ktero se perpogne, supet na uishek udare*) 265 a, 289 a.

V nenaglašenih zlogih se morda celo namestnik starega *ę* ni polno izgovarjal, nego se že bližal poluglasni izreki. Ne mislim tukaj na primere, kakor *mesze* 24 b bis mimo *mefsez* 14 b, kjer je — kakor tudi v drugih jezikih — suf. *ęcь* delil usodo suf. *ьcь*, s katerim se je izjednačil — nego v Skalarji je najti za nenaglašen *ę* tudi *i* v primeru *mati te suitosti* 237, kjer je vendar najbrže razumevati *svetost* in ne pogrešno *svetlost*. V gorenjskih narečjih n. pr. bohinjskem je res oslabel nenaglašen *ę* v *ь* n. pr. *grьdó*, *pьté*, *mьhkó*, *pьtíc* etc., in zato ni nemogoče, da se ima v tem slučaji brati *svьtosti*, toda mogoče je, da je tukaj konta-

minacija z besedo „*svetlost*“, kjer se je pravilno pisalo v prvem zlogu *i*, tedaj se je *i* v *suitosti* morda pojavil po vplivu te besede. V vseh ostalih primerih ima Skalar za *ę*, bodi si naglašen ali nenaglašen *e* n. pr. *pet* 1 b, 2 a, *ufel* 2 b, *vfeti* 4 a, *sausel* 6 a, *tridefseti* 5 b, *sazheli* 29 a, 78 b, *iefik* 17 b, *sueti* 10 b, 13 a, *svetnike* 3 b, *dete* 54 b.

Neka posebnost starega dolenjskega in notranjskega narečja XV.—XVII. stol. (in še danes) je razvitek samoglasnika *u* iz dolgega *o*. Ta *u* je že v starem jeziku v omenjenih narečjih prekoračil prvotne mu meje vsled analogije. Nasprotno je pa znano, da je v sedanjih gorenjskih narečjih večinoma tudi dolgi *o* ostal neizpremenjen, da se ni razvil iz njega *u* ali *uo*. v bohinjskem narečji se tedaj govori n. pr. *s'nó*, *stó, šló, swahkó, gwaskó, mъhkó, kokó, okól* etc., toda ipak *búh*, kar je ravno taka „izjema“ kakor n. pr. v velikoruskem narečji izreka *boh*. Za predvorsko narečje omenja Valjavec (9), da se *o* le redkokrat izpreminja: *murje, kokúš*, in da se v dolgih zlogih govori za *o* mnogokrat *ô*: *svahkôst, ъlpô, prosô, težkô, zvatô, trdô, mesô, bogôv, rogôv, kôz, môj, tôj* etc. To velja, dasi ne natančno, tudi za Skalarjev jezik. V njem je v primeru z dolenjskimi pisatelji malo primerov za $u = \bar{o}$, v večini slučajev se je ohranil *o*, in če piše tudi dostikrat *u*, in sicer baš v istem slučaji kakor *o* in kjer se sedaj na Gorenjskem govori tudi *o*, storil je to najbrž po vplivu književne dolenjščine. On tedaj ima n. pr. *sastopno* 197 b, *bog* 3 b, *vbogih* 3 a, *dolgost*, *sherokost*, *vifokost, globokost* 198 b, *morie* 3 a, *dobro* 193 b, *otrok* (gen. pl.) 194 b, *koko* 197 a, 198 a, *gospod bog* 197 b, *kolko* (dolenj. *kolku)* 204 a, *tako* 207 a, 236 b, *ino* 197 b; sploh se da reči, da pri samostalnikih sred. spola znatno prevaguje *o* nad *u*. Ipak ima tudi *u* za naglašeni *o*, dasi v manjšini: *gospud* 2 a, 20 b, *spul* 2 a, b, *skusi* 2 a, *zellu* 2 a, 3 a, *silnu* 2 a, *spodobnu* 2 a, *hudu* 2 a, *diallu* 2 a, *taku* 2 a, 3 a, *tu* 2 b, 3 a, *inu* 2 b, 3 a, b etc. *billu* 2 b, *terpelu* 3 a, *ueliku* 3 a, *pomuzhi* 4 a, *gospud* 4 a, *bug* 4 b, 5 a, 20 b, *spumnil* 5 a, *zhloueshtuu* 5 a, *nadluge* 5 b, *pruki* 6 a, *postalu* 11 a, *bule* 192 a, 204 a.

Se je li v nenaglašenih zlogih res govorilo *a* za *o* v primerih *nehualeshnasti* 243 a, *utalashena* 209 a, *noter da smerti* 280 a, *lakata* 261 a, *predgouar* 190 b, *sgouara* 288 b, ne bi se upal trditi, ker je v Skalarjevem rokopisu število pomot jako veliko, nobene strani ni najti, kjer bi ne bilo te ali one pomote, in pri tem je treba še pomisliti, da je razlika med *o* in *a* v pisavi mala. Skalar ima tudi *damo* (*domú*) 263 a, 267 a, kar je najti tudi pri drugih starejših pisateljih.

Tudi iz nenaglašenega *o* se je danes razvil v mnogih gorenjskih narečjih poluglasnik, stoječ v sredini med *o* in *u*, namreč glas *ъ* n. pr. v bohinjskem narečji *uъdá, pъsó, kъpíta*,

kъlěsa etc., in to poroča tudi Valjavec (str. 9). Semkaj spadajo v Skalarji primeri *ueliku bell* 85 b, *nar bille* 9 a, 29 a, *tim bill* 90 a, *tim bille* 92 a in *ke* (*ko*) 9 b; v jeziku J. Bapt. je ta poluglasnik že popolnoma izginil, on piše *ner ble* V 36, 64, *ble* V 15, 16, 20, 57, 61. Da je v *spet* 196 b, 205 a, 232 b etc. mimo *supet* 196 b, 237 b etc. najpoprej oslabel *o* v poluglas in potem izginil, dozdeva se mi jako dvomljivo, če tudi izgine v sedanjih gorenjskih narečjih *o* v nekaterih slučajih tudi v sredini besed in ne samo na konci. Ne sme se prezreti, da že Truber in Krelj navadno pišeta *spet*, in glavno je, da ima že cerkvena slovenščina mimo *opętь* tudi *vъspętь* in to že v tako starih spomenikih kakor glagolita Cloz in cod. Suprasl. ali pa trinajst slov Grig. Naz. Bolje je tedaj reči, da je naš *spet* produkt kombinacíje starega *vъspętь* in sloven. *zopet*. Tudi Skalar piše kakor skoraj vsi starejši kranjski pisatelji *prerok* 193 a, 262 b in *prekleti* 194 b. V teh slučajih se je pojavil *e* m. *o* naslanjaje se na sestavljenke s *pre*, tukaj je tedaj nekaka ljudska etimologija, katera je bila posebno pri glagolu *prekleti* precèj blizu čutu jezikovemu, in res je v zadnjem slučaji že v poznejših cerkvenosloven. virih najti *prěklęti*. Iz skupine *or* se je razvil v nenaglašenih zlogih *r̥* — *er* n. pr. *kamer* 191 a, *koker* 191 a, *kolker* 242 b.

Težje je povoljno pojasniti *e* m. navadnega *o* v primerih *telko* 225 a, 423 a mimo *tolko* 213 b, *kolko* 217 b, 246 b, *kolkai* 229 b. V iztočnih slovenskih narečjih t. j. štajerskih in v prekmurskih so to navadne oblike, zato se ne sme misliti, da bi se bil oslabil v Skalarji *o* v ь. Če pomislimo, da je tudi v drugih slovan. jezikih najti mimo oblik z *o* tudi take z *e* n. pr. v poljščini *telko*, *tylko*, *kielko*, *kilko*, v sorbščini *telki*, *teliki*, da se misliti, da sta bili v jeziku prvotno dve obliki: *toliko*, *koliko* in *tъliko* — *kъliko*, iz zadnjega se je razvilo *telko*, *kelko*; poljski *kielko* gotovo ni moglo postati ni iz starega *kelko* ni iz *koliko*; mogoče je pa, da je vplivala analogija besedice *jelko*. Izginil je *o* popolnoma v *striti* 403 b — tako se sedaj govori v mnogih krajih — in v *preberniti* 226 a, 255 b, kjer je pa temu predstoječi *e* vzrok, mogoče je celo, da je v tem slučaji posredna oblika bila *preuberniti*. Dostaviti hočem, da še ni oslabel *o* na konci samostalnikov srednjega spola v ъ ali celo izginil, kakor je to v današnjih gorenjskih narečjih.

Stsl. *ą* odgovarja *o*, kateri ostaje tudi v dolgih zlogih neizpremenjen: *mogozhnimu* 2 a, *mogozhe* 2 b, *pot* 22 a, *uosek* 304 b. V primeru *ſo vſuo* 199 a je *uo* najbrž pisna pomota. Samo v *minuze* 402 b odgovarja staremu nosniku *u*, kakor se res v mnogih krajih, kjer je refleks *ą* samo *o*, govori *minuti*, *minul* mimo *miniti* prim. *muka*. Najbrž je pa pri sloven. min*u*ti nastopil *u* m. pričakovanega *o* naslanjaje se na nekdanji glagol minovati — min*u*jem.

Samoglasnik *a* je mnogo konservativnejši glas od *o* ali *ě*, in on je v dolgo naglašenih zlogih, kjer niso vplivali drugi vzroki, ostal neizpremenjen in tudi v nenaglašenih in kratkih zlogih je še večinoma ohranjen, če tudi ni dvomiti, da se je v jeziku Skalarjevem v teh slučajih že mnogokrat izgovarjal reducirano t. j. ne kot čisti dasi kratki *a*, nego se je že bližal nekoliko nejasnemu *e*, tedaj glas v sredini med *e* in *a*, nekako kratek nem. *ä*. Baudouin d. C. pravi o bohinjskem narečji, da dobiva kratko naglašen *a* poluglasno izreko t. j. glas med *a* in *e*, in omenja med primeri *ràk, bràt, brät, čàs, mräs,* in tudi Valjavec poroča, da se v takih slučajih lahko razvije iz *a* pravi poluglasnik *ъ* n pr. *vъkàt* (lakat). K takim primerom prištevam v Skalarji *usak zhes* 337 b, 338 b, 349 b mimo *zhas* 191 a. Ipak piše *mras* 210 a, 336 a, kjer bi baš pričakovali *mres*, kajti ravno v kratki ali nenaglašeni skupini *ra* se je najpoprej razvil iz *a* glas *e* (kar je najti tudi v čakavščíni). In res ima Skalar, kakor skoraj vsi stari (nekajkavski) pisatelji v sestavljenkah z *raz* — že *rez* n. pr. *reserdil* 2 a, *resueselio* 17 b, *resuefselil* 24 a, *resiesil* 44 a, *resumen* 67 b etc. Ravno tako piše *de* za *da* (ut) 2 a, 3 a, 5 a, 6 a etc. V tem slučaji ni misliti na nobeno poluglasno izreko, ker to najdemo že v Truberji in tudi danes se govori *de*. V primeru *delie* 209 a, 218 b, *dellie* 243 b, 251 b, *delle* 88 a ni ravno treba govoriti o prehodu *a* v *e*, če tudi to radi sledečega mehkega *l* ni nemogoče, kajti že v cerkvenosloven. spomenikih je najti *dlje*, in temu odgovarja naš *dlje* — *delje*. Po vplivu oblike *delie* — *delj* je lahko postalo v kratkih zlogih tudi *delezh* 91 b, 93 a, 204 a, toda *dalshi* 206 b. V sestavljenkah z *na* piše Skalar mnogokrat *ne* n. pr. *neshil* 11 b, *neshel* 226, 239 a, *neshla* 12 b, 287 b, *neshli* 66 b, *nefhli* 236 a — toda *na* (auf) 197 a.

Skalar ima za *plamen* obliko *plemen* 285 a, *plemenam* 407 a; to najdemo tudi v drugih pisateljih n. pr. Roger. *plemèn* 67, 70, *pleménu* 68, *plemenam* 66. Naglas na *a* je v slovenščini dolg, dasi smemo sklepati, da je v pravoslovanščini bil kratek. V tem primeru bi jaz ne govoril o nobenem sekundarnem razvitku *e* iz starejšega *a* vsled tega ali onega vzroka, nego mislim, da je naš jezik imel izdavna dve obliki, *plamen* mimo redkejšega *plěmen*. Podobne dublete pri skupini *ol* — *la* najdemo v slovanskih jezikih: sloven. ima *dlěto* mimo *dlato*, češ. *dlato*, rus. *doloto*, polj. *dłoto*, srbhrv. pa *dlijeto*; stslov. *žlěza*, češ. *žláza* in *žleza* (dasi je *ž* pred *o* — *a* nerazumljiv), češ. *hlíza* in *hláza*; *mlěko* polj. *mleko* toda *mlokos*; stsloven. *žlěbъ* in tako tudi v ostalih jugoslovanskih jezikih, toda v češ. že *žlab* mimo *žleb*, polj. *žłob* in *žleb*. Pri *keder* 194 b, 204 a, 239 a etc. je vplival *r* na predstoječi in nenaglašeni *a*.

V kratkih in nenaglašenih zlogih se je pred sledečim *j* razvil iz *a* glas *e*, tedaj nekaka asimilacija ali preglas, katero pozna češčina in tudi nekatera poljska narečja. V Skalarji berem *sedei* 5 a, 402 a, *uselei* 402 a, *uſelei* 218 a, *tedei* 207 a, mimo *sakai* 191 a, 192 a, *tedai* 195 b, *uselai* 218 a. Vendar piše še *kai* 10 b, 191 a, 203 b, *dai* 70 a. Da bi se smelo tudi *notrenie* 265 a, mimo katerega se nahaja še *notranie* 265 b, semkaj prištevati, dvomim, verjetneje se mi dozdeva, da je tukaj brati *notr̥nje*, kar naravnost odgovarja stsloven. *ątrьnъ*. Ravno tako kakor sledeči *j* je vplival na *a* predstoječi *j* n. pr. *pien* 260 a, toda *pianishi* 260 b; *er* v *isvelizher* 115 b mimo *isulizhar* 209 b in *isulizheria* je brati *r̥*, tedaj tukaj ni vplival predstoječi *č* — dasi ni nemogoče v nekaterih dolenjskih in notranjskih etc. narečjih tudi na to misliti — nego sonant *r*.

Kakor sploh v slovanskih jezikih, v nekaterih več, v drugih manj, vplival je v nenaglašenem ali kratkem zlogu temni *ł*, *w*, *v* na sosedni (predstoječi) samoglasnik in ga je sebi priličil. Tako se je v mnogih sloven. narečjih iz nenaglašenega in kratkega *av*, *aw* razvil *ov*, *ow*. Za ta pojav je tudi v Skalarji dovolj primerov: *prou* 196 a, 197 b, 198 a, 203 a mimo starejšega *prav* 56, *rounati* 200 a, *rounash* 204 a, *stoprou* 215 b, *delouza* 261 a, toda še *delauzou* 193 a. Samoglasnik *o* v *drogote* 191 b je pomota (radi sledečega o), *urshoh* 30 a je morda v tej obliki iz nemščine sprejeto. Težje je pa razjasniti *o* v *toku* 4 b, 6 a, 57 b, 87 a, 242 b etc. mimo *tako* 197 b, 207 a etc. *koku* 10 b, *koko* 197 a, b, 198 a, *koke* (koker) 236 b, *koker* 191 a, 193 a. Niso li morda tukaj vplivale besedice, kakor *koliko, kolik*, *toliko* etc.? *oku* 5 b, 47 b, mimo katerega se piše tudi *aku* 82 a, nastalo je morda naslanjaje se na *koku*. Skalar piše še *ali* 6 b, 12 a. — Krčenje dveh *a* v jednega imamo v primeru (debeli germanizem) *kai ie to san shlahten lep zir* 230 a.

Jako slabo se je upiral oslabljenju in redukciji samoglasnik *i*, bodi-si staroslovenski *i* ali *y*, on je delil v sloven. narečjih večinoma usodo samoglasnika *ě*. Kakor ta, oslabel je tudi *i* že jako zgodaj v kratkih nenaglašenih zlogih v poluglasnik ь, primere je najti že v poznejših spisih Truberjevih in drugih virih iz druge polovice XVI. stol., pozneje je celo popolnoma izginil, kjer je to dopuščala konfiguracija celega zloga. V Skalarji je ta proces oslabljenja že prav močno prodrl jednako Stapletonu, mnogo močneje, nego mi je to znano iz istodobnih knjig in tiskov, celo tiski iz poznejše dobe nimajo toliko primerov za ta pojav. Ne samo oslabel v poluglasnik je *i* v Skalarjevem jeziku, nego že tudi izpadel. V sledečem hočem nekaj takih primerov za ь = ì omeniti, da more vsakdo sam o tem soditi: *sezer* 4 b, *drugezh* 63 a, *be bila* 256 a, *demm* 287 a, *sgodelo* 381 b, *deshezim* 255 a, *deshezhimi* 408 a, *deſhezha* 229 a, *velikeme* (instr. pl.) 190 b,

kakushnemi 190 b, *pokorshena* 193 a bis, *pokorshene* 222 b, *bukueze* 198 a, *vperuezh* 199 a, *nezh* 200 b, 215 b, *kraie* (nom. pl.) 201 b, *profem* 202 b, *boshie syn* 207 a, 238 b, *fastopem* 211 b, *skreuno* 227 a, *zhest* (rein) 230 a, *smirel* 238 a, *touarshezo*245 b, *be te iemala* 252 b, *sheuota* 287 b, *sapustelle* (nom. pl. masc.) 196 a, *memo* 362 a. Če stoji v istih slučajih tudi *i*, tedaj je to samo grafična posebnost, katera ravno priča o poluglasni izreki kratkega *i* n. pr. *vperuizh* 205 b, *ftuarnika* 208 b, *dishezhi* 256 b. Iz *ri* in *ni* se je v takih zlogih izcimil *r̥* in *n̥*, za katera se piše *er*, *en*; kako se je govorilo, ne da se določiti natančno: *fourashenka* 227 b, 229 a, *sourashenko* 243 b, *sourashenki* 292 b, *shenen* 364 b, jedenkrat beremo *shenin* 207 a, *slusabenza* 210 b, *greshenza* 236 b, *lubesenio* 387 b (kar se pa morda ni razvilo iz *lubesnijo*). Da se piše navadno *per* in ne *pri*, to je pričakovati, ker imajo to že prvi pisatelji, sploh se sme sklepati, da se je mnogo preje iz *ri*, *rě* razvil *r̥* kakor iz *ni* sonant *n̥*: *per* 5 a, 6 a, b, *perpusti* 5 a, *peruolila* 19 b, *pershla* 23 b, *perdrushilo* 22 b, *perieti* 24 b, etc. redkokrat je najti še *pri* n. pr. *prishel* 12 a. Sèm smemo tudi prištevati primere: *keruo* (krivo) 204 a, 224 a, *keruiza* 420 a, *iskerza* 215 a. Celò *terie* (trije) 416 a, 420 a beremo. Na isti stopinji oslabljenja stoje primeri z *ie* za književni in stsl. *i*; samoglasnik *i* se je v teh primerih v početku besed podprl z *j*, in potem se je v skupini *ji* oslabil *i* v ь: *ieskati* 21 b, *ieskali* 338 a, *obieskal* 217 b, *ieme* 335 a, *iemena* 338 b, *iemeti* 343 b, *iemela* 252 b, *iete* (iti) 225 a, *iel* (il) 226 a, toda *obijskali* 30 a. Mimo *bukueze* 198 a z oslabljenim *i* najdemo že *bukeuze* 198 a s sekundarnim pregibljivim *e* in celo *bukuzah* 196 b, kjer je kratek *i* izginil popolnoma. Na ta poluglasnik vplival je sledeči *v* kakor n. pr. v primerih *cerkov* ter je „pobarval“ poluglasnik v temen *o*; tako se je iz *divjati*, *dьvjati* razvilo *doviali* 86 a. Kako se je *o* v *momu* 112 b razvil iz kratkega *i* ali ь, je težko določiti. Zakaj bi se tukaj sekundarni t. j. prenesen naglas ne bil zadovoljil s širokim *e*, nego baš z *o*, mi ni jasno. V zaimku *ker* (qui) 190 b se že v prvih pisateljih najde *e* m. *i*, toda ni se izrekal poluglasno, najbrž se je izjednačila ta besedica s *ker* (quod) ali je pa sledeči *r* provzročil, da se je razvil iz *i* ozek k *i* nagibajoči *e* kakor n. pr. v *prešernost.* V sestavljenkah je mesto *pri* mnogokrat *pre*: *preiela* 13 b, *preieli* 202 a; to najbrž ni čisto fonetičen pojav, nego pri tem so vplivale nekoliko tudi sestavljenke s *prě*.

Za nenaglašen *i* (ь) pojavi se tudi *u* v primerih *dufhezhe* (riechend) 216 b, *dufhezhim* 216 b, *dushezhe* 256 b mimo že zgoraj omenjenih organičnih oblik *dišeč* — *dьšeč*. Tukaj ni smatrati *u* za grafičen refleks ь, in ta glagol se ne sme brati *dьšeče* etc.; *u* se je pojavil naslanjaje se na *duh*. Je li to samo

kombinacija in modrovanje Skalarjevo, ali se je pa ta analogija bila razvila v njegovem narečji, ne da se določiti.

V kratkih in nenaglašenih zlogih se je v Skalarjevem jeziku že v mnogih slučajih poizgubil *i*, kjer ga imajo še v mnogo poznejši dobi knjige in ostali pisatelji. V knjigah in književnem jeziku se je marsikaj iz prejšnjih dveh stoletij ohranilo — samo na papirji — kar je v sloven. narečjih že večinoma izpremenilo svoje lice ali pa popolnoma izginilo. Skalar piše *celze* (celice) 364 a, *bli* 194 b, 195 a, 238 b, *blo* 218 b etc. mimo *bila* 256 a, *billa* 222 a, *uelkih* 204 a, *kolku* 204 a, *kolko* 204 a, 217 b, 242 a, 246 b, *tolko* 213 b, *kolkai* 229 b, *kolker* 242 b, *tulkain* 254 a in tudi *touarsha* 311 a, *touarshtuam* 336 a, katera beseda se piše še v sredini XVIII. stol. mnogokrat z ohranjenim *i*, toda *mladenizhi* 281 b. Od teh primerov je treba ločiti *no* 192 b, 197 a za *ino*. Pa tudi obratno najdemo *i*, kjer bi ga ne pričakovali, in kjer mu ni mesta: za stsl. *sъ* ne piše samo *s*, nego tudi *iz* n. pr. *is petiam*, *is huallo peruolilla* 19 b; to je izjednačenje dveh predlogov *s* in *z* (*sъ* in *izъ*), toda o tem je dvomiti, da bi v tem slučaji t. j. pred sledečim *p* bila ta kontaminacija produkt narodnega govora, saj vidimo, da se je baš obratno dogodilo v jeziku, da se je praepos. *izъ* udala vplivu praep. *sъ* in tako izgubila svoj *i*; meni se dozdeva, da je *iz* m. *s* pri mnogih pisateljih samo pisateljska eleganca. Za to misel najdem podporo v tem, da je takih primerov najti posebno mnogo v poznejših pisateljih, starejši viri se temu izogibljejo. J. Bapt. ima v peti knjigi mnogo takih primerov n. pr. *is katerem* 10, *is kakorshnem ſerzam* 29, ravno tako Roger: *is tem* 1, *is vſemi* 1, *is veliku . . . zhaſtjo* 2 etc. Obratno piše Skalar *ſegnana* (= izgnana) 238 a.

V nekaterih slučajih se je ohranil nenaglašen *i*, kjer bi ga pričakovali najmanje n. pr. *trideſeti taushent dushiz* 427 a, *trideſseti leth* 56, *tri inu trideſseti dni* 45 b; niso li tukaj vplivale besedice *tri* in *štiri*, ker se navadno nahaja *deset* — *deseti* v zvezi z njima? To bi bilo tedaj nekako izjednačenje, morda je pa samo pisateljska kombinacija in eleganca.

Zanimiva je usoda samoglasnika *u* v gorenjskih narečjih. Iz nenaglašenega *u* se je razvil v večini slučajev poluglasnik stoječ v sredini med kratkim in nejasnim *u* in *o*, tedaj teman glas ъ, v nasprotji k poluglasniku ь, kateri zastopa *i* in ѣ, Baudouin de C. omenja za bohinjsko narečje *hъdí*, *hъdó*, *kъpъwát*, *kъpъc*, *sъhó*, *sъší*, *dъhóuně*, *zgъblén*, *šъmét*, *najъ*, (gen. du.), *stjencъ* (dat.); nekolikokrat se govori jasen poluglasnik *ě* (ь): *stědénc*, *jěnáka*, *jěníca*, in slednič je tak namestnik *u* tudi izginil n. pr. *p'stæ*, *spstí*, *mdí*, *zak'rite* (str. 60). Kratko naglašen *u* je na isti način oslabel v ъ in *ě* n. pr. *kȉp*, *krȉh*, toda *krúha*, *grȉnt*, (*grènt*) — *grunta*, *pènt* — *púnta*, *lъft* — *lúfta*. Nekoliko drugače se je

razvil kratki ali nenaglašeni *u* na konci besed, v tem slučaji ni oslabel v ъ, *è*, nego se je izpremenil v glas, kateri stoji po svoji fiziologični kakovosti najbliže *o*, nekako širok in odprt *o*, za katerega pišem ω, v nekaterih primerih celo pravi *o* n. pr. *h krstò, na dnω, mò* in *mω, tьmω, anmω, čwowjékω, gospódo, maškω, cesárjω, wràtω, swéto, kóńω* (st. 106—107). Za predvorsko narečje omenja isto Valjavec n. pr. *trêbъh, kožъh, jъh* etc. in *lepъmo, velicmo, enъmò* etc.

V Skalarjevem jeziku je *u* že na današnji stopinji razvitka, v nenaglašenih in kratkih zlogih se ni nič več izgovarjal polno, oslabel je v kratek *o*, ъ ali ь in na konci besed v *o*. Skalar piše tedaj *trebeh* 224 b, *kepez* 263 a, *kepze* 275 b, *dehounost* 192 b, *dehounih* 193 a, *dehouniga* 193 b, 238 a, *dehoune* 211 b, *dehouno* 224 b etc., *posheshi* 243 b, *pesti* 226 a, *ukep* 278 a, *presheshtuo* 310 b, *za uolo pesheshtua* (= prešěštva), *presheshniki* 223 a, *kakeſhne* 240 a. K tem primerom se mora prištevati še *redezho* 231 b in ne morda *erdeče*. Za slovenščino si moramo misliti dve obliki *rdeč* in *rudeč* ali pa samo zadnjo, in iz te bi se bila razvila še le prva. Ne sme se prezreti, da pisatelji XVI. stol., kateri že pišejo *erjuti*, nimajo navadno še *erdeč;* v slovenščini je imelo prvotno to deblo dve obliki: *rъd* — in *rud* — kakor n. pr. v srbsk. *rudjeti;* zadnja oblika *rud* — je v mnogih slučajih spodrinila *rъd*. Nenaglašen *u* je popolnoma izginil v *ſaitro* 218 b (ter), *to saitro* 251 a, toda samo oslabel v kratek *o* se nahaja še v *poiotreſhnem* 251 a. Pisava *resoumeti* 202 a je najbrž sama pomota, sicer bi se dalo tudi misliti, da se je iz starega ъ od praep. *razъ* pred sledečim *v* razvil *o* (prim. *molitov*). Odpadel je nenaglašen *u* v *bushtuu* 41 a, 42 b, *boshtuam* 379 b, mimo *uboshtuo* 191; se je li ta pojav vršil čisto fonetičnim potem, o tem se sme nekoliko dvomiti; ni li spravil jezik te besede v nekako zvezo z besedo *bog*, najpoprej seveda pri adj. *ubog* in potem tudi pri vseh od tega debla izpeljanih besedah?

V vseh teh primerih označuje *e* poluglasno izreko (ь), kakor pri kratkem *ě* in *i*. Mimo teh primerov pa ima Skalar tudi obliko z ohranjenim *u*; mogoče, da so pri tem vplivali v nekaterih primerih oni skloni in one oblike, kjer se je ohranil *u* radi dolgega naglasa, toda verjetneje je, da je to samo književni konservatizem, kateri ni imel podlage v živem govoru onega kraja, katerega nam predstavlja Skalar. Taki primeri so n. pr. *sapuste* 224 b, *trebuh* 225 a, *perpusti* 226 a, *spustite* 275 a, *ukup* 265 b, 278. V nekaterih primerih stoji mesto pričakovanega *e* (ь) samoglasnik *o*: *kroh* 219 b, *hodo* 227 b, 296 b, *ukop* 276 a. — *temozh* 419 b je najbrž ločiti od teh primerov. Kateri glas izraža ta *o*? Najbrž jako kratek in reduciran *o*, kateri se še ni izgovarjal čisto poluglasno. Ne sme se poza-

biti, da tudi danes v takih primerih in pojavih ni doslednosti, da se govori *hod* (hudo) mimo *psti.* Jaz tedaj mislim, da se ta *o* ni tako izgovarjal kakor *e* n. pr. v *kepez.*

V končnicah, tedaj na konci besed ima Skalar v mnogih slučajih *o* za nenaglašen *u*, kar je danes svojstvo gorenjskih narečij. Taki primeri so dat. *Dauido* 195 a, *zaito* 196 a, *lebno* 201 b, *teko* 209 a, *shiulenio* 210 a, *greho* 211 b, *uefselo* 212 a, *sueto* 230 b, *ferzo* 231 b, *zhloveko* 232 a, *zheruo* 232 a, *exemplo* 234 a, *ozheto* 234 a, *brato* 235 a, *murio* 236 a, 245 a, *premiflouainu* 237 b etc. tedaj v drugi polovici rokopisa, kateri se tudi drugače v jezikovem obziru v marsičem razlikuje od prve polovice. Ta *o* m. *u* je najti tudi v dat. pronom. in sestavljene sklanje n. pr. *temo* 196 a, 208 a, *niemo* 200 a, 207 b, *moimo* 212 a, 234 a, *mo* 335 a, *tuoimo* 393 a; *nedolshnimo* 195 a, *drugimo* 197 a, 200 a, *trekimo* 197 b, *zhetertimo* 201 a, *vezhnimo* 201 b, *bogatimo* 208 a, *sanikernimo* 212 a, *mertuimo* 240 a, *dobremo* 402 a. Nekaj takih primerov je tudi v loc. sgl. *greho* 223 b bis, *ledo* 293 a, *pokoio* 316 a, *mijro* 316 b, *ushiuanio* 382 b, *zhafso* 411 b. Celó v gen. sgl. je prodrl ta pojav, česar bi ne pričakovali, ker je v tem sklonu končnica *u*, iz katere se je razvil *o*, navadno naglašena: *ftano* 213 b, 273 a, *sino* 241 b, 269 a, *miro* 221 b, 316 b, *straho* 340 b.

Iz *ru* in tudi *rju* se je razvil vsled oslabljenja r̥ — *er*: *derge* (drugje) 223 b, *derie* 235 a, 270 a, *derfhino* 277 a, *dershbi* 435 a in *eriouenie* 337 a, kar je že najti v pisateljih XVI. stol. V zadnjem primeru je *eriouenie* kombinirana oblika iz *rjovenje* (*rjovem*) in *rjuti* — *r̥juti* (*erjuti*); od *erjuti* je prešel *er*, r̥ tudi v *rjovem*, če se ni razvilo, kar je ravno tako mogoče — iz *rjovem* najpoprej *rjuvem* in potem se je spreobrazil *rju* v r̥.

V sestavljenkah *od poldne do polnozhi* 201 b, *poldan* 312 b, 313 a, *polnozhi* 269 b, 335 a ni treba govoriti o izpadu ali izgubi nenaglašenega *u*, ker jednake tvorbe brez *u* ima že cerkvena slovenšč. in tudi nekateri drugi slovan. jeziki. Pa tudi s stališča slovenske slovnice se ne da lahko pojasniti izpad, ker se nahaja že v Truberji, kjer se vendar še ne da (v prvih spisih) govoriti o poluglasniški izreki nenaglašenega *u* ali celó o njega izpadu; če je že res tukaj kedaj stal *u*, brez posebnih drugih vplivov ni izginil, mogoče tudi, da je slovenščina imela v starejši dobi obe obliki *poludne* in *poldne.*

Za r̥ prvotni in sekundarni piše Skalar navadno *er* n. pr. *perui* 1 b, *perue* 2 a, *reserdil* 2 a, *smert* 2 b, *zhetertik* 29 a, *obernili* 196 b, *terd* 78 a, *vuert* 81 b, *keruaue* 70 b etc., nekolikokrat tudi *ar*: *karuaui* 72 a in celo *okoruauiti* (če ne stoji po pomoti *o* radi prvega *o*), tudi *ir*: *sirditi* 334 d, kar je najbrž pomota, in celo *durgazhi* 19 a. Vprašanje je, kako se je izgovarjal r̥ v Skalarjevem narečji. V sedanjih gorenjskih narečjih ni nobene

jedinosti, govori se mimo *er*, *ar* tudi *r̥*, da celó v istem narečji so male razlike in nijanze, govori se n. pr. *perst* toda *vorh*, *vort*. Pisava *ir* in celo *ur* mimo navadnega *er* — če bi ne bila pomota, in če bi imeli več takih primerov — bi odločno kazala na to, da se je v jeziku Skalarjevem *r̥* izgovarjal samoglasno, pisava *ar* bi bila posneta po drugih knjigah, ali se je pa res v nekaterih primerih slišal *ar*; nasprotno se je pa najbrž govorilo *cêrkov*, Skalar piše *cerkue* 261 a, *cerkou* 271 a.

Kakor sploh pri samoglasnikih ali sonantih, treba je tudi pri *l̥* (prvotnem ali sekundarnem) razločevati med dolgimi in kratkimi (nenaglašenimi) zlogi. Razvitek ni bil v obeh slučajih popolnoma jednak. V dolgo naglašenih zlogih se je razvil iz starejšega *l̥*, katerega je slovenščina še v zgodovinskem času poznavala v kranjsko-goriških in tudi jugozapadnih štajerskih narečjih, *ol* — *ow*, kateri se nekodi tudi kot *ou* izgovarja; v kratkih in nenaglašenih zlogih se je iz njega izcimil kar naravnost *u*. Tudi jaz se tedaj ne morem strinjati z Miklosichem, če uči, da se je v takih slučajih razvil najpoprej *ol*, kateri se je potem izpremenil v *ou*, in iz tega je postalo samo zaradi tega, da se jezik izogne diftongu, samoglasnik *u*. Jezik bi se bil lahko izognil diftongu *ou* — kakor je to storil tudi v drugih slučajih — pred sledečim soglasnikom s tem, da je spreobrazil *u* v *w* — *v*. Naravnejše je, kakor misli Škrabec, naravnost govoriti o prehodu temnega *l̥* v kratek *u*. Odločil sem se za to mnenje radi lepega paralelizma, katerega nam podaje *r̥* v nekaterih narečjih. Tako se govori v begunjskem narečji[1]) v nenaglašenih zlogih še *r̥* n. pr. *vr̥tím, dr̥žím, kr̥váv*, v naglašenih zlogih pa *àr* n. pr. *na vàrtъ, pàrst, smàrt*. Ta *u* za kratek *l̥* se je dandanes ohranil le v malem številu primerov. Temu ni čuda, kajti kratek *l̥* (*u*) se je pojavil samo v nekaterih sklonih, večina oblik iste besede je imela dolg *l̥*, tedaj na poznejši stopinji razvitka *oł*, *ow* in te oblike so izpodrinile manjšino onih z *u:* jezik ni hotel imeti pri isti besedi v deblu tako znatne razlike. Tako postane jasno, zakaj se je baš pri besedi *jabl̥ka, jabl̥ko* v mnogih narečjih ohranil *u* ali pa njegov organičen naslednik *ŏ*, ъ, premda v nekaterih od teh narečij ni drugih primerov za *u* (*l̥*); tukaj je bil naglas v vseh sklonih na prvem in sicer kratkem zlogu, tedaj sploh ni bilo oblik z *oł* — *ow* mimo takih z *u*. Kakor Škrabec poroča, govori se v ribniškem narečji *kózuc, kozuca, jabuka, suza*, g. *suzie*, toda g. pl. *souz, buha, buhie* — *bouh* (g. pl.) Valjavec omenja (str. 10) *žuna* (*žъlna*) in *kozúc*, toda dvomim, da je naglas v zadnjem

---

[1]) Za podatke o begunjskem narečji (na Notranjskem blizu Cerknice) moram se zahvaliti g. bogoslovcu J. Debevcu, kateri je iz tega kraja.

primeru prav zabeležen; ta beseda se je mimo *jabuka* tudi drugod ohranila z *u*.

Toda se je li gorenjski *o* vendar razvil iz *oł*, *ow*, *ou* po odpadu *u* ali, kakor Miklosich misli, po odpadu *l*? Vem sicer, da je v takih primerih v nekaterih čakavskih narečjih gotovo *l* izpadel; primerov kakor *jàbeka*, *zateke* (*zatukal*), *pen*, *deg*, *beha*, *vena*, *sence*, *obečen*, mimo katerih se sliši v drugem sosednem narečji *jabelko*, *peln*, *delg*, *velna* etc. ali pa *sance*, *man* si vendar ne moremo drugače razložiti, kakor da rečemo, da je tukaj izginil *l*. Toda pri tem nam more biti na umu, da je v nekaterih čakavskih narečjih *lъ* — *lь* na konci zloga izginil ali odpadel. V gorenjskih narečjih pa stoji stvar drugače. Prvič ne moremo tukaj lahko govoriti o izpadu *l*, nego o *w* — *u*, saj se govori še *o^u*, in če je res tukaj izginil *l*, kako je potem s primeri, kateri imajo *lъ*, *lь*, v teh vendar ni odpadel *l*, in kjer res na njegovem mestu ni več najti *u* — *w*, tam vidimo, da je rezultat v tem slučaji drug, iz *prišel* — *prišow* ni postalo *prišo* nego *pьršù*, *zašù*. Razvitek *ḷ* v kratkih in nenaglašenih zlogih v gorenjskih narečjih si tedaj predstavljam na sledeči način: iz *l̥* n. pr. *jàbl̥ka* se je razvil *u*: *jabuka* in ta *u* je delil pozneje vso usodo etimol. *u*, t. j. kakor ta je oslabel v nenaglašenih zlogih v *ъ* in če mogoče celo izginil, tedaj *jabъka*, *jabka*, in kakor je za kratek *u* najti tudi *ò*, tako tudi v tem slučaji n. pr. *bohâ* (gen. pl.) in *bòha*. Baudouin de C. omenja za bohinjsko narečje *dъ̀h*, *dó^uga*, *dožiu*, *dъžnó pjismo*, *mozá*, *mozem* mimo *tčæ*, *mzæ*. V primeru *dóh čas* je naglas najbrž pomotno zabeležen. No to narečje ima tudi v dolgih zlogih *ó* mimo *o^u* n. pr. *dóh* — *dó^uga*, *mózu*, *tó^uku* — *tóku*, *wó^una* — *wona* etc., tukaj so najbrž vplivale oblike s kratkim zlogom; ipak ima to narečje razliko med *l* = *ó* in *lъ*, *lь* = *ú* n. pr. *pьkú*, *pьršú*, *zašú*, *crú*, *jmú*, *zdú*, *zrú*, *obьrnú*, *mьrtú* tedaj *u* mimo *o^u*.

Še jasnejši je ta razvitek in to razmerje v goriško-kraškem narečji. V tem narečji nadomestuje *o* v kratkih in nenaglašenih zlogih *u* n. pr. *lòpca* (Geliebte), *lopčъk*, *čòt*, *wočznust*, *wočén*, *wočzník*, *zγobávat*, *dobávat*, *kopávat*, *podočávat*, *prdošávat*, *pohujšl'iw*, *skošńava*, *pol'obávat*, *wošíwc*, (za sloven. *u*), in res najdemo v tem narečji v kratkih zlogih za *ḷ* samoglasnik *o*, v dolgih pa *u*: *bòha*, *dòh* — *dúγa*, *dòžn*, *pòh* — *púha*, *wòhk*, *mòst* — *múzem*, *tòč* — *tučem*, *sòč* — *sučem* in celo *dzžnust* in *japko*. Jaz smatram tedaj v vseh besedah, kjer se nahaja *ò* mimo *ú*, zadnje za starejše, iz katerega se je razvil *ò*.

Se je li v dolgih zlogih temnemu *ḷ* res dodal polu-glasnik, tedaj *ъl*, iz katerega se je potem razvil vsled temne barve *ł* samoglasnik *o* kakor n. pr. *cerkow*, *šow*, tega se ne upam s tako gotovostjo trditi. Pisava ljubljan. conf. gener. čisto nič ne dokazuje, grafika je v tem spomeniku, kakor v drugih slučajih,

tako tudi pri pisavi ḷ popolnoma odvisna od istodobne južnonemške. Če najdemo v istem pisatelji za ḷ pisano ne samo *el*, *al*, kajti po tem bi se res dalo misliti, da se je razvil pred ḷ sekundarni ъ, ker se ta vedno piše z *e* ali *a*, — nego tudi *u* — in za ъ pisatelji ne pišejo *u* — postane omenjeno mnenje precèj dvomljivo. Lahko bi se sicer reklo, sekundarni ъ se je pobarval v teh primerih v *u*, toda če bi bil prišel jezik do *u* pred *l*, ostal bi bil tudi pri tem in bi ga ne bil nadomestil z *o*, ne oziraje se na to, da bi v mnogih sloven. narečjih iz *uw* bil postal *u*. Ta varijacija v grafiki: *el, al, ul* je laglje razumljiva, če ne govorimo o nobenem sekundarnem poluglasniku pred ḷ, nego rečemo, da se je počel pri dolgem ḷ razvijati *o*, kateri se je pozneje ojačil v pravi in polni *o*. Na to kažejo tudi nekoliko iztočna štajerska narečja in kajkavski govor. V teh narečjih se ne govori samo *cerkev* — kajti na to se ne smemo kaj sklicevati, ker se je tukaj izgovarjal končni *v* nekako kot *f* in ne kot *w* — nego tudi *šel, pekel*, in ipak se je razvil *o* iz ḷ. Da je pa bil v stari dobi ḷ v primerih kakor *šel, pekel* trd tedaj *ł*, o tem, mislim, da ne dvomi nikdo. Pa naj bo to kakorkoli, toliko je gotovo, da je slovenščina (in ne tedaj samo slovaško narečje) razločevala kratek ḷ od dolgega, da je bil tedaj v starejši dobi tudi v sloven. jeziku ḷ kratek in dolg.

V Skalarji je mimo navadnega *ol* n. pr. *polna* 2 a, 12 a, 55 b, *polnu* 195 b, *dolgu* 5 a, *dolg* 6 a, *solze* 70 b, *molzhati* 191 b, *molzhim* 207 a v nekaterih slučajih ohranjen še stari ḷ, če smemo verovati njegovi pisavi, in to niso morda samo pomote, katerih se ne manjka v njem: *mulzhim* 385 b, *mulzhati* 371 a, *dulshan* 157 b, *sadulshi* 399 a. Kakor drugi pisatelji ima tudi on samo *sonze.*

A s i m i l a c i j a. Čut za asimilacijo vokalov t. j. svojstvo, da za palatali mora *e* nadomestiti *o*, izginil je popolnoma v Skalarjevem jeziku. To je tudi naravno, kajti palatali so postali v slovenščini že zdavna trdi soglasniki, kateri se po svoji trdi izreki č'sto nič ne razločujejo od trdega *t* ali *d*. Razven tega je pa tudi mnogo vplivala analogija trdih samostal. in glagol. debel. Vendar ta analogija še ni v tej meri prodrla, kakor v nekaterih iztočnih štajerskih narečjih, kjer se že govori *mojo delo.* Skalar ima v takih primerih še staro n. pr. *suoie gerllu* 3 a, *tuoie dianie* 5 a, no ipak so se počele že v njem pojavljati tudi te novejše oblike, tako on piše *boshio zheshene* 11 b. V večini primerov so najti novejše (neasimilirane) tvorbe n. pr. *hudizhoua* 249 a, *cefarioue* 403 a etc.

Jednako nekaterim slovanskim jezikom, izogiblje se tudi slovenščina kolikor mogoče vokalu v početku besed in zlogov. V takih slučajih dodaje se vokalu soglasnik, in sicer navadno

pred jasen samoglasnik (*e – i*) *j*, pred teman (*o—a*) pa *v*. Tako se je iz *igla*, *jigla* razvilo *jegla*, iz *iskati — jiskati*, *jeskati* etc. Mimo *japno* se govori v drugih krajih *vapno*, mimo *ajda* tudi *hajda*. V Skalarji najdemo pred *o* nekolikokrat *v*, kakor je to po Valjavčevem poročilu mnogokrat najti v gorenjskih narečjih n. pr. *voča*, *vočьm*, *vôgu*, *vôham*. Tako piše Skalar *vobeno* 392 a in celo *vozhe* (hoče) 398 b, *uozhe* 270 b, 364 a, t. j. govorilo se je *oče* in temu se je dodal v novejši dobi *v*; tako tudi pred *o* = *ǫ*: *vogel* 112 b, *uoʒek* 304 b. Da se posebno početnemu *u* dodaje še *v*, bilo je že zgoraj omenjeno n. pr. *nauuke* 29 a, *nauuki* 29 a etc.

Posebno zanimivo je pa, da je to funkcijo prevzel tudi *g*. Najbrž je to med kranjskimi govori posebno najti v gorenjskih narečjih; že Kopitar omenja v svoji slovnici str. 293, da Gorenjec govori *guni* m. *uni*, in Metelko poroča, da se govori na Gorenjskem mimo *vuni* tudi *guni*. To velja tudi za predvorsko narečje; iz Miklos. Vergl. Grammat. I² 334 se da sklepati, da je to najti tudi v dolenjščini, on omenja dolenjsko *gujzda* m. *uzda* in *glož*. Za bohinjsko narečje potrjuje ta pojav Baudouin de C. (102): *gun*, *guna*, *gune* (nom. pl.), *gunkraj*, *gunkræj*, toda ne upa se določiti, je li v tej besedi to čisto fonetičen pojav ali je pa vplivalo kako drugo deblo ali kaka analogija. V beneškem narečji Terskem (Torre) se govori *γárš* (rž) in *γàržę* (ržen). Ta *g* ni nič drugega kakor „vstavka“, katera se je v nekaterih narečjih izcimila v pravi *g*. Takih primerov ima že precej Skalar, toda tudi omejene na omenjene slučaje: *guni* 191 a, *guna* 219 a, *guniga* 224 b, 287 a, *gune* 229 b, *guni* 413 etc. Najbrž je na ta način razložiti tudi *k* v *odkide* (odide) 301 a, pri tem je treba vedeti, da v pisavi meša Skalar nekolikrat *g*, *h*, *k*. Tudi v Staplet. se nahaja *gun*. — Skalar piše *naiouerni* 271 a, *naiouernost* 422 a.

Obratno se je izgubil v jednem slučaji početni *j*, česar bi po zgoraj omenjenih primerih ne pričakovali. Mislim na *eden — en*, katera besedica je svoj *j* izgubila skoraj v vseh slovenskih narečjih razven v iztočnih štajerskih in v kajkavskem in sicer, če se sme soditi po pisavi, v starejši dobi, vsaj naši starejši pisatelji imajo skoraj izključljivo *eden — en*. Meni je iz prve protestantske dobe sedaj znan samo jeden primer z ohranjenim *j*, Trub. psalt. piše *ienu* 45 a, če ni pri tem, vsaj v grafiki vplivalo *ino*, v omenjenem psalt. piše Trub. za *ino* še vedno *ino* in ne morda *ienu*. Skalar ima *eden* 191 a, *ena* 196 b, *eniga* 193 b etc.

Konzonanti.

G u t u r a l i. Neka posebnost gorenjskih, nekaterih notranjskih, goriških in koroških narečij je ta, da se izpreminja

g na konci besed v *h*. To omenja Valjavec za predvorsko narečje in Baudouin de C. za bohinjsko, to posebnost pozna tudi begunjsko narečje, in mi najdemo res že v XVII. stol. v pisateljih, kateri pišejo notranjsko narečje, *h* m. *g* n. pr. v J. Bapt. V. kn. *nah* 9, *ſnejh* 10, *buh* 50, 563, *dolh* 53, 557, 558, *nadluh* 95, *nadloh* 100, *breih* 102, *nuh* (gen. pl.) 104, *v'kroh* (okrog) 167 in celo *druhi* 6 mimo *drugi* 7. V gorenjskih pisateljih seveda ne manjka takih primerov, omenim naj samo iz Stapletona na primeroma malem prostoru *terh, noh, dolh, kreh* in iz Roger. *krjeh* 6, 7, *krieh* 6, *nadluh* 6, 79, *predouh* 43, *sleh* (malum) 141, *ſtenh* (šteng gen. pl.) 145, 147, *trinoh* 172, *predouh* 184, 190, *pridih* 202, *ſnèh* 208. Celó Schönleb. ima *sneh* 81, česar bi ne pričakovali; v Skalarji berem *dolh* 242 b, *sneh* 430 b, *nadloh* 334 b, 357 a, *noh* 204 b, *kreh* 280 a. Nasprotno pa piše *teg* (za *teh*) 192 a, 208 b, 241 a in tudi *nikdar* 243 b, kjer je *k* restituiran iz drugih sorodnih oblik in besed, kjer mu je po pravici mesto, tudi *shtrafengag* (loc.) 292 a beremo, najbrž je to pomota. — V početku besed je zginil *h* n. pr. *ozhemo* 207 b, *ozhmo* 217 a, *otli* 223 a, *otela* 244 a etc. mimo *hotel* 192 a, 199 b. Oblike brez početnega *h* imajo že protestantski pisatelji XVI. stol., in tako se govori tudi danes v mnogih narečjih. V skupini *gl* je izpadel *g* v primeru *polle* 240 b, *polei* 12 b, mimo *pogle* 236 a, 240 b — tudi to je najti že v XVI. stol.; *g* je odpadel tudi v primeru *aku lih* (*glih*) 191 b. Danes se v nekaterih krajih (n. pr. bohinjsko narečje) govori celo *obóko*, *ъbóka*.

Slovenščina ima tudi mehak *k'*, kateri se je razvil iz sekundarnega *tj;* ta *k'* je pozneje lahko postal trd. V nekaterih zapadnih slovenskih narečjih, posebno gorenjskih in sosednih koroških ter goriških, razvilo se je sekundarno mehčanje, katero se pa še ne da zaslediti v starejših virih XVI. stol. To mehčanje se pojavlja pred vsakim mehkim vokalom (i, e, ѣ, ѧ), in sicer se izpreminja navadno *k* v *č*, *h* v *š* in *g* v *j*. Za zadnji prehod je morda že v Skalarji jeden primer, on piše namreč *ke hozhem derie* (drugje) *milosti iskati* 235 a, če to ni pomota. Na prosti izpad *g* pred sledečim *j* ni lahko misliti, ker on ima tudi *derge* 213 b, 223 b z ohranjenim *g*.

Palatali. O teh je prav malo omeniti. Da je v početku besede *jeden* odpadel *j*, bilo je že povedano. Važna je skupina *šč* pri določevanji narečja, v katerem je pisan kak vir. Pri tej skupini se razločujeta gorenjščina in dolenjščina, s katero se ujema tudi notranjščina, v prvi se govori *š*, v zadnjih se je ohranil *šč*. Dostaviti pa moram takoj, da to velja v gorenjščini samo za staro skupino *šč;* kjer se je pa sekundarno t. j. v novejšem času vsled novejšega mehčanja razvil *šč* n. pr. *mješče* (*mehki*), *bъršči* (*brhki*) tam tudi ostaje. Pri nepopolni gra-

fiki Skalarjevi se ne da določiti z gotovostjo iz same grafike, kako se ima ta skupina v njem brati, je li *šč* ali pa *š*, on piše n. pr. *sapusheni* 8 a, *obijshesh* 10 b, *zheshene* 11 b, *zheshena* 38 a, *pokorſhino* 23 b, *pokorshino* 43 b, *prebiualisha* 24 a, *prebiualishe* 34 b, *ognishe* 25 a, *odpushanie* 53 b, *pohleushina* 71 b, *isheio* 203 b etc. mimo *prebiualishzhe* 21 a, *iszhe* 77 b etc. Najbrž smemo brati v prvem slučaji *š*, v drugem pa *šč*, in zadnje je najbrž posneto po književni dolenjščini.

Sibilanti. Znano je, da se sedaj govori v nekaterih narečjih (n. pr. gorenjskih) *šliši*. Kako se je v tem primeru govorilo v Skalarjevem jeziku, je nemogoče dognati iz njegove pisave; on piše *shlishi* 191 a, 206 a, kar je lahko *šliši* in *sliši*, saj piše celo *uſhel* 238 b za *uzel*. Naj omenim še to, da je *s* (*sъ*) pred sledečim *s* izginil n. pr. *uishati soio uezhno modrostio* 199 b, *hotel soio gnado* 199 b.

Dentali. Pred vsem je treba povedati, da ima Skalar skupino *tl, dl*, tedaj *padli* 59 b, 194 a, *odpadlu* 199 a, *padla* 199 b, 249 a, *prebodle* 97 a, *spledli* 96 a etc. Jako zanimivo je, da ima Skalar v nekaterih glagolih m. *t* že *d*; tako piše *zuede* 230 a, b, *zuido* 292 a, *plede* 260 a, *pomede* 262 a, *spledli* 96 a. Jaz sem že na drugem mestu (Archiv f. slav. Phil. XII, 503) omenil, da se v teh slučajih ne sme govoriti o čisto fonetičnem prehodu *t* v *d*, za to nimamo drugih nedvojbenih primerov, nego v skupini *tl* se je med vokali razvil vsled *l* najprej *d*, tedaj *t* se je asimiliral sledečemu *l* in iz participa je ta *d* prešel tudi v praes. Ravno tako ni izpadel kar prosto *t* v *rastem*, vplivala je tukaj proporcionalna analogija, mimo *plesti se* govori *pletem*, mimo *pomesti* — *pometem*, mimo *nesti* — *nesem*, s kratka *ti* se je smatral za infinit. suf. tudi v glagolu *rasti*, in tedaj se je obrazoval praes. po primerih kakor *nesem*. Pri tem pa ni bil part. *rastl* brez vpliva, v tej obliki je najpoprej izginil *t*, tedaj *rasl*, in ta oblika je dala, vsaj nekoliko, povod, da je tudi v drugih oblikah tega glagola izginil *t*. Tukaj moremo govoriti o vplivu infin. na praes. Zadnja faza v tem procesu je najbrž part. *rašen*, kakor se govori n. pr. v bohinjskem narečji, če ni to nastalo iz *rašč̌en*, kajti v nekaterih notranjskih narečjih se sliši *poraščen* (n. pr. v begunjskem).

V skupini *zd*, starejši *zdv* je izpadel *d* — to se je zgodilo že v XVI. stol. in spominja na jednake in podobne pojave v drugih slovanskih jezikih n. pr. *dići, dizati*, na rus. *tjanutь*, *dvinutь*, *gorazno* (zadnje ima že evang. Ostrom.). V gorenjskih narečjih, kjer se danes tako govori, omenja Baudouin de C. *uzъgwátь*, *wzígnuwa*, Valjavec *zej, zror, vzignem*. V teh primerih se je skupina *zdv* najpoprej olajšala v *zd*, in še le potem je odpadel *d*. To vidimo iz naših najstarejših pisateljev, kateri pišejo navadno še *vzdigniti*, tedaj z ohranjenim *d*, toda brez *v*. Skalar

ima *fausigni* 212 b, *usigniti* 213 b, 229 a, *usigneio* 223 b, *usigni* 240 a, *usignil* 252 b etc.

Ravno nasprotno se je pa kakor v stari dobi *t* med *s* in *r* (n. pr. *ostrov*) pojavil *d* med *z* in *r*, tedaj skupina *zr* je prešla v *zdr*: *zdrauen* 50 a, b, 61 b, 67 a, 80 b, 229 b, 259 a, 280 a, *sdraun* 46 a mimo *srauen* 84 b; drugi primer je *sdrel* 289 a, kar ima že Krelj in je najti tudi v drugih slov. jezikih n. pr. v bolg. *zdrel, zdreja*, srb. *zdreo*, temu podobno je staro-rusko *uzozdrjatь*.

Iz sekundarnega *tj* t. j. kjer skupina *tj* ni prvotna, nego je šele po izpadu ь postal *j* sosed *t*, razvil se je *k*, kateri je bil prvotno gotovo mehak, pozneje je pa postal trd. Za ta pojav (prehod *tj, t'* v *k'*) imamo razven v ruskih narečjih najlepšo paralelo v sedanjih macedonskih narečjih. Znano je, da se tam za staro (praslovansko) skupino *tj* in *dj*. govori navadno mehki *k'* in *g'*, gotovo jednak našemu *k'* (= *tj*, *t'*) mimo *ć* in *dj* (*gj* kakor v srbščini) in bolgarskega *št, žd*. In kakor pri nas, je tudi tam v nekaterih narečjih *k* otrdel. Mi vidimo tedaj, da je inklinacija prehoda *t' (tj)* v *k'* precej razširjena. V sloven. jeziku je mehki *t'* celó pred *i* prišel v *k*, in zato jaz ne morem čisto osamljenemu primeru *pluka* pripisovati bogve kake važnosti in v njem iskati nekaj starega; to je nova prikazen: iz *ć* — *č* v *pluča* (*pluća*, kakor se govori nekod) se je razvil *k'*. Primere za prehod *tj* v *k'* najdemo že v XVI. stol. Skalar piše *sem ter kie* 190 b, 221 b, *treki* 24 b, 66 b, 91 b, 111 a, 221 b, *trekij* 16 a, *trekizh* 18 a, *trekimo* 197 b, 200 b, 221 b, *trekim* 202 b, *trekie* 223 b, toda *tretizh* 29 b, 31 a, 39 b etc. Skalar piše tedaj *kj* (*ki*) mimo *k*, najbrž je bil v nekaterih primerih tudi mal razloček v izgovoru. Za prehod palatalnega *t'* v *k'* ima Skalar sledeče primere: *pruki* 6 a, 7 b, 63 a bis, *pruke* 62 b, 82 a, *proke* 201 b, *spruke* 44 b, 94 b, *spruki* 95 b — toda *tedna* 250 a in *potle* 202 a. Skupina *tl* se je spreobrazila v *kl* v nekaterih tujkah, najbrž se je smatrala cela skupina (radi *l'*) za mehko; Skalar piše *peklerin* 209 a, *zarklala* 228 a, *zarkliuost* 250 a.

L a b i a l i. Kakor v vseh slovenskih narečjih, razven v jugozapadnih, posebno v beneških in rezjanskih, nekoliko tudi goriških, razvilo se je iz skupine *pj, bj, vj, mj* — *plj, blj, vlj, mlj*, kjer je imel pozneje *lj* isto usodo kakor sploh vsak topljen *l* t. j. ta *l* je v nekaterih narečjih izgubil svojo mehkost in postal srednji (nem. ali latin.) *l* in tako se glase te skupine nekodi *pl, bl, vl, ml*. To pravilo velja tudi za Skalarjev jezik n. pr. *pogubleno* 195 b, *postauleno* 197 a. Če se v nekaterih slučajih v glagolskih oblikah (part. praet. pass.) najdejo oblike s samim *p, b*, kjer je tedaj celo *j* izginil, ko je omehčal *p, b*, vplivala je pri tem analogija drugih tvorb in oblik. V primeru *u'*

lubeni (= *ljubljenji*) je pa najbrž nastopila disimilacija: jezik se je hotel izogniti dvema topljenima *lj* v dveh sosednih zlogih, posebno ker je še sledeči zlog imel topljeni *ń*. Isti pojav najdemo v goriško-kraškem narečji n. pr. *dlablзńз* mesto *dlabľзńз*. Skupina *mn* se je počela spreminjati v *vn*, mimo *spomnil* 192 a, *spomniti* 229 b etc. ima Skalar že *opouni* 228 b, in to imajo tudi drugi pisatelji n. pr. J. Bapt. *spolnila* V. 34; toda v besedi *mnogateri* 202 b, je ostala skupina *mn* (kakor sploh v kranjskih narečjih), *vn* je v tem slučaji (*vnogi*) znak iztočnih štajerskih narečij in prekmurščine, zato bi *vn* tudi ne pričakovali v Stapletonu: *vnoshizi* (bis), no najbrž so bile meje tega pojava v starejši dobi druge kakor danes. Skalar piše še *kraleustua* 218 a, 247 b. Skupina *vl* se je olajšala v *l* v nekaterih primerih (posebno v početku besed) v vseh slovenskih narečjih n. pr. *lah*, *las*. Skalar ima mimo *shiulenia* 193 b, *shiuleine* 19 a, *shiulene* 224 b, tudi *shileniu* 192 a, če to ni prosta pomota. Tudi *obropana* 238 a beremo. Početni *p* v skupini *pt* je v nekaterih primerih odpadel. Prvi protestantski pisatelji XVI. stol. še pišejo *ptica* etc. in tudi v Skalarji je to še navadno n. pr. *ptuuij* 193 a, *ptuie* 293 a, *ptui* 278 toda ipak že *tize* 283 a, *tizhe* 230 b, *tizami* 214 a. To imajo tudi drugi stari viri n. pr. J. Bapt. *tize* V. 43, 61, *tizam* V. 135, Roger *tyzi* 25, *tyza* 29. Soglasnik *v* je izginil v pronom. poss. *toj, soj*, toda ni izpadel kar glasoslovno, tukaj je vpliv prve osebe *moj* n. pr. *soie* 191 a, *soio* 19 a, *soim* 3 b etc. *toi* 194 a, *toiga* 206 a etc., no mimo teh oblik tudi še stare z ohranjenim *v*. Kadar je enkrat jezik imel mimo *moj* tudi *toj*, *soj*, ni čuda, da se je temu vplivu vdal tudi števnik *dvoj*, kateri se ravno tako sklanja, kakor omenjeni pronomen, tedaj *doie* 289 b, *obeduie* 295 b, to je najti tudi v drugih pisateljih. — Nenaglašen *ov* je prešel v *u*: *u skaluie* 246 b, iz nenaglašenega *vi* je postal tudi *u*: *bukuzah* 196 b. Omenim še *giptnim* 303 b, kjer odgovarja *p* nemškemu *f*. V starejših izposojenkah iz nemščine nadomeščuje v slovanskih jezikih (češčini, sorbščini, hrvaščini, slovenščini) *b* nemški glas *f*, v mlajših tujkah se je pa ohranil mnogokrat *f*.

Likvide. Slovenščina je imela nekdaj trojni *l, n*: trdega n. pr. *glad, nad*, mehkega n. pr. *gledati, ne* in topljenega n. pr. *ljubljen, nagnjen*. V teku časa se je to staro razmerje bistveno izpremenilo. Trdi *l* se je kot tak skoraj brezizjemno izgubil, premenil se je v *w* n. pr. *plesaw, vow* in v srednji *l* n. pr. *delala, las, hvala, plod;* mehki *l* je tudi postal srednji, tedaj *lep* (z nem. ali latin. *l*) in ne *ľep* z ruskim ali poljskim *le* (*lie*); topljeni *l* je ostal neizpremenjen ali se je pa tudi spreobrazil v srednjega ali pa v *jl*. Slovenščina ima tedaj danes — razven nekaterih neznatnih izjem — dva *l*: srednjega in topljenega, in kjer se je zadnji izgubil, samo jeden *l*, namreč srednjega. Kar se tiče

n, ni razlike med mehkim in trdim, ohranil se je pa v nekaterih narečjih topljeni *n*, večinoma se je pa razvil iz njega, kjer ni stal pred njim soglasnik, glas *jn*, ali je pa izgubil *ń* svojo mehkost, in tako ima slovenski jezik sedaj v mnogih narečjih samo jeden *n*, kateri ima isto fiziologično veljavo kakor v književni nemščini, ali pa še mimo tega *ń*. Iz topljenega *ŕ* je že v jako stari dobi postal *rj*. Tukaj je treba določiti, ima li Skalarjev jezik še topljeni *lj* ali pa že *jl* in za samoglasniki srednji *l*, in ravno tako *ń* ali pa *jn* in v drugih slučajih *n*. On piše *krail* 195 a, 240 b, *kraila* 208 a, *krailia* 355 b, *poueila* 211 b etc. mimo *perpelie* 202 a, *vefselie* 201 a, *uefele* 205 b, *napolieno* 300 a etc. Iz prvih primerov sledi očitno, da je govoril za topljeni *lj*, kadar ni stal za konzonantom, *jl*; toda kaj je v primerih kakor *perpelie?* tudi tukaj je najbrž izgovarjal *perpejle*, toda v pisavi ga je zavedla književna grafika. V primerih kakor *lube* 191 b, tedaj v početku besed, se je pa *lj* izgovarjal ko srednji *l*, ravno tako tam, kjer je stal za soglasnikom n. pr. *terpleniam*, kajti tukaj se ni mogel pojaviti *jl*. Primere kakor *veselje* je treba najbrž ločiti od onih s prvotno topljenim *l*, v teh se še ni govoril topljeni *lj* (љ), nego v starejši dobi še najbrž *lj* [1]); jednako se je n. pr. v srbščini še le v novejši dobi iz *t* s sledečim *je* (= *ě*) razvil *ć* in še to ne povsod. Za *nj* (*ńь* in *nьje*) piše Skalar *ni*, *in* in kombinirano *ini* [2]) in tudi *n* tedaj *terpleniam* 191 a, *klaguuanie* 191 a, *shiulenia* 193 b, *sposnanie* 199 a, *sgornie* 201 a, *shiulenie* 328 b etc.; *terpleine* 191 a, 358 b, *sdihaine* 191 a, *saupaine* 193 a, *koin* 223 b, *shiuleine* 19 a etc.; *usakdainie* 191 a, *klaguuainie* 66 a; *isuelizhane* 2 b, *odvrazhene* 2 a, *siulene* 328 etc. Če smemo sklepati po *jl*, govorilo se je v tem narečji tudi *jn* in za konzonanti *n*. Nikakor bi pa ne pričakovali, da piše Skalar skoz in skoz za prvotni trdi *l* in sploh tam, kjer se danes govori *w*, še vedno *l*. Jaz jako dvomim, da se je v sredini XVII. stol. v kakem gorenjskem narečji res tako dosledno govoril stari *ł*, ker vemo, da se je ta soglasnik že v sredini XVI. stol. počel izpreminjati v *w*, in da je ta proces vsaj v nekaterih narečjih

[1]) Lepo paralelo nam podaje v tem slučaji srbohrvaščini. V njej se je še v XVI. stol. prvotna skupina *l'e*, *ńe* razločevala od skupine *lьje*, *nьje* (*lje*, *nje*), in ta razloček se je v nekaterih čakavskih narečjih ohranil še danes. Zato so pisali v XVI. stol. dalmatinski pisatelji v zadnjem slučaji *lye* in ne *gle*, katera kombinacija je njim rabila samo za topljeni *l'*.

[2]) Jaz se ne morem o tem prepričati, da bi pisava *ini* = *ń* imela podlago v živem govoru, meni je *ini* samo grafična posebnost in za to mnenje lahko navedem podobne primere kombinirane grafike iz starih poljskih spomenikov. Če stoji v poljščini mehak *n*, za katerega se piše v spomenikih *ny*, na konci besed ali zloga, piše se *y* ne za *n*, nego pred njim n. pr. *zayn*, *poyn*, *czyeyn*, mimo tega je pa najti redkokrat tudi *yny* n. pr. *koynya* in celo *zayszyą*.

že v početku XVII. stol. popolnoma prodrl. Z druge strani me pa moti nekoliko cela pisava in jezik Skalarjev, on se je vendar silno malo brigal za književno grafiko in književni jezik, pisal je večinoma, kakor je govoril, ipak ni pozabiti, da je baš gledé tega *l* še v sredini XVII. stol. vladal močen konservatizem, da se je v pisavi (knjigah) ohranil ta *l*, kjer se je v vseh drugih slučajih dalo narodnem govoru že mnogo prostora.

V vseh starejših kranjskih pisateljih XV.—XVIII. stol. je najti samo *čez* in ne *črez*, tako piše tudi Skalar *zhes* 2 b, 4 b, 5 b, 6 b, 8 a etc., tedaj skupina *čr* se je olajšala v *č*. Slovanski jeziki sploh ne ljubijo te skupine in se je izogibljejo na različne načine: v češč. se je iz *čr* že zgodaj razvil *čer*, in nekaj podobnega imajo tudi nekatera bolgarska narečja. V nekaterih slovenskih narečjih se je pojavil mesto te skupine celo *čere,* tedaj *čerez*, *čerešnja.* Skalar ima mesto navadnega *žrebelj* tudi *shibli* 239 a in *sheble* 243 a.

Izpad in dodatek konzonantov. Marsikatere stvari, katere spadajo semkaj, bile so omenjene že zgoraj pri posameznih konzonantih. Izpadel je *d* v *eden*, Skalar ima tedaj *en*, *eniga* etc. mimo *eden.* Ta proces ni čisto fonetičen, *d* je najpoprej izpadel v skupini *dn* n. pr. *edna* in od tod se je razširil dalje. Ravno tako se je *t* asimiliral sledečemu *d* v primeru *shedeset* 432 a, in *s* je izpadel. Čudno krajšanje je v primeru *ti sposhnash de nomesh* (ne mores) *toih grehou sadosti obiokati* 234 a; če tukaj ni pomota, imamo podobno prikazen, kakor je v gorenjščini pri glagolu *bodem* — *bom* v sestavljenkah. Govori se namreč *gam* za *ga bom*, *jo* — *jo bom*, *gavš* — *ga boš*, *jov* — *jo bo*, *gamo* — *ga bomo, jomo* — *jo bomo* etc. Samo bi potem pričakovali *ne* in ne *no*, toda ta *no* bi se dal razložiti: naslanjala se je ta sestavljenka morda na primer *nočem.* Drugo podobno krajšanje je *note* za *ne hote* 338 a. Nejasno je *do*, najbrž pomota ali pa *dobro*, v primeru *inu ze* (če) *do ti pak to hudo preiemlesh* 353 b, kar spominja na koroški *dro.* Pomota je najbrž *oku bark* za *okuli* 275 a. V besedi *vinograd* se je še ohranil prvi zlog: *uinogradou* 283 a; za mehkim *l* se v tujkah navadno še ni pojavil *n* v sklanji, tedaj *exemplih* 277 b.

Vrinil se je *b* v besedi *zabston* 203 a, kar imata že Truber in Krelj, če ni sploh tukaj prvotno stal *b* in še le pozneje izginil t. j. če ni iz starejšega *zabstonj* postalo sedanje *zastonj.* Sedaj se govori v mnogih slovenskih narečjih *povhen, povhn* (plъnъ) in to ima že tudi Skalar: *polhen* 219 b, 421 a, mimo *poln* 33 a, *polne* 221 b, tako pišejo tudi drugi pisatelji XVII. stol. n. pr. Kastelec Navuk *polhen* 143.[1]) V primeru *ta mazeni*

---

[1]) Prim. sloven. in hrv. *zahman* mimo *zaman*, če ni morda tukaj *hm* se razvil iz *vm.*

zhasek 402 se je *micen (mičken)*, vzet iz italijan. *miccino, micchino*, spreobrazil v *macen* naslanjaje se na *mali, majhen* in *manje*. Kaj je pa *sto* v primeru: *se potle bulle nauarnosti uaruie, koker poprei, bullie flifek uahta zhes hude misli koker poprei inu skushnauam sto mozhneshi super stoij* 227 a? Je to pomota? ali pa stoji morda za *to* in to za naš *tem?* V tem slučaji bi se dalo na podoben pojav misliti, katerega pozna junsko narečje, da se namreč govori za *ta, to, tù, teka — šta, što, šteka, štod* (Jarnik Kolo I. 48, Kres I. 412).

Asimilacija konzonantov. Iz nepopolne pisave Skalarjeve se ne da prepričevalno določiti, se je li v njegovem narečji iz starega *čьsk* in po analogiji tudi iz *sьsk* razvilo *šk* ali *sk*. Zadnje se govori še danes v iztočnih štajerskih narečjih in ogerski slovenščini, in v XVI. stol. so najbrž te oblike mimo onih s *šk* bile še v dolenjskem narečji, katero je pisal Truber. Skalar piše *zhloueskiga* 199 a, *zhloueski* 199 a, *zhloueshko* 208 b, *zhloueshka* 209 a, *nebeshki* 199 b, *nebeshko* 202 a etc. Jaz mislim, da je v vseh teh slučajih govoril — *šk* —. Popolno asimilacijo imamo pri *gosposki* 195 a. Kakor se je v sredini besed v nekaterih narečjih *kt* spreobrazil v *ht*, tako je tudi praep. *kъ* prešla pred sledečim *t* v *h*. Skalar ima *h temo* 196 a, *h ti* 196 b, dalje tudi *h' katerimu* 54 a, 68 b, *h zhasti* 54 b etc. pa *k bogu* 196 b. V gorenjskih narečjih in morda tudi drugod se izpreminjata *t* in *d* pred *c* v *s* n. pr. *svêsca, korisce, sisce, brascъ, trposca, gôscъ, ževôsca, s sôscam, snêsca, visca, dêsca*, za *svetca, koritce, sitce, bratci, trpotca, gôdci, želôdca, s sôdcem, snedca, vidca, dedca* (Valjavec 12) in jeden tak primer je najti že v Skalarji: *sazhetik toiga pasza (padca) famerkat, ta padez od te uezhne dobrote* 220 a.

Oblikoslovje.

Nominalna sklanja.

O nominalni deklinaciji mi ni treba tukaj obširneje govoriti, ker sem se v svoji večji razpravi „Zur Geschichte der nominal. Declinat. im Slovenischen“ v Archivu für slav. Phil. XI.—XIII. vestno oziral tudi na Skalarjev jezik. Omeniti hočem tukaj samo nekatere posebnosti Skalarjevega jezika, katere so posebno karakteristične in nekoliko bolj važne. Pred vsem je treba vedeti, da se je končni *o* v nom. acc. sgl. neutr. *ъ/o*-deb. še ohranil navadno neizpremenjen, redkeje ko *u*, in tedaj še ni oslabel ali celó izginil, kakor je sedaj v mnogih gorenjskih narečjih v nenaglašenem zlogu. V gen. sgl. je pri znanih jednozložnicah končnica *u* močno razširjena, mimo nje je pa kakor v dat. in loc. sgl. najti tudi *o*, iz tega smemo sklepati, da

je končnica *u* v gen. sgl. pod vplivom ostalih sklonov nekolikokrat izgubila svoj dolgi naglas, in da je ta prestopil na deblo n. pr. *ſtano* 213 b, 273 a, *straho* 340 b, *sino* 241 b, 269 a, *miro* 221 b, 316 b. Silno redko je najti v starejših slovenskih tekstih v loc. sgl. stari prehod gutura1a *g* v *z*, ta prehod se je že v najstarejših slovenskih spomenikih XV.—XVI. stol. skoraj čisto izgubil, tem važnejše je, da najdemo nekaj takih primerov v Skalarjevem rokopisu in sicer *blasi* 277 a, 285 a in celó *per uelikim blasu* 288 b, kjer je tedaj še ostal stari prehod, dasi je končnica *u* že spodrinila končnico *i*. Podobne pojave najdemo tudi v drugih slovanskih jezikih. Tudi loc. sgl. na *ovi* je v slovenščini XVI. in XVII. stol. jako redek, ta končnica je omejena v sgl. skoraj samo na dat., toda v Skalarji beremo *sinoui* 260 b, in *ſazhudimo ſe nad boſhiem sinoui* 239b . V vocat. je sicer najti končnico *e*, no to ni nič domačega, to ni sloven. vocat., nego latinska oblika n. pr. *o Christe* 10 b, najbolje to nam potrjuje vocat. *o Jesu* 256 a (in še mnogokrat), nasprotno pa *ô zhlouek* 203 a. Že v XVI. stol. se piše v gen. pl. *starišev,* Skalar pa še ima staro sestavljeno sklanjo: *od mertuih shtaresheh* 279 b. Dual se je še ohranil: *dua uzhena mosha* (nom.) 425 b.

Najbolj zanimiva oblika cele nominalne sklanje je gen. plur. femin. a-deb. na *â*. V Skalarji je za to obliko že precèj primerov, on piše: *solsa* 249 a bis, 249 b, *shlusba* 273 a, *shelia* 219 b, 341 b, 371 b, 382 a, 389 a, 390 a, *shela* 303 a, *shellia* 291 a, 316 b bis, *ſelia* 353 a in *voiska* 191 b. Ko sem pisal pred dvema letoma zgoraj omenjeno razpravo o sloven. sklanji, mislil sem, da so ti primeri v Skalarjevem rokopisu najstarejši; toda med tem sem zasledil v Truberjevem psalt. jeden primer za to končnico, in sicer *kletua* 27 b, to je tedaj najstarejši primer te oblike, kateri se je dosedaj v slovenščini konstatiral. V sedanjih narečjih so te oblike gen. pl. na *â* omejene na zapadna narečja, v katerih je močna inklinacija k naglaševanju zadnjega zloga. Če smemo pripisovati omenjenemu primeru v Truberji kak pomen — in jaz ne vem, zakaj bi mu odrekali važnost — moremo reči, da je v starejši dobi, t. j. v sredini XVI. stol. ta končnica bila razširjena črez mejo gorenjskih in sosednih goriških narečij, da se je govorila, če tudi najbrž le redko, tudi v dolenjščini. V zgoraj omenjeni razpravi (Zur Gesch. der nom. Declin. 193—194) sem bil proti razlagi Baudouina de Court. On je smatral *a* v gen. plur. *vodâ, solzâ* za refleks naglašenega ъ. Tej razlagi sem se uprl, ker nisem mogel takih oblik najti pred sredino XVII. stol. Dozdevalo se mi je neverjetno, da bi se bil ohranil ъ, če tudi v naglašenem zlogu, tako dolgo. Sedaj, ko imamo jedno tako obliko gen. plur. že iz najstarejše dobe slovenske pismenosti, stoji stvar nekoliko drugače. Iz *vodъ́*, *solzъ́* se je moglo razviti *vodâ, solzâ* že v stari

dobi, samoglasnik *a* je nadomestil na isti način naglašeni poluglasnik kakor v mnogih drugih slučajih. Nekaj težave delajo pri taki razlagi oblike kakor *sester, megel* (sestъr, mъgъl), katerih bi gotovo ne pričakovali tudi v onih narečjih, kjer se govori tudi sestrâ. Da bi imelo isto narečje dve obliki *sester* in *sestrâ*, ni kaj verjetno, mogoče sicer, da je prva prodrla v ta narečja iz drugih sosednih narečij. Prezreti tudi ne smemo, da ima srbohrv. v takih primerih *sestara, ovaca, molitava*, kar kaže, da je nova končnica â pristopila k stari obliki *ovac* etc. Sicer bi se dalo tukaj misliti, da je *ovaca* etc. kombinirana oblika iz oblik *ovac* in *ovca*, toda temu nasprotuje to, da zadnjih oblik skoraj ni najti in da nastopijo one, in sicer samo sporadično, še le v XVI. stol., kar kaže, da so se v tem jeziku te oblike (n. pr. *večerńa, mravľa, naredba*) šele kasno pojavile, naslanjaje se na ostale sklone (Daničić, Istorija oblika str. 77, 84). Mimo teh gen. pl. seveda ima Skalar krajše oblike, in sicer je v nekaterih slučajih ohranil še starejšo obliko t. j. z dolgim samoglasnikom v deblu n. pr. *nadluh* 41 b, *ouaz* 89 a, *ouazh* 110 a, v večini slučajev so pa ostali skloni že vplivali na vokal v gen. pl., in tako se je pojavil vokal ostalih sklonov tudi v gen. pl. n. pr. *nadloh* 334 b (in ne *nadluh*), *noh* 204 b. — Nom. in acc. du. sta se še razločevala od plur.: *due hudobi* (acc.) 196 a, *na moie rami* (acc.) 239 a.

Osebni zaimek (pronom. personale).

Prva oseba tega zaimka se glasi v Skalarji vedno *iest* 6 b, 13 a, 70 a etc. V dat. loc. in acc. sgl. je nekolikokrat najti krajšo enklitično obliko, posebno za præpos. *na* in *za* n. pr. acc. *na se* 5 b, 10 b, *na se usel* 239 b, *na ſse uſel* 242 b, *kar ie . . shenen ſa me prestal* 44 b; dat. loc. *ueriemi me* 204 a, *pouei me* 220 a, *inu te ſkasati* 245 a, seveda tudi *meni* 13 b, 24 a etc. *sebi* 25 a, 69 a, 91 b. — Instrum. se glasi *mano* 74 b, *tabo* 2 a, 12 b, 124 b, *sabo* 12 b, 22 a, 67 a; v dat. plur. samo *nam* 20 b, 93 b, 160 b in ne morda nom; instr. pl. *nami* 32 a.

Pronominalna sklanja.

Najpoprej hočem sploh o zaimkih in nekaterih njenih oblikah nekaj splošnega povedati. Skalar ima, kakor to tudi pričakujemo, samo *oben* in ne še *noben* n. pr. *obeden* 6 a, 7 a, 17 a, b, 78 b, *obeno* 8 b, 26 b, 40 b, *obeniga* 13 a, 30 b, 66 b, *obenu* 17 b, *obene* 39 a etc. Ravno tako piše še *kir* (qui) in ne *ki*, mimo *kir* se nahaja tudi *ker*, katero se je glasoslovno razvilo iz prvega n. pr. *kir* 6 b, 8 c, 53 b, *predgouar na tega, ker bere* 190 b, *na eniga, ker bi dobro sturil* 193 b, *iest sem ta, ker*

ſem te . . . ſtuaril 24 b; za neutr. ima *kar* 4 b, 5 a, 10 b, 14 a, *spodobno rezhi htemo zaito, kar ie Jeremias dial* 196 a, *use kar ti ie bug sturil* 252 b etc. Mnogokrat rabi Skalar pronom. *takušen* in *kakušen*, in sicer tudi že z oslabljenim *u* v poluglasnik *e* (ъ) n. pr. *vezh takushne hudobe* 191 b, *takushne shtrafenge* 194 a, *takushen premoshen krail* 208 b, *takushen* 259 b, *s kakushnemi uelikeme nadlogami* 190 b, *s kakushnim uefseliam* 197 b, *gledai kakushen* 225 a, *skusi kakuſhno ueliko milost* 238 a, *ſkakeshnimi* 228 b etc.; tudi *kakov* je najti n. pr. *skusi kakouo uiſho* 196 b, *s kakouo muio* 304 b. Skalar še nima *tisti, tista, tisto,* prvi del tega pronomina je ohranil še svojo samostalnost, tedaj *ta isti* 11 b, 197 b, *te isti* (nom. pl.) 194 b, 235 b, *to istu* 14 a, toda *ob toisti uri* 39 b. Prim. v staropoljščini *tyste* (acc. pl.) m. ty iste Szar 329 a.

V zadnjem času so se razpravljala pri nas nekatera bolj praktična vprašanja „normalne“ slovnice, med temi tudi, kako se ima pisati v acc. plur. pronom. *jь*, kadar zastopa živeče in neživeče stvari. S samim sklicevanjem na tako imenovano „staroslovenščino“ t. j. cerkveno slovenščino še stvar ni rešena, važno je vedeti, kako se je govorilo v prejšnjih stoletjih, kdaj je v kranjskih narečjih spodrinila oblika gen. staro obliko acc. Skalar piše v acc. že *ieh* (ljudi) 218 a in celo *ieh* (besede) 219 bis, tako tudi Stapleton *nih* (masc.) 31, *nieh* (masc.) 31, toda tudi še *ne* (masc.) 8, 12, 16, 33, 60, *nye* 16, *je* (fem.) 21, *ie* (fem.) 45; J. Bapt. V. *yh (shene)* 17, *yh* (*homines*) 124 bis, *yh* (*karsheniki*) 173, *de bi uashe ſerza omezhili, k' g. bogu vashimu ſtuarniku yh obernili* 175, *vashe glave na pepelnizo ſte pred Mashnikam perpognili, de s' pepelam yh je natroſſil* 176, *de ſerza takorshneh hudobnih karshenikou taku terda rataio, de ni pridige, ni zhuda, ni shtrajfinge yh ne morio omezhiti* 222 etc. Da pišejo Truber in njegovi vrstniki še *je*, omenil je že Miklos. in se da res potrditi iz različnih tiskov XVI. stol. Med posameznostmi omenim, da se je v Skalarji ohranilo še nekaj oblik starega pronom. debla *sь*, toda v okamenelih izrazih; tedaj že v Skalarjevem jeziku se te oblike niso več čutile in smatrale za sklone kakega pronom. Te oblike so: *dosſega mallou* 5 a, *poseh mal* 251 b, *doseh mal* 211 a, 251 b, 302 a.

V gen. sgl. in ž njim tudi v acc. sgl. je končnica *iga* in *ega*: *tega* 2 a, 3 a, 6 a, 8 b, *tiga* 1 b, 2 a, 13 b, 20 b etc., *niega* 2 b, 58 b, *nega* 9 a, 10 b, *nijga* 2 b, *ga* 2 b, 6 a, 8 b, 19 a, 45 a, *moiga* 6 b, 20 b, 24 a, *tuoiga* 20 b, 21 a, b, *toiga* 21 a, 266 a, *ſuoiga* 8 b, 24, 31 a, *soiga* 191 b, 194 a, *vſiga* 2 a, *vsiga* 60 a, *usiga* 80 b, *samiga* 14 b; *kateriga* 7 a; *za zhes volo* 7 b, 9 a, 10 b, 223 a, *za zhes vollo* 14 a, 17 b; dat. sgl. *temu* 4 a, 8 b, *temo* 196 a, 208 a, mimo *timu* 3 b, 4 a, 6 a, 56 b etc., *istimu* 3 b, *niemu* 2 b, *nemu* 2 b, 3 b, 19 b, *niemo* 200 a, 207 b, pa tudi *mu* 31 a, *mo* 335 a; *katerimu* 14 a, *komu ima strupa notri dati* 229 a, *komer* 302 b,

nizhemer 318 a, *samimu* 3 a, *tuoimo* 393 a, *suoimu* 54 b, 77 a; dat. loc. fem. *ti* 4 a, 13 b, 19 b, 60 b etc., mimo *te* 8 a, *ie* 307 a, *ni* 15 b, *nie* (*dokler ie nie od suete troize same ena taku uelika zhast se sgodila*) 20 a, *k nie* 24 a, 30 b, 45 b, *ne* 11 b, *toi* (*tvoji*) 207 b, *toie* 209 b, 214 b, *suoi* 60 a, *suoij* 11 b, *soie* 313 a; o acc. sgl. hočem samo omeniti *zhesen* (*črez njega*) 278 b, *zheshen* 307 b, *koga* (masc.) 229 a; fem. *to isto* 23 b, 197 a, *nio* 12 b, 22 a, 35 a, *uso* 2 b, *moio* 20 b, *tuio* 20 b, *toio* 205 a *suio* 16 b, 19 a, 59 a etc.; loc. sgl. razloček med loc. in instr. je izginil: *tem* 2 a, 15 b, 42 b, *tim* 11 a, 13 b, 15 a, 57 a, *per niemu* 50 b, *katerim* 6 b, 87 a, *moijm* 31 b, *tuoijm* 44 b, *tuoim* 30 b, *ſuoijem* 8 b, *suoim* 20 a, 23 a, 30 b, 51 b; instr. *tem* 19 b, *tim* 69 a, *usim* 21 a, *zhim* (neutr.) 233 b, *s nizhemer* 334 a, *tuoim* 78 a, *ſuoim* 30 a — *to* 14 a, 21 a, *moio* 31 b, *tuoio* 31 b, 70 a, *soio* 199 b. Od dualnih oblik sem si zabeležil dat. *nijma* 36 b, *niema* 48 a, instr. *shnima* 34 a in *mei dueim razboiniki* 108 b. Plur. gen. loc. končnica *ih* je že oslabela v *ьh*, ipak se navadno piše še *ih*: *tih* 3 a, 7 a, 17 a, 20 a, *ijh* 16 b, mimo *ieh* 34 a, 222 b, 223 a, 334 b, *nih* 20 a, 67 a, *usih* 15 b, 20 b, 55 a, *vseh* 8 b, 50 a, *vſih* 50 b, *toih* 204 b, 207 a, *soih* 194 b, *negouih* 10 b; dat. plur. *tim* 16 b, 19 b, *istim* 19 b, *nim* 8 b, 71 b, *iem* 224 b, *suoim* 8 a, 39 a, 43 a, 63 a; instr. *timi* 11 a, 27 b, 52 b, *teme* 333 a, *letimi* 73 b, *istimi* 8 a, *shnimi* 22 b, *usemi* 12 a, 15 a, 31 b, *uſsemi* 24 a, *vſimi* 21 b, *soimi* 23 b.

Sestavljena sklanja.

V tej sklanji najdemo znane končnice *iga, imu, im* t. j. celi sgl. se je, kar se tiče vokalnega refleksa, popolnoma zjednačil s plur. Kakor je bilo že zgoraj omenjeno, oslabel je v jeziku Skalarjevem nenaglašen *i* v poluglasnik ь. Ta glas je tudi v končnicah sestavljene sklanje, tako najdemo *iga* mimo *ega, imu* mimo *emu*. Da to ni vpliv pronom. oblik *tega* etc. ali pa morda sedanji književni *ega*, kaže nam dovolj jasno plur., kjer je najti v dat. loc. instr. tudi *eh, em, emi*. Pred končnicami sestavljene sklanje se je pojavil tudi prehod guturalov v sibilante, in sicer *k* v *c*, *g* v *z*, *h* pa ostaje. Tega prehoda ni najti samo tam, kjer bi ga po zgodovinskem razvitku pričakovali, on se je pojavil tudi pred onim *i*, kateri nadomestuje stari *y*. *Gen. sgl. suetiga* 4 b, 15 b, *dopernesheniga* 6 a, *lubeshniuiga* 6 b, 22 a, *prauiga* 11 a, *bogatiga* 208 a etc., toda *reunishega* 216 a; gutural se je spreobrazil v sibilant: *druſiga* 231 a, *drusiga* 23 a, 62 a, 191 a, 195 a, 209 a, *drushiga* 74 b, *naſsiga* 89 a, 94, *veliziga* 280 b, 363 b, navadno pa ostaje gutural n. pr. *uelikiga* 3 a, *drugiga* 30 b, 62 a, 84 a, *nagiga* 89 a, *uisokiga* 207 b etc. Razumevno je, da je v takih slučajih kakor *angelskiga* 1 b, *zhloueshkiga* 2 b, 3 b, 14 a, *nebeshkiga* 6 b, *krotkiga* ostal gutural, kajti skupina

sc, šc ni priljubljena v jeziku. Isto kolebanje med *i* in *e* v končnici je tudi v *dat.*, tedaj *imu* in *emu*: *slednimu* 3 a, *mogozhnimu* 3 a, *peklenskimu* 9 b, *zhloueskimu* 11 a, *nedolshnimo* 195 a, *drugimo* 197 a, 200 a, *trekimo* 197 b etc. — *dobremo* 402 a; loc. sgl. *zhloueskim* 3 a, 6 a, *skriunim* 8 b. *ostrim* 26 b, *boshim* 29 a, *dolgim* 29 b, *maihenem* 200 a; *instr. lubesniuim* 3 b, *uelikim* 12 a, 14 a, 74 a, *angelskim* 38 a, *boshiem* 206 a, 378 b, *uelikem* 253 a, 399 b, *zhistem* 343 b.

Plur. gen. loc. V tem sklonu se piše mimo *ih* v drugi polovici rokopisa tudi *eh* (*ѣh*) *vefselih* 1 b, 2 a, *sapelanih* 3 a, *prekletih* 18 b etc. toda *boshieh* 199 a, 236 a, *kloshterskeh* 231 b, *uelikeh* 287 b, *velikeh* 288 b, *posemelskeh* 306 a etc. Gutural *g* se je spreobrazil v *z*: *drusih* 71 b, 207 a, *ubosih* 192 b. Isto velja o dat. plur., tedaj *pohleunim* 16 b, *sapushenim* 20 b etc. mimo *drugem* 215 a, *proke drugem fladkem rezhem* 301 a, *modrem* 323 b, *sanikernifhem inu suheshim rezhem* 343 a, *usem dobrem* 377 b, *ufem hudem* 380 a; *h tem koram angelskam* 211 a je najbrž pomota, dasi je najti podobne oblike v koroških tekstih; instr. pl. *suetimi* 23 b, *andohtliuimi* 28 a; *ostrimi* 87 a, *zhetuerimi* 374 a etc. V drugi polovici rokopisa se nahaja zopet pisava *emi* celó *eme* mimo *imi* n. pr. *petemi* 206 b, *nepametnemi* 210 a, *uelikeme* 345 a, *duanaisteme* 353 a.

Fem. dat. in loc. sgl. se končujeta na *i*, v drugi polovici rokopisa tudi na *e* (*ѣ*): *boshij* 8 a, 15 a, *lastni* 79 a etc., *boshie* 198 a, 259 b, *bofhie* 236 b, *proke toie uelike sladkosti* 318 b in že v prvi polovici rokopisa na *olikoue gorri* 93 a. V acc. sgl. je najti mimo navadne končnice *o* n. pr. *ozhetno* 2 b, *boshio* 6 b tudi *u*: *tu sgublenu pouerbanu prauizo* 8 b, *sesluzhenu serd* 20 b (srd je v Skal. gen. fem.), to sta najbrž pomoti. Instr. se končuje na *o* n. pr. *grenko* 19 a, *nebeshko* 21 a, *isuelizhano* 70 a etc., če se piše tudi *s podobo boshia* 228 a, je samo pomota.

Posebej je treba še omeniti nom. acc. pl. neutr. pronom. in sestavlj. sklanje. V mnogih slovenskih narečjih se sedaj končuje nom. acc. pl. neutr. na *e*, zjednačil se je tedaj neutr. s femin. in to pod vplivom ostalih sklonov plur., kateri so za vse spole jednaki. Znano je, da naši prvi protestantski pisatelji še pišejo *a*, dokazati se pa da, da se je *e* v tem sklonu najpoprej pojavil pri adj. in pronom. in od tod še le prodrl v nominalno sklanjo, in to se lepo razvidi baš v jeziku Skalarjevem. V njem je najti dovolj primerov, kjer ima pronom. ali adj. že končnico *e*, njegov substant. pa še stari *a* n. pr. *te krotke serza* 3 a, *te nebesha* 9 b, 41 b, *na suoie kollenia* 53 a, *niegoue suete usta* 74 a, *niegoue usta* 101 a, *nebeshke urata* 154 b, *hude mesta* 315 b, *soie kollena* 199 b, *toie della* 204 b. Isto se da konstatirati v jeziku I. Bapt., v peti knjigi piše v nom. pl. *le te vfta, katere fo klafala, marmrale inu fentouale* 6, *njegove dobre*

inu greshna della fo bile na vago poftaulene, te greshna fo veliku vezh kakor te dobre vagale 158, *vfe vasha della inu oprauila fo pravizhna* 29; v acc. pl. *fvoja trupla lepe zhiste inu fvetle* 5, *fvoja t,upla garde* 5, *tvoje nesramne greshna della* 11, *te narlepshi della* 35, *vfe nasha dobra della* 151, *nyh bleda liza, nyh sgrevane ferza* 174 a. Opaziti se da tedaj, da je *e* najprej pri adj. in pronom. prodrl, katera so stala nekoliko oddaljena pred svojim substant., dočim se je stara oblika še bolje ohranila, če so stali neposredno pred substant. Nekaj takih primerov nom. acc. pl. neutr. na *e* pri sestavlj. sklanji je tudi v starejši hrvaščini. Prim. Zur Gesch. d. nom. Deklin. 96, 97 in Archiv. für slav. Phil. X, 619.

Glagol.

Infin. Suf. infin. *ti* se sicer piše v tem rokopisu še v veliki večini slučajev, toda končni breznaglasni *i* je moral imeti isto usodo kakor vsak nenaglašen *i,* on je oslabel v poluglasnik, in zato se najde tudi pisano *te.* Precèj primerov je tudi, kateri imajo v infin. samo *t* in ne *ti,* v tem slučaji je vplival supin. Skalar ima tedaj mimo *pasti* 2 b, 20 b, *umreti* 4 b, *verniti* 61 a, *gouoriti* 3 b, *sèrditi* 7 b, *pomagati* 6 a, *perblishiuati* 322 b, *premishliuati* 324 a etc. tudi *odiete* 334 a, c. Več primerov je brez končnega *i* n. pr. *spumnit* 5 a, *imamo premislit* 6 b, 13 b, *imamo spomnit* 6 b, *imam vstrashit* 8 a, *de bi imelli sahualit* 9 b, *ima spomnit inu premislit* 9 b, *odreshit* 12 a, *de imam sahualit inu zhastiti* 14 a, *ozhe odreshit* 17 a, *se ima premislit* 23 a, *motit ali oduerniti* 29 b, *premislit* 69 a, *stopet* 85 b, *obsodit* 86 a, *pomagat* 4 a, *plazhat* 6 a, *pusti skasat* 7 a, *pusti martrat* 7 b, *ie pustil shraiat* 7 b, *ima pomagat* 11 a, *beshat* 21 a etc. Pri glagolih I 4 ima infin. še staro historično končnico *či* in ne *čti*, katera se sedaj govori že v nekaterih narečjih, tedaj *rezhi* 10 b, 55 b, 74 b, *isrezhi* 17 b, *podurezhi* 47 b, *tezhi* 82 a.

Praesens. Tukaj je treba razločevati glagole s tematično in netematično sprego, nobena se v XV. stol. ni ohranila še v stari, historični obliki; obe sta izpremenjeni po vplivu analogije. Posebno je zapaziti — kakor v vseh slovanskih jezikih — vpliv mnogoštevilnih tematičnih glagolov na netematične, pa tudi obratno. K zadnjemu slučaju prištevam tudi naš *bom* — *bum* in *grem.*

Razlaga našega *bom* — *bum* dela mnogo težave. Miklos. III² 160 sicer trdi „zwischen *d* und dem *t* der personalendung wird der praesensvocal nicht selten ausgestossen: *bôste, greste* aus *bôdete, gredete,*“ toda s tem nazorom se ne da strinjati, če se oziramo le nekoliko na zgodovino tega glagola. Krajše oblike se nahajajo že v najstarejših slovenskih pisateljih in

virih, kjer še ni najti prostega izpada etimol. *e;* kjer je v tej starejši dobi izginil etim. *e*, tam je temu vedno povod poseben vzrok, vplivale so druge sorodne oblike in besede. O izpadu vokala *e* se tedaj ne more govoriti, in zato je izrekel Jagić Codex Marian. 447 mnenje, da je sloven. *bôm, bôš, bô* in *bûm, bûš, bû* stara tvorba, da te oblike odgovarjajo prastaremu **bą, *beši, *betъ*, katere so se brez sledu pozgubile v vseh ostalih slovanskih jezikih, če nočemo jedine 3. plur. *bątъ* v cod. marian. za tak prastar ostanek smatrati. V našem *bôm, bôš* etc. bi bil *ô* iz 1. sgl. prodrl v vse ostale oblike praes., paradigma bi se bil na tak način izjednačil. Jagić je pri tem opozoril na to, da v narečji hrvaških in medjumurskih Kajkavcev, kjer so sedaj krajše oblike navadnejše od daljših, ni nagona k izpadu nenaglašenih vokalov. O tem ni dvomiti, in tedaj tudi v kajkavskem narečji se ni razvilo *bum* fonetično iz *budem* posredstvom **budm.* Ipak se mi tudi ta razlaga ne dozdeva verjetna, jaz bi vendar rajši iskal v našem *bôm* — *bûm* mlajše oblike; da, če bi imeli ostali slovanski jeziki kaj jednakega, potem bi ne bilo o tem dvomiti, da je jezik imel že v stari dobi *bą* mimo *bądą*, da se je zadnje razvilo še le iz prvega. Slovenščina je imela že v sredini XVI. stol. obe obliki glagola: *bom* in *bodem.* Proti omenjeni razlagi govori že nekoliko to, da je v slovenščini (kakor tudi ostalih slovanskih jezikih) navadno večina praesent. oblik vplivala na 1. sgl. in 3. plur. in ne obratno, tedaj *tečem, kadim* in ne *tekom, tekoš* etc., *kajom, kajiš* etc. Posebno jasno je to v slovenščini pri glagolu *hotěti.* V Truberji se najde navadno še *čo*, v njegovi postili se nahaja že *čom*, toda *o* se ni mogel obdržati radi ostalih oblik praes., katere imajo *e*, naredilo se je *čem;* v conf. gener. je še 1. sgl. *prošo*, in vendar so spodrinile ostale oblike praes. ne samo *o*, nego tudi *š*. Pa na te sekundarne primere analogije se ne smemo preveč naslanjevati, ker se radi njih še ne da nič gotovega sklepati: analogija je faktor, kateri se ne da kontrolirati, sedaj hodi po tem, sedaj po onem potu. In res najdemo v nekaterih slovanskih jezikih tudi slučaje, dasi redko in še le iz najnovejšega časa, da je 1. sgl. (navadno v zvezi s 3. plur.) prevladala in vplivala na ostale oblike praes. tako n. pr. rus. *teku, tekeš* etc.; tudi 2. sgl. je vplivala na ostale oblike n. pr. imper. *daj* in zato *dajte, dajmo* etc. Pri *bôm, bôš* bi pričakovali v 3. pl. **bątъ*, sloven. **bô*, toda o tem že ni nikjer sledu, ne v sedanjih narečjih, ne v virih iz XV.—XVII. stol. Če se je v jeziku ohranila 3. plur. *nesô* mimo 1. sgl. *nesem*, *pletô* mimo *pletem*, smeli bi pričakovati, da se je ohranila tudi oblika *bô* v 3. pl., posebno ker se je po svojem vokalu *ô* ta oblika lahko naslanjala na 1. sgl. *bôm*. Sicer se da ugovarjati, da je v tem slučaji vpli-

vala disimilacija radi 3. sgl. *bô*, jezik je hotel ločiti 3. plur. od 3. sgl., in to je tudi verjetno, toda kakor se je razvilo iz *nesô*, *pletô* — *nesejo*, *pletejo*, tako bi morali dobiti tudi od *bô* — *bojo* A baš 3. plur. *bojo* je najnovejša faza v celem razvitku, to je najnovejša oblika, ravno tako pozna kakor *dajo*, *vejo* mimo starejšega *dado, dade, vedo*. Niti v starih kajkavskih, ni v kranjskih pisateljih XVI. stol. ni najti *bojo*, nego samo *bodo*, in radi tega se mi dozdeva tudi Jagićeva razlaga dvomljiva. Jaz mislim, da je baš 3. plur. *bôdo* bila povod, da so se stvarile nove in krajše oblike *bom, boš* etc. Kakor se je govorilo mimo *dado, vedo, jedo* *dam, daš, vem, veš* etc., tako se je napravilo po tem obrazci tudi po *bodo* — *bom, boš, bo* t. j. jezik je smatral *do* za končnico 3. pl. in *bo* za deblo. Ko so se oblike *bom, boš* etc. že udomačile, pojavilo se je v 3. plur. po obrazci tematičnih glagolov *bojo* kakor *dajo*, *vejo*, iz starejšega *bodem* etc. se je pa napravilo *bodejo*. Da so pri tvorbi *bom*, *boš*, *bo* bili merodajni glagoli *dam* — *dado*, *vem* — *vedo* etc., na to kaže tudi 2. plur. in du. *boste*, *bosta*, kjer je končnica *ste*, *sta* posneta po *daste*, *dasta*, *veste*, *vesta*. Pri tem se ne sme prezreti, da se govori *boste* tudi v takih narečjih, kjer se *ste*, *sta* še ni razprostrlo na vse glagole (kakor n. pr. v nekaterih notranjskih narečjih), nego kjer sta te obliki omejeni na netematične glagole. Končno naj omenim, da tudi enklitične oblike glagola *bądą* v istočnih štajerskih narečjih in prekmurščini ne podpirajo misli, da je *bôm* kaj prastarega, dasi ravno ne nasprotujejo starosti krajših oblik. Jaz mislim na primere, kakor so v prekmuršč. (v pridigah, katere je objavil Valjavec v Letopisu 1874 in 1877) *nedte* (ne bodete) 115, *ne de* 116 nekolikrat, *več de od njega prošeno* 124, *ne de* 136.

Skalar ima: *bodem* 72 a, 95 b, mimo *bom* 202 b, 222 b, 252 a, *bodesh* 4 a, 5 a, 12 b, 30 b, 53 b, 194 b, *bode* 4 b, 11 b, 87 b etc. in *bo* 192 a etc., *bodeta* 62 b, *bomo* 202 a, *bote* 198 b bis, 271 a, *bodo* 62 b, 193 b etc. in celó že *bodeio* 87 b.

Ravno tako težko je povoljno razložiti sloven. *grem, greš, gre* nasproti stsloven. *grędą* in tudi sloven. *gredem, gredeš, grede*. Navadno se govori tudi v tem slučaji o izpadu praes. *e* in asimilaciji *d* sledečemu *m*, tedaj *gredem* — **gredm* — *grem*. Kakor pri *bom: bodem*, tudi pri tem glagolu ni mogel fonetično izpasti *e*, temu se upira zgodovina tega glagola. Že najstarejši sloven. pisatelji iz sredine XVI. stol. pišejo izključljivo v celem sgl., du. in plur. razven 3. plur. krajše oblike *grem*, *gremo*, in v tej dobi se ne da zaslediti še noben primer prostega izpada *e*. Pred kratkim je izrekel Ulьjanov (Osnovy nastojaščago vremeni vъ staro-slavjan. in litovsk. jazykě, sep. odt. iz Russ. Filol. Věst. 1888) str. 230 mnenje, da je praslovanski jezik imel mimo *gręde* tudi glagolsko deblo *gręd*, da je tedaj ta glagol imel tema-

tično in netematično sprego. Če vprašamo, kaj ga je privedlo k temu nazoru, moramo reči, da baš sloven. oblike *grem, greš* in nekoliko tudi hrv. *grem.* Toliko je gotovo, če tudi o tem Uljanov še malo dvoji, da so tudi primeri z *gre* v nekaterih poznejših srbsk. spomenikih stsl. *gręde*, in da je v njih *e* samo nadomestil starejši *ę* kakor sploh v srbohrv. S to razlago mladega ruskega učenjaka našega *„grem“* se ne morem strinjati. On se je premalo oziral na zgodovino daljših in krajših oblik tega glagola in se ni vprašal, iz katerega časa je mogoče krajše oblike najti v srbohrv., in v katerih osebah so se pojavile najprej. Lahko bi se bil prepričal, da se tudi v hrvaščini pojavijo krajše oblike — kolikor se jih sploh nahaja — šele v početku XVI. stol., da jih pred koncem XV. stol. sploh ni najti, da tedaj niso nič prastarega (Daničić, Istorija oblika 263, 268, 276, 2-6, 288). Nekoliko bolj podpira Uljanovo razlago slovenščina, toda tudi samo na prvi hip. Reči se mora, da v starih virih XVI. stol. in tudi še v XVII. stol. ni najti daljših oblik razven 3. plur. Tako piše Trub. psalt. *grem* 58 a, *gre* 67 b, *gree* 91 a, *gremo* 35 b toda *gredo* 27 b, 57 b, 147 b, tako tudi Krelj *gre* 21 a in zopet v 3. plur. samo *gredo* 26 b, 40 a, 50 a, 70 b. Hren ima *gredó* 33 a, 95 b, Schönleb. *gre* 29, *gremo* 56, toda *gredo* 68, 192, 362; Kastel. N. Z. *grè* 12, Navuk *grèm* 15, *grè* 16, *grèsh* 80, J. Bapt. V. *gre* 5, *gresh* 222, *grefte* 540 in *gredò* 8, 58, *gredo* 75. Vsi omenjeni pisatelji XVI. in XVII. stol. imajo tedaj samo *grem, greš, gre* etc. in ne *gredem, gredeš, grede* etc., toda v 3. plur. samo *gredo* in ne *grejo.* Prvi, kateri ima — kolikor meni znano — daljšo obliko pri tem glagolu (razven 3. plur.) je Skalar, on piše že *grede,* in te oblike se ponavljajo v poznejših pisateljih iz XVIII. stol., pa samo redko n. pr. Roger *gréde* 6, 7, 8, 11, 28, 66 mimo *gre* 29, 71 etc. Je li to strogo razločevanje med 3. plur. in ostalimi oblikami samo slučajno, ne kaže morda baš pomanjkanje 3. plur. *bojo* v starih virih pot, po kateri so se izcimile krajše oblike iz daljših? Mislim da. Oblika 3. plur. *gredo* je preustrojila celi praes., ona je dala povod, da je jezik spravil ta glagol v zvezo z glagoli *dam, vem, jem*, in kakor je pri teh razmerje *dado*: *dam*, tako se je napravilo tudi po *gredo* — *grem.* Oblika *gredo* se je tem laglje spravila v zvezo z *dado, vedo, jedo*, ker skoraj ni glagolov z osnovo na — *d*, in oni so tedaj tudi slabo v čutu jezikovem. Opozoriti hočem, da tudi Bernard Spljećanin piše samo *grem, greš, gre* toda v 3. plur. staro *gredu.* Za zjednačenje glagola *grędą* z *damь* etc. je važna 2. plur. *greste* mimo *grete*, katero je najti tudi v hrvaščini že v XVI. stol. (Daničić 288), ona kaže, da se je res naslanjal ta glagol na *daste, veste, jeste.* — V Skalarji beremo *grem* 203 b, *gre* 204 a, 240 b etc., in tudi že *grede* 24 a, 26 a, 31 a, 34 b, 72 b in *gredo* 22 b, 267 a, 282 b.

Posebej se mora govoriti o vplivu praesent. na ostale glagolske oblike, v prvi vrsti na one, katere so tvorjene od različnega infin. debla, v drugi vrsti tudi na one, katerim je sicer podlaga praesent. deblo, katere se pa ipak niso historično in organično razvile. Tako se danes govori v nekaterih narečjih pod vplivom praes. oblik ne samo *bodeč*, *grizeč* nego celo *vlečuč*, kjer je posebno jasna analogija praesen. Take sekundarne tvorbe je najti že v jeziku XVI. stol., tako piše Trub. psalt. *bodeezhe* 106 b, Kast. Navuk *bodezhim* 32, J. Bapt. *dopadezha* V 16, *dopadezhe* V 29, 57, *vpiezhi* V 25, 26 in celó *prekolnila* 522; sèm smemo prištevati *rafful* Krelj 46 b etc. Tako ima tudi Skalar *vmrezhu* 405 in *dopadeiezhe* 27 a. Lepo se vidi vpliv infin. na imperat. pri glagolu *začeti* v sledečem primeru: *dokler tedai she dobru sashtopesh, o dushu zhloueske rezhi, tako gledai, de skusi toie shiulenie uezhni leben dobish, odmre suitoui inu sazhe bogu shiueti* 386 b, če to ni prosta pisna pomota. Nekaj prav eklatantnih primerov vpliva analogije praesen. na infin. je najti v J. Bapt. V. On ima mimo starih oblik *vrezhi* 11, *rezhi* 13, *ſrezhi* 8, *tauzh* 39, 54, *doſezhi* 75, *islezh* 122, *odſezhi* 197 že *ſpezht* 42 in celo *godit* (gosti), prim. srb. *gudjeti*

Nasprotno je pa tudi infin. vplival na nekatere oblike; že v Trub. Catech. berem *ſutril* 143 in tako tudi v J. Bapt. *odprel* V 40. Vpliv infin. oblik je treba iskati tudi v praes. *rasem*, *raseš* etc. in sicer se da dokazati, da je *t* najprej izginil v part. praet. II tedaj v oblikah *rastlъ*, *rastla*, *rastlo* in sicer lahko čisto fonetičnim pótem, morda so to pospešile nekoliko iste oblike glagolov kakor *pletlъ*. Tako piše Truber v praes. še *raſte* psalt. 186 a, *raſto* Catech. 36, *raſteta* Catech. 224, imper. *raſtite* 46 b, toda v part. praet. *raslu* 156 b, Krelj ima v praes. še ohranjeni *t: sraſteio* 84 b, 96 b, a vendar že *raſſal* 46 b, Hren *raſteo* (3. plur.) 121 a, toda *raſlu* 28 a; isto razliko ima Staplet. *ſraste* 11 in vendar *raſlu* 6, *ſraſlu* 10, 13. To razliko je najti še v drugi polovici XVII. stol.: Kast. N. Z. piše *raſte* 19, 44, *sraſte* 23, toda *sraſlu* Navuk 182, 281, Schönl. *sraſte* 58, toda *raſlu* 55, *ſraſli* 333, J. Bapt. V *raſte* 177, *sraſte* 128, vendar *rasle* 9, *srasla* 92, *ſrasla* 100, *ſrasle* 94, mimo tega pa še staro *ſraſtlu* 138. V Skalarji ni najti tega dualizma, on ima v praes. obe obliki: *rase* 326 a, mimo *rastio* 97 a, nasprotno pa tudi še v part. *rastlu* 56 b.

Že v starem cerkvenem jeziku je najti v praes. deblo *melje* — (*mlěti* — *melją*) in *dovьljetъ* (*dovljetъ*), tedaj tvorbe, katere se naslanjajo na znano razmerje *klati: kolją*, *stlati*: *stelją*, *prati*: *porją*, *brati*: *borją*. Ta razlika med glagoli I 6 in V 2 (po Miklos. razdelitvi) ni čisto dosledno proizvedena v slovan. jezikih, in se tudi ne dajo stroge meje med obema razredoma vleči. V slovenšč. se govori mimo *mrěti* — *mrem* tudi

mrjem (*m*ᵉ*rjem*) in če se ne motim, so sedaj zadnje oblike bolj razširjene. Isto je najti v hrv. pri glagolu *treti* — *tarem*, *terem* in *izadreti* — *izaderem*, in te oblike se dajo v tem jeziku zaslediti že v XVI. stol. n. pr. *terem* (Daničić, Istor. 264), *zatare* (Daničić 279), *terete*, *isteru*, *oderu* (294). Tudi v slovenščini se je govorilo že v sredini XVI. stol. kakor sedaj *umrjem* — *um*ᵉ*rjem*, tako n. pr. piše že Trub. v svoji prvi knjigi Catech. *vmeryeſh*, *vmerye*, *vmeryemo*, *vmeryete*, ravno tako Krelj *vmerieſh* 77 a, dà, on ima celo krajšo obliko v 3. plur. *vmèrio* 34 b bis, 132 b in tako tudi Skalar n. pr. *umeriemo* 329 b, *umeriem* 243 a, *umerie* 244 b.

Znano je, da se je v Truberji ohranilo še lepo število starih oblik 1. sgl. tematičnih glagolov brez *m*, on ne piše samo skoraj dosledno in izključljivo *hozho*, nego mnogokrat tudi še *veryo*. Pri glagolu *hotěti* se je stari *hočo*, *čo* najdalje ohranil v jeziku, sporadično najdemo to obliko še v virih iz konca XVII. stol. in ona še živi dandanes med Belimi Kranjci in tudi v beneških narečjih n. pr. v narečji terskem *ćo*, in v Št. Peterskem narečji se je tej stari obliki ohranil še sled v *cjon* (ćon) t. j. stari *ćo* z dodanim *m* drugih glagolov. V Skalarji se je ohranil stari *čo* samo v jednem slučaji: *zho se skrit* 330 b. Pa mimo tega ima ta rokopis še nekako posredno obliko, katera je postala neposredno iz starega *čo*, namreč *čom* (prim. omenjeni beneški *ćon*): *zhom* 134 a, 203 a, 217 a, 230 b, 235 b, 236 b, 261 a, 395 b in še mnogokrat, tako tudi *nozhom* 261 a. Ta oblika je radi tega zanimiva, ker nam kaže, da se iz *čo* ni naravnost naredilo *čem* radi vpliva ostalih oblik praes., katere imajo samo *e*: *čes*, *če*, *čemo* etc., nego da se je prej pojavil *čom*, in še le najnovejša faza celega procesa je prevladanje *e* tudi v 1. sgl. Kakor poroča Škrabec (Cvetje IX, 9), ima že Truber v svoji postili *čom* I 134. Opiraje se na današnji beneški *ćon* se ne sme ta *čom* smatrati za književno obliko, katero bi bil skoval sam pisatelj, ona je živela v jeziku.

Če piše Skalar pri glagolih IV. vrste mnogokrat *e* m. *i* n. pr. *profsem* 83 a, *mollem* 105 a, *poſabem* 302 a, *proshesh* 302 a, *poshtauesh* 322 a, *oblubesh* 323 b, *sashtopesh* 328 b, *posabesh* 203 b etc., ni to morda vpliv glagolov I. vrste, nego samo oslabljenje nenaglašenega *i* v ь. O praes. je še omeniti, da so se v Skalarji ohranile pri glagolih I. vrste v 3. plur. še starejše krajše oblike mimo novih po ostalih oblikah praes. tvorjenih, tedaj *tepo* 103 a, 296 b, *otepo* 414 b, *teko* 213 b, 266 b, *preteko* 399 a, *zuedo* 292 a, *udero* 297 b, *poio* 363 a, *reko* 407 a, 418 a, *porekho* 306 a, *ſapro* 218 a, *sapro* 311 a, *ſaneſso* 218 a, mimo *padeio* 89 a, *bodeio* 87 b, *prideio* 19 b, 199 b, *shtresheio* 209 b, *ostaneio* 209b, *naideio* 202 b, *otreſeio* 41 b. Isto je pri glagolih II. vrste n. pr. *sgineio* 325 b. Pri glagolih III. 2 ima Skalar večinoma še stare krajše oblike v 3. plur. n. pr. *terpe* 304 b, *shiue* 376 a, *sheue* 218 b, *dershe* 196 a,

shelle 247 b, *shele* 281 b, *sede* 275 a, *odbeshe* 276 b in celó *note* 338 a, toda *smeiaio* 278 b, *uiseio* 294 a, *uideio* 349 a in seveda tudi *shlisheio* 349 a. O izpadu *e* pri glagolu *hočem* sem že govoril, tukaj hočem samo nekaj primerov navesti iz našega rokopisa. Stari imper. *hoč* se je še ohranil v Skalarji v pomenu praes.: *ker ſe me pognadal inu hozh uezhno dobroto shenkati* 252 a, *rezi ti kar ozh* 281 b, *pokashi kar hozh* 274 b, *zhe ozh* 384 b. Ta oblika je povzročila *hozhmo* 215 a, *ozhmo* 217 a, *nezhmo* 215 b mimo *hozhemo* 195 b, *ozhemo* 207 b. Pri glagolih IV. vrste so v 3. plur. že večinoma nove daljše oblike n. pr. *resueselio* 17 b, *spustio* 22 b, *gouorio* 27 b, *terpio* 40 a, *uzhio* 43 b, *naſsitio* 43 b, *zhastio* 52 a, *proſsio* 52 a, *sturio* 93 b, — *ponoue* 349 b. Od V. vrste omenim samo 3. plur. *iemlo* 212 b; pri glagolih VI. vrste *na ueruieio* 271 a.

Glagoli II. vrste so se zjednačili v infin. z glagoli IV. vrste in to že v najstarejši dobi, iz katere imamo slovenske spomenike. Tako piše tudi Skalar *usignit* 11 b, *verniti* 61 a. Ostanek starega *ôti* — *uti* je še v partic. *minuzhe* 221 b, *minuze* 402 b. Že v stsloven. se spregajo nekateri izpeljani glagoli V. vrste lahko po prvem ali drugem razredu, tedaj *gybati* — *gyblją* in *gybają*, *dvizati* — *dvižą* in *dvizują*, *duhati* — *dušą* in *duhają* etc. prim. Wiedeman, Beiträge zur altbulg. Conjug. 78—80. Tudi v slovenščini je nekaj takih glagolov n. pr. *peljati* — *peljem* in *peljam*, *dihati* — *diham* in *dišem*, *kopati* — *kopljem* in *kopam*, *dvigati* — *dvigam* in *dvižem* etc. Skalar sprega te glagole po drugem razredu tedaj *peleio* 275 a, *pellie* 326 b, *perpelie* 202 a, *sapellie* 229 a, *sapelle* 250 b, *sapelesh* 323 b, *sapelemo* 324 a, *popeliem* 388 a mimo *pelaio* 276 a, *sdishe* 307 b, *sdishe* 191 a, *deshemo* (athmen) 313 a, *trepezheio* 241 a.

V imperat. se je ohranil še *i*, če se tudi ni več polno izgovarjal v nenaglašenih zlogih, nego je oslabel v ь, tedaj *bodi* 53 b, *ufemi* 78 a, *tepite* 80 b, *spumni* 5 a, *prestrashi* 13 b, *ueriemi* 204 a etc. *odmre* 328 b, *useme* 338 b, *poite* 323 b, 335 b, *potre* 228 a, 237 a, *oberne* 211 a; *tezite* 398 a. Pri glagolih V. vrste ima Skalar m. *aj* že *ej* v nenaglašenem zlogu vsled sledečega *j* mimo starejšega *aj* n. pr. *polei* 12 b, *pregledei* 47 b, *pogleite* 51 a, *ushei* (= *ushgei*) 259 a — *pogledai* 47 b, 213 a, *gledai* 240 a, 261 b, *krishai* 102 a, *kriſhai* 228 a, *poſhluſhai* 220 a etc. Oblika *poglej* je tvorjena po analogiji *dati* — *daj*, *jesti* — *jej*, *povedati* — *povej*. Skalar piše še *uarui* 210 a, 311 a.

V partic. praes. act. nima Skalar oblik na *ę* n. pr. *plete*, nego samo one po casus. obl. posnete na-*óč*, in sicer se nahajajo v njem mimo organičnih tudi take, pri katerih je očividno vplivala analogija praes. oblik. Tako n. pr. razven *rekozh* 4 a, 5 a, 12 a, *rekozhi* 34 b, *rekozhe* 48 b, *smerdezho* 42 b etc. tudi *dopadeiezhe* 27 a, *vmrezha* 405 a, *videiozhih* 226 bis, *uideozh* 47 a,

52 a, *uideozhi* 64 a, *klezheozh* 248 a, *pogledeiozh* 50 b, *lesheiozhigu* 66 a, *lesheiozh* 79 a, *iokaiezh* 75 a, 112 a, *speiozhe* 76 b, *spiozhim* 80 b, *tizheiozho* 110 a, *trepeiozhi* 57 a, *trepeiozh* 74 a, 88 a etc. — *shiuezha* (duša) 405 a, tedaj *živěti* in ne od starega *žiti* — *živą*.

O partic. praet. II. act. je treba samo povedati, da se je pri glagolih I. 1 ohranila še skupina *tl*, *dl* n. pr. *padli* 59 b, *padlu* 249 a, *padel* 53 a, 85 b, *spledli* 96 a.

Pri part. praet. pass. glagolov II. vrste je bil v starem jeziku končni *n* glagolskega debla pred *-enъ* trd. V slovenščini se pa sedaj govori v mnogih narečjih omehčan *n* n. pr. *vzdignjen*. Glagoli II. vrste so namreč v infin. deblu prešli v analogijo glagolov IV. vrste, zato *dvigniti*, *dvignil*, toda radi tega bi se bil lahko še ohranil v tem partic. v starejši dobi trd *n*, kot spomin na nekdanjo starejšo obliko *dvignen*. Vprašanje je tedaj, kako se je govorilo v tem partic. v slovenščini XVI. in XVII. stol.? Pri tem so merodajna seveda samo ona narečja, kjer se je topljeni *n* (*ń*) ohranil za soglasniki, pa ipak je pri nekaterih pisateljih še težava radi nepopolne grafike. Da je v jeziku Kreljevem bil *n* mehak, to kaže jasno pisava *vkleněni* 13 a, ravno to velja za Hrenov jezik, kakor dokazujejo primeri kakor *preobèrnjen* 53 b etc., če piše — toda samo piše — mimo tega tudi *pèrpognenu* 15 a, *vsdignen* 90 a etc., je to samo grafična netočnost in nedoslednost. Da je bil v prvi polovici XVII. stol. v gorenjščini *n* v tem partic. topljen, razvidamo prav lepo iz Skalarjevega rokopisa, v njem je najti v mnogih primerih mehki *n* tudi grafično izražen n. pr. *sklenienu* 11 a, *samakniena* 37 b, *samakniene* 300 b, *samaknienega* 430 a, *odpahnien* 339 a, b, *napihnieni* 193 b. Kakor tudi v drugih slučajih čestokrat ni zaznamenoval mehkosti soglasnika *n*, tako piše tudi v tem partic. mnogokrat samo *n*, no o tem ni dvomiti, da se je tudi v teh primerih govoril topljeni *n*: *samakneno* 11 b, 12 a, 14 a, *nategnen* 84 a etc.

Pri glagolih IV. vrste se imajo vršiti znane premembe končnega konzonanta, in te premembe je res najti še danes skoraj pri vseh glagolih. Še strože je pa ravnal v tem obziru stari jezik, v njem najdemo te premembe tudi pri onih glagolih, kjer se je danes že skoraj povsod pod vplivom praes. oblik z ohranjenim *t*, *d* etc. pojavila novejša oblika. Tako piše n. pr. Krelj še *sapezhazheno* 141 b, *sapezhazheni* 142 b. Ipak je najti že v sredini XVI. stol., tedaj že v prvih tiskih sporadično nekaj primerov, kjer se je navidezno ohranila starejša oblika s nepremenjenim konzonantom, kjer se pa s historičnega stališča mora smatrati restituiran konzonant za novejše delo analogije jednako guturalom v loc. sgl. pred končnico *i* n. pr. *roki*, *potoki*. Jezik je hotel ohraniti jasnost debla. Deblo ni smelo imeti v različnih oblikah in tvorbah prevelike razlike,

ono je moralo biti kolikor mogoče jednotno in tej uniformaciji so se morale udati tudi nekatere historične oblike part. pri glagolih IV. vrste. Ker se govori *zbuditi, zbudim, zbudi* etc. — že v 1 sgl. *zbudim* in ne *zbujim* — tedaj tudi že *zbuden*. Ta proces restavracije in uniformacije še ni dovršen v jeziku in ni jednako močno prodrl v vseh narečjih, samo toliko se da reči, da je sedaj omejen še na malo številce glagolov. Isto je tudi v drugih slovanskih jezikih n. pr. v srbohrv. so se počele jednake nove tvorbe pojavljati še le v početku XVI. stol. (Daničić 396), v staročešč. jih je najti že v starejši dobi, nekaj celó že v početku XIV. stol. (Gebauer v List. filol. 1886, XIII. 288—89). V Skalarji je primeroma že mnogo takih tvorb, več kakor v vsakem drugem istodobnem rokopisu ali tisku. On ima *budeni* 76 b, *sbuden* 430 a, *sapezhaten* 230 b, v tem primeru se je laglje pojavil *t* že radi disimilacije, *resuetena* 382 b. Primeri kakor *oslepena* 224 a, 270a, *oslepeno* 248 b, *oslepene* 340 so pravilno tvorjeni od glagolov III. vrste, pri katerih še ni v teh oblikah prodrla analogija IV. vrste, kar je danes najti že v mnogih narečjih. Seveda ima Skalar tudi organične oblike, on piše celo *nashizhen* 314 a, *nasizhena* 361 a, *nasizheni* 391 a, *nashizheni* 304 a in tedaj seveda tudi *obsoieni* 9 b, *roienu* 13 a, *zheshena* 12 a, 30 b, *sapushenim* 20 b, *sapushen* 69 a, 73 b, 79 a, *postauleno* 197 a, *pogublen* 222 a, *okaieno* 238 a, *reskropleni* 276 b, *pokroplen* 361 b etc. — Omeniti je še obliko *shteueni* (šteti) 356 b, 414 a, in tudi *potrena* 212 a je najti.

Znamenit arhaizem se je ohranil v Skalarjevem rokopisu, namreč 3 sgl. imperf. *bě*. Iz poročila Gutsmanna vemo, da se na Koroškem govori *besem, besí, be* etc., kar potrjuje tudi Jarnik (Kolo I 56), in v Scheiniggovi zbirki sloven. koroških pes. beremo dvakrat *besi* (str. 193). Skalar piše: *glihi uishi krail Saul sa uollo sourastua proke nadolshnimo Dauido be od hudiga duha obseden* 195 a. Oblika 3. sgl. *be* je dala povod, da se je počel imperf. *beh, be, be* spregati kakor *sem, si, je*, tedaj *besi* in potem celo *besem*. Da bi bil *besem* nastal iz *by jesmь, besi* iz *by jesi*, o tem se nikakor ne morem prepričati (prim. Miklos. III² 87).

Netematični glagoli. V slovenščini se je že v jako stari dobi po vplivu 3. plur. *so* (in morda je tudi jednozložen *je* 3. sgl. nekoliko vplival) prestrojil celi sgl. in plur. na ta način, da so se starejše oblike (s starosloven. stališča) *jesmь, jesi* etc. nadomestile z jednosložnimi *sem, si*. Tako imajo še naši najstarejši novosloven. spomeniki iz XV. stol. in tako seveda tudi Skalar n. pr. *sim* 13 b, *sem* 74 b, *nifsmo* 82 a, po analogiji 1. sgl. *nisem* tudi celó *nifsemo* 82 a (najbrž je to obliko skoval sam Skalar). Drugega mnenja je Ulьjanov, on misli (str. 228), da so krajše oblike (s *s* in ne *es, jes*) prastara dedovina, starejša

kakor stsloven. *jesvě, jesta, jesmъ* etc. Temu nasprotuje že stčeščina, kjer je najti že v najstarejših spomenikih tudi v dualu in plur. oblike s ohranjenim *je*. Uljanov sploh smatra nekatere nedvojbeno nove in pozne tvorbe, narejene po analogiji, za prastare oblike, katerim ni najti sledu celó v stsloven. Če bi se bil oziral le količkaj na zgodovino jezika in na zgodovinski razvitek slovanskega glagola, prepričal bi se bil prav lahko, da so vse njegove „prastare“ tvorbe novejši produkt analogije. Po njegovem nazoru odgovarja stsloven. *damь, damъ, davě* morda naravnost litov. *dĕmi, dŭmi, dŭva*, tedaj *da — mь, da — mъ da — vě* in ne *dad — mь* etc. To ni nemogoče, ipak jako dvomljivo. Toda če trdi (232), da nedvojbeno odgovarjajo omenjenim litovsk. tvorbam slovenske oblike *data, date, dajo* in srb. *date,* češ. *date,* pol. *dacie,* moti se „nedvojbeno“. On je smatral oblike, katerih v slovenščini še v sredini XVI. stol. ni najti, za prastare, dočim so one najnovejša faza v razvitku glagola. Kar se tiče srbohrv., vidi se iz Daničića str. 288, da se oblike kakor *date* najdejo še le v XV. stol. V staropolj. res ni več oblike *dascie,* nego samo *dacie,* toda tam je najti tudi samo *jecie, sniecie,* kar vendar kaže dovolj jasno, da so se ti glagoli udali že zgodaj analogiji tematičnih glagolov, kajti za slovan. *ěd-* ima tudi litav. *ëdmi.* V srbohrv. se je 2. plur. *jete, ite* tudi šele v XVI. stol. pojavila. To velja tudi o staročešč. Še jasnejši je stvar v slovenščini. Prvi pisatelji iz XVI. stol. in tudi iz sredine XVII. stol. še nimajo oblik *date, vete,* nego samo *daste, veste,* prvi ima, kolikor vem, obliko *date* J. Bapt., in sicer *podate* V 84. V slovenščini se dobro vidi, kako se je ta proces preustrojbe vršil pri teh glagolih. Najpoprej se je ta končnica v 3. plur. pojavila po analogiji ostalih glagolov, katerim se končuje 3. plur. na *jo,* in še le v poznejši dobi v 2. plur. in du., tedaj oblika *-sta, -ste* se je ohranila dalje kakor *-do, -de* v 3. plur. Še le vpliv nove oblike 3. plur. na *jo,* združen z analogijo vseh ostalih glagolov, je spodrinil staro končnico *-sta, -ste* in nadomestil s *ta -te.* Krelj ima že *sapoveio* 13 b, mimo navadnega *vedo* 51 b, 126 b toda samo *veste* 19 b, ravno tako piše že *prodaio* 149 b mimo starega *dade* 81 b, 143 a in navadnega *dado* 48 a, 100 a, 125 b, 156 b, toda še *dafte* 156 b. Tako tudi v Truberji n. pr. *daio* psalt. 111 b, *prodaio* Catech. 93; navadno ima še *dado,* toda samo *podafte* 10 b, 20 a; tako še v Schönleb. *véjfte* 171, *dafte* 42, *nevéfta* 44, toda že *dajò* 154 etc. Iz Skalarja je navesti *ueio* 302 b, *neueio* 224 a, mimo *neuedo* 131, *nauedo* 296 b, 300 b, *dado* 310 b, *podado* 281 a.

Comparat. superlat. Nom. in acc. sgl. du. in plur. se končuje na *i (ši),* pri femin. je ta končnica celó v vseh sklonih n. pr. *u to nar uezhi reuo* 2 b, *nar huishi sourasnike* (acc.) 2 b, *te nar slahtnishi zhednosti* (acc.) 2 b, *nar obstoiezhizhi prauizo* 3 b,

to nar globshi modrust (acc.) 3 b, *nar vikshi modrust* (acc.) 5 b, *nar to globshi inu zhudnishi (ponishuane)* 14 b, *s to nar zhistishi kralizo* 21 a, *kadar bi shalost . . . uekshi bila* 74 b, *nar uezhi hudoba* 196 a, *te nar uezhi uezhne dobrote pobrali* 196 a, *huiſhi ga potle shtraſa* 218 b, *ſuezhi pohleunostio* 227 a, *to nar lepshi oblizhie* 241 a, *ta sastopnost ie ta naruishishi* 266 a, 347 b, *uezhi zhast* (acc.) 348 a, *ueſſelie ie uehshi* 381 a, *smert grenkeshi* 398 a, — ipak *sem huiſhe greshila* 233 a, *in uihshe* 348 a, če ni tukaj *e* samo oslabljen *i*. — Skalar je ohranil še nekaj compar. in superlat. v oblikah, katere danes niso več navadne ali pa jako redke. Sèm se morejo prištevati: *globshi* 3 b, 14 b, 23 b, 30 a mimo *globokeshi* 253 b, *loshe* 272 a in tudi *slaishi* 317 b, dalje *uikshi* 3 b, 4 a, b, *vikshi* 5 b, *vikshiga* 13 a, mimo starega *uishshi* 265 b, 266 a, 347 b, *uishshih* 367 b in *uekshi* 9 a, 74 b, 76 a, *uekshi* 382 b, *uehshi* 381 a, mimo *uezhi* 348 a. Jednake tvorbe najdemo že v XVI. stol. pa tudi v poznejših tiskih n. pr. v Krelji *viſhiſhi* 11 a, *viſhiſhe* 63 b, tako tudi v Kast. Nav. *vishishim* 234, 235, v J. Bapt. V *te vishishi gospodo* 8, *ner vishishi* 65, *vishishih* 70, *vishishi mejſta* 71, *to vishishi* 78, *ta vishishi* 78, *ner vishishi hrib* 135. Starejši slovenski viri imajo tedaj oblike vekši, vegši, prim. tudi Bohorič str. 3: *s' vekſho mujo, tuliku vekſhi je greh,* Truber ima *vegshi* in *vehshi*. Ipak ne dvomim, da so te oblike postale iz starejšega *večši* po dísimilaciji, (prim. *vuensih* v brizin. spom.) kakor n. pr. v češčini *hříbe* in *hřídlo* iz starejšega *žřěbe*, *žřiedlo*. Tako najdemo že v staročeščini *druhci* m. *družci* in v poljščini *większy*. Kakor je že razvidno iz omenjenih primerov, tvori se superl. vedno s pomočjo besedice *nar*, nikoli ne z *naj*.

P a r t i k. c o n j u n c t. a d v e r b. p r a e p o s. V Skalarjevem narečji se je že govorilo *kokr̥* — *koker,* kajti on piše *koker* 2 a, 3 b, 5 b, 7 b, 77 a etc., mimo *kaker* 16 a.[1]) Redkokrat je najti

[1]) Kakor priča vinograški zakon iz l. 1582. govorilo se je v tej dobi v gorenjščini tudi še *kokor, kokur,* da celó Stapletonov rokopis (tudi iz sredine XVII. stol.) ima omenjeni obliki. To je tako razumeti, da se je v tej dobi mimo novejšega *kokr̥* ohranil semtertje še stari *kakor, kokur,* ali se je pa v nekaterih gorenjskih narečjih stara oblika dalje ohranilo kakor v drugih. Da bi *u* pred *r* v tej besedici v vinograškem zak. pomenil poluglasnik, tedaj *ur* = *ъr*, kakor je to izrekel Škrabec (Cvetje IX, 9), mi je jako dvomljivo. Na *u* v primerih kakor *iztulmačen* se ne moremo sklicevati, kajti tukaj je, kakor kaže stara hrvaščina in češčina, sosedni *l* vzrok. Ravno tako neverjetno je, da se ima v omenjenem rokopisu končnica inst. sgl. na — *um* čitati *ъm*: *priliškum* in *prilatum*. Res bi v teh primerih ne pričakovali končnice *um,* toda ne sme se pozabiti, da je ta končnica — kakor se je zgodilo tudi z mnogimi drugimi končnicami in glasoslovnimi pojavi — prekoračila svoje prvotno meje. Tako ima že Truber *gospostrum, rojstrum, možum,* in v Stapletonu beremo *raſenum.* V svoji razpravi „Starejši slovenski teksti“ str. 57 sem tudi o tem dvomil, da v Kreljevi pisavi *kakòr* znači *ò* poluglasno izreko, in sem opozoril na pisavo *lahkò, lepò* etc. Škrabec misli,

v tem rokopisu sedanji *že* n. pr. *she* 237 b, navadno ima *ushe* 61 a, 64 b, 66 b, 67 a, 259 a etc. Skoraj vedno je najti *samuzh* 4 a, 5 b, 10 b, 17 a etc. mimo *semuzh* 9 a. Da je druga polovica te besedice postala iz nenaglašenega *več* — *vęšte* na isti način kakor n. pr. iz *bukvice* — *bukuce*, o tem ne dvomim. Toda teže je povoljno pojasniti prvo polovico besedice. Miklos. Vergl. Gramm. IV² 112 uči: *samuč sed*, wohl für ein asl.*simъ vęšte*, in v Etym. Wb. 297, kjer ima besedico v obliki *samoč*, kar je pa gotovo novejša oblika od *samuč*, in se je glasoslovno razvila šele iz *samuč*, pravi: „*samoč* sondern, wäre asl. *simъ vęšte.*“ To mi je jako dvomljivo. Če je v prvi polovici res iskati *simъ*, morali bi najti v vseh starejših virih, če ne že *sim*, vendar *sem*, toda baš tega nimajo stari pisatelji in rokopisi iz XVI. stol. Truber piše dosledno *samuč* n. pr. Cat. *ſamuzh* 45, 47, 59, 61, 227 tako tudi v A. 14, 17, t. d. d. 18, 20, 21, 34 in v psalt. nekolikokrat v predgovoru; Krelj *ſamozh* III b, IV a, 28 b; *ſamuzh* najdemo tudi v vinogr. zak. iz l. 1582, v Bohor. *ſamuzh* 157, in tako še v XVII. stol. n. pr. v Schönleb. *ſamuzh* 48. Šele Skalar ima *semuč* in razven njega tudi Stapleton *ſemuzh* 8, 29 mimo *ſamuzh* 19, 21, da celó *ſemozh* 67 in *ſomozh* 82 najdem v njem. Ta *e* se je najbrž pojavil, naslanjaje se na *temuč* in morda še na druge besedice, katerim je prva polovica *sem* n. pr. *semkaj*, *semtertja* etc. Da je v jeziku bila psihologično najbrž nekaka vez med *temuč* in *samuč*, da se nekoliko sklepati iz Krelja, on piše, kakor omenjeno, *samuč*, in po tem je napravljeno tudi njegovo *tàmuzh* III a, IV a, 4 a, 7 b, 10 a. Meni se dozdeva verjetneje — opiraje se na zgodovino te besedice — da tiči v prvi polovici pronom. element *samъ* v pomenu nem. allein (obgleich), morda je celó nem. allein dal povod k tvorbi našega *samuč* po analogiji *temuč*. Na podoben način se je instr. sgl. *dъniją* napravil po *noštiją*.

Za sedanji *namreč* ima Skalar *namuzh* 2 b bis, 5 a, 9 b, 67 a, kar se najbrž ni glasoslovno razvilo iz *namreč*, iz tega bi dobili samo *namerč*, najbrž se je ta besedica naslonila na *samuč* in *temuč*. Omenil je že St. Škrabec (Cvetje I, 6), da sloven. pisatelji XVI. stol. še ne pišejo *vendar*, nego *viner*, da v Truberji najdem celo *vini* mimo *viner*, Krelj ima pa *unar* III a,

---

da tudi v teh primerih more *ò* imeti omenjeni pomen, da je tedaj brati *lahkъ, lepъ*, kajti tako nekako se še danes neutrum izreka na Gorenjskem. Ta izreka na Gorenjskem je znana, toda od kod pa vemo, da je pisal Krelj v gorenjskem narečji? Kake razloge imamo za tako mnenje? Meni se ni posrečilo najti v Krеljevem jeziku znakov gorenjščine. Tudi to se ne ve, da se je v gorenjščini že v sredini XVI. stol. pri neutrih izgovarjal *o* na sedanji način, Skalarjev in Stapletonov jezik nasprotujeta takemu nazoru. Verjetno se mi pa dozdeva Škrabčevo mnenje, da se je v gorenjščino *kokur* m. *kokor* pojavil opiraje se na interrog. *koku*.

69 a in *ûnar* 10 a, 14 b, 17 a. Kreljeva pisava — če ni po nepazljivosti izostal nad *a* gravis — priča, da je pred *r* stal v starejši dobi res *a*, in da se je razvil šele iz nenaglašenega *ar* poznejši *er*, *r̥*. V zadregi smo pri razlagi starega *viner* in posebno oblike *vini*, nasproti današnjemu *vendar* — *vender*. Kako in zakaj se je pojavil znova *d* za *n*, če je izginil že v starejši dobi? Da bi se bil še v novejši in najnovejši dobi ohranil v jeziku čut, da je *vener* iz *vendar*, na to pač ni misliti. Nekoliko nepričakovan je tudi odpad končnega *r*, ipak se za ta odpad dajo sporadično najti podobni primeri. Je li sploh Truberjev *vini* in tudi *viner* v zvezi z *vendar*, ni to morda kaka druga tvorba podobna n. pr. stsloven. *viny*? Skalar ima mimo *vender* 4 b bis, 10 a, *uender* 6 a, 12 b, 14 b, 47 b, 59 b etc. tudi še *vanner* 7 b. Mimo *kadar* 8 a piše navadno *kader* 4 a, 5 a, b, 6 a, 9 a in *keder* 194 b. Ne samo *potle* 15 a je v tem rokopisu, nego tudi *potler* 88 a in celo *poklai* 315 b, tudi *dokler* se rabi v navadnem pomenu 4 a, 5 a, 19 a etc. Kakor vsi stari pisatelji kranjski, ima tudi Skalar samo *zhes* 2 b, 4 b, 14 b etc. in nikoli *črez*, tako tudi *mei* 5 b, 11 a, 15 a etc. in ne *med*. Za sedanji *sicer* piše *fezer* 6 b, *sezer* 86 a, 87 b in *fizer* 15 b, 19 b, tudi *preze* 7 b, 16 a, 21 b, 43 a, 71 b rabi. Rokopis ima že *vfelei* 5 a, *uselei* 29 b, 80 b, *sedei* 5 a, 74 b, *sidei* 55 b, mimo *sedai* 74 b toda *tedai* 4 b, 5 a in *sunai* 69 b, 93 a. Skalar poznava še *skoro* 69 a, 114 a, *skoru* 6 b (*u* je tukaj iz starejšega *o*) in tudi *slasti* 21 a, 30 a, 79 b, *zhestu* 77 a, *zhasi* 43 a. On piše *poufsodi* 10 a in *pousod* 85 b, *notri* 66 b, *sdrauen* 67 a, *nikuli* 69 a, *sadosti* 58 a, *uekomai* 4 a, *vekomai* 4 b in *vekoma* 14 a, 21 b, 32 a, 44 b, 70 b, *popolnima* 291 b etc. in *popolnoma* 94 a, *ki* (kje) 9 b, 67 a, *pruti* 24 a in *spruke* 44 b v pomenu zu gleicher Zeit, *od kod* 67 b, 97 b in *od tod* 72 b, *prozh* 78 a in ne *preč, bliso* 270 a in tudi *ter* 4 a, *vsred* 22 b, *aku* 76 b, *pak* 3 a, 6 a, 21 a etc. *nikar* 4 a, 6 b etc.

S p o l (g e n u s). Kakor v obče v slovanskih jezikih so nekateri samostalniki gener. masc. *i-deklin.* svoj spol izpremenili in na ta način ohranili svojo prvotno sklanjo. V slovenšč. je med ostalim beseda *pot* lahko gen. masc. in femin., v plur. celo neutr., v Skalarji ima res še oba spola n. pr. *soi pot* (acc.) 262 b, *po ostrim trdim inu vifokim potu* 26 a in *po eni polske pote* 261 b, *de bi prauo pot uidel* 263 b, *pogledai to pot* 269 b, *na praui poti* 233 a. Razven tega je treba še omeniti, da je v tem rokopisu samostalnik *srd* ženskega spola in se tedaj sklanja po i-deklin. n. pr. *imamo premislit . . . to serd boshio* 6 b, *ki pusti on fuoio serd skasat* 7 a, *koku dolgu ie ta serd terpella* 7 b, *saslushenu serd* (acc.) 20 b. Celo samostalnik *dol* (v pomenu dolina) je izgubil svoj prvoten spol in postal gen. femin. in se ne sklanja več po svoji stari sklanji, ampak je

prešel med i-debla: *toia zesta ie ueni okrogli doli* 261 b; tudi *strd* je ženskega spola, kar je pa sedaj skoraj sploh navadno in ne samo v slovenšč. nego tudi n. pr. v češč. Skalar piše: *ie sterd grenka* 348 b.

Leksikalne posebnosti.

V Skalarji so se ohranile marsikatere besede in izrazi, kateri so že danes popolnoma izginili ali so pa jako redki in omejeni samo na nekatera narečja. Nekaterih takih izrazov celo ni najti v drugih starih virih in tiskih. Da ima jezik Skalarjev vse polno germanizmov, to je bilo že omenjeno, posebno naštevati jih ni treba, ker jih ima v navadni obliki. V sledečem hočem omeniti zanimivejše leksikalne posebnosti.

Aube — aube: *pride to milo upitie non sherai aube, aube io no ue nam* 275 b.

Besednik (advokat): *ſakai na uellia* (velja) *obeniga beſsednika na ſoie mesti . . . postauiti* 331 a.

Bilo: Job 13 *praui, ozhesh o bog zhes eno bilo ali bizhouie, katero bo od uetra useto toio mozh skasati* 326 a Ta samostalnik je v zvezi z bolg. bilo Balken in malorus. *było* Stengel; *bičovje* ima že Megiser v svojem slovarji.

Dokonati (beendigen): *dokonial* 225 b. Ta glagol poznajo skoraj vsi stari pisatelji XVI. in še XVII. stol.

Elemen: *o ti zhudnu presueto truplo boſhie matere, skusi katero so ti elemen ponouleni, ta pekel krishan, ludie odresheni* 236 b. To je najbrž pomota za element.

Firbič (radovednost): *is firbiza na uprasham* 256 a.

Glina: *u perst no glino* 225 a.

Il (lutum) *kai shlehtnishiga koker iel* 225 b.

Ledigvati (befreien): *ti si bil v' ptuie iezhi, sem te perſhel lediguati* 239 a. Ta beseda je vzeta iz nemščine, v srednji nemšč. najdemo lëdegen, lëdigen v pomenu ledigen, erlösen, befreien (Lexer Mittelhochdeutsch. Handwörtb. I. 1853), in danes pozna ta glagol še bavarsko narečje: ledigen v pomenu losmachen, freimachen, befreien (Schmeller-Frommann Bayer. Wörterb. I. 1438) in tudi koroško narečje ima lödigen, derlödigen (losmachen) Lexer Kärntnisches Wörterb. 17 b.

Mena (commutatio): *ena zhudna mena, ta ſtuarnik ie ſtuar ratal* 239 b; že v Habdelići je ta samostalnik.

Mostovž (Saal, Halle): *tako ona* (duša) *bres usiga nehana notri gre u ta moshoush boshie modrosti* 307 b; *prebiualishe apostelnou no maternikou, moshoush diviz* 360 b. Skalar ima tedaj to tujko še v starejši in ne sedanji obliki, v obliki, katera

stoji bliže nem. besedi *muoshûs* Speisehaus-saal (Lexer Mittelhochd. Wb. I. 2241). Tudi pomen te besede stoji v Skalarji bliže nem. originalu.

Očin: *ſ ozhino lubesno* 155 a. Ta adj. rabijo več ali manj vsi starejši pisatelji XVI.—XVII. stol.

Perjaznivost: *o uelika periasniuost inu naisrozhena* (pomota) *lubezen* 244 b; v drugih starih virih XVI. in XVII. stol. beremo navadno *perjazen*; Skalar ima tudi adj. *perjazniv*: *oberni tedai toie ozhi . . . na ueliko gnado boſhio . . . koko periasniuo no dobrotliuo te on . . . uabe* 245 a.

Pluti — pluvam: *negoue ozhi inu lizhe so pluale od sols* (waren nass, schwammen) 74 a. Praes. glagola pluti — plovem, plujem je tedaj že v XVII. stol. prešel v analogijo glagolov VI. vrste, naslanjaje se pri tem na infinit. deblo. Tako je postalo pluvam. V XVI. stol. je še najti praes. plovem, dasi je ta glagol sploh malo razširjen, Trub. psalt. piše: *aku tu blagu k uom ploue* (divitiae si affluant) 112 a; sedaj se govori razven v rezjanskem narečji še na Štajerskem ob koroški meji *pluti* — *pluli* (schwimmen).

Povoh (Geruchsinn): *ta pouoh bo ta nar lepshi duh obzutel* 375 b.

Pričen (gegenwärtig) *ni prizhno ni perhodno* 315 a; prim. v *pričo* in der Gegenwart, in Kastel. Navuk *je sdaizi S. Joannes v' materinim teleſſi gori poskozhil od veſſelja sa volo prizhnoſti Chriſtuſove 8.*

Proht: *ta peti dan ie tega sueta folſhia, kateri te sapelle, de niegouim prohtu na odpouesh* 250 b.

Rameno (sehr): *te smerti konz ie rameno strashan* 329 a; *vsa semla ie rameno opushena* 408 b. Semtertje je v starejših pisateljih najti še ta sicer jako redek izraz, tako ga ima Megiser v slovarji.

Rojenica (Gebärerin, Mutter): *praui S. Bernar: o ti shegnana (sc. Maria) roieniza tega lebna* 237 a.

Samopaš: *on se per teh na naide, kateri samopash shiue* 314 b.

Sel (Bote): *kar ie vse ta sol ali legat suio potshoft ali solstuu opraujl*, 16 b. Ta samostalnik imajo tudi drugi pisatelji stare dobe n. pr. Trub. Catech. *sel* 312, Megiser.

Selstvo (Botschaft): *to imenitnu selstuu* 13 b, *tu solstuu* 13 b, *kai sa enu solstuu* 14 a, *se ie bala, de bi on ne bill od kateriga angelza eno shalostno poshto ali solstuu preiel* 33 b.

Sporedoma (nach der Ordnung): *sporedama* 156 b.

Srep (wild): *da so se ti spiozhi iogri sbudili inu tudi zhes tu uelikи srepo inu strashno mnoshizo ali tropo tiga folka se prestrashili.*

Strezev (nüchtern): *keder strefen rata* 260 a. Starejši pisatelji pišejo navadno *trezen*, toda tudi *streziv*, dasi redko.

Svar (Tadel, Verweis): *bi bila ſto suarou uredna* 256 a. Že Truber pozna to besedo n. pr. Catech. 375.

Štercar (Vagabund): *se ie* (zgubljeni sin) *u nasnanih deshelah . . . okuli klatel ie k animo shterzario ali sgubleniko ratal* 261 a Ta beseda je vzeta iz nemšč., v srednji nemšč. se nahaja samostalnik *stœrœre, stœrœr*, Störer, Handwerker, der in fremden Häusern gegen Kost und Tagelohn arbeitet (Lexer Mittelhochd. Wb. II. 1212). Bavarsko narečje pozna še danes to besedo in tudi glagol *störzen* nicht bei der stelle bleiben, müssig herum fahren, vagieren, Störzer, Sterzer, der müssig umherzieht, Vagabund (Schmell.-Fromm. II. 786).

Na vižek (in die Höhe) *koker ta ogen spet na uishek silli od koder pride* 266 b.

Voza (Gefängniss, Gefangenschaft): *odreshenie od te egiptauske vose, stiske, iezhe* 58 b; tudi v drugih pisateljih, posebno kajkavskih, se nahaja ta samostalnik.

Zanikern (elend): *koko ie ſanikerno* 197 a.

Zbandižanje: *o dusha leto toie sbandishane ni blo bres urſaha* 306 a, *ta uezhna maiestet pak ie otla umreti, de bi mi shiueli, 33 let ie otla sbardishana biti, da bi mi bli supet u ozhetouo hisho perpelani* 238 a. Ta samostalnik znači Verbannung, prognanstvo in je vzet iz italijanščine, katera ima *bandeggiare*, verbannen, des Landes verweisen, beneč. *bandizàr* voce antiqua = bandire (e tanto nel sign. di mandare in bando, quanto nell' altro di pubblicare o comandar per bando) Boerio 61; Vuk str. 14 ima v svojem srb. slovarji *bandižan* (u Boci) vide *bandjen,* in ta adj. tolmači: *„čovjek koji je što skririo pa ne će sudu da ide nego živi prema vlasti kao hajduk, samo što ne čini nikome ništa.*

Skalarjev jezik, dasi ni jednoten in v obeh polovicah rokopisa jeden ter isti, spada nedvojbeno v oblast gorenjščine. To smemo sklepati iz skupine *š* mesto dolenjskega in notranjskega *šč*, posebno pa iz tega, da se nadomestuje v končnicah nenaglašen *u* z *o*, in radi prehoda soglasnika *g* v *h*. To mnenje podpira tudi refleks starega *ě* in dolgega *o,* kateri se je mnogokrat ohranil in ni izpremenil v *u*.

V sledečem hočem navesti kratek odlomek iz tega rokopisa, da se po njem more bolje posneti in poznati jezik Skalarjev. Str. 283 b—285 a. Dusha Gouori. *Tako so tedai leti zhes druge o zhlouek nar ?eunishi, kateri soi Leben tako siraio inu sebe no druge sapelaio.* Zhlouek Gouori. *De ie temo tako o dusha, to shuisha nih shiulene, katero ie polno namarnosti, no greha, tudi suisha nih konz, sakai oni en hud konz sture dokler niſso po potu teh tugente* (sic!) *no prauize hodili, ob zhaſu te smerti szagaio inu sgube*

upanie k' uezhnimo lebno. Ono bi blo predolgo po useh shtukih fanikernost tega sueta shloshiti ino spisati, to pak imash guíſhno, de use kar na sueti pred ozhima imash ie naobstoiezhe inu use rezhi prideio od koder ſo pershle, koker use rezhi imaio sazhetik, tako imaio tudi konz, neketere rezhi so se preshle so pak spet druge na tem mesti perſhle, ene so usredi stoiezhe; usak dan druge noue rezhi naprei prideio h tem starim, inu uender use preide; o ti uelik potok kam ti tezhesh, so uſem tem. Pogledai tedai reuniga suita, inu kateri niega Lubio so she reunishi, ie ureden le de bi ga sa nashiga periatila gori usamemo, kie ie niega lepota, zhast, premoshenie. Leto doli usemi, koku sanikeren ie ta suet, obeden sastopen moder mosh ga ne lubi; kei so nashe periatele, ke so ti premoſhne, glautni no bogati krali no firshthe, kateri so pred nami bli, kie so ti, na katere gnado no pomozh smo zhakali; polle mi ſmo poprei bli glih posuetnim otrokam, smo iemeli nih nolo, nih shelle, nih Lubesen proke suitoui, o shnimi red smo sheleli dolgo shiueti, nai si ie nam usem po te zesti te smerti poiti.

Str. 237 b—240 a. *Koku ie ta Duſha skusi Martro no Grenko smert Christoshouo spet od greha ozhishena postala. Zhlouek Gouori. Jest menim o Duſha, de si she sadosti reſgledala, koku si lepa no shlahtna po ti naturi stuariena inu koku reuna no namarna ſi ſkusi ta greh ratala. Oberni toie ſerze h' premiſhlouainu, katero ie she, koker upaine imam, ſkusi greuingo no pokoro ozisheno, inu premiſhlui, koku ſi ſkusi gnado supet h toie* (sic!) *greſhno temno ſerze oprula, suetleshe bosh to gnado te uelike dobrote boſhie uidela, sakai ta greh, praui S. August, ie ena taka tema, katera pamet doli tlazhi inu usega notraniga zhloueka oslipi. Sato ie potreba, de te ozhi nashiga ſerza ſkusi greuingo ueden ſe imaio ozhistit ſtakim uelikem fliſam kolku ueliku ie to ſerze od greha okaieno. Sato ô Dusha, aku ie toie ſerze no pamet zisto, tako premisli skusi kakuſhno ueliko milost, uiſoko modrost naſmerno mogozhnost boſhio ſi ſpet k gnadi perſhla.*

1. Vperuizh premiſli, koku si ti od tega pouerbaniga greha, ſkusi to odreſhenie, nauesh le ſkusi ta isti greh ſi uſiga dehouniga bogastua obropana, temo souraſniko poduerſhena inu is ozheta nebeshkiga hiſhe ſegnana, ta uezhna Maiestet pak ie otla umreti, de bi mi shiueli, 33. let ie otla sbardishana biti, de bi mi bli supet u' ozhetouo hisho perpelani. Ta nar uishi boſhie Sin ie hlapez ratal, de bi nas gospode zhes ſoie bogastuo sturil. Sakai Luc. 19 Sin tega zhloueka ie perſhel iskati inu isuelizhano sturiti, kar ie blo Sgubleniga ie pershel te offertne pohleune sturiti. Gregor. ta edini boſhie Syn ie sato naſho ſlabo naturo naſse usel inu u eni uidezhi frahtni shtalti na ſemlo perſhel ino ſato to shpotliuo, frahtana martro terpell, de bi pohleuno pakasal, de se ta zhlouek nima preuseti. S. August, matt. 4. Praui sin boshi ie sato ta ſuet no use niegouo bogastuo frahtal, de bi nash uzhil, de se na to nimamo ſanesti, on ie use sopernosti naſse uſhel (= *vzel*), *de bi nash uzhil te iste poterpeshliuo*

gori useti no preterpeti, de bi mi na iskali isuelizhania u tem posemelskim inu u nadlogi nikar na zaguali.

2. *K' drugimo ie Sin boſhie perſhel, de bi nas s ozhetam smirel. S. Augus* (sic!) *tako gouori: v' Christushoui perſhoni, keder si ti bil sourashnik moiga ozheta, ſem te iskal spet ſhnim smiret, ti si bil v' ptuie iezhi, sem te perſhel lediguati, keder si ti po teh gosdih no gorah hodel no si iral, ſem te iskal mei lefsam no kaminam ſem te neshel, na moie rami ſem te spet k ozheto pernefsel, sa toio uolo sem keruaui pot potil, moie roke no noge uen istegnil inu pustel shibli prekopati, moio stran ſem se iest pustel prebosti, uso moio kri sem iest sa te prelil inu uezh druge martre silne sem sa te prestal inu te odreſhel, ti pak (oh) se od mene obrazhas inu skusi greh od mene beſhish.*

3. *K' Trekimo ie Sin boſhie perſhel, de S. August praui, oh ſazhudimo ſe nad boſhiem sinoui, hualimo ga, lubimo ga, ſakai mi ſmo ſkusi niega smert od te ſmerti k lebno perſhli, is temniz k' luzhi, is pushaue k domu, is te reune obiokane doline k uezhni zhesti. S. Gregor Nazian praui, o ena zhudna mena, ta ſtuarnik ie ſtuar ratal, kateri se na more obsezhi, tega obsheshe to diuizhno zhisto truplo, kateri ie poprei shelil bogastua, ta ſkuſi niega rad ubog postane, on ie naſho podobo nase usel, de bi to soio nad nami spet neshel, katero ie on sturil inu de bi temo mertuimo truplo to leben dal.*

(Dalje prihodnje leto.)

Bibliografija slovenska.

Slovensko knjigarstvo od 1. januvarja 1889. leta do 1. januvarja 1890. leta.

Sestavil **Ivan Tomšić.**

Štev. 1—147 glej v „Letopisu“ za 1869. leto od 268—281. strani; štev. 148—243 v „Letopisu“ za 1870 leto od 364—371. strani; štev. 244—351 v „Letopisu“ za 1871. leto od 346—354. strani; štev. 352—589 v „Letopisu“ za 1872. in 1873. leto od 280—301. strani; štev. 590—817 v „Letopisu“ za 1876. leto od 193—215 strani; štev. 818—925 v „Letopisu“ za 1877. leto od 324—335. strani; štev. 926—1124 v „Letopisu“ za 1878. leto od 192—213 strani; štev. 1125—1230 v „Letopisu“ za 1879. leto od 220—231. strani; štev. 1231—1362 v „Letopisu“ za 1880. leto od 326—341. strani; štev. 1363—1487 v „Letopisu“ za 1881. leto od 209—223. strani; štev. 1488—1612 v „Letopisu“ za 1882. in 1883. leto od 417—431. strani; štev. 1613—1758 v „Letopisu“ za 1884. leto od 287—303. strani; štev. 1759—1935 v „Letopisu“ za 1885. leto od 371—391. strani; štev. 1936—2094 v „Letopisu“ za 1886. leto od 211—228 strani; štev. 2095 do 2221 v „Letopisu“ za 1887. leto od 316—319. strani; štev. 2222—2357 v „Letopisu“ za 1888. leto od 224—238. strani; štev. 2358—2544 v „Letopisu“ za 1889. leto od 263—281 strani.

I. Časopisi.

2545. *Brus.* Tečaj I., 1889. Izdajatelj in odgovorni urednik Ivan Železnikar. — Tisk „Narodne Tiskarne“ v Ljubljani.

2546. *Cerkveni Glasbenik.* Organ Ceciljanskega društva v Ljubljani. Letnik XII., 1889. Urednik Janez Gnjezda; urednik glasbenih prilog Ant. Förster. — Tiskar R. Milic.

2547. *Cvetje z vrtov sv. Frančiška.* Mesečni list za verno slovensko ljudstvo, vzlasti za ude tretjega reda sv. Frančiška. IX. tečaj 1889. Urednik P. Stanislav Škrabec. — „Hilarijanska Tiskarna“ v Gorici.

2548. *Deželni zakonik za vojvodino Kranjsko.* Leto 1889., XXIX. tečaj. (S slovenskim in nemškim tekstom). — Tiskala Klein in Kovač v Ljubljani.

2549. *Deželní zakonik in ukazni list za vojvodino Štajersko.* V Gradci, leto 1889. v 4⁰. (S slovenskim in nemškim tekstom). — Tiskar „Leykam“ v Gradci.

2550. *Dolenjske novice.* Leto V., 1889. Založnik in tiskar J. Krajec v Novem Mestu.

2551. *Dom in svet.* Zabavi in poduku. Leto II. 1889. Izdajatelj, lastnik in urednik dr. Francè Lampe. Tiskala „Katoliška Tiskarna“ v Ljubljani.

2552. *Državni zakonik* za kraljevine in dežele v državnem zboru zastopane. Leto 1889., XXXVIII. tečaj. Založnik c. kr. dvorska in državna tiskarnica na Dunaji.

2553. *Duhovni Pastir.* Urednik Anton Kržič. Leto VI., 1889. S prilogo: „Apologetični razgovori“ dr. Lampéta. Založba in tisk „Katoliške Bukvarne“ v Ljubljani.

2554. *Edinost.* Glasílo slovenskega političnega društva za Primorsko. XIV. leto, 1889. Urednik Julij Mikota, lastnik društvo „Edinost,“ tisk Dolenca v Trstu.

2555. *Gospodarski list.* Glasilo c. kr. kmetijskega društva v Gorici. Leto IX., 1889. — Tiskar Paternolli v Gorici.

2556. *Kmetovalec.* Ilustrovan gospodarski list s prilogo „Vrtnar“. Uradno glasilo c. kr. kmetijske družbe vojvodine Kranjske. Leto VI. 1889. Urednik Gustav Pirc; tisk J. Blaznikovih naslednikov v Ljubljani.

2557. *Ljubljanski Zvon.* Leposloven in znanstven list. IX. leto, 1889. — Urednik Fr. Levec. — Tisk „Narodne tiskarne.

2558. *Mir.* (Političen list za koroške Slovence). VIII. leto, 1889. — Izdajatelj in lastnik Gregor Einspieler; odgovorni urednik Filip Haderlap; tisk „družbe sv. Mohorja“ v Celovci.

2559. *Narodna biblioteka.* Izdajatelj, založnik in tiskar J. Krajec v Novem Mestu. (Izhaja v snopičih po 15 kr.)

2560. *Nova Soča.* (Političen list). Tečaj I. 1889. Izdajatelj in odgovorni urednik And. Gabršček. — Tiska A. M. Obizzi v Gorici. Fol.

2561. *Novice* gospodarske, obrtniške in narodne. XLVII. leto. — Urednik Gustav Pirc; tiskarji in založniki J. Blaznikovi nasledniki.

2562. *Obrtnik.* Političen in strokovnjašk list za obrtni stan. Leto IV. V Ljubljani 1889. Izdajatelj in odgovorni uredník Matija Kunc. Tisk „Narodne Tiskarne".

(Nehal izhajati avgusta meseca).

2563. *Popotnik.* List za šolo in dom. X. leto. 1889. — Urednik M. Nerat; tiskarna sv. Cirila v Mariboru.

2564. *Rimski katolik.* II. tečaj. Vrejuje in izdaja dr. Anton Mahnič, profesor bogoslovja. V Gorici. Hilarijanska tiskarna 1889.

2565. *Slovanski svet.* Letnik II. 1889. Tisk „Narodne Tiskarne". — Izdajatelj in lastnik: Fran Podgornik. — Urednik: Janko Pajk.

2566. *Slovenec.* Političen list za slovenski narod. Letnik XVII. 1889. Urednik Ig. Žitnik; tisk „Katoliške Tiskarne".

2567. *Slovenski čebelar in sadjerejec.* Glasilo čebelarskega in sadjerejskega društva za Kranjsko. – Tečaj VII., 1889. — Izdajatelj Janez Modic, društveni predsednik; odgovorni urednik Ant. Klein; natisnila Klein in Kovač.

(Meseca julija nehal izhajati).

2568. *Slovenski Gospodar.* List ljudstvu v poduk. XXIII. leto, 1889. — Izdajatelj in založnik „Katoliško tiskovno društvo". Odgovorni urednik: B. Ferk; tiskarna sv. Cirila. („Slovenski Gospodar" ima vsak mesec po dve prilogi, vselej po 4 strani obsežni: 1. Cerkvena priloga, priložena od „Kat. tisk. društva"; — 2. Gospodarstvena priloga, priložena od štaj. kmetijske družbe).

2569. *Slovenski Narod.* (Politični dnevnik.) XXII. leto. 1889. Odgovorni urednik Dragotin Hribar; tisk „Narodne Tiskarne".

2570. *Slovenski Pravnik.* Sodelovanjem odličnih pravnikov, izdaje in ureduje dr. Danilo Majaron. V. leto. — Tisk „Narodne Tiskarne" v Ljubljani 1889, 8°.

2571. *Soča.* (Politični tednik). Leto XIX., 1889. Urednik M. Koršič, tisk „Hilarijanske tiskarne" v Gorici.

2572. *Učiteljski Tovariš*. List za šolo in dom. Tečaj XXIX. 1889. Urednik Andrej Praprotnik, tiskar in založnik R. Milic.

2573. *Vrtec*. Časopis s podobami za slovensko mladino. Tečaj XIX., 1889. Založnik in urednik Iv. Tomšič; tiskata Klein in Kovač v Ljubljani.

2574. *Vrtnar*. List s podobami za šolsko vrtnarstvo, vrtnarstvo sploh in za sadjarstvo. V Ljubljani 1889. Letnik II. Odgovorni urednik Gustav Pirc. Tisk J. Blaznikovih naslednikov. Založba c. kr. kmetijske družbe kranjske.

(Izhaja kot priloga „Kmetovalcu").

2575. *Zadruga*. List za upravo národno-gospodarskih vprašanj. Glasilo zveze posojilnic. Tečaj VI., 1889. — Urednik Maks Veršec; tisk „Narodne Tiskarne".

2576. *Zakonik in ukaznik* za avstrijsko-ilirsko Primorje. Tečaj XXIX., 1889. V Trstu.

2577. *Zgodnja Danica*. Katolišk cerkven list XLII. leto, 1889. Urednik Luka Jeran, tiskarji in založniki J. Blaznikovi nasledniki v Ljubljani.

2578. *Zgodovinski zbornik*. Priloga „Laibacher Diöcesanblatt-u". Izhaja v nedoločenih obrokih na eni pôli. Izdavatelj in odgovorni urednik Martin Pogačar. Tisk „Katoliške Tiskarne" v Ljubljani.

2579. *Laibacher Dioecesanblatt*. Jahrgang 1889, 4⁰. Urednik Martin Pogačar; tiskala „Katoliška Tiskarna" v Ljubljani.

(Prinaša mnogo slovenski pisanih razprav).

II. Društvena dela.

Čitalnica národna v Ljubljani.

2580. *Letopis narodne čitalnice* v Ljubljani začetkom leta 1889. Tisk J. Blaznikovih naslednikov, vel. 8⁰. Samozaložba.

Matica Slovenska.

(1909 društvenikov).

2581. *Letopis Matice Slovenske* za leto 1889. Uredil dr. Lovro Požar. Založila in na svetlo dala „Matica Slovenska". V Ljubljani. Natisnila „Narodna Tiskarna". 1889. 8⁰, 360 str.

Vsebina: 1. Prazgodovinske izkopine po Slovenskem. Spisal S Rutar — 2. Ženitvanjski običaji Belih Kranjcev. Spisal Janko B, — 3. Herbart Turjaški. Spisal I. Steklasa. — Starejši slovenski teksti. Spisal V. Oblak — 5. Kosovo polje. (Zemljepisno zgodovinska črtica). Spisal S. Rutar. — 6. Fotografija I. Šubic. — 7. Bibliografija slovenska. Sestavil I. Tomšić — 8. Letopis „Matice Slovenske". Sestavil Evgen Lah.

2582. *Dušeslovje.* Napredujočim Slovencem napisal France Lampe, doktor bogoslovja in modroslovja, profesor bogoslovja. I. zvezek. V Ljubljani. Izdala in založila „Slovenska Matica". 1889. 8⁰. 240 str.

2583. *Zabavna knjižica.* V. zvezek: Erjavčevi izbrani spisi. II. del. Uredil Frančišek Levec. V Ljubljani. Založila „Matica slovenska". Tiskal J. Rudolf Milic. 1889. 8⁰. 286 str.

2584. *Slovnica italijanskega jezika.* Spisal Jožef Križman, c. kr. gimnazijski profesor v Pazinu. Založila in na svetlo dala „Matica Slovenska". Natisnili J. Blaznikovi nasledniki 1889. 8⁰. 282 str.

Dramatično društvo v Ljubljani.

2585. *Slovenska Talija.* 54. zvezek. Na svitlo dalo dramatično društvo v Ljubljani. Natisnila „Narodna Tiskarna" 1888. 8⁰. 92 stranij.

Vsebina: Teške ribe. Veseloigra v treh dejanjih. Po Mihael Baluckiju poslovenil Josip Debevec.

Družba sv. Mohora v Celovcu.

(46.042 udov.)

2586. *Koledar* družbe sv. Mohora za navadno leto 1890. Natisnila tiskarnica družbe sv. Mohora. V 4⁰. 128 stranij.

Iz vsebine: Ti očeta do praga, sin tebe čez prag. Povest. Spisal dr. J. Vošnjak. — Trst. Spisal J. G. — Znojilčevega Marka božja pot. Povest. Spisal Janko Kersnik. — Razgled po katoliških misijonih. Spisal kanonik dr. Ivan Križanič. — Kmetijske šole. Spisal dr. J Vošnjak — Odpisovanje zemljiškega davka zarad elementarne škode. Spisal Filip Tratnik, c. kr. višji davčni nadzornik. — Dva sovražnika naše dece. Spisal drd. J. Rakež — Slovenski poslanci v državnem zboru. — Razgled po svetu. Sestavil Ign. Žitnik.

2587. *Življenje preblažene Device in Matere Marije* in njenega prečistega ženina svetega Jožefa. Spisal Janez Volčič. VIII. snopič. 1889. Natisnila tiskarnica družbe sv. Mohora v Celovci. 4⁰. 161—300 str.

2588. *Življenje našega Gospoda Jezusa Kristusa* po besedah sv. evangelistov. Spisal Ivan Skuhala, knezoškof, duh. svetovalec in župnik ljutomerski. — Z dovoljenjem visokočast. Krškega knezoškofijstva. 1889. Natisnila tiskarnica družbe sv. Mohora v Celovci. 8⁰ 216 str.

2589. *Občna zgodovina* za slovensko ljudstvo. Spisal Josip Starè, kr. profesor višje realke v Zagrebu. — XIII. snopič. 1889. Tiskarna „Družbe sv. Mohora v Celovcu". 8⁰. 81—240 str.

2590. *Fizikà* ali nauk o prirodi s posebnim ozirom na potrebe kmetskega stanú. Spisal Henrik Schreiner, c. kr. profesor. I. knjiga O toploti, magnetizmu in elektriki z ozirom na vremenske prikazni, s slikami. 1889. Natisnila tiskarnica družbe sv. Mohorja v Celovcu. 8⁰. 188 str.

2591. *Slovenske večernice* za pouk in kratek čas. Tri in štirideseti zvezek. Z dovoljenjem visokočastitega krškega knezoškofijstva. 1889. Natisnila tiskarna družbe sv. Mohorja v Celovci. 8⁰. 143 str.

Katoliška družba za Kranjsko.

2592. *Drobtinice* XXIII. letnik. Uredil dr. France Lampé. V Ljubljani 1889. — Izdala „Katoliška družba za Kranjsko". Tiskala „Katoliška Tiskarna". 8⁰. 304 str.

Katoliško društvo detoljubov.

2593. *Krščanski detoljub.* List za krščansko vzgojo in rešitev mladine. Izhaja štirikrat na leto s prilogami za otroke. — Vreduje Ant. Kržič. Ljubljana 1889. Tisk „Kat. Tiskarne". — Založba „Kat. društvo detoljubov."

2594. *Dobra spoved.* I. Izpraševanje vesti. (Kršč. detoljub 1889 I. priloga). V Ljubljani 1889. Tisk „Katoliške Tiskarne" v Ljubljani. 32⁰. 16 str.

2595. *Dobra spoved* II. Kes ali obžalovanje. (Kršč. detoljub 1889 II. priloga). V Ljubljani 1889. Založilo „Katoliško društvo detoljubov". Tisk „Katoliške Tiskarne" v Ljubljani 32⁰ 34 str.

2596. *Ali znaš?* Zbirka krščanskih resnic in molitev, ki naj bi jih vsak kristijan znal na pamet. Tretji natis. V Ljubljani 1889. Založilo „Katoliško društvo detoljubov." Tiskala Katoliška tiskarna. 16⁰. 32 str.

2597. *Dobra spoved.* III. Trdni sklep. (Kršč. detoljub. 1889. IV. priloga). V Ljubljani 1889. Založilo Katol. društvo detoljubov. Tisk Katoliške Tiskarne 32⁰. 16 str.

Marijna bratovščina.

2598. *Letno poročilo* društva Marijine bratovščine v Ljubljani za leto 1888. V Ljubljani. Založilo društvo Marijine bratovščine. — Natisnila Klein in Kovač. 8⁰. 16 str.

Društvo v pomoč bolnikom in za oskrbljevanje v Ljubljani.

2599. *Letno poročilo* društvu v pomoč bolnikov in za oskrbljevanje v Ljubljani za triindvajseto društveno leto 1888. 8⁰. Tiskala Klein in Kovač.

Družba sv. Cirila in Metoda.

2600. *Knjižnica družbe sv. Cirila in Metoda.* II. zvezek. Rudolf Habsburški, oče avstrijske cesarske rodovine. Spisal slovenski mladini Fr. Hubad, c. kr. gimnazijski profesor. Izdala in založila družba. Tisk Blaznikov v Ljubljani 1889. 8⁰. 77 str.

2601. *Knjižnica družbe sv. Cirila in Metoda.* III. zvezek. Valentin Vodnik, prvi slovenski pesnik. Slovenski mladini spisal Peter Bohinjec, kapelan. V Ljubljani. 1889. Tisek J. Blaznikovih naslednikov. 8⁰. 58 str.

2602. *Knjižnica „družbe sv. Cirila in Metoda“.* IV. zvezek. Junaki. Spisal slovenski mladini Fr. Hubad, c. kr. gimnazijski profesor. I. knjižica. — V Ljubljani. Tisek J. Blaznikovih naslednikov. 1889. vel. 8⁰. 88 str.

III. Pravoznanska in državoznanska dela.

2603. *Obravnave deželnega zbora kranjskega* v Ljubljani od 10. oktobra do 23. novembra 1889. l. (Po stenografičnih zapisnikih). 30. zvezek. V Ljubljani. Založil deželni odbor kranjski. Tisk Milicev. 4⁰. XLIII., XLIV., 406, 461, 197 str.

2604. *Zakoni in ukazi za vojvodino Kranjsko.* (Ročna izdaja.) I. zvezek. Tretji natis. Uredil Josip Pfeifer, deželni tajnik. V Ljubljani 1889. Natisnila in založila Klein in Kovač. 8⁰. 92+92 str. v slovenskem in nemškem jeziku.

Obseg: Občinski zakon za Kranjsko. — Izterjevanje po sili javnopravnih deželnih, okrajnih ali skladnih zalogov. — Občinske takse. — Davek od psov. — Novele h kazenskemu zakonu.

16*

2605. *Zakoni in ukazi za vojvodino Kranjsko.* (Ročna izdaja.) 2. zvezek. Drugi natis. Uredil Josip Pfeifer, deželni tajnik. V Ljubljani 1889. Natisnila in založila Klein in Kovač. V slov.-nemškem jeziku mal 8⁰. 138 str.

Obseg: Zakoni in predpisi o obrambi poljščine in o varstvu poljedelstva, o čuvalnih organih za deželno kulturo, o lovu in orožji.

2606. *Zakoni in ukazi za vojvodino Kranjsko.* (Ročna izdaja.) 5. zvezek. Deželni zakoni in zvršilni ukazi, zadevajoči vpeljavo deželne naklade na porabo žganih opojnih pijač. — V Ljubljani. Izdal in založil deželni odbor Kranjski. Tiskala Klein in Kovač. 1889. 8⁰. IV., 14 str. (Slov. in nemško.)

2607. *Navodilo* organom postavljenim za pobiranje deželne naklade za porabo žganih opojnih tekočin na Kranjskem. Izdano od deželnega odbora vojvodine Kranjske. V Ljubljani. Založil deželni odbor Kranjski. Natisnila Klein in Kovač. 1889. 58 str. (Slov. in nemški.)

2608. *Zbirka avstrijskih zakonov* v slovenskem jeziku. I. zvezek: Kazenski zakon o hudodelstvih, pregreških in prestopkih z dné 27. maja 1852., št. 117. drž. zakonika z dodanim tiskovnim zakonom z dné 27. decembra 1862., štev. 6 drž. zak. ex 1863 in drugimi novejšimi zakoni kazenskopravnega obsega. Izdalo društvo „Pravnik". Natisnila in založila „Narodna tiskarna" v Ljubljani 1889. 8⁰. 426 str.

2609. *Zbirka obrazcev za slovensko uradovanje pri sodiščih.* Sestavil in izdal Anton Levec, c. kr. sodni pristav v Ljubljani. I. Obrazci k občnemu sodnemu redu. V Ljubljani 1889. Natisnila „Narodna tiskarna". Založil pisatelj.

IV. Jezikoslovje.

2610. *Jezičnik.* Svitoslav i Danica. Spisal J. Marn. XXIII. leto. S sliko L. Jerana. V Ljubljani 1889. Tiskala in založila Miličeva tiskarna. Lex. 8⁰. 99 str.

V. Zemljepisje in zgodovina.

2611. *Postojinsko okrajno glavarstvo.* Zemljepisni in zgodovinski opis. Spisali in izdali učitelji v okraji. V Postojini založil in tiskal R. Šeber 1889. 8⁰. 238 str.

2612. *Logaško okrajno glavarstvo.* Zemljepisni in zgodovinski spis. Uredil Vojteh Ribnikar. V Logatci. Izdalo „Društvo učiteljev in šolskih prijateljev okraja Logaškega“, — natisnil R. Šeber v Postojini. 1889. 8⁰. 108 str.

VI. Lepoznanstvo.

2613. *Josipa Jurčiča zbrani spisi.* Založila in na svetlo dala „Narodna Tiskarna“. Uredil Fr. Levec VIII. zvezek.

Vsebina: Cvet in sad. — Bela ruta, bel denar. V Ljubljani 1889. Natisnila Narodna Tiskarna 8⁰. 260 str.

2614. *Narodna knjižnica.* Urejuje Anton Trstenjak. I. zvezek. Pobratimi. Roman. Spisal dr. Josip Vošnjak. V Ljubljani 1889. Natisnila Narodna Tiskarna. Založil A. Trstenjak. 8⁰. 231 str.

2615. *Marka Fabija Kvintilijana govorniški pouk.* Spisal uvod in komentar Franc Brežnik, c. kr. profesor v Rudolfovem. Založba upravništva „Popotnika“ v Mariboru. Reiserstrasse 8.

2616. *Apologetični razgovori* ali Pot do resnice. Spisal France Lampe, doktor bogoslovja in modroslovja, profesor bogoslovja. II. zvezek: Ali je Bog? — V Ljubljani, 1889. Tiskala „Katoliška Tiskarna“. — Založila „Katoliška Bukvarna“. — 4⁰.

2617. *Pedagogiški letnik* III. leto. 1889. — Uredil Fr. Gaberšek. Izdalo in založilo „pedagogiško društvo“ v Krškem. — V Ljubljani. Natisnil J. R. Milic. 8⁰. 314 str.

2618. *Jožef Zupan,* stolni prošt ljubljanski. Životopis. Posebni odtis iz „Drobtinic“ XXIII. leto. 8⁰. 48 str.

2619. *Rodbinska sreča.* Roman. Ruski spisal grof L. N. Tolstoj, poslovenil P. M. Podravski; založil in izdal J. Giontini, natisnil Šeber v Postojini 1889. 8⁰. 173 stranij.

2620. *Doma in na tujem.* Povest iz preteklega stoletja. Spisal * * *. Založil J. Giontini, natisnila Kleinmayr in Bamberg v Ljubljani 1889. 8⁰. 58 str.

2621. *Godec.* Poleg narodne pravljice o vrbskem jezeru. Spisal Anton Funtek, Natisnila in založila Ig. pl. Kleinmayr & Fedor Bamberg v Ljubljani 1889, m 8⁰. 100 str.

2622. *Svoji k svojim.* Veseloigra v enem dejanji. Spisal dr. J. Vošnjak. V Ljubljani 1889, 8⁰, 32 str. — Tisk in samozaložba „Narodne Tiskarne“.

2623. *Srbske narodne pesmi* o boju na Kosovem. Iz zapuščine Ivana Mohorčiča. — V Ljubljani. Založil D. Hribar. — Tiskala „Narodna Tiskarna“ 1889. 8⁰. 47 str.

2624. *Narodne pesni koroških Slovencev.* Zbral in na svetlo dal J. Scheinigg, c. kr. gimn. profesor v Celovci. Tiskala in založila Ig. pl. Kleinmayr & Fed. Bamberg v Ljubljani 1889. m 8⁰. 466 str.

2625. *Nova pesmarica.* Zbirka najbolj znanih slovenskih, hrvatskih, srbskih, bolgarskih, čeških, poljskih in ruskih pesmij. Sestavil Ivan Železnikar. V Ljubljani 1889. Tiskala „Narodna Tiskarna“. Založil Dragotin Hribar. 12⁰. 304 str.

2626. *Goriška jadikovanja.* Jadikoval naroden goriški postopač. — V Gorici 1889. Tiskal Paternolli. Založil pisatelj. 8⁰. XVI. str.

2627. *George Stephenson,* oče železnic. Po W. Massliebu Vladiboj Šarec. Tisk, založba in na prodaj pri J. Blazniku 1889, 8⁰. 266 str.

2628. *Izdajalec domovine.* Povest. Spisal V. Kredba. Poslovenil in za slovensko ljudstvo priredil H. Podkrajšek. Založil J. Giontini, natisnila Kleinmayr in Bamberg v Ljubljani 1889, 8⁰. 91 str.

2629. *Knez Črni Juri* (Kara Petrovič), osvoboditelj Serbije. Zgodovinska povest. Iz nemškega preložil Ivan Urbanec. Založil J. Giontini, natisnila Kleinmayr in Bamberg v Ljubljani. 1889, 80 str.

2630. *Vijolice.* Pesmi za mladost. Zložila Lujiza Pesjakova. Tiskal in založil J. R. Milic v Ljubljani 1889. m. 8⁰. 159 str.

2731. *Pravljice in pripovedke za mladino.* Zbral Dominicus. Založil J. Giontini. Natisnila Kleinmayr in Bamberg v Ljubljani 1889. 8⁰. 141 str.

2632. *Učenke v petih delih sveta.* III. zvezek. (Izanami, mala japonka). Spisal Berthet-Sušnik. V Ljubljani 1889. Založil in prodaja Janez Giontini. Tiskala Ig. pl. Kleinmayr & Bamberg) 8⁰. 91 str.

2633. *Narodne pripovedke in pravljice.* Zbral Prostoslav S. Sekolov. — V Ljubljani. Založil in izdal Matija Gerber 1889. 8⁰. 81 str.

2634. *Pravljice.* Izdal H. Majar. V Ljubljani 1889. Založil in prodaja Anton Turk, knjigovez. Tisk J. Blaznikovih naslednikov. 8⁰. 82 str.

2635. *Narodne legende* za slovensko mladino. Nabral, izdal in založil Anton Kosi, učitelj v Središči. I. zvezek. V Ptuji. Natisnil W. Blanke. 1890. m. 8⁰. 39 str.

2636. *Koroške bukvice* slovenskemu ljudstvu v poduk in kratek čas. Izdaja in zaklada Filip Haderlap Jurjev v Celovci. 12., 13., 14., 15., 16., 17. snopič. Tiskal J. Krajec v Rudolfovem. 1889. m. 8.

VII. Šolske knjige.

2637. *Deutsch-slovenisches Wörterbuch* von Anton Janežič. Dritte, vollständig umgearbeitete und vermehrte Auflage bearbeitet von Anton Bartel, k. k. Gymnasiallehrer in Laibach unter Mitwirkung der Collegen A. Kaspret, M. Petelin, I. Pichler, L. Pintar, M. Suhač, A. Tavčar. Druck und Verlag der Buchdruckerei der St. Hermagoras-Bruderschaft. Klagenfurt 1889, m. 8⁰, 842 str. (Cena 3 gld.)

2638. *A. Janežičeva slovenska slovnica.* Za srednje šole predelal in priredil dr. Jakob Sket, c. kr. profesor. Šesta predelana izdaja. — Tiskala in založila tiskarna družbe sv. Mohorja v Celovcu. 1889. 8⁰. 274 str.

2639. *Slovenska čitanka* za prvi razred srednjih šol. Sestavil in izdal dr. Jakob Sket, c. kr. profesor. Prvi zvezek. V Celovcu, 1889. Tiskala in založila tiskarna družbe sv. Mohorja. 8⁰. 184 str.

2640. *Slovenska slovnica* za občne ljudske šole. — Spisal Peter Končnik. (Tiskana brez premene kakor leta 1887). Na Dunaji. V cesarski kraljevi zalogi šolskih knjig 1889. — Tiskal Karel Gorišek. 8⁰. 268 str.

2641. *Drugo berilo in slovnica* za občne ljudske šole. (Tiskana brez premene po izdanji od leta 1888.) Na Dunaji. V cesarski kraljevski zalogi šolskih knjig 1889. Tiskal Karel Gorišek. 8⁰. 220 str.

2642. *Tretje berilo* za občne ljudske šole. (Tiskano brez premene kakor leta 1888). Na Dunaji. V cesarski kraljevski zalogi šol. knjig 1889. Tiskal Karel Gorišek.

2643. *Perva nemška slovnica* za občne ljudske šole. (Tiskana brez premene po izdanju od leta 1886). Na Dunaju. V cesarski kraljevski zalogi šolskih knjig 1889. Natisnil Karel Gorišek na Dunaji 8⁰. 168 str.

2644. *Druga nemška slovnica* za občne ljudske šole. — (Tiskana brez premene kakor leta 1887.) Na Dunaji. V cesarski kraljevski zalogi šolskih knjig 1889. — Tiskal Karel Gorišek, 8⁰. 856 str.

2645. *Tretja nemška slovnica* za občne ljudske šole (Tiskana brez premene kakor leta 1887). C. kr. zaloga šol. knjig. Na Dunaji. V cesarski kraljevski založbi šolskih knjig 1889. — Tiskal Karel Gorišek.

2646. *Slovenisch-deutsche Fibel* für allgemeine Volksschulen — Slovensko-nemška začetnica za občne ljudske šole. Spisal Ivan Miklosich. — (Tiskana brez premene po izdanji od leta 1887). Na Dunaji. V c. kr. založbi šolskih knjig. 1889. Tiskal Karel Gorišek. 8⁰. 87 str.

2647. *Prva računica* za občne ljudske šole. Spisal dr. vitez Franjo Močnik. Jednajsto izdanje. Tiskano brez premene kakor leta 1888). Na Dunaji 1889. V cesarsko-kralj. zalogi šolskih knjig 8⁰, 40 str. Natisnil Karel Gorišek.

2648. *Druga računica* za občne ljudske šole. Spisal dr. vitez Franjo Močnik. Šestnajsto izdanje. (Tiskano brez premene kakor leta 1888). Na Dunaji. V ces. kralj. zalogi šolskih knjig 1889. — Tiskal Karel Gorišek. 8⁰. 64 str.

2649. *Tretja računica* za občne ljudske šole. Spisal dr. vitez Franjo Močnik. Trinajsto izdanje. (Tiskano brez premene kakor leta 1888). V c. kr. zalogi šolskih knjig 1889. — Natisnil Karel Gorišek na Dunaji 8⁰. 60 str.

2650. *Zgodbe svetega pisma* stare in nove zaveze. (Z 1 čelno in 99 podobami med zgodbami in z 1 zemljevidom). — Nemški spisal dr. J. Schuster, poslovenil Anton Lésar, duhoven ljubljanske škofije. (Natis leta 1887 popravljen). Na Dunaji. V cesarski kraljevski založbi šolskih bukev 1889.

2651. *Zgodbe sv. pisma* za nižje razrede ljudskih šol. S 47 podobami. Izdal Knecht-Skuhala. Z dovoljenjem knezoškofovskega Lavantinskega in Ljubljanskega Ordinarijata. Freiburg v Breisgavi 1889. Tisk in založba Herderjeve založnice. Dobiva se v Katoliški bukvarni v Ljubljani. 16⁰. 96 str.

2652. *Krščanski katoliški nauk.* (Tiskan brez premene kakor leta 1886). Na Dunaju. V c. kr. zalogi šolskih knjig 1889. Natisnil Karel Gorišek na Dunaji. 8⁰. 170 str.

2653. *Krščanski nauk* za prvence. (Prvo in drugo šolsko leto). Spisal Simon Zupan. Četrti natis. Z dovoljenjem visokočastitega knezoškofijstva. V Ljubljani 1889. Založila Katoliška bukvarna. Tisk Katoliške Tiskarne. 8⁰. 48 str.

2654. *Veliki katekizem* za ljudske šole. (Tiskan brez premene kakor leta 1887.) Na Dunaji. V cesarski kraljevi zalogi šolskih bukev 1889. Tiskal Karel Gorišek.

2655. *Mali katekizem.* — (Tiskan brez premene kakor l. 1887.) Na Dunaji. V cesarski kraljevski zalogi šolskih knjig 1889. — Natisnil Karel Gorišek na Dunaji. 8⁰. 44 str.

2656. *Mali katekizem* za ljudske šole. (Popravljen natis). Za Lavantinsko škofijo. Na Dunaju 1889. Tiskal Karol Gorišek. V ces. i kralj. zalogi šolskih knjig.

2657. *Srednji katekizem* za ljudske šole. (Popravljen natis leta 1889.) Za Lavantinsko škofijo. Na Dunaji 1889. V ces. in kralj. zalogi šolskih knjig. Tiskal Karel Gorišek.

2658. *Kratki katekizem* v vprašanjih in odgovorih za ljudske šole ljubljanske škofije. V Ljubljani 1889. Natisnili in založili J. Blaznikovi nasledniki 16⁰. 96 str.

VIII. Šolska poročila.

2659. *Letno poročilo* o deželni vinarski, sadjarski in poljedelski šoli na Grmu pri Rudolfovem za šolsko in gospodarsko leto 1887/8. Spisalo vodstvo. — V Ljubljani, 1889. Izdal in založil deželni odbor kranjski. — Tiskala „Narodna Tiskarna“ v Ljubljani. 8⁰, 56 str.

2660. *Jahresbericht* des k. k. Ober-Gymnasiums in Rudolfswerth für das Schuljahr 1888—1889.

Ima na čelu spis: Jezik v Mat. Ravnikarja „Sgodbah ſvetiga piſma sa mlade ljudi“, spisal Viktor Bežek.

2661. *Letno poročilo* narodnih šol v ljutomerskem okraji v šolskem letu 1888/9.

Ima spise: Zemljepisne črtice ljutomerskega glavarstva Spisal Ivan Kryl. — Nekaj o pridelovanji sočivja; spisal T. Pušenjak. — Narodne pravljice iz ljutomerskega okraja. Nabral Jos. Freuensfeld. — O selitvi ptic. Spisal F. Schneider.

2662. *Letno poročilo* deške meščanske šole s kmetijskim značajem na Krškem 1888/9.

Ima spis: Temeljni nauk o knjigovodstvu. Spisal dr. Tomaž Romih.

2663. *Letno poročilo* trirazredne ljudske šole v Mengši koncem šolskega leta 1888/9.

Ima spis: Spomini starega Mengšana.

2664. *Letno poročilo* čveterorazredne ljudske šole v Škofji Loki koncem šolskega leta 1888/9.

2665. *Letno poročilo* čveterorazredne deške ljudske in obrtno-nadaljevalne šole v Kameniku 1888/9.

2666. *Letno poročilo* trirazredne dekliške ljudske šole v Kameniku koncem šolskega leta 1888/9.

2667. *Letno poročilo* čveterorazredne ljudske šole v Postojini koncem šolskega leta 1888/9.

2668. *Letno poročilo* čveterorazredne ljudske šole v Krškem za šolsko leto 1888/9.

2669. *Letno poročilo* čveterorazredne ljudske šole v Črnomlji koncem šolskega leta 1888/9.

2670. *Letno poročilo* čveterorazredne deške ljudske šole v Novem Mestu 1888/9.

2671. *Letno poročilo* štirirazredne deške in dvorazredne dekliške šole v Kranji koncem šolskega leta 1888/9.

2672. *Letno poročilo* I. mestne peterorazredne deške ljudske šole v Ljubljani za šolsko leto 1888/9. Založila I. mestna deška ljudska šola v Ljubljani. — Tiskal J. R. Milic. 8⁰, 10 str.

2673. *Letno poročilo* II. mestne peterorazredne deške ljudske šole v Ljubljani. 1888/9. Založila II. mestna deška šola v Ljubljani. Tisk „Narodne Tiskarne“. 8⁰, 16 str.

2674. *Razredba* učenk mestne šestrazredne dekliške ljudske šole v Ljubljani koncem šolskega leta 1888/9.

IX. Molitvene in podučne knjige.

2675. *Bratovščina za vedno češčenje Rešnjega Telesa* in za opravo ubožnih cerkva kanonično vstanovljena v cerkvi č. č. gg. Uršulinaric v Ljubljani. Založila bratovščina. Natisnil Rudolf Milic v Ljubljani. 1889. 16⁰, 24 str.

2676. *Duhovna lekarna za vse, ki hočejo večno živeti.* Podučna knjižica, katero je izdal dr. Ernest Müller, škof Linški. Poslovenil Fr. Zbašnik, župnik. Založila in natisnila „Katoliška tiskarna“ v Ljubljani 1889. 16⁰, 110 str.

2677. *Hvalite Boga!* Zbirka najboljših molitev za katoliške kristijane. (Drugi predelani natis.) V Ptuji 1889. Založil in natisnil W. Blanke. 8⁰, 426 str.

2678. *Jezus in Marija moja ljubezen* ali nauki in molitve za pobožne Slovence. Spisal Janez Volčič. Peti natis. V Ljubljani 1889. Prodaja založnik Matija Gerber. Tiskal J. Krajec v Rudolfovem. 32⁰, 350 str.

2679. *Lilija v božjem vrtu* ali deviški stan, njegova lepota in pomočki ga ohraniti. Po spisih sv. M. Alfonza Ligvorskega, s pristavkom navadnih molitev. Na svitlo dala L. Jeran in A. Zamejic. Petega pomnoženega natisa — izdaja z velikimi črkami. V Ljubljani 1889. Založil Matija Gerber. Tiskal V. Blanke v Ptuju.

2680. *Mali duhovni zaklad* ali molitve pri sveti maši in o drugih priložnostih. Sestavil iz druzih od visokočestitega ljubljanskega knezoškofijstva dovoljenih molitvenikov P. Hrisogon Majar. Peti natis. V Ljubljani 1889. Prodaja Janez Giontini, bukvar. Tiskarnica I. Steinbrener v Winterberg. 16⁰, 364 str.

2681. *Marija žalostna mati.* Molitvenik v počeščenje matere božje sedem žalosti, z dodatkom za očitno in domačo službo božjo. Sestavil Franc Ser. Bezjak. Šesti nepremenjeni natis. V Ptuju 1889. Lastnina, tisk in založba V. Blanketa v Ptuju, 8⁰, 359 str.

2682. *Nebeške iskrice* za mladost pa tudi za odraščene ljudi. Spisal po najboljših molitvenih bukvah mnogih jezikov Lovrenc Pintar, duhoven v Radovljici. Izdaja z velikimi črkami. V Ljubljani 1889. Prodaja založnik Mat. Gerber. Natisnil J. R. Milic v Ljubljani. 8⁰, 269 str.

2683. *Rafael* ali nauki in molitve za odraslo mladino. Spisal Jožef Kerčon, duhovnik. V Ljubljani 1889. Tiskala „Katoliška Tiskarna“. Založila „Katoliška Bukvarna“. 16⁰, 350 str.

2684. *Ročna knjižica* bogoljubnega kristijana ali molitve in pesmi za vsacega kristijana. V Gorici. Natisnil in založil Paternolli. 16⁰, 344 str.

2685. *Tretji red sv. Frančiška.* V Rudolfovem. 1889. Založil frančiškanski samostan.

2686. *Venec pobožnih molitev in svetih pesmi.* Šesti natis. V Mariboru 1889. Založil Jožef Martinc, trgovec. Tisk tiskarne sv. Cirila v Mariboru.

2687. *Venček krščanskih eesnic*, to je berila pojasnjevana s primeri za majevo pobožnost. Spisal P. Hrisogon Majar. V Ljubljani, 1889. Založil Matija Gerber. Tisk Blaznikov. 16⁰, 444 str.

X. Različna dela.

2688. *Nemško-slovenski službovnik* za cesarsko kraljevo vojsko. II. del. Drugi natisek službovnika iz leta 1873 (Bojna služba.) Poslovenil Andrej Comel pl. Sočebran, c. kr. major v pokoji. Samozaložba. Natisnila „Narodna tiskarna" v Ljubljani 1889. m. 8⁰. 129 str.

2689. *Službovnik* nemško-slovenski za cesarsko kraljevo vojsko (Dienstreglement deutsch-slovenisch, für das kaiserlich-königliche Heer). Prvi del. Drugi natisek službovnika iz leta 1873. Poslovenil Andrej Comel plemeniti Sočebran, c. kr. major v pokoji. — Samozaložba. Natisnila tiskarna družbe sv. Mohorja v Celovci 1889. m. 8⁰. 114 str.

2690. *Prisega in vojni člani* sestavil in založil Andrej Comel plem. Sočebran, c. kr. major v pokoju. V slovenskem in nemškem jeziku. Tiskala tiskarna družbe sv. Mohora v Celovcu.

2691. *Angleščina brez učitelja.* Pomočna knjiga za izseljence. S podobami vseh kovinskih denarjev Zjedinjenih držav Severne Amerike (sprednja in zadnja stran) v pravi velikosti. Založil in prodaja Josip Paulin v Ljubljani, Marijin trg št. 1. Ljubljana 1889. Natisnila „Narodna Tiskarna" 8⁰. 72 str.

2692. *Popis* praznovanja 40letnega vladanja Nj. Veličanstva presvitlega cesarja Franca Jožefa I. in blagoslovljenja nove Franc-Jožefove šole in nove šolske zastave. — Šolski mladini v Črnomlji v spomin. — V Črnomlji 1890. — Založil krajni šolski svèt v Črnomlji. Tiskal J. Krajec v Rudolfovem. m. 8⁰. 32 str.

2693. *Nauk o svetem Detinstvu.* Na svetlo dalo vodstvo sv. Detinstva za slovenske pokrajine. Z dovoljenjem visokočastitega ljubljanskega škofijstva. V Ljubljani 1889. Založilo vodstvo. Natisnila Katoliška Tiskarna. 8⁰. 32 str.

2694. *Dejanje svetega Detinstva.* V poduk malim in odraščenim. Zvezek IX. Z dovoljenjem visokočastitega knezoškofijstva Ljubljanskega. V Ljubljani 1889. Natisnili J. Blaznikovi nasledniki 16⁰. 64 str.

2695. *Nauki o varstvu živalij za mladino.* Z dovoljenjem graškega društva za varstvo živalij v slovenskem jeziku na svitlo dal in založil V. Blanke, tiskar in knjigotržec v Ptuji. Priredil jih gospod Anton Poreger, nadučitelj na Humu.

2696. *Stariši, podpirajte šolo!* Par besedij o skupnem vzgojnem delovanju domače hiše in šole. Napisal Anton Kosi, učitelj v Središči. — V Ljubljani. Tiskala „Národna Tiskarna“. Založil pisatelj, 1889. m. 8⁰. 23 str.

2697. *Pouk*, kako si moremo priboriti slovenskih šol na Koroškem. — Spisal slovensk rodoljub na Koroškem. — Založilo uredništvo „Slovenca“. — Ljubljana 1889. — Tisk „Katoliške Tiskarne“ v Ljubljani, m. 8⁰, 15 str.

2698. *Nekoliko besedi o ribarstvu* na Kranjskem, kaj ga ovira in kako bi se dalo povzdigniti. Izdalo ribarsko društvo. Natisnila Klein in Kovač v Ljubljani. 8⁰, 12 str.

2699. *Obresti* v socijalnem oziru. Spisal Ivan Belec. Samozaložba. Tisk „Katoliške Tiskarne“ v Ljubljani 1889. 16⁰, 71 str.

2700. *Vestnik* šolske družbe sv. Cirila in Metoda, III. Izdalo in založilo vodstvo. Tiskala „Katoliška Tiskarna“ v Ljubljani 1889. 8⁰, 40 str.

2701. *Slov. akademično društvo „Triglav“* v Gradci v XV. letu svojega obstanka. — Spominski listi ob priliki blagoslovljenja društvene zastave. S sodelovanjem Fr. Mohoriča, Fr. Tominška in J. Žolgarja uredil Jožef Rakež. — V Ljubljani. Založilo akad. društvo „Triglav“. — Tisk „Narodne Tiskarne“. 8⁰, 26 str.

2702. *Ilustrovan „Narodni Koledar“* za navadno leto 1890. Uredil, izdal in založil Dragotin Hribar. — V Ljubljani. Tiskala „Narodna Tiskarna“. 4⁰, 67 str.

Vsebina: Navadni kalendarij. — Zabavni del. — Naznanila.

2703. *Koledar katol. tiskovnega društva* v Ljubljani za leto 1890. Drugi letnik. Izdalo in založilo Katoliško tiskovno društvo. Tiskala „Katoliška Tiskarna“ v Ljubljani, 12⁰.

2704. *Popotnikov koledar* za slovenske učitelje. — 1890 s popolnim šematizmom šolsk. oblastnij, učiteljišč, ljudskih šol in učiteljskega osobja po Južno-Štirskem, Kranjskem, Primorskem in slovenskem delu Koroškega po stanji v začetku šolskega leta 1889/90. — IV. leto. Sestavil in založil Miha J. Nerat, nadučitelj in „Popotnikov“ urednik v Mariboru. — Maribor. — Tisk tiskarne sv. Cirila. 8⁰, 183 str.

2705. *Velika pratika* za navadno leto 1890, ki ima 365 dni. Na svitlo dala c. kr. kmetijska družba v Ljubljani. Natisnili in založili J. Blaznik-ovi nasledniki. 16⁰. (Cena 15 kr.)

Vsebina: Navadni kalendarij. — Sejmi. — Rodopis vladajoče cesarske hiše avstrijske. — Zabavno-poučno berilo: Matej Cigale. — Vodnikov spomenik v Ljubljani — Avstrijska mornarica. — Nova vojašnica v Ljubljani. – Pogovor pod lipo. — Mnogovrstne gospodarske skušnje. — Naznanila.

2706. *Mala pratika* za navadno leto 1890, ki ima 365 dni. Na svitlo dala c. kr. kmetijska družba v Ljubljani. Natisnili in založili J. Blaznikovi nasledniki. 16⁰. (Cena 13 kr.)

2707. *Slovenska pratika* za navadno leto 1890, ki ima 365 dni. V Ljubljani. Natisnila in založila Kleinmayr & Bamberg. 16⁰. (Cena 13. kr.)

2708. *Žepni koledar* za leto 1890. V Ljubljani 1889. Natisnila in založila „Katoliška Tiskarna“, 16⁰.

2709. *Viseča pratika* za leto 1890. V Rudolfovem. Tiskal in založil J. Krajec.

XI. Muzikalije.

2710. *Teoretično-praktična Klavirska Šola.* Spisal Anton Foerster op. 40. III. zvezek. Natisnila Engelmann & Mühlberg v Lipsiji (Leipzig). V Ljubljani 1889. Založila „Glasbena Matica“. Vel. 4⁰.

2711. *Glasbena Matica.* Zvezek XX. Slovenski napevi za čvetero in petero mešanih glasov. Natisnil Jos. Eberle & Co. v Beču, 1888. Vel. 8⁰.

2712. *Orgeljski odmevi.* Zbirka prediger in poiger za orgle ali harmonij. Zložil Fajgelj Danilo op. 40. Založil Franc Govekar, nadučitelj. V Ljubljani. 1889. Natisnili Blaznikovi nasledniki. 4⁰, 70 str.

2713. *Skladbe F. S. Vilharja.* III. knjiga posvečene Njegovemu visočanstvu Nikoli I. vitežkomu knjazu i gospodaru Crne Gore. — 1889. 4⁰.

2714. *Pozdrav.* Uglasbil Janez Carli ter poklonil č. g. Ivanu Tomažič-u povodom njegovega prihoda v Škofjo Loko. Dobiva se pri skladatelju v Loki.

2715. *Šmarnične pesmi* za sopran, alt, tenor in bas. Zložil Janez Laharnar, organist na Št. Viški gori. Ljubljana 1889. Založil skladatelj. Tisk Blaznikovih naslednikov. 4⁰, 8 str.

2716. *Dve Fugi za orglje,* zložil Ig. Hladnik op. 12. Založil skladatelj. Tisk Blaznikov. 4⁰, 7 str.

2717. *Offertoria pro festis maioribus anni.* Edidit societas archidioeceseos Goritiensis A. S. Caecilia Nuncupata. Labaci 1889. Typis J. R. Milic.

Letopis „Matice Slovenske“.

Sestavil **Evgen Lah**, društveni tajnik in knjižničar.

I.

Poročilo o odborovem delovanji

v dobi od 1/X. 1889. — 30/IX. 1890. l.

84. odborova seja, v sredo dné 20. novembra 1889.

Navzočni: Gg. Fr. Levec (predsednikov namestnik); A. Bartel, dr. H. Dolenec, dr. A. Jarc, A. Kržič, dr. Fr. Lampe, dr. J. Lesar, M. Pleteršnik, A. Praprotnik, L. Robič, S. Rutar, I. Šubic, I. Tomšič, I. Vavrů, Fr. Wiesthaler, A. Zupančič in V. Zupančič (odborniki ; E. Lah (zapisnikar).

Skupaj 18.

Prof. *Levec* naznanja, da predseduje današnji seji, naprošen od g. predsednika, ki je — nenavzočen zaradi bolehnosti — pismeno poslal skupščini nekatere nasvete, kateri so se tudi uvaževali.

Zapisnik zadnje odborove seje, ki sta ga pregledala in odobrila prof. *Bartel* in *Rutar*, potrdi se brez ugovora.

Odbor vzame na znanje, da so zborovali v zadnji dobi tudi odseki, in sicer: *gospodarski: 15. julija, književni pa 13. julija in 18. novembra.* Dotični zapisniki so na ogled.

Vodnikove slavnosti se je Matica prav dostojno udeležila o vseh važnejših prilikah. Venčala je z drugimi národnimi društvi dné 29. junija njegov grob in položila dné 30. junija ob odkritji po svojem starosti, notarju dr. Zupancu, na spomenik venec.

Pri slavnosti *odkritja Levstikovega spomenika* v Velikih Laščah, dné 11. avgusta t. l., zastopali so društvo: oba podpredsednika, več odbornikov, tajnik in pa drugi društveniki.

Dné 4. avgusta udeležila se je Matica *pogreba pl. Kukuljeviča-Sakcinskega,* predsednika „Matice Hrvatske“ v Zagrebu, po svojem tajniku in pa članu dr. L. Vidriću ter položila na njegovo rakev venec.

Odbor se dalje spominja smrti odličnih ustanovnikov društvenih izza poslednje dobe: *J. Franclja,* prof. v p. († 16/V. v Varaždinu) in pa *A. Vebra,* kanonika in pisatelja († 7/VIII. v Zagrebu).

Nakup *Žvabove literarne zapuščine* je odbor po zaslišanji strokovnjakov, ki so jo pregledali, odklonil.

Uredniku *dr. Požarju* izreče se za marljivo in vestno poslovanje povodom odhoda v Novo Mesto pismena zahvala.

Obširnejše poročilo *upravitelja L. Robiča* o potrebnih hišnih popravah in troških za nje vzame se z zahvalo poročevalcu na znanje. Istotako uvažuje odbor še nekatere druge gospodarske zadeve, ki se tičejo hišnih strank in pa hišnega davka.

Poročilo *tajnikovo* o letošnjih knjigah (cena, vsebina, število, obseg, računi, itd.) se odobri. Nekatere pomanjkljivosti se imajo primerno popolniti.

Odobrè se *pisateljske in korektorske nagrade* tekočega leta popolnoma v zmislu dotičnih nasvetov književnega odseka.

Gledè knjig prihodnjega leta ukrene odbor v soglasji s književnim odsekom tako-le: Matica izdaj za leto 1890. *a) Letopis* v jednaki obliki, podobni sestavi; sploh pod istimi pogoji, kakor doslej. Urednik mu bodi prof. Bartel. *b) Dušeslovja II. zvezek,* v obsegu nekako 18 pôl s kazalom in stvarnim indeksom; spisuje dr. Fr. Lampe. Ako mogoče, naj bi izdalo društvo *c) Vodnikove prozajične spise,* ki bi jih uredil ravnatelj Wiesthaler.

Na podlagi *razpisa častnega darila* z obrokom do 1. oktobra létos došla je odboru jedna povest, ki je sedaj v pregledu.

Za v prihodnje pripravljenih je že *več spisov;* nekaj je obljubljenih, nekaj se jih ima pa pisateljem vrniti, ker ne ustrezajo.

Računi tiskaren se skladajo z dotičnimi pogodbami. Stroški za nezadolžene korekture se imajo v poštev jemati pri pisateljskih nagradah.

Matica bo, ustrezajoča nujni potrebi, ustanoviti jednotni pismeni jezik, izdajala in zalagala jezikoslovne razprave pod uredništvom jednega odbornikov jezikoslovcev. Podrobni načrt izvrši naj književni odsek, ki ima tudi sestaviti vrhovno sodišče o raznih jezikoslovnih vprašanjih.

Reši se več prošenj za podelitev založnih knjig in vzemô se na znanje zahvalna pisma, ki jih je Matica prejela za taka darila.

V prihodnje bosta z Matico *zamenjevali* knjige: „Muzealno društvo“ v Ljubljani in pa „Statistička komisija mesta Prage“.

Novi društveni poverjeniki so postali: Učitelj Volarič v Kozani za Brda; c. kr. rač. azistent J. Straus: za Trst; lekar J. Močnik: za Kamnik; odvetnik dr. Temniker: za Slovenji Gradec; dekan Hajšek: za Slovensko Bistrico; župnik Kralj: za D. M. v Puščavi.

Matica je prejela *več vabil* k slavnostim in zabavam národnih društev ter se jim primerno odzvala, kjer se ji je zdelo potrebno.

A. Russel-ovi knjigotržnici v Münstru poslalo je društvo vsled prošnje podrobni zaznamek svoje književne zaloge, da ga objavi v svojem književnem slovarji, ki ga izdaje.

V zadnjem času je rešil *odsek za nabiranje krajepisnih imen* v več zaporednih sejah mnogo gradiva, ustrezajoč želji visokega c. kr. dež. predsedništva, ki je poslalo „Matici“ julija meseca zaznamke krajev od vseh okrajnih glavarstev kranjskih z dostavkom, da smatra vprašanja gledè katastralnih občin za zelo nujna. Ostala vprašanja imajo se precej rešiti istotako kot vprašanja gledè glavarstva ljubljanske okolice, katera je odsek že rešena vrnil.

V kratkem poide Lavtarjeva „*Geometrija za učiteljišča*“, na kar je pisatelja opozoriti z dostavkom, da Matica druzega natisa ne bo založila.

Prirastek knjižnice znaša 109 knjig, zvezkov in časopisov; 42 vsled daril, 67 po zamenji; večinoma slovenskih in hrvaških, deloma pa tudi čeških, ruskih in sicer slovanskih, končno nemških in latinskih. Darovalcem se je poslala ali pa se ima poslati iz odbora primerna zahvala.

Z odborovim dovoljenjem jel je *prof. Apih* nemški izdajati v „Oesterr. Jahrbuch“ svoje „Slovence in l. 1848“ v posnetku in poslal „Matici“ I. odstavek tega posnetka.

Od zadnje seje je pristopilo društvu 125 letnikov; udnino je vplačalo vsega skupaj 1583 letnih društvenikov.

85. odborova seja, v sredo dné 26. februvarija 1890. l.

Navzočni: Gg. J. Marn (predsednik); A. Bartel, A. Kržič, dr. Fr. Lampe, dr. J. Lesar, Fr. Levec, M. Pleteršnik, L. Robič, S. Rutar, F. Stegnar, I. Šubic, J Šuman, dr. I. Tavčar, I. Vavrů, Fr. Wiesthaler, A. Zupančič, V. Zupančič, dr. J. Zupanec (odborniki); E. Lah (zapisnikar).

Skupaj 19.

Zapisnik zadnje odborove seje, ki sta ga pregledala in odobrila prof. *Bartel* in *Rutar*, potrdi se brez ugovora.

Odbor vzame na znanje, da je v zadnji dobi zboroval tudi *književni odsek*, in sicer 20/XII. Zapisnik je na ogled.

Predsednik se spominja pokojnega, dné 2. febr. umrlega *Davorina Trstenjaka,* društvenega ustanovnika, častnega člana in bivšega odbornika, kateremu je Matica po odvetniku dr. Temnikerju položila na grob venec, in pa naslednika mu v odboru, pokojnega *M. Žolgarja,* matičinega poverjenika za Celje, kojega vdovi se je poslalo iz predsedništva pomilovalno pismo v imenu odborovem.

Blagajnik Robič poroča o *računskih zadevah.* Računski sklep za l. 1889., ki so ga pregledali in odobrili presojevalci, potrdi se brez ugovora; istotako bilanca, račun o ptujem premoženji in pa proračun za l. 1891. — Dalje se vzame na znanje, da je bila pred sejo o navzočnosti predsednika in pa ključarjev škontrirana blagajna in da se je našlo vse v popolnem redu.

Odobre se nekateri ukrepi hišnega upraviteljstva v zadevi strank in pa postrežbe.

Ker se ocena glasi dokaj ugodno in ker se je nadejati, da zadobi knjiga ministersko potrdilo kot šolska knjiga za pripravnice, sklene odbor po nasvetu književnega odseka izdati *dr. Kosovo „Vzgojeslovje“* kot založno knjigo v 500 iztisih. Tiskala jo bo Miličeva tiskarna.

Matica izda za letos troje *društvenih knjig* in sicer: I. Letopis za leto 1890. Urednik mu bo prof. Bartel. Raznovrstna tvarina je že zagotovljena. Rokopisi so ali že izročeni ali pa pravočasno obljubljeni. Imel bo podobno sestavo, obliko in obseg kakor lani. Tiskala ga bo „Narodna Tiskarna“ v 2200 iztisih. II. Dušeslovje. (II. del.) Spisuje dr. Fr. Lampe. Knjiga bo obsegala krog 16 tiskovnih pôl. Tiskala jo bo „Katoliška tiskarna“ v 2000 iztisih. Novi udje dobè mesto nje kako drugo knjigo, n. pr. Križmanovo „Slovnico italijanskega jezika“. III. Vodnikovi izbrani pripovedni spisi. Sestavil in uredil ravnatelj Fr. Wiesthaler. Knjigo v obsegu 16—18 tiskovnih pôl tiskala bo tiskarna Blaznikovih naslednikov v 2200 iztisih.

Gledè knjigoveškega dela pritrdi se nasvetu, da prevzame letos še društvene knjige v vezavo jeden knjigovez, založno pa drug.

Vzemô se na znanje nekateri obširnejši rokopisi, ki jih ponujajo društvu ali so se pregledani vrnili pisateljem.

Več društev in posameznikov prosilo je Matico zopet v zadnji dobi založnih knjig. Predsedništvo reševalo je njih prošnje po starem, v Matici že običajnem načelu.

Po umrlem J. Lipoldu je prevzel poverjeništvo za *Mozirje* z okolico tamošnji nadučitelj Fr. Praprotnik, po preselivšem se vikarju Fr. Razpetu za *Cirkno* z okolico tamošnji kaplan Josip Kosec.

Več društev, s katerimi zamenjuje Matica svoja dela, potrjuje sprejem lanskih društvenih knjig.

Poročilo o pripravah za „*Slovensko Besedo*“ se odobri in pritrdi, da se ima v tej zadevi končno sklepati v prihodnji odborovi seji.

Poročilo o delovanju *odseka za nabiranje krajepisnih imen*, ki se bavi sedaj z revizijo imenika krajev vojvodine Kranjske, da ga v kratkem predloži c. kr. deželnemu predsedništvu, vzame se na znanje.

Zapisnikar poroča še o nekaterih došlih *kurentnih dopisih* in pove, kako so bili rešeni.

Prirastek knjižnice znaša od zadnje dobe 70 knjig, zvezkov in časopisov, in sicer: 18 vsled daril, 52 vsled zamenje; po jeziku največ slovenskih, čeških in ruskih.

Za lansko leto je plačalo 1618 letnikov, za letos 324. — Lanskih društvenih knjig je le še po kacih 30 iztisov na razpolaganje.

Občni zbor ima biti junija meseca. Dotlej bo še ena odborova seja, v kateri se bodo končno dognale zanj potrebne priprave.

Od zadnje seje pristopilo je društvu 27 letnikov in 5 ustanovnikov (izmed letnikov).

XXV. redni veliki zbor, dné 25. junija 1890. l.

Predsednik pozdravi navzočne zbornike (blizo 60), konštatuje sklepčnost in spregovori nekako tako-le:

Slavni zbor! Petič mi je čast, da vodim občni zbor „Matice Slovenske“. Pričel sem vsak zbor s kratkim ogovorom. O treh zadnjih mojih ogovorih si je jezik brusil le še ustavoverski list, katerega jezi naša sloga. Mene pa veseli; veseli gotovo tudi Vas gospodje! Očitna hvala bodi torej vsem gospodom odbornikom, kateri so dobre volje podpirali me tudi v preteklem letu Matici na korist. Če so tudi semtertje različni bili naši nazori, rešile so se vendar vse razprave dostojno.

Matica napreduje po prvem svojem namenu v *knjigah*. Kolikor je znati, bile so lanske društvene knjige po godu slovenskemu občinstvu; upam, da bodo tudi letošnje. Razun priljubljenega izvrstnega „Letopisa“ dobimo letos „Dušeslovja“ II. del. Ž njim bode dovršena znamenita knjiga, prva te vrste v našem slovstvu; po njej je izorana ledina. Veseli in ponosni smemo biti Ljubljančanje, da imamo na javnem trgu dostojen spomenik prvega našega dobrega pesnika in tudi prozajika — Valentina Vodnika. Radi smo prebirali nekdaj njegove pesmi; radi poprašujejo še sedaj po „Pesnih Vodnikovih“, katere je Matica na svetlo dala l. 1869. Veseli in radi bomo prebirali tudi „Vodnikove izbrane pripovedne spise“, ki jih dobimo po

Matici letos. Večkrat se bote jim posmejali ter po njih še-le prav spoznali — Vodnika.

Matica napreduje v svojih *udih.* Leta 1886., ko sem prvikrat predsedoval občnemu zboru, štela je Matica družnikov vseh skupaj 1496, l. 1887. že 1617, l. 1888. jih je imela 1710, l. 1889. pa 1909. Vrlo pristopajo tudi letos — tako, da se bodo društvene knjige tiskale letos že v 2200 izvodih, dokler so se lani v 2000.

Matica napreduje v *javni veljavi.* Veselo je, da nekateri poverjeniki razodevajo vedno večjo marljivost v tem, da pridno nabirajo novih udov ter jej postrežejo radi v vsaki potrebi. Hvala bodi vsem, kateri so kaj storili Matici na korist in zanjo se žrtvovali kakor-koli!

Matica napreduje v udih. Množi se njih število, pa se tudi manjša. In — po kom? Po smrti. Smrt nam jih pobira. Pobrala nam jih je v tem letu več, posebej odbornika, prof. M. Žolgarja, častnega člana in ustanovnika, slovečega Davorina Trstenjaka. — Davno že se je razodevala želja, naj bi Matica v spominu ohranila svoje nekdanje ustanovnike. To se je zgodilo in naš marljivi g. tajnik je v lanskem „Letopisu“ sestavil *imenik vseh dotlej umrlih ustanovnikov „Slovenske Matice“* po imenih in priimkih, stanu in domovanju, z dnèm in letnico njihove smrti. Teh je od l. 1864. do avgusta 1889. l. že 216. Stalo ga je dokaj truda to delo; čast mu bodi tu očitno izrečena; hvala pa tudi vsem, kateri so mu radi pomogli v ta namen! Imenik ta ni le ranjkim rodoljubom spomenica, bode tudi mnogim pisateljem na korist, mlajšim bodi pa v spodbudo!

Matica napreduje v *družnikih,* pa vendar še *premalo.* Če ima *Mohorjeva družba* skoro dospeti do slavnega števila 50.000, zakaj ne bi Matica mogla vsaj do 5000? To bi bilo častno, primerno slovenskemu razumništvu po vsej Sloveniji. Do tega čisla naj dospe in bode dospela, ako bode napredovala složno po dosedanjem tiru, zvesta staremu geslu slovenskemu „*Vse za vero, dom, cesarja!*

Ker sem že omenil cesarja, naj omenim tudi veselega prigodka v presvitli cesarski rodbini, ki se ima zvršiti v kratkem. Pregovor je že, da veselje žalosti, žalost pa veselju podaja roko. Lani smo žalovali z užaljenim cesarjem, letos pa se veselimo z veselim. Vstavši *čestitajmo presvetli cesarski rodbini,* in naj bode bližnja *poroka poroštvo sreče in blagoslova zanjo in za Avstrijo!*

Ker imajo zborniki *računski sklep* že tiskan v rokah, opusti se njegovo branje. K besedi se ne oglasi nihče. Blagajnik *Robič* pojasnuje le glavne svote in pove, da je imela Matica veliko stroškov s popravo hiše. Ker se je pa s tem zvišala njena vrednost, je primanjšek v premoženji le navi-

dezen. Potem se računski sklep soglasno odobri in istotako izkaz premoženja, zastankov in ptujega imetka v društveni oskrbi.

Član *Pintar* predlaga, naj se zbor *računskim presojevalcem* zahvali in jih za letošnje leto vnovič potrdi. Vsled tega potrdi zbor zbornike F. Bradaško, G. Pirca in K. Žagarja zopet kot presojevalce. O tej priliki omenja predsednik spremembe v presojevanji računov, ki se je zvršila na željo blagajnikovo. Po tej spremembi pride upravni odbor pred zbor že s potrjenimi računi in voli zbor presojevalce za tekoče leto, ne pa, kakor poprej, za preteklo.

Proračun za leto 1891, v katerega je vpostavljena zaradi množečega se števila članov tudi višja svota za izdavanje knjig in pa za hišne potrebe zaradi vodovoda, potrdi se brez ugovora sè zahvalo marljivemu blagajniku za požrtvovalni trud.

Potem prečita *tajnik* obširno poročilo o odborovem delovanji v zadnji dobi. Poročilo govori o osebnih spremembah v upravnem odboru in stalnih odsekih vsled volitev v zadnjem občnem zboru, o odborovih in odsekovih sejah, o lanskih in letošnjih knjigah za društvenike, o lanskih in letošnjih založnih knjigah, o delovanji drugih odsekov, ki so z društvom v nekaki zvezi, o dohodkih in stroških, o računskih zadevah sploh, o hiši, društvenikih, književni zalogi, knjižnici, o nameravani „Slovenski Besedi“, o slavnostih, o poverjeništvih in končno o zgubah v društvu vsled smrti.

Po prebranem poročilu poprime odbornik prof. *Bartel* besedo, da pojasni zgodovino in namen „Slovenske Besede“. Član *dr. vitez Bleiweis* povdarja potrebo slovenskih šolskih knjig v sedanjih razmerah, ko dobi Ljubljana slovensko spodnjo gimnazijo, ki se mora prej ali slej zvišati v zgornjo, ko se snujejo na realki slovenske paralelke. Govornik jemlje z veseljem na znanje, da Matica zalaga tudi šolske knjige in priporoča odboru, naj jih društvo zalaga še zanaprej. *Predsednik* omenja Lavtarjevo „Geometrijo“, ki poide letos, gledè katere bo treba misliti na drugi natis. Zategadelj je odbor s pisateljem že v dogovoru. Član *dr. Vošnjak* predlaga, naj zbor potrdi poročilo in naj izreče o tej priliki odboru, posebno pa njegovemu načelniku, zahvalo za vspešno, mirno, stvarno delovanje na korist društvu. (Se zgodi.)

Predsednik se zahvaljuje za zaupanje in prosi predgovornika, naj bi on kot javna oseba v zvezi z drugimi vplivnimi gospodi delal na to, da se zgradi v Ljubljani posebna hiša, v kateri bi bila shranjena popolna slovenska knjižnica. Vse knjižnice, ki hranijo slovenske knjige, so vsaka za se nepopolne, vse skupaj bi pa prav lepo popolnjevale ena drugo, morebiti z licealno, ki naj bi prostor naredila dvojni gimnaziji.

Izvrši se *dopolnitvena volitev* v odbor. Skrutinij prevzemô člani Stegnar, Tavčar in Dežman v zvezi s tajnikom. Izid je sledeč: Oddanih 493 glasovnic, veljavne vse; absolutna večina znaša 247 glasov. Prejeli so gg.: dr. Poklukar J. in Tomšič I. po 493, dr. Lampè Fr., Marn J. in dr. Šust I. po 492, dr. Sernec J. 481, Kersnik J. 457, Koblar A. 449, dr. Dolenec H. 447 in dr. Tavčar I. 410 glasov, ter so tedaj izvoljeni v odbor „Matice Slovenske“ v zmislu § 12. dr. pravil za dobo štirih let. Razun teh so pa še prejeli gg. Kalan A. 44, dr. Janežič I. 13, dr. Gregorič V., Jeran L. in Povše Fr. po 12, Šiška J. 10, dr. Mahnič J. 7, dr. Križanič I. in dr. Šusteršič I. po 6, Ažman J. 5, Funtek A. 3, Karlin A. in Žlogar A. po en glas.

V imenu odborovem poroča podpredsednik *prof. Levec* o došlih nasvetih, ki se tičejo znanstvenega časopisa, katerega naj bi Matica izdajala mesto „Slovenske Besede“. Dobil jih je odbor iz Ljutomera, Ormoža, Jarenine, od prof. Schreinerja iz Bolcana in pa iz Maribora. Govornik jih prečita in pravi, da se je odbor o njih posvetoval. V imenu odborovem stavi zboru sledeči nasvèt: „Današnji občni zbor „Matice Slovenske“ naroča društvenemu odboru“: Odbor „Matice Slovenske“ naj nasvèt prof. Schreinerja in njegovih tovarišev, da bi „Matica Slovenska“ izdajala *znanstveno-poučen list* vsestransko korenito presodi ter prihodnjemu občnemu zboru stavi *končne svoje predloge*. (Nasvet se po nekaterih kratkih stvarnih pojasnilih soglasno sprejme.)

Ker se nihče več ne oglasi k besedi, zaključi predsednik zbor ob $6^3/_4$ uri.

86. odborova seja, dné 26. junija 1890. l.

Navzočni: Gg. J. Marn (predsednik); A. Bartel, dr. H. Dolenec, A. Koblar, A. Kržič, dr. Fr. Lampe, dr. J. Lesar, M. Pleteršnik, dr. J. Poklukar, A. Praprotnik, L. Robič, S. Rutar, I. Šubic, dr. I. Tavčar, I. Tomšič, I. Vavrů. Fr. Wiesthaler, V. Zupančič in dr. J. Zupanec (odborniki); E. Lah (zapisnikar), Skupaj 20.

Na potrdilo sta *zapisnika* o odborovem razgovoru dné 23. junija in pa o XXV. rednem velikem zboru dné 25. junija. Predsednik ju izroči overovateljema.

Predsednik pozdravi navzočne; nasproti vnanjim odbornikom omenja, da je bila današnja seja napovedana že 20. maja, objavljena po časopisih in ustno naznanjena v občnem zboru. Onim članom odborovim, ki niso bili navzočni pri ponedeljkovem razgovoru, katerega sta se pa tudi udeležila danes zadržana odbornika dr. A. Jarc in Fr. Levec, naznani ob kratkem njegove sklepe. Dr. Kosa „Vzgojeslovju“ se določi založna cena; „Vodnikovim izbranim pripovednim spisom“ se

ima dati ista oblika, kakor njegovim pesmam. Knjiga gre te dni k Blazniku v tisek. Prof. Schreinerja in dr. nasvet gledè znanstvenega časopisa se ima po zborovem naročilu vzeti v temeljit prevdarek in zboru ob letu predložiti končni nasveti. O prof. Lavtarja „Geometriji", ki poide v kratkem, posvetovati se bo odboru, ko pisatelj naznani svoje pogoje. Članek o fotografiji se izroči presojevalcem. Natiskavanje letošnjih knjig lepo napreduje; do oktobra bo gotovo. Zastran „Slov. Besede" uravnata to, kar je treba po postavi, urednik prof. Bartel in pravdni zastopnik dr. Tavčar.

Potem se izvrši konštituiranje odborovo. Predsednik prosi starosto *dr. Zupanca*, da prevzame predsedništvo ter vodi volitev novega predsednika. To se zgodi. Besede si izprosi odbornik *dr. Tavčar*, ter predlaga, odbor naj z vsklikom potrdi vnovič svojega dosedanjega predsednika, ki je zaradi svojega taktnega obnašanja in mirnega delovanja pri vseh odbornikih jednako priljubljen. Predlog se z odobravanjem sprejme. Predsednik se zahvali za častno priznanje, sprejme predsedništvo in prosi odbornikov jednake prijazne podpore kakor doslej. Matico čaka ravno v bližnji prihodnjosti težka naloga. Zato si želi istih pomočnikov kakor doslej. Po njegovem nasvetu se potem izvršè volitve podpredsednikov in druzih upraviteljev, kateri ostanejo vsi isti. Ravno tako odseki; le s tem razločkom, da se književnemu privzame še novoizvoljeni odbornik A. Koblar.

Po izvršenih volitvah pozove predsednik načelnika književnega in gospodarskega odseka, naj skličeta v kratkem odseka, da se konštituirata in delujeta vsak v svojem področji tudi med počitnicami, kar in kakor bo prilika in potreba nanesla.

Tajnik poroča o kurentnih zadevah (prošnje za podaritev knjig, zahvalna pisma, vabila k slavnostim, zamenja knjig, poverjeniške zadeve, prirastek knjižnice in članov, katerih je od zadnje odborove seje na novo pristopilo 68 letnikov).

II. Računsko poročilo.

Izkaz

premoženja „Matice Slovenske“ koncem leta 1889.

Redno štev.	Predmet	Znesek v gotovini gld.	kr.	hranilničnih knjižicah gld.	kr.	obligacijah gld.	kr.	Opombe
1	Gotovina v blagajnici .	130	44	—	—	—	—	
2	Knjižica kranjske hranilnice št. 169385 . .	—	—	2000	—	—	—	
3	Obligacija državnega loterijskega posojila od 15. marcija 1860, štev. 18312 za 100 gld. v kurzni vrednosti . .	—	—	—	—	143	75	
4	12 obligacij srebrne rente po 1000 gld. štev.: 147573, 147574, 147576, 147577, 147578, 219682, 219684, 329788, 354641, 354642, 379606 in 436624 v kurzni vrednosti po 86·30 %	—	—	—	—	10356	—	
5	Skupaj . . .	130	44	2000	—	10499	75	
				12630	19			
6	Intabulirani kapital . .	—	—	6000	—			
7	Vrednost hiše na Kongresnem trgu št. 7 .	—	—	29400	—			
8	Vrednost inventarja po odbitku 10 % za obrabo	—	—	450	—			
9	Vrednost zaloge knjig .	—	—	3000	—			
10	Čisti znesek zastankov	—	—	428	34			
11	Stan premoženja koncem leta 1889	—	—	51908	53			
12	Koncem leta 1888 je znašalo premoženje . .	—	—	52209	28½			
13	Zmanjšalo se je torej za	—	—	300	75½			

V Ljubljani dné 31. decembra 1889.

Luka Robič,
blagajnik.

Sklep

vseh dohodkov in stroškov „Matice Slovenske“ za

Tekoče število	Dohodki	V gotovini posebej gld.	kr.	V gotovini skupaj gld.	kr.	V obligacijah po kurzni vrednosti gld	kr.	Opombe
1	Imetek koncem leta 1888	—	—	2442	29$^{1}/_{2}$	10116	50	K št. 4: Najemščina od prostorov, ki jih rabi društvo samo, v tej svoti ni zapopadena. Potrositi se je smelo: k št. 2b) 3166·— k št. 3abc) 972·75 k št. 4 2252·60 k št. 5 453·79 k št. 7 9·73 Skupaj 6854·87 Potrosilo se je pa . 7551·22$^{1}/_{2}$ torej prevcč za . 696.35$^{1}/_{2}$ katere je društvo porabilo, da je pokrilo izvanredne stroške pri popravi hiše.
2	Plačila družtvenikov:							
	a) ustanovnikov . . .	295	—	—	—	—	—	
	b) letnikov	3166	—	3461	—	—	—	
3	Obresti:							
	a) od obligacij . . .	508	—	—	—	—	—	
	b) od gotovine . . .	164	75	—	—	—		
	c) od intabuliranega kapitala	300	—	972	75	—	—	
4	Dohodki hiše	—	—	2252	60	—	—	
5	Skupilo od književne zaloge	—	—	453	79	—	—	
6	Darila in volila	—	—	89	50	—	—	
7	Razni dohodki	—	—	9	73	—	—	
8	Prirastek na kurzni vrednosti obligacij koncem leta 1889	—	—	—	—	383	25	
	Skupaj . . .	—	—	9681	66$^{1}/_{2}$	10499	75	
	Ako se odštejejo stroški	—	—	7551	22$^{1}/_{2}$	—	—	
	ostane imetka . . .	—	—	2130	44	10499	75	

Pregledali, primerjali s knjigami in prilogami ter

V Ljubljani, dné 13. februvarija 1890.

Izkaz

Redno število	Aktivni zastanki	Znesek gld.	kr.	Opombe
1	Obresti od intabuliranega kapitala . . .	150	—	K št. 1: Ta znesek je zapadel še le 31. decembra 1889 in bil vplačan 7. januvarija 1890 l.
2	Od matičinih knjig v zalogo izročenih . .	24	15	
3	Predplačilo pisatelju za rokopis	400	—	
4	Hišna najemščina in gostaščina	72	80	
	Skupaj . . .	646	95	
	Po odbitku pasivnih zastankov	218	61	
	Znaša aktivum	428	34	

računa

XXV. društveno leto od 1. jan. do 31. dec. 1889. leta.

Tekoče število	Stroški	V gotovini posebej gld.	kr.	V gotovini skupaj gld.	kr.	V obligacijah gld.	kr.	Opombe
1	Upravni stroški:							K št. 1 c): V tej svoti je zapopadena tudi plača postrežnici.
	a) tajniku	600	—	—	—			
	b) blagajniku	60	—	—	—			
	c) pisarni	158	82	818	82			
2	Izdavanje knjig:							K št. 3 b): Vsled temeljitejših, nujno potrebnih poprav so bili izdatki za hišo letos veliko večji.
	a) nagrade in poprave	1441	50	—	—			
	b) stavek in papir . .	2728	57	—	—			
	c) vezanje in ekspedicija	347	77	4517	84			
3	Hišni stroški:							
	a) davki in gostaščina	873	66½	—	—			
	b) poprave, i. t. d. . .	1263	12	2136	78½			
4	Razni stroški	—	—	77	78			
	Skupaj . . .	—	—	7551	22½			

našli vse v najlepšem in najnatančnejšem redu.

F. Bradaška, Drag. Žagar, Gustav Pirc.

zastankov.

Redno število	Pasivni zastanki	Znesek gld.	kr.	Opombe
1	Pisateljska nagrada	200	—	
2	Računi o hišnih popravah i. t. d.	18	61	
	Skupaj . . .	218	61	

V Ljubljani, dné 31. decembra 1889.

Luka Robič,
blagajnik.

Proračun

„Matice Slovenske“ za leto 1891.

Redno št.	Dohodki	V gotovini posebej gld.	kr	V gotovini skupaj gld.	kr.	Opombe	Redno št.	Stroški	V gotovini posebej gld.	kr.	V gotovini skupaj gld.	kr.	Opombe
1	Obresti:						1	Upravni stroški:					
	a) od obligacij . .	508	–					*a)* tajniku . . .	600	—			
	b) od v hranilnicah nalož. gotovine	150	—					*b)* blagajniku . .	60	—			
	c) od vknjiženega kapitala . . .	300	—	958	—			*c)* pisarni	162	—	822	—	
2	Dohodki hiše:						2	Hišni stroški:					
	a) hišna najemščina	2310	—					*a)* davki	962	05			
	b) 4 % gostaščina .	92	40					*b)* gostaščina . .	99	84			
	c) 5 % vodna priklada	115	50	2517	90			*c)* 5 % vodna priklada	124	80			
								d) poprave in druge potrebščine . .	400	—	1586	69	
3	Doneski letnikov .	—	—	3200			3	Društvene knjige:					
4	Darila	—	—	10				*a)* pisateljske nagrade	1500	—			
5	Skupilo od prodanih knjig	—	—	400				*b)* stavek, papir in tisk	2200	—			
	Skupaj . . .	—	—	7085	90			*c)* vezanje in ekspedicija . . .	320	—	4020	—	
	Po odbitku izdatkov v znesku	—	—	6528	69		4	Razni izdatki . .			100	—	
	Ostaja prebitka . .	—	—	557	21		5	Skupaj . . .			6528	69	

V Ljubljani dné 26. februvarija 1890.

Luka Robič,
blagajnik.

Račun

o ptujem premoženji v društvenega odbora oskrbi za leto 1889.

Redno štev.	Ime	Znesek: koncem leta 1888		Znesek: prirastek na obrestih leta 1889		Znesek: skupni		izdatki		ostanek premoženja koncem leta 1889		Izkaz premoženja	Znesek: posamezni		Znesek: skupni		Opombe
		gld.	kr.	gld.	kr.	gld.	kr.	gld.	kr.	gld.	kr.		gld.	kr.	gld.	kr.	
1	Jurčič-Tomšičeva ustanova za literarne namene .	2513	70	115	50	2629	20	—	—	2629	20	Srečka ljubljanskega loterijskega posojila št. 50026 . .	20				
												Knjižica posojilnice v Šoštajnu št. 145	1186	73			
												Knjižica kranjske hranilnice štev. 136491	511	37			
												Knjižica obrtno-podpornega društva v Ljubljani štev. 231	911	10	2629	20	
2	Dr. E. H. Coste spomenik . . .	1203	61	48	60	1252	21	—	—	1252	21	Knjižica kranjske hranilnice št. 84037	1252	21	1252	21	
	Skupaj . . .	3717	31	164	10	3881	41	—	—	3881	41	Skupaj . . .			3881	41	

V Ljubljani dné 31. decembra 1889.

Luka Robič,
blagajnik.

Depozita.

Redno štev.	Ime vlagatelja	Depozitiralo se je	vrednost koncem leta 1889 gld.	kr.	Opombe
1	Odbor ljubljanske čitalnice	Srebrna renta od dne 1. avgusta 1868, štev. 224549 v nominalni vrednosti	1000	—	Ad 1) Obresti poteguje od časa do časa čitalnični blagajnik.
2	Odbor za nabiranje doneskov za spomenik pokojnemu doktorju Janezu vitezu Bleiweisu Trsteniškemu	Knjižica kranjske hranilnice štev. 123707	2491	35	
		Skupaj . . .	3491	35	

V Ljubljani dné 31. decembra 1889.

Luka Robič,
blagajnik.

III.

Poročilo o društveni knjižnici.

c) Srbska knjižnica.*)

Bukvar vo upotrebljenje junosti slav. serpskago naróda. Budimpešta 1812.

Vuk Štefanović: Mala prostonarodna slaveno-serpska pesnarica. Beč 1814.

Istorija raznih slavenskih narodov, naipače Bolgar, Horvatov i Serbov. Budimpešta 1823. (4 zv.)

Vuk Štefanović: Ogledi svetoga pisma na srpskom jeziku. Vindobonae 1824.

Sam. Ilijić: Genetlijakon. Beč 1825.

Srbski rodoljubac. Čast I. Beč 1832.

G. I. Hadžić-M. Svetić: Odgovor na sitnice jezikoslovne. Beč 1839.

Tvrtković: Srpskiji spomenici. Belgrad 1840.

Vuk Štefanović: Srpske narodne pjesme. Beč 1841.

P. Jovanović: Bačka vila. Novi Sad 1841.

Br. Radičević: Pjesme. Beč 1847. (2 izt.)

I. Zaharievič: Srbska grammatika. Belgrad 1847.

Opisanije drevnostij srbski u svetoj gori. Belgrad 1847.

D. Abraamović: Sveta Gora sa strane vere. Belgrad 1848.

Sundečić: Anania i Sapfira. Zader 1848.

Izbor za novu srbsku istoriju. I. Belgrad 1848.

E. Turković: Mala njemačka grammatika za Srbe. Pešta 1851.

Fr. Miklosich: Monumenta serbica. Viennae 1858.

M. Pučić: Spomenici srbski (1395—1423). Belgrad 1858.

V. M. G. Medaković: Život i običaj Crnogoraca. Novi Sad 1860.

E. Čakra: Sloga. Zabavnik za godinu 1862. Novi Sad.

---

*) Vsled sklepa 84. odborove seje, kateremu je pritrdil tudi XXV. redni veliki zbor, je imenik tiskan v latinici.

M. Janković: Bukvar za staro i mlado. Belgrad 1862.

E. Čakra: Putnik. List za umnu i duševnu zabavu. (5—6. zv.) Novi Sad 1862.

Spomenici srbski iz dubrovačke arhive. Knj. II. Belgrad 1862.

Prepiska o uniji dalmatinskog episkopa Benedikta Kraljevića. Belgrad 1863.

dr. J. Hadžić: Ogledalo srbsko. Novi Sad 1864.

Srpski Letopis. Novi Sad 1864—66; 1870—72.

Jovan Bošković: Letopis „Matice Srpske". Knj. 115—117. Novi Sad 1873—75.

A. Hadžić: Letopis „Matice Srpske". Knj. 121—150., 156—161. Novi Sad 1880—87; 1888—90.

A. Hadžić: Matica. List za književnost i zabavu. God. I—V. Novi Sad 1866—1870.

B. Petranović: Srpske narodne pjesme iz Bosne i Hercegovine. Belgrad 1867.

dr. B. Petranović: Bogomili, crkva bosanska i krstjani. Zader 1867.

J. Nović-Otočanin: Starine. Novi Sad 1867.

Glasnik srpskog učenog društva. Knj. 5—12, 30—33, 51—55, 60—71. Belgrad 1867—72; 1882—90.

Protokol šabačkog magistrata. Belgrad 1868.

Og. Utješenović-Ostrožinski: Misli o važnosti, pravcu i sredstvima unapredjivanja književnosti srpsko-hrvatske. Belgrad 1869.

St. Novaković: Srpska biblijografija za noviju književnost (1741 do 1867). Belgrad 1869.

M. Kujundžić: Aberdar, drugi jek. Belgrad 1870.

S. Ljubić: Spomenici o Štjepanu Malom. Belgrad 1870.

A. Hadžić: Mlada Srbadija. God. I. Novi Sad 1870.

M. Kujundžić: Mlada Srbadija. God. II. Belgrad 1871.

Gj. Rajković: Faksimile od rukopisa znameniti Srba. Beč 1871.

A. Hadžić: Pozorište. God. I—II. Novi Sad 1872 73.

Pripovedke Milorada Šapčanina. I. knj. Pančevo 1877.

Uredjenje srpskog učenog društva. Belgrad 1878.

Prosvetni Glasnik. God. I—IV. Belgrad 1880—83.

Poslovnik srpskog učenog društva (2 izt.). Belgrad 1883.

dr. J. Paučić: Ortoptere u Srbiji. Belgrad 1883.

dr. I. Vučetić: Pero Konjević, narodni dobrotvor. Novi Sad 1885.

Izveštaj uprave srpskoga učenog društva. Belgrad 1886.

J. Bošković: Vuk Štef. Karadžić. (K stoletnici.) Belgrad 1888.

d) Bolgarska knjižnica.

J. Vojnikovъ: Kratka bъlgarska istorija. Dunaj 1861.

Bratja Miladinovci: Bъlgarski narodni pěsni. Zagreb 1861.

J. Gruev: Osnova na bъlgarska gramatika. Plovdiv 1864.

Hr. G. Danovъ: Učevenъ atlasъ vъ 24 karty. Plovdiv 1865.

Različni: Periodičesko spisanie. Godina I. Knj. I—XII. Brajla 1870—1876.

Različni: Periodičesko spisanie. Knj. I—XXXIV. Sredec 1882 do 1890.

I. Boncovъ: Tarasъ Bulba. (Prevod iz ruskega.) Sredec 1882.

Glavno izloženje do Nj. V. knjaza. (Min. za nar. prosv.) Sofija 1882.

A. Bezenšek: Bъlgarska stenografija. Čast I. Drugo izdanje. Sofija 1883.

Bъlgarska biblioteka. Broj I—II. Sredec 1884 in 1885.

Sbirka otъ rěči i skaski. (Priloga XIV. knj. „Period. spisanja“.) Sredec 1885.

P. Ljubenovъ: Sbornikъ otъ različni věrvanja, narodni lěkuvanja, magii, bajania i običai vъ Kjustendilsko. Tъrnovo 1887.

IV.

Upravništvo „Matice Slovenske“

za leto 1890.

Predsednik: Josip Marn.

Namestnika: I. Levec Franc,
II. Grasselli Peter.

Blagajnik: Robič Luka.

Tajnik in knjižničar: Lah Evgen.

Pregledovalec društvenih računov: dr. Zupanec Jernej.

Ključarja: Kržič Anton,
Praprotnik Andrej.

Overovatelja sejnih zapisnikov: Bartel Anton,
Rutar Simon.

Pravdni zastopnik: dr. Tavčar Ivan.

Odbor:

a) Ljubljanski odborniki:

1. Bartel Anton, (1888)
2. dr. Dolenec Hinko, (1890)
3. Flis Ivan, (1887)
4. Grasselli Peter, (1889)
5. dr. Jarc Anton, (1888)
6. Koblar Anton, (1890)
7. Kržič Anton, (1887)
8. dr. Lampe Franc, (1890)
9. dr. Lesar Josip, (1889)
10. Levec Franc, (1887)
11. Marn Josip, (1890)
12. Pleteršnik Maks, (1888)
13. dr. Poklukar Josip, (1890)
14. dr. Požar Lovro, (1887)
15. Praprotnik Andrej, (1889)
16. Robič Luka, (1887)
17. Rutar Simon, (1889)
18. Senekovič Andrej, (1887)
19. Stegnar Feliks, (1889)
20. Šubic Ivan, (1887)
21. Šuman Josip, (1889)
22. dr. Tavčar Ivan, (1890)
23. Tomšič Ivan, (1890)
24. Vavrů Ivan, (1889)
25. Vilhar Ivan, (1888)
26. Wiesthaler Franc, (1887)
27. Zupančič Anton, (1889)
28. Zupančič Vilibald, (1888)
29. dr. Zupanec Jernej. (1888)

b) Vnanji odborniki:

1. dr. Gregorčič Anton, (1887)
2. Gregorčič Simon, (1886)
3. Hubad Franc, (1887)
4. Kersnik Janko, (1890)
5. Majciger Ivan, (1888)
6. Navratil Ivan, (1889)
7. dr. Sernec Josip, (1890)
8. dr. Sket Jakob, (1888)
9. Svetec Luka, (1889)
10. Šuklje Franc, (1888)
11. dr. Šust Ivan. (1890)

Odseka:

a) Gospodarski odsek:

1. dr. Dolenec Hinko,
2. Grasselli Peter,
3. dr. Jarc Anton,
4. Robič Luka (načelnik),
5. dr. Tavčar Ivan,
6. Vilhar Ivan.

b) Književni odsek:

1. Bartel Anton,
2. Koblar Anton,
3. Kržič Anton,
4. dr. Lesar Josip,
5. Levec Franc (načelnik),
6. Pleteršnik Maks,
7. dr. Požar Lovro,
8. Rutar Simon,
9. Šubic Ivan,
10. Tomšič Ivan,
11. Wiesthaler Franc,
12. Zupančič Anton,
13. Zupančič Vilibald.

V.

Imenik

udov „Matice Slovenske“ leta 1890.*)

A) Častni društveniki.

1. grof HARRACH IVAN, graščak, veleposestnik v Pragi. (1883)**)
2. dr. JAGIĆ IGNACIJ VIKENTIJEVIĆ, c. kr. vseuč. profesor na Dunaji. (1886)
3. dr. KVIČALA IVAN, c. kr. vseuč. profesor v Pragi. (1882)
4. LEGO JAN, uradnik češkega muzeja v Pragi. (1885)
5. dr. vitez MIKLOŠIČ FRANC, tajni svêtnik, c. kr. vseuč. profesor v p. na Dunaji. (1872)
6. dr. RAČKI FRANC, kanonik v Zagrebu. (1869)
7. dr. RIEGER FRANC LADISLAV, drž. in dež. poslanec v Pragi. (1869)

B) Ustanovniki in letniki.

I. Ljubljanska škofija

1. Dekanija **Ljubljana**. Poverjenik: *Lah Evgen.*

a) Mesto:

*Arce Rajko, c. kr. p. blagajnik in posestnik.
*Auer Jurij, tovarnar in posestnik.
*Blaznik Frančiška, posestnica in solastnica tiskarne.
*dr. vitez Bleiweis Karol, primarij, dež. poslanec, posestnik in obč svetovalec.
*Bučar Franc, zasebnik in posestnik.
*Bušič Josip, c. kr. v. p. uradnik v pokoji in posestnik.
*dr. Čebašek Andrej, kanonik, prelat, itd.
*Čitalnica národna.
*Detela Oton, dež. poslanec in odbornik, graščak, itd.

---

*) Kdor vsled odboru nenaznanjene spremembe svojega imena ne najde natisnenega v kraji, kjer biva sedaj, naj išče svojih knjig pri onem poverjeniku, kateremu je plačal društvenino. Za take spremembe ne moremo biti odgovorni.

**) Letnica pomeni, kedaj je bil dotični izvoljen za častnega društvenika.

*dr. Dolenec Hinko, c. kr. dež. sodnije tajnik.
*Dolenec Oroslav, svečar, posestnik, obč. in trg. zborn. svetovalec.
*Fabian Ivan, trgovec in posestnik.
*Fabiani o. Placid, provincijal, itd.
*vitez Gariboldi Anton, zasebnik.
*Globočnik Anton, c. kr. vl. svetovalec itd.
*Grasselli Peter, župan, dež. poslanec, vitez žel. krone III. r., posestnik, itd.
*Heidrich Karol, misj. duh. kongr. sv. Vincencija Pavlanskega.
*Hranilnica kranjska.
*Hren Franc, veletržec, trg. zborn. svetovalec in graščak.
*dr. Hudnik Matija, odv. kandidat.
*Jamšek Ivan, trgovec in posestnik.
*dr. Jarc Anton, prošt, c. kr. dež. šolski nadzornik v p., itd.
*Jeraj Ivana, zasebnica.
*Jeran Luka, msgr., kanonik in urednik.
*Jereb Josip, župnik v p.
*Kadilnik Franc, trg. denarničar.
*Klemenčič Josip, c. kr. pripr. profesor in katehet.
*Klun Karol, kanonik, drž. in dež. poslanec.
*Knjižnica frančiškanska.
*Knjižnica učiteljiška.
*Kokalj o. Rajnerij, franč. redovnik.
*Kosler Ivan, tovarnar in graščak.
*dr. Kosler Josip, tovarnar in posestnik.
*dr. Kotnik Ignac, not. konc. in posestnik.
*Kržič Anton, nunski kaplan in katehet.
*Kušar Josip, trgovec, posestnik, itd.
*Lah Evgen, tajnik „Mat. Slov.“ in mag. konc. pristav.
*dr. Lampe Franc, vodja Marijanišča, sem. profesor in konz. svetovalec.
*dr. Lesar Josip, sem. profesor in konz. svetovalec.
*Lukman Jakob, c. kr. rač. svetovalec v p., itd.
*Mahkot Ivan, c. kr. okr. glavar.
*Marn Josip, c. kr. gimn. profesor, konz. svetovalec, č. kanonik, itd.
*Martinak Josip, c. kr. dež. sod. svetovalec, itd.
*dr. Missia Jakob, knezoškof, itd.
*Močnik Matej, m. učitelj v p.
*dr. Munda Franc, odvetnik in posestnik.
*Murnik Ivan, ces. svetovalec, dež. poslanec in odbornik, trg. zborn. tajnik, vit. Fr. Jos reda, itd.
*Petričić Vaso, podžupan, veletržec, trg. zborn. svetovalec in posestnik.
*Pfeifer Franc, c. kr. rač. nadsvetovalec.
*Pleteršnik Maks, c. kr. gimnazijski profesor itd.
*Pogačar Martin, knezošk. kancelar in č. kanonik.
*dr. Poklukar Josip, dež. glavar, drž. poslanec, trg. zborn. predsednik, vit. žel. krone III. reda, posestnik in solastnik tiskarne.
*dr. pl. Pongraz Oskar, zasebnik in posestnik.
*dr. Požar Lovro, c. kr. gimn. profesor.
*Prosenec Josip, gl. zast. „Unio catholica“ in obč. svetovalec.
*Ravnihar Franc, dež. knjigovodja, obč. svetovalec in graščak.
*Robič Luka, c. kr. v. davk. nadzornik v p.
*Rohrman Viktor, tovarnar in posestnik.
*Rozman Ivan, m. župnik, duh. in obč. svetovalec.
*Skubic Anton, c. kr. gimn. profesor v zač. p.
*„Sokol“, telovadno društvo.

*Souvan Ferdinand, veletržec in graščak.
*Souvan Franc Ks, veletržec, trg. zborn. svetovalec, posestnik, itd.
*dr. Starè Josip, c. kr. fin. prok. pristav, posestnik in obč. svetovalec.
*dr. Suppan Josip, odvetnik in hran. ravnatelj.
*dr. Svetina Ivan, c. kr. gimn. profesor.
*Šuman Josip, c. kr. dež. šolski nadzornik.
*Tavčar Ivan, posestnik.
*dr. Tavčar Ivan, odvetnik, dež. poslanec, obč. svetovalec in posestnik.
*dr. Valenta Alojzij, c. kr. vl. svetovalec, posestnik, ravn. dež. bolnice, itd.
*Vavrů Ivan, c. kr. gimn. profesor v p.
*Vilhar Ivan, ravn. m. užitn. zakupa in posestnik.
*dr. Vošnjak Josip, primarij, dež. poslanec in odbornik, obč. svetovalec in posestnik.
*baron Winkler Andrej, c. kr. dež. predsednik, vit. žel. krone II. reda, itd. itd.
*Zamejic Andrej, st. kanonik itd.
*Zupan Tomo, c. kr. gimn. prof., obč. in konz. svetovalec, ravnatelj »Alojzijevišču« itd.
*dr. Zupanec Jernej, c. kr. notar, not. komore predsednik in posestnik.
*Žagar Karol, dež. blagajnik, obč. svetovalec in posestnik.
*Žlogar Anton, c. kr. kazn. kurat.
Alojzijevišče, knezošk. dij. zavod.
dr. Ambrožič Franc, m. zdravnik.
Avšič Jakob, zav. uradnik.
Ban Franc, faktor »Kat. tiskarne«.
Bartel Anton, c. kr. gimn. profesor.
Belè Ivan, m. učitelj in h. posestnik.
Benkovič Josip, bogoslovec.
Bežek Viktor, gimn. profesor.
Bizovičar o. Josip, gvardijan.
Bohinec Žiga, sem. podvodja, ekonom in konz. svêtnik.
Bonač Ivan, knjigovez.
Borštner Vincenc, c. kr. gimn. profesor.
Bradaška Ferdinand, m. blagajnice kontrolor.
Brešar Josip, bogoslovec.
Brežnik Franc, c. kr. gimn. prof.
Celestina Josip, c. kr. pripr. prof.
Dečman Anton, trg. pomočnik in h. posestnik.
Dežman Franc, knjigovez.
Didak Gustav, hran. kontrolor.
Dobida Josip, c. kr. fin. tajnik.
Drahsler Pavel, vodja trgovine.
Dralka Josip, c. kr. vl. svêtnik, itd.
dr. Drč Josip, c. kr. tab. tovarne zdravnik.
Drenik Franc, gl. zast. »Fonçiere«.
Društvo kranjskih tiskarjev.
Družba rokodelskih pomočnikov.
Duffè Ivan, mestni ingenieur.
dr. Elbert Sebastijan, knezošk. tajnik.
Endlicher Rudolf, c. kr. okrajni tajnik v p.
Eppich Ivan, c. kr. vadn. učitelj.
Erker Josip, sem. spiritual.
Eržen Valentin, mestni kaplan.
dr. Ferjančič Andrej, c. kr. drž. pravd. namestnik in drž. poslanec.
Flis Ivan, st. kanonik in župnik.
dr. Franko Alojzij, odv. kandidat.
Fuersager Leopold, trg. pomočnik.
Funtek Anton, mestni učitelj.
Furlan Jakob, mestni učitelj.
dr. Fux Franc, primarij, ces. svêtnik in hišni posestnik.
Gerkman Franc, c. kr. vadn. učitelj.
Gnjezda Ivan, c. kr. real. prof., itd.
Gogola Ivan, c. kr. notar, m. odbornik in hišni posestnik.

Goričnik Franc, trgovec.
dr. Gregorič Vinko, priv. zdravnik in mestni odbornik.
dr. Gross Franc, c. kr. dež. sod. pristav.
Guttman Emil, c. kr. fin. prok. pristav.
Hafner Jakob, ravnatelj privatnega učilišča.
Hofbauer Ana, deželnega tajnika vdova, itd.
Hohn Hugon, c. kr. poštni kontrolor in hišni posestnik.
Hribar o. Angelik, frančiškan.
Hribar Anton, bogoslovec.
Hribar Dragotin, upravitelj „Nar. tiskarne«.
Hribar Ivan, gl. zast. »Slavije«, m. odbornik in dež poslanec.
Hrovath Blaž, c. kr. pripr. ravnatelj.
Hubad Josip, c. kr. gimn. profesor.
Izobraževališče za učiteljice.
dr. Janežič Ivan, sem. profesor in konz. svêtnik.
dr. Jenko Ludovik, priv. zdravnik.
Jentl Anton, zasebnik.
Jesenko Karol, zav. uradnik.
Josin Maks, mestni učitelj.
Kalan Andrej, st. vikar in urednik.
Kalan Ivan, bogoslovec.
Karlin Martin, c. kr. gimn. profesor.
Karun Franc, trnovski župnik.
Kaspret Anton, c. kr gimn. profesor.
Katoliško društvo.
Kaučič Jakob, c. kr. zemlj. knjigovodja v p.
dr. Kavčič Jakob, c. kr. drž. pravdn. namestnik.
Klein Anton, solastnik tiskarne, trg. zborn. podpredsednik, m. odbornik, dež. poslanec, itd.
dr. Klofutar Leonhard, stolni prošt, stud. ravnatelj, itd.
Knjižnica bogoslovska.
Knjižnica c. kr. gimnazijska.
Knjižnica okr. učiteljska.
Knjižnica c. kr. realska.
Koblar Anton, pris. del. kurat, itd.
Kočevar Franc, c. kr. dež. sod. predsednik.
Kolar Matija, stolni vikar, itd.
Kolman Franc, trgovec, trg. zborn. svêtnik, h. posestnik, itd.
Kovač Ivan, solastnik tiskarne.
Kremžar Andrej, deželne bolnice oskrbnik.
dr. Krisper Valentin, odvetnik.
Kromar Ivan, bogoslovec.
Krulec Ivan, mestni učitelj.
dr. Kulavic Ivan, sem. ravnatelj, prelat in st. kanonik.
Kunc Matija, krojač.
L. E., dijak.
Lassnik Peter, trgovec in posestnik.
Lavrenčič Josip, h. posestnik, itd.
Lavrič Mihael, vodja trgovine.
dr. Leben Matija, sem. profesor v p. in č. kanonik.
Ledenik Alfred, trgovec, itd.
Lederhas Ludovik, c. kr. gimn. profesor.
Lenarčič Anton, c. kr. fin. tajnik.
Levec Anton, c. kr. dež. sodnije pristav.
Levec Franc, c. kr. real. profesor, nadzornik in urednik.
Levičnik Alfonz, bogoslovec.
Lozar Josip, trgovec.
Mahr Ferdinand, ces. svêtnik, lastnik trg. zavoda in h. posestnik.
Maier Josip, mestni učitelj.
dr. Majaron Danilo, odv. koncipijent in m. odbornik.
Malenšek Martin, mestni župnik.
Marolt Avgust, glasovirar.
Marolt Marija, mestna učiteljica.
Medić o. Kalist, fr. župnik in vikar.
Meglič Josip, duhoven v p.
Merčun Rok, mestni kaplan.
Mikuš Anton, dež. uradnik.
Millitz Ljudmila, lastnica tiskarne.
Modic Josip, c. kr. rač. oficijal.

dr. Moschè Alfonz, odvetnik.
Müllner Alfonz, muz. kustos, itd.
Mulaček Franc, trg. pomočnik.
Mušič Ivan, c. kr. davk. pristav.
„Narodna tiskarna“, deln. društvo za tisk. podjetja.
Nedeljko Franc, zav. uradnik.
Nemanič Davorin, bogoslovec.
Oblak Ivan, mestni kaplan.
Obreza Anton, tapetnik in posestnik.
Omejec Ferdinand, deželne blag. oficijal.
Orožen Franc, c. kr. pripr. profesor.
O. F., dijak.
Ozimek o. Evstahij, frančiškan.
dr. Papež Franc, odvetnik in dež. poslanec.
dr. pl. Pauker - Glanfeld Henrik, st. kanonik in dekan.
Pavlin Alfonz, c. kr. gimn. profesor.
Pavločič Andrej, žel. uradnik v p. in hišni posestnik.
Pernè Franc, alojz. prefekt.
Perušek Rajmund, c. kr. gimn. profesor.
Petelin Martin, gimn profesor in posestnik.
Pfeifer Josip, dež. tajnik.
† Pichler Josip, c. kr. gimn. profesor.
Pirc Gustav, c. kr. kmet. družbe tajnik in popotni učitelj.
Pleško Karol, c. kr. dež. sod. svêtnik in hišni posestnik.
Poljanec Alojzij, oskrbnik prisilne delavnice.
Porenta Gašpar, bogoslovec.
Potočnik Mihael, msgr , konz. svêtnik in n. spovednik.
Povše Franc, veleposestnik, m. odbornik, dež. poslanec, itd.
Povše Henrik, bogoslovec.
Praedica Jakob, c. kr. pripr. profesor.
Praprotnik Andrej, mestni š. ravnatelj v p , itd.
Premk Anton, c. kr. poštni kontrolor in hišni posestnik.
Pretnar Franc, bogoslovec.
Ravnihar Ludovik, c. kr. dež. sod. svêtnik v p.
Ravnikar Alojzij, pom. uradnik.
Rešič Franc, žel. uradnik.
Rihar Josip, c. kr. okr. komisar.
Robida Ivan, mag. oficijal
Rodè Janko, trgovec in posestnik.
Roshnik Anton, c. kr. sod. pristav v pokoji.
Rutar Simon, c. kr. gimn. prof., itd.
Safran Franc, mestni cerkovnik.
Schaschel Feliks, c. kr. okr. glavar.
Schuendelen Božidar, trg. knjigovodja. (2 izt.)
Senekovič Andrej, c. kr. gimn. ravnatelj, itd.
»Slavec«, del. pevsko društvo.
Smolej Jakob, c. kr. dež. š. nadzornik v p. in vitez žel. krone III. r.
Smrekar Ivan, mestni katehet.
Smrekar Josip, sem. profesor in konz. svêtnik.
Staudacher Ferdinand, c. kr. gimn. profesor in č. kanonik.
Stegnar Feliks, c. kr. kazn. učitelj in dež. poslanec.
Sterbenc Josip, duhoven v p.
Sterlè Franc, žel. uradnik.
Steska Viktor, bogoslovec.
Stuhec Rudolf, priv. uradnik.
Svetek Anton, c. kr. rač. revident.
Svoboda Josip, lekar.
Šarabon Mavrilij, st. vikar, itd.
Šesek Ivan, mag. tajnik.
Šiška Josip, dvorni kaplan.
Škrabec o. Stanko, frančiškan.
dr. Štor Franc, odvetnik.
Šubic Ivan, c. kr. obrt. strok. šoli ravnatelj.
Šusteršič Gašpar, trgovec in posestnik.
Tauzher - Zhuber Johana, posestnica, itd.
Tavčar Alojzij, gimn. profesor.
Toman Helena, posestnica.

Tomec Jakob, I. mestni komisar.
Tomšič Ivan, c. kr. vadn. učitelj, okr. š. nadzornik, urednik, m. odbornik, itd.
Tratnik Antonija, soproga c. kr. v. davk. nadzornika v p.
Tratnik Leopold, pasar.
dr. Trauner Martin, c. kr. dež. sod. pristav.
Travnar Josip, mestni učitelj.
Trček Mihael, mestni kaplan.
dr. Triller Karol, odv. koncipijent.
Trstenjak Anton, m. hranilnice kontrolor.
Trtnik Franc, dež. blag. kontrolor, hišni posestnik, itd.
Tschurn Karol, hran. knjigovodja.
Turk Hugon, tov. potnik.
Učiteljsko društvo slovensko.
Urbas Leopold, c. kr. rudn. uradnik v pokoji.
V. I., dijak.
Valenta Vojteh, mestni blagajnik.
Valentinčič Ignacij, gl. zast. »Austrije« in »Concordije«, h. posestnik in m. odbornik.
Vencajz Ivan, c. kr. dež. sod. svêtnik.
Virbnik Alojzij, gimn. profesor.
Vodušek Matej, c. kr. gimn. profesor.
Vončina Ivan, mag. svêtnik.
† Wascher Rajko, hran. knjigovodja.
Wester Avguštin, c. kr. gimn. prof.
Wiesthaler Franc, c. kr. gimn. ravnatelj.
Zagorjan Anton, not. koncipijent.
Zamida Matija, dež. svêtnik.
Zarnik Ana, odvetnikova vdova.
dr. Zupanc Franc, c. kr. vl. koncipist in priv. zdravnik.
Zupanc Ignacij, trnovski kaplan.
Zupančič Anton, sem. profesor, konz. svêtnik, itd.
Zupančič Vilibald, c. kr. pripr. profesor in okr. š. nadzornik.
Žakelj Friderik, c. kr. gimn. prof.
Ženko Josipina, pos. hči.
Žitnik Ignacij, st. vikar, urednik in dež. poslanec.
Žumer Andrej, m. učitelj, c. kr. okr. š. nadzornik in urednik.
Žvan Franc, bogoslovec.

Št. 79 + 213 = 292.

b) *Okolica:*

Babnik Jernej, župnik na Dobrovi.
Bavdek Helena, posestnica v Vodmatu.
Belec Anton, klepar in posestnik v Št. Vidu.
Bizjan Franc, slikar v Spodnji Šiški.
Čitalnica národna v Spodnji Šiški.
Čitalnica národna v Št. Vidu.
Čuk Julij, kaplan na Igu.
Derčar Martin, župnik v Preski.
Dolenec Jakob, župnik na Igu.
Dolinar Franc, župnik pri sv. Katarini.
Finc Anton, župnik in duh. svêtnik v Sostrem.
Gams Ivan, posestnik v Loki.
Govekar Franc, nadučitelj v Spodnji Šiški.
Juvančič Ivan, trgovec in posestnik v Spodnji Šiški.
Knez Anton, trgovec v Spodnji Šiški.
Knjižnica okr. učiteljska za ljublj. okolico.
Kobilca Ivan, župnik v Črnučah.
Mathian Jakob, gostilničar in posestnik v Zgornji Šiški.
Mekinec Franc, kaplan v Št. Vidu.
Müller Ivan, kaplan pri D. M. v Polji.
Porenta Franc, župnik v Sori.

Potočnik Ivan, župnik na Brezovici.
Povše Franc, župnik na Ježici.
Praprotnik Franc, učitelj v Preski.
Primožič Anton, pos. sin v Sostrem
Pristov Josip, kaplan v Sostrem.
Rojina Anton, slikar v Spodnji Šiški.
Skul Valentin, župnik pri sv. Jakobu.
Škarjevec Ivan, slikar v Spodnji Šiški.
Šola národna v Št. Vidu.
Štrukelj Franc, duhoven v p. na Šmarni Gori.
Tomec Miroslav, slikar, poštar in posestnik v Št. Vidu.
Trošt Franc, nadučitelj na Igu.
Žirovnik Janko, nadučitelj v Št. Vidu.

Št. 34.

2. Dekanija **Bistrica Ilirska**. Poverjenik: *Vesel Ivan.*

*Brinšek Ivan, trgovec v Trnovem.
*Česnik Jurij, trgovec v Knežaku.
*Domicelj Alojzij, trgovec v Zagorji.
*Jenko Škender, trgovec v Trnovem.
*Štrucelj Jurij, c. kr. okr. sodnik.
*Valenčič Ivan, posestnik v Trnovem.
*Vesel Ivan, dekan v Trnovem.
Bilc Ivan, duhoven v p.
Bralno društvo v Zagorji.
Jenko Ludovik, župnik v Knežaku.
Križaj Nikolaj, župnik na Premu.
Lesar Ivan, kaplan v Trnovem.
Tomšič Ivan, posestnik.
Zarnik Martin, nadučitelj v Trnovem.

Št. 7 + 7 = 14.

3. Dekanija **Cirknica**.

a) Cirknica. Poverjenik: *Kunstelj Franc.*

Blažon Marija, posestnica v Begunjah.
Čibašek Ivan, župnik pri sv. Vidu.
Hladnik Ivan, kaplan v Cirknici.
Jan Simon, župnik pri sv. Trojici.
Kljun Matej, ekspozit v Begunjah.
Kunstelj Franc, dekan v Cirknici.
Šafer Ivan, župnik v Grahovem.
Šerko Franc, trgovec in posestnik v Cirknici.
Žirovnik Josip, učitelj v Begunjah.

Št. 9.

b) Lož. Poverjenik: *Lah Gregor.*

*Kaplenek Ivan, župnik na Blokah.
Lah Gregor, župan, posestnik, itd.
Mikuš Franc, c. kr. okr. sodnik.
Ogorek Andrej, c. kr. sod. pristav.
Poklukar Mihael, učitelj in posestnik v Starem Trgu.
Ponikvar Anton, župnik v Starem Trgu.
Rozina Julij, trgovec in posestnik v Poddobu.
Strnad Ivan, administrator v Babnem Polji.
Ševar Ludovik, trgovec, itd. v Novi Vasi.
Volčič Jurij, c. kr. sod. pristav.

Št. 1 + 9 = 10.

c) Planina. Poverjenik: *Podboj Ivan.*

Benedik Josip, nadučitelj.
Bernard Valentin, župnik v Studenem.
Čitalnica národna.
Klemenc Franc, župnik na Uncu.
Kovšca Anton, župan, posestnik, itd.
Mayer Julij, zdravnik, itd.
Podboj Ivan, župnik, itd.
Reissmueller Franc, grašč. oskrbnik.
Turk Franc, posestnik v Studenem.
Št. 9.

4. Dekanija **Idrija**.

a) Idrija. Poverjenik: *Kos Franc.*

*Občina mestna.
*Vidmar Josip, župnik v Žirèh.
Cizej Ivan, c. kr. sod. pristav.
Čitalnica mestna.
Delavsko bralno društvo.
Ferjančič Jakob, župnik v Zavracu.
Goli Franc, trgovec in posestnik.
Kogej Josip, dekan, itd.
Kos Franc, trgovec in posestnik.
Kroupa Gustav, c. kr. rudn. pristav.
Kumer Josip, rudar.
Lapajne Franc, trgovec in posestnik.
† Lapajne Štefan, trgovec, župan in posestnik.
Lapajne Valentin, trgovec in posestnik.
Lapajne Vinko, trgovec.
Lebar Jakob, kaplan v Sp. Idriji.
Leskovic Sebastijan, zasebnik v Sp. Idriji.
Picigas Leopold, benef. in katehet.
Svoboda Karol, c. kr. inženir.
Šola c. kr. rudniška.
Treven Valentin, trgovec in posestnik.
Vončina Franc, pom. uradnik.
Žonta Ivan, posestnik v Sp. Idriji.
Št. 2 + 21 = 23.

b) Črni Vrh. Poverjenik: *Domicelj Anton.*

Bukvarna farna.
Domicelj Anton, vikar v p.
Hauptman Peter, kaplan.
Majnik Mihael, posestnik v Mrzlem Logu.
Rudolf Gašpar, posestnik v Lomih.
Št. 5.

5. Dekanija **Kamnik**.

a) Kamnik. Poverjenik: *Močnik Josip.*

*Starè Alojzij, adm. na Rovi.
*Stranjska fara.
Barlè Josip, not. kadidat.
Bergant Luka, trgovec in posestnik.
Čenčič Jernej, nadučitelj-voditelj.
Čitalnica národna.
Depolo Mihael, c. kr. geometer.
Drahsler Jakob, c. kr. okr. tajnik.
Fazan Rudolf, nadgozdar.
Fischer Franc, gostilničar in posestnik.
Flerin Franc, trgovec in posestnik.
Froelich Anton, gostilničar in posestnik.
Grašek Jernej, trgovec in posestnik.
Hajek Franc, lastnik tovarne.

Kenda Josip, posestnik.
Kljun Ivan, župnik v Sp. Tuhinji.
Knjižnica okr. učiteljska.
Močnik Josip, lekar, župan in posestnik.
Murnik Ivan, trgovec in posestnik.
Novak Martin, c. kr. poštar.
Oblak Ivan, dekan.
Pečnik Valentin, adm. na Vranji Peči.
Podboj Alojzij, c. kr. davk. pristav.
Polec Julij, c. kr. okr. sodnik.
Rodè Josip, posestnik.
Sadnikar Josip, c. kr. okr. živinozdravnik.
dr. Schmidinger Karol, c. kr. notar, itd.
Stelè Ivan, posestnik.
Stenovec Anton, župnik na Selih.
Vremšak Alojzij, obč. tajnik.
dr. Zbašnik Franc, c. kr. okrajni komisar.

Št. 2 + 29 = 31.

b) Brdo. Poverjenik: *Kersnik Janko.*

*Jarc Jernej, župnik v Dolu.
*Kersnik Janko, c. kr. notar, dež. poslanec, veleposestnik, itd.
*Rožič Alojzij, župnik v Krašnji.
*Vrhovnik Ivan, župnik v Št. Gothardu.
Detelja Karol, trgovec in posestnik v Dobu.
Dolžan Ivan, župnik v Ihanu.
Marolt Franc, učitelj na Brdu.
† Nemanič Ivan, župnik v Št. Ožbaltu.
dr. Pekolj Ivan, c. kr. okr. sodnik.
Potočnik Tomaž, kaplan v Dobu.
Strupi Jakob, adm. na Goričici.
Škofic Jurij, župan in posestnik v Št. Vidu.
Škufca Ludovik, župnik v Blagovici.
Vidic Maks, c. kr. sod. pristav.
Zorko Matija, c. kr. cestni uradnik v Lukovici.

Št. 4 + 11 = 15.

c) Komenda-Mengiš. Poverjenik: *Mejač Andrej.*

Bralno društvo v Mengiši.
Gornik Franc, kaplan v Komendi.
Levec Ivan, župan, posestnik, itd. v Mengiši.
Mejač Andrej ml., trgovec, itd. v Komendi.
Mesner Josip, naddučitelj v Komendi.
Paternost Henrik, učitelj v Radomljah.
Sadar Vendelin, učitelj v Zalogu.
Svetlin Andrej, posestnik, itd. v Komendi.
Šega Ivan, kaplan v Vodicah.
Šolske sestre v Repnjah.
Zaletel Leopold, kaplan v Mengiši.
Zorec Ivan, župnik v Mengiši.

Št. 12.

6. Dekanija **Kočevje**. Poverjenik: *Komljanec Ivan.*

*Lampè Josip, c. kr. zemlj. knjigovodja.
*Lovšin Simon, župnik pri Fari.
Berčič Peter, adm. v Starem Logu.
Birek Franc, kaplan v Kočevji.
Gerzin Matija, župnik v Banji Loki.
Hromec Ivan, adm. v Sp. Logu.
Kalan Janko, c. kr. dav. nadzornik.

Knjižnica okr. učiteljska.
Komljanec Ivan, c. kr. gimn. profesor, itd.
Krese Josip, dekan.
Kunauer Ivan, adm. v Polomu.
Plečnik Andrej, beneficijat.
Reven Frančiška, c. kr. dav. kontr. soproga.
Rott Antonija, učiteljica v Koprivniku.
Rott Gothard, župnik pri Stari Cerkvi.

Št. 2 + 13 = 15.

7. Dekanija **Kranj**.

a) Kranj. Poverjenik: *Šavnik Karol.*

*Bartol Baltazar, župnik v p. v Cerkljah.
*Debeljak Ivan, župnik v Preddvoru.
*Globočnik Edvard, okr. zdravnik.
*Majdič Vinko, tovarnar.
*Mežnarec Anton, dekan, itd.
*Omersa Franc, trgovec in posestnik.
*Pirc Matej, trgovec in posestnik.
*Prevc Valentin, posestnik, itd.
*Ross Matej, trgovec.
*Sajovic Ferdinand, trgovec.
*Šavnik Karol, lekar, župan in posestnik.
*Urbančič Alojzija, graščakinja na Turnu.
*Žužek Franc, c. kr. inženir.
Blagnè Anton, posestnik v Št. Jurji.
Bohinc Ivan, priv. uradnik.
Bralno društvo slovensko
Brodnik Anton, kaplan v Šmartnem.
Čitalnica národna.
Dolenc Franc, trgovec in posestnik.
Florijan Karol, zasebnik.
Globočnik Viktor, c. kr. notar.
Gregorič Ignacij, župnik v Trsteniku.
Hacin Ivan, posestnik v Črešnjevku.
Hočevar Jakob, mag. pharm., trgovec in posestnik v Cerkljah.
Karlin Ivan, župnik v Smledniku.
Knjižnica okr. učiteljska.
Kos Mihael, učitelj v Velesovem.
Krčon Josip, župnik in duh. svêtnik v Predosljih.
Krek Franc, kaplan v Cerkljah.
Krisper Rajmund, trgovec in posestnik.
Kržič Josip, posestnik v Trbojah.
Kukelj Anton, mestni kaplan.
Lavrenčič Ivan, mestni kaplan.
Mayr Peter ml., gostilničar in posestnik.
Nemec Anton, kaplan v Št. Jurji.
Pavlin Alojzij, trgovec in posestnik v Podbrezji.
Pavlin Franc, c. kr. inženir in posestnik.
Pavšler Tomaž ml., trgovec in posestnik.
Pogačnik Josip, posestnik v Podnartu.
Pokorn Jakob, kaplan v Smledniku.
Povše Martin, župnik, itd. v Št. Jurji.
Prežel Matej, župnik v Mavčičah.
Rakovc Ivan, zasebnik.
Rihar Franc, kaplan v Podbrezji.
Robič Simon, adm. na Šenturški Gori.
Romè Franc, župnik v Naklem.
dr. Šavnik Edvard, c. kr. okr. zdravnik.
dr. Štempihar Valentin, odvetnik.
Tavčar Franc, ekspozit v Besnici.

Št. 13 + 36 = 49.

b) Tržič. Poverjenik: *Špendal Franc.*

Ahačič Leopold, tovarnar.
Bralno društvo slovensko.
Jelenc Ivan, trgovec.
Kmet Andrej, učitelj.
Lončar Peter, carinar.
Omersa Ivan, trgovec.
Pekovec Josip, adm. v Lomu.
Špendal Franc, administrator.
Žerjov Gregor, c. kr. okr. sodnik.
Št. 9.

8. Dekanija **Leskovec.**

a) Krško. Poverjenik: *Gabršek Franc.*

*Knjižnica okr. učiteljska.
Bezlaj Josip, mešč. učitelj in c. kr. okr. š. nadzornik.
Gabršek Franc, nadučitelj-voditelj in c. kr. okr. š. nadzornik.
Gregorič Franc, gostilničar in posestnik.
Gregorin Alojzij, c. kr. okr. sodnik.
Hans Miroslav, c. kr. uradnik.
dr. Kersnik Josip, c. kr. okrajni zdravnik.
Knavs Ivan, mestni vikar.
Kobal Bogdan, c. kr. sod. pristav.
Lapajne Ivan, vodja mešč. šole.
Lončar Ivan, c. kr. davk. nadzornik.
dr. Mencinger Ivan, odvetnik in posestnik.
Pfeifer Viljem, drž. in dež. poslanec, župan in posestnik.
Pollak Josip, c. kr. okr. komisar.
dr. Pučko Jurij, c. kr. notar.
dr. Romih Tomaž, mešč. učitelj, itd.
Weiglein Henrik, c. kr. okr. glavar.
Št. 1 + 16 = 17.

b) Leskovec. Poverjenik: *dr. Šterbenc Jurij.*

*Grivic Franc, kaplan v Leskovcu.
*Šola ljudska v Št. Jerneji.
*dr. Šterbenc Jurij, dekan, itd.
*Štrobelj Franc, v Št. Jerneji.
Brulec Franc, župnik v Dolini.
Cepuder Jakob, učitelj v Leskovcu.
Dolinar Ivan, župnik na Raki
Dolinar Mijo, trgovec v Dolini.
Fettich-Frankheim Anton, župnik v Št. Jerneji.
Košir Franc, kaplan v Škocijanu.
Lavrič Matija, župnik na Studencu.
Levec Ivan, nadučitelj v Boštajnu.
Maurer Gašpar, posestnik na Raki.
Ogrin Peter, župnik pri sv. Duhu.
Pavlič Ivan, kaplan v Boštajnu.
Piber Ivan, kaplan v Št. Jerneji.
Pretnar Jakob, nadučitelj v Dolini.
Šmid Anton, kaplan v Leskovcu.
Šola trirazredna v Leskovcu.
Varl Tomaž, kaplan na Raki.
Vovk Ivan, župnik v p., itd. v Št. Jerneji.
Zadnik Simon, župnik v Čateži.
Št. 4 + 18 = 22.

c) Kostanjevica. Poverjenik: *Pavlič Damijan.*

Abram Lavoslav, nadučitelj.
Novak Mihael, c. kr. okr. sodnik.
Pavlič Damijan, mestni župnik.
Pavlič Kozma, župnik v Križevem.
Rohrman Josip, not. kandidat.
Rozina Viktor, c. kr. notar.
dr. Wurner Josip, dež. okr. zdravnik, itd.
Št. 7.

9. Dekanija **Litija**.

a) Litija. Poverjenik: *Svetec Luka.*

*Nabernik Ivan, c. kr. okr. sodnik.
*Sajè Mihael, župnik v Štangi.
*Svetec Luka, c. kr. notar, dež. poslanec in posestnik.
*Šusteršič Fr., kaplan v Šmartnem.
Golmajer Josip, župnik v Javorji.
Grill Matija, c. kr. okr. glavar.
Jeločnik Anton, tov. knjigovodja.
Jeretin Martin, c. kr. okr. tajnik.
Knjižnica okr. učiteljska.
Molek Martin, župnik na Savi.
dr. Pavlič Ignacij, c. kr. okrajni zdravnik.
Podkrajšek Franc, nač. postaji na Savi.
Ravnikar Jernej, nadučitelj.
Rus Jakob, dekan v Šmartnem.
Starič Josip, c. kr. sod. pristav.
Tekster Konrad, benef. v Šmartnem.
Turk Avgust, župnik na Jančem.
Vončina Valentin, c. kr. sod. kancelist.
Vrančič Ivan, žel. uradnik.
Zdražba Ivan, župnik na Prežganji.
Zupančič Jernej, duhoven v p.
Št. 4 + 17 = 21.

b) Radeče. Poverjenik: *Zagorjan Ivan.*

*Krisper Valentin, tovarnar in posestnik.
Bojanec Anton, kaplan v Št. Janži.
Gmeiner Karol, župnik v Širji.
Požar Anton, nadučitelj
Ramovš Andrej, župnik v Svibnem.
Smolnikar Luka, kaplan.
Vidergar Ivan, župnik v Št. Jurji.
Zagorjan Ivan, župnik.
Št. 1 + 7 = 8.

10. Dekanija **Loka**.

a) Loka. Poverjenik: *Kožuh Matej.*

*Kožuh Matej, dekan, itd. v Stari Loki.
dr. Arko Anton, dež. okr. zdravnik.
Čitalnica národna.
dr. Dolenec Josip, kaplan v Stari Loki.
Hrovat Mihael, mestni kaplan.
Lenček Niko, c. kr. notar.
Peterlin Primož, adm. pri sv. Lenartu.
Rožman Lovro, ekspozit v Žabnici.
dr. Škofic Franc, c. kr. okr. sodnik.
Tomažič Ivan, mestni župnik.
Št. 1 + 9 = 10.

b) Selca. Poverjenik: *Sušnik Ivan.*

*Tušek Gregor, posestnik na Martinjem Vrhu.
Boncelj Franc, župnik v Dražgoših.
Bralno društvo v Selcih.
Bregant Mihael, učitelj v Selcih.
Jamnik Anton, župnik v Sorici.
Košmelj Luka, posestnik v Železnikih.
Mrak Jakob, župnik v Železnikih.
Sušnik Ivan, župnik v Selcih.
Šlibar Franc, trgovec in posestnik.
Vavpetič Ivan, kaplan v Selcih.
Veja Maks, župnik v Bukovščici.
Št. 1 + 10 = 11.

c) Trata. Poverjenik: *Petrovčič Franc.*

*Debeljakova hiša v Poljanah.
*Dolinar Ivan, župnik v p. na Trati.
Bralno društvo na Trati.
Cirman Anton, nadučitelj v Poljanah.
Čebašek Ivan, kaplan v Poljanah.
Dolinar Anton, adm. v Lučini.
Justin Blaž, adm. v Novi Oslici.
Knific Luka, nadučitelj na Trati.
Petrovčič Franc, župnik na Trati.
Št. 2 + 7 = 9.

11. Dekanija **Metlika.**

a) Črnomelj. Poverjenik: *Kupljen Anton.*

*Koenig Jurij, župnik na Vinici.
Juvanec Franc, učitelj na Vrhu.
Kadunec Matija, župnik v Preloki.
dr. Kaisersberger A., c. kr. okr. zdravnik.
Klemenčič Mihael, mestni kaplan.
Knjižnica okr. učiteljska.
Kunc Avgust, posestnik.
Kupljen Anton, c. kr. notar.
Mohar Peter, župnik v Dragatušu.
Novak Matija, mestni kaplan.
Režek Peter, župnik v Starem Trgu.
Schweiger Janko, posestnik.
Šašelj Ivan, župnik v Adlešičih.
Šola farna v Starem Trgu.
Št. 1 + 13 = 14.

b) Metlika. Poverjenik: *Navratil Anton.*

Aleš Anton, dekan v Semiči.
Avsec Franc, mestni kaplan.
Bulovec Mihael, kaplan v Semiči.
Dovgan Franc, prošt n. reda.
Dular Franc, učitelj v Semiči.
Gabrič Anton, kaplan v Semiči.
pl. Garzarolli Franc, c. kr. sod. pristav.
Guštin Franc, posestnik.
Hayne Edvard, c. kr. davkar.
Navratil Anton, zasebnik.
Premer Ignacij, posestnik.
Prosenik Anton, trgovec.
Schweiger Franc, župnik na Radovici.
Stajer Franc, c. kr. notar.
Šola ljudska v Semiči.
Šola mestna v Metliki.
Šola národna na Radovici.
Tanšek Ivan, not. koncipijent.
Zakrajšek Ivan, mestni kaplan.
Št. 19.

12. Dekanija **Moravče.** Poverjenik: *Kajdiž Tomaž.*

*Preša Josip, župnik v Pečèh.
Ambrož Ivan, kaplan v Moravčah.
Bernik Valentin, benef. v Vrhpolji.
Brcè Anton, župnik v Št. Lambrehtu.
Česenj Andrej, kaplan v Zagorji.
Kajdiž Tomaž, dekan, itd.
Kepec Franc, adm. v Češnjicah.
Kušar Franc, kaplan v Moravčah.
Lazar Mihael, c. kr. gimn. prof. v p. v Čemšeniku.
Letnar Lovro, nadučitelj in c. kr. okr. š. nadzornik.
Zelnik Josip, adm. v Čemšeniku.
Št. 1 + 10 = 11.

13. Dekanija **Novo Mesto.** Poverjenik: *Poljanec Ivan.*

*Babnik Ivan, župnik v Toplicah.
*dr. Gestrin Karol, c. kr. okr. sod. svêtnik.
*Krčon Anton, župnik v Šmarjeti.
*dr. Vojska Andrej, c. kr. okr. sod. svêtnik.
*Vrhovec Ivan, c. kr. gimn. prof.
Ambruš Valentin, c. kr. gimn. prof.
Bergant Valentin, župnik v Brusnicah.
Borštner Josip, župnik v Št. Petru.
Čitalnica národna.
dr. Detela Franc, c. kr. gimn ravnatelj.
Dovič Ivan, župnik v Mirni Peči.
Einspieler Tomaž, c. kr. okr. sod. tajnik.
Fajdiga Ignacij, c. kr. gimn. prof.
Fik Franc, kaplan v Toplicah.
Fon Ivan, c. kr. gimn. profesor.
Frančiškanski samostan.
Frank Rihard, kanonik.
Hočevar Josip, kanonik.
Hrovat o. Florentin, gvardijan in ravnatelj m. lj. šoli.
Kastelic Franc, trgovec.
Knjižnica c. kr. višje gimnazije.
Knjižnica okr. učiteljska.
Krajec Ivan, lastnik tiskarne.
dr. Kraut Štefan, c. kr. avskultant.
Majntinger Ivan, c. kr. predst. dež. deske v p.
dr. Marinko Josip, c. kr. gimn. profesor, itd.
Mervec Ivan, župnik v Stopičah.
Mohar Martin, c. kr. vodja sod. pom. uradov.
Novak Franc, c. kr. gimn. profesor.
Pakiž Marko, kaplan v Šmihelu.
Pec Viljelmina, učiteljica.
Perko Franc, trgovec.
Pintar Luka, c. kr. gimn. profesor.
Pleiweiss Karol, not. kandidat in posestnik.
Podobnik Franc, odv. koncipijent.
Poljanec Ivan, c. kr. gimn. profesor.
dr. Poznik Albin, c. kr. notar, župan, itd.
dr. Prevec Franc, odv. koncipijent.
Rogina Anton, c. kr. avskultant.
Rohrman Viljem, vinor. učitelj na Grmu.
Rosina Franc, odv. koncipijent.
vitez Schwarz Friderik, c. kr. okr. glavar.
Skalè Otmar, c. kr. okr. živinozdravnik.
dr. Slanc Karol, odvetnik.
Suhač Matej, c. kr. gimn. profesor.
Šega Karol, c. kr. gimn. profesor.
dr. Šegula Jakob, odvetnik.
Šmidovnik Anton, župnik v Prečini.
Turk o. Efrem, frančiškan.
Urh Peter, prošt, itd.
Vindišar Viljem, frančiškan.
Virant Anton, trgovec.
Zavodnik Feliks, st. vikar.
Žgur Anton, župnik pri Beli Cerkvi.

Št. 5 + 49 = 54.

14. Dekanija **Postojina.**

a) Postojina. Poverjenik: *Hofstetter Ivan.*

Bezeljak Pavel, c. kr. notar.
Čitalnica národna.
Dimnik Jakob, učitelj.
Ditrich Anton, trgovec.
Gaspari Ferdinand, c. kr. okrajni živinozdravnik.
Hofstetter Ivan, dekan, č. kanonik, itd.

Jurca Franc, trgovec.
Knjižnica okr. učiteljska.
Kraigher Alojzij, trgovec.
Kraigher Peter, trgovec.
†Kraigher Peter, dediči, pos. v Hrašah.
Mikš Ivan, kaplan v Hrenovicah.
Pfeifer Jurij, c. kr. fin. str. komisar.
dr. Pitamic Ivan, odvetnik.
Puc Alojzij, župnik v Hrenovicah.
Šeber Rihard, lastnik tiskarne.
Šola ljudska v Postojini.
Vernik Peter, mesar in posestnik.
Vičič Friderik, gostilničar, posestnik, itd.
Vodopivec Anton, c. kr. poštar.
Zakrajšek Franc, kaplan.
Žužek Leopold, c. kr. okr. sodnik.

Št. 22.

b) Senožeče. Poverjenik: *Okorn Ignacij.*

*Kržič Gregor, c. kr. okr. sodnik.
*Občina razdrška.
Jemec Anton, kaplan.
Kavčič Hinko, posestnik, nadžupan in dež. poslanec na Razdrtem.
Okorn Ignacij, župnik.
Rahnè Janko, c. kr. notar.
Senčar Josip, c. kr. sod. pristav.
Suša Anton, trgovec.
Suša Franc, posestnik.
Škerjanec Ivan, župnik v Vremah.
Zelen Josip, posestnik.

Št. 2 + 9 = 11.

c) Št. Peter. Poverjenik: *Tramtè Anton.*

*Bolè Martin, profesor na Ruskem.
*Sajovic Ivan, župnik in duhovni svêtnik v Slavini.
Dekleva Franc, trgovec v Slavini.
Grossman Gustav, učitelj pri sv. Ivanu.
Korošec Ivan, gost. in posestnik.
Kozlevčar Anton, žel. uradnik.
Križaj Franc, tovarnar.
Lavrenčič Andrej, posestnik.
Medica Matej, tovarnar.
Možina Ivan, kaplan v Slavini.
Pintar Matej, ekspozit v Trnji.
Smolič Ivan, žel. uradnik.
Špilar Ludovik, posestnikov sin.
Torkar Matija, župnik v Košani.
Tramtè Anton, kurat.

Št. 2 + 13 = 15.

15. Dekanija **Radovljica**.

a) Radovljica. Poverjenik: *Roblek Aleks.*

*Plantan Ivan, c. kr. notar.
Ažman Josip, učitelj na Breznici.
Bizjan Ivan, c. kr. kazn. kurat v Begunjah.
Bric Ivan, c. kr. okr. sodnik.
Bulovec Ivan, trgovec in posestnik.
Butalič Jakob, c. kr. sod. kancelist.
Čarman Franc, c. kr. voj. kurat v p., itd. na Otoku.
Ferk Ernst, c. kr. sod. pristav.
Fertin Ignacij, kaplan v Mošnjah.
Homann Friderik, trgovec in posestnik.
Kačar Ivan, kaplan na Breznici.
Klinar Matija, gostilničar in posestnik.
Kosmač Matej, posestnik.
Kumer Franc, župnik v Mošnjah.

grof Margheri Rudolf, c. kr. okr. komisar.
Novak Ivan, mestni župnik.
Roblek Aleks, lekar, župan in posestnik.
Sittig Teodor, civ. geometer in posestnik.
Teran Ivan, župnik v Ljubnem.
Vurnik Ivan, podobar in posestnik.
Št. 1 + 19 = 20.

b) Bled. Poverjenik: *Ažman Ivan.*

*baron Schwegel Josip, velepo sestnik, itd. itd.
Ažman Ivan, župnik v Gorjah.
Ažman Simon, kaplan v Gorjah.
Berlic Ivan, župnik na Boh. Beli.
Bralno društvo v Gorjah.
Knjižnica okr. učiteljska.
Razboršek Josip, dekan na Bledu.
Rus Franc, učitelj v Gradu.
Sterlè Terezija, učiteljica v Gorjah.
Trojar Ivan, c. kr. poštar, nadučitelj in posestnik.
Žumer Jakob, župan in posestnik v Gorjah.
Št. 1 + 10 = 11.

c) Bohinj. Poverjenik: *Mesar Ivan.*

Medić Josip, nadučitelj na Bistrici.
Mesar Ivan, župnik, itd. na Bistrici.
Šlakar Ivan, kaplan na Bistrici.
Zarnik Matija, župnik v Srednji Vasi.
Železny Alojzij, kaplan v Srednji Vasi.
Št. 5.

d) Jesenice-Kranjska Gora. Poverjenik: *Keršič Ivan.*

Aljaž Jakob, župnik in c. kr. okr. š. nadzornik na Dolgem.
Andolšek Franc, c. kr. okr. sodnik v Kranjski Gori.
Bregar Josip, nadučitelj v Kranjski Gori.
Hudovernik Aleksander, c. kr. notar v Kranjski Gori.
Keršič Ivan, župnik na Jesenicah.
Molj Ivan, župnik v Beli Peči.
Robič Matija, rud. uradnik na Savi.
Treven Anton, župan in posestnik na Savi.
Vrhovšek Franc, kaplan v Kranjski Gori.
Št. 9.

e) Kamna Gorica. Poverjenik: *Bernik Lovro.*

*Bernik Lovro, župnik v p.
Aljančič Valentin, župnik na Dobravi.
pl. Kapus Adolf, c. kr. poštar, posestnik, itd.
Pesjak Mihael, trgovec in posestnik.
Verbajs Anton, župnik.
Št. 1 + 4 = 5.

16. Dekanija **Ribnica.**

a) Ribnica. Poverjenik: *Skubic Martin.*

*Kljun Marija, posestnica v Slatniku.
*Lesar Ivan, posestnik v Hrovačah.
*Lesar Martin, posestnik v Sušji.
*Lovšin Marija, posestnica v Jurjevici.
*Skubic Martin, dekan, č. kanonik, itd.
Brencè Ivan, župnik pri sv. Gregorji.
Drobnič Jurij, župan v Sodražici.
Erzar Matija, kaplan v Ribnici.
Fajdiga Franc, trgovec v Sodražici.
Jaklič Josip, župnik v Dolenji Vasi.
Kadunec Franc, adm. v Dragi.
Merher Josip, trg. v Dolenji Vasi.
Mrak Matija, kaplan v Ribnici.
Prijatelj Matija, župnik v Strugah.
Višnikar Franc, c. kr. okr. sodnik in dež. poslanec.
Voglar Josip, župnik v Sodražici.

Št. 5 + 11 = 16.

b) Velike Lašče. Poverjenik: *Šuflaj Daniel.*

Hočevar Matija, župan, c. kr. poštar in posestnik.
Kosec Jernej, župnik v Škocijanu.
Lavtižar Mihael, župnik na Robu.
Škofic Josip, c. kr. sod. pristav.
Šuflaj Daniel, c. kr. okr. sodnik.

Št. 5.

17. Dekanija **Šmarije.**

a) Šmarije. Poverjenik: *Drobnič Andrej.*

Borštnik Ivan, nadučitelj.
Bralno društvo.
Drobnič Andrej, dekan.
Marešič Franc, župnik v Lipoglavu.
Novak Josip, kaplan na Krki.
Ogorelec Vinko, posestnik in dež. poslanec v Škofeljici.
Pipan Andrej, župnik na Polici.
Pokorn Franc, kaplan.
Rozman Marija, trgovka.
Urbanija Lovro, župnik v Žalini.

Št. 10.

b) Setičina. Poverjenik: *Jenčič Alojzij.*

Gregorič Josip, kaplan v Višnji Gori.
Jaklič Štefan, župnik v Št. Vidu.
Jenčič Alojzij, c. kr. okr. sodnik.
Kastreutz Egidij, c. kr. sod. pristav.
Končina Ivan, trgovec in posestnik v Gor. Vasi.
Kregar Franc, kaplan v Št. Vidu.
Lukan Jakob, zdravnik v Št. Vidu.
Omahen Gustav, not. kandidat.
Pešec Anton, not. kandidat.
Pirnat Stanko, c. kr. notar.
Pristov Simon, benef. v Št. Vidu.

Št. 11.

18. Dekanija **Trebnje**.

a) Trebnje. Poverjenik: *Frelih Matej.*

Bratkovič Kazimir, c. kr. notar.
Frelih Matej, dekan, itd.
Golia Ljudevit, c. kr. okr. sodnik.
Hočevar Anton, župnik pri sv. Lovrencu.
Hofer Karol, župnik v Čatežu.
Jarc Franc, župnik na Mirni.
Jerše Alojzij, nadučitelj v Trebnjem.
Košir Alojzij, župnik, itd. v Št. Rupertu.
Nagode Ivan, kaplan v Trebnjem.
Šiška Ivan, kaplan v Št. Rupertu.
Št. 10.

b) Mokronog. Poverjenik: *Virant Ivan.*

Barbo Mihael, župnik v Trebelnem.
Dopler Alojzij, c. kr. sod. kancelist.
Fischer Ivan, c. kr. notar.
Grčar Josip, župnik pri sv. Trojici.
Mauring Ivan, kaplan v Mokronogu.
Pfefferer Adolf, c. kr. okr. sodnik.
Virant Ivan, župnik.
Volk Ivan, kaplan v Trebelnem.
Št. 8.

c) Žužemberk. Poverjenik: *Tavčar Mihael.*

Bogolin Mihael, župnik v Ajdovici.
Bralno društvo v Žužemberku.
Kramarič Josip, kaplan v Hinjah.
Lavrič Josip, župnik v Ambrusu.
Šinkovec Avguštin, kaplan.
Tavčar Mihael, župnik, itd.
Zbašnik Franc, župnik v Hinjah.
Zupančič Ivan, župnik v Topli Rebri.
Št. 8.

19. Dekanija **Vipava**. Poverjenik: *Erjavec Matija.*

*Erjavec Matija, dekan, itd.
*Kavčič Franc, c. kr. poštar in posestnik v Št. Vidu.
*Nakus Josip, župnik, itd. na Planini.
Arko Mihael, župnik v Šturiji.
Bratož Franc, posestnik v Podragi.
Čitalnica kmetijska v Podragi.
Čitalnica národna v Vipavi.
Dejak Hinko, župnik v Vrhpolji.
Demšar Ivan, župnik v Št. Vidu.
Dolenc Rudolf, učitelj v Vipavi.
Habè Josip, posestnik na Gočah.
Hladnik Ivan, župnik na Gočah.
dr. Kenda Josip, okr. zdravnik.
Knific Srečko, benef. v p., itd.
Knjižnica okr. učiteljska.
Koželj Mihael, župnik na Podkraji.
grof Lanthieri Karol, graščak, itd.
Lavrenčič Matej, posestnik in dež. poslanec v Vrhpolji.
Lenasi Anton, župnik na Colu.
Lukanec Josip, benef. v Lozicah.
Primožič Jernej, župnik v Vrabčah.
Rudolf Ivan, učitelj v Vrabčah.
Semenič Ivan, posestnik v Podragi.
Silvester Franc, trgovec v Vipavi.
Skvarča Ivan, župnik v Budanjah.
Tomšič Štefan, nadučítelj v Vipavi.
Zupan Ivan, kaplan v Vipavi.
Št. 3 + 24 = 27.

20. Dekanija **Vrhnika.**

a) Vrhnika. Poverjenik: *Koprivnikar Ivan.*

*Bohinjec Peter, kaplan na Vrhniki.
*Zupan Mihael, župnik v Polhovem Gradcu.
Bralno društvo v Polhovem Gradcu.
Čitalnica národna na Vrhniki.
Dolinar Franc, župnik v Horjulu.
Gruden Ivan, c. kr. davkar v p., itd.
Hočevar Anton, župnik pri sv. Joštu.
Jelovšek Gabrijel, trgovec, župan in posestnik.
Komotar Anton, c. kr. notar.
Koprivnikar Ivan, dekan, itd.
Laznik Josip, adm. v Podlipi.
Lenarčič Josip, veleposestnik, itd.
Levstik Vinko, nadučitelj.
Sitar Matej, kaplan.
Škofic Josip, župnik v Zaplani.
Tomšič Ivan, usnjar in posestnik.
Vidic Ivana, učiteljica.
Vonča Anton, kurat v Belkah.

Št. 2 + 16 = 18.

b) Borovnica. Poverjenik: *Oblak Ivan.*

*Oblak Ivan, župnik v Borovnici.
Borštnik Franc, c. kr. profesor v Dubrovniku.
Borštnik Ivan, posestnik v Dolih.
Papler Franc, nadučitelj.
Podobnik Ignacij, župnik v Preserji.
Rozman Jurij, župnik v Rakitni.

Št. 1 + 5 = 6.

c) Logatec. Poverjenik: *Arko Franc.*

Arko Franc, gostilničar in posestnik.
dr. Babnik Janko, c. kr. sodnijski pristav.
Belar Josip, župnik v Rovtih.
Bergant Lovro, župnik.
Bralno društvo v Sp. Logatci.
Bralno društvo v Zg. Logatci.
De Gleria Anton, trgovec.
Gruntar Ignacij, c. kr. notar.
Jeglič Josip, c. kr. davkar.
Kavčič Gašpar, posestnik v Rovtih.
Knjižnica okr. učiteljska.
Lajler Franc, not. uradnik.
Levičnik Valentin, c. kr. višji davk. nadzornik.
Martinčič Matej, pos. na Jezeru.
Mulley Adolf, c. kr. poštar in posestnik.
Nadilo Avgust, sod. pom. uradnik.
Nagodè Josip, čevljar.
Petrič Martin, posestnik.
Ravnihar Aleksander, c. kr. sod. pristav.
Ribnikar Vojteh, nadučitelj, itd.
Rožanc Dragotin, učitelj.
Sakser Ivan, župnik v Hotederšici.
Sicherl Ivan, trgovec in posestnik.
Smolè Josip, posestnik.
dr. Sterger Stanko, c. kr. okrajni zdravnik.
Tollazzi Tomaž, trgovec in posestnik.

Št. 26.

II. Lavantinska škofija.

1. Dekanija **Bistrica Slovenska**. Poverjenik: *Hajšek Anton.*

*Hajšek Anton, dekan, itd.
*Ratej Franc, c. kr. notar.
Altman Josip, župnik v Studenicah.
Bizjak Vinko, župnik v Laporji.
Brezovšek Davorin, župnik pri sv. Martinu.
Brumen Anton, c. kr. sod. pristav.
Dreflak Franc, c. kr. poštar na Ptujski Gori.
Glaser Anton, učitelj v Makolah.
Heržič Josip, župnik v Sp. Polskavi.
Hytrek Adolf, spiritual v Studenicah.
Jerman Ivan, obč. predstojnik v Makolah.
Košar Jakob, župnik v Zg. Polskavi.
Lenart Janko, župnik v Poličanah.
Lendovšek Mihael, župnik, itd. v Makolah.
Mahor Feliks, učitelj v Makolah.
Munda Janko, kaplan pri sv. Martinu.
Peče Ivan, c. kr žand. vodja na Ptujski Gori.
Pernat Jernej, kaplan v Manjšbregu.
Pihljar Simon, kaplan v Makolah.
Presečnik Gregor, kaplan v Poličanah.
Raktelj Rudolf, vikar.
Sattler Martin, župnik v Manjšbregu.
Stepišnik Lovro, posestnik.
Stiplovšek Valentin, župnik v Ločah.
Škerjanc Rok, nadučitelj v Makolah.
Vrunkar Radoslav, učitelj v Manjšbregu.

Št. 2 + 24 = 26.

2. Dekanija **Braslovče**. Poverjenik: *Balon Anton.*

*Balon Anton, župnik, itd. na Vranskem.
*Potočnik Lovro, dekan, itd.
Bralno društvo v Braslovčah.
Bralno društvo v Št. Jurji.
Južna Valentin, trg. in posestnik v Št. Jurji.
Kolarič Josip, župnik na Paki.
Križnik Gašpar, posestnik v Motniku.
Prislan Franc, posestnik v Parižlah.
Ropas Martin, glasovirar na Vranskem.
Sajovec Lovro, posestnik v Motniku.
Sušnik Ivan, kaplan na Vranskem.
Svetina Anton, c. kr. notar na Vranskem.
Šorn Franc, nadučitelj v Št. Jurji.

Št. 2 + 11 = 13.

3. Dekanija **Brežice**.

a) Brežice. Poverjenik: *Dekorti Josip.*

*dr. Firbas Franc, c. kr. notar, itd.
*Gomilšek Josip, žel. uradnik.
*Knjižnica okr. učiteljska.
*Repič Andrej, župnik v Kapelah.
*dr. Srebrè Gvidon, odvetnik, župan, itd.
Berglez Ivan, župnik v Artičah.
Cerjak Josip, kaplan v Pišecah.

Dekorti Josip, kaplan v Brežicah.
Gerjevič Ivan, veleposestnik v Dobovi.
Kostanjevec Josip, kaplan v Dobovi.
Kukovič Blaž, kaplan v Rajhenburgu.
Kunej Ivan, župnik v Dobovi.
Levak Andrej, veleposestnik.
Mesiček Josip, nadučitelj v Globokem.
Munda Ivan, c. kr. okr. živinozdravnik.
Pajmon Anton, župnik v Sromljah.
Papež Mihael, c. kr. nam. koncipist.
Schwentner Leopold, trgovec.
Slanc Ernst, nadučitelj v Dobovi.
Spindler Anton, c. kr. zemlj. knjigovodja.
Stanič Josip, not. kandidat.
Stuhec Marko, kaplan na Bizeljskem.
Šetinc Josip, odv. koncipijent.
dr. Šmirmaul Matija, okr. zdravnik.
dr. Vovšek Franc, c. kr. okr. sodnik.

Št. 5 + 20 = 25.

b) Sevnica. Poverjenik: *Veršec Franc.*

*Slomšek Ivan, župnik pri sv. Lenartu.
Jerman Franc, ces. svêtnik, itd. v Rajhenburgu.
Kapler Ivan, kaplan v Sevnici.
Kunstič Ivan, učitelj v Sevnici.
Lenček Franc, veleposestnik na Blanci.
Prešern Ivan, župnik v Koprivnici.
Starkl Mio, c. kr. kancelist.
Veršec Franc, c. kr. notar.

Št. 1 + 7 = 8.

4. Dekanija **Celje**.

a) Celje. Poverjenik: ———

*dr. Babnik Miroslav, odvetnik.
*Čitalnica mestna.
*Krušič Ivan, c. kr. gimn. profesor.
*Lipold Franc, odv. koncipijent.
*Ogradi Franc, opat, itd.
*Podružnica kmetijska.
*dr. Sernec Josip, odvetnik, itd.
*Teharska občina.
*Topljak Josip, posestnik.
*Vošnjak Mihael, ingenieur, posestnik, drž. in dež. poslanec.
*dr. Vrečko Andrej, c. kr. gimn. profesor in okr. š. nadzornik.
*Žuža Ivan, zasebnik.
Ambrožič Blaž, c. kr. okr. š. nadz.
Baš Lovro, c. kr. notar, itd.
dr. Brenčič Alojzij, odv. koncipijent.
dr. Dečko Ivan, odv. konc., itd.
Detiček Jurij, c. kr. notar.
dr. Filipič Ludovik, odvetnik, itd.
dr. Gelingsheim Karol, c. kr. okr. sod. pristav.
dr. Hrašovec Jurij, odvetnik, itd.
Jerman Ivan, trgovec.
Knjižnica c. kr. gimnazije.
Knjižnica kapucinska.
Kosi Anton, c. kr. gimn. profesor.
Krušič Franc, stud. med.
Oblak Vatroslav, cand. phil.
Pavlič Franc, c. kr. poštni oficijal.
Rančigaj Anton, mestni kaplan.
Rutnik Rajko, c. kr. poštni sluga.
dr. Vrečko Josip, odvetnik, itd.
Zavadlal Mihael, c. kr. gimn. prof.

Št. 12 + 19 = 31.

b) Žalec. Poverjenik: *Petřiček Anton.*

*Arzenšek Matija, župnik v Grižah.
*Janežič Jakob, posestnik v Grižah.
*Jeraj Josip, župnik, itd. v Žalci.
Grušovnik Adam, kaplan v Žalci.
Hausenbichler Ivan, posestnik.
Klemenčič Josip, učitelj v Galiciji.
Kordiš Terezija, učiteljica v Žalci.
Petřiček Anton, učitelj v Žalci.
Roblek Franc, posestnik v Žalci.
Širca Ernst, posestnik v Grižah.
Št. 3 + 7 = 10.

5. Dekanija **Dravsko polje.** Poverjenik: *Rath Franc.*

*Sorglechner Josip, župnik v Cirkovcah.
*Stranjšak Martin, dekan, itd. v Hočah.
Antolič Ivan, župnik na Ptujski Gori.
Golob Andrej, učitelj pri sv. Marjeti.
Gselman Josip, mizar v Hočah.
Hirti Franc, župnik v Slivnici.
Hren Anton, nadučitelj v Št. Janži.
Koderman Janko, učitelj v Št. Janži.
Korošec Franc, kaplan v Cirkovcah.
Rath Franc, župnik pri sv. Lovrenci.
Šabot o. Anzelm, misijonar.
Šnuderl Franc, učitelj.
Št. 2 + 10 = 12.

6. Dekanija **Gornji Grad.**

a) Gornji Grad. Poverjenik: ———

*Dovnik Franc, dekan, itd.
*Kuralt Ivan, c. kr. sod. pristav.
*Strnad Matija, župnik v Ljubnem.
Arzenšek Alojzij, kaplan.
Čitalnica národna.
Strnad Anton, posestnik.
Šola národna v Novi Štifti.
Zdolšek Franc, župnik v Solčavi.
Št. 3 + 5 = 8.

b) Mozirje. Poverjenik: *Praprotnik Franc.*

Blaž Josipina, posestnica.
Čitalnica národna v Mozirji.
Goričar Lavoslav, posestnik.
Lipold Ivan, posestnik.
Lipold Marko Josip, posestnik.
Marinič Jakob, kaplan v Ljubnem.
Pelan Milan, trgovec.
Pirš Josip, posestnik.
Podhostnik Andrej, kaplan.
Praprotnik Franc, nadučitelj, itd.
dr. Šlander Ivan, zdravnik.
Šola ljudska v Mozirji.
Turnšek Anton, trgovec in posestnik v Nazarjih.
Žagar Anton, nadučitelj na Gorici.
Žolgar Franc, nadučitelj na Rečici.
Št. 15.

7. Dekanija **Jarenina.** Poverjenik: *Flek Josip.*

*Vagaja o. Rudolf, župnik v Svičini.
Bralno društvo v Jarenini.
Črnko Jernej, učitelj pri sv. Jurji.
Flek Josip, dekan.
Hauptmann Svitoslav, učitelj.

Jančič Franc, posestnik v Gačniku.
Kelemina Matija, župnik pri sv. Ilji.
Murkovič Franc, kaplan.
Rešek o. Henrik, kapitular in oskrbnik.
Slekovec Josip, nadučitelj.
Št. 1 + 9 = 10.

8. Dekanija **Konjice**. Poverjenik: *Mikuš Franc.*

*Bezenšek Jurij, župnik v Čadramu.
*Knjižnica nadžupnijska.
*Kovač Josip, posestnik v Žrečah.
*Mikuš Franc, dekan, itd.
*Verlič Franc, župnik v Stranicah.
Mikuš Valentin, kaplan v Konjicah.
Pečnik Franc, kaplan na Prihovi.
† dr. Prus Karol, zdravnik.
dr. Rudolf Ivan, odvetnik.
Sinko Josip, vikar.
Wankmüller Albin, učitelj v Čadramu.
Žnidar Mihael, župnik v Žrečah.
Št. 5 + 7 = 12.

9. Dekanija **Kozje**. Poverjenik: *Bosina Ivan.*

*Knjižnica okr. učiteljska.
Bosina Ivan, dekan, itd.
Cilenšek Blaž, župnik v Zagorji.
Gršak Vinko, župnik v Podčetrtku.
Kapus Armin, kaplan v Pilštajnu.
Kranjc Josip, kaplan pri sv. Petru.
Lednik Anton, župnik v Podsredi.
Pernat Anton, provizor v Planini.
Rakoše Mihael, župnik na Bučah.
dr. Rausch Franc, odvetnik.
Ribar Anton, župnik pri sv. Vidu.
Št. 1 + 10 = 11.

10. Dekanija **Laško**. Poverjenik: *Žuža Ivan Ev.*

Bogataj Jernej, kaplan na Dolu.
Cizej Franc, župnik v Jurijkloštru.
Dimnik Ivan, posestnik v Trbovljah.
Elsbacher Andrej, trgovec.
Erjavec Peter, župnik v Trbovljah.
Fischer Anton, župnik pri sv. Jederti.
Potočnik Anton, župnik na Razborji.
Roš Ferdinand, veleposestnik v Hrastniku.
Smolè Jakob, župnik pri sv. Miklavži.
Tomažič Marko, kaplan v Trbovljah.
Žuža Ivan Ev., dr. c. p. konz. svêtnik, dekan in nadžupnik.
Št. 11.

11. Dekanija **Št. Lenart**. Poverjenik: ———

*Arnuš Franc, kaplan pri sv. Rupertu.
*Čolnik Dominik, živinozdravnik pri sv. Benediktu.
*Lapuh Martin, župnik pri sv. Barbari.
Kronvogel Josip, c. kr. sod. pristav.
dr. Suhač Anton, župnik pri sv. Ani.
Šijanec Alojzij, župnik pri Negovi.
Šoštarič Ferdinand, kaplan.
Vraz Anton, župnik pri sv. Antonu.
Št. 3 + 5 = 8.

12. Dekanija **Ljutomer**. Poverjenik: *Horvat Josip.*

*Meško Martin, župnik pri Kapeli.
*Simonič Ivan, kaplan pri sv. Jurji.
*Skuhala Ivan, dekan, itd.
Belšak Anton, župnik pri sv. Petru.
Bohanec Ivan, kaplan.
Božič Anton, posestnik pri Mali Nedelji.
Bralno društvo pri Mali Nedelji.
Bralno društvo pri sv. Jurji.
Bralno društvo pri sv. Križi.
Cvahte Simon, nadučitelj pri Mali Nedelji.
Čitalnica národna v Ljutomeru.
Desenibus Franja, soproga grašč. oskrbnika.
dr. Farkas Ivan, zdravnik.
Frangež Jernej, kaplan pri sv. Jurji.
Freuensfeld Josip, učitelj.
Gomilšek Josip, uradnik.
Hoechtl Barbara, učiteljica.
Horvat Josip, nadučitelj.
Ivančič Josip, c. kr. davk. uradnik.
Janžekovič Lovro, župnik v Veržeji.
Karba Ivan, učitelj pri sv. Križi.
Karba Josip, posestnik na Krapji.
Keček Andrej, kaplan pri sv. Križi.
Koroša Ivan, posestnik v Veržeji.
Kosėr Rudolf, učitelj pri Mali Nedelji.
Kralj Ivan, posestnik v Ilijaševcih.
Kukovec Ivan, posestnik, itd.
Lacko Anton, župnik pri sv. Križi.
dr. Lebar Josip, zdravnik pri sv. Križi.
Mihelič Josip, nadučitelj pri sv. Jurji.
Mursa Josip, posestnik na Krapji.
dr. Namestnik Josip, odvetnik.
Osenjak Martin, kaplan.
Pušenjak Tomaž, nadučitelj na Cvenu.
Razlag Ernestina, učiteljica.
Schneider Franc, učitelj.
Sršen Franc, trgovec.
Strelec Ivan, učitelj pri sv. Jurji.
Šlamberger Anton, c. kr. notar.
Vavpotič Ivan, gostilničar.
Vedernjak Franc, c. kr. sod. pristav.
Vidovič Jakob, kaplan pri Mali Nedelji.
Zaherl Franc, učitelj v Cezanjevcih

Št. 3 + 40 = 43.

13. Dekanija **Maribor pri Dravi**. Poverjenik: *Majciger Ivan.*

*Bohinc Jakob, st. župnik, itd.
*Čitalnica národna.
*dr. Dominkuš Ferd., odvetnik, itd.
*Ferk Feliks, zdravnik in posestnik.
*Knjižnica c. kr. gimnazije.
*Knjižnica semeniška.
*Kosar Franc, kanonik, itd.
*Majciger Ivan, c. kr. gimn. profesor.
*dr. Napotnik Mihael, knezoškof, itd.
*Orožen Ignacij, st. dekan, itd.
*dr. Pajek Josip, c. kr gimn. profesor, itd.
*dr. Radaj Franc, c. kr. notar, itd.
*dr. Sernec Janko, odvetnik, itd.
*Šinko Božidar, župnik pri sv. Kungoti.
Bolkovič Anton, kaplan v Lučanah.
Borsečnik Anton, mestni vikar.
Berglez Svojmir, bogoslovec.
Caf Jakob, kaplan pri sv. Magdaleni.
Cestnik Anton, bogoslovec.
Cilenšek Alojzij, bogoslovec.
Časl Franc, bogoslovec.
Čiček Josip, mestni kaplan.
Črnec Jakob, bogoslovec.
dr. Feuš Franc, sem. profesor.
dr. Glančnik Jernej, odvetnik.
Glaser Alojzij, bogoslovec.

Golob Friderik, bogoslovec.
Gregorc Vsevlad, bogoslovec.
Haubenreich Alojzij, duh. v p.
Hebar Franc, st. kaplan.
Herg Lovro, kanonik, itd.
Horjak Ivan, bogoslovec.
Hudovernik Ludovik, st. vikar.
Hurt Franc, bogoslovec.
Janežič Franc, bogoslovec.
Jank Janko, posestnik v Lembahu.
Kapus Josip, bogoslovec.
Kardinar Josip, bogoslovec.
Kavčič Jakob, st. vikar.
Knjižnica c. kr. učiteljišča.
Kolarič Ivan, bogoslovec.
Kolenko Josip, kaplan v Lućanah.
Koprivnik Ivan, c. kr. pripr. prof.
Košan Janko, c. kr. gimn. profesor.
dr. Križanič Ivan, kanonik in profesor.
Lavtar Luka, c. kr. pripr. profesor.
Majcen Gabrijel, c. kr. vadn. učitelj.
Mandeliček Franc, bogoslovec.
Meško Alojzij, mestni kaplan.
Meznarič Matej, bogoslovec.
Mihalič Josip, bogoslovec.
Miklošič Ivan, c. kr. vadn. učitelj v pokoji.
dr. Mlakar Ivan, vodja dij. semenišča in profesor (2 izt.).
Morič Maks, trgovec.
Nerat Mihael, nadučitelj in urednik.
Ozmec Josip, bogoslovec.
Plepelec Josip, bogoslovec.
Postružnik Anton, bogoslovec.
Rakovec Alojzij, žel. uradnik.
Raušelj Anton, bogoslovec.
Robič Franc, c. kr. okr. š. nadzornik, posestnik in dež. poslanec.
Rošker Franc, nadučitelj v Lembahu.
Rošker Martin, bogoslovec.
Sattler Josip, župnik pri sv. Križi.
Schreiner Henrik, c. kr. pripr. ravnatelj.
dr. Smolej Gustav, c. kr. sod. pristav.
Sver Alojzij, c. kr. kazn. duhoven.
Šaloven Franc, bogoslovec.
Škorjanec Matija, bogoslovec.
Štrakl Matej, bogoslovec.
Tertinek Matej, bogoslovec.
Trstenjak Franc, župnik pri sv. Duhu.
Veternik Anton, bogoslovec.
Višnar Franc, bogoslovec.
Vogrinc Valentin, bogoslovec.
Vurhelc Jernej, bogoslovec.
Zavadil Anton, bogoslovec.
Zimšek Josip, bogoslovec.

Št. 14 + 64 = 78.

14. Dekanija **Maribor za Dravo.**

a) Ruše. Poverjenik: *Wurzer Matija.*

Bralno društvo v Rušah.
Cerjak Franc, kaplan v Rušah.
Cinglak Jakob, kaplan v Selnici.
Koren Matija, župnik v Selnici.
Lekše Franc, kaplan v Kamci.
Lichtenwallner Matija, učitelj.
Novak Franc, gostilničar.
Tominc Blaž, učitelj v Rušah.
Wurzer Matija, župnik v Rušah.

Št. 9.

b) D. M. v Puščavi. Poverjenik: *Korman Josip.*

Bralno društvo pri D. M. v Puščavi.
Glazer Ivan, posestnik v Činžatu.
Korman Josip, pos. sin na Kumenu.
Korman Peter, posestnik v Činžatu.

Kralj Josip, župnik.
Pajtler Janko, kaplan pri sv. Lovrenci.
Pavelšek Ivan, učitelj v Račjem.
Šac Josip, učitelj.

Št. 8.

15. Dekanija **Marnberg**. Poverjenik: *Jazbec Anton.*

Jazbec Anton, dekan.
Kocbek Martin, c. kr. notar.
Munda Jakob, c. kr. okr. sodnik.
Zagajšak Josip, kaplan.
Žmavc Jurij, župnik na Remšniku.

Št. 5.

16. Dekanija **Nova Cerkev** Poverjenik: *dr. Gregorèc Lavoslav.*

*Gajšek Karol, dekan, itd. na Doberni.
*dr. Gregorèc Lavoslav, kanonik, drž. in dež. poslanec, itd.
*Kos Alojzij, župnik v Črešnjicah.
Fideršek Matija, kaplan v Vojniku
Kolar Anton, kaplan v Vitanji.
Rom Ignacij, kaplan pri Novi Cerkvi.
Šelih Jurij, kaplan v Vitanji.
Žičkar Josip, župnik Vitanji.
dr. Žižek Anton, zdravnik v Vojniku.

Št. 3 + 6 = 9.

17. Dekanija **Ptuj**. Poverjenik: *Kunstek Luka.*

*Hrtiš o. Benko, min. župnik.
*Kukovec Josip, župnik pri sv. Andraži.
*Meško Jakob, župnik pri sv. Lovrenci.
*Modrinjak Matija, inf. prošt.
*Trstenjak Jakob, župnik pri sv. Marjeti.
*Zelenik Josip, pos. pri sv. Urbanu.
*Zmazek Franc, župnik pri sv. Urbanu.
Alekšič o. Fidelij, em. gvardijan.
Aškerc Anton, kaplan pri sv. Lovrenci.
Cilenšek Martin, d. gimn. profesor.
Črnko Martin, mestni vikar.
dr. Čuček Josip, odvetnik.
Grebenc Ivan, učit. pri sv. Lovrenci.
Gregorič Anton, posestnik.
dr. Horvat Tomaž, odvetnik.
dr. Jurtela Franc, odv. in dež. posl.
Kavkler Ivan, nadučitelj.
Klobučar Anton, c. kr. sod. pristav.
Kos Davorin, org. pri sv. Vidu.
Kosèr Maks, c. kr. notar.
Kunstek Luka, d. gimn. profesor.
Majcen Ferdo, d. gimn. veroučitelj.
Mihelič Josip, c. kr. sod. pristav.
Ogorelec Anton, učitelj.
Oschgan Simon, c. kr. notar.
Planinšek Mihael, meščan.
dr. Ploj Jakob, odvetnik.
Prus o. Stanko, minorit.
dr. Schiffrer Ivan, c. kr. polk. zdravnik.
Slekovec Matej, župnik pri sv. Marku.
Sok Anton, velepos. v Možgancih.
Stazinski o. Konrad, min. kaplan.
Suhar Franc, mestni učitelj.
Svet o. Alfonz, minorit.
Šalamun Franc, mestni kaplan.
Šijanec Franc, nadučitelj pri sv. Lovrenci.

Trstenjak Marija, učiteljica pri sv. Rupertu.
Učiteljsko društvo ptujskega okraja.
Zopf Franc, mestni učitelj.
Zupančič Karol, mestni učitelj.
Št. 7 + 33 = 40.

18. Dekanija **Rogatec**. Poverjenik: *Tombah Josip*.

*Knjižnica okrajna učiteljska.
*Sovič Josip, župnik v Stopercah.
*Škerbec Martin, kaplan pri sv. Križi.
*Vraz Ivan, župnik pri sv. Florijanu.
Bezjak Franc, učitelj pri sv. Križi.
Kozinc Ivan, kaplan v Kostrivnici.
Merkuš Anton, župnik v Žitalah.
Pivec Štefan, kaplan v Žitalah.
Purgaj Jurij, kaplan v Rogatcu.
Stoklas Vinko, učitelj v Žitalah.
Šalamun Martin, učitelj v Stoprcah.
Tombah Josip, dekan v Rogatcu.
Ulčnik Martin, kaplan pri sv. Križi. Št. 4 + 9 = 13.

19. Dekanija **Šaleška Dolina**. Poverjenik: *Kačič Ivan*.

*dr. Lipold Ivan, župnik in dež. poslanec pri sv. Martinu.
Čitalnica národna v Šoštajnu.
Frecè Matija, župnik v Belih Vodah.
Govedič Ivan, župnik v Šoštajnu.
Kačič Ivan, c. kr. notar v Šoštajnu.
Skubic Franc, zdravnik in župan v Velenji.
Šmid Miloš, kaplan v Škalah.
Št. 1 + 6 = 7.

20. Dekanija **Šmarije**. Poverjenik: *Ivanc Martin*.

*dr. Ipavic Gustav, zdravnik, itd. v Št. Jurji.
*Ulaga Josip, župnik, itd. pri sv. Vidu.
*Vrečko Matej, župnik na Ponikvi.
Ivanc Martin, dekan, itd. v Šmariji.
Janžekovič Vid, kaplan na Sladki Gori.
Kotnik Josip, učitelj v Žusmu.
Ogrizek Franc, kaplan v Št. Jurji.
Rotner Josip, c. kr. sod. pristav.
Sket Alfonz, trgovec v Dramljah.
Št. 3 + 6 = 9.

21. Dekanija **Šmartin**. Poverjenik: *dr. Temniker Valentin*.

*dr. Šuc Josip, dekan, itd.
Bonča Blaž, c. kr. okr. živinozdravnik.
Črnoša Simon, župnik v Starem Trgu.
Fekonja Andrej, kaplan v Starem Trgu.
Klavžar Franc, župnik pri sv. Ilji.
Kocbek Franc, kaplan pri sv. Ilji.
Košar Ivan, župnik pri sv. Florijanu.
Ostrožnik Anton, župnik v Pamečah.
Rogina Ivan, posestnik v Podgorji.
dr. Temniker Valentin, odvetnik.
Vidmaier Franc, kaplan v Starem Trgu.
Št. 1 + 10 = 11.

22. Dekanija **Velika Nedelja.**

a) Velika Nedelja. Poverjenik: *Jesih Anton.*

*Knjižnica okrajna učiteljska.
*dr. Petovar Ivan, odvetnik v Ormoži.
Čitalnica národna v Ormoži.
dr. Geršak Ivan, c. kr. notar, itd. v Ormoži.
Jesih Anton, oskrbnik n. reda.
Kapus Franc, meščan v Ormoži.
Kosi Ivan, učitelj pri sv. Lenartu.
Kralj Davorin, kaplan.
Kranjc Vekoslav, not. konc. v Ormoži.
Mikl Vekoslav, trgovec v Ormoži.
Munda Franc, kaplan v Ormoži.
Nedeljko Ivan, odv. uradnik v Ormoži.
Petek Martin, pri Veliki Nedelji.
Pirnat Milka, učiteljica v Ormoži.
Porekar Anton, nadučitelj na Humu.
Schwinger Albin, dekan pri sv. Nikolaji.
Skuhala Peter, župnik.
Vertnik Ivan, not. konc. v Ormoži.

Št. 2 + 16 = 18.

b) Središče. Poverjenik: *Kosi Anton.*

Čulek Martin, c. kr. poštar.
»Edinost,« bralno društvo.
Kočevar Ivan, trgovec v Središči
Kolarič Ivan, tržan v Središči.
Kosi Anton, učitelj v Središči.
Lichtenwallner Franc, učitelj v Središči.
Rakuša Franc, učitelj pri sv. Bolfenku.
Robič Maks, trgovec v Središči.
Stranjšak Maks, kaplan v Središči.
Šinko Josip, tržan in gostilničar.
Venedig Vilibald, župnik v Središči.

Št. 11.

23. Dekanija **Vozenica.** Poverjenik: *Mraz Tomaž.*

*Držečnik Luka, župan v Ribnici.
*Mraz Tomaž, dekan, itd.
Črnko Josip, župnik v Vuhredu.
Hrastelj Franc, župnik v Ribnici.
Kočevar Josip, župnik v Trbonjih.
Merec Jakob, kaplan v Ribnici.
dr. Miglič Peter, c. kr. polk. zdravnik v Ribnici.
Štrajhar Filip, gostilničar in posestnik v Ribnici.
Zadravec Peter, kaplan v Vozenici.

Št. 2 + 7 = 9.

24. Dekanija **Zavrč.** Poverjenik: *Šuta Ropert.*

*Rajsinger Franc, trgovec in posestnik v Dobravi.
*Sovič o. Aleks, župnik pri sv. Trojici.
*Šuta Ropert, dekan v Zavrči.

Št. 3.

III. Goriška nadškofija.

1. Dekanija **Bolec**. Poverjenik: *Sorč Alojzij.*

Gregorčič Simon, vikar v Logu.
Ilovar Franc, dekan v Bolcu.
Kranjec Franc, kurat v Soči.
Kurinčič Ivan, vikar na Srpenici.
Mlekuž Tomaž, c. kr. cestni nadzornik.
Perinčič Karol, vikar v Trenti.
Sorč Alojzij, c. kr. poštar.
Širca Ivan, nadučitelj-vodja.
Štrukelj Mihael, vikar v Čez-Soči.
Št. 9.

2. Dekanija **Cirkno**. Poverjenik: *Kosec Josip.*

Božič Peter, kurat v Ravnah.
Čitalnica národna.
Kašca Franc, učitelj na Reki.
Kokošar Ivan, župnik v Šebreljah.
Kosec Josip, kaplan v Cirknem.
Milovčič Josip, c. kr. okr. sodnik.
Peternel Franc, krčmar in posestnik.
Podobnik Peter, župan.
Razpet Franc, vikar v Orehku.
Scheybal Josip, kaplan v Cirknem.
Trebše Ivan, učitelj v Srpenici.
Št. 11.

3. Dekanija **Črniče**. Poverjenik: *Cibič Anton.*

*Čitalnica národna v Ajdovščini.
Ballogh Karol, c. kr. poštar v Ajdovščini.
Bralno društvo v Šempasu.
Cibič Anton, dekan v Črničah.
Goljevšček Franc, župnik v Batujah.
Kodrè Ivan, vikar v Oseku.
Kodrič Franc, kaplan v Črničah.
Kosovel Josip, kaplan v Kamenjah.
Krkoč Štefan, vikar v Lokavcu.
Poljšak Alfonz, vikar pri sv. Tomažu.
Slokar Anton, kaplan v Šempasu.
Šimuc Ivan, vikar v Velikih Žabljah.
Štubelj Leopold, kaplan v Črničah.
Št. 1 + 12 = 13.

4. Dekanija **Gorica**. Poverjenik: *dr. Gregorčič Anton.*

*Bensa Štefan, kanonik, itd.
*Budal Bernard, ingenieur v Bosni.
*Ferfila Franc, uradnik v plinarni.
*Grča Blaž, vikar v Čepovanu.
*Kavčič Josip, c. kr. notar.
*Knjižnica bogosl. semenišča.
*Knjižnica c. kr. studijska.
*dr. Kos Franc, c. kr. pripr. prof.
*Marušič Andrej, c. kr. gimn. profesor, itd.
*dr. vitez Tonkli Josip, odvetnik, drž. in dež. poslanec, itd.
*Vales Marko, vikar v p.
*Wolf Ivan, mestni župnik.
Bajec Josip, vodja gluhonemnice.
Bajt Franc, nadučitelj v Štandreži.
Berbuč Ivan, c. kr. real. profesor.
Božič Anton, vikar v Batah.
Bralno in podporno del. društvo.
Bratina Anton, vikar v Doberdobu.
Čenčič Mihael, vikar v p.
Čerin Tomaž, sem. profesor in dež. poslanec.
Čitalnica v Solkanu.

Eržen Anton, c. kr. uradnik.
Gaberščček Andrej, urednik.
Gaberščček Simon, vikar v Štandreži.
dr. Gabrijelčič Josip, sem. ravnatelj.
Gerbec Ivan, knezonadšk. tajnik.
Gestrin Franc, prof. kand. in posestnik.
Godnič Josip, vikar v Kronbergu.
dr. Gregorčič Anton, sem. profesor in dež. poslanec.
Hmelak Franc, trgovec in posestnik.
Izobraževališče učiteljsko.
dr. Jakopič Josip, odvetnik.
Jenko Ivan, c. kr. gimn. profesor.
Kafol Štefan, kanonik.
Knjižnica c. kr. gimnazije.
Knjižnica c. kr. realke.
Knjižnica učiteljska goriške okolice.
Kolavčič Ivan, župnik v Solkanu.
Kragelj Andrej, c. kr. gimn. profesor.
Kumar Valentin, c. kr. vadn. učitelj.
Kuntih Josip, učitelj v Batah.
Leban Andrej, vikar v Grgarji.
Leban Ignacij, sem. duhovnik.
dr. Lisjak Andrej, zdravnik, itd.
dr. Mahnič Anton, sem. profesor.
Marzidovšek Radoslav, c. k. voj. duhoven.
Mašera Josip, vikar v Št. Mavru.
Mercina Ivan, c. kr. vadn. učitelj.
Pavlica Andrej, bogoslovec.
dr. Pavlica Josip, sem. spiritual.
Pirjevec Ivo, c. kr. uradnik.
Podgornik Franc, pisatelj, itd.
Poniž Benedikt, c. kr. vadn. učitelj.
Rojec Ivan, bogoslovec.
Rudež Anton, gluhonem. učitelj.
Rutar Lovro, ravnatelj na sv. Gori.
Rutar Tomaž, vikar v Desklah.
Seidl Ferdinand, c. kr. real. profesor.
Semenišče nadškofijsko.
Skubin Anton, c. kr. vadn. učitelj.
Spinčič Alojzij, c kr. okr. š. nadz., itd.
Šantelj Anton, c. kr. gimn. profesor.
Šašelj Milan, bogoslovec.
Terpin Anton, vikar v Podsabotinu.
Toman Ema Albina, c. kr. vadn. učiteljica.
Tomšič Josip, bogoslovec.
dr. Tonkli Nikolaj, odvetnik.
Valentinčič Ignacij, bogoslovec.
Vodopivec Franc, c. kr. okr. šolski nadzornik.
Vuga Alojzij, bogoslovec.
Waller Elodija, c. kr. vadn. učiteljica.
Žepič Franc, vodja dež. km. šole.
Žigon Franc, mestni kaplan.

Št. 12 + 61 = 73.

5. Dekanija **Kanal**. Poverjenik: *Zega Mihael.*

*Vidic Franc, dekan.
Kodermac Štefan, vikar v Zapotoku.
Kofol Franc, vikar v Kalu.
Kos Simon, vikar na Srednjem.
Lukančič Tomaž, učitelj na Gorenjem Polji.
Malnič Henrik, c. kr. car. uradnik.
Moškat Franc, kaplan.
Pipan Anton ml., vikar v Lokovcu.
Pipan Anton st., vikar v Lomu.
Slokar Ivan, vikar na Banjšicah.
Stergar Franc, učitelj v Lomu.
Tomšič Josip, vikar v Levpi.
Zega Mihael, nadučitelj.

Št. 1 + 12 = 13.

6. Dekanija **Koborid**. Poverjenik: *Dominko Franc.*

Dominko Franc, nadučitelj-vodja.
Fon Jakob, vikar v Kredi.
Jarc Ivan, vikar na Ljubušnjem.
Kenda Matija, učitelj v Sedlu.

Kumar Ivan, vikar Lozèh.
Marinič Franc, župnik v Ravnici.
Mesar Andrej, vikar na Livku.
Murovec Ivan, vikar v Sedlu.
Pavša Anton, vikar v Prosnidu.
Primožič Josip, kaplan v Koboridu.
Sedej Ivan, vikar v Borjani.
Št. 11.

7. Dekanija **Komen**. Poverjenik: *Štrekelj Edvard.*

Brezovšček Andrej, župnik v Rifenbergu.
Cazafura Henrik, c. kr. okr. sodnik.
Čibej Karol, c. kr. notar.
Harmel Adolf, dekan, itd.
Knjižnica vikarijatska v Štanjelu.
Kodelja Josip, kaplan v Dornbergu.
Kramer Filip, župnik v Dornbergu.
Leban Anton, nadučitelj
Pahor Anton, kaplan v Rifenbergu.
Rodè Edvard, c. kr. sod. pristav.
Štrekelj Edvard, kaplan v Komnu.
Štubelj Vinko, vikar v Gabriji.
Št. 12.

8. Dekanija **Ločnik**. Poverjenik: *Volarič Andrej.*

Golob Josip, vikar v Podgori.
Gregorčič Anton, vikar v Št. Ferjanu.
Juvančič Lovro, župnik v Št. Lovrencu.
Kralj Ignacij, kaplan v Biljani.
Pavletič Gothard, župnik na Šentviški Gori.
Smrekar Franc, vikar v Medani.
Volarič Andrej, učitelj v Kozani.
Žnidarčič Andrej, vikar v Gradnem
Št. 8.

9. Dekanija **Št Peter**. Poverjenik: *Pavletič Josip.*

Faganelj Štefan, kaplan v Biljah.
Gregorčič Simon, vikar v p., itd. na Gradišči.
Jug Anton, vikar v Vrtojbi.
Orel Josip. učitelj v Prvačini.
Pavletič Josip, župnik v Renčah.
Poljšak Josip, župnik v Prvačini.
Vicentini Jakob, vikar v Vogerskem.
Št. 7.

10. Dekanija **Tolmin**. Poverjenik: *Kragelj Josip.*

*Čitalnica národna.
*Knjižnica okr. učiteljska.
Bratina Kristijan, šolski ravnatelj.
Carli Alojzij, župnik pri sv. Luciji.
Gržel Ivan, ravnatelj pri sv. Luciji.
Ivančič Josip, c. kr. notar.
Jurič Ivan, modroslovec.
Kocijančič Nikolaj, kurat v Ročah.
Kovačič Ignacij, velepos. pri sv. Luciji.
Kragelj Josip, dekan, itd.
Lapajne Ivan, zemljemerec.
Vidmar Ivan, kaplan v Volčah.
Št. 2 + 10 = 12.

IV. Tržaško-koperska škofija.

1. Dekanija **Dolina-Ospo.**

a) Dolina. Poverjenik: *Jan Jurij.*

*Jan Jurij, dekan, č. kanonik, itd.
*Notar Anton, ekspozit v Plavijah.
Jereb Franc, učitelj v Dolini.
Kompare Josip, dekan v Ospem.
Kovač Ivan, kaplan v Dolini.
Mikuš Josip, župnik v Kubedu.
Pavli Alojzij, vikar v Borštu.
Sancin Josip, župnik v Predloki.
Velhartićky Josip, kaplan v Dolini.
Št. 2 + 7 = 9.

b) Brezovica. Poverjenik: *Benedik Ivan.*

Benedik Ivan, župnik v Brezovici.
Stržinar Josip, kaplan v Klanci.
Zupan Josip, župnik v Rodiku.
Št. 3

2. Dekanija **Jelšane**. Poverjenik: *Jenko Slavoj.*

Benkovič Josip, kaplan.
Bunc Dragotin, c. kr. sod. kancelist v Podgradu.
Dolžan Jurij, kaplan v Hrušici.
Jenko Slavoj, trgovec, itd. v Podgradu.
Nekerman Ivan, učitelj.
Rogač Anton, dekan v Hrušici.
Vajšel Franc, učitelj v Hrušici.
Št. 7.

3. Dekanija **Kastav.** Poverjenik: *Jelušič Rajmund.*

Jane Josip, kaplan v Opatiji.
Jelušič Rajmund, župnik v Beršecu.
Knjižnica kotarska učiteljska.
Št. 3.

4. Dekanija **Koper.** Poverjenik: *Glavina Blaž.*

Černivec Anton, c. kr. pripr. prof.
Glavina Blaž, c. kr. kazn. kurat.
Knjižnica okr. učiteljska.
Kožuh Josip, c. kr. pripr. profesor.
Markelj Ivan, c. kr. pripr. prof., itd.
Omers Josip, župnik v Kortah.
Orel Franc, učit. pripravnik.
Ravnateljstvo c. kr. učiteljišča.
Št. 8.

5. Dekanija **Pazin.** Poverjenik: *Stariha Jakob.*

*Stariha Jakob, dekan v p., itd.
Bukovec Franc, župnik v Trvižu.
Grašič Josip, župnik v Bermu.
Kjuder Anton, župnik v Tinjanu.
Kos Ivan, c. kr. okr. š. nadzornik, itd.
Miklavčič Karol, župnik v Žminji.
Okretič Ivan, c. kr. sod. pristav.
Št. 1 + 6 = 7.

6. Dekanija **Tomaj.** Poverjenik: *Leban Franc.*

*Černè Anton, veleposestnik.
Dettoni Josip, c. kr. sod. kancelist v Sežani.
dr. Gregorin Gustav, odv. konc. v Sežani.
Gulič Franja, posestnica v Sežani.
Kantè Matej, učitelj v Sežani.
Knjižnica okr. učiteljska.
Kosovel Anton, učitelj v Sežani.
Leban Franc, c. kr. zemlj. knjigovodja v Sežani.
Mahorčič Evfemija, c. kr. poštarica v Sežani.
Mahorčič Rajmund, nadžupan, itd.
Narobe Ivan, župnik v Divači.
Praprotnik Avgust, trgovec v Lokvah.
Sila Matija, župnik v Repentabru.
Škerl Josip, kaplan v Sežani.
Štrukelj Janko, nadučitelj v Dutovljah.
Tentor Anton, c. kr. sod. pristav v Sežani.
Tomšič Josip, učitelj v Skopem.

Št. 1 + 16 = 17.

7. Dekanija **Trst z okolico.** Poverjenik: *Straus Josip.*

*Cegnar Franc, c. kr. v p. kontrolor v p.
*Černè Ivan, kurat v Barkovljah.
*dr. Glavina Ivan, vladika, itd.
*Gorup Josip, veletržec, itd. itd.
*Kastelic Franc, trgovec.
*Kenda Anton, zav. uradnik.
*vitez Klodič - Sabladoški Anton, c. kr. dež. š. nadzornik, itd.
*Komar Vekoslav, gl. dež. blag. oficijal.
*Semenišče mladeniško.
*Vovk Ivan, kurat v Bazovici.
Abram Josip, pravnik.
Bekar Josip, mestni kaplan.
Bottegaro Josip, mestni kaplan.
Cvetnič Lavoslav, c. kr. p. uradnik.
Černè Maks, pravnik.
Čitalnica v Trstu.
Dekleva Franc, trgovec.
Delavsko podporno društvo.
Dolinar Ivan, c. kr. mešč. učitelj.
Dovgan Anton, žel. uradnik.
Fabris Dragotin, mestni župnik.
Ferluga Štefan, učitelj na Opčinah.
Flego Peter, kanonik.
Furlan Vekoslav, c. kr. rač. oficijal.
Furlani Ludovik, c. kr. rač. azistent.
Germek Karla, učiteljica v Rojanu.
dr. Glaser Karol, c. kr. gimn. profesor.
Gombač Marija, učiteljica v Rojanu.
Gomilšek Jakob, n. propovednik.
Gorup Jakob, zas. uradnik.
Gregorčič Anton, c. kr. brz. uradnik.
Hočevar Ludovik, c. kr. fin. svêtnik.
Hrast Anton, c. kr. mešč. učitelj.
Hrovatin Anton, duh. pri sv. Antonu.
Huber Avgust, c. kr. dež. sodnije svêtnik.
dr. Ivanič Josip, knezošk. tajnik.
Jagodec Mihael, mestni katehet.
Jančar Josip, učitelj na Katinari.
Jelušič Franc, c. kr. fin. tajnik.
Jereb Gregor, c. kr. brz. oficijal.
Kalister Vekoslav, zas. uradnik.
Kariž Ferdo, c. kr. p. azistent.
Koren Josip, učitelj na Proseku.
Korenčan Franc, c. kr. rač. uradnik.
Kosovel Valentin, c. kr. car. oficijal.
Košuta Josipina, učit. v Bazovici.
Kržè Davorin, trgovec.
Kukar Janko, c. kr. rač. uradnik.

Lavrenčič Antonija, učit. v Trebčah.
Legat Edvard, c. kr. kaplan v Lipici.
Legat Ivan Nep., msgr. in c. kr. gimn. profesor.
Macak Ivan, c. kr. v. nadz. kat. uradov
Macher Ivan, gimn. profesor.
Mankoč Josip, trgovec.
Michelli Iv., učiteljica na Katinari.
Muha Josip.
Mušič Andrej, zas. uradnik.
Nabergoj Ivan, veleposestnik, drž. in dež. poslanec na Proseku.
Neimenovan.
Paternost Dragoslav, c. kr. rač. uradnik.
Pertot Josip, nadučitelj v Bazovici.
dr. Pertot Simon, zdravnik.
Piščanec Just, c. kr. car. uradnik.
Pitamic Ivan, c. kr. rač. svêtnik.
Pogorelec Ivan, c. kr. p. oficijal.
Pokorn Ignacij, gimn. profesor.
Polley Oskar, c. kr. obrt. nadzornik.
Ponikvar Franc, trgovec.
Sinkovič Davorin, c. kr. okr. š. nadzornik.
Slavec Ivan, vikar pri sv. Justu.
Straus Josip, c. kr. rač. azistent.
Šabec Ivan, zasebnik in vlastelin.
Šilec Ivan, trgovec.
Škerbinec Bogdan, trgovec.
Šorli Anton, kavarnar.
Štepančič Gracijan, trgovec.
dr. Šust Ivan, st. prošt, itd.
Tosti Ivan, zas. uradnik.
Trnovec Bogdan, c. kr. dež. sod. svêtnik.
Truden Mihael, veletržec.
Tržaško podporno in bralno društvo.
dr. Tuma Hinko, c. kr. avskultant.
Urbas Viljem, c. kr. profesor.
Valenčič Ivan, trgovec.
Valentič Anton, učitelj na Opčinah.
Varl Ivan, mestni kaplan.
Vičič Ana, c. kr. m. učiteljica.
Vilfan Josip, ingenieur.
Vilišič Hinko c. kr. car. oficijal.
Wartho Julij, duh. pri sv. Antonu.
Zavnik Leopold, š. vodja na Proseku.
Zebokin Mihael, c. kr. rač. oficijal.
Žbona Andrej, žel. p. podnačelnik.
Žitko Anton, trgovec.
Žitko Franc, zasebnik in posestnik.
Živec M. V., ingenieur, itd.
Žužek Josip, c. kr. pol. komisar.

Št. 10 + 87 = 97.

8. Posamezniki.

Paz: *Požar Anton, župnik. Št. 1.

V. Krška škofija.

1. Dekanija **Beljak**. Poverjenik: *Lendovšek Josip*.

dr. Amschl Ivan, župnik v Št. Jakobu.
Einspieler Gregor, župnik in dež. poslanec v Podkloštru.
Eller Franc, učitelj na Zili.
Jerman Jurij, župnik v Štabnji.
Kandut Filip, revident.
Knaflič Jakob, župnik v Ločah.
Knjižnica c. kr. višje gimnazije.
Kolarič Franc, adm. na Vratih.
dr. Košmelj Franc, c. in kr. p. zdr.
Kraut Valentin, župnik na Brnci.
Keršič Mihael, trgovec v Podkloštru.
Lendovšek Josip, c. kr. gimn. profesor.

Pihač Franc, trgovec.
Podboj Anton, c. kr. poštni oficijal.
Podružnica ss. Cirila in Metoda.
Schiffrer Ivan, c. kr. poštni oficijal.
Sirnik Ivan, župnik v Dvoru.
Stoeckl Simon, župnik, itd. v Št. Lenartu.
Strojnik Josip, župnik na Zili.
Vavtižar Luka, župnik v Ziljski Bistrici.

Št. 20.

2. Dekanija **Celovec**. Poverjenik: *Janežič Simon.*

*Janežič Evgen.
Einspieler Lambert, kanonik in kancelar.
Erlih Davorin, bogoslovec.
Hren Jakob, c. kr. dež. sod. svêtnik in drž. poslanec.
Hutter Ivan, c. kr. real. katehet.
Janežič Josip, posestnik v Lešah.
Janežič Simon, c. kr. nadporočnik v pokoji.
dr. Janežič Valentin, c. kr. višji štabni zdravnik.
Knjižnica dijaška v Marijanišči.
Knjižnica slovenskih bogoslovcev.
Kremenšek Janko, c. kr. vl. koncipist.
Legat Alojzij, tisk. delovodja.
Peterman Josip, župnik na Otoku.
Ražun Matej, bogoslovec.
Rossbacher Bernard, trgovec.
dr. Sket Jakob, c. kr. gimn. profesor.
Treiber Franc, mestni kaplan.
Wieser Ivan, mestni župnik, itd.
Zadnikar Franc, trgovec.
Zupan Josip, poobl. grof Eggerjev.

Št. 1 + 19 = 20.

3. Dekanija **Doberla Ves**. Poverjenik: *Šervicelj Matej.*

*Šervicelj Matej, komendator, itd. na Reberci.
Bayer Štefan, kaplan v Doberli Vesi.
Boštijančič Ivan, župnik v Kamnu.
Gabron Ivan, provizor v Štebnji.
Kirchmajer Karol, kaplan v Žel. Kaplji.
Ledvinka Alojzij, župnik v Škocijanu.
Legat Valentin, župnik pri Jezeru.
Mihl Franc, oskrbnik v Šmarjeti.
Muden Simon, župnik v Železni Kaplji.
Škerbinc Josip, župnik v Ogerčih.
Traven Jurij, župnik v Obirskem.

Št. 1 + 10 = 11.

4. Dekanija **Kanalska dolina**. Poverjenik: *Incko Simon.*

Globočnik Ivan, župnik na Pontablu.
Incko Simon, dekan v Žabnicah.
Mikuluš Anton, ekspozit v Rablu.
Selnik Luka, župnik v Ovčji Vesi.

Št. 4.

5. Dekanija **Rož Spodnji**. Poverjenik: *Ambrož Matija.*

Ambrož Matija, dekan v Kaplji.
Gradičnik Sebastijan, župnik v Bilčovsi.
Simonič Ivan, župnik v Št. Janži.

Št. 3.

6. Dekanija **Tinje**. Poverjenik: *Bizer Andrej.*

*Lenc Franc, kaplan.
Bizer Andrej, dekan, itd. v Grabštajnu.
Drobež Anton, prošt Podkrnosom.
Fric Josip, provizor v Medgorjih.
Ogriz Ivan, župnik v Timenici.
Serajnik Lovro, prošt v Tinjah.
Sokolšek Štefan, kaplan.
Št. 1 + 6 = 7.

7. Dekanija **Velikovec**. Poverjenik: ———

Centrih Franc, župnik v Črni.
Karpf Valentin, župnik v Kloštru.
Keznar Anton, župnik v Št. Rupertu.
Koller Ivan, župnik pri sv. Štefanu.
dr. Kulterer Jurij, odvetnik.
Petek Franc, župnik v Grebinji.
Virnik Franc, kanonik v Velikovcu.
Volavčnik Ivan, župnik na Rudi.
Št. 8.

8. **Posamezniki.**

Labod: Žerjav Matej, župnik.
Spodnji Drauburg: Premru Franc, farni oskrbnik.
Špital: *Hrašovec Franc, c. kr. okr. sodnik v p.
Št. Andraž: Žužek Alojzij, redovnik.
Št. Pavl: *Pirc Franc, prefekt. Št. 2 + 3 = 5.

VI. Sekovska škofija.

1. Dekanija **Admont**. Poverjenik: *Pivec o. Maksimilijan.*

*Matevžič o. Eginhard, g. profesor.
*Pivec o. Maksimilijan, redovnik.
Miklavc o. Rajmund, redovnik.
Pavec o. Ivan, redovnik.
Št. 2 + 2 = 4.

2. Dekanija **Cmurek**. Poverjenik: *Pavalec Jurij.*

Lopič Ivan, kaplan.
Pavalec Jurij, duhoven v p.
Št. 2.

3. Dekanija **Gradec**. Poverjenik: *Hauptmann Franc.*

*Bradaška Franc, c. kr. gimn. ravnatelj v p., itd.
*dr. Ipavic Benjamin, m. zdravnik.
*Komel pl. Sočebran Andrej, c. kr. major v p.
*dr. Krek Gregor, c. kr. vseuč. profesor, itd.
*dr. Muršec Josip, c. kr. realski profesor v p., itd.
*Švajgar Gabrijel, min. gvardijan.

dr. Čamer Anton, vseuč. docent
Dolenc Franc, c. kr. p. oficijal.
Goršič Ivan, učitelj v Karlovi.
Hauptmann Franc, c. kr. profesor.
dr. Hoffer Edvard, d. real. profesor.
Hubad Franc, c. kr. gimn. profesor.
Kermavner Valentin, c. kr. gimn. profesor v p.
dr. Klemenčič Ignacij, vseuč. prof.
Lavrič Josip, mestni učitelj.
Nowotny Emanuel, c. kr. okr. sodnik v p.
Papež Ivan, dež. real. profesor.
dr. Purgaj Jakob, c. kr. gimn. profesor.
Premru Franc, c. kr. voj. kaplan.
Reich Anton, c. kr. fin. oficijal.
Skočir Avgust, kurat v dež. bolnici.
dr. Toplak Jakob, c. kr. avskultant.
„Triglav“, akad. dij. društvo.
Turkuš Anton, dež. real. profesor.
Verbošek Josip, uradnik v zastavljavnici.
Železinger Franc, c. kr. gimn. profesor.
dr. Žižek Franc, zdravnik.

Št. 6 + 21 = 27.

4. Posamezniki.

Lebring: *baron Conrad-Eybesfeld Žiga, bivši minister, itd. itd.
Liebenau: dr. Zupančič Franc, c. in kr. polk. zdravnik.
Ljubno: Žitek Josip, d. gimn. profesor.
Seegraben: Sedej Andrej, delovodja.
St. Gallen: Wendler Sigmunda, c. kr. okr. sodnika soproga.

Št. 1 + 4 = 5.

VII. Razne druge pokrajine.

1. Nižjeavstrijska.

a) **Dunaj.** Poverjenik: *Navratil Ivan.*

*Kandernal Franc, c. kr. gimn. profesor v p. in š. svêtnik.
*dr. vitez Miklosich Franc, c. kr. vseuč. profesor v p., itd. itd.
*Napret Teodor, c. kr. senat. predsednik pri najvišjem sodišči.
*Novak Peter, terez. prefekt.
*Sežun Žiga, c. kr. blag. uradnik.
*dr. Simonič Franc, c. kr. uradnik v vseuč. knjižnici.
Ciperle Josip, mešč. učitelj.
Filipsky Anton, c. kr. gimn. profesor.
Goestl Franc, cand med.
Jančar Franc, duhovnik n. reda.
dr. Jelenc Josip, odgojitelj.
Jereb Ivan, c. kr. uradnik v pravos. ministerstvu.
Koželj Anton, odgojitelj.
Krek Ivan, bogoslovec.
Lastavec Franc, odgojitelj.
Levičnik Albert, c. kr. sekc. svêtnik.
Lukančič Ivan, c. kr. višji ing. v p.
Luzar Ivan, žel. revident.
Medjimorac Anton, bogoslovec.
Mubej Josip, c. kr. nam. pristav.
dr. Murko Matija, cand. prof., itd.
Navratil Ivan, c. kr. ravn. predstojnik pri najvišjem sodišči.
dr. Ploj Miroslav, c. kr. fin, min. koncipist.

Polak o. Alojzij, min. provincijal.
Pukl Radoslav, odv. koncipijent.
Skedl Franc, c. kr. nam. pristav.
Stritar Josip, c. kr. gimn. profesor.
dr. Štrekelj Karol, c. kr. prel. slov. državnega lista.
Šturm Josip, c. kr. real. profesor.
Šuklje Franc, c. kr. gimn. profesor, drž. in dež. poslanec.

b) Dunajsko Novo Mesto.

*Poznik Radivoj, c. kr. ingenieur. Št. 7 + 24 = 31.

2. Ostala Primorska.

Kanfanar: Cotelj Ivan, kaplan.
Krk: Šorli Ivan, c. kr. okr. komisar.
Pulj: Križman Josip, c. kr. gimn. profesor in katehet (poverjenik).
Kuralt Ivan, c. in kr. nam. kaplan I. reda.
Malloyer Maks, c. kr. fin. str. komisar.
Rovinj: Jamšek Josip, c. kr. car. uradnik.
Šinek Rajko, c. kr. davkar. Št. 7.

3. Tirolska s Predarlsko.

Inomost: Pečjak Gregor, bogoslovec.
Škofic Lovro, c. kr. blag. ravnatelj.
Trident: Jaklič Anton, c. kr. voj. kaplan.
Koder Anton, c. kr. poštni kontrolor.
Maselj Franc, c. kr. rač. nadčastnik. Št. 5.

4. Češka.

a) Praga. Poverjenik: *Lego Jan.*

*Češko-slovenski spolek.
Hora Jaroslav, dijak.
Lego Jan, uradnik č. muzeja, itd.
Občina mestna v Melniku.
Pohunek Franc, kaplan.
„Slavia“, literarni a řecnický spolek.
dr. Volkar Andrej, c. kr. okrajni komisar.

b) Drugi kraji.

Gostinj: Artel Anton, c. kr. gimn. profesor.
Přibram: Pirnat Mohor, c. kr. ingenieur.
Železni Brod: dr. Havliček K, odvetnik. Št. 1 + 9 = 10.

5. Moravska.

Iglava: dr. Primožič A., c. kr. gimn. profesor.
Jamnica: *dr. Turner P., zasebnik.
Novi Jičin: Apih Josip, dež. real. profesor. Št. 1 + 2 = 3.

6. Šlezija.

Belsk: *Makuc Ivan, c. kr. obrt. profesor. Št. 1.

7. Galicija.

Tarnopol: Kopytzak Bazil, c. kr. gimn. profesor. Št. 1.

8. Dalmacija.

Benkovac: Namar Franc, c. kr. kot. tajnik.
Zader: Klobovs Ivan, c. kr. vojni kaplan. Št. 2.

9. Ogerska.

Lopatinec: Prelec Ivan, kaplan. Št. 1.

10. Hrvatska s Slavonijo.

a) **Karlovec.** Poverjenik: *Vamberger Mijo.*

Lipež Viktor, kr. gimn. ravnatelj.
Podgoršek Josip, kr. gimn. profesor.
Vamberger Mijo, kr. g. profesor.

b) **Varaždin.** Poverjenik: *dr. Križan Josip.*

dr. Križan Josip, kr. gimn. profesor.
Raič o. Ivan, kap. vikar.

c) **Zagreb.** Poverjenik: *dr. Celestin Franc.*

*dr. Celestin Franc, kr. gimn. profesor, itd.
*Kastelic Franc, c. in kr. stotnik v pokoji.
*dr. Kopač Josip, odvetnik.
*Starè Josip, kr. real. profesor, itd.
*Steklasa Ivan, kr. učit. profesor.
Badalič Hugo, kr. gimn. profesor.
Barlè Janko, klerik.
dr. Bauer Anton, kr. gimn. veroučitelj.
Benigar Ivan, kr. gimn. profesor.
Bičanić Štefan, bogoslovec.
Bučar Viktor, bogoslovec.
Cajnko Valentin, bogoslovec.
Čitalnica grško-kat. semenišča.
dr. Dočkal Jurij, lic. profesor.
Filipec Mijo, bogoslovec.
Gogala Charitas, redovnica.
Horvat Josip, klerik.
Juratović Anton, klerik.
Knjižnica kr. gimnazije.
dr. Kosirnik Ivan, zdravnik, itd.
Kovačič Franjo, klerik.
Kučak Štefan, kr. gimn. profesor.
Kuralt Franc, tajnik gosp. društva.
Liebhardt Dragotin, bogoslovec.
Magdić Franc, kr. real. profesor.
Malić Ilija, bogoslovec.
Marn Franc, kr. gimn. profesor.

dr. Mušić Avgust, kr. gimn. profesor.
Pasarić Josip, kr. gimn. profesor.
Penko Lovro, umetni vrtlar.
Petek Davorin, bogoslovec.
Posavec Andrej, bogoslovec.
dr. Premuž Dominik, kr. gimn. profesor.
Rakuša Janko, bogoslovec.
Smičiklas Tadija, kr. vseuč. profesor, itd.
Stožir Ivan, kr. real. profesor.
Strunjak Štefan, klerik.
dr. Suk Srečko, kr. vseuč. profesor.
Šuller Franc, kr. šolski nadzornik.
Tkalčić Ivan, knj. jugosl. akademije, itd.
Tomšić Ljudevit, šolski ravnatelj.
Torbar Josip, kr. r. ravnatelj v p., itd.
dr. Trenz Ferdo, c. in kr. p. zdravnik.
Turković Anton, klerik.
Valjavec Matija, kr. gimn. profesor, itd.
dr. Vidrić Lovro, odvetnik, posestnik, itd.
dr. Weingerl Josip, primarij, itd.
Zadravec Vekoslav, klerik.
Zagorac Štefan, klerik.
Zbor duhovniške mladeži.
Zupan Ivan, kr. gimn. profesor v p.

d) Ostali kraji.

Bednja: Vojska Lavoslav, župnik.
Djakovo: *dr. Strossmajer Josip Jurij, škof bosenski in sremski, itd. itd.
Konščina: *Košiček Ubaldo, župnik.
Križevci: Lenarčič Andrej, d. gozd. profesor in posestnik.
Osjek: *Jelovšek Martin, kr. real. ravnatelj.
Požega: *Kos Anton, viećnik sodb. stola.
Bošnjak Ivan, opat.
Reka: *Tabor o. Rupert, kap. gvardijan.
Slunj: *Zor Lovro, okr. zdravnik.
Stenjevec: Seigerschmied Matija, duhoven.
Trsat: Majar o. Hrizogon, redovnik.
Verovitica: Kranjc o. Krizostom, veroučitelj.
Rozman o. Robert, redovnik. Št. 11 + 58 = 69.

11. Erdeljska.

Belgrad: *Krajnc Viktor I., c. kr. žen. podpolkovnik. Št. 1.

12. Bosna in Hercegovina.

a) Sarajevo. Poverjenik: *dr. Jeglič Anton.*

dr. Jeglič Anton, kanonik.
Nemanič Davorin, c. kr. gimn. ravnatelj.
Žnidaršič Jakob, c. kr. gimn. profesor.

b) Ostali kraji.

Kulen Vakuf: Dulàr Franc, c. kr. okr. živinozdravnik. Št. 4.

13. Rusija.

*Slavj. dobrodelni komitet v St. Petersburgu. Št. 1.

14. Italija.

Karlin Andrej, duh. v zavodu „Dell' anima“.
dr. Ušeničnik Franc, bogoslovec v Rimu. Št. 2.

15. Angleška.

Morfill W. R., kr. vseuč. profesor v Oxfordu. Št. 1.

16. Amerika.

*Jeram Peter, duh. v Shakopee.
Balogh Lovrenc.
Podgoršek Josip, stud. phil. Št. 1 + 2 = 3.

Pregled vseh društvenikov.

Vrsta	Imena škofijam	Število društvenikov			
		častnih	usta-novnih	letnih	skupno
I.	Ljubljanska	—	149	824	973
II.	Lavantinska	—	83	390	473
III.	Goriška	—	16	153	169
IV.	Tržaško-koperska	—	15	137	152
V.	Krška	—	5	73	78
VI.	Sekovska	—	9	29	38
VII.	Razne druge	7	24	118	149
	Skupaj	7	301	1724	2032

VI.

Umrli ustanovniki zadnje dobe.*)

(Dalje.)

Tek. št.	Naslov ustanovnikov	Datum smrti	Leto
217	Jančar Franc, duhoven v p. pri sv. Petru poleg Radgone	31 avg.	1889
218	Lipold Josip, veleposestnik v Mozirji	20. jan.	1890
219	Križnar Miroslav, st. kanonik in župnik v Ljubljani	27. jan.	1890
220	Trstenjak Davorin, župnik, itd. v Starem Trgu	2. febr.	1890
221	Romè Ivan, župnik pri sv. Petru . .	1. apr.	1890
222	dr. Čuček Lovro, c. in kr. polk. zdravnik v pokoji	9. jun.	1890
223	Kotnik Franc, tovarnar in veleposestnik na Verdu pri Vrhniki . .	15. avg.	1890**)
224	Modic Ivan, župnik na Prihovi . . .	20. avg.	1890
225	Ličan Aleksander, trgovec in posestnik v Trnovem	4. okt.	1890

*) Glej „Letopis“ za leto 1889, str. 352—358.

**) Pokojnik, ki je volil Matici v svoji oporoki blagodušno darilo 1000 gld., se je porodil okt. 1829. l. na Verdu pri Vrhniki iz imovite rodbine. Izvršil je realko in Mahrov zavod v Ljubljani, pozneje tehniko na Dunaji. Po očetovi smrti je prevzel l. 1858 dom in bil tu vzgleden gospodar. Lastnik tovarne za parkete in opekarne, umen gospodar si je pridobil veliko premoženje in užival med svojimi rojaki zasluženo zaupanje. Poverili so ga z občinskim odborništvom, bil je član okr. šolskega svèta, predsednik kmetijske podružnice, načelnik cestnega odbora, predsednik podružnice rudečega križa in društva za olepšavo Vrhnike z okolico. Kot deželni poslanec (1868—1884) se je bavil v prvi vrsti z gospodarskimi vprašanji (osuševanje barja, prelaganje cestà). Ponujanega mu mandata za državni zbor ni hotel sprejeti. Vkljub časti in sreči bil je z vsakim človekom jednako prijazen in velik, tih dobrotnik revežev, radodaren zaščitnik svojih delavcev. Bil je izvrsten narodnjak, vstrajen in blagodušen podpornik narodnih podjetij. Bodi mu slaven spomin!

VII.

Z „Matico Slovensko“ zamenjujejo knjige.

1. Matica srbska v Novem Sadu. (1864)
2. Matica gališko-ruska v Lvovu. (1865)
3. Akademija cesarska v St. Petersburgu. (1866)
4. Matica češka v Pragi. (1866)
5. Beseda umetniška v Pragi. (1866)
6. Družba sv. Mohorja v Celovcu. (1866)
7. Društvo pravniško v Pragi. (1866)
8. Srbsko učeno društvo v Belem Gradu. (1868)
9. Društvo sv. Jeronima v Zagrebu. (1869)
10. Matica moravska v Brnu. (1869)
11. Prvo društvo gabelsb. stenografov v Pragi. (1870)
12. Universiteta imperatorska v Varšavi. (1872)
13. Universiteta imperatorska v Moskvi. (1872)
14. Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti v Zagrebu. (1874)
15. Knjižnica slavj. komiteta v Moskvi. (1877)
16. Hrvatski pedagogijsko-književni sbor v Zagrebu. (1878)
17. „Smithsonian Institution“ v Washingtonu. (1879)
18. Bolgarsko književno društvo v Sredci. (1882)
19. Matica srbska v Budišinu. (1882)
20. Universiteta imperatorska v Kijevu. (1882)
21. Jednota čeških mathematikov v Pragi. (1884)
22. Kr. češka společnost náuk v Pragi. (1884)
23. Spolek arhitektov in ingenieurjev v Pragi. (1884)
24. Spolek čeških filologov v Pragi. (1884)
25. Matica hrvatska v Zagrebu. (vnovič 1886)
26. Statistička komisija mesta Prage. (1889)
27. Muzealno društvo v Ljubljani. (1889)
28. Društvo „Pravnik“ v Ljubljani. (1889)

VIII.

Zaznamek književne zaloge „Matice Slovenske“ in kupna cena posameznim iztisom.

1.	Narodni „Koledar in Letopis“ za l. 1868	—	gld.	50	kr.
2.	Letopis „Mat. Slov.“ za l. 1871. Uredil dr. E. H. Costa	—	„	50	„
3.	Letopis „Mat. Slov.“ za l. 1872—1873. Uredil dr. E. H. Costa	—	„	50	„
4.	Letopis „Mat. Slov.“ za l. 1874. Uredil dr. E. H. Costa	—	„	50	„
5.	Letopis „Mat. Slov.“ za l. 1875. Uredila I. Tušek in M. Pleteršnik	—	„	50	„
6.	Letopis „Mat. Slov.“ za l. 1876. Uredil M. Pleteršnik .	—	„	50	„
7.	Letopis „Mat. Slov.“ za l. 1877. Uredil dr. J. Bleiweis	—	„	50	„
8.	Letopis „Mat. Slov.“ za l. 1878. I. in II. del. Uredil dr. J. Bleiweis	—	„	25	„
9.	Letopis „Mat. Slov.“ za l. 1878. III. in IV. del. Uredil dr. J. Bleiweis	—	„	25	„
10.	Letopis „Mat. Slov.“ za l. 1879. Uredil dr. J. Bleiweis	—	„	50	„
11.	Letopis „Mat. Slov.“ za l. 1880. Uredil dr. J. Bleiweis	—	„	50	„
12.	Letopis „Mat. Slov.“ za l. 1881. Uredil dr. J. vitez Bleiweis-Trsteniški	—	„	50	„
13.	Letopis „Mat. Slov.“ za l. 1884. Uredil E. Lah . . .	1	„	—	„
14.	Letopis „Mat. Slov.“ za l. 1885. Uredil Fr. Levec . .	1	„	50	„
15.	Letopis „Mat. Slov.“ za l. 1886. Uredil Fr. Levec . .	1	„	—	„
16.	Letopis „Mat. Slov.“ za l. 1887. Uredil Fr. Levec . .	1	„	20	„
17.	Letopis „Mat. Slov.“ za l. 1889. Uredil dr. L. Požar .	1	„	30	„
18.	Letopis „Mat. Slov.“ za l. 1890. Uredil A. Bartel . .	1	„	—	„
19.	J. Trdina: Zgodovina slovenskega naroda	—	„	60	„
20.	J. Krsnik: Zgodovina avstrijsko-ogerske monarhije. (II. popravljeni natis)	—	„	20	„
21.	Erben-Rebec: Vojvodstvo Kranjsko	—	„	20	„
22.	Erben-Rebec: Vojvodstvo Koroško	—	„	20	„
23.	Slovenski Štajer. Spisali rodoljubi. I. snopič . . .	—	„	25	„
24.	dr. Ivan Geršak: Slovenski Štajer. III. snopič. .	—	„	30	„
25	Majciger-Pleteršnik-Raić: Slovanstvo. I. del .	—	„	50	„
26.	J. V.: Grmanstvo in njega vpliv na Slovanstvo v srednjem veku	—	„	10	„
27.	J. Jesenko: Prirodoznanski zemljepis	1	„	—	„
28.	Rossmaessler-Tušek: Štirje letni časi	—	„	40	„
29.	Felloecker-Erjavec: Rudninoslovje	—	„	40	„
30	Pokorny-Tušek: Prirodopis rastlinstva s podobami	—	„	85	„
31.	Pokorny-Erjavec: Prirodopis živalstva s podobami	1	„	16	„
	Knjiga prirode:				
32.	I. snopič — Schoedler-Tušek: Fizika .	—	„	40	„
33.	II. snopič — Schoedler-Ogrinec-Erjavec: Astronomija in Kemija	—	„	40	„
34.	III. snopič — Schoedler-Zajec: Mineralogija in Geognozija	—	„	40	„

35. IV. snopič — Schoedler-Tušek-Erjavec: Botanika in Zoologija	— gld.	50	kr.
36. J. Žnidaršič: Oko in vid	— „	25	„
37. Jules Verne-Hostnik: Potovanje okolo sveta v 80 dneh	— „	40	„
38. dr. M Samec: Vpliv vpijančljivih pijač	— „	10	„
39. Fr. Levstik: Vodnikove pesni	— „	50	„
40. J. Vesel-Koseski: Raznim delom dodatek . . .	— „	20	„
41. A. Praprotnik: dr. Lovro Toman (s podobo) . .	— „	40	„
42. V. Urbas: dr. Etb. H. Costa (s podobo)	— „	40	„
43. J. Marn: Kopitarjeva spomenica	— „	40	„
44. M. Cigale: Znanstvena terminologija	1 „	—	„
45. Fr. Marn: Slovnica češkega jezika	— „	60	„
46. J. Šuman: Slovenska slovnica po Miklošičevi primerjalni	1 „	50	„
47. Woldřich-Erjavec: Somatologija	— „	75	„
48. dr. S. Šubic: Telegrafija	— „	30	„
49. J Tomšič: Slovenska bibliografija (Let. za l. 1881)	— „	20	„
50. F. M. Štiftar: Pavel M. Leontijev	— „	10	„
51. P. Kosler: Imenik mest, trgov in krajev	— „	20	„
52. Turgenjev-Remec: Lovčevi zapiski. II. del . .	— „	50	„
53. Spomenik o šeststoletnici začetka habsburške vlade	3 „	—	„
54. dr. J. Pajek: Črtice duševnega žitka štajerskih Slovencev	1 „	20	„
55. dr. Fr Kos: Spomenica tisočletnice Metodove smrti	— „	80	„
56. I. Vrhovec: Ljubljanski meščanje v minulih stoletjih	1 „	—	„
57. Kraševski-Podgoriški: Koča za vasjo (Povest)	1 „	—	„
58. Gogolj-Podgoriški: Mrtve duše (Roman) . . .	— „	80	„
59. dr. Fr. Lampe: Vvod v modroslovje	1 „	—	„
60. Jos. Apih: Slovenci in l. 1848	1 „	—	„
61. Fr. Dolinar: Prihajač (Povest)	— „	30	„
62. Fr. Levec; Erjavčevi pripovedni spisi (I. del) . .	— „	70	„
63. Fr. Levec: Erjavčevi pripovedni spisi (II. del) . .	— „	70	„
64. J. Križman: Slovnica italijanskega jezika	1 „	—	„
65. dr. Fr. Lampe: Dušeslovje (I. del)	1 „	—	„
66. dr. Fr. Lampe: Dušeslovje (II. del)	1 „	—	„
67. dr. Fr. Kos: Vzgojeslovje	1 „	—	„
68. Fr. Wiesthaler: Val. Vodnika izbrani pripovedni spisi	1 „	—	„

Razpis častnih daril.

Da bi pospešila razvoj slovenske pripovedne književnosti, ɀpisuje „Matica Slovenska“ po določilih Jurčič-Tomšičeve tanove

300 goldinarjev

častnega darila dvema povestima slovenskima, in to:

a) **200 gld.** povesti, obsezajoči najmenj 10 tiskovnih pôl, in
b) **100 gld.** povesti, obsezajoči najmenj 5 tiskovnih pôl.

Snov obema povestima bodi zajeta iz zgodovine ali sploh življenja naroda slovenskega. Obe povesti morata biti pini takó, da po obliki in vsebini svoji ustrezata umetniškim .konom pripovedne književnosti ter poleg tega ugodita liternim namenom „Matice Slovenske“.

Pisatelj, kateremu se prisodi častno darilo iz novcev .rčič-Tomšičeve ustanove, prejme vrhu tega za svojo povest navadno pisateljsko nagrado, katere plačuje „Matica Slonska“ po § 15. svojega opravilnega reda po 25—40 gld. za ;kovno pôlo.

Rokopisi naj se **brez** pisateljevega imena pošiljajo odboru latice Slovenske“

do 1. oktobra 1891. l.

Pisateljevo ime naj se pridene rokopisu v zapečačenem ;tu, na katerem je zapisano dotično geslo.

Večkrat se je poudarjalo da „Matica Slovenska“ podaja ojim članom premalo leposlovnega berila. S tem razpisom če Matičin odbor pokazati, da ga je resna briga, po vsi svoji oči pospeševati tudi razvoj leposlovne književnosti slovenske r članom svojim podati v roko lepo zabavno knjigo. Zatorej pa podpisani odbor tudi nadeje, da ga bodo pisatelji sloənski podpirali v njegovem trudu ter se častno odzvali egovemu domoljubnemu pozivu.

V Ljubljani 31. oktobra 1890.

Odbor „Matice Slovenske“.

Gg. poverjenikom in udom „Matice Slovenske“ ı znanje in ravnanje.

Ud „Matice Slovenske“ postane, kogar sprejme društve odbor: *a*) ako se kot *ustanovnik* zaveže plačati 50 gld. a. v. ; takoj, ali pa v petih letnih obrokih; *b*) ako kot *letnik* plaču po 2 gld. udnine na leto. (§ 2. dr. pravil.) *Člane, ki ne plačuj redno v prvi polovici vsacega leta doneskov, katere so se zavez plačevati, sme odbor iz društva izbrisati.* (§ 3. dr. pravil.) Vs društvenik ima pravico podajati društvu po odboru nasvet udeleževati se letnih velicih zborov in njih razgovorov, gl sovati, odbornike voliti in sam voljen biti, prejeti poročilo društvenem delovanji in gospodarstvu z novci in dobiti imen vseh društvenikov. (§ 4. dr. pravil.) Društvo ima namen, sl venskemu narodu pripomoči do prave omike s tem, da p merne knjige v slovenskem jeziku na svetlo daje ali vs podpira, da se izdadô. (§ 1. dr. pravil.) Le častni in ustanov društveniki imajo brezpogojno pravico do vseh knjig, ki j društvo da na svetlo. Običajno daje Matica vse knjige tu letnikom, akoravno odboru pristoja pravica, dajati jim le nek teh knjig. Vendar mora njih vrednost vsaj polovico tolik znašati, kolikor bi znašala prodajalna cena vseh ob društven stroških istega leta na svetlo danih knjig. (§ 5. dr. pravi *Troške za razpošiljanje knjig mora plačati vsak društvenik sa* (§ 7. dr. pravil.)

